

śrī-śrī-gopāla-campūḥ

pūrva-campūḥ¹

(1)

prathamam pūraṇam

śrī-śrī-rādhā-ramaṇāya namaḥ
śrī-śrī-kṛṣṇa-caitanya namaḥ

śrī-kṛṣṇa kṛṣṇa-caitanya sa-sanātana-rūpaka |
gopāla raghunāthāpta-vraja vallabha pāhi mām ||1||

[1] tad evam ārambhasambhavadantarmahasā sahasā vilikhya tad idam ullikhyate | kim idam? madiṣṭadevasya, madanviṣṭadayāśiṣṭatadbhakta-samudayasya ca kramataḥ smaraṇam āvirbhūtam | kim vā, kevalasya madiṣṭa-devasya; kim vā, tadviśiṣṭasya | ān ān, tantratas tat trayam api svatantratayā labhyate | tatra prathamam tāvat prathamataḥ prathayāmi | atra śrī padam anyad anyad api kiñcid anuṣṭupchandaḥparacchandatayā pūrvatra ca paraparatra ca yatra na dattam, tatra ca sandhātavyam |

[2] yathā: he śrī-kṛṣṇa-nāmnātidhanya! sarva-mūrdhanya! he śrī-kṛṣṇa-caitanya! sarva-śarmada-kīrtanya! he mahita-śrī-sanātana-sahita-śrī-rūpa-nāmadheya, man-mūrdhany ādheya! he śrī-gopāla-bhaṭṭākhyā-pravṛddha-bhaṭṭārakatā-samṛddha! he śrī-raghunātha-dāsa! nāma-dhāmatayātiprasiddha-parama-bhakti-bharāvīddha! he teṣāṃ evāpta-vrajatāsiddha-varṇana-sat-karṇa-garbhābharaṇa-śrī-bhūgarbhādi-sañjñādhikaraṇa! he śrī-vallabha! prāg-bhavīya-durlabha-sukṛta-sandhīyamāna-madīya-śaraṇa-pitṛ-caraṇa!

kim vā, he śrī-raghunāthasyāptān vrajaty anuvrajatīti tattayā sarva-vallabha! śrīvallabha! mām pāhi! nijacaraṇacchāyayā matpratipālakatām āyāhi | yathā kamsārāter āsu sukhavilāsam śaṁsantī, sahāyatayā ca lasantī ca priyasakhīyate, na tadvad anyo dhanyo'pi janaḥ sambhavati |

[3] atha dvitīyam api pratīyamānam nirmāmi: śrī-kṛṣṇa iti | śrīr atra rādhā | eṣā hi śrīpradhānatayā sādhaiṣyamānatāyām nirābādā | tad-anantara-kṛṣṇa-śabdaś cātra śabda-brahma-gūdha-para-brahma nanda-nandana-vācakatāyām rūḍhaḥ | tena, "he śrī-rādhākhyasvarūpa-śakti-yukta-kṛṣṇa" ity arthaś ca nirvyūdhāḥ |

kṛṣṇa iti:

¹ This text is drawn primarily from Puri Das' edition (1947).

kṛṣṇir bhū-vācakaḥ śabdaś ca nirvṛtivācakaḥ |
taylor aikyaṁ param brahma kṛṣṇa ity abhidhīyate ||

iti pramāṇa-jñāta-caraḥ kṛṣṇa-śabdāś tv atra yoga-puraskṛta-rūḍhitayā tat-paraḥ | bhūr iti bhāvakvibantatākaraḥ | sa cāyaṁ bhāva-śabdavad dhātv-artha-mātratā-dharaḥ | dhātvarthaś cātrākarṣaṇam, tad eva sphuṭam āptatayāptamanasām ākarṣaṇam | tatas ca bhinna-padārthatayāvagatayor dayitayor iva taylor aikyaṁ yoga eveti tad-yukta ānandaḥ sarvākarṣakānanda ity artha evāmandaḥ; param brahma iti, | [narākṛti param brahma](#) iti hi prasiddhiḥ | yoga-puraskṛta-rūḍhatopagūḍhatayāpi śrī-nandanandanam eva vakti tac-chabda-śaktir iti vyakti-siddhiś ca | tad etad abhidhīyate cābhidhīyate iti | tasmād eva tadya-svabhāva-viśeṣa-bhāvanārtham eva punar-uktir iyaṁ yuktim yunakti |

caitanya iti | "he sarvaprakāśaka! sadrūpatayā sarvāśrayasvarūpa!" tadrūpatā ca vipaścidbhir avagatā, [sac-cid-ānanda-rūpāya kṛṣṇāyākliṣṭa-karmaṇe](#) iti tāpanīya-nāndīni-śamanāt | [tvayy eva nitya-sukhabodha-tanau](#) iti śrī-bhāgavatiya-brahma-stave nigamanāc ca |

sa-sanātana-rūpaka iti, "he sanātanena sadātanena śvasvarūpam anubhavadbhir api sunirūpaṇa rūpeṇa saha vartamāna! tena svabhaktivittacittam anuvartamāna!"

gopāla-raghunāthāpta-vraja-vallabha iti, "gopāleṣu ye raghavo laghavo, ye ca nāthā mukhyā iti vikhyātagāthās, tair āptasya vrajasya ballava-tallaja-vrajasya vallabha!" kim vā, "gopālānām laghur iṣṭaḥ, sa ca nāthāś ca yas, tasya sambodhanam triṣv iṣṭe'pe laghur iti nānārthavargalabdhabodhanam | āptavrajavallabha iti "āptavrajānām svajanasamūhānām vallabha! pareṣām alabhya īsatprabha!"

[4] atha ṛṭīyam api sambhṛṭīkaravāṇi: he śrī-kṛṣṇa iti | śrīr atra ca paramapreyasīṣu śreyasī rādhā, tatas "tadyuktatayā madhuralīlāyām asaṁkīrṇa! he kṛṣṇa-caitanyākhyā-bhaktāvatāra! tādātmyāpannatayāvatīrṇa! he sanātana-rūpābhyām paramānurakta-subhaktābhyām saha vidyamāna! he gopāla-raghunāthābhyām tat-tan-nāmābhyām api subhaktābhyām āptaḥ prāpto yo vrajas, tasya vallabhatayā sarva-vidyamānam! māṁ pāhi, mat-pālakatām yāhīti |

atha grantha-sūcanā—

[5] tad evam maṅgalaṁ saṅgamayya kāryam vicāryate |

yan mayā kṛṣṇasandarbhē siddhāntāmṛtam ācitam |
tad eva rasyate kāvyakṛtiprajñā-rasajñayā ||2|| [anuṣṭubh]

so'ham kāvyasya lakṣyeṇa mano nirmāmi tādrśam |
tan mahānto yad īkṣeraṁś tadā hemni cito maṅiḥ || 3 || [anuṣṭubh]

pūrvottaratayā campū-dvayī seyam trayī trayī |
pṛthak pṛthag grantha-tulyā yatheccham sadbhir īkṣyatām || 4 || [anuṣṭubh]

śrī-gopāla-gaṇānām gopālānām pramodāya |
bhavatu samantād eṣā nāmnā gopāla-campūr yā || 5 || [upagīti]

yadyapi ciram antardhā jātā śrī-gokula-sthānām |
tadapi mahātmasu teṣām vyūha-samūhaḥ puraḥ sphuran jayati || 6 || [udgīti]

[6] asti kila vṛndāvana-nāma-dheyam bhāga-dheyam iva subhagam vanam avanī-devyāḥ | yad
aho, vanam apy avanāya kalpate sakala-lokasya | prasaṅga-mātrataḥ pavamānam api tatra
kṣipratā-pratāpataḥ pavamānatām apy atikrāmati | parama-tri-varga-dāne nirargalam api
sarvadāpavargam apavarjayati | mukti-sandha-sambandha-gandham api svabandha-
nirbandha-nibandhanam bhavati | sadā sadāvalīśasya bhakti-pradam api kadāpi na dadāti tad-
bhaktim | brahmaṇātmani yad anañcitam api matvā janma vāñchitam, tena tat paramañcitam
matam iti nija-hita-mahita-mahimārambham upalambhayati | tad evam gahana-caryā-
paryākulatayā virodhālankāravat viruddhāyamānam apy artham anuruddhatayā
paryavasānataḥ pariṇamayati | tasmin kavīnām akavitāyām api kavitā śambhāvitā bhavitā |
tasminn eva ca paramodāra-sāratāvagamyate | tadd hi taddhitatayā muhur avatīrṇasya
sarvasyāpy ānandanasya śrīman-nanda-nandanasya sarvam ānanda-parva sarvadā parvati |

[7] asti ceha śrī-śukasyāpi sukha-camatkāra-kāraṇam padyam—

[vṛndāvanam govardhanam yamunā-pulināni ca |](#)
[vikṣyāsīd uttamā prīti rāma-mādhavayor nṛpa || iti | \(BhP 10.11.36\)](#)

[8] tatra govardhanas tu purastād evam prastūyate –

yad gokuleśvara iti prathitiḥ purāṇe
kṛṣṇasya tad bhavati gokulam asya dhāma |
govāsatā ca kila gokulatā-nidānam
govardhanas tad iha sarva-nidhānam eva || 7 || [vasanta-tilaka]

[9] tatra cāyam viśeṣaḥ –

tri-jagati mānasa-gaṅgā govardhanam api vibhindatī viditā |
aham iha manye kṛṣṇa- snehaja-dhārā tad-antaram viśati || 8 || [gīti]

kiṁ ca,
tasmin śrī-hari-rādhayor yugalitam yad bhāti kuṇḍa-dvayam
saṁsaṅgena parasparam parimalān manye tayos tan-miṣam |
premāsīt prakātam yataḥ śvasanakaiḥ kampānvitam jādyā-yug
bhaktārdra-sthiti-kṛc ca tad ghana-rasākāram daridṛśyate || 9 || [sārdūla]

[10] yamunāyām cāyam atīśayaḥ—

snāna-jāta-sukṛtān na kevalāt
sphūrtidā muraripo raveḥ sutā |

vikṣaṇād api yato bibharti sā
śyāma-dhāma-vara-mādhurī-dhurām || 10 || [rathoddhatā]

tasyām cotprekṣante—

śva-snigdha-vṛnda-viṣaya-priyatā-mahimnā
svedāṁśa eva kim u kṛṣṇatanor visārī |
vṛndasya kṛṣṇa-viṣaya-priyataiva kim vā
tad-bhāva-bhāvita-gatir bhavati sma kṛṣṇā || 11 || [[vasantatilakā]]

[12] pulināni ca tasyā mahā-premollāsam āviṣkurvanti | tathā hi—

adyāpi yāni vibudhān avaloka-mātrāt
puṣṇanti kṛṣṇa-kṛta-rāsa-rasam vibhāvya |
tāny atra kim vara-rasāyana-divya-cūrṇair
abhyāsataḥ sva-pulināni cinoti saurī? ||12|| [[vasantatilakā]]

[13] bhāṇḍīras tu sa no mano vyākulayati | tathā hi—

bhāṇḍīrasya sphuṭam adhihari prema kim varṇanīyam
sāntardhānam sthitavati harau bādham antardadhe yaḥ |
yāntu svāmīna ca viṣayatām atra govardhanādyā
loke snigdhā racayitum idaṁ na kṣamaḥ syām itīva ||13|| [mandākrāntā]

[14] aho premagambhīryam asya paśya vṛndāvanasya! yataḥ—

kutra kutracid agasya dambhataḥ
stambham eti tad idaṁ harer vanam |
prāyaśaś cala-dalasya kampratām
aṅkurasya pulakāni sarvataḥ ||14|| [rathoddhatā]

[15] āvirvrajati ca tasmin sa-vraja-vāsi-jana-vraje vraja-rāja-tanūje kim kim vā tad vyañjijīṣayā
nāvīrvrajati? tac ca yuktam evotpaśyāmaḥ; vrajapadam hi sarva-samīcīna-samūham ūhayati ||

[16] asti ceha śrī-bhāgavatīyam padyam,

[tata ārabhya nandasya vrajaḥ sarvasamṛddhimān |](#)
[harer nivāsātmaguṇai ramākrīdam abhūn nrpa! || iti | \[BhP 10.5.18\]](#)

[17] teṣām āvirbhāvasya **pādma-purāṇa**-sandarbhānusāreṇa pratikalpam analpa-sukha-
kalpaka-sampad-udanta-dantavakra-vadhānte sarvato'py ekānte kānte yatra praveśasya
nirdeśaḥ prathayiṣyate, tasmād bhava-jana-manaḥ-kāya-nikāya-sparśa-virahitād vārāhādi-
samkīrtita-pravara-kīrti-kadambādi-mayāt **pādma-skāndādi**-gatāsamkīrṇa-varṇākarṇita-tat-
tat-sanātana-śīla-tārāmasa-rāma-go-gopa-gopāla-līlā-nidhānād vṛndāvanasyaiva vaibhava-
viśeṣād aśeṣam bhavati, prakṛti-sthitim atīto hi yaḥ |

[18] **ṛhad-gautamīya**-stha-śrī-kṛṣṇa-vacane tu tat-tat-saṁkṣepārtha-nikṣepaḥ prekṣyate |

idaṁ vṛndāvanam ramyaṁ mama dhāmaiva kevalam |
atra me paśavaḥ pakṣi-mṛgāḥ kīṭā narāmarāḥ |
ye vasanti mamādhiṣṇye mṛtā yānti mamālayam ||
atra yā gopa-kanyās ca nivasanti mamālaye |
yoginyas tā mayā nityaṁ mama sevā-parāyaṇāḥ ||
pañca-yojanam evāsti vanam me deha-rūpakam |
kālindīyaṁ suṣumnākhyā paramāmṛta-vāhinī ||
atra devās ca bhūtāni vartante sūkṣma-rūpataḥ |
sarva-deva-mayaś cāham na tyajāmi vanam kvacit ||
āvīrbhāvas tirobhāvo bhaven me'tra yuge yuge |
tejo-mayam idaṁ ramyam adṛśyaṁ carma-cakṣuṣā || iti |

[19] yaṁ khalu vaibhava-viśeṣaṁ sarva-sāreṇa yathā-sthānam prakāśayiṣyamāṇa-vyākhyā-
viśeṣāvatareṇa **śrīmad-bhāgavatā**nusāreṇa gopānām svam lokam varuṇālayād āgataḥ karuṇā-
varuṇālayaḥ svayaṁ bhagavān akrūrāya vaikunṭha-viśeṣa-lakṣaṇa-śva-vaibhava-vyañjanayā
sukha-prade brahma-hrade majjanena tasmād unmajjanena ca taj-jana-kautuka-jananād
anantaram chandaḥ-stūyamānenātmanāvitrā vicitram atraiva vṛndāvane tadiya-nara-līlā-
veśena sādharmaṇam anyebhyas tebhyaḥ sandarśayāmāsa; yaṁ prati sampraty api
prapadyamānā vidvāmsaś cetasāpi sākṣād iva tal-līlāḥ pratipadyante; yaṁ pari **hari-vamśe**
govindābhiṣeka-sampad-amśe mahendraḥ śrīmad-vrajendra-tanūja-tanuvad vyāpakatām
satyaṁ pratyāyayāmāsa; yaṁ punar vṛndāvana-stha-samasta-samabhyarṇam api tat-tad-
varṇanānusāreṇa kecit prakṛty-āvaraṇataḥ parama-viyad-ūrdhvaṁ nirvarṇayanti; ataeva
līlānurūpa-rūpatayā bhūmānam abhūmānam ca prapadyante yad bhūmayaḥ | eṣa eva śeṣa-
nirviśeṣatayā brahma-sākṣāt-kārākāratayā ca **brahma-saṁhitā**diṣu bṛmhitam bṛhadbhir
varṇayāmāse | tatra ca prakāṭāprakāṭa-prakāśa-mayasya vṛndāvanasya bahu-vidha-
saṁsthānatayā bahu-vidha-śāstra-śrutasyāprakāṭa-prakāśa-maya-vaibhava-viśeṣa eva samprati
varṇaniyaḥ | sa ca gokula-pradhāna eveti sva-vivakṣita-hitā **brahma-saṁhitā**nu-saṁhitā
kriyate | tad-vacanāni tu bodha-kramāya kramam atikramyānukramyante, yathā—

bhaje śvetadvīpaṁ tam aham iha goloka iti yaṁ
vidantas te santaḥ kṣiti-virala-cārāḥ katipaye |
śriyaḥ kāntāḥ kāntaḥ parama-puruṣaḥ kalpa-taravaḥ
drumā bhūmiś cintāmaṇi-gaṇa-mayī toyam amṛtam ||

kathā gānam nātyaṁ gamanam api vaṁśī priya-sakhī
cid-ānanda-jyotiḥ param api tad āsvādyam api ca |
sa yatra kṣīrābdiḥ sarati surabhibhyaś ca sumahān
nimeṣārdhākhyo vā vrajati na hi yatrāpi samayaḥ || [bra.sam. 5.57-58]

[20] kim ca, īśvaraḥ paramaḥ kṛṣṇaḥ ity upakramyāha—

śahasra-patra-kamalaṁ gokulākhyam mahat padam |

tat-karṇikāraṁ tad-dhāma tad-anantāmśa-sambhavam |
tat-kiṅjalkaṁ tad-amśānām tat-patrāṇi śriyām api ||
catur-asraṁ tat-paritaḥ śvetadvīpākhyam adbhutam |

catur-asraṁ catur-mūrteś catur-dhāma catuṣ-kṛtam ||
caturbhiḥ puruṣārthaiś ca caturbhir hetubhir vṛtam |
sūlair daśabhir ānaddham ūrdhvādho-dig-vidikṣu ca ||
aṣṭabhiḥ nidhibhir juṣṭam aṣṭabhiḥ siddhibhis tathā |
manu-rūpaiś ca daśabhir dik-pālaiḥ parito vṛtam ||
śyāmair gauraiś ca raktaiś ca śuklaiś ca pārṣada-rṣabhaiḥ |
śobhitam śaktibhis tābhir adbhutābhiḥ samantataḥ ||

api ca—

cintāmaṇi-prakara-sadmasu kalpa-vṛkṣa-
lakṣāvṛteṣu surabhīr abhipālayantam |
lakṣmī-sahasra-śata-sambhrama-sevyamānaṁ
govindam ādi-puruṣaṁ tam aham bhajāmi || ity ādi |

bṛhad-vāmane—

ratna-dhātu-mayaḥ śrīmān yatra govardhano giriḥ |
ratna-baddhobhaya-taṭā kālindī saritām varā || ity ādi cānyatra |

[21] tad etad-anusāreṇa prathamam tāvat kāvyasya nidhānam vastu-mātram sa-pramāṇam prakāśyate, citrasya phalakam iva | [22] tathā hi--yasya khalu lokasya golokatayā go-gopā-vāsa-rūpasya, śvetadvīpatayā cānanya-sprṣṭa-parama-śuddhatā-samudbuddha-svarūpasya tādrśa-jñāna-maya-katipaya-mātra-prameya-gātratrayā tat-tat-paramatā matā, parama-golokaḥ parama-śvetadvīpa iti | [23] tad eva yuktam uktam bhavati |

[24] yatra hi svacchandatānanda-prada-bahu-vacanārthā gopī-padārthāḥ śriyaḥ śrayante | nānya-vaikuṅṭhavat tad-eka-vacanārthatakuṅṭhāḥ | tāsām tat-padārthatā ca tan-mahā-vāg-ārtha-sārākarṣa-yantre mahā-mantre ballavī-vallabhatayā tasya japam upadiśantīti sidhyati |

[25] atra na kevalam tasya dvi-varṇa-padasya vṛttāv eva rūḍhim avalambāmahe, api tu dhyāne'pi | kintu, **nāyam śriyo'ṅga** iti śukānuvādaḥ sāmānya-lakṣmī-vijayam vyanakti | **lakṣmī-sahasra** iti viriñci-vāṇī lakṣmī-viśeṣatvam urīkaroti, yasmād atra kuru-pāṇḍava-śabdavad yathāvasaram khaṇḍākhaṇḍa-vācakatā matā | tad evam sati, tatrāpi rādhā parameti **pādma-skāndādivārāha-vimiśra-mātsye** | **govinda-vṛndāvana-nāma-tantre**'py abhāṣi yat, tat katham anyathā syāt?

lakṣmīr abhitaḥ stritamā gopyo lakṣmītamāḥ prathitāḥ |
rādhā gopitamā ced asyaḥ kā vā samā rāmā? ||15|| [upagīti]

[26] tad evamvidhānām tāsām api sarvāsām eka eva ramanas, tata eva gokuladhāmā govindanāmā pratyekam ekām ekām rāmām ramayatām ramā-ramaṇanāmnām

purupuruṣāṇām paramaḥ | [27] yat tu madhye māyayā pratyāyitam aupapatyam, tat khalv avāstavatvāt parastād avadhvastam iti śrīparamapurusaśabdābhyām pramitam | kathāyām tu pramāṇa-viśeṣagrathanayā prathamīṣyāmaḥ | [28] evaṁ śiṣṭaḥ śrīrāmo'py atidiṣṭaḥ | [29] kim ca, aśeṣā evataravaḥ kalpataravaḥ sankalpadānabalāt kevalān, na tu mānyatā-dhanya-sāmānya-viśeṣāt | teṣu ca jātyā kalpa-taravas tu vilakṣaṇa-tayā kṛta-lakṣaṇā eva |

[30] kim ca, ādarśanibhasvacchavibhavanānādarśasparśādimayabhūmikā bhūmīś ca kānter uta kānter vṛṣṭiśṛṣṭikārīṇī cintāmaṇīyate | [31] āstām tāvad uttaram anu tāratamya-ramyatā-gamya-mahimā grhādiṣu mahā-cintāmaṇī-mayī, yasmād udbhinnās tad-udbhidaś ca tādīya-śobhām ātmany udbhāvayanti | yatra ca,

drṣṭi-śravaṇam ayātās tad-gocaritās ca jāti-rūpābhyām |
naga-mṛga-pakṣi-viśeṣās tatradyānām ca citram ādadhati ||16|| [gīti]

[32] kim ca, toyam apy amṛtāyate, kim utāmṛtam? kim ca, kathāpi yathā gānam tathā karṇayoḥ pānakāyate, kim uta svayam eva gānam? kim ca, gamanam api nṛtya-cāturī-dhurīnatām urīkaroti, nṛtyam punar atīvādṛtyam | kim ca, vamsī yathā kamsārāter āśu sukha-vilāsam śamsantī, sahāyatayā ca lasantī ca priya-sakhīyate, na tadvad anyo dhanyo'pi janaḥ sambhavati |

[34] kim ca, cidānanda eva kevalam svarūpānatirikta-śakti-vyakti-vaśād vyakti-viśeṣatayā vyaktībhavan, gokula-śabda-bala-labdha-lokaval-lilā-kaivalya-kalanāya puṣpavad-ādi-lakṣaṇa-prakāśakatayā tat tat prakāśya puṣpādi-lakṣaṇāsvādyatayā ca lāpam kalayantīnām ālinām nija-nija-yūtha-varūthapāyāḥ paramāpūrva-pūrva-pūrvānurāgādi-kathānikāyam gāyantīnām madhu-madhura-kākālī-kulāni tatrakīyam sarvam tarv-antam ārdṛikurvanti, kim uta bahu-kaṣṭa-srṣṭatayā mithunī-bhūtam tat tan mithunam |

[35] tathā ca, **hāyaśīrṣa-pañcarātre** pañca-tattva-nirūpaṇe vaikuṅṭha-stha-dravya-tattvam nirūpitam –

gandha-rūpaṁ svāda-rūpaṁ dravyaṁ puṣpādikaṁ ca yat |
rasavad bhautikaṁ dravyam atra syād rasa-rūpakam ||
heyāmsānām abhāvāc ca rasa-rūpaṁ bhavec ca tat |
tvag-bījaṁ caiva heyāmsāṁ kaṭhināmsāṁ ca yad bhavet |
tat sarvaṁ bhautikaṁ viddhi na hi bhūtamayaṁ hi tat || ity ādi |

tathāpi,
prapañcam niṣprapañco'pi vidambhayasi bhūtale |
prapanna-janatānanda-sandohaṁ prathituṁ prabho || [BhP 10.14.37]

iti brahmavacanānusāreṇa kṛta-prapañcānukāre līlā-sāre tasya tat-prapanna-janasya ca yathāveśaḥ syāt, na tathā nītyākāre'pīti labhyate |

heyāmsānām abhāvāc ca rasarūpaṁ bhavec ca tat | tvag
bījaṁ caiva heyāmsāṁ kaṭhināmsāṁ ca yad bhavet | tat

sarvaṁ bhautikaṁ viddhi na hi bhūtamayaṁ hi tat ||

[36] tataḥ pūrvatra tasya tasya cāveśaḥ paratra ca praveśaḥ syāt | [37] tataś ca, tad-icchā-vaśāl
līlā-śaktiḥ paratra ca prāyaḥ sarvaṁ vyaktikarotiti vivektavyam |

[38] kiṁ ca, murajin-muralī-kalī-khuralī ca sva-mādhurī-pradugdha-mugdha-surabhi-
dugdhanām surabhīnām ūdho-giritaḥ saritaḥ prasārayantī paritaḥ parikhāyamāṇām kṣīra-
vāridhiṁ visphārayati | tatra kāmadhanutayā nikāmam eva snuvatīnām kṣīra-vāhitāpi
prācuryeṇaiva paryavasāyyate | [39] tato nānā-rasā api tā nadyaḥ pratipadyante vidyā-
vadbhiḥ |

[40] kiṁ ca, yatra ca tat-kaiśorānurūpārdha-vārdhaka-yauvana-nava-yauvanādi-vayasa
eva tat-pitṛ-bhrāṭṛ-sakhi-prabhṛtayas te nikhila-vargā nānyām avasthām āsritā bhavanti |

[41] anyac ca, yasya ca golokasya madhyam adhyāśya sphuṭatarāneka-sahasra-patrī-paricitam
ajasram eva khalv amalāṁ mahā-maṇi-kamalāṁ gokula-nāmatayā nija-rūpaṁ nirūpayati, "go-
gopāvāsa-vraja-rūpa-vraja evāham asmi" iti |

[42] nyāya-vinyastam eva ca khalv idam, [rūḍhir yogam apaharati](#) iti | yathā jalaja-
śabdenāpsavya-mātraṁ nocyate, kintu kamalam eva | rūḍhitām eva khalv ākhyā-grahaṇam
āviṣkaroti | [43] śrī-śuka-devenāpy etad-apekṣayoktaṁ, [bhagavān gokuleśvaraḥ](#) iti | varat-
pratyayaḥ khalv atra śīlārthatā-paraḥ | tad eva cāmnātaṁ [gokulaṁ vana-vaikuṇṭham](#) iti |

[44] atha śrīmad-vraja-rāja-tanūjatā-śīla-līlasya mahā-bhagavatas tadīya-karṇikām-madhyam
adhikṛtya nānā-varṇa-dhāmatayā nirvarṇita-maṇi-maya-mahā-dhāma nikāmam udbhrājate,
yad eva svayam anantāṁśa-sambhūtam iti sphuṭam anantadhā prakāśate |

yasmin kesara-visarān prācīrāṅgān samantataḥ samayā |
sadayā dāyādāyāḥ sopāsīnā vasanti gopālāḥ ||17|| [gīti]

[45] gokulatābalatas tad api samvalate | tathā hi,

aṁśa bhāgā dāyās tad-dhita-yogena dāyavantaś ca |
tat kila jāter bhāgā bakajiti te santi dāyavantaś ca ||18|| [gīti]
tasminn aṁśo yeṣāṁ iti vā gamyo bahu-vrīhiḥ |
vrīhi-nibhas tat-premā teṣāṁ vṛttau tad-āśrayo yuktaḥ ||19|| [udgīti]

[46] tad evam eṣāṁ tajjātītvam evoktaṁ śrī-śukena—

[evam kakudminam hatvā stūyamānaḥ svajātibhiḥ |](#)
[viveśa goṣṭham sabalo gopīnām nayanotsavaḥ ||](#) iti | (BhP 10.36.15)

patraṇi tatra kamale kamalālayānām
aṁśena keli-vipināni bhavanti yeṣu |
[cintāmaṇi-prakara-sadmasu kalpa-vṛkṣa-](#)

[lakṣāvṛteṣu](#) nibhṛtaṁ ramate mukundaḥ ||20|| [vasantatilakā]

tatrādhirājyaṁ kila rādhikāṁ anu
prattaṁ priyēneti purāṇa-viśrutam |
ahaṁ tu manye punar-uktam eva tad
guṇena tasyāḥ sa ca yad vaśam-gataḥ ||21|| [upajāti 12]

[47] iha ca pūrvam yad eva śrī-parama-puruṣa-śabdābhyāṁ adhyavasitaṁ, tad evādhyavasīyate | tāsu kevalāsu vraja-rāja-suta-vadhū-bhāvasya labdha-prasiddhitāṁ vinā vraja-kamala-sakala-patrāvally-ādhipatyam na prasidhyatīti |

[48] atha kiñcit-kuñcita-kamala-patravad-unnata-pārśva-dvayāvayavatayā bahir durlaṅgha-śṛṅga-maṇi-mayālavāla-śobhā-matrāṇām patrāṇām antarāleṣu keśarād avatīrṇāni vistīrṇāni pṛthak pṛthag upaniṣkarāṇi virājante | teṣāṁ agrima-sandhiṣu sphuṭam adhimadhyam-madhyam adhyasta-samasteṣa-goṣṭhāni goṣṭhāni vibhrājante | ataeva tatparyantasya tasya gokulatāvakalitā |

tatrāpi doha-samayaṁ samayā samena
go-vṛnda-pāla-valayena nivīśya paśyan |
cintāmaṇi-precita-sadmasu kalpa-śākhi-
padmāvṛteṣu surabhīr abhipāti kṛṣṇaḥ ||22|| [vasantatilakā]

[49] yasya ca samīpagānām ālaya-rūpasya kamalasya sarvataś caturasraṁ bhavati, tad idaṁ sarvaṁ vṛndāvanam iti vadanti | tad-bahir-antaraṁ samasta-dīpāyamānaḥ sa mahā-dvīpāyamānaḥ parama-suveśaḥ sarvaś ca deśaḥ śvetadvīpa ity ācakṣate goloka iti ca | yas tu bahir-bhāgaḥ sāgaravad aparicchedyas tatra vigata-śokā dhāritra-nibha-vicitra-lokaḥ salokā vidyante | patra-sthitāni tu vanāni keli-vṛndāvanānīti bhaṅanti | yathoktaṁ [pāñcarātre](#) – [mahāvṛndāvanam tatra kelivṛndāvanāni ca](#) iti |

[50] atha caturasram anu kamalāt patayālutayā paritaḥ sravantīr madhu-dhārāḥ pibanta iva punar uparata-tat-pānāya vamanta iva ca dakṣiṇa-pāścimayoḥ sarvataḥ parvataḥ parvata-ṣaṭ-padā dṛśyante | yatra ca tatrāpi mahā-maṇi-maya-kūṭa-ghanaḥ śrī-govardhanaḥ kuṭī-bhūta-mahā-nidhivad akharvam ānanda-garvaṁ sarvādhipater apy āvirbhāvayati |

[51] śrī-govardhana-nāmā cāyam ramaṇīya-maṇi-śilābhiḥ samāsanam āsanam,
khaḡāvali-kalita-kākalībhiḥ svāgatam svāgatam,
śyāmāka-dūrvābja-viṣṇukrāntāparyag-ākṛānta-tiryag-nirjharibhir niṣpādyam pādyam,
cañcan-mṛga-caraṇa-nyañcad-akṣata-darbhānantānkuraiḥ samarghyam arghyam,
tīra-saṇīḍa-jāti-lavaṅga-kakkola-saṅgata-pallalair alam ācamanīyam ācamanīyam,
nava-nava-nava-prasūta-gavī-navīna-snuta-kṣīra-pariṇata-dadhi-tat-prasṛta-ghṛta-śābalanais
tarūpahṛta-madhuparkaṁ madhuparkam,
śikhara-śekhara-śilāsara-prakhara-dhārā-pātair anukṛta-snapana-paricaryā-prīti-majjanam
majjanam,
dukūlavad-anukūla-saṁśleṣa-svarṇa-varṇa-vṛkṣa-viśeṣa-vaikalaiḥ kalita-sukha-vasanam
vasanam,

svabhāvānubandha-gandha-sugandha-silā-śata-pariṇata-hari-candana-gaura-gairikais
 carcātīsayam carcātīsayam,
 praphulla-māla-mālatī-latādibhir nandita-sumanasah sumanasah,
 gavyākhuravyāhati-jātāguru-dāru-dhūmair vyāhata-sarva-dhūpaṁ dhūpaṁ,
 divāpi vidyoti-maṇi-nikara-jyotibhiḥ sarva-sampad-uddīpaṁ dīpaṁ,
 mañjula-guñjāpiñchā-divi ncholivāñchita-nirmāṇaiḥ kṛta-suśamā-bharaṇam ābharaṇam,
 abhilāṣānukūla-phala-mūla-valayaiḥ sarva-sukha-samāhāram samāhāram,
 puṣpa-vāsita-śītala-jala-valayita-punar-ācamanam anu vimala-parimalātula-tulasikā-
 pallavādibhir mukha-vāsanam mukha-vāsanam,
 marud-uccala-sphuṭa-puṣpa-sampac-campaka-dīpāvalyā sphuṭam ārātrikam ārātrikam,
 ghana-kisalaya-valaya-saṅkula-bakula-mukha-śākhā-nikaraiḥ śobhāntaratamātapatram
 ātapatram,
 malaya-marul-lava-calat-pallava-viśāla-śālair nandita-bhavya-janam vyājanam,
 nija-svara-vivekinām kekinām anekāṅga-kekābhiḥ kalilāsyam lāsyam,
 hari-veṇu-dhvani-bhram-kīcaka-kala-krama-ktākarsa-vanitānvita-śayyāyamāna-puṣpa-pāta-
 paryāyaiḥ kta-sarvātīsayanam śayanam,
 kākalī-kalila-kala-kokila-kulair labdha-saṅgānam saṅgānam api hariṁ parikalayan pūrva-
 pūrva-siddha-nija-hari-dāsa-varyatām paryāpayann āste |

[52] kṛta-haridāsa-varya-saṅgā mānasa-gaṅgā ca sarva-sukha-sthemaṇi kṛṣṇa-premaṇi
 mānasa-drava-mayīti kila tan-nāmatayā tām varṇayanty upaślokeyanti ca—

svalpenāghajid-amśa-vāmana-pada-sparśena gaṅgā sadā
 sarvāgha-praśamany abhūd api śivasyārūḍha-mūrdhājani |
 svenaivāghajitā sadā viharatā brahmeśa-lakṣmī-jayi-
 praśastyena saha vrajena militā gaṅgāparā kim punaḥ ||23|| [śārdūlā]

[53] atha yatrāpy uttara-pūrvayoḥ kasyānanda-vraja-rūpasya vrajasyālindād adūrabhaveti kila
 kālindīti-nāmnī yamunā vilasati | yā khalu—

kadācid dhārābhir vahati hari-ratna-drava-nibhā
 kadācit stabdhāṅgī sphurati hari-ratna-kṣitir iva |
 kramād veṇau tasmin na nadati nadaty arka-tanayā
 jalasthalyoḥ śarma prasavati hareḥ sevana-vidhau ||24|| [śikhariṇī]

paśyantī jalajekṣaṇā ghana-rasāvarta-śrutīḥ śṛṇvatī
 jighrantī jhaṣa-nāsikā tarala-dor āliṅganam kurvati |
 jalpantīva ca haṁsa-cakra-vadanā nīrātmanā kṛṣṇa-bhāg
 yā kṛṣṇā bata sātha kīdr̥g asakṛd devyātmanā ceṣṭate ||25|| [śārdūlā]

[54] yatra ca sarvatra sarāmsi caivam utprekṣyante—

vraja-vipina-vibhāge niścalo yasya vāsaḥ
 svayam ayam apareṣām poṣako jañjanīti |
 kalaya vara-sarāmsi srotasām atra vṛndair

vidadhati yamunādi-dvīpinīḥ shīta-toyāḥ ||26|| [mālinī]

yatra ca—

kāścit paṅka-kairavāvali-lasat-srotasvatī-prāntagā
nānā-puṣpa-vanī-virājad avanī-madhya-sthitāḥ kāścana |
kekā-jhaṅkṛti-mat-kuhū-madhuritāḥ kāntāṅga-carcācitā
nāsādṛk-śravasāḥ sadāpi sukhadā rāsāṅkitā bhūmayāḥ ||27|| [śārdūlā]

kim ca—

bhāṅḍīras taraṇi-padam samunnater na
prāyātaḥ param iha kintu vistṛteś ca |
tac-chākhāḥ pariviharann avāra-pāre
kālindyā muhur abhiyāti gopa-saṅghaḥ ||28|| [praharṣiṇī]

tathā—

kvacit sadmābhāsa-prakāṣa-balavat-koṭara-ghaṭaḥ
kvacit palyaṅkābha-prathita-prṛthu-śākhā-sukhatamaḥ |
kvacid dolātulya-grathita-latikā-pāli-valitaḥ
sadāsau bhāṅḍīraḥ kam iva hari-keliṁ na tanute ||29|| [śikhariṇī]

tad-udicīm anudeśaḥ

prathayati saukhyāni rāma-ghaṭṭākhyāḥ |
yatra ca rāmaṁ kurvan
sukhayati rāmaḥ sarāmatām añcan ||30|| [gītiḥ]

[55] atha tasya lokasya loaka-pālair varāṇīyāni vimāna-cāriṇām varāṇyāvāraṇāni sura-
vartmani varīvṛtati | yatra ca vāsudevādi-saṁjñāṁ svayam eva caturvyūha-vṛndam loka-
pālāyamānaṁ senā-vyūhatām urarīcarīkarīti | tatra ca puruṣārthādayaḥ ke varākāḥ ?

[56] tad evaṁ sati goloka-nāmāyaṁ lokaḥ parama-mānyaḥ sāmānyatayāpi kena varṇyatām ?
yaḥ khalv amṛta-sindhur ity amṛtāndhasaḥ, yaśasaḥ savayā iti kavayaḥ, vicitrī-dharmākṛtir iti
viśvakarmāṇaḥ, ānandānām brahma-sākṣād iti brahmānubhavināḥ, premā svayaṁ vyakta iti
bhagavad-bhaktā manyanta ity aneka-mata-parāmṛṣṭatayā dṛṣṭaḥ |

kim ca—

kim tejaḥ kim nu citraṁ kim uta naṭa-kalā kintarām ko'pi lokaḥ
kim vā premā sa sākṣād iha kalita-vapur yaḥ śukena pragītiḥ |
itthaṁ tal-lokapāla-pramukha-diviṣadām samhatis tarkayantī
tasmin govinda-dhāmni pratidinam ayate sambhramaṁ ca bhramaṁ ca ||31|| [sragdharā]

[57] tad evaṁ buddha-paddhatim apy atītavān asau lokaḥ prasabham buddhi-madhyam
adhyārohati | yataḥ—

ye ye prītiṁ dadati viṣayā ye ca tat-tad-vidūrās
teṣūtkāṅṭhā mama nahi kadāpy atra satyaṁ karomi |

kṛṣṇe snehaṁ bata vitanute yaś ca yatrāpi kṛṣṇaḥ
śaśval-lokaṁ sa tu sarabhasaṁ mām didṛkṣum karoti ||32|| [mandākrāntā]

yasyākarmaṇam apy apūrvam amita-brahmāṇḍa-koti-vraje
vaikuṇṭheṣv api vāñchitaṁ kim aparāṁ yal-lālasā śrīr api |
goloke sa tu bāndhavāgrimatayā vibhrājate sarvadā
yeṣāṁ tan-madhurimṇi hanta mama hṛn majjan muhuḥ sajjati ||33|| [śārdūlā]

[58] hanta kim karavāṇi ? sahasaivārabdhavān etad varṇanam | nirvāhaṁ tu na paśyāmi | [59]
yataḥ prathamataś caturasra-pari-hari-carita-cārutā-prañidhāna evedṛṣatā dṛṣyate, yathā—

gavāṁ kṣepaś cāraṁ prati sakhibhir ākrīḍa-paratā
muhus tāsāṁ dūre gamanam anusambhālana-vidhiḥ |
tad-āhvānaṁ tāsu kramam anuvīṣṭiḥ savayasāṁ
punaḥ krīḍāveśaḥ smṛti-padatayā kṣobhayati ||34|| [śikharinī]

tatrāpi—
kva cāpi kṛṣṇa-rāmau tau kara-baddha-karau mithaḥ |
hasantau hāsayantau ca kurvāte cittam ākulam ||35|| [anuṣṭubh]

kim ca—
vṛkṣān ankurayantu vidruta-daśāṁ adrīn nayantu drutaṁ
stambhaṁ cāmbhasi lambhayantu saritāṁ kim vā pratīcīnatām |
veṇu-dhvāna-ghaṭā yato'tinikaṭāḥ kasmād akasmād balāt
karṇābhyaṛṇa-gatā iva sphuṭam amūn dhunvanti tad-dhyāyinaḥ ||36|| [śārdūlā]

[60] yatas tad-anubhavināṁ sukhaṁ tu manasi sphurad api na vaktum īśyate |

yasmin harir yāti vihāra-hetos
tasmin mudā phullati cet kuṭo'pi |
na tatra pṛcchā na ca vaktṛtā tan
na pṛcchyaṁ etan na ca vācyam asti ||37|| [upajāti]

[61] idaṁ ca sujana-matim atīvākaraṣati |

gāyanti tatra dhavalāḥ paripālayantaḥ
pārāvatīm madhura-rāgavatīm udasrāḥ |
janmādi-kṛṣṇa-caritāni ciraṁ gatāni
smṛtvā yataḥ sapadi muhyati sarva eva ||38|| [vasanta]

[62] aho kutaḥ kuto vā manaḥ samyamanīyam, yato goṣṭhāni ca tāni draṣṭum manaḥ
prasabham utkaṇṭhayanti | yathā—

virājat-kastūrī-dyuti-parimalair gomaya-maya-
sphurac-cūrṇaiḥ sadma-pratikṛti-vapubhis taru-varaiḥ |

divā nūtnair vatsair niśi surabhijidbhiḥ surabhibhiḥ
samanād goṣṭhānii pratimati diśanti smṛti-śatam ||39||² [śikhariṇī]

sandhyayos tu—

vatsān mocayatām dhanāni duhatām dugdhāni sañcinvatām
gāḥ sambhālayatām gṛhān pracalatām kṛṣṇam puraḥ kurvatām |
tal-lilāḥ parigāyatām pulakitām aśrāṇi cātanvatām
gopānām bata cittam uccita-madam mac-cittam ākrāmati ||40|| [śārdūlā]

[63] sadā caitāni rāja-vartmāni tat-kīrtana-catvarāṇīva prasabham mac-cittam ākarṣanti | tathā
hi—

rāmaḥ kṛṣṇaḥ kṛṣṇa-rāmau ca kṛṣṇaḥ
kṛṣṇaḥ kṛṣṇaḥ kṛṣṇa ity eṣa jalpaḥ |
yātāyatām kurvatām sarvadāpi
svairālāpe śrūyate tatra tatra ||41|| [śālinī]

[64] śrī-kṛṣṇa-pramadānām pramadānām pramada-vana-pātrāṇi patrāṇi tu varṇyamānāni
kavīnām apatrapām eva bibhrati, yatas tatratyam sarvam eva citram iti duspratyāyatām
prāpnoti | yeṣu hi—

kvacit kuñjāḥ sadma-bhramakara-rucais tair avayavaiḥ
kvacic citraiḥ sadmāny api tulita-kuñjāni śataśaḥ |
jalāni kvāpy udyat-kamala-valitāni pratipadam
sthalāny apy evam kvāpy atha kim iva kim nirṇaya-padam ||42|| [śikhariṇī]

sakhīnām sāraṇya-tridaśa-sudṛśām gāna-valanām
muḥuḥ prodyan-mūrcchām madhu-madhura-rāga-praṇayinīm |
hari-premārta-strī-prathama-racitām śṛṇvati jane
sukham vā duḥkham vety avakalayitum kaḥ prabhavati ||43|| [śikhariṇī]

kvacid gānam sūkṣmam kvacid api ca tauryatrika-kalā
kvacit premnā goṣṭhī kvacid api mahā-keli-kalahaḥ |
iti sphāram tābhiḥ praṇaya-maya-sāram viharāṇam
harer dhyāyan nānā bhavati kavi-cittam muhur api ||44|| [śikhariṇī]

premā kāmāni tat-kriyā kalahati stambhādi-bhāvāvalī
sakhīnām sañcarati śrutam ca caritam sarva-śrutam laṅghati |
ittham keli-kalā-kalāpa-kalitam vṛndāvanāntar-vane
dampatyor nikhilam vicāra-padaḥ uddhūya vibhrajate ||45|| [śārdūlā]

akuñṭhām utkuñṭhām vahati harir āsu pratipadam
harāv apy etā yad vyatimilana-saukhyam vijayate |

² The two latter lines are also found at the end of GC (*uttara-campū* 37v55).

aho yasmād asmin nirupadhi sakhī-vṛndam ubhaya-
prakṣṛtotkaṅṭhitvaṁ viśati tad idaṁ hanta kim iva ||46|| [śikhariṇī]

api sundaratām prati tāḥ, sundaratām kila vahanti gopālyāḥ |
yan nirdūṣaṇa-bhūṣaṇa-, bhūṣaṇa-kṛṣṇe vibhūṣaṇāyante ||47|| [udgītiḥ]

na bhajati lakṣmīs tulanām, iti kim stutaye ghaṭeta rādhāyāḥ |
yā lakṣmīm api jetriḥ, sva-rucā gopīḥ pṛthak kurute ||48|| [āryā]

[65] tasmād asāmpratāya tu sāmpratāya mad-vidhāya svam varṇayitum kim uta
nirvarṇayitum—

ravy-ādi-dyuti-jiṣṇu-divya-dharaṇi-kṣauṇī-ruhāntargata-
prāsāda-sthita-simha-pīṭha-mahasi cchannānya-dṛṣṭi-tviṣi |
spaṣṭātmīya-dṛṣi prakīrṇaka-vikīrṇālī-hitālī-vṛtā
rādhā-mādhava-mādhurī-vara-sudhā ṛṣṇām mudhā yacchati ||49|| [śārdūla]

[66] tad evam ānanda-satra-patrādi-sthitānām upari sāndra-sākhābhir alakṣya-talānām
analpa-kalpa-vṛkṣa-lakṣānām adhimadhyam rāja-samāja-virājamānām varṇita-mañju-
kiṅjalka-karṇikām adhivasantaḥ sadā lasataḥ sa-parivāra-vāra-surabhī-pāla-bhūpāla-
kumārasya tasya sarva-cintātīta-cintāmaṇi-mayam akṣāmaṁ sapta-kakṣyārāmaṁ dhāma
nikāmaṁ dhāma vistārayan netrāṇi vistārayati | tatra ca bhāsamānaṁ tad āvāsam abhitaḥ
satatam upaparārdhe gaṇanīyānām sajātīyānām advitīyā vasatiḥ | seyam abhisnihya vandibhiḥ
sandihyate |

abjam tad āliṅgitum abja-bandhor
bandhur yayau kim pariveṣa eṣaḥ |
gopālayānām valayāvalir vā
gopeśa-veśmābhita evam asti ||50|| iti | [indravajrā]

[67] tad-vāsinas tv evam stūyante—

arthāḥ sarva-janārthanām atigatāḥ kāmā nikāmāgrimā
dharmāḥ karmaṭha-deva-dharma-mahitā mokṣās ca mokṣātigāḥ |
teṣām tatra vasanti sevakatayā kṛṣṇāya ṛṣṇā-juṣām
[yad-dhāmārtha-suhṛt-priyātma-tanaya-prāṇāśayās tat-kṛte](#) ||51|| [śārdūlā]

netram śrotram cittam apy anyad anyat
tucchaṁ yasmin bhāti kṛṣṇam vinā tu |
ghoṣe tasmimś cakṣuśas cakṣur evam
śrautī vārtā paśya dṛśyā vibhāti ||52|| [śālinī]

vibhrājante sūtra-saṅcāra-vidyā
pāñcālyāḥ kim viśva-vismāyanāya |
kim vā gopāḥ svāntare kṛṣṇa-bhāvair

baddhāḥ santas tatra tatra bhramanti ||53|| [śālinī]

kim ca—

pitāyaṁ māteyaṁ piṭṛ-sahaja-vargaḥ svayam asau
tathaivānye cānya-prathita-hita-sambandha-mahitāḥ |
vraje khyātir yaiṣā bakaripu-gaṇe bhāti khalu tām
kvacit tulyaḥ premā pathikam anu śaśvad bhramayati ||54|| [śikhariṇī]

[68] athānyad api kim api vibhāvya sambhāvvyate | tad yadi satām anubhavam apy anubhavitā,
tadā bhavyam eva khaly bhavyam, na cen navya-kāvyaṭā tu na vyabhicaritā | athavā, tathāpi
yat kiñcid api teṣām vāñchitaṁ syād eveti sarva añcitam eva manyāmahe |

[69] tat tu sambhāvanam, yathā—atha gopāvāsābhyantare tādṛśām eva sabhyānām labhya
sabhāvalir upalabhyate,
yatra bhūri-vaicitrī-dhurāṇi mahā-gopurāṇi purāṇīva virājante,
yeṣām panthānaḥ kila kiñjalka-valaja-paryantāḥ samastād vibhrājante,
yatra ca parasparam abhimukhāḥ sumukhā mahāntas te gṛhā mithaḥ pṛthula-śobhā loka-
spṛhā iva vimṛśya dṛśyante,
yatra ca simha-samhananānām puruṣa-simhānām niścalānḡhrīṇi mahā-simhāsanāni
vicitratayā netrāṇām paribr̥mhaṇatām aṁhante,
yatra ca parāvara-kakṣyā-vāsi-loka-lakṣāṇi samam eva samakṣāṇi santi, mithaḥ sukha-śatāni
varṣanti,
yatra caikatrasīnānām anyatrāpi rūpaka-kāvya iva pratirūpāṇi rūpāṇi pratiyante—na ca tāni
kevalāni, api tu pratidhvanayaś ca dhvani-kāvya iva dhvanitayā vibhāvvyante, yataḥ
svacchāntaḥ-karaṇā mahāntaḥ khalu para-guṇāntarāṇy api āyacchantīti prathitiḥ
prathiyasi; yadā ca tathā prathiyante vibhāvvyante ca, tadā hy āgantukā nānā-janās tat-
tad-rūpāṇām jānānāḥ paritaḥ parihāsyante;
yatra ca kutrāpi yadā sadā paramānanda-syanda-sandoha-dohana-kānti-kandalī-lambhita-
sukha-tandraḥ śrīman-nanda-kula-candraḥ svayam āloka-sudhayā loka-caḡṣuś-cakora-
vārapārāṇām āpūrayati, tadā tūtsavānām api mahān utsavaḥ sphurati |

[70] atha sabhā-valayam antarā ca kakṣyā-pañcakatayā labdha-bodhaḥ sarva-cittāvarodhaḥ sa
tu vraja-nṛpāvarodhaḥ samudbhrajate | tatra tam eva hi saha-mātara-pitarādi-vṛndaḥ śrī-
govindaḥ svayam āvasati | yatra sabhā-valayāntar-antaḥ paritaḥ paritāś catasro'py antaḥ
pṛthag-avarodha-lakṣāḥ kakṣyā lakṣyante | anyā ca pañcamī dhanyā sarva-madhya-labdha-
nyāsatayā yatra citriyate, yasyām tu mahā-prāṅgaṇa-saṅginyām pratīcim anu svāntara-aṅgam
aṅgaṇam aṅgaṇām parito nikāyānām nikāyaḥ sarvato'pi śreyasyā śrīmad-vraja-nara-deva-
preyasyā samāśriyate | udīcim anu sukha-mayūkha-rohiṇyā rohiṇyā | prācim anu samasta-
kṛta-sevena śrīmad-vraja-naradevena | avācim anu svajana-sabhājana-bhojanāpavarjana-
prayojana-sāmagryā |

[71] atha tad-bahir bahir antaḥ-pura-prayuta-vibhāga-pracurāṇām parama-santuṣṭa-jana-
puṣṭānām catuṣṭayīnām ca kakṣyānām paścān niścita-paścimādi-kakubham śubhām rītim
avalambya sakala-śarma-dṛśvarī śrīmad-vrajeśvarī rāma-ghaṭṭābhirāmaḥ śrīmad-balarāmaḥ

sarva-loka-gatiḥ śrīmad-vrajādhipatiḥ sa ca govardhanānandanah śrīmad-vrajādhipati-nandanah patir atīva rājate |

[72] tatra cāharahar aviraha-rahah-keli-kalita-trṣṇayo rāma-kṛṣṇayor vikhyāta-tat-tan-nāmasu madhyama-kakṣyā-dvaya-dhāmasu parama-ramā-gaṇa-śreyasīnām preyasīnām āvāsa-prāsādāvalir udbhāsate; [73] yatra cāveśanam anu sāveśam nānā-kalā-kalāpam kalayantīnām ālīnām nija-nija-yūtha-varūthapāyāḥ paramāpūrva-pūrva-pūrvānurāgādi-kathānikāyām gāyantīnām madhu-madhura-kākalī-kulāni tatrakīyam sarvam tarv-antam ārdrikurvanti, kim uta bahu-kaṣṭa-sṛṣṭatayā mithunī-bhūtam tat tan mithunam |

[74] tayor dvayor āvaraṇatayā lakṣye ye cānyatare pratyantara-kakṣyam eka-bhūma-dvi-bhūmatādi-prakāreṇādhika-bhūmikā-racanābhir uccatara-rītikāyāḥ samāna-māna-gr̥ha-sva-sva-vīthikāyā dhāriṇī goloka-dharaṇī-loka-hāriṇī bhavati | tatra sarvās tu gr̥ha-lekhā-maṇi-bhitti-sambadhya-madhya-rekhā-labdha-dvaividhyā samantād ubhayataḥ-sthita-dvāratayā paraspara-sammukhatā-śobhānandita-dig-antāḥ kaimutyam āsādayanti |

[76] yatra ca sarva-madhyamāvarodhasyādhimadhyam br̥hat-prāṅgaṇam adhikṛtyākhaṇḍa-puta-bhedana-mukuṭa-bhaṅgī-laṅginam niśreṇi-śreṇi-miśrāntaḥ-śvabhra-śubhra-laghu-laghu-dvāra-sukhāroha-saṅcāra-merv-ākāra-cārv-aṅga-kuṭṭimād upari paritaḥ stambha-vāra-saṅgatam agāram ekaṁ sarvataś calat-patākam avalokyate | [77] yadā ca tasya sarva-kakudam udañcitasya dhiṣṇyasya purūpari cālāṅkariṣṇutayā śrī-kṛṣṇaḥ svayam vartiṣṇur bhavati, tadā sarva-jīṣṇu-tad-uparicariṣṇu-jīṣṇu-ñīla-maṇir iva kaṁ vā tal-loka-bhaviṣṇu-lokaṁ kānti-kandalībhir na puṣṇāti?

[78] yā ceyam karṇikāyām upari purī, tad-adhastād anyāpi samantād asti, kintu sā prati-kṛṣṇa-kāntā-dhāmany eva nijāṅgana-nibha-patra-paṅkti-sīmany eva cāyantrita-dvāra-gaṇeti pareṣām ajñātā, dyumaṇivan-maṇi-gaṇa-samujjvalālaya-kalāpā, vātānīta-sujāta-parimala-sampātā, nirjanatā-janita-svairatānārata-rati-pradā, śayyāsana-cchatra-cāmarādi-sāmagrīti-bahula-śatī-priteḍā-nānā-kriḍā-bhāṇḍa-maṇḍala-maṇḍitākhaṇḍa-maṇḍapā, tat-tac-ceṣṭādhiṣṭhāna-nara-mrga-pakṣi-pratikṛti-lakṣa-vilakṣitā preyasīṣu vibhakta-pradeśa-viśeṣā śeṣālayāyate | yatratyena pathā yathāvat preyasī-nāmānandanah śrīmān nanda-nandanah tatra patra-samudyad-udyāna-vṛndam amūbhir anuvindann atīva nandati | tasmād udyānād antar-dvāreṇa caturasraṁ pratyudyānam api vindati |

[79] evam śrī-balarāmasya rāma-ghaṭṭākhyā-nija-kriḍā-vana-gamanam ca tala-vartmanaiva vartate, kintu samkṣiptatayā nihitena patrāvali-paryantāla-vāla-pihitena mantavyam |

[80] tām etām uparigatām śrīmad-vrajesvara-purīm pari tu ślokāḥ parigīyante—

yastām patākā mṛdu-vāta-kampitā
nānāmukhībhāvam itāḥ punaḥ punaḥ |
saurabhyam āyāti yadā yatas tadā
vivṛtya paśyanti diśām amūm iva ||55|| [upajāti 12]

nityam sudhā-dhāmaja-dhāma-saṅgataḥ

pūrṇāṅgatām aṅgala-saṅgatiṁ gatāḥ |
yatrāpi kumbhā vidhu-kānta-sambhavāḥ
kūṭāntaratva-mukuṭā iva sthitāḥ ||56|| [indravamśā]

yatrānvitā kumbhā vidhukānta-sambhavāḥ
kūṭāntaratna-mukuṭā iva sthitāḥ |
yatrānvitā svacchatayā vibhātayā
hīrādi-ratna-cchadir ālir iksyate ||57|| [indravamśā]

mayūra-pārāvata-kokilādyā
vasatni yasyām tu vināpi yatnam |
śabdāyamānā vipinasya tair ye
vivāda-saṁvādavad ācaranti ||58|| [upajāti 11]

vicitra-ratnāvali-citra-carcitā
sauvarṇa-bhittiḥ paritāś cakāsatī |
gopāla-bālyādii-vilāsa-mādhurīḥ
sākṣād ivālakṣayate śiśūn api ||59|| [upajāti 12]

vistāritotsaṅga-nibhair alindaiḥ
śliṣyanti kṛṣṇaṁ bhavanāni nityam |
yeṣāṁ sadāntar nivasanti te tad-
bhaktā amī tādr̥ṣatāṁ vrajanti ||60|| [indravajrā]

prāṅgaṇāni maṇi-darpaṇa-cchavīny
ullasanti sadanāvalim anu |
yeṣu nūtana-vadhūr bakāntakaṁ
vrīḍa-namra-vadanāpi vikṣate ||61|| [svāgatā]

candrakānta-maṇi-baddha-bhūtale
palvalāni ca lasanti sarvataḥ |
rādhikādi-mukha-kānti kandalī
yāni pūrayanti hanta sarvadā ||62|| [svāgatā]

lokaḥ śrīnātha-loka-pratiruci-vijayī kānanaṁ śrī-spr̥hājid-
vāsaḥ śrī-rājadhānī-nikhila-śubha-rucām vāsinas te ta eva |
bhoktā kṛṣṇaḥ sa bhogyāḥ praṇaya-madhurimā śaśvad ity evam asmin
pratyekaṁ sarvam antaḥkaraṇam atigataṁ kas tad-antaṁ labheta ||63|| [sragdharā]

[81] tat-prema-śarmaṇāṁ sarvātīśayi-dharmatāyām aham api marma-vettā, yataḥ—

harir gopa-kṣauṇī-pati-mithunam anye ca vibudhā
na naḥ krūraṁ cittam mṛdulayitum īśā lavam api |
aho teṣāṁ premā vilasati harau yas tu balavān
harer vā yas teṣu drutayati sa eva pratipadam ||64|| [śikhariṇī]

[82] ataḥ sarvataḥ kṣemāṇām sa eva premā sarvatra sphurati | tathā hi—

hariḥ premā sāksād iva bhavati kim vā vraja-janas
tayor ekasmiṁś ca sphurati sa hi śaśvat sphurati naḥ |
idaṁ vāraṁ vāraṁ vidhi-śiva-surarṣi-prabhṛtayaḥ
sphuṭaṁ kartuṁ śaktiṁ dadhati natarām yat kiyad api ||65|| [śikharīṇī]

[83] sa tu paramāścarya-caryaḥ, yataḥ—

tadiyānām premā yad api kṛti-caryātiga-sukhaas
tathāpy uccair hetur bhavati hari-sāhāyaka-vidhau |
jagat-kārye yadvac chruti-mata-para-brahma nitarām
acintyo yo bhāvaḥ sa hi na hi vitarkaṁ viśahate ||66|| [śikharīṇī]

[84] yasmād evaṁ sa eva cittam ākarṣati, tasmāt—

jñātvā karma svayam uta parāt kṛṣṇa-tṛṣṇānukūlam
tasminn antar bahir api sadā gopa-rājāvarodhe |
yātāyātāṁ muhur atitarām kurvatām ādṛtānām
apy utkaṅṭhācalita-manasāṁ mānasāṁ bhāvam ihe ||67|| [mandākrāntā]

[85] tatratyānām samūhāvalokanaṁ tu parama-paramādbhutam, tathā hi—

udghūrṇante priya-parijanāḥ snigdha-bhāvā yathā-svaṁ
gopa-kṣauṇī-patim anugatās tasya cātma-dvitiyām |
yau premākhyā-prabala-raśanā-yantranāt kṛṣṇa-kānti-
jyotiś-cakre ravi-śaśi-tanū ye ca nakṣatra-saṅghāḥ ||68|| [mandākrāntā]

[86] gānaṁ tu pratigaṇaṁ sādharmaṇam api kañcid viśeṣaṁ vahati, yathā—

janmādy-arbhakatā hareḥ pravayasāṁ madhye-sabhaṁ prāyaśaḥ
paugaṇḍādiṣu nirjarāri-vijiteḥ prāyaḥ suhṛn-maṇḍale |
kāliyāidiṣu durjaneṣv api kṛpā-bhakta-vraje'nalpaśaḥ
prāyenātmani rāga-rītir abhitaḥ kāntā-gaṇe gīyate ||69|| [śārdūlā]

tatra ca—

saṅgāne ced bhajati murajid-bhakta-mātraṁ vimohaṁ
śarmāśarmāpy anumiti-miyān tarhi na prekṣakāṇām |
śāntir dāsyāṁ sahacara-daśā vatsalatvaṁ tathānyad
gacched eṣāṁ hṛdi katham iha kṣīra-vār-vad vivekam ||70|| [mandākrāntā]

[87] hanta! padya-dvayam idam ālole manasi udbhūya tad evāndolayati | yathā—

mātar mātar janani mama tad dehi dehīti śabdair
vatsāyusman suta vadasi kiṁ prāṇa-lālyeti cārdraiḥ |
nānālāpa-praṇaya-valitā mām balāt sneha-mudrā
tasmin goṣṭhe smarayatitarām tau savitrī-kumārau ||71|| [mandākrāntā]

geheśi tvam carita-sukṛtā hanta vatsas tvad-agre
vakti psāti prathayati ruciṁ yācate jāhasīti |
ardhād evaṁ sthagita-vacanāṁ sneha-pūrād vrajeśaṁ
dhyāyed vṛttiṁ bata na labhate man-mano bambhramīti ||72|| [mandākrāntā]

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
śrī-goloka-rūpa-nirūpaṇaṁ nāma
prathamam pūraṇam

||1||

(2)

atha dvitīyaṃ pūraṇam

śrī-rādhā-kṛṣṇābhyāṃ namaḥ |||

[1] atha kathā-prathanāya grathanam idam ārabhyate | [2] svabhajana-lasan-mānasa-san-mānada-janmādi-līlā-bhavyāya bhuvy āvirbhāvitasya tasya nija-vraja-loka-cakrasya dantavakraṃ hatavatā śrī-bhagavatā tatra vigata-sarva-śoke goloke punar api saṃśleṣaḥ sādhitā iti campū-dvayasya pratisampūrṭi-vakṣyamāṇa-sapramāṇa-kathā-lakṣyatayā viviktam eva vyaktikariṣyate |

siddhe tatra tu saṃśleṣe kutrāpi rātriviśeṣe śeṣe golokādvandva-mahendra-dvāri hāri dundubhi-dvandvam unnanāda | nāda-viśeṣa-miṣeṇānandam evedam ujjagāreti matvā, loko'py ujjagāra | na ca sa eva kevalaḥ, kintu kṛṣṇāvaloka-tṛṣṇayā saha, yathā kamala-samūhaḥ parimala-dhārayā | atha nija-nija-vṛndinaḥ sūta-māgadha-vandinaḥ śrīman-nanda-rāja-pura-virājamāna-br̥mhita-simha-dvāri sarvordhvaṃ vindamānāṃ candra-śālikām adhiruhya, nūtanāni pūtanādi-dantavakrānta-durbuddhi-śakrāri-cakra-vadha-sambaddhāni virudādi-cchandāmsi svacchandatayā naṭanta ivāparyantaṃ paṭhantaḥ samantād eva jana-sandoham ānanda-dohaṃ lambhayāmāsuḥ | sānurāga-rāgāvali-vibhāga-laṅgima-saṅgīta-saṅgitā-līlā-kathākulam apy ākalayāmāsuḥ |

[3] tadā muhur api harer avadāna-gānato labdha-toṣa-poṣā ghoṣādhipati-dampati-mukhāḥ parama-sukhād atīśasta-vastrālaṅkāra-bhāraṃ tebhyaḥ svayam īhayā vihāpayāmāsuḥ | kintu śravaṇe'pi tṛptir na kl̥ptim avāpa, kathaṃ vā tatrāvaśyam eva vaśanīyā sātiḥ sātim āsīdatu? tad anu ca samudbhūta-prema-rasa-rāśir vraja-vāri-rāśiḥ svayam eva nija-nija-hṛdayaṅgama-vraja-maṅgala-śyāmalāṅga-saṅgāna-taraṅga-saṅgha-saṅgitayā viśva-vismaya-kāritāṃ saṅgatavān | tatra ca, gīyamānatayā sannidhiyamānasya tadīya-yaśasaś candramasaḥ samatām anumimīmahe |

[4] yadā tu śrīla-gopāla-līlā-gāna-grahilā mahilā gātum ārabdhās tadā sarva eva satṛṣṇās tūṣṇīm āsan, kṛṣṇa-muralī-kākalīm anu kokilā iva | yad eva gānaṃ vaidagdhi-digdha-kaṅkanādi-jhaṅkāraṅkṛta-manthāna-nirghoṣaḥ svara-tālādi-dānam iva kurvāṇaḥ sva-poṣaṃ pupoṣa |

[5] tad evaṃ sati, sarvataḥ-sāreṇa sapramāṇa-varṇayitavyānusāreṇāpagatāpara-pati-bhramāḥ sarvā eva vraja-ramā māravāṇa-dalita-marmāṇas tad-eka-sevā-dharmyeṣu nija-nija-harmyeṣu samam eva labdhāgamaṇaṃ tam ekam eva ramaṇaṃ ramaṇatām gamayamānā na virāmam icchantīti sakhībhir eva prābhātikarāgamaya-gāna-narmaṇā tasmād uparamayāmāsire |

[6] tac ca na sahasā, kintu kramaśaḥ | tathā hi,

bāhū viślathitau ślathikṛtam uro vaktraṃ daracyāvitam,
talpād utthitam ekadā vinimayenālambya yatnān muhuḥ |

yābhyām sparśasukhāgraho’pi damitas tābhyām haripreyasī
vyaktibhyām bata soḍham atra sahasākraṣṭum na dṛṣṭim mithaḥ ||1||
[śārdūlavikrīḍitā]

[7] hanta, tāsū ca sarvādhikā yā tu rādhikā, sā khalu tad-ārambha-sambhavād eva prāyaḥ
sarvadā mūrccām ṛcchati | yatra ca,

“pūrvānurāga-galitām mama lambhane’pi
lokāpavāda-dalitām atha mad-viyuktau |
dāvānala-jvalita-jāti-vanī-sadrkṣām
etām katham katham aham bata sāntvayāmi?” ||2|| [vasantatilakā]

iti sadā bhāvayantam, samprati cātivyagrībhavantam vraja-yuvarājam prati samāśvāsanayā
viśvāsanayā ca tām vyavahitām kurvāṇāḥ, prāṇa-tulyāḥ paramālyas tadiya-tāmbūlodgārādi-
samvalanayā cetanām ālambayanti; samantād api sāntvitām atha ṛcchanti ca, “hanta, keyam
tava rītiḥ?” iti |

[8] sā punaḥ sāsram āśrāvayati,
“na mūrkhā-dhīr asmi na vā durāgrahā
śarīra-bhogeṣu na vātilālasā |
kintu vrajādhiśa-sutasya te guṇā
balād apasmāra-daśām nayanti mām ||3|| [vaṁśasthaviḷā]

[9] “kiṁ kurmahe? yayā marma-pīḍayā kvacana ca śarma na labhāmahe vayam” iti |

[10] atha punar vyākūli-bhavantī sā śubhra-dantī rasāntareṇa tābhiḥ sāntvitī-kriyate | tad-
dine tu tad idam ācacakṣe: “aśeṣa-maṅgala-saṅgatācaraṇānām śrī-vrajeśa-grhiṇī-caraṇānām
ādeśa-praveśa āsit, ‘hanta, sarvā evārvācīna-vayasāḥ samāgatāḥ, mat-prāṇādhikā rādhikā
katham adhunāpi nāgatā?’ iti |” tad evam avadhāritavatī śrī-rādhāpi sāvadhānī-bhavantī,
śīghram eva prātar aucitīm vidhāya, sarvābhir evopaśāya-viśāya-valitābhiḥ kalyam ākalya
militābhir lalitā-viśākhādi-sakhibhiḥ sārddham śrī-vrajādhiśvayā dhāma jagāma | gatvā ca,
parama-kānta-sva-kānti-kandalībhir antima-gatābhīra-kāntāḥ samantād apy antar-bahir api
devayāmāsa | [11] yatra tāsām nirnimeṣatā ca jātā | sambhāvanāvati bhāvanā ceyam,
“adhi-vidhu nīlāmbuja-yugam api tila-puṣpaṁ sabandhūkam |
yasyām kanaka-latāyām seyam kṛṣṇāṅganā citram ||”4|| [upagīti]

[12] atha bhakti-trṣṇaṅ-manāḥ kṛṣṇa-jananīm anu mānanīyatayā nijam ānanam avanīm
avanīya nanāma | sā ca tām saha-sabhyānandam abhyanandat | tatra ca,

asau caraṇayor natā śirasi hastam ādhatta sāpy
asau bhuvi tathā sthitā kacam ajighrad utthāpya sā |
asau kucita-vigrahā bhujā-tale nidhāyātha sā
sa-bāṣpakam udaikṣata dvayam aho dvayoh kiṁ bruve? ||5|| [pṛthvī]

[13] tad evam api rohiṇī-prabhṛtīnām ādarāya bhṛta-nibhṛta-saṅkocām ālocayanti rājñī tām anujāñe, “putri, vandasva vandana-yogyāḥ” iti | sā ca ramya-guṇā puru-nipuṇā bhakti-pūrataḥ sarvā eva gurūr avanamya dūra-deśa eva niveśam vinata-vaktram āsasāda |

[14] atha lalitādis tad-āli-pāliṛ api tāsu guru-vanitāsu tadvad eva kṛta-varivasyā tasyā eva sadeśam upaviveśa | [15] tataś ca śrī-rāma-prasūḥ spaṣṭam ācaṣṭa, “vrajeśvari, sarva-sukha-rohiṇī rohiṇī-tārādyā vidyate | tad ādiśyatām: iyaṁ sad-bhāva-dhūta-sarva-diśya-vadhū-naipuṇyā, pākādi-sādguṇyāya pūrvam eva somābhānulomatayā yā rasavatīm pratītāḥ samam anyā dhanyā maṅgalādyā maṅgalārāma-rāmānuja-rāmās, tathā yāḥ parāpara-nāmānaḥ kalyāṇārāma-rāma-rāmāḥ samantād apy amūr amūm evānuvartantām | lalitādyāḥ punar asyāḥ kāya-nikāya-rūpā eveti, na sāhāyakāyāsmābhir niyojanīyāḥ |”

[16] atha tayāpi tathādiṣṭā śiṣṭāṅganā-gaṇa-gaṇeya-guṇā śiro namayitvā sakhīṣu tirobhūya tat-kālam eva cacāla |

[17] atha prasaṅgam anyam api saṅgataṁ prathayāmaḥ | [18] atha dhṛta-praṇaya-naya-sārā vayasā mahasā sahasā ca kṛta-savayasā sabhānukārāḥ, svakula-paramparā-gata-paricāraka-sūdrābhīra-kumārāḥ svāvasara-visara-prāptāvasaratayā prātar eva mohanāgāra-dvāra-sāram āvrajantaḥ samam virājante sma |

[19] tataś ca snāniyādi-ramya-karais taiḥ kiṅkarair anugamyatayā sa tu vara-kiśora-vayā nikhila-trātā rāma-bhrātā prātar-ācārā-caraṇāya sadeśam upaveśa-pradeśam pūrvam eva viveśa |

[20] tatra ca narma-maya-śarmada-praṇayā vaiśyābhīra-tanayāḥ sakhāyaḥ subalādayaḥ samam eva samagaṁsata | taiḥ saṅgataiḥ saha tu vilamba-kathantā-kathāvalambena mithaḥ parihāsa-vilāsa-kautukī varāsanam adhyāsāmāsa | te sarve premṇā paricaryāyām param āścarya-caryāḥ, yataḥ—

ādeyādhārādi-bhāvena bhedāt
prāṇā bhinnāḥ prāṇinaḥ santi bhinnāḥ |
ye kṛṣṇādyāḥ snigdhatā-śarma-bhājaḥ
prāṇā jñeyās te mithaḥ prāṇinaś ca ||6|| [śālinī]

[21] prabhāte ca prabhāte, tādrśānām madhye tādrśasya tasya tu,

śrīmad-vaktra-karāṅghri-dhāvāna-kalā tailādibhir mardanam
snānam gātra-mṛjāmsuka-dvaya-dhṛtiḥ sēcāma-puṇḍra-kriyā |
prātar dharmaga-karma divya-vasanam ratnāvalī-maṅḍanam
vaṁśī-śṛṅga-śikhaṇḍa-daṇḍa-kalanā mac-cittam ākarṣati ||7|| [śārdūla]

[22] teṣu ca keṣucid aṅga-sevakeṣu viśeṣaḥ śeṣa-vacasām api śeṣasya viṣayāyate | yataḥ,

saurabhyaṁ śirasāḥ padāmbujayugam bāhuprasārādikam
labdhvā-śleṣaviśeṣatām dadhati ye kṛṣṇasya tṛṣṇānvitāḥ |

vātsalye pariṣevāṇe sakhipade kānta-sṭhitāv apy amī
saukhyam yat tad aśeṣam eva dadhate premṇā tadabhyaṅgīnaḥ ||8|| [śārdūla]

[23] atha tasmāt taiḥ parivītaḥ pīta-vasanaḥ svāṅgana-praveśam aṅgīkurvan sadeśa-
samavayaskābhiḥ samam, jananyā jīva-nyāsa iva pratimayā labhyate sma | tatra ca,

“āgacchaj jayatād aho madhuratā nirmañchanadravyatām
gaccheyam, mama drgdvayasya bhavatād atrātipakṣmāsthitiḥ |”
ittham kañjavilocanasya kalayann ākasmikīm āgatim
citram citrajanaḥ sadā bhajati ced āsām tu kim tad bruve? ||9|| [śārdūla]

[24] atha guravaś ca tā rajanijanitatadvirahajvālākalisnehapūravaśatayā muhur agurutām
āsādyānavadyāmodam āviṣkurvatyaḥ pūrvadiṅmukhamahā-mandirālindād avateruḥ | tatra
pūrvam mātā vatsam iva mātā vatsam militavatī, yatra rohiṇy api rohiṇīvad ūhāncakre
lokacakreṇa | [25] śrī-govindaś ca dvayor api tayor padāravindam kramād vanditvā nanditvā,
mānyānām anyāsām api yathānyāyam mānam unnamayāmāsa |

[26] tadaiva ca śrīnīlāmbaram anu samāgatikarāḥ sahararāḥ śrīdāma-sudāmādayaḥ
śrīharisahavihārivitatayas, tathā sarvavidyāpaṭavaḥ purohita-ḅaṭavas, tathā kāścid anyās
tatprasūsamānamānāniya-tanmānāniyādi-varāṅganāsu gaṇyās, tathā sarvasukhadohāḥ
svasṛsvasrīyādisnigdha-sambandhinisandohās tatpradeśam viśanti sma | [27] vāram vāram
pratyekam utthānādyabhāvārtham tathaiva hi sarvair maryādā paryāpitāsti |

[28] atha khalu siddhānām pariṣadi yogamāyeti prasiddhā bhakti-siddhānta-sad-bhāva-rate
śrīmad-bhāgavate ca yoga-māyām upāśritaḥ ity ādinā bhagaval-līlādhikāritayā siddhā svarūpa-
śaktiḥ svābhivyaktim antareṇa rūpāntareṇa tāpasīti vyavasīyate, yasyāḥ pauraṇamāsīti nāma-
vyāhāra-vyavahāra āsīt | tasyām āgatāyām agarveṇa sarve'pi sa-sambhramam abhramam
namaḥ samam akurvata | tayā cānandād āśīrbhiḥ sphuṭam abhyanandiṣata |

[29] atha yaś ca sarva-vidyā-niṣṇātas tasyāḥ snātakāḥ śrī-kṛṣṇasya rahasya-narmāni baddha-
tṛṣṇatayā tad-vayasyatām vaśyatām āninye, yaś cāvidūṣaṇa-bhāva-rūṣita eva devarṣi-
prakṛtitayā tasya kautuka-kṛte vidūṣakatām api vibhūṣayati sma, sa khalu madhumaṅgala-
nāmā narmaṇā marma-sparśi-kutuka-racanair āśīr-vacanaḥ sarvān amandam ānandayāmāsa,
nidhim iva hari-sannidhim cānaṅca |

[30] tataś ca parasparam kara-baddha-karau sitāsita-kumāra-varau mātrbhyām
ubhayataḥ pṛṣṭhataḥ pradatta-hastau smita-vaśamvada-vadana-śastau mandam mandam tad
evāmandam alindam avindatām | [31] suvarṇa-svarṇa-kirmīrita-prayatna-nirmīta-pṛthu-
ratna-pīṭham abhi pṛthak pṛthan niviṣṭavantau sudhā-vṛṣṭim iva ca sarveṣūpaviṣṭeṣu dṛṣṭim
sṛṣṭavantau |

[32] atha pratimāsyā seyam āsyā janma-tārā-gamana-mayīti śrī-yaśodā-yaśo-dātus tasya tadā
tad-ācāryāṅam arbhakā darbhakāgrīya-nīrābhīṣekam vivekātirekavantaḥ śantama-mantra-
pravacana-sacanayā racayāmāsuḥ | tataś ca,

mantrā gītāni vādyāny api ca jaya-ravāḥ kṛṣṇa-śobhās tadiya-
preyo-vargāti-citra-praṇaya-vilasitānīti parvaṇy amuṣmin |
pratyekam tat tad ekībhavanam api tadā prāpa rucyatvam uccaiḥ
śṛṅgārādyo raso vā kavi-kṛtir athavā ṣaḍavo vāpi yadvat ||10|| [srāgdharā]

tasmin nīrāja-nirmañchana-bhavika-padārthāli-saṁsparśanānām
ājyādarśādi-darśa-dvija-nija-janatārcādikānām śubhānām |
kṛṣṇo gotrādir āsīt pravara-vara-daśām tāni jagmuḥ samantād
yebhyo'nye ca prathante śubha-śata-nivahasyānvayāḥ sarva-loke ||11|| [srāgdharā]

brāhmaṇyas tv adhikacam acyutasya dūrvā
pūrvāṇi nyadhiṣata tatra maṅgalāni |
yady āsīrvacanam ihārurodha bāṣpaḥ
kalyāṇam bata bhavatān manorathasya ||12|| [praharṣiṇī]

dṛgambhaḥ-stambha-ruddhāpi kurvatī tilakam prasūḥ |
kuryāt kim yadi sāhāyyam nākariṣyata rohiṇī? ||13|| [anuṣṭubh]

mātuḥ pitus tasya ca tatra mātr-
bhāvānvitā-bhrātr-vadhū-svasṛṅām |
upāyanam puṇḍram itiyatī gīr
āsīt tadīyārtha-caye mitir na ||14|| [upajāti]

[33] atha prācī-gata-dvītīya-prakoṣṭhād āgamyā ramya-kumāraḥ kaścid ācaṣṭa, yaḥ khalv
etad-artham eva pūrvam viśṛṣṭaḥ | “śrīman vraja-rāja-kumāra, śrīmad-vraja-rāja-sabhāyām
sarva eva parvaṇiḥa saṁvalitā vartante, kintu bhavad-yātrā-dvāra-mātrāvalokinaḥ | yāni ca
sarvārādhana-dhanāni śrīmad-vraja-rāja-caraṇa-rājīva-parisarāya sajjitāni bhavad-visarjitāni
tāmbūla-dukūlādīni, tāni cādhunāpi mūrdhānam dhunānā nopayuñjate sma |”

[34] atha so'pi tad avadhārayann eva, tad evāvadhārayan mātaram anu kātara iva niṣkramaṇa-
klama-samanujñā-yācanam anusandhāya, praṇāmādinā paurṇamāsīm uṭaja-gṛhāya vihāya,
śrī-rāmam agre vidhāya, śrīdāmādīn parito nidhāya, paścimāgrima-prema-dolāyamāna-
svāntas tato niṣkrāntaḥ; sahasā mahasā vṛtaḥ sabhyālibhir abhyālokañcakre |

[35] atha sodita-meghās cātakā iva, labdha-candrās cakorā iva, saṅgata-jalā jala-janmāna iva,
samunmīlita-prāṇā dehā iva, sarve'py ānanda-garveṇa vandi-vṛndādi-kalita-kolāhalena ca
samam eva samuttasthuḥ | [36] kintūtkalikā-kalita-manaso'pi sva-sva-maryādayāparyāpitā iva
labdha-stambhārambhās tatra tatra kevalam sthitavantaḥ | yuktam eva ca tat proktaṁ, yatas
tasmin khalv asmākam śrī-nanda-vraja-rāja-grāme tat-tat-prema-viśeṣa-rīti-nītir eva grāmaṇīr
iva vartate | [37] tathā hi, kadācit kasyacit kañcit prati vacanam,

“tau śubhra-dyuti-nīrada-dyuti-harāv indrāsma-hema-prabhā
hṛd-vastrau sita-kañja-ñīla-kamala-śrī-cori-cārv-ānanau |
cañcat-khañjana-gaṅjanākṣi-yugalau dantīndrajid-vikramau
tān astambhayatām janān yad akhilāms tan mitra citram na hi ||” 15|| [śārdūla]

[38] yadā ca dakṣiṇe sarvānarvācīna-māhātmya-guravo guravo babhūvuḥ; te ca sarve pūrva-pūrvataḥ pūrvaḥ eva tasthuḥ | yatra purohitāḥ svayam anargham arghyam dadhānāḥ sarvataḥ pūrve bhavantaḥ sva-nāma-niruktim iva vyaktikurvanti sma, “puro dhīyante” iti | tad etad api yuktaṁ, śleṣeṇa ca prathamato hitās ta eva hi bhāṣyante |

[39] atha tādrśa-nija-kula-candra-premānandāmṛta-tundilitatayā kila śrīmad-upanandābhinanda-nanda-sananda-nandanādi-nāmānaḥ prabala-nandana-sneha-madhura-dhāmānas, tān anu ca premṇā samyag-bandhutā-bandhinaḥ sambandhinaḥ parāpara-nāmānas tan-milanam anusandhāya sthitāḥ |

[40] atha vāme’pi tathaivālaghu-premṇā laghūbhavanto laghavaḥ samavatasthire | [41] sarve caite yathā-pūrvam yathā-yatham sarva-cittārāmeṇa rāmeṇa saha hāriṇā hariṇā militāḥ samunmīlita-bhāvā babhūvuḥ, candramasaṁ vindamānāḥ kumuda-sandohā iva |

[42] tataś ca kṣaṇa-katipayād akṣiṇānanda-vṛndārpita-satvara-visṛtvara-mohād unmagneṣu teṣu tadiya-śrīman-mukha-nirīkṣaṇa-lagneṣu śrīmān vraja-rājas taṁ vyājahāra, “tāta, tavādya vidyate sarva-sampan-mayī janma-tārā | tasmād vraja-dhāma svayam ā madhyāhnam adhyāsitavyam | go-sambhālana-pālanāya punaḥ prātar eva mayā samayāsthitā yuktā niyuktāḥ santi | svayam atha prathama upaviśya drśyatām svajana-vrajaḥ” iti |

[43] atha so’py avācīnatā-samīcīna-śiraskatayā rājñām tām ājñām mālām iva śirasi nidhāya, śrī-rāma-mukha-tāmarasam avadhāya, svajana-vraja-sahitatayā sahitam adhiruhya catuṣka-deśa-gataṁ puṣkalam upaveśa-veśma valita-smitam tārā-patir iva pūrva-parvatam adhyāsitavān | viprādi-sampradānatayā yathā-yatham gavādikam api sātavān | tataś ca tasminn upaviśya, punas tāmbulādi-saṁvibhāga-sukha-saṁvalanayā sambandhibhir mitho narma-saṁvāda-sambandhi-sandhi-kutūhalaṁ kalayāmāsa |

[44] muhūrtād atha kaścid antaḥ-pura-sāraḥ kumāraḥ samāgamyā sāmyenopaviṣṭayor jyāyaḥ-kaniṣṭhayoḥ sambandhi-nivahārādhanāya dhṛta-tṛṣṇayoḥ śrī-rāma-kṛṣṇayoḥ karnābhyarṇam lagitavān, tābhyām anumataḥ punas tad-rūpa-taś citribhavituḥ śrīmad-vraja-dharitrīśituḥ | tena ca “adya śrīvatsa-vatsa-prasāda-labdhasya vatsasya śubha-sampan-maya-janma-rkṣam” iti vinaya-sandhena kevalenāñjali-bandhena vyañjanayā bhojanāya yācitāḥ santo’ti-santoṣād vyativikṣya yugapad utthitavantas te prasthitavantaś cāntaḥ-puram |

[45] athāgrataḥ-sareṇa tena sukumāreṇa kumāreṇa prāṅgaṇataḥ pratiruddha-saṅgamanāsu śuddhānta-saṅgatāṅganāsu praviṣṭās te kamsajid-iṣṭā grhādi-śobheḥkṣaṇa-sprhātaḥ kṣaṇam āviṣṭāḥ, kramaśo bhojanālayāya kalayām-babhūvuḥ |

[46] rāma-kṛṣṇau tu gavālokana-satrṣṇau tad-aṅgaṇa-saṅgata-merv-ākāra-mahāgāram āruhya, mahī-mahita-māheyī-sthāneṣu pīyūṣa-vṛṣṭir iva drṣṭir vidhāya, vidheyair vidūra-deśān nideśayāmāsatuḥ, “bho bho gopa-gaṇāḥ, vartmanaḥ savyāpasavyayor eva pātavyā gavyāḥ” iti |

athāvatīrṇābhyām ābhyām abhyāgatair api,

aguruja-guru-dhūpaḥ śubhratā ratna-pīṭhā-
vali-mad-aśana-pātrāsaṅgi-bhṛṅgāra-saṅghaḥ |
niyata-saciva-lokaḥ sādara-prema cāsīd
iti diśi diśi dharmyaṁ bhoga-harmyaṁ vyaloki ||16|| [mālinī]

“aṅghri-kṣālana-mārjane iha bhavān jīyād” iti prārthanā,
samyag vijanam antarā pramadasūhāsa-prasū-sūktayaḥ |
rucyānām pariveśaṇam muraripor drṣṭi-prasādāmṛtam
yatraivaṁ suhr̥dām sabhojana-vidhiḥ sūte na kim vā sukham? ||17|| [śārdūla]

[47] tatrānupayukta-yukta-bhoktṛṇām viprāṇām paṅktir ekatra, sagdhi-digdhānām
asandigdha-snigdghānām vaiśya-vamśyānām anyatra | tatra tatra ca vṛddha-madhyama-nava-
yauvanānām pṛthak pṛthag iti viyutāv api, mitho yathāsvarīm parihāsa-vilāsena saṁyutir iva
vikṣyate sma | na ca kevalena tena, tad-avalocana-samunmilita-locana-rocana-vilāsālāpa-lilā-
rasa-vāridher vrajendra-kula-sudhā-nidher asaḅṛd anubhava-yaugapadyena ca |

[48] yatra ca sa eva sarva-rasa-satram amatram ekam āsīt | tatra ca,

parasparasya sphuṭa-hāsa-vārtām
sañcārayantaḥ parito harau ca |
ṣaṅṅām rasānām pariveśakā ye
te saptamasyāpi babhūvur atra ||18|| [upajāti 11]

[49] yatra parihāsa-bījaṁ ca pṛthag-dig-deśa-loka-prasiddhānām atraiva cānyathā-siddhānām
temanādīnām nāma nāmnātum śakyate, nāmāntareṇa vāmnāyate, sad-āmnāya-janmabhir api
bandhu-sambandhibhir ity ādi lakṣaṇam lakṣyate |

[50] kim ca, tatra madhumaṅgalaḥ kautukena kenacit prahitena nija-hitena śrīmad-vrajeśam
sandideśa, “rāja-vara, tad etad asmākaṁ brāhmaṇā nivedayanti: ‘śaukla-nāma-dheyam
prathamam eva janma tāvad asmādr̥śām bhṛṣa-śarmaṇe cakṛpe | yad dvitīye sāvitṛkhye
janmani labdha-sva-kulaiśya-vaiśya-dvijatayā rājanyavad brāhmaṇa-bhojya-pakvānnair api
bhavadbhir vidūra-vibhakta-paṅktāv eva niveśitā vyaṁ na pratīmaḥ, tatra kim kim
pariveśitam atra vā kim iti | tasmād goṣṭhādhipatinā sva-dr̥ṣṭi-niṣṭāṅkitī-kṛtāny asmat-kṛte
punaḥ prathamataḥ sarvaṅy eva temanāni pariveśyantām | yāny eva vārṣabhānavy-ādi-sva-
hasta-prayastatayā paktāni parama-śastāny **uttara-tāpany**-anusāreṇa pūrvam durvāsasāpi
krodha-durvāsānām nirvāsayatā prasādam api bhāsayatā rasanayābhyastānīti nikhila-
miṣṭatāviśiṣṭatayā kila vartmany eva pariveśakaiś coram coram urvaritāni, parāṅy api dr̥śaiva
bhukta-pūrvāni santi, tāni ca bhuktvā vaiṣṇava-yajñāya śruti-smṛti-vihita-hita-pratīkāra-
mayam daikṣasam ākhyam ṛtīyam api janma drutam urīkariṣyate' iti |”

[51] tad etad ākalayya kalitam hāsa-kolāhalaṁ, gokula-kuleśvarī gṛhād avakalayantī svayam
anala-pakva-tulitāni sūrya-pakvāni bahūny anupa-bhukta-carāṇi vihāpayāmāsa, yena
bahulam eva sahāsa-kutūhalaṁ nikhilaḥ kalayām-babhūva |

[52] tad evam udara-pūraṇa-mātreṇa trptā, na tu tat-tad-bahula-rasa-pūra-kutūhalena, natarām tat-tad-ānanda-mūlena sad-ānukūla-pīta-dukūlena prati-ruci-nava-navāyamānatā hi tatrāyatā, tathāpi balād iva parimala-ramaṇīyam ācamaṇīyam dattam | gaty-antareṇāsamaṇīya-sprhaṇīyatā hi tatra brhati | tatas ca,

divya-tāmbūla-cārcikya
vastra-mālya-vibhūṣaṇaiḥ |
arcitā bandhavaḥ sarve
dakṣiṇābhīś ca bhūsurāḥ ||19 [anuṣṭubh]

[53] lakṣitāyām ca dakṣiṇāyām, madhumaṅgalaḥ sa tu narma-śarmāmṛtam adugdha | “bho vraja-mahanīyāḥ, nāsyām akṣiṇāyām api dakṣiṇāyām irṣayā vyaṁ vikṣaṇīyāḥ | bhavatām bhuñjānānām ekaika-vyañjana-mūlya-tulyatayāsmākaṁ samastāpi sā na prastāvayati |”

[54] tad evam bahala-hāsa-kolāhala-kutūhale nivṛtte pitaram upetya sarva-sukha-pālaḥ śrīla-gopālaḥ śanaiḥ sanim praṇayan sa-vinayam ālalāpa, “arvāg eva sarvān ādāya sabhālaya-valayaṁ svayaṁ tatra-bhavantaḥ samayantu | vyaṁ tu śrī-rāma-dāma-sudāmādayaḥ samāgata-prāyāḥ |” tad evam mātr-grham upetya tām apy uvāca, “mātar, mātrṇām sambhālanārtham anuyātṛṇ asmān anumanyasva |”

[55] mātā ca kṣarat-kṣīra-kula-kuca-mukulam ālalāpa, “āyuṣman, yuṣmad-eka-prāṇā vyaṁ, tasmān na vilambanīyam” iti |

[56] tatas ca tasyāḥ savayasāḥ pravayasaś ca sarvāḥ saṅghaśaḥ sāśram ūcuḥ, “vatsa, nāmnaiva tā mātaraḥ, eṣā tu tava mātāiva, tasmād asyām katham na vilakṣaṇam pakṣapātam āpātayasi?” sa ca nata-vadanaḥ sāśra-smīta-vācam uvāca, “mātaraḥ, kim kurmaḥ? tās tu paśu-jātayo na vivekam ekam api labhante, yato mām vinā trṇam api na trṇvanti |”

[57] mātovāca, “samyag āha vatsaḥ, yato dharma evāsmākaṁ marmabhedī babhūva, yeṣām dhanāni tanayās ca sadā vanāni nilayān kurvanti |”

[58] kṛṣṇaḥ sahāsam- āha sma, “mātar, atra vane na ko’pi trāsaḥ | sa tu samūlakāsam kaṣitānām keṣiprabhṛtīnām saṅgata eva gataḥ |”

[59] mātovāca, “tarhi kim ākarṇyate, yad adyāpi kiñcit teṣām auddhatyaṁ vidyate, pretānām api tattadākāratayā sadyaḥ pretatām prāptānām iva |”

[60] kṛṣṇaḥ sahāsam- āha sma, “mātar, na te pretajātītām avāptāḥ | kintu, bhavaccaraṇareṇugaṇaguṇitabhūmim anu maraṇapratāpavargād apavargam eva gatāḥ | vyaṁ tu māyāmayatatpratīkṛtiprapaṅcāsañcayam āncantaḥ sukhasantānāya madhye madhye līlām adhyasyāmaḥ; yathā nilāyanaiḥ setubandhair markatōtplavanādibhiḥ kauśalyeyalīlām |”

[61] tatas ca sarvāsu gata-sandehāsu snehātīśayāt kṛṣṇa-mātā savyena pāṇinā pṛṣṭham, apasavyena cibukaṁ sprṣṭvā kṛṣṇajyeṣṭham prati sabāṣpam ācaṣṭa, “vatsa nilāmbara, taveyam ambā mama samakṣam bālyād eva tvayi nātīva vātsalyam ullāsayati, kintu svayam udāsīnavad

āsīnā bhavati | tat khalu mama tārālyam katham iva vairālyāya kalyatām? tasmād aham eva tvām upadiśāmi: pītāmbareṇa samam avilambam evāmbaniyam vrajavartma” iti |

[62] atha rāmānujam hitavatī rohiṇy abhihitavatī, “tāta, yaśodāmāta, bālyād eva lālya-bhāvān mātur upadeśam jātu na ca manyase | mama tu tam na matāntaram ātaṇoṣi | tataḥ sakṛd api mama nideśam asaḥṛd iva manyasva | mātur manas-tāpa-vistārān nistārāya nija-vadanāmsu-sudhām vistārāya tvaritam” iti |

[63] atha tāsām caraṇa-pātācaraṇāya kṛta-rocane nirmala-kamala-locane sarvābhir anarvācīnābhiḥ saha gr̥ham hitvā tat-pāṇim gr̥hītvā prāṅgana-saṅgitām gatāyām gopa-pati-pati-vratāyām, sarvataḥ śreyasyaḥ tat-preyasyaḥ sagavākṣa-bhitti-bhittikṛta-nija-vilokanā vilokayāmāsuḥ | tathā hi,

autsukyām priya-mādhurī-madhu-madam premātipāta-bhramam
viśeṣāgama-bhītim apy anugatā lajjātiparyākulāḥ |
gocārāya vanāya gacchati harau tasyāṅganānām gaṇās
citrāṇīva nirīkṣya tasthur abhito dvitra-kṣaṇam bhittiṣu ||20|| [śārdūla]

tatra sati,
acyutasya nayana-dvayam āsām
tṛṣṇag apy atihriyā nimimīla |
asya mānasam amūr atigūḍham
paśyatīti militum tad ivecchu ||21|| [rathoddhatā]

yadā ca tāsām sphuraṇam jagāma tan-
manas tad āśaṅkata tāsū rādhayā |
“aho gurūṇām purato vikāritām
labheya cet kim kara-vaitarām” iti ||22|| [vaṁśasthaviḷā]

tatra māṭṛ-gaṇataḥ krama-pūrvam
prāpya yan baka-śamanaḥ samanujñam |
ambakāny aharata pratibimba-
vyājataḥ svatanugāny akhilānām ||23|| [rathoddhatā]

[64] athāmara-durlabha-cchatra-cāmara-paṭa-puta-tāmbūla-samputādi-ghaṭita-karāḥ savayasah karma-karāḥ śrī-rāma-dāmādibhiḥ saha gacchantam tam anvagacchan |

atha tatabhāyām parama-sabhāyām
piṭṛ-mukha-lokān sphurad-avalokān |

sukhayitu-kāmaḥ saha-sakhi-rāmaḥ
samadhura-veśaḥ sapadi viveśa ||24|| [kusumavicitrā]

tat-tad-vṛndaiḥ kṛta-pariveśaḥ
kṣoṇī-prṣṭha-sthita-vidhur eśaḥ |
kramato dṛṣṭi-bhramaṇābhreṣa-
sthiti-kṛtam akhilān api viśiṣeṣa ||25|| [mātrāsamaka]

rahita-nimeṣa-prathitonmeṣa-
svaka-dṛk-preṣa-pracitānveśaḥ |
abhavad aśeṣa-cchavi-saviśeṣa-
sva-tanu-śleṣaḥ śrī-harir eśaḥ ||26|| [mātrāsamaka]

[65] tad evaṁ labdha-paramānanda-majjaneṣu sarva-sajjaneṣu kula-paramparā-varāvāryaḥ
kaścana sūtācāryaḥ katicid ātmīyān parivārya peśala-veśau kāka-pakṣa-keśau kaucid bālakau
purataḥ sandhārya tatra prāta, pāṭhayāmāsa ca tāv āśīrvāda-virudam | tau ca cātakānām
antas-taḍitvantam iva sāgarāṇām vāri-nidhim iva, dhana-cintācitānām cintāmaṇim iva, jyotir-
maṇḍalānām vyoma-maṇḍalam iva, teṣām āśrayaṁ tam ekam śrī-vraja-rāja-kumāram
ālokayām āsatuḥ | tataś ca tau sa-parivāram eva taṁ pārāvāra-rahita-śobhāvāra-vārām-nidhim
nidhyāya kṣaṇa-katipayam anudhyāya ca svajana-stambhita-patanārambhau mūrccchā-prāyam
ṛchataḥ sma | tad-upariṣṭād eva kathaṅcid viśiṣṭatām āviṣṭau sagadgadam jagadatuḥ,
“jayaśeṣa-cintā-ratna-nīla-ratnākara vraja-dharaṇī-dhara! jaya dharaṇī-bhārāvātāra-vitīrṇa-
dharaṇī-dhara-śeṣa-paryantāśeṣa-sukha-samāja vraja-yuvarāja! jaya nija-vamśāgra-vraja-kīrti-
dhvaja-samāna-śubhra-dhāma śrī-balarāma! jaya jaya!” iti |

[66] punaś ca kamala-locanaṁ vilocantāv ūcatuḥ,
“rohīṇy-udyad-vidhuḥ pakṣa iva kṛṣṇaḥ sva-janmanaḥ |
so'yaṁ yaśodānandaḥ san yaśodānanda-nandanaḥ ||” 27 [anuṣṭubh]

[67] punaś ca sāścaryam,
“yaśaḥ praśamsanti budhā mudhāgirah
sarvatra śaśvad viśadam bhaved iti |
aho, yaśodā yad asūta sā yaśas
tat kṛṣṇa-rūpaṁ purato vilokyatām” ||28|| [upajāti 12]

[68] tataḥ śrīmān vraja-rājaḥ supralāpaṁ lalāpa, “sarva-sūta-cūḍā-ratna, ratnacūḍa, kāv etau
sukumārau kumārau?”

[69] ratnacūḍa uvāca, “sarva-sampad-virājamāna, śrīmad-vraja-rāja, mama bhāgineyau |”

[70] vrajarāja uvāca, “katamāyā bhaginyā bhāga-dheya-rūpāv etau?”

[71] ratnacūḍa uvāca, “asapatna-ratna-garbhā-pate! ratnavatyāḥ | sā caiśā bhavad-apūrva-
pūrva-puruṣa-puṇya-darśanāya kṛta-parāmarśā samāgatāsti | namaskaroti ceyam |”

[72] vrajarāja uvāca, “bhagini, bhāgadheyena vardhasva |”

[73] ratnacūḍa uvāca, “deva, mama bhagini-patir apy ayam sumati-nāmā |”

[74] vrajarājaḥ sasmitam uvāca, “bālye dr̥ṣṭo'yam nātīva niṣṭānkitum śakyate |”

[75] tam ca satkr̥tyovāca, “mānya, svayam agrataḥ samagram ehi” iti pṛṣṭavāms ca, “samprati bhavatām kutra bhavanam?”

[76] sa uvāca, “rājavīra, nīradhitīra eva |”

[77] upananda uvāca, “tarhi dūrād abhyāgato'yam abhyāgataḥ |”

[78] atha vadana-sudhā-karāmsu-sudhā-snapita-dṛgantaḥ smita-madhurādharāvṛta-kunda-koraka-dantaḥ śrī-kṛṣṇaḥ sa-tr̥ṣṇam iva pṛṣṭavān, “kim-nāmānāv etau?”

[79] ratnacūḍa uvāca, “prāṇi-koṭi-nirmañchaniya-nakha-koṭe, madhukaṅṭha-snigdhaṅṭha-nāmānau |”

[80] kṛṣṇa uvāca, “samāna-nāmānau dr̥śyete |”

[81] ratnacūḍa uvāca, “sahajāv etau saajāv eva |”

[82] upananda uvāca, “ratnacūḍa, kim khalu bhavad-vidyām anavadyād adhītavantāv etau?”

[83] ratnacūḍa uvāca, “atha kim, ākasmikatayā vismāyakau guṇa-viśeṣāv apy anayoḥ staḥ |”

[84] upananda uvāca, “kau tau?”

[85] ratnacūḍa uvāca, “sarvajñatā tad-avitā kavītā ca |” iti | [86] tataś ca sarve sāścaryam paśyanti sma |

[87] vrajarāja uvāca, “mānya sumate, kuta etat-prabhāva-bhāvitav etau?”

[88] sumatir uvāca, “viśva-pāvana, svaccha-kīrte, pṛcchyetām etāv eva |”

[89] vrajarāja uvāca, “āyusmantau, yuṣmad-vṛttenāsmākaṁ cittam vismayam evāviveśa, tasmād apanīyatām ayam |”

tau ca sājali-vacasā vyānañjatuḥ, “śrī-goloka-loka-deva, śrī-guru-prasāda eva sarvatra durvāraṁ kāraṇam iti tatrābhavanta evānubhavanti |”

[90] vrajarāja uvāca, “ke khalv īdr̥śa-mahā-mahimānas te?”

[91] atha tau punar ghaṭita-kara-putāv ūcatuḥ, “sugṛhīta-nāma-dheyā mad-vidha-bhāga-dheya-rūpāḥ sarva-sukha-varṣi-śrī-devarṣi-caraṇāḥ |”

[92] atha sarve'py ūcuḥ, “tarhi nāścaryam idam |”

[93] punaḥ tāv ūcatuḥ, “samprati ca yad-upadeśād vṛndāvana-deśam āgatā vayam | nūnam yat-prasādād eva deva-varga-durgama-samadhigamasya bhavābhibhava-bhāvana-bhāvanasya tad etad bhavadīya-vaibhava-pradeśasya praveśe sadeśa-rūpatām yātāḥ sma |” [94] punaś ca sarve sāścaryam idam paśyanti sma |

[95] tataś ca śrī-kṛṣṇaś cintitavān, “ām ām, cirān mamāpy anayor āgamanam sphuraṇa-mayam āsīt” iti |

[96] atha śrī-kṛṣṇānumatānugatayā śrī-rāmas tu samīpam āgamy vraja-rājam uvāca, “bṛhat-tāta, tayor anayoḥ kautukam draṣṭum utkaṅṭhitāḥ smaḥ |”

[97] tad anumodya punar vrajarāja uvāca, “ratnacūḍa, adya dinam ārūḍham | prāghuṇāś ca ta ete ghuṇākṣara-nyāyenopalabdihāḥ, tad eśam ātitheya-vastubhir avitatham ātithyam evādyā vidhīyatām |” pārśva-vartinaś cādiṣṭavān, “dīyatām ebhyo varṣam yāvad bhogyā varīyaśi samagrā sāmagrī, sā ca yathavāsmākam tathaiiva | prātar ārabhya tu sabhyaḥ samāhūyantām kautukāvalokāya |”

[98] atha puraskṛtopanandeṣu vrajajana-vṛndeṣu tatra jñāpita-nijānandeṣu tathā teṣu sūteṣu ca kṛta-sarva-kleśa-varjaneṣu bhojya-bhogyā-yogyā-vastubhiḥ prastuta-visarjaneṣu madhyāhnaḥ so'yam ahnāya vyatīta iti rājñe vijñāpya vijñāta-sakala-tattvaḥ śrīmān mahā-sattvaḥ śrīpatir api śrī-rāmādi-sahita-gatis tat-tan-namanādi-kramān niṣkramya prasthitavān | tatra ca,

buddhir eva suhṛdām anumene
taṁ gavānugataye na manas tu |
sā hi mantra-sacivam suvicāram
pāti tat tu rahitārgala-kāmam ||29|| [svāgatā]

atho vanam prati calitaḥ sahāgrajaḥ
samitrakaḥ pṛthu muralīm anādayat |
yataḥ śrutād bata puratas tu tasthuśām
supūrṇatābhavad atisūnyatānyataḥ ||30|| [rucirā]

tadā guru-vyavahitim āgatā mudā
parasparam paśupa-sutāḥ karair yutāḥ |
sabhāgatam jahasur adhītya kasyacid
vacas tadā skhalitam anūdyā cāpare ||31|| [rucirā]

[99] hāse coparatābhāse rāma uvāca, “bhaṅgura, madhumaṅgala, mātṛbhir asmāsu viniyamāneṣu bhavān kim avispaṣṭam ācaṣṭa, ‘vrajeśvari, kathayisyāmy ahaṁ rahaḥ’ iti | kintu tābhir āveśavaśān nāvakalitam |”

[100] madhumaṅgala uccair vihasya nimīlya ca maunam ālalambe | kṣaṇād uvāca ca, “hanta, śantamam api tad vismṛtam iva |”

[101] rāma uvāca, “priasakha, śapatham prathayāni, tathyaṁ kathyatām: kim tat?”

[102] madhumaṅgala uvāca, “yajñopavitāya śape, nānyathā prathayāni | yataḥ,

“dāntena damitaḥ so’haṁ śamitaḥ śānta-cetasā |
jñāptena jñāpitaḥ pūrṇenācāryeṇāsmi pūrītaḥ ||32|| [anuṣṭubh]
tena channena cābhūvaṁ chāditānṛta-vāk punaḥ |
katham vā spāṣītān kuryām guṇāms tān spaṣṭam iṣṭadān” ||33|| [anuṣṭubh]

[103] “kintu yuvayor vadhūnām cājñām ājñāya param vijñāpanīyam tāsu, tan na cen na |”

[104] kṛṣṇa uvāca, “unmatta, prathamam āvayor āvedaya |”

[105] madhumaṅgala uvāca, “yadi na khidyāthe |”

[106] ubhāv ūcatuḥ, “nahi nahi |”

[107] madhumaṅgala uvāca, “evam uccaiḥkāram api vivakṣāmi, tayor anayor yathāsvaṁ preyasībhiḥ saha sā sā śreyasī vidyā nādyāpi vicchidyamānā vidyate, yan muhur ārabhyata eva vanābhyantare keli-kalaha-pralāpa-kalāpaḥ” iti |

[108] tataś ca kṛṣṇaḥ savyena pāṇinā tad-apasavyaṁ bāhuṁ grhītvā dakṣiṇānguṣṭha-madhyamābhyāṁ tad-adhara-putaṁ mṛdu niṣpīḍya smayamāna uvāca, “suṣṭhu ghuṣṭa-paṭṭa-ḍorakeṇa tad idaṁ sivyate cen, munitāṁ āpadyate viprakīrṇa-buddhir ayaṁ yan mitra-vipraḥ |” madhumaṅgalas tu tadvan mudrita-mukha evāmbū-kṛta-nirasta-grasta-vacanatayā vyaktavān, “tathā ced antar-lobhanam anyatra tu durlabhaṁ nija-grhān matsyaṇḍī-khaṇḍa-cayam ādāyākhaṇḍa-kālam eva man-mukhaṁ pūrayathaḥ | tataḥ katham vā kim-arthaṁ vā vāṇī-vyayaṁ karavāṇi? tad etad api sevnam eva bhāṇyate |”

[109] rāmaḥ sasmitam uvāca, “utkocaś cāmiṣam eva bhāṇyate, tad api brāhmaṇāḥ kāmayeran?”

[110] tad evaṁ sakhi-sabhāsatsu hasatsu svayaṁ sa tu narma-paṭur baṭuḥ sa-trṣṇaṁ kṛṣṇaṁ kṣaṇam ālīngya preṅkholayan prakāṣaṁ jahāsīti sma |

[111] atha sarva-guṇa-śālī vanamālī bahala-kutūhala-kalita-cittatayā calitaḥ, sakhibhir valitaḥ, phalita-śākhi-śākhā-śikhā-lalitenādhvanā dhenūr labdhvā veṇu-dhvanim udbhāvayāmāsa |

[112] tataś ca dhenūpalakṣaṇatayā sarvāṇi yadākṛkṣanta, tadā sāścaryam nabhasthaḥ kaścīd
āha sma,

“sarvaḥ pravāhaḥ sarvatra
svānukūlyena karṣakaḥ |
veṇu-dhvani-pravāhas tu
prātikūlyena karṣati |” ||34|| [anuṣṭubh] iti |

anantaram ca--
gāvaḥ svān ṛṣabhān bhujāṅgama-bhujāḥ ṣaḍjān pikāḥ pañcamān
anye ca pratipadya tān nija-nijān suṣṭhu svarān veṇutaḥ |
āścaryeṇa vikarṣaṇam muhur aho moham tathā bhejire
sarve ced asakṛt kva sāntvana-vidhim kurvantu ke vā tadā? ||35|| [śārdūla]

svayam api moham bheje yadi nija-veṇu-dhvanau kṛṣṇaḥ |
syād urvaritaḥ ko vā, jīvaḥ sa hi sarva-jīvasya ||36|| [upagīti] iti |

[113] kintu hanta, veṇu-rava-śravaṇa-sukha-vistāra eva tatra nistārāya babhūva | yataḥ,

mohe’pi svapna-kalitam niśamya muralī-kalam |
parasparam jāgratas te paśyanti sma sa-vismayam ||37|| [anuṣṭubh]

[114] tataś ca svasthī-bhūteṣu teṣu samutthiteṣu gāḥ prati prasthiteṣu ca madhur madhura-
smitam uvāca, “brāhmaṇān prati duranudhyānasya phalam sadya eva jātam nidhyātam | yad
aho mama mūkatvam anudhyātam sarva-madhyam adhyāsīnenaikena, sarvasyaiva tu
mūkatvam jātam |”

[115] evam eva tena saha hasantas te māthura-deśa-deśa-rūpa-go-nideśa-
vacanatayā,

sambodhane hihīty ūcuḥ kṣepe jihijihīti tu |
dhīriha iti viṣkambhe gām netum yamunām amī ||38|| [anuṣṭubh]
cokāram pāthasaḥ pāne jhīri-kāram viyojane |
tasmāt payasa utthāne cakrus tiritirīti te ||39|| [anuṣṭubh]
stambhayitvāmbhasas tīre go-saṅkhyā go-gaṇān atha |
sambhālya sambhṛtānandāḥ kṛta-snānādikā jaguḥ ||40|| [anuṣṭubh]

prahāpitaṁ pratiśīṣu mātṛbhis tadā
subhojanaṁ surabhita-yojanaṁ mudā |
hariḥ sakhīn pari pariveṣayan hasan
parikṣitaṁ sakṛd akṛta svajihvayā ||41|| [rucirā]

[116] tataś cācaritācāmaḥ śrīdāma-dāma-sudāma-vasudāmādibhiḥ saha karpūra-pūrita-
khapurānukūla-svarṇa-varṇa-parṇa-śubhratāvākīrṇa-cūrṇa-maya- tāmbūla-pūrṇa-kapola-lola-

kuṇḍala-maṇḍanānana-lakṣmīkaś cakṣur-vijita-nālikaḥ svajanāvaloka-nābhīkaḥ śrīla-gopālaḥ
svālayāya cacāla | yathā,

śanaiḥ śanaiḥ sarabhasam anya-vanyayā
sa tarṇayan surabhi-tṛṇāni saurabham |
vraja-sthitān prati virahākulībhavan
bakāntakaḥ praticalati sma taiḥ saha ||42|| [rucirā]

vidhāya gā gokula-sammukhīnā,
mahā-taru-cchāyam upāsya kṛṣṇaḥ |
devopadeva-stuti-gīta-vādyam
śṛṇvan muhuḥ prāpa taṭam vrajasya ||43|| [upajāti]

gīr-vāṇair divya-yānaiḥ pathi pathi munibhir mantra-yogādi-siddhair
gavyābhir ghrāṇa-dṛgbhis tad-anugata-narair dṛṣṭi-deśe saradbhiḥ |
goṣṭha-sthair unnata-sthaiḥ praṇihita-vadana-śrīmayūkhaḥ samantān
netrābja-prānta-lakṣmī-kalita-sukha-kulaḥ pūrṇa-veṇur viveśa ||44|| [srāgdharā]

hambā-rāvaḥ paśūnām pramada-kala-kalaḥ pāsupālya-vrajānām
stotrāsāraḥ surāṇām nigama-samudayāvṛtti-ghoṣas tv ṛṣīnām |
ittham sāmṛaviṇānta-vadhira-sama-daśām āgate sarva-loke
veṇoḥ sūkṣmo'pi nādaḥ sa jayati nitarām yaḥ samastam bhinatti ||45|| [srāgdharā]

[117] atha vana-kula-gokulābhyām mithaḥ sukham abhimukham āgatayor mahatām
samūhayor mahodadhi-tulyayoḥ saṅgamaḥ samvṛttaḥ; yathā nityam eva tathānubhavinām api
divaukasām camatkr̥tir ajāyata; yatra śrī-govinda eva svayam indavati sma, svayam eva ca
veṇu-śikṣayā dhenūḥ pṛthak pṛthag avātastambhat |

[118] tatra goṣṭhād bahir lambhita-muhur-upaṣṭambhānām dohanādi-karmaṇā gavām
tarṇakādīnām api śarma nirmāya, dugdhāya janān puro vidhāya, savayobhiḥ savayobhir
āvṛtau sarveṣām madhya-vṛttau suvṛttau gopuram āvrajantau gṛhāya vrajantau, svakula-
yaśodādi-purandhrī-rāji-nīrājītau rājītau lājādibhir abhivṛṣṭau samam eva samasta-nayana-
dṛṣṭau, goṣṭhābhyantaram praviṣṭau samam eva nija-nija-preyasī-samākṛṣṭi-paṭu-dṛṣṭi-viśiṣṭau
nihata-danujau rāma-rāmānujau caraṇa-mārjana-vījanādibhir viśāśramatuḥ |

[119] tatra kṣaṇa-katipayam janani-janita-lālana-nirmāṇa-śarmānubhūya, snāna-dhāmani
sambhūya nija-sevā-kr̥j-jana-kārita-majjanādibhiḥ, suveśatayā vibhūya, punar janani-sanīdam
evājagmatuḥ |

[120] tataś ca sandhyām gamayitvā janakādibhiḥ saha bhोजना-līlām janayitvā bahiḥ-sabhā-
bhāgam āgamyā nānā-bandhu-janatayā samāgamyā tad-viśiṣṭau sūpaviṣṭau babhūvatuḥ, [121]
yatra nānā-guṇi-śateṣu samāgateṣu tābhyām sukumāratā-prabhūtābhyām kumāra-sūtābhyām
saha sumati-ratnacūḍāv āvrajatuḥ |

[122] tataḥ śrīmatā goloka-sāmrājyavatā bhojanādikaṁ pṛṣṭayos tayoh parama-hṛṣṭayoh, śrīyuta-rāmānujas tu nijānuja-vad eva tau sūta-tanūjāv āhūya bhūyasā snehena sadeśam upaveśayāmāsa | nija-vraja-vāsi-sūtādīnām prabhūtānām bhavyāni kāvyāni tair eva śrāvayāmāsa ca | tatas ca tau parama-hṛṣṭau santau sva-guṇa-kalāpam saphalayitum balavad utkaṅṭhitavantau |

[123] atha prahara-mātrāyām rātrāv ācarita-yātrāyām nandita-sarva-samājena śrī-vraja-rājena samajyā-pradhāneṣu prātar navya-kāvya-śravaṇa-nimantraṇam apavarjya viṣṭyamāneṣu, taṁ nija-janakam anujñāpya kanaka-vasanas tau sukumārau sūta-kumārau kare gṛhītvā sṛghāntaram hitvā māṭṛ-gṛhāntaḥ saṅgatavān | mātaram prati tayoh prasaṅgam saṅgamitavāms ca |

[124] tatas tu tām sarva-stutām tau kumāra-santau sukha-sāram sambhavantau vividham evam vicāritavantau, “kim iyam asya gokula-kula-candrasya kṣīra-nīradhi-gambhīra-velā? kim vā pūrṇa-tad-udayākara-rākā-sākāratayā labdha-mad-vidha-dṛṣṭi-melā? kim vā prāci dig evam ānandanayā racita-tanayā? vastutas tu tanaya-viṣaya-dayā kila sphurad evam udayatayā śītalī-kṛta-loka-samudayā” iti |

[125] atha sā ca parama-ramaṇīya-caritā madhureṇa vyavahārādīnābhy-avahārādīnā vastrāṅkāradīnā ca pracurataram eva sneham tayor ācaritavatī |

[126] tataś ca tayor maṅgalāya mātaram āśiṣaś citvā, vāsasam āsādanāya cānujñā-vitarām yācitvā svayam api snehāveśa-maya-tan-nideśa-vaśatayā viśramāya saṁveśa-veśma praviśan sarva-sukha-sārah śrī-gopādhipati-kumāras tau sūta-sutau svena yutau vidhāya śrī-rādhikā-sadeśam āsādītau cakāra |

[127] āsannau ca tau vidyud-āvaliṣu tad-adhidevatām iva, kamalinīṣu kamalālayām iva, sarva-sampattiṣu sad-anukampām iva, guṇa-śreṇiṣu sa-vinaya-nītim iva, hari-rati-jātiṣu mahā-bhāva-sampadam iva, nikhila-sakhīṣu śrī-rādhām īkṣāmāsatuḥ |

[128] atha tām paśyantāv eva prema-vaśyam tāv ātmānam ajānantāv ātmanā kṛṣṇa eva sāntvayāmāsa, sāntvītau ca tau taṁ ca tām ca nicāyya cintayāmāsatuḥ,

“indranīla-ruci-jīvanam mahāḥ
svaraṇa-varṇa-nikarākara-prabhā |
yac ca yā ca cayanam tayor idam
dvandvam ādi-rasa-sāra-kāraṇam ||”46|| [rathoddhatā] iti |

[129] atha kamsa-ripuṇā paricāyitayoś ca tayor eśa sa-kautukam bāladeva-rayor iva kumāra-varayoh saśarma sanarma ca puraskāram cakāra |

[130] tataḥ saṅgīnaḥ pradāpya mātula-gṛham eva tau prasthāpya śrī-govindaḥ sva-mohana-mandiram praviveśa saṁviveśa ca | tatra,

āyāte ramaṇe sasambhramam upāgamyāsanādi-kriyām

ācārya vyajānādibhiḥ svayam asau sevāvadhānam dadhe |
śayyāyām tvaritam gate punar iyaṁ līnā sakhīyācitāpy
āsīt kvāpi kadāpi tatparicitā nāsmītivad vyañjati ||47|| [śārdūlavikrīḍita]

[131] tatra sakhīnām vacanam,
“adr̥ṣṭe darśanoṭkaṅṭhām dṛṣṭe tu tvam apahnutim |
sarvadā kurvati kṛṣṇe kīdṛṣīti na lakṣyase ||”48|| [anuṣṭubh]

tataḥ sakhībhyām sugṛhīta-bāhur
nītāpi madhye-grham āyatākṣi |
stambhena bāhyena tathāntareṇa,
kṛtāvalambā cakṛṣe priyeṇa ||49|| [upajāti 11]

balena kṛṣṭā hariṇāpy analpaṁ
talpaṁ gatāsīn milituṁ ca lolā |
tathāpi nāyād ṛjutām tu kintu
karākariprāyatayā sasañja ||50|| [upajāti 11]

amilana-haṭha-kṛd yadāmilad vā
harim atha bhedayiteyam āsu kena |
dvayam api caritam na citram asyā
yad alam asau rasa-rūpatām ayāsīt ||51|| [puṣpitaḅgrā]

śrī-kṛṣṇa kṛṣṇa-caitanya sa-sanātana-rūpaka |
gopāla raghunāthāpta- vraja-vallabha pāhi mām ||52||

iti śrī-gopāla-campūm anu
goloka-vilāsa-vikāsanam dvitīyam pūraṇam |
||2||

pūrṇaḥ śrī-goloka-vilāsaḥ |

--o)0(o--

(3)

atha tṛtīyaṁ pūraṇam

kṛta-pūraṇa-varti-tṛṣṇa-
śrī-kṛṣṇa-janma-sampan-mayam

śrī-kṛṣṇa kṛṣṇa-caitanya sa-sanātana-rūpaka |
gopāla raghunāthāpta-vraja vallabha pāhi mām ||1||

[1] tad evaṁ praśasta-śāstrāvalokataḥ śrīmān golokaḥ prastutaḥ | yatra lokābhivyakta-tad-
abhivyakta-vaibhava-bhedād dvidhāpi vṛndāvana-vaibhavaṁ vibhāvitam | yatra ca
lokānabhivyakta-vaibhave cintāmaṇi-maya-kamalākāra-gokula-prakāśaś cāvikalām avakalitaḥ
| yatra ca sapta-prakoṣṭhā goṣṭhādhipati-purī varṇanābhīr urīkṛtā | yatra ca prātar aucitī-cita-
kṛti-prabhṛti śrī-hari-caritaṁ pracāritaṁ | yatra ca gopa-rāja-rājita-sakala-bhājita-sabhāyām
bhavya-kāvya-vijñā-sarvajñatātīmanojñā-prajñā-sūta-vamśa-prasūta-kumāra-dvayāgamanam
anavadyaṁ varṇitaṁ | yatra ca vraja-rājādibhis tat-kathā-śuśrūṣā prathayāñcakre ity api
nigaditaṁ | tad-anantaram atra tu tat-kathā vitāyate |

[2] anthānyedyur brāhma-muhūrtam ārabhya pūrvavad eva pūrvaja-rāmaḥ sarvaṁ parvati
sma | bhojanaṁ punar aikāntikam eva nityam iva tad-dine jātam | yathā jñāpayanti sma
śrīmat-pitṛ-caraṇāḥ – “tāta! prātar eva gobhiḥ śobhiṣyamāṇatām sambhavatā bhavatā tābhyaḥ
samagrānuttama-grāsān prādeśya mad-ādeśyatayā yat kiñcid upayujya svayam añcitavyam |”
iti |

bhojanaṁ, yathā—

agrye sadmani ratna-pīṭha-mahitau rāmājitau tad-vadhū-
hastebhyaḥ parigrhya mātṛ-yugalenānnādi paryāpitaṁ |
bhuñjānau sakhibhiḥ sunarma-valitaṁ prasmāyayantau ca tad-
yugmaṁ tena ca parvaṇā parijanaṁ sarvaṁ sukhācakraṭuḥ ||1|| [śārdūla]

[3] bhojanānantaram tu sāsraṁ nibhālayantyāḥ sasmitaṁ cākarnayantyāḥ śrīmatyā mātṛ-
dvitīyāyāḥ purastād agrajena sakhibhiḥ ca sukhada-nānā-vārtām vartayati śrī-vraja-rāja-
kumāre vraja-nareśādeśaḥ praviveśa—“vatsa! sabhāsadaḥ sabhāyām sabhājitaḥ śobhante | tau
ca sūta-sutau svasampradāyam ādāya vartete” iti |

tadā ca—

sa tu jananīm anujānatīm praṇamya
drutam anurāmam iyāya sabhya-vṛndam |
dvayam api tad atha prakāśa-yuktaṁ
kumuda-suhṛt kumudākarāyate sma ||2||

[4] tatrābhyantaraḥ sabhā-valaya-praveśa-dvāraṁ paritaḥ stambha-pankti-sakta-grhākāraṁ
yat pañcamaṁ loka-sahasrādhāratā-samucitākāraṁ pūrva-dig-gataṁ pūr-dvāraṁ, tasya bahir-
antaratayā ghaṭita-sūkṣa-jāla-randhra-jālena kuḍyena dvidhā-vibhakta-dīrghatā-vidhānasya

tiryaktayā madhya-sthitena nimna-vartmanā bahira-antar-labdha-kuṭṭima-catuṣṭayasya bahiḥ-kuṭṭima-dvaya-valita-ratna-pīṭha-ghaṭāsu yathāyatham upaviṣṭā mudāviśiṣṭās te vibhrājante sma |

[5] yasminn udīci-kuṭṭima-taṭa-ghaṭitām avāci-mukhatayā vibhrājinīm rājim adhikṛtya virājamānaḥ śrī-vraja-rājas tasya tu savya-tat-taṭa-ghaṭitām prāci-mukhatayā śrī-nidhānām śreṇim āsṛitya datta-sukha-samājah śrī-vraja-yuva-rājas tathāpasavyatas tat-taṭa-gata-kuḍya-saniḍa-ghaṭitām prācimukhatayā sukha-karīm āvalim āsādyā param ahitaḥ kṣiti-surottama-samūha-sahitaḥ purohitaḥ samya-virājate sma | tatrāvāci-kuṭṭima-gatās ca kecid ābhira-vīrā virājante sma |

[6] tataś ca tayoh kuṭṭimayor madhya-bhāgās ca prāṅganāt kramata unnataḥ | svayam tu vistīrṇatayā nātinimnatayā ca kuṭṭima-sthānām suṣṭhu dṛṣṭi-saṅgataḥ san vibhrājate sma | śrī-bhājam goloka-samrājam abhimukhikṛtya tayoh kuṭṭimayor madhyasthau puṭitāgra-hastau tau sūta-sutau tu saha sahāyam utthāna-yutau vartete sma | yayoś ca savyāpasavyataḥ sarve vrajasthāḥ sūtādiṣu sphurad-arhad-avasthā-viśiṣṭam upaviṣṭā vistīrṇatāsāṅga-prāṅgaṇe tu pare śiṣṭāḥ |

iti sthite—

sarvasmād uccamāne maṇi-janita-mahā-simha-pīṭhe nivīṣṭaḥ
sādhviṣṭaḥ sat-prakīrṇādy-upavalita-karair bhrāṭṛ-madhyam praviṣṭaḥ |
dṛṣṭim pīyūṣa-vṛṣṭim vinidadhad asakṛt kṛṣṇa-vaktre sa-trṣṇam
śrīmān goloka-rājah sa-sadasi dadṛṣe rājamānaḥ prajābhiḥ ||4||

śrī-śubhrāsana-tulikopari-milat-kāyādharāmśo manāg
ālambād upadhāna-candra-valayasyeṣat tiro-vartanaḥ |
dhinvan sasmitayā dṛṣā pariṣadaṁ śrī-rāma-dāmādimān
śrī-kṛṣṇaḥ samayātra sāmpratam api pratyakṣaval lakṣyate ||5||

[7] tatra ca tasya varṇādikam evam varṇyate—

śyāme śyāma-daśām avāpa sahasā śoṇe tathā śoṇatām
pīte rociṣi pīta-dhāma vividhe vaividhyam āgād iti |
aṅgopāṅga-rucā harer jana-dṛśām vīthir gatā tat-kṣaṇān
nānā-rūpa-gatīr naṭānupajahāseva smita-vyaṅgataḥ ||6||

kim ca—

candro'yaṁ śyāma eṣa prthama-jaladharah kāntibhir viśva-dīpaḥ
śobhante vidyutas tā iha sapadi jahatyātma-sattām amūs tu |
nakṣatrāṇiḥa līnāny api bata kumate no nabhaḥ sā sabhāsāv
ity anyonyaṁ vinodād vivadanam udabhūt tatra śāśvat kavīnām ||7||

[8] tatraiva kasyacid anyasya kavitā—

upari madhukarāvalī tadīyam

talam anu sasmita-nīla-vāri-jātam |
tad anu ravi-sutācchavāri-pūram
sphurati sakhe kim iyaṁ sabhā navāsti ||8||

[9] athātma-sthāne yuktaḥ śrī-kṛṣṇa-rāmābhyāṁ prayuktaḥ prasiddha-nāmā śrīdāmā
śrībhājam vraja-rājam āvedya sadyaḥ pura-madhyam āsādyā kṛtī śrī-vrajarājñī-prabhṛtir bahiḥ
kuṭṭimāt kiñcid unnata-kuṭṭimam anu maryādām aṁśam apy aticarya sphuṭam upary upari
ghaṭita-gātram labdha-sannikṛṣṭi-drṣṭi-mātra-pātram śreṇitayālaṅkṛtam aneka-nīrandhra-jāla-
randhra-jālam samayā samānīya pratihāram sapratihāram praṇīya drg-bhaṅgi-kalayā tāsām
antaḥ-sabhā-saṅgitām abhinīya punas tayor aviprakṛṣṭa evopaviṣṭaḥ |

[10] yatra śrīmatām mitrāṇām saṅgatau madhumaṅgalo'pi raṅga iva tat-tat-prasaṅgena
narma-bhaṅgibhiḥ śarma dātum aṅgikurvann iva niviveśa |

[11] tatra śrī-vraja-rājñī—

maṇi-maya-vara-pīṭhe yātr-mukhyāntarāle
tanaya-nava-vadhūbhiḥ sevitārāt-pradeśā |
suta-mukha-vidhu-kāntim sā gavākṣāt pibantau
suta-sucarita-trṣṇak kṛṣṇa-mātā vyarājīt ||9||

[12] atha rājñā vrajasya madhuram ājñāpyate sma—“aye madhukaṅṭha-snigdhaṅṭhau!
vayam utkaṅṭhitāḥ smaḥ | tataḥ kiñcid utṭaṅkyatām |”

[13] tau ca sājñalau vyānñjatuḥ—“deva! kim prakramitavyam avalambya saṁvādavahe?”

[14] vrajarāja uvāca—“bhavantu sarvajñāv iti vijñāpanāyāsmadiya-kathābhibhir evāsmān
vismāyayetām |”

[15] tāv ūcatuḥ—“yathā śiṣṭiḥ śiṣṭāgraṇī-caraṇānām | kintu śāvayor āvayor ekatarāḥ
samājñāpyatām, yathānyatarāḥ śrotā bhavati |”

[16] vrajarāja uvāca—“dinam ekam ekam antarā pratyekam api tat-tad-rūpatām āpnotu |
prakrāntā punar jyāyān eva jyāyān vidhīyate |”

[17] tataś ca dhṛtotkaṅṭhaḥ sapadi madhukaṅṭhaḥ kṛtāñjalitayā nāndīm paṭhann akhīlam
ānandayati sma | yathā—

śrīmān yo bhagavān svayaṁ vijayate brahmā surarṣir mahān
vyāsas tat-prabhavaḥ parīkṣid api yāv ugraśravaḥ-śaunakau |
śrīmad-bhāgavata-prathā-praṇayinas tān viśva-nistāriṇaḥ
śrī-goṣṭhasya mahiṣṭhatām prathayitum kamrān namaskurmahe ||10||

tataś ca—
paścād alpaṁ tāla-yugmaṁ gṛhītvā

gāyantau dvau pārśvayor maḍḍu-vijñau |
śrotā bhrātā yasya savyetarāgre
so'yaṁ vaktā sarvam uccair didhinva ||11||

[18] iti prakāre labdha-sāre punar madhukaṅṭhaḥ sotkaṅṭham gāyan nṛṭyan tat-tad-
bhāvābhinayaṁ praṇayan kathām abhyādade |

atha kathārambhaḥ

[19] yathā—atha sarva-śruti-purāṇādi-kṛta-praśaṁsasya vṛṣṇi-vaṁśasya vataṁsaḥ śrī-
devamīḍha-nāmā parama-guṇa-dhāmā madhurāmadhyāsāmāsa | tasya cāryāṇāṁ śiromaṇer
bhāryā-dvayam āsīt | prathamā dvitīya-varṇā, dvitīyā tu tṛtīya-varṇeti | tayoś ca krameṇa
yathāvad āhvayaṁ putra-dvayaṁ prathamam babhūva śūraḥ parjanya iti | tatra śūrasya śrī-
vasudevādayaḥ samudayanti sma | śrīmān parjanyas tu mātṛvad varṇa-saṅkaraḥ iti nyāyena
vaiśyatām evāviśya gavām evaiśyaṁ vaśyaṁ cakāra | bṛhad-vana eva ca vāsam ācacāra | sa
cāyaṁ bālyād eva brāhmaṇa-darśam pūjayati, manoratha-pūram deyaṇi varṣati, vaiṣṇava-
vedaṁ snihyati, yāvad vedaṁ vyavaharati, yāvaj-jīvaṁ harim arcayati sma | tasya mātur
vaṁśaś ca vyāpta-sarva-diśāṁ viśāṁ vataṁsatayā param śaṁsanīyaḥ | ābhīra-viśeṣatayā
sadbhir udīraṇād eṣa hi viśeṣam bhajate sma |

[20] tathā ca **manuḥ**—

brāhmaṇād ugra-kanyāyām āvr̥to nāma jāyate |
ābhīro'mbaṣṭa-kanyāyām āyogavyām tu dhigvaṇaḥ || [Manu 10.15] iti |

ambaṣṭhas tu viśaḥ putryām brāhmaṇāj jāta ucyate iti cānyatra | ataḥ pādme sṛṣṭi-khaṇḍādu
yajñam kurvataḥ brahmaṇāpy ābhīra-paryāya-gopa-kanyāyāḥ patnītvena svīkāraḥ prasiddhaḥ |
eṣa eva ca gopa-vaṁśaḥ śrī-kṛṣṇa-līlāyām samvalanam āpsyatīti | sṛṣṭi-khaṇḍa eva tatra
spaṣṭikṛtam asti | tasmāt parama-śaṁsanīya evāsau vaiśyāntaḥ-pāti-mahābhīra-dvijā-vaṁśa iti
|

[21] atha snigdhaṅṭhena cāntaś cintitam—evam api kecid aho eṣāṁ dvijatāyām sandeham
api dehayisyanti | ye khalu **śrīmad-bhāgavate kuru dvijāti-saṁskāram** [10.8.10] iti gargaṁ
prati śrī-vrajarāja-vacane, **vaiśyas tu vārtayā jīvet** ity ārabhya,

kṛṣi-vāñijya-go-rakṣā kusīdam tūryam ucyate |
vārtā caturvidhā tatra vayam go-vṛttayo'niśam || [BhP 10.24.20-21]

iti vrajarājām prati śrī-kṛṣṇa-vacane, **agny-arkātithi-go-viprah** [BhP 10.46.12] iti śrī-suka-
kṛta-gopāvāsa-varṇane, vyatirekatas tu dharma-rāja-caratāyām api vidurasya śūdra-
garbhodbhavatayānyathā-vyavahāra-śravaṇe'py adhikam viadhirāyisyante iti |

[22] atha sphuṭam ūce—tatas tataḥ ?

[23] madhukaṅṭha uvāca—sa ca śrīmān parjanyaḥ saujanya-varyeṅārjiteṇa nijaiśvaryeṅāpi vaiśyāntara-sādhāraṇyam atīyāya, tac ca nāścaryam | yataḥ svāśrita-deśa-pālakatā-mānyatayā vadānyatayā kṣīra-vaibhava-plāvita-sarva-janatā-labdha-prādhānyatayā ca parjanya-sāmānyatām āpa ; yaḥ khalu prahlādaḥ śravasi, dhruvaḥ pratiśruti, pṛthur mahimaṇi, bhīṣmo durhṛdi, śaṅkaraḥ suhṛdi, svayambhūr garimaṇi, haris tejasi babhūva | yasya ca sarvair api kṛta-guṇanena guṇa-gaṇane vaśitāḥ sahasra-saṅkhyābhir apy anavasitā mātāmaha-mahā-vaiśā-prabhavāḥ sarvathā prabhavante gopāḥ sopādhyāyāḥ svayam eva samāśritā babhūvuḥ | tat-sambandhāni ca vṛndaśaḥ yaṁ khalu śrīmad-ugrasenāgrīya-yadu-sainsad-agraṇyas te samagra-guṇa-garimaṇy agragaṇyam avalokayantaḥ sakala-gopa-loka-rāja-rājatā-sambalakena tilakena sambhāvayāmāsuḥ | yasya ca preyasī sakala-guṇa-varīyasī varīyasīnām āsīt | yasya ca śrīmad-upanandādayaḥ pañca-nandanā jagad evānandayāmāsuḥ |

[24] tathā ca vandinas tasya ślokaṁ ślokatām ānayanti—

anyas tu jala-parjanyaḥ sukha-parjanya eṣa tu |
sadā yo dhinute sṛṣṭair upanandādibhir janam ||12||
parjanyaḥ kṛṣi-vṛttinām bhuvi lakṣyo vyalakṣyata |
tad etan nādbhutaṁ sthūla-lakṣyatām yad asau gataḥ ||13||

upamānti ca—
upanandādayaś caite pituḥ pañcaiva mūrtayaḥ |
yathānandamayasyāmī vedānteṣu priyādayaḥ ||14||

utprekṣante ca—
upanando'bhinandaś ca nandaḥ sannanda-nandanau |
ity ākhyāḥ kurvatā pitrā nander arthaḥ sudaṇḍitaḥ ||15||

[25] tad evaṁ satīṣu sarva-sampattiṣu tasya putra-sampattis tu parama-ramaṇīyatām avāpa | nepathya-sampattiṣu vāsaḥ-sampattir iva | tatrāpi madhyama-suta-sampattiḥ sutarām aiśvaryāṅgām avicchinnā-sampatti-paṅktim anu madhyama-sampattir iva |

[26] atra kecid arjunam upamānikurvanti | vyaṁ tu tasya madhya-sambadhyamānasya sarvānandanasya śrīmat-parjanya-nandanasya bālaka-paryāyeṇa tena pāṇḍu-tanayenopamānaṁ na manyāmahe | api ca paramodāreṣu ca sahodareṣu teṣu na kevalaṁ janmanā tāvan madhya-vartitayā so'yaṁ vartate | api tu sneha-sampadām āspadatayāpi na ca kevalaṁ teṣāṁ kintu sarveṣāṁ api | yena tasmin pitror apy adhikā sneharddhikāyā vardhiṣṇutā bhrātṛnām api sadā sukha-saṁvardhanī babhūva, na jātu spardhanī | na caitāvān udbhūtaḥ suguṇas tasminn udbhūtaḥ |

[27] bhavati hi svayaṁ bhagavati tasya bhakti-viśeṣa-vyaktiḥ—yasyāsti bhaktir bhagavaty akiṅcanā sarvair guṇais tatra samāśate surāḥ iti hi bhagavatī śrī-bhāgavata-gīr-devī |

[28] tad etan madhukaṅṭhataḥ śrutvā śrīmad-upanandaḥ śrīmad-abhinandaṁ nīcair uvāca—
vijñātā kathāṁ prakurvāṇasya kim asya para-hṛdaya-vijñātā ?

[29] athābhinandas tad avadhārya sāścaryam madhukaṅṭham uvāca—tatas tataḥ ?

[30] madhukaṅṭha uvāca—tad evam sati nāmnā sumukhena kenacana gopānām mukhena tasmai parama-dhanyā kanyā dattā | yā khalu sva-guṇa-vaśīkṛta-svajanā yaśāmsi dadāti śrṅvantyaḥ, kim uta paśyadbhyaḥ, kim utatarām bhaktimadbhyaḥ | tataś ca tayoh sāmpratam eva dāmpatyena sarveṣām api sukha-sampattir ajāyata, kim uta mātara-pitarādīnām |

[31] tad evam ānandita-sarva-janyu-vigata-manyuḥ parjanyaḥ sarvato dhanyaḥ svayam api bhūyaḥ sukham anubhūya cābhyāgārikatāyām abhyāgatam-manyāḥ śrī-govinda-padāravinda-bhajana-mātrānvitām deha-yātrām abhīṣṭām manyamānaḥ sarva-jyāyase jyāyase svaka-kula-tilakatām dātum tilakam dātum iṣṭavān | śrī-vasudevādi-naradeva-gargādi-bhūdeva-kṛta-prabhām sabhām kṛtvā dattavāms ca |

[32] sa punaḥ pitur ājñām aṅgīkṛtya kṛta-kṛtyas tasyām eva śrī-vasudevādi-saṁvalita-mahānubhāvānām sabhāyām āhūya sabhāvam utsaṅga-saṅginam vidhāya madhyamam eva nijānujam tena tilakena gokula-rājatayā sabhājayāmāsa |

[33] atha tatrānuje saṅkucati sarvatra ca jane vismayam sacamāne pitari ca rocamāna-locane sa covāca—mayedaṁ nāvicāram ācaritam, yataḥ sarva eva sneha-paramparāyāḥ parādhīnaḥ | sā ca sādguṇyasya, tac ca sarva-samañjasatāyāḥ | sā cātra yathā tathā na mad-vidhe | saiva ca khalu sarva-vaśīkṛitāyām svairitām arhati |

[34] kim ca, sarvāntaryāmy apy enam evorarīcarīkarīti | dṛśyatām asyām bhāsamānāyām sabhāyām sarveṣām netra-pāṭalī-ṣaṭpadaval-līlāyamānā kevalam asya mukham kamalam iva saṁvalate | tathā prathamata eva tad-ānukūlyam atrākalpyate | parikalpyatām apīdam mama nāmmaiva | tasmād asmākam ayam eva rājeti |

athābhavat kusumaka-vṛṣṭibhiḥ samam
sphuṭa-dhvanir divam anu sādhu sādhu iti |
sabhāsādām iha ca vikāsi-dṛṣṭibhir
yathāsphuraj jaya-jaya-śabda-maṅgalam ||16||

[35] atha snigdhaṅṭha uvāca—madhukaṅṭha-kṛta-jagad-utkaṅṭha-śrīman-madhukaṅṭha ! śrīmad-upananda-nandanayos traya eva madhyamā iti ko'yaṁ madhyamaḥ | kīdṛśī vā tasya samañjasateti sodāharaṇam ucyatām |

[36] madhukaṅṭha uvāca—ekam tāvad bhavan-manaḥ-prahlannatā-samucitam pravahlikā-padyam idam anavadyam pūryatām |

[37] snigdhaṅṭha uvāca—kāmam |

[38] madhukaṅṭha uvāca—

ākṛṣya mat-putram anena putrī-
kṛtena bhūtim bhajate sa eṣaḥ |

iti svayam vetti na tena maitrīm
bhinatti ko'yaṁ vadane vadeti ||17||

[39] snigdhaṅṅhaḥ sotkaṅṅhatayā śīghram eva sānandam uvāca—nanda eva iti |

[40] madhukaṅṅha uvāca—bhavatā jñātm evedam iti | tad etac chrūyatām—

svenālpēna guṇēna vāñchati nīje pūjā-sukhe bhūyasī
loko yas tu mahīyasāpi khalu tenaivānyadiye sadā |
so'yaṁ śrī-vrajarāja eva yad asau śūrāṅgajam dhinvitum
tat-tad-dhānim asoḍha sakhyam abhinnālpam ca tasyāntaram ||18||

[41] tataś ca tad etan madhukaṅṅha-sūkta-sudhākaram āsādyā ratnākara ivocchalad-aṅga-
taraṅgas tad-antar-bahiraṅga-sabhya-saṅghas tad-upari-hṛdayaṅgama-ratnāvalīm vikīrṅavān
hṛdayāvalīm vā vitīrṅavān iti svayam api na bhidam vidāmbabhūva |

[42] atha snigdhaṅṅha uvāca—tatas tataḥ ?

[43] madhukaṅṅha uvāca—tataḥ śrīmān asau dhanyaḥ parjanyaḥ śrī-govinda-padāravinda-
bhajanāya vṛndāvanam praviśan samāsata eva samasta-śāstra-sāram pṛcchataḥ putrān
upadideśa, yathā—

kiṁ bhaya-mūlam adṛṣtam kiṁ śaraṅam śrī-harer bhaktaḥ |
kiṁ prārthyam tad-bhaktiḥ kiṁ saukhyam tat-para-prema ||19|| iti |

[44] tad evam saha-bhārye vṛndāvanam gate tasminn ārye śrīmān upanandaḥ sva-
nāmānurūpam śrīman-nanda-vraja-mahendra-sabhāyām ayantrita-mantritayā sthitavān |
vicitravīrya-sabhāyām bhīṣma iva | so'pi mantra-miṣeṇa viṣeṣeṇa tad-ājñām eva gṛhṅan
sarvam sarva-kālam surājā prajā-kulam pālayati sma |

[45] tatra ceyam caryācaritāścaryā babhūva, yathā—

maryādām pitur ayam āvad eva sarvām
dharmādir na vipadam eti yatra cārthaḥ |
sampattir na punar abhūd amuṣya vaśyā
yenāsau prasabham avāpa vṛddhim eva ||20||

[46] tad evam sarva-samṛddhi-vṛddhi-siddhim āyāte rājanvati vraja-jana-jāte kalikāyamānā
kācid utkalikā krameṇa vikāsam ayāmāsa | sarveśam prāṇa-tulyasya nija-kulyasya rājñas tasya
santatir na jāyata iti | kālātyaye cāsā-vyatyayāt sarvam janam atīva kṛcchram ānarccha |
agrajādīms tu sutarām | śrīmad-vrajaapati-jampatī tu prajāśam pūrvata eva sandigdhi-digdham
api kurvāte sma, uttaratas tu viṣeṣataḥ |

[58] sa uvāca—bāḍham | kintu kīḍṛśī sā ?

[59] sovāca—dvādaśī-vrata-rūpā |

[60] sa sānandam uvāca—saṅgataṁ bravīṣi | mamāpy utkaṅṭhāṅkuritaṁ sphuritam etad evāsīt | tasmād adyārabhya samārabhyatām eṣa vrata iti |

[61] tad evaṁ sampravadamānayoṛ udbhavan deva-dundubhi-nādaḥ sarvam aticakrām |

[62] atha tayā vṛtta-sva-citta-vṛtti-prathayā tat-kathayā ślathitavāntaḥ śrī-vraja-dharitrī-kāntaḥ kānta-nijālaṅkāra-vāraṁ sūta-kumārāya vitatāra | śrīmatī vrajapati-patnī ca mahā-nīlamaṇi-maya-nāyakaṁ hāraṁ vihāpayāmāsa |

[63] atha sotkaṅṭhaṁ snigdhaṅṭha uvāca—tarhi kim jātam ?

[64] madhukaṅṭha uvāca—tena vratena pūrṇe varṣe br̥mhite ca tarṣe yugapad eva deva-devaḥ svapne tayor āvirbabhūva, covāca ca—aho ! mayy atisaktau bhaktau kathaṁ nirvidya khidyāthe ? yo'sāv atasī-kusuma-suṣamaḥ sukumāraḥ kumāraḥ śaśvad evānubhavator bhavatoḥ kumāratayā sphurati | sa tu sadā bhavator evānugataḥ pratikalpaṁ svabhakti-pravartanāya divi mat-pravartita-droṇa-dharā-rūpa-kalāmśa-kalāvatoḥ tad bhūri bhāgyaṁ ity ādi-rītyā brahmādy-alabhya-sākṣāt-tat-phala-sākṣātkārāya svayam eva pṛthivyāṁ bhavator bhavator eva bhavaṁ labhata eva ' acirād eva ca rucirā rucireṣā yuvayoḥ saphalatām valitā |

[65] tad evaṁ śrāvītābhīhite tirohite ca paramahite bhagavati labdha-jāgarāv upalabdhāmṛta-sāgarāv iva ca mithas tad eva saṅkathayantau prathayantau ca parama-camatkāra-nivahaṁ vahataḥ sma |

[66] atha snigdhaṅṭhaḥ svagataṁ cintayāmāsa—tad evaṁ jātāny eva mama praśnānām uttārāni | tatra ca bhavator eveti yuktam evoktaṁ śrī-bhagavatā--[prāg ayaṁ vasudevasya kvacij jātas tavātmajaḥ](#) [10.8.14] iti vadato'py avyabhicāra-vacaḥ-pracāra-sargasya muneḥ śrī-gargasya prāyaḥ so'yam abhiprāyaḥ |

[67] śrī-bhagavatā saha sambandhaḥ kila kevala-prema-nibandhanaḥ—[bhaktyāham ekayā grāhyaḥ](#) [BhP 11.14.11] ity ādeḥ | atas tad-viśeṣasya tad-viśeṣa eva hetuḥ—[ye yathā māṁ prapadyante tāṁs tathaiva bhajāmy aham](#) [Gītā 4.11] ity ādeḥ | tatas tasmin vatsatām satām vātsalyābhidha eva premā pramāpayati |

[68] tatra śrī-vasudevasya tad-aīśvaryālocanena vātsalyasya tāralyaṁ sāralyaṁ cāsāditam | śrī-vrajarājasya punas tad-vātsalyaṁ śaśvad udbuddhaṁ śuddham eva ca prasiddham | pitṛbhyāṁ putratayā tad-dhāraṇe kāraṇaṁ ca munibhir mana eva manyate | [āviveśāmśa-bhāgena mana ānakadundubheḥ](#) [BhP 10.2.26] ity ādeḥ | [dadhāra sarvātmakam ātma-bhūtaṁ kāṣṭhā yathānanda-karaṁ manastaḥ](#) [BhP 10.2.18] ity ādeḥ ca | śrī-vraja-rājābhyāṁ api manasā dhāraṇaṁ tasya kāryānyathānupapatti-siddhena bhakti-svābhāvyenaiva sambhāvyaṁ | tatra ca sati sāmprataṁ tu viśeṣata eva sāmprataṁ parāvasthām anu kṛtāsaktau hi bhaktau tad-

udayaḥ syāt | tasmāt tavaivātmajas tasya vasudevasya tu kvacit kārye nimitte jātaḥ
prādurbhūtaḥ iti |

[69] atha prakāṣam uvāca—tatas tataḥ ?

[70] madhukaṅṭha uvāca—tad evaṁ paramārter upakaṅṭhatām prāptāyām utkaṅṭhāyām
ekadā sarve'narvācinā vraja-vāsinaḥ sabhāvāḥ sabhāyām militāḥ | militvā ca tad eva
sotkaṅṭham suṣṭhu pratūṣṭuvuḥ |

[71] tadā ca tatraikā tāpasī kenacana snātakena samam āyātā | tām ca mahā-prabhāva-
lakṣaṇām lakṣayitvā sarve samutthāyātithyam āvitathyena vidhāya vijñāpayāmāsuḥ—sākṣād
bhagavato yogamāyeva kā tvam asi ? śrīman-nāradasyābhinava-tanur ivāyām vā kaḥ ?

[72] sā ca saḥāsam āha sma—paurṇamāsī-nāmnī kātyāyanī ca kumāra-śramaṇā ca
pārikāṅkṣiṇī cekṣaṇikā cāsmi | ayaṁ ca madhumaṅgala-nāmā snātakeḥ śrī-nārada-prakṛtiḥ |
āvām ca vidyā-viśeṣenaitad-vayaskāv eva sadā vidyāvahe |

[73] te ūcuḥ—etāvati kṛpā kṛpaṇeṣu katham asmāsu kṛtā ?

[74] sovāca—bhavatām kim api vaibhavam sambhāvya |

[75] sarve ūcuḥ—kim tat ?

[76] sovāca—bhavatām prāṇa-kandasya śrīman-nandasya jagadānandaḥ sa khalu nandanaḥ
sambhaviteti |

[77] sarve sa-bāṣpa-pulaka-kulam ūcuḥ—bṛhad-vanam asmākam ida bṛhat-tīrtham bhavati |
tasmād asmabhyam datta-viśrāntike kṛṣṇāntike sphuṭam uṭajam tava ghaṭayāmaḥ |

[78] sovāca—upaśrutir eṣā śruti-veśā navyāpi na vyabhicaritā | yataḥ kṛṣṇāyā iti vivakṣitam
api kṛṣṇasyeti lakṣitam karoti | kṛṣṇa-nāmā hi bhavitāsau | mahā-prabhāvavati yasmin jātavati
nirdānavatā pṛthivyām bhaviṣyati | tadīya-guṇe tu sadā navatā, saḡuṇatā vidyādi-prabandhe
tat-sambandhe tu nirguṇatā | sakiṅcanatā viṣaya-sampattau tad-bhaktau tu niṣkiṅcanatā ity
ādikaṁ viruddhāyamānam api sarvair anuruddham kariṣyati | tasmād asmākam atra sthātum
āgraha eva bhavatām anugrahāya sampannaḥ |

[79] atha tām sarve sānandaṁ vandamānās tayā samam indīvara-ruci-nindihita-kāliṅdīm
vindamānāḥ parṇa-mandiraṁ pūrṇayantas tatra vāsayāmāsuḥ |

[80] tasminn eva divase'pagata-doṣe Pradoṣe samudbhāṭa-kaṁsa-roṣeṇa jāta-citta-śoṣeṇa kṛta-
paridevena vasudevena prahitā vraja-hitā baḍavārohiṇī rohiṇī guptam ājagāma | yasyām
āgatāyām parama-pativratāyām sarva eva vraja-rāja-rāja-samājah śubha-śakuna-saṅkula-
śakunādi-samajena samam ullalāsa | tatra cānanda-mohinyau śrī-yaśodā-rohiṇyau yamunā-
gaṅge iva saṅgata-saṅge parasparam parebhyaś ca sukha-samūham ūhatuḥ |

[81] vraja-rāja-patnī ca tasyā jyaiṣṭham avaṣṭabhyā māsa-traya-jātam antarvatnītvaṁ paryāloicya svābheda-vedanenaiva śāta-jātam prāpa |

[82] atha māgha-māsi cāsita-pratipadi kṛta-sarva-sukha-prasara-janyām rajanyām sā vraja-rājam sevyamānā tandrāparatantrāyamānā svapna-tulyatā-saṁcitam kiñcid añcitam dadarśa |

[83] yathā sa eva bālaḥ sarvatas tad-āvaraṇa-kārikayā kayācic divya-kumārikayātmānam pidhāya vraja-rāja-hṛdayān nija-hṛdayam praviśya drśyavad eva sthita iti | tataś ca so'yaṁ hṛdaya-kamala-madhyaṁ adhyāsāmāsa | seyaṁ tu jaṭhara-madhyam iti | vrajarājaś ca nirantara-svāntara-tat-praveśāveśam durnideśam ciram anubhūya dūyamānatām vidhūya tathaivānubhūtavān |

[84] atha snigdhaṅṭhaḥ svānte cintayati sma—satyam etad ata eva sad-vānī-guṇibhir muhur anayor ātmaja iti matam | mayā ca suvicāratas tad eva pūrvam niścitam ācaritam iti | uvāca ca—tatas tataḥ ?

[85] madhukaṅṭha uvāca – atha tad ārabhya garbha-lakṣaṇam upalabhya sambhūta-bhavyānām sabhyāṅganā-gaṇānām gokula-kula-pātrī sukha-dātrī babhūva | yathā –

mukham āpāṇḍu kucāgram sphītam jaṭharam darottuṅgam |
abhajata karṇajapatām garbhe vṛtte yaśodāyāḥ ||22||

yathā ca –
vraja-rājñyām sphuritātmā kṛṣṇaḥ sphurati sma loke'pi |
dīpaḥ sphaṭika-ghaṭi-bhaḥ antar bahir api vibhāti tat-tulyaḥ ||23||

kintu –
jīta-rasanā rasa-dhairya gāmbhīryādi-praviṇāpi |
sprīhitam kiñcit kiñcid vraja-nṛpa-grhiṇī tadā cakre ||24||

yathā –
aihata dohadam eṣā kṛṣṇāveśāviśat tṛṣṇā |
tulasī-saṁskṛta-ghṛta-yuk sa-sitam sita-kānti-gandhi paramānnam ||25||

[86] atha yogamāyā rohiṇyāḥ sāptamāsikam garbham srastam vidhāya devakyās tad-vidham taṁ tasyām niyojayāmāsa | tataś ca labdha-sarva-samaya-sampad-daśe caturdaśe māsi śrāvaṇataḥ prāk śravaṇa-rkṣe samasta-sukha-rohiṇī rohiṇī guṇa-gaṇanayā suśamam sita-suśamam sutam susrāva | sāndra-śubhratā-vibhrājamānatayā paurṇamāsī candramasam iva, darśita-vikrama-kramatayā simha-vadhūḥ śāvakam iva, nirmala-parimala-dhārādhāratayā nava-kamalinī dhavala-kamalam iva, sarva-śravaṇa-saṅgha-maṅgalatayā niravadya-vidyatā yaśaḥ-stomam iva ca |

kim ca –
śubhrāmśu-vaktram taḍid-āli-locanam
navābda-keśam śarad-abhra-vigraham |

bhānu-prabhāvaṁ tam asūta rohiṇī
tat tac ca yuktaṁ sa hi divya-bālakaḥ ||26||

[87] sa eṣa ca asita-varṣmā sita-varṣmā sad-anujaḥ sūdita-danujaḥ, pālita-dhenuko dalita-dhenukaḥ, pralamba-bāhuḥ pralamba-ghātayitā, svayaṁ rāma-nāmā rāma-ramita-dvividā-vidārayitā ca bhavitā iti jyotirvidbhir udbhāvitam |

[88] asya jātakarmādikaṁ ca marmagair eva śarmāntanāmabhir guptam eva paryāptam akāri ānaka-dundubhi-mantraṇā-paratantratayā | kintu tatraikaṁ duḥkham ivāsīt | [89] yataḥ sa tu janmata evānuja-janma yāvat jaḍa evādīṣyata | tatra pratīkāśa caika evāsīt yathāntardhṛta-nijāvarajaṁ vrajeśvary-aṅkam eva kevalaṁ valamānaḥ samullasitaval lakṣyate |

[90] tad evaṁ dina-katipaye labdha-vyatyaye garbha-sandarbhāt spaṣṭam aṣṭa-māsi tad-avarajanma-janmanaḥ samārambhaḥ sambhavati sma | yathā cādhunāpi varṇayanti --

aṣṭāvimśa-catur-yuge kali-śiraḥ saṁmardya vaivasvate
bhādrāntar-bahulāṣṭamīm anu vidhoḥ putre vidhor udgame |
yoge harṣaṇa-nāmni śuddha-vidhibhe purṇaḥ paraḥ śrī-vidhur
nandan nanda-vadhū-mude svayam udaid ahnāya dhunvaṁs tamaḥ ||27||

yathā ca –
tadā yugādi devās te sva-sva-smapad-upāyanam |
ādāya kṛṣṇa-janmarkṣa-niśām āśu siṣevire ||28||

yathā hi –
vibabhūva vinā satyaṁ dhyānaṁ tretām vinā makhaḥ |
vinā dvāparam abhyarcā harer nāma kalim vinā ||
vinā madhum saptalādi vinoṣṇaṁ pākimāmratā |
vinā śarad-ambu-śrīḥ śālis tasyāḥ param vinā ||
śisīreṇa vinā māghyaṁ vināhnāmbuja-vistrīḥ |
vinā jyotiṣa-śāstreṇa grahāṇām śubhadā sthitiḥ ||
vinā guru-prabhāveṇa sarvatra sphuraṇaṁ hareḥ |
vinā sūti-pratītyā ca prasūto'sau yaśodayā ||29||

[91] tad idam agre vyaktīkariṣyate | kim ca –
madhye tārāvāra-sāraṁ nabhas tat-
prānte sindhūrdhvaṁ dhvanan-megha-bandhu |
itthaṁ varṣādhāmatarṣā śarac-chrīṣ
tasyām tithyām tathyam ātithyam āpa ||30||

kim ca –
jātibhiḥ saha mādavyaḥ ketakyaḥ ketakīḥ samam |
kumūdyāny ambujaiḥ sārddham sphuṭanti smeti dig yadā ||31||
tadā tad api nāścaryam ācāryaiḥ paricīyate |
sarvāścarya-nidhiḥ so'pi janma-caryām yato gataḥ ||32||

[92] tathā hi etad-uttaram bhāvi-tad-vilokānām lokānām bhāvitānam –
[93] mukham asya lasita-smitāsita-kamalānām adhipam iva vilokyate,
netra-yugalam sūkṣma-bhramara-citra-kairavāntaḥ-patrāṇām,
ghrāṇam nīla-nīrada-cchavi-ladha-kīla-tila-prasūnānām,
oṣṭhādharām sindūra-girijani-javā-badnhūka-bimba-goṣṭhīnām,
karṇa-dvandvam añjana-bhūmija-śyāmalatā-potānām,
kara-prāntatā-kānta-bhuja-yugalam sa-nava-pallava-nava-tāla-śākhānām,
śrīvatsa-sindhu-vatsākhyā-lekhā-sahita-vatsam dhṛta-dakṣiṇāvarta-dyuti-viśeṣa-kṛta-sthira-
vidyud-āśleṣa-megha-khaṇḍānām iti |

[94] kiṁ ca mukhena mahāpadmam vijetā,
nayanābhyām padmam,
nāsikayā makaram,
smitena kundam,
kaṇṭhena śāṅkham,
caraṇayoḥ pṛṣṭābhyām kacchapam,
rucā nīlam,
sarvair eva ca sarveṣām kharvam |
kiṁ bahunā, svena mukundam apīti yugapad atra tat-tad-avasara-prasavādīnām tathā
durlabha-sannidhīnām nidhīnām api sannipatanām nāsambhāvyaṁ |

[95] atha tasya janmani ko'pi viśeṣaḥ, yathā –

tadā tatra māyā milad-bālya-kāyā
tadiyānukūlyam kṛpā-mātra-mūlyam |
sadā kurvati tam samastān atītam
vidhāyāgrajātam svayaṁ prāpa jātam ||33||

[96] atha snigdha-kaṇṭhena bhāvitam sa-pramāṇaḥ khalv idam – [adrśyatānujā viṣṇoḥ](#)
[sāyudhāṣṭa-mahābhujā](#) [BhP 10.4.9] iti śrī-bhāgavatād, tac ca [nandas tv ātmaja utpanne](#)
[jātāhlādo mahā-manāḥ](#) [BhP 10.5.1] ity ādiṣṭv ātmaja-padaih sthāpanā-vyapadeśataḥ sadeśa-
rūpam eva nirūpyate | kintu tad idam apracchannam vivicya pṛcchāmaḥ yatheha sandehaḥ
sarveṣām sāmyati | [97] spaṣṭam apy ācaṣṭa – aho ārya tarhi katham vasudeva-devakī-
putratayā so'yam avadhāryate ?

[98] tad īdrg-vacasi sati snigdha-kaṇṭhe vacasi kiñcit-kunṭhena madhukaṇṭhena manasi
bhāvitam – śrīmatā devarṣiṇedam āvām praty atiharṣeṇādiṣṭam – yadi kadācic chrīmati mahā-
premaṇī vraje kṛta-vrajanayoḥ kathā-yogo bhavatoḥ sambhāvyaḥ, tadā śrī-kṛṣṇa-devasya
sarvato varṣyam aīsvaryam gopaṇīyam ity ato munivarga-prasiddha-garga-siddhāntam
evālambya samvadiṣyāvahe | sa cāmībhiḥ śrūta eveti nāścaryāya paryavasiṣyatīti |

[99] prakāṣam covāca – atra khalv idam asya śrī-vraja-rāja-tanūjasya rahasyam udbhāvayato
mama samatikramaḥ svayaṁ amunaiva bādham soḍhavyaḥ | tathā hi asmin sarvato
labdhātirekakā sāmsiddhiḥ khalv ekā vartate | yad atikrānta-sarveha-sneha-maya-hṛdaya eva

sadā vartamānaḥ snighdatā-digdha-janānām bhāva-mudrayā parokṣam kṛtayāpi svahr̥di pratibimatayā mudrito bhavati | asya svarūpenāvīrbhāvaś ca sneha-maya-sphūrṭi-pūrṭi-vaśībhāvata eva sarvathā, na tv anyathā | putratayāvīrbhāve ca bijam pitṛ-bhāva-maya-sneha eva nānyeṣām ivānyat | jāte ca kutrācit putratayāvīrbhāve tat-tat-sambandha-maya-sneha-kṛta-caya-sphūrṭir eva tathā tathā bhāvenāvīrbhāve nibandhanam bhavati |

[100] tad evam sthite sarvataḥ samudbuddha-śuddha-pitrādi-bhāva-vicitrānām vraja-nṛpati-prabhṛtīnām bhṛti-bhuk-paryantānām vraja-janānām yeṣām adhimadhyam prati-dviparārdham pratikalpam āvirbhavati, vṛddhi-jīvikānām iva teṣām eva prema-sañcaya-paryudañcana-prapañcam añcaṁs tad-vṛddher aparicchedyatābuddhyā pratidātum adhyavasāyam muñcan sadā putrādītayā sa eṣa virājate, nānye tu tatra kila tilam apy avakāśa-kālam labhante |

[101] etad evoktam brahmaṇā eṣām ghoṣa-nivāsinām uta bhavān kim deva rātetī naḥ [BhP 10.14.35] ity ādinā | etad eva ca śrī-nārāyaṇa-devena samādiṣṭam – yo'sāv atasī-kusuma-suṣamaḥ sukumāraḥ kumāraḥ ity ādinā | tataś ca –

tasmān nandātmajo 'yam te nārāyaṇa-samo guṇaiḥ |
śrīyā kīrtiyanubhāvena gopāyasva samāhitaḥ || [BhP 10.8.19]

iti garga-vacanānusāreṇedam utprekṣyāmahe – etad-rūpa-svaputra-mātra-paryāpta-sarva-svārthena śrīmad-vraja-mahendrena mahīyamānasya yasya mahābhagavato yā yogamāyākhyā durghaṭa-ghañanī svarūpa-śaktiḥ śāstreṇa vaktikriyate | tena kila dattā sā tvat-putre śrī-kṛṣṇa eva paryavasyati sma | sā ceha svajana-sneha-nikṣipta-cittasya yadyapy asya tat-putrasya prāyo'vadhānam na prāpnoti | tathāpi tasmād anyasmāc ca parokṣam anukṣaṇam anugatiṁ līlā-sahāyakam ca prapañcati | yathā ca yogamāyā tathā tad-anugatā māyādayo'pīti | yadyapy evam tathāpi tvat-prabhu-pratta-śaktim enam tvam eva nija-śrī-prabhṛti-śaktibhir gopāyasveti gargo vyañjitavān | tad evam sati bahūni santi nāmāni rūpāni ca sutasya te [BhP 10.8.15] ity api tad-uktir udriktīsyāt |yataḥ sva-snigdha-jana-bhajana-rasāveśītāveśatayā sadā virājamānasya śrīmad-vraja-rājātmajasya khalv asya sva-snigdha-jana-bhāva-svabhāva-viśeṣa-vinodam anumodamānasya tad-bhāva-rūpānurūpam rūpam yadṛcchāvaśād ekadhānekadhā ca samīpator'samīpato'py āvirbhavati tirobhavati ca |

[102] tataḥ śrī-vasudeva-devakyor antar yac caturbhujam asya rūpam sphurati, tad eva hi bahir āvirbhavati sma | phalena phala-kāraṇam anumīyate iti nyāyena | tenaiva ca nyāyena śrī-vrajeśvāryos tu param dvibhuja-mūrtitayā sphūrṭir āsīt |

tataḥ prāg ayam vasudevasya kvacij jātas tavātmajaḥ [BhP 10.8.14] iti dhṛta-tapo-vargasya gargasya vacanam anusṛtya parāmṛṣyate | yadā nṛṣaṁsa-kāṁsa-bhiyā svāvīrbhūta-caturbhujā-rūpācchādāna-pūrvaka-dvibhuja-rūpāvīrbhāvanāya śrī-devakīcchā jātā, tadā tasya yad apūrvam dvibhuja-rūpam pūrvam māyayā saha śrī-yaśodāyāḥ svāntaram āyātam, tad eva tatra sannidhānam avāpya caturbhujam rūpam antarbhāvya svayam āvirbabhūva | yatra sākāratayā mātṛ-garbha-sthitāpi māyā nirākāratayā tūrdhva-gatyā tanvā tad-vāhanatām āgatā | gandavāha-śreṇī nīla-kamala-dalam iva tatra sarvālakṣitatayā tat prāpitavatī | yā khalu pūrvam tad-ākāreṇa dhārṣeṇa param mātaram api mohena mlāpitavatī |

[103] atha punas tena garbhasthenākāreṇa mātuh prasūti-bhramam ca samprathayya bahir
ātmanam samvalayya prasūti-śayyām evādhiśayya sthitavatī | yā khalu śrī-devakītaḥ śrī-
rohinyām saṅkarṣaṇa-saṅkramaṇe'pi tathā prakramate sma iti |

[104] atra ca snigdhaṅṭha uvāca – satyam evāha sma nūnam [athāham](#)
[amśabhāgena](#) [BhP 10.29] iti hi māyām prati śrī-bhagavad-vākyam [ādiṣṭā prabhuṇāmśena](#)
[kāryārthe sambhaviṣyati](#) [BhP 10.1.25] iti ca devān prati brahma-vacanam | atra amśabhāgena
caturbhujā-rūpeṇākāra-bhedeneti bhagavad-abhiprāyaḥ | kāryārthe tat-tan-mohanāya amśena
sambhaviṣyati śrī-kṛṣṇasya dvibhujā-rūpeṇākāra-bhedena saha miliṣyati seti
brahmaṇo'bhīprāyaḥ | tad evam eva hi vyākhyātam anyatra śrī-bhāgavata-tattvavidbhiḥ
[avatīrṇau jagaty-arthe svāmśena bala-keśavau](#) [BhP 10.38.32] ity atra svāmśena mūrti-
bhedeneti |

[105] api ca śrī-vrajeśvara-sambandha-nibandhanā yā kṛṣṇe yogamāyābhivyaktir uktā sā
siddhāntato'pi siddhatām āsīdati | bhagavataḥ khalu priyajaneccchām evānugacchati sarva-
śakti-vyaktir na tu yadṛcchām iti |

[106] atha sarve sāścaryam ūcuḥ – bhavatu nāma tat tat | kintu tataḥ kim anantaram jātam ?

[107] madhukaṅṭha uvāca – anantaram tu caturbhujatāvīrbhāvānurūpyataḥ pravvyakta-
yogamāyasya tasya prāg-upadeśataḥ śrī-vasudevaḥ sarvatra māyika-śāyikāyām jātāyām pūrva-
deva-bhiyā dvibhujam atrakīyam bālakam atrāniya tayā bālikayā vimilitavān | so'yaṁ tu
teneśvaratā-pratyāyakena caturbhujā-rūpeṇopadeśena ca na tatra jātakatām vyañjītavān iti
putratām sandehitavān | atra tu dvibhujā-rūpeṇa vacanādi-śakter vyakter abhāvena ca tām eva
vyajya putratām eva nidehitavān | śrīmān ānakadundubhis tu tad idam sarvam nānusadadhau
iti |

[108] snigdhaṅṭha uvāca – nānusandadhātu nāma | tathāpi yām tanayām atrakīyām
apamāya svayam apanināya tasyāḥ pratidānasyāpi sad-bhāvābhāvāt katham iva nyaste'py
asminn ātmīyatām pratyapadyata ? āgamādāv api yasya nandanandana-nandātmaja-nandaja-
nandananya-ballavīnandanādi-nāmāni tat-tad-abhiṣṭa-pradatayā nirdiṣṭānīti |

[109] punaḥ sa-hāsam āha sma – yasya nandanandana iti nāma viparītatayā paṭhatāpi krama-
parītatayānubhūyate | tasmād evam apy asman-nṛpater eva pūrva-vyañjītam samañjasaṁ
sañjanam añjasā tasya labhyatvāyopapalabhyata iti |

[110] hasivā punar uvāca – atha sa vraja-deva-sutasya vasudevasyāgamana-prakāras tu
varṇyatām |

[111] madhukaṅṭha uvāca –

aṅghryor bandho vyadālīd aśayīṣata janā dvāra-rodhā vidīrṇāḥ
śeṣaś chatram babhūva dyumañijani-nadī prāpya kedāra-bhāvam |
āgopādhiśa-geham vṛti-rahitam abhūd gokulam kṛṣṇa-vāham

prāpya śrī-śūra-putraṁ yad iha tad akhilaṁ kasya kim brūhi tat tu ||34||

[112] snigdha-kaṇṭha uvāca – tad akhilaṁ goparājasya bhāgyam iti |

[113] tad evaṁ labdha-prathāyām kathāyām –

tayor māyā-jāla-prathana-tulayā saṅkathanayā
hareḥ sā sā līlā nayanam iva yātā kila yadā |
tadā bāṣpa-stambhaa-pralaya-mukha-bhāvāḥ pratipadam
babhūvur ye vā te kati kati ca varṇyā vrajasadām ||35||

[115] tataś ca taṁ ratna-nidhāyaṁ nidhāya gate śrī-vasudeve kāraṇābhāvāt pracalāyitatā-
pracaya-dohaṁ maohaṁ apahr̥tya ca gatāyām māyāyām śrī-vraja-rāja-jāyā punaḥ sambhūtaṁ
sutaṁ sāksād eva dadarśa | yathā **viṣṇu-purāṇe** --

dadr̥ṣe ca prabuddhā sā yaśodā jātam ātmajam |
nīlotpala-dala-śyāmam tato'tyartham mudam yayau || [ViP 5.5.22] iti |

[117] yathā ca –

bālam divyāti-divyāsita-maṇi-vapuṣaṁ candrajic candra-vaktraṁ
lokātītābja-netraṁ dyu-taru-nava-dalollaṅghi-śobhāṅghri-pāṇim |
kiñcic cañcat-karādi-mradima-madhurita-krandanād viśva-mohaṁ
paśyantī gopa-rājñī tanujam amanuta svaṁ tadā citra-kalpam ||36||

sāmrājyaṁ śyāma-bhāsāṁ nidhir api tad idaṁ rūpa-ratnākarāṇām
bhāgyaṁ lāvaṇya-bhājām vilasita-nigamas tat-tad-aṅgāvalinām |
evaṁ mīmāṁsamānā vrajapati-dayitā yāvad āste sma tāvat
krandann om om itūtham nava-śiśur asakau tad dhruvaṁ svīcakāra ||37||

dr̥ṣtvā putram asau vrajeśa-gr̥hiṇī sadyaḥ prajātam sakhīr
āhūtā na śaśāka kartum api ced āstām paraṁ ceṣṭitam |
asrair āvr̥tam akṣi-kaṇṭham atha yat stabdham ca tasyā vapuṣ
tasmin lālana-lālasā-vaśatayā cātmātmanā vyagritaḥ ||38||

kim ca –

yadā māyā gatā tarhi vraje moham jahau janaḥ |
kadā yadā hy āvirāsīt tatra śrī-puruṣottamaḥ ||39||
tadā vyavahitānām apy eṣa prākāśayan manaḥ |
kumudvatīnām sumano-gaṇam vā śīta-dīdhitīḥ ||40||
sphurati sma paraṁ mātuh śayyāyām na sa bālakaḥ |
snigdhanām api citteṣu svaccheṣu pratibimbavat ||41||
sphurati sma yadā bālas tāsām vyavahito'pi saḥ |
taṁ drutaṁ tās tadā jagmuḥ sāraṅgyo vā ghanāgamam ||42||
rohinyādibhir etābhiḥ samam āloki bālakaḥ |
udayat-pūrṇa-candro vā cakorībhiḥ samantataḥ ||43||

stambhe'pi smerā-netrābhyām paśyantīm sutam eva tām |
pratikāryām vicāryāmūḥ paryālocanta tam tataḥ ||44||

tā etā manasā dṛśā kalitam apy atrāsitam bālakam
sandehāspadatām anaiśur asakṛd yat tat tu yogyam matam |
yad vastu prathitam sudurlabhatayā tad daivato labhyatām
kintv etat prathamam pratīti-padavīm nātmany alam yacchati ||45||

tad yathā –
navyendīvaram-mālyam asti kim idam kim śakra-nīlam mahat
kim vaidūryam aho tad etad atulam jñātum na yac chakyate |
paśyāmaḥ kila bālakasya tu tanum sarvendriyāṇām kṛtim
rundhānā khalu yā tanoti nayana-dvandvasya nirdvandvatām ||46||

[118] tatra ca – nirmitam kila mṛgamada-saurabha-tamāla-dala-sāreṇa, abhyaktam kila
nikhila-vilambaka-lāvaṇyena, udvartitam kila nija-deha-tejasā, snātam kila nija-mukha-
niryat-kānti-sudhayā, anuliptam kila janani-dṛṣṭi-karpūra-labdha-samghrṣṭi-bhadra-śriyā,
bhūṣitam kila sahaja-śubhatā-rūṣita-nijākāreṇa iti sadyo-jātam tad apatyam vitarkya mithaḥ-
kṛta-samāgamāḥ sarvāḥ punas tam bālam labdha-tamāla-patra-bhoga-mṛga-bheda-mṛgamada-
sāra-pankam iva komalāṅgam, nija-kara-cūrṇitatama iva cūrṇa-kuntalam, vahan-mukha-
vidhu-bimbam ikṣayantam sarva-manāmsy ākraṣṭum iva karau muṣṭīkurvantam, tarāṇijā-
nijāguru-taraṅgam iva kara-caraṇa-kamalam cālayantam vilokayāmasuḥ |

[119] tad evam vilokya ca –

sarvās tāḥ kalakalam eva moda-yuktāḥ
kurvatyaḥ param avidur na tatra kṛtyam |
ekā tu drutam atha suṣṭhu-dhīra-cittā
tam kampre kara-yugale dadhaty apaśyat ||47||

[120] tataś ca pum-apatya-cihnam ahnāyāvagatya tāsām pratyekam api samīhitam | yathā –

aho śirasi dhāraye nayanayor muhuḥ sparśaye
hṛdi pracuram arpaye hṛdaya-madhyamāveśaye |
idam vividha-bhāvanam bhṛśam atītya vīcikṣiṣā
balād vara-dṛśām dṛśām viśayatām anaiśid amum ||48||

tatra ca –
muhur aho tanayam nayanam gatham
pramadataḥ praṇayanty api nāṭṛpat |
ghana-rucir janani-stana-yugmajām
amṛta-vṛṣṭim adhād api dṛṣṭijām ||49||

[121] tataś cātyarvāg arha-śiśu-snapanādi-parvānusandhānataḥ sarvāsām sāvadhānatā-
vidhāne jāte –

rohinyājñām anu pati-suta-śreyasī vṛddha-viprā
vṛttaṁ vijñāpayitum atulānandam eti sma nandam |
vaktrollāsāt palita-valanād ambarāc chubhra-dhāmā
dhāmnām hāsa-prathiti-tulitā yā javān nirjagāma ||50||

[122] atha tad etat-paryante vṛtte vṛtte, jāta-tat-tad-bhāva-sampadaḥ sabhāsadaḥ
pratikṛtāñjalitayā sthitayor madhukaṅṭha-snighdakaṅṭhayor madhukaṅṭhaḥ prāha sma –

vrajendra so'yaṁ putras te sadaḥ-sādbhuta-sampadaḥ |
janma-mātrāj jana-śreṇyā nandana-śreṇi-janmadaḥ ||51|| iti |

[123] tataś ca tau nijopakaṅṭhopam anu vraja-rāja ājuhāva | āgatyoś ca tayoh śirasi kara-
saroruham ādhāya nijālaṅkārair alaṅcakāra | sarvaṁ ca tat-sampradāyaṁ bahu-sampradānena
sampradānam akarot | uvāca ca – adya vāsaḥ samāsādyatām bhojananādy-arthaṁ iti | sarvān
prati covāca – punar evaṁ prātaḥ prātar āyātavyam iti |

[124] atha go-sambhālanārthaṁ pitaram anujñām samabhyarthya mātaram ca vanya-bhojana-
prasthāpanaṁ prārthya sūta-kumāraayoś cātma-saṅgamaṁ samarthya kṛta-vrāje vraja-
yuva-rāje sarve yathā svam āvāsaṁ yayuḥ ||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
kṛta-pūraṇa-vraja-varti-tṛṣṇa-śrī-kṛṣṇa-janma-sampan-mayaṁ
nāma tṛtīyaṁ pūraṇam
||3||

(4)

atha caturtha-pūraṇam

nanda-nandana-parva

[1] atha pūrvedyur madhukaṇṭhaḥ kṛtī yathācīkṛtat, evam aparedyus ca vraja-deva-sabhāyām bhāsamānāyām sāvasara-nidigdhaḥ snigdhaṇṭhas tat-kīrtim acīkṛtat |

[2] madhukaṇṭhaḥ sotkaṇṭham papraccha—

prāg yadvac caritam harer arasayad vāg-indriyam tadvad apy
adyāsvādayitum mamecchatitarām udyamya karna-dvayam |
yady apy ekaka eva bhokṛ-pada-bhāg jīvas tathāpi prati-
svam cakṣuḥ-prabhṛtīni tāni ca muhur vāñchanti bhoga-prathām ||1||

[3] tathā ca snigdhaṇṭha uvāca—athānanda-samṛddhā sā vṛddhā go-dohanārtham goṣṭhānam adhyavasthitān madhya-sthita-śrīman-nandopanandādīn vindati sma | tatra ca—

asta-vyasta-gatiḥ pramoda-madhurā paśyanty amūn agrataḥ
kiñcid vaktum ivodyad āsya-valanā dīrghāyitālpa-kṣitiḥ |
hasta-nyasta-phalādir evam api sā putrodbhavam vyañjati
yat kiñcid vadati sma tat punar avādīd ity amī menire ||2||

[4] madhukaṇṭha uvāca—kim uktavati sā ?

[5] snigdhaṇṭha sasmitam uvāca—asmākaṁ rājādyā prajāta-prajāḥ | katham bhavantas tanmilanāya nāyānti ? iti |

[6] madhukaṇṭha sahasam uvāca—tatas tataḥ ?

[7] snigdhaṇṭha uvāca—tataś ca taj-janma-vṛttāmṛta-nava-varṣābhiḥ śikhina iva gopāḥ kolāhalaṁ kalayāmāsuḥ | śrī-gopaty-adhipas tu vānaspatya iva pulakānkura-kulākulatayā paraṁ paramānandaṁ vyañjayāmāsa, na tu vacasā |

[8] madhukaṇṭha uvāca—tatas tataḥ ?

[9] snigdhaṇṭha uvāca—tataś ca smita-sambhramādara-bhara-karbūritaiḥ sarvair vanditayā nanditayā ca tayā satvarayā paliknī-varayā sa-nijāṅga-jāta eva bhavān maṅgala-saṅgī bhūyād ity apūrvām sukha-pūrvām vācam procya rocanā-kuṅkuma-saṅga-lepa-saṅkula-sad-aṅkura-phala-maṅgale śrīmad-vraja-rājasya kṣemaṅkara-karayor vinyaste tena vilokita-kalpaḥ śrīman upanandaḥ sānandaṁ jalpati sma—iha dohāya saṁhāya raṁhasāyamānā dhenu-saṅghāḥ kām apy avihāya drutam asyāḥ sagrhāya vihāpyantām |

[10] tatra sarve cāmoda-garveṇa procuḥ—anyad vā yat kiñcid asyā hitam samīhitam bhavati | tataś ca—

āhlādena samam jājñe bālaḥ kim kim sa eva saḥ |
evam viviktuṁ nandasya nāsīn matimatī matiḥ ||3||

[11] atha śrīmān vrajeśaḥ svīkṛta-dhārmika-veśas tad api bahulam anyad api bahulādikam dānāya samcakḷpe | yatra sarvaś ca tathābhāvāya kharvaśas cakḷpe | saṅkalpya ca gr̥he gantuṁ kṛta-spr̥he dhṛta-veśe ca tat-tad-vṛta-vraja-nareśe śrī-rāma-prasū-samādeśān mahā-gopura-deśād dundubhi-dvandvam unnanāda | tac ca vādya-vidyā-vidura-vyañjitaṁ vādyam vyaktam evedaṁ muhur vakti sma—prādurbhūto nandānanda iti | tataś ca—

api śrutam abhūn niśi tridiva-vādya-garjajitaṁ
jitaṁ jitaṁ iti svanam na tu viniścitaṁ kāraṇam |
tadā tad-anuvādi tat kalayatām amiśāṁ muhur
mudā kalakalā-ravam samajani vraja-prāṇinām ||4||

[12] atha sammadena muhur lambhita-stambhārambhatāyām apy utkaṅṭhayākṛṣṭa iva tatra ca labdha-kampa-sampattāyām api kevalam svakṛta-sevena nārāyaṇa-devena datta-hastāvalamba iva dhairyam avalambamānaḥ svālayam prati vraja-bhūpālaḥ pracacāla | tataś ca—

tad vṛnde gr̥ham abhiyāti bandhu-vargā
dhāvantaḥ krama-militā mithaḥ purogāḥ |
ye gaṅgā-jharam anu nirjhara-prabhedā
yadvat tat-tūlitatayānanta vṛddhim ||5||

athāgatāḥ pura-vanitāḥ puraḥ puraḥ
sahasraśaḥ kalita-śubhāyutāyutāḥ |
vrajeśvaram puru nirarājayan jayan
navātmaja-prabhavamahe mahehayā ||6||

tataś ca kolāhalibhir vraja-sthitaḥ
samam gataḥ śrīla-mahā-vrajeśvaraḥ |
svarāms tu sālaṅkṛti cārv aśūsubhan
nabhaḥ-sabham pūrṇa-sudhāmśuvat prabhūḥ ||7||

yadyapi viprāḥ sahasā
svayam āgataye kṛtodyamāḥ sarve |
tad api tad-ādara-vidhaye
rājñāhūtāḥ pṛthak pṛthak prathamam ||8||

sukhāviṣṭas tasmin madhuram upaviṣṭaiḥ sadasi tair
mahā-snigdhaiḥ śarma-prakara-paridigdhaiḥ parivṛtaḥ |
paṭhadbhiḥ putrāśir ucita-nigamaṁ bhūsurā-varaiḥ
kiradbhir dūrvādyam śirasi sukha-pūrvam sa mahitaḥ ||9||

sasne yat paricaskare vapur api svasti-śrutiḥ śuśruve
śrīman-nanda-mahātmanā suta-janau tat tat stuve nāparam |
adyāpi sphuṭam eti sarva-janatā yeṣāṃ śrutād apy aho
snānādy apy atigamya satkṛti-phalam yasyāsti nāntaḥ kvacit ||10||

[13] atha jāta-karma bhavyam kartavyam iti gurubhir ādiṣṭena tena tat-pratyutkramaś cakre,
yathā—

ānarcire vrajeśitrā mātrkā yās tadā tu tāḥ |
mātuḥ kam iva kam yāsām ity artha-vyaktim āgatāḥ ||11||
atha nāndī mukha-śrāddham rāddham gopāla-pālinā |
pitaro hi svayam yasmims te nāndī mukhatām gatāḥ ||12||

[14] atha veda-vidhāna-paṭubhiḥ sārddham antaḥpuram praviṣṭe bhadra-kumbhādi-bhadra-
viśiṣṭa-sūtikā-grhāgra-vedy-upaviṣṭe śrī-vraja-kula-mahiṣṭhe parama-manorathārohiṇī rohiṇī
tad avadhāya kula-traya-yaśo-dāyi-yaśodā-khaṭṭām antaḥ-paṭena vyavadhāya bālam pidhāya
grhāvagrahaṇīm ānināya | kintu nava-bālakam vilokayitum śarmaṇā narmaṇā ca nijālaṅkrty-
artham prajāvatyas tam pratyabhitaḥ kim api kim apy amūlyatā-paryācitam yācitavatyaḥ
pratiśrute tu tam vilokayāmāsuḥ |

[15] sa ca khalv astoka-roka-loka-valaya-bhava-prabala-nava-kuvalaya-kulapati-durlaṅgha-
śobhā-saṅgham durlabha-komalāmala-kānti-viśrānti-bhūmim, kalita-marma-prayatana-
karma-viśvādbhuta-viśvakarma-nirmita-nirmala-nīla-cintāmaṇi-pratimā-pratipratikātikrama-
parimita-sarvāvayavam, prabala-pravāha-dalita-cara-bāla-vāyaja-samavāyaja-mañjulāñjana-
kalita-tala-niścala-jala-kāṇḍī-hrada-jāḷaja-bāla-śaivālaka-ruci-rucira-rocir-valitārāla-ślakṣṇa-
bāla-samudāyam, kamalālayā-kara-kiśālaya-sita-lasita-sita-kamalāntar-valaya-dala-nirmala-
vilocanam, vaikuṅṭha-sthita-kalpa-taru-tallaja-pallava-kuṅṭhatakara-kara-caraṇādharām,
nipīta-kanaka-ruci-śuci-pītana-pītītāmbārāvaraṇa-rocanam rocanam bālakam ālocayann
ātmānam nayana-payah-payasā snapayan vilakṣaṇatayā kṣaṇa-katipayam jalavad āsīt |

yadyapi bahuvīdha-bhāvā, jātā goṣṭheśitus tarhi |
tad api ca jāḍyam balavaj jājñe gāmbhīrya-śīlasya ||13||

[16] atha cirāya dhīra-bhāvam dhāritavatī vraja-dharitṛī rājya-śrīmatī tad-ānanda-sprḥiṇī
nava-nandanam upananda-grḥiṇī tad-utsaṅga-saṅginam cakāra |

utsaṅgam vahati śīsum vrajādhirāje
sā dūrād adhiśayitā prasūti-śayyām |
āsīt tac-chravaṇaja-bāṣpa-romaharṣa-
stambhādyair vivaśa-tanūr vrajādhirājñī ||14||

[17] atha tatra medhā-janakam karma śarmānta-nāmabhir nirmame, yatra **bhūs tvayi** ity-
ādikam paṭhitvā hemāntarhitayānāmikayā bālo gḥṛta-lavam lehayāmase | athāyusya-kriyā
kriyate sma, yatra **om divaspati** ity ādikena ḍimbhaḥ sprṣṭaḥ | dik-catuṣṭaye madhye ca **om**

hṛdam annam prāṇāya ity ādibhir bhūmiś cābhimantritā | atha om āsmā bhava ity ādinā punar arbhako'bhimrṣtaḥ | tataḥ om idāsi ity ādinā tan-mātābhimantritā | punar mātuh stana-dvayam om imam stanam iti, om yas te stanam ity ābhyām ṛgbhyām krameṇa prakṣālitam | tataś ca tam uttāna-śāyinaṁ sūtikā-śayyāyām nidhāya tac-chiraḥ-pradeśe om āpo deveṣu ity ādinodapātram nihitam iti |

[18] tad evam jāta-karma-śarmaṇi nirvṛtte bāla-nābhi-nāle ca prāpta-cchedana-kāle vṛtte paramānanda-sandohenānavahita-prāyā yā saiva tadaiva tad-avadhātrī dhātrī sapulaka-kāyā citram idam iti dvi-tri-vāram idam niveditavati—rājan ! itaratra nābhi-sarasi nālam eva lakṣyate, na tu nālīkam | atra punar nālīkam eva na tu nālam iti |

kim ca—

aṅghryor vyakta-darāri-vajra-kamalādyāścarya-cihnair alam
kamrair ujjvalitām tathā kara-yuge taiḥ kaiścid anyair api |
paśya śrī-vrajanātha nīrada-rucer bālasya sāmudrako-
llaṅghi-śrī-vibhavasya deha-valanām asmāsu citra-pradām ||15||

[19] tadā ca sarvasminn api vismita-caryā-paryākule baṭavaḥ sahāsa-pāṭavam ūcuḥ—aye ! sarva-śarmada ! nirmala-dharmaṇo bhavataḥ katham aśaucam nāma sāmartyam samarthayatām ? yato nāḍi-ccheda eva vṛtte tad āmananti sma |

[20] tad evam ullasan nikhila-roma-samutphulla-mukha-somaḥ parivārita-baṭu-stomatayā bahir vihita-homa-sthānam āgamyā samyag arpita-sarvānandaḥ saṅgi-samarpita-tat-tad-vṛtta-śantama-kandaḥ śrīmān nandas tām dānīya-viprān ānīya pradānārambham sambhṛtavān |

ārebhe sa ca dātum, lebhe na tulām tu saṅginām teṣām |
tādṛśa-tat-prasava-śrī-vārtā yair arpitā paritaḥ ||16 ||

tathāpi—

ayutam prayutam niyutam bhavati daśānām sahasram ārabhya |
niyute viṁśati-lakṣam tāvad dhenūr adān nandaḥ ||17||
viṁśati-lakṣam dattvā dhenūḥ sauvarṇa-śṛṅga-saṅgy-aṅgīḥ |
hṛdayam apūrṇatayāsīt tasyānyasmai pradānāya ||18||
daśabhir daśabhir droṇaiḥ kṛta-tila-saptācalīm adadāt |
yad-vṛti-maṇi-kanakānām tad-adhikatarā-bhāratā dvijair mene ||19||
tebhyas ca dakṣiṇīyebhyaḥ prattā yā dakṣiṇāmunā |
tayāpy akṣiṇayānyeṣām akṣiṇy āścaryam āyayuh ||20||
bādavyānām asaṅkhyānām nāsīt paricitis tadā |
brahma-varcasam evāsmiṁ paricāyakatām yayau ||21||

[21] tatra ye vidita-vedābhiprāyā viprā nija-nija-vidyātiśāyakāḥ sūta-māgadha-vandi-kṛśāśvi-gāyakāḥ svacchanda-nānā-śabda-vādakā vādakās ca, te sarve'pi tasmin parvaṇi saṅginaḥ santaḥ sumāṅgalam eva śabdāyamānāḥ pṛthaktāyām apy apṛthak-nisvanā iva viśvam vismāyayanti sma | yāvad evam vṛttam vṛttam, tāvad vraja-sthālam api hṛṣtam iva drṣtam, kim uta vrajasthāḥ | yataḥ saṁsrṣṭatayā vikṣepa-sūnyam iva saṁsiktatayā snigdham iva, cala-citra-

dhvajāditayā nṛtyad iva cāsīt | tatra ca yadā go-vṛṣa-vatsānām api svabhāvata eva bhavataḥ
sānurāga-snehasya taila-vidrāvita-haridrā-samakti-vyājād bahir api vyaktir āsīt | harṣa-
vaicitryasya ca vicitra-dhātu-barha-srak-kāñcana-mālā-vyājāt | tadā kim uta gopānām te hy
adyāpi yaśasā vidyamānā go-prthivyāḥ pātāra itīva tathocyante | ye khalu vyañjita-rasa-
bhāvatayā vidhṛtālāṅkāratayā ca sva-varṇana-kāvya-granthair abhedam āyayuh | ullāsa-
vidhṛta-nānā-maṇi-maya-bali-pāñitayā premaṇi sveṣām vīratām ca vyañjayāmāsuḥ | yadā
caivam gopās tadā punar atīva jīvanāyamāna-gokula-kuleśvarī guṇa-gaṇa-digdha-snigdha-
hṛdayā gopa-vara-varṇinyāḥ kiyad vā varṇanīyāḥ ?

[22] yāḥ khalu pūrvam tad-apatya-samapatty-abhāvān nirveda-vedanayā tyakta-prāya-
pariṣkārah, samprati tu kiñcic-caraṇa-pravaṇa-tad-apatya-śravaṇa-mātreṇa vidhṛta-vividha-
sukha-vikārās tat-parva-rañjanārtham vilambanīyām api pariṣkṛtim urīkṛtya nṛtyantya iva tat-
purīm prati calitāḥ | yās ca vyañjijīṣita-maṅgala-saṅgatayā sneha-maya-kāmanā-pariṇāmatayā
ca svayam eva mahā-maṇi-mayopāyana-pāṇayo babhūvuḥ | yāsām ānandād anyad eva śobhā-
vaibhavam āvirbhavati sma |

tathā hi—

jita-kuṅkumam uru ruruce mukha-śaśinām rocir etāsām |
samuditam uditam parvaṇi suta-januṣaḥ śrī-yaśodāyāḥ ||22||

[23] tatra ca gāyanti—

ajani yaśodā niśi suta-sāram |
iti mahilālir itā tad-agāram || dhru ||
sambhrama-viracita-bahu-vidha-veśam |
pathi mālya-cyava-pūrita-deśam ||
cala-maṇi-kuṇḍala-valita-kapolam |
aparikalita-galad-amśa-nicolam ||
ucchalita-cchavi-capalāhāram |
citra-vasana-vasa-rasanā-vāram ||
aparaspara-gati-vijitānyonyam |
sagaṇā vyahasid iha cānyonyam ||23|| iti |

kim ca—

vrajaḥ prakāṭatām yātas tatra kṛṣṇas ca saṅgataḥ |
ity avādyanta vādyāni vādyādhiṣṭhāṭṛ-daivataiḥ ||24||
tasmād ānanda-sandohād upananda-puraḥsarāḥ |
gambhīrās te'pi cābhīrā vijahrur nanṛtur jaguḥ ||25||
tadā tatrāgatā yośās tam sadāśīrbhir arbhakam |
nirvarṇya varṇayitvā ca parasparam idam jaguḥ ||26||

pāhi ciram vraja-rāja-kumāra |
asmān atra śiśo sukumāra || dhru ||
drutatara-vṛddhi-samṛddhi-gatena |
śam bhavatād bhavatābhimatena ||

spṛhayāmas te hasita-mukhāya |
aṅgana-saṅgata-riṅga-sukhāya ||
go-bālāvali-lūmālambi |
calanam tava valatām avilambi ||
saha go-śāvaka-gama-ramaṇena |
sukhayasi hanta kadā kamanena ||
go-gaṇa-cāraṇa-viharaṇam asya |
sa tu paśyed vara-bhāgyam yasya ||
duṣṭa-kadala-dada-suṣṭhu-balāya |
bhava-śiṣṭāli-viśiṣṭa-phalāya ||27||

iti saṅgīta-saṅgīnyo raṅgīnyo maha-sampadi |
pītā-tailena siṅcantiyaḥ siṅcantiyaḥ prayayur bahiḥ ||28||

tataś ca—

dadhi-dugdhādi-sekena mitho'mī śubhratām gatāḥ |
taraṅgā iva dugdhābdher anṛtyan vara-goduhāḥ ||29||

[24] atha tās tad avadhāya tad eva gāyanti sma, yathā—

paśya sakhī-kula gokula-rājam |
putrotsavam anu khelā-bhājam || dhru ||
udadhi-prabha-dadhi-samplava-deśam |
parito ghūrṇita-mandara-veśam ||
madhya-dhaṭi-phani-rāje kṛṣṭam |
hṛdya-suhṛdbhir atīva ca hṛṣṭam ||
madhye madhye durlabha-dānam |
dadatām dadhatām vismaya-bhānam ||
ekam punar alam abhavad apūrvam |
ajani vidhur bata yad itaḥ pūrvam ||30|| iti |

[25] etad api ślokaḥ—

neyam dugdha-vikīrṇi-pālir api tu drāg-vāri-dhārā-gatir
neyam syān navaṇita-piṇḍa-visṛtir muktās tu muktāmbudāḥ |
neyam dīrṇa-haridra-nīra-vikṛtiḥ kintu prabhā vidyutām
parvaivedam atīva harṣa-mahasā varṣā-vapur nirmame ||31|| iti |

bālasya mātāmaham etya mātulās
tadā gṛhītāḥ kara-corakā iva |
dadhy-ādi-paṅkeṣu muhur vikarṣaṇāt
pitṛvya-vargeṇa vihasya daṇḍitāḥ ||32||

[26] śrīmān nandaś ca—

mahodāra-cittaś citāneka-vittam

samāhūya sarvaṁ guṇājīvi-kharvam |
vinā tad-vicāraṁ vapuḥ-śakti-sāraṁ
samutkṣipyā ratnaṁ dade sātīyatnam ||33||

kiṁ ca—

grahītā yācitāny atra pradātāṅgīkriyā-yutaḥ
śrīman-nandena dāne tu tatra jāto viparyayaḥ ||34||

ataeva—

vinā yācñāṁ dadāne tu sarvaṁ vraja-patau tadā |
kalpadru-cintāmaṇy-ādyās te'py āsan kṛpaṇā iva ||35||

tatra ca—

anena prīyatām viṣṇus tena stān me sute śivam |
evaṁ prasabham udbhūtā dāne nandasya bhāvanā ||36||

[27] atha sarvā janatā janita-snāna-kāmā samam amunā yamunām ayāmāsa |

[28] tatra cānandena śrī-nandena saha galad-vrīḍāṁ jala-krīḍāṁ santatya nirmala-parimala-
parimilana-pūrvakam snānam ātatyā divya-vastra-samvastraṇāṁ vitatyā candra-candana-
samālabham pratatyā tatrotaja-madhyam adhyāsīnām siddha-pratana-prayatanatayā pūrṇa-
mānasām paurṇamāsīm anu namanam avatatyā vandi-jana-janita-viśrāva-pūrita-śravasā
śravasā valitā sā punas tad eva sadanam āsasāda |

[29] tataḥ śrīmān vrajasya rājā ruci-dānāni racayan bandhu-vṛnda-sindhum pūrayāmāsa |

[30] atha tasminn ānanda-pīvni pratidīvni śrī-rāma-jananyā śraddhā-yantritayā nimantritāḥ
kṛta-ghṛta-pakva-jemaṇāḥ sarva eva parva-lakṣmyā pūritās candrā iva sva-sva-mandiram
avindananta | viditvā ca tad-ānandaṁ prati kṛta-pratijāgarām jāgarām eva nṛtya-gītādi-
dhanyāyām rajanyām abhajanta |

śrī-rohiṇyā hari-jani-sukhaṁ śakyate kena vaktum
yasmād veṣaṁ vividham adadhād bhartṛtaḥ proṣitāpi |
citraṁ citraṁ sukṛta-varimā drśyatām viśva-vandyaḥ
śrīman-nando'py amanuta nijam bhāgyam āyātim asyāḥ ||37||

[31] atha so'yaṁ ratnākaro'pi vrajas taṁ harer āvirbhāvam ārabhyāharahar viraha-rahita-tad-
viharaṇād vardhiṣṇu-samṛddhiḥ kām api camatkāritām vitene | gopa-samavāyāt kramād
āvirbhūtānām prabhūtānām paramāṇām ramāṇām ramaṇa-dhāmatayā tu kim uta ?

[32] atha madhukaṅṭhena cintanyāñcakre—ām śrīmad-bhāgavata-samvādaś cātra
sambhavati—

tata ārabhya nandasya vrajaḥ sarva-samṛddhimān |
harer nivāsātma-guṇai ramā-krīḍam abhūn nṛpa || [BhP 10.5.18] iti |

[33] snigdhaṅṅhas tu vibhāvya punar āha sma—aho mahotsāha-svabhāvatādibhir
virājamānatā śrīmad-vrajarājasya | yataḥ—

tāvan mānaṁ vitarāṇam aho sampadas tāḥ kiyatyas
tāvat saṅkhyāṁ mahasi racanaṁ bhṛtya-vargāḥ kiyantaḥ |
tāvat prāntaṁ jana-sama-vanaṁ katy amuṣyāvadhānāny
evaṁ sarvaṁ vraja-narapateḥ ko nu śakto vivektum ||38|| iti |

[34] samāpayamś covāca—

īdṛśas tanayo jātas tava goṣṭha-kṣitīśa yaḥ |
lakṣmī-lakṣānvitaṁ kurvan goṣṭhaṁ ninye vilakṣatām ||39||

[35] tad etad vṛtte ca vṛtte pūrva-dinavad akhilā eva nija-nijālayam āsāditavantaḥ śrī-gokula-
yuvarājas ca gavāṁ kulam iti |

iti śrī-gopāla-campūm anu
śrīman-nanda-nandana-parva nāma
caturthaṁ pūraṇam
||4||

atha pañcamam pūraṇam

pūtanā-vadhāvadhāraṇam

[1] athottaredyus tathā dyotamānāyām sabhāyām kaṇṭha-dhvani-kṛta-sarvotkaṇṭhaḥ śubhamyur madhukaṇṭhaḥ samācaṣṭa, aye snigdhaṇṭha, śrūyatām—

[2] atha tasminn evāpadoṣe pradoṣe samasta-deva-rūpa-śrī-vasudeva-sadeśataḥ sandeśa-haraḥ ko'pi gopitātmā śrī-vrajarāja-caraṇa-rājīva-pīṭha-paryanta-dhāma samājagāma | sa ca śrīmatā tena tadīya-pratna-sevaka-ratnatayā pariciti-yuktaḥ paryanuyukta-kuśala-tatir namaḥ samācarann uvāca—“rakṣāmsi sarvaṁ bhakṣayitum jīvati bhṛśaṁ nṛśamse kaṁse kim iva niraṅkuśaṁ kuśalam? tac ca mama veśenaiva vitarkyatām | yad asmākaṁ taraṇyā taraṇaṁ, taraṇau ca sati kutrāpi prasthānaṁ na sambhavatīti bāhubhyām eva santaraṇāt tīrṇa-taraṇijaḥ sārḍra-vastraḥ pradoṣe samāgato'smi |”

[3] vrajarājas tu rukṣaṁ hasann āha, “viśeṣaś cet kathyatām |”

[4] dūta uvāca—“kim adhikayā vaivadhikatayā sāmpratam asmākam ajīvanir eva jīvātu-vallī, yayā nijādhiśaṁ tādṛśa-tad-adhīnaṁ na paśyamaḥ |”

[5] vrajarāja uvāca—“samprati taṁ prati kim api viśeṣa-vṛttaṁ vṛttaṁ asti?”

[6] dūta uvāca—“atha kim? yata eva tadīya-caraṇa-hitaḥ prahitas tenāham ayam asmi |”

[7] vrajarāja uvāca—“kim tat?”

[8] dūta uvāca—“ānantaryeṇa paryavasitāyā niśāyā niśīthe śrīmad-īśasya tasmin kāragāra eva śrī-devakī-devītaḥ kācit kanyā jātā |”

[9] vrajarāja uvāca—“tatas tataḥ?”

[10] dūta uvāca—“tataḥ sā nava-sutā sutarām guptāpi rudatī rakṣibhir akṣibhir alakṣitāpi viditā, veditā cāntaḥ-purīśaya-sānuśaya-durāśaya-durīśāya | sa ca śrī-devakī-devī-vivāha-gatāham ārabhya nabhaḥ-sabhya-jana-vāṇītaḥ suṣṭhu bhītaḥ satataṁ vyagratayā jāgrad eva tiṣṭhati | tatas tad-vacana-varṇākaraṇa-mātreṇa samagra-vyagra-manāḥ vikṣipta-keśaḥ sa bhojeśaḥ sa-karavālaḥ karālaḥ skhalad-gatiḥ kumatīḥ sūtikāgāram āsasāra |”

[11] vrajarāja sa-bhayam uvāca—“tatas tataḥ?”

[12] dūta uvāca—“tataś ca niravagraha-graha-van niranugrahaḥ sahasā raṁhasā sūtikā-śayyām eva sajjan sa nirlajjaḥ prajātāyā jāta-parivedanāyā devyāḥ kroḍataḥ samācchidya, tad vidyamānam eva vikṣiptatām eva vikṣipta-cittaḥ kṣipram eva tām prastarāya prakṣiptavān, yataḥ sarvataḥ sa eva pratikṣiptatām āpa |”

[13] atha vrajarāja sāśram uvāca—“āḥ katham etad durakṣara-mrakṣitam anakṣaram asmāsu śrāvitaḥ? bhavatv, adyāpy avadyam idaṁ madīya-saṁstyāye na prastāvyaḥ | sā tu tad-duḥkha-duḥkhitā śrī-devakī-sakhī tathā tad-virahiṇī śrī-rohinī ca moham āpsyati |”

[14] dūta uvāca—“deva, śrūyatām avyagram agrimam āścaryam |”

[15] vrajarājaḥ sa-harṣam ivovāca, “āyuṣman, kathyatām tathyam |”

[16] dūta uvāca—“sā tu kanyā tasyānyāya-bhājo bhojeśasya hastād astāpi prastaram aprāptā, pratyuta tan-mastaka-nyasta-caraṇam ūrdhva-gatyā samutpatyāśu divy anyad eva divyaṁ rūpaṁ smitavatī prakāśitavatī |”

[17] vrajarāja uvāca—“kīdrśam?”

[18] dūta uvāca,

“śyāmāṣṭapāṇi-pariveṣṭita-pārśva-yugmā
cakrādi-śāstra-valitā khaga-simha-vāhā |
devādibhiḥ pariṇuta-prasarat-prabhāvā
sarvaiḥ samunnata-mukhaiḥ parito vyaloki ||1|| [vasanta] iti yādrśam |”

[19] vrajarājaḥ sāścaryam uvāca—“kim vadasi?”

[20] dūta uvāca—“deva, nātrānyathā kim apy anyad api kalyam ākalyatām | sā khalv idaṁ sācchūritam accham uvāca,

‘re pāpa kaṁsa kim iti tvam ahan mudhā mām
tvat-pūrva-śatrur ajani kvacana pradeśe |
yasmād upetya nidhanaṁ tava jātu kartā
tan nānyam apy atīśīsum kvacid iccha hastam ||2||” [vasantatilakā]

[21] vrajarājaḥ sāścarya-smitam uvāca—“nūnaṁ śrī-vasudeva-bhakti-praṇālī-putrī-kṛtā bhadrakālī | sā bhadrām idaṁ vadati sma yad adyāvadhī nādhīram avadhīrataḥ so’yaṁ vacasāpi kenacanāpi” iti |

[22] dūta uvāca—“ārya-kṣitīśa, punaś cedam āścaryam avadhāryatām | sa khalu bhrātr-vyapadeśa-bhrātrvyaḥ svasya bhaginy-aṣṭama-garbhāni anīṣṭatayā niṣṭāṅkitāṁ kurvatīm sura-vartma-vāṇīm api devyādiṣṭaḥ sva-dviṣṭa-sura-klptāṁ matvā, tau kārāgārād āhūya bhūyaḥ, pāda-graha-caryā-paryantāgrahataḥ putra-ṣaṭka-hatyāgas-tyāgam bhūri-visūrta iva vidhitsan niḡaḍān mocitavān |”

[23] vrajarāja uvāca—“tatas tataḥ?”

[24] dūta uvāca—“tataś ca maḍīya-śrīmad-īśvarī putra-ghātiny api tasmin sāralya-doṣād eva roṣān nivivṛte | śrīman-mad-īśitā tu vicāritavān, ‘pūrvam śuṣka-peṣam piṣṭavān, samprati tu sarpiḥ-peṣam pinaṣṭi so’yam asmān’ iti | tad evam tat-kautilya-koṭim parikalpyāpi saujaunya-prābalyād iha sāralyam evāvalambitavān | tena pitari-śūreṇa durmatinānumataḥ sūra-nandanah saha-dharminyā saha sva-gṛham āgatavānś ca, na punar viśvāsam āśvāsam ca labdhavān | yataḥ,
jāty-anya-janitaḥ kamsaḥ sadā dunvan samāśritān |
mātaram ca dunoty ucceiḥ śilā-putraḥ śilām iva” ||3|| [anuṣṭubh]

[25] vrajarājaḥ sahāsam uvāca—“tad-anantaram prātar ārabhya sa punar asabhyaḥ kām kārīm akārṣit?”

[26] dūta uvāca—“svabhāva-jām kārīm eva | tathā hi, prātar asau duṣṭas tv anyad duṣceṣṭitam anu ceṣṭitavān |”

[27] vrajarāja uvāca—“hanta, kathaya tat kim?”

[28] dūta uvāca—“prātaḥ sa tu malinī-kṛta-nija-kulaḥ khalinī-patiḥ svadayitān daiteyān ānayāmāsa niśamayāmāsa ca niśithinī-vṛttam | te ca bhinna-setavaḥ ketava iva rāhu-nibham etaṁ militā vyaghra-varga-nirghoṣa-prabha-ghargharāyamāṇām goṣṭhīm anuṣṭhitavantaḥ, kim bahunā, tatra mahendrādi-nirjaya-garjana-parya-vasānatas tātparyam idam eva jātam, yad viśvadrīcām viṣṇum anucariṣṇūnām deva-devadryag-bhūdeva-gavādīnām pīdanenaiva tat-pīdanam īditam, tathā tat-sadhrīcīna-tayā nirdaśā-nirdaśānām bālānām nirdayatayā nirdalanam iti khalyām eva balyām avalambya tatra sa ca samvalate sma | tayā ca tadānīm bahu samprayacchate sma |”

[29] vrajarājas tu tad idam ruṣad-vacanam avakalayya saruṣas tataḥ satrāsam uvāca—“tatra śrīmad-bhrātā kim apy akliṣṭam mayy upadiṣṭam asti?”

[30] dūta uvāca—“atha kim? yat khalu śīghram evāsmāi rāja-vyāja-rākṣasāya saṅgamyā balir valayitavyo militavyaś cāham” iti | kim cedam api sandiṣṭam, “bhavan-nandanotpatti-samayam samayā vayam atyutkaṅṭhitās tan-maṅgalena saṅgama-niyāḥ, tathā bhavat-putra-nirviṣeṣasya tasya bāla-viṣeṣasya vṛttir vartayitavyā” iti |

[31] atha tad etad avakalayya samśayya ca tam bhojanādinā yojayitvā, nijāgrajā-nujān ākārya tad agre punas tam tad anu rahasam anuvyāhāritavān |

[32] tata upananda uvāca—“yuktam evānakadundubhinā sandiṣṭam | sāmpratam kareṇaiva kareṇa rāja-viṣa-dharasya tasya mukha-mudraṇam eva sāmpratam |”

[33] atha vrajeśas tam sandeśam urasikṛtya prātaḥ-prāyam adhigamyā dūtam nidideśa, “saumya, bhavān vyagram agrataḥ prayātu, tad-bālakasya sāṅga-maṅgala-saṅgitām tathā tasya vāñchitam anyam udayan-mudam udantam api sva-mukha-svasti-mukhata eva prathayatu |

vayaṁ tu bhrātur ājñayā rājñe karam ācītya prābhṛtaṁ ca paritaḥ pracītya dina-
pañcakānantaram āgacchanta eva sma |”

[34] tad evaṁ gate dūte dināntare tu jātaka-mātuḥ snāna-vidhāne kṛta-sandhāne sarva-
maṅgala-saṅgatam ahaḥ saṅgatya mahan mahaḥ santatya purohita-sahita-hita-mahita-
pañcajana-jana-prapañcaṁ yathā puraḥsaram antaḥ-puram ānāyam ānāyaṁ nava-bālakam
gopāla-bhūpālaḥ samālokayāmāsa | tathā hi,

tasmin puṇyāhavarye vraja-nṛpati-śiṣor ādi-vikṣā-sudhābhiḥ
satraṁ jajñe tathā tac-chravaṇa-parimalād eva śaktā yathā te |
ājanma-prāpta-sampan-mṛdutarā-tanavo’py ātmanā prīti-dānāny
ūhur bhārāyamāṇāny uta dadhur amitān sveda-romāñca-bāṣpān ||4||

[sragdharā]

śrīmad-gopa-nṛpeṇa nūtana-tanūjātasya vikṣā-kṛte
prāgryā eva nimantritā vraja-janāḥ sarve tu tatrāyayuh |
yarhy ambhoja-vanākaraḥ sva-kusuma-vrāta-prakāśa-prathā-
vyāptaḥ syāt kim u tarhi ṣaṭpada-gaṇān ākārāyatya ātmanā ||5|| [śārdūla]

paryag dvāriṇi rāṅkavāsta-racite vistīrṇa-gehe yaśo-
dādy-agre sthaviropananda-gṛhiṇī-kroḍe vicitraṁ śiṣum |
darśam darśam amī na yadyapi gatās tṛptim tathāpy uccakair
nāsthuh pṛṣṭhy-ajanāvakāśa-vidhaye śīlam hi maryādītā ||6|| [śārdūla]

“aṅka-bhrāji-śiṣūpananda-gṛhiṇīm ājñā madiyedṛṣī
yan mā mādrśa-dṛṣṭi-sambhrama-vaśād utthāta yūyaṁ muhuḥ |”
ity evaṁ vinigadya yājaka-guruḥ sammōda-sampan-milat-
kampaḥ sāḁṣata-pāṇi sāśru-nayanam svasti-śrutīr ūcivān ||7|| [śārdūla]

āgacchantaḥ sva-gehād abhimukha-militā bāla-vaiśiṣṭhya-pṛcchā-
vantaḥ tad-bāla-dṛṣṭyā pramudita-hṛdayair ūcire kaiścid evaṁ |
“śobhā sā dṛṣṭi-gamyā na tu para-vacana-śreṇi-gamyē”ti harṣāt
kuṅṭhat-kaṅṭhair abhāvi prativacasi parais tat tu nāśrāvi cānyaiḥ ||8||

[sragdharā]

ākaiśoraṁ yat pariṣkāra-vastraṁ
yāvad dhāryam māsa-māsam sutena |
tasmai tāvat tad-vicāreṇa sarvaiḥ
prattam pitrā ko’pi koṣo hy anantaḥ ||9|| [śālinī]

śobhām vindan nandajālōka-lokaḥ
sadmāyāsīt kṛtrimākṛtrimā yā |
vastrādīnām citratā yatra pūrvā
netrādīnām citratāsīd apūrvā ||10|| [śālinī]

āgatā nija-gṛham yadāpy amūr
nanda-bālam avalokya lobhanam |
hanta tarhy api dināni kānicit

menire dṛṣi-gataṁ vraja-prajāḥ ||11|| [rathoddhatā]

[35] atha mathurā-pathikatām prathayiṣyamāṇaḥ śrī-gokula-kula-rājas tv agrajādīn nija-pratinidhitādi-karmaṇi nirmāya calann antaś cintitavān, “hanta, suhr̥di durhr̥di ca mama mānasaṁ samāna-sambandha-hārda-bandham api prasabhaṁ bhṛṣam eva tatra prasajjati nava-jātake, yenāsau pībitā jīvitāsāpi na paricchinnatām icchati | samprati duṣṭasyāvīprakṛṣṭam aṭann asmi, nānubhavann asmi kiṁ bhavitā | tasmād vikalatāvikanāya vilokaṁ vilokam eva taṁ bālakaṁ yadu-nilayaṁ calāni” iti |

[36] atha gamana-samaye ca,

utsaṅge nihitasya tasya tu śiśor vaktraṁ muhur dṛṣṭavān
nāmodaṁ ciram ādade niṭilakād gaṇḍāv acumbīd bhṛṣam |
āśiśleṣatarāṁ vapur na tu tadā tṛptiṁ vrajeśo yayau
yām pātheyatayā viveda mathurā-prasthānam āsthāya saḥ ||12|| [śārdūla]

vatse śyāma pitā tavāyam ayitum rājñāḥ puram tvat-kṛtā-
nujñāṁ prārthayate tato vitaratād” ity eṣa dhātrīritaḥ |
āścaryātula-bāla-bhāva-balād babhre smitaṁ tena ca
śrīmān gopa-janādhipaḥ pracita-dhīḥ prasthānam āsedivān ||13|| [śārdūla]

smāraṁ smāraṁ tan-mukhaṁ susmitāktam
vyaktaṁ vyaktaṁ gopayan prema-dhāma |
ānandenānalpa-jalpeṣu gopeṣv
ātmārāma-prāyatām prāpa nandaḥ ||14|| [śālinī]

[37] atha mathurām āsādyā sadya eva karādhikāriṣu karam upasādyā tad-dvārā dūrata eva rājānam anujānantam prasādyā śakata-ghaṭāvamocanam evānañca, na tu śrī-vasudeva-sadma, kaṁse tena sākaṁ nijānāsañjana-vyañjanāya |

[38] snigdhaṅṭha uvāca—śiṣṭa-dviṣṭi-viśiṣṭo’pi sañjāta-jātaka-dveṣa-pātako’pi para-dhanāyayā dhanānusandhāna-nirbandha-sandho’pi sa katham asmin nigama-śiṣṭi-saṁsliṣṭe vicitreṇa putrekṣaṇena putra-kṣaṇena ca vismāyita-sakale jagad-vitta-vittā-śakale saralāyate sma |

[39] madhukaṅṭha uvāca—uktam eva purā yat praguṇatayākhillasamañjasayaśasaḥ śrī-vrajeśacandramasaḥ khalv asya guṇena guṇeneva ko vā baddho na bhavet? itī |

[40] snigdhaṅṭha uvāca—tatas tataḥ?

[41] madhukaṅṭha uvāca—tato vraja-trātari taṁ bhrātaram anu nirjana-milanāya mantram valayati paryakalitāvasaraḥ sa śrī-sūra-tanūja-varaḥ svayam kevala-sevaka-viśeṣa-saṅgitayā samvalate sma |

[42] atha tenāvrajita-sadeśaḥ śrīmān vraja-maheśaḥ sahasā mahasāvṛtatayā sābhuyutthānam utthāya nyāya-paramaḥ, kṛta-tad-abhigamaḥ svam anujam anuraktaḥ pariṣvaktavān

pariṣvaktāś cānena na tu kañcit kaścīn natavān, jātāv ekasya jyāyastvam anyasya tu jātāv iti | na ca kevalam etad eva kāraṇatām avalambate, api tu paraspara-praṇayātīśayaś ca, yenānyan nānusandhātum śakyate |

[43] etad eva ca dr̥ṣṭāntena spaṣṭīkṛtaṁ śrī-bādarāyaṇinā--[dehaḥ prāṇam ivāgatam](#) [BhP 10.5.21] iti | atra ca deha-sthānīyasya go-sthāna-pater asmad-īsitur evāsaktir atirikṭā darśitā | prāṇaḥ khalv anyam deham sañcarati, dehas tu taṁ vinā na bhavaty eveti | sa tu catura-śiromaṇiḥ svayam eva rāgatas tac-chivirāgatas tenātithivad eva pūjitas tad-vyavahāreṇa jitaḥ | samprati jātayoḥ sva-tanujātayoḥ prasakta-dhīr idam uktavān—

[“diṣṭyā bhrātāḥ pravayasa idānīm aprajasya te |
prajāśyā nivṛtṭasya prajā yat samajāyata ||”](#) [BhP 10.5.23]

[44] upādhi-kṛta-hāni-vṛddhim vinā kṛta-sneha-samṛddhi-maya-dehatayā gambhīra-svaratayā ca payaḥ-payodhir ivāyam vrajādhiśvaras tu tasya sarva-stutasya vaṁśān kaṁsa-kṛta-dhvaṁśān anuśocan, karma-vāda-rocanayā dhairyam samvarmayann ātmanaś ca tasya ca śarma sūnṛtāmṛta-bhṛta-santarpanam kṛtavān |

[45] tataḥ śrīmān ānakadundubhis taṁ kṛta-kāryam avadhārya bhāvya utpātam vicārya svabhavanam eva gantum anumataṁ | śrī-vrajarājas tu vastutaś cetasā cetaḥ pralita eva, samprati tu geham prati deham evehayāmāsa |

[46] atha vraja-vṛttam anuvṛtṭyatām | yathā pūrva-devānām pūrva-mantraṇyām āmantritā rākṣasa-pakṣiṇī nirdaśāna-nirdaśāmś ca deśa-deśataḥ śāvakān bakān iva śyenī vinighnatī, kaṁsasya nighnatī vairocāni-kanyā rajanyām asyām vraja-pradeśa-sadeśam ājagāma; yā khalu jaṭā-ghatā-vighaṭita-prakaṭa-muṇḍā, viśaṅkaṭa-damṣṭrā-samsṛṣṭa-daṣṭa-ḍimbha-koṭi-vikaṭa-tuṇḍā netra-garta-vartamāna-vartma-loma-samuddaṇḍa-kuṇḍali-khaṇḍita-brahmaṇḍa-varti-dhairyā pakṣati-dvaya-madhya-sthita-vakṣaḥ-sthala-lambamāna-vakṣoja-yugalodgīrṇa-dugdha-miśa-viśa-viśama-jvālā-sahya-bala-dahyamāna-paryantatayā yantrita-jantu-sthairyā cetyādi-mahā-ghoratāvahā, kim bahunā, pratīka-mātra-prāṇi-pratīkā pṛthukān eva ca pṛthukān iva kurvati vartate |

[47] atha sā śrī-vraja-kṣitīśa-rakṣita-gīrvāṇa-vāṇa-jña-dhānuśka-bhiyā duṣkara-svarūpaṁ vihāya hāri-rūpāntaram prātihārikatayā dhṛtavatī, yena khalu sampad-adhivedīyam adhibhūmi sampatantī nijāśraya-viśeṣam anvicchantī ca sarva-sal-lakṣaṇatayā kṛta-lakṣaṇam samprati jātam śrī-vrajarāja-jātam eva samāśrayiṣyatīti matvā tasyā nūtana-vapuḥ pūtanāyāś cākūtam amatvā hārita-hṛdbhī rakṣibhir na nivāritā rakṣiṇībhiś ca nāvadhāritā; yeyam pakṣa-pātinī kaṁsa-pakṣa-pātinī sāvata-bhartuḥ śravaṇa-kīrtanādi-pradeśam anuvartitum asamarthā, tad-bahirmukhānām arbhakān nighnatī tat-pakṣa-pātinī eva lakṣitā | evam apy asyāḥ śrīmad-vrajāgamanādīkam tu kautuka-viśeṣāya sādhayitum yogamāyā khalu yogam āyāntī babhūva, yasyāś ca hetor anyatra kutracin netram anādadhātī sarvam atyādadhātī śrīman-nanda-mandira-stham tam eva bālakam ālokayāmāsa | aṅgāra-dhānī-saṅgata-sphuliṅga-vad aṅgāra-saṅgham iva tamasi pataṅgī tam ca yogamāyā-kṛta-prākṛta-bālaka-kalpatākalpanayā yathāvan nānubabhūva, ujjvala-guṅjā-puñja-tulanayā prajvalad iṅgalam iva |

uddiḍye sapadi yadā tu pakṣiṇī sā
tam bālam hṛdi pariḡrhya lambamānam |
uddinā drutataram eva mātr-yugma-
prāṇās ca sphuṭita-hṛdambujād ivāsan ||16|| [praharṣiṇī]

tasmin hṛte pūtanayā tu bāle
mātror yadi prāṇa-gaṇo na mūrchet |
bhoktuṃ tad ābhīla-kulam tadā te
kiṃ śaknuyātām? api kintu naiva ||17|| [indravajrā]

ākrandād bhidurāṇi pakṣa-pavanāt kalpaṃ bhuvī bhraṃśanād
bhū-bhraṃśaṃ śava-rūpatā-śavalanād goṭrāṅga-paṅktir api |
āśāṅkyābhigatā diviṣṭha-pāṭali tat-tad-vijāṭiyatām
nirṇiyātha visismiye katipayam kālam bakī-saṃsthitau ||18|| [śārdūla]

[58] tataś ca pūtanām niścitya,
tasyāḥ surā vakṣasi lagnam enaṃ
smeraṃ gṛhītākṛśa-cūcukāgram |
asya prabhāvāvali-vijña-cittāḥ
sarve samantāḥ jahasur vilokya ||”19|| [indravajrā]

ūcuś ca,
“abhajad iha yad eṣā parvatākāra-varṣmā,
kṣayam atitanu-mūrtiṃ prāpya bālam tam etam |
na hi tad ativicitraṃ prekṣyatām eva sāksād
vidhur ayam amṛtāṅgaḥ pūtaneyam viṣāṅgī ||”20|| [mālinī]

tathā ca,
“viṣaṃ syād viṣam anyasminn amṛtaṃ tu viṣe viṣam |
pūtanā-kṛṣṇa-saṅgharṣe dṛṣyatām etad eva hi ||”21|| [anuṣṭubh]

athavā,
“nava-nava-rasa-pākād utpalābhoga-dhātī
sthalaja-jalaja-padme sarvadā duḥkha-dātrī |
rajanicara-gaṇānām śaśvad āmoda-pātrī
prati hari-layam āgāt pūtanā vyāja-rātrī ||”22|| [mālinī]

[59] kintu, sva-carita-cāturībhir idam ivāyam sūcayati,
“stanandhayasya stana eva jīvikā
dattas tvayā svayam ānane mama |
mayā ca pīto mriyate yadi tvayā,
kiṃ vā mamāgaḥ? svayam eva kathyatām ||”23|| [upajāti 12]

[60] snigdhaḥkṣaṇṭha uvāca—hanta, śrī-vrajeśvary-ādīnām dinānām kā maryādā dhairyāya jātā?
kiṃ vā tat-parijanaiḥ samādhānam adhāyi?

[61] madhukaṅṭha uvāca—atha vraje tu mahā-kolāhala-vraje jāte vrajeśvara-grhiṇīm rohiṇīm ca vihāyaṁ vihāyam upary upari paridrutāsu vṛddhā-madhyā-vadhūṣu tāsu tadaiva daiva-niścita-diśaḥ kāścit pṛthu-naga-pṛtanām patitām pūtanām dṛṣṭvāpi vighaṭita-bhayā nikaṭam atitā vidhi-ghaṭita-skhalita-bāhu-ghaṭṭam ārūdhā bāla-bhāvād akutobhayatayā khelantam iva taṁ bāla-gopālam avilambitam gṛhītvā tāṁ samvega-jāta-vegatayā sarvaṁ cātihāya gṛhāya dudruvuḥ |

[62] tataś ca tad-avalokenāsaṅkhyā-lokena sukha-magnena paścāl-lagnena pariplava-tayā samutplavamānena saha samahaṁ mahāntaḥ-puram āgatā nārī-janā jananyor niśceṣṭitām dṛṣṭvā kartavya-mūḍhatām ūdhā babhūvuḥ |

[63] atha tathā-lakṣaṇatayā kṣaṇa-katipaye labdha-vyatyaye yatnāntara-pathe ca vitathe, kācid buddhimatī sa-kaśmalayos tayor apy anke taṁ bālakam evāvalambayāmāsa | avalambite ca bāle tenaivāmṛteneva kṛta-trāṇeṣu prāṇeṣu, taṁ bālakam avalokamāne te punar anyāṁ mūrcchām ānarcchatuḥ | tataḥ punaḥ punar evaṁ-vidhānāc cid-ādhanena prakṛtim āsedatuḥ, muhur eva jala-samvalanena nidāgha-dagdha-bhūmivat |

[64] atha bālakam apy avalokayantyāv ālokana-vacanayoḥ kārābhir ivāśru-dhārābhir atīva vyagratām agrataḥ prāpatuḥ | tataś cānyābhir eva stanyābhimukhīkṛtena tena sukumāreṇa kumāreṇa kramānusāreṇa dhīratām dhārayāmāsatuḥ | tataś ca,
āśliṣṭaḥ pratidṛṣṭi-cumbita-mukhaḥ sughrāta-mūrdhā drgar-
ṇaḥ-siktaḥ suhṛdām puro bhuvi dhṛtaḥ svenāpi nirmañchitaḥ |
satyaṁ satyaṁ idaṁ na cānyad iti sa vyaktaṁ viviktīkṛto
māṭṛbhyaṁ na tathāpi saṁhṛta-bhayaṁ dṛṣṭo bakī-mardanaḥ ||24|| [śārdūla]

[65] atha śrī-vrajeśvarī sa-camatkāram uvāca—“hanta, vilokyatām asau dvitīyo bālaḥ” iti | tad etad ukṭvā ca tāṁ svayaṁ dhāvitum udyatām vibudhya pratirudhya śrīla-rohiṇī bahula-mahilābhiḥ saha gṛhāntaram avagāhamānā, taṁ maṅgala-saṅgataṁ vilokayantī, saṅginibhir aṅgīkṛta-pālanāṁ vidhāya ca, tad-āgamana-sprīṇīm vraja-mahendra-grhiṇīm saṁhāya sāntvitavatī |

[66] pūtanā-hantus tu,
go-mūtrādyaiḥ snānam ācārya tasya
preṁṇā cakrur mantra-rakṣāṁ jananyaḥ |
śrutvā yasmin śāstra-vijñatvam āsām
sarve'py uccaiḥ kovidā vismayante ||25|| [śālinī]

[67] atha tādrīśa-mahotpāta-dṛṣvarī śrīmatī vrajeśvarī sarvānarvācīnāḥ prati sa-gadgadaṁ jagāda,

“putro bhaved evam atisprhā nau
nāsīd abhūd eṣa tu vaḥ sprhātaḥ |
pratyarpi so'yaṁ bata yuṣmakābhir
asmāsu yuṣmāsu tathāsmakābhiḥ ||”26|| [indravajrā]

iti tāsām caraṇa-parisaraṇam anu bālam namayantī bāspam mumoca |

[68] tās ca dhairyam hitvā sa-sambhramam bālakam grhītvā procuḥ,
“asmākam yad akhilam asti puṇya-jātam
yad vāsmat-pitṛ-jananī-kulānujātam |
tenāsau bata bhavatād aho yaśode
putras te niravadhi-maṅgala-pramode ||”27|| [praharṣiṇī]

iti sāsram ātmanā tam nirmañchayañcakruḥ |

[69] tasyāḥ sāntvanārtham samuditā muditās tatraiva tasthuś ca | tatra ca putanayā kṛtam
ajanyam jananyāv anyās ca sva-svadr̥ṣtam anyo'nyam nirdiṣṭavatyaḥ | tathā hi,
yathāgatā sā yad uvāca yac ca vā
cakāra tad-grastam amū samūcatuḥ |
amūḥ samūcuḥ yathā svayam gatā
yathānvapaśyamś ca tathā sa-gadgadam ||28|| [vaṁśasthaviḷā]

[70] śrī-vrajarājādayas tu dūrataḥ kiñcit kiñcid ikṣitvā mithaḥ-kathayā kathantayā tad etad
uccāvaca-vacanam racayāmāsuḥ | tathā hi, [71] “samudḍīyamānāmāna-vāyasātāyi-
samudāyāvivikta-mahā-ghora-rūpam caṇḍa-raśmi-bhasmīkṛta-santam asāv aśiṣṭa-mahiṣṭha-
granthi-santatitayopahasitam jhaṭiti niviḍita-vadr̥bhūtāṭavī-khaṇḍa-maṇḍita-pradeśatayā
nirdiṣṭam bhūri-dūratayā bhū-lagnavat pratīyamāno'yam toyada-sambhāra iti sambhāvitam
śrī-vasudeva-sūcitotpātocitam kiñcin nicitam idam” iti cintitam | punar, “labdha-
pakṣatayotpātam ācarann utpatya patito'yam akharva-parvata-viśeṣa” iti vitarkitam | [72]
rākṣasākāra-sākṣāt-kāra-vikalpa-kalpanā-janita-jana-caya-bhaya-hāsa-kautuka-visamvāda-
nādam kṣaṇato rākṣasa-tāla-kṣaṇālakṣaṇa-viniścita-vrajāpaciti-pracayam svābhimukham
āgatāyā janatāyā mukhān naikabheda-vedana-viccheda-kāraṇāvadhāraṇād avadhārita-
vedanam naikatya-ghaṭyamāna-vaikatyatayā vitrasta-samasta-cittam pari vrajāt patitam
pūtanā-pudgalam udbhāvayāmāsuḥ |

śrutvā pūtanayā sutasya nayanam tasyās tu tasmān mṛtīm
mūrccann eva tadā vraja-kṣiti-patiḥ samyak prabodham yayau |
labdhvā durdhara-kāla-nāga-daśana-troṭam yathā tat-kṣaṇād
divyam mantram api śrayeta manujaḥ kaścid drutam jīvitum ||29|| [śārdūla]

[73] atha vrajarājas tatrāścarya-pāramparyam idam aśṛṇod adarśayad anvabhūd api | [74]
tatrāśṛṇod yathā prathamam tāvat pūtanā-tanur āyāmatas tri-gavyūtim vyāpya patitavatī,
vistāratas tu gavyūtim, ucchrāyataś ca prāyaḥ krośam iti | [75] sā ca yāma-dvaya-gamyāyāma-
tad-ardha-vistāra-vrajāgāra-vrajād bahir eva papāta, tatra ca na prāṇinaḥ pīḍitavatī, kintu
drumān eveti |

[76] athādarśayad yathā, tatra hi kuliśa-tulya-niṣṭhura-mahiṣṭha-kulya-kulākulā-ghanās tad-
apaghanāḥ svīya-samājñayā vraja-jana-pṛthak-pṛthag-jana-vrajena jhaṭity eva kaṭhina-
kuṭhārair vipātitāḥ, pracuratara-sthāna-sthāpitās tato'py ativitātāni nirbandhenendhanāni
sandhāya sandagdhās ceti |

[77] tad evaṁ tad-vraja-bahir-dhāma-pāmara-carmakārādi-karmākāra-gaṇānām api gaṇanā śakti-samatirikatā ca na vyaktikartum śakyate, kim uta gopādīnām iti |

[78] athānvabhūd yathā—

kaṁsāreḥ sumadhurimā pramāṇa-caryām
na prāpsyaty adhiyuga-koṭi-kūṭito'pi |
sā rākṣasy api rudhirāsanāpi yasya
sparśāṁśād vara-surabhitvam āsasāda ||30|| [praharṣiṇī]

yataḥ,

tadā ca dūtā iva pūtanāṅgato
dagdhād gatā dhūma-gaṇāḥ sugandhayaḥ |
grāmāntaram yātavatām dināntare
keṣāñcid āhvāna-kṛtiṁ vinirmamuḥ ||31|| [upajāti 12]

athātmajam kalayitum āsu gokula-
kṣitīśitā vraja-pura-madhyam āyayau |
gato'ntike pathi patad-aśru-vigrahaḥ
kṣaṇam sthitaḥ svajana-grhīta-dor-yugaḥ ||32|| [rucirā]

[79] atha dhīratām eva dhārayan parama-dhīra-dhīr asau dvi-tra-mitra-parivṛtatayā bṛhad-grhālinda-vedīm vindamānaḥ kanakāsana-kṛtāsanaḥ svakula-gokula-kula-purandhrībhiḥ sārddham ardhāṅgena sānandam upananda-vadhū-hasta-vinyastam bālam puraskurvata purataḥ patir abhijagme | bālāś ca tasyotsaṅga-saṅgī kārayāñcakre | tatra ca—

“kim grahārditatayā sa bālako
dūnatām agamad eka-rātrataḥ |”
ity acintayad amuṁ tadenduvat
sphītam aikṣata punar vrajādhipaḥ ||33|| [rathoddhata]

kim ca,

liḍham rūpa-madhu prakṛṣya rasitam vaktra-prasādāmṛtam
samyak svādita eva tulya-rahita-sparśotsavaḥ ko'py asau |
tasya śyāmala-bāla-komala-tanor mūrdhnaś tu tātena tām
saurabhya-svadanānubhūtim abhito viśvam madād vismṛtam ||34|| [sārdūla]

[80] nibhālya ca śrīman mukham sukham ūce,

“yadi nārāyaṇena tvaṁ datto'si kṛpaṇāya me |
tenaiva sarvaṁ nirvoḍhā soḍhā ca mama durnayaḥ ||”35|| [anuṣṭubh]

[81] atha “nirvoḍhā nirvoḍhā” ity anuvadanty atyantābhiniveśād ekenāpy akṛta-nirdeśā pṛṣṭha-deśād ita-praveśā jaṭilita-kacā satya-vacāḥ paurṇamāsī sarvair eva tūrṇam utthāya samanaskāreṇa namaskāreṇa puraścakre, arcayāñcakre cāsanādibhiḥ |

[82] tataś ca, svapraśnottara-viṣayīkṛta-tad-viṣa-yoṣā-vṛtti-śeṣā rājñānujñāpayām babhūve
pūrvavad apūrva-dānādy-apūrvāya | tac ca tām eva pradhānam vidhāya vidhīyate sma iti |

[83] tad evaṁ pūtanām ghātayitvā samāpanāya punar apīdam madhukaṅṭhaḥ paramarṣi-
sammatatā-vyañjanayā samuṭṭāṅkitavān—

īdṛśas tanayo jātas tava gopa-pate yataḥ |
sā bāla-rākṣasī jajñe nija-samsāra-rākṣasī ||36|| [anuṣṭubh]

[84] cetasi cedam viviktavān,
arbhāsṛg-bhug ajani yat purā yad arvāg-
dhātrī cābhavad iyam atra nanda-sūnoḥ |
tat kvādhaspadam atha tac-chiraspadam vā
kvety antar-hṛdi vimṛśan bhṛśam bhramāmi ||37|| [praharṣiṇī]

[85] tad evaṁ vṛtte tad-dine'pi pūrvavad eva kathā rakṣitā yathāyatham api svāvasathādi-
pathānugatir ācaritā |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
pūtanā-vadhāvadhāraṇam nāma
pañcamam pūraṇam |
||5||

(6)

atha śaṣṭham pūraṇam

viśaṅkaṭa-śakaṭa-vighaṭṭa-nādi-vicitra-bālya-caritram

[1] atha tathaivādhare-dyuh subhāsamānāyām sabhāyām anumodana-nidigdhaḥ
snigdhaṅkaṭhaḥ sotkaṅṭha uvāca—madhu-madhura-kaṅṭha śrī-madhukaṅṭha, śrūyatām—

[2] tataḥ samantād aharahar anyad anyal lāvaṇyam utphullayan vidhuḥ sva-janma-pakṣam
ullāsayāmāsa | tatra dig-darśanam yathā—

ekā dvitrāś catasro yuta-viyutatayā pañca-śāḥ sapta cāṣṭau
paṅktir vā paṅkti-baddhāḥ śīśu-yuvati-jaraty-ardha-vṛddhāḥ samantāt |
āyānti drāg viśanti vraja-nṛpati-grhaṁ tam ca paśyanti bālaṁ
kṛtvā cuckāra-miśraṁ bahula-vilasitaṁ smāyayantyo hasanti ||1| [sragdharā]

yathā ca—

mātrā pitrātha mātā-pitara-kula-bhavair ākulaiś citra-mitrair
netraṅām aṅjanābhaṁ śīsum anubhavitum santataṁ kaṅjanābham |
āgamyāgamyā ramyākṛti-parivṛtim udvāsyā hāsyādi-pūrvam
sparśam sparśam tam uccair aharahar ahaho dṛṅ-maho labhyate sma ||2|| [sragdhara]

tataś ca—

vigalad-alaka-jālālola-dṛk-khaṅjarīṭaḥ
prakaṭita-tilaka-śrī-rocanā-kuṅkumābhyām |
smita-vilasita-vakraḥ śyāma-dhāmācalāṅghriḥ
śīśur atīśuśubhe sa prāpya māsam ṛtīyam ||3|| [mālinī]

tatra ca—

snigdhaḥ paśyati seṣmayīti bhujayor yugmaṁ muhuś cālayann
atyalpaṁ madhuraṁ ca kūjati pariṣvaṅgāya cākāṅkṣati |
lābhālābha-vaśād amuṣya lasati krandatya api kvāpy asau
pīta-stanyatayā svapity api punar jāgran mudam yacchati ||4||

[śārdulavikrīḍitā]

[3] atha kadācin nākṣatra-māsa-trayānte nakṣatreśa-kānte taj-janma-nakṣatre śrīman-mātrā
putrābhīṣeka-kautuka-yātrā pravartitā | tadā ca,

bhavanam anu suyatne ratna-paryaṅka-varye
surabhi-mṛdula-tulī-śubhra-vastra-praśaste |
hari-maṇi-ruci-bālaḥ śobhate smāsitāmbho-
ruham iva sura-sindhau kṣīra-sindhau harir vā ||5|| [mālinī]

athottāna-śāyī sa sarvāśāyī
nijāmbā-yaśodaḥ sva-tāta-pramodaḥ |
sva-nakṣatra-bhāte babhūva prabhāte
balenātisāṅgaḥ parāvartitāṅgaḥ ||6|| [bhūjaṅgaprayātā]

[4] tataś ca, śayanam pārsvenopapīdam śayānam amuṁ sukumāra-kumārāpīdam akasmād vilokya tad-vṛtte dhātrībhīr māt্রে nivedita-māt্রে sati sātīmātrānanda-kandalitā nija-nandana-maṅgalāśīśaya-spr̥hiṇī śrīman-nanda-kṣītīśa-gr̥hiṇī bhartur ājñām sujñātām sambhūya bhūyaḥ sarvāḥ samāhūya tam eva mahotsavam aho mahotsavam cakāra |

[5] tatra kāsāñcid api gr̥ha-pālanāya sthitānām āhūtir evam anusandheyā;

lālyasyādya tu janmabham vijayate tatrāpi cautthānikam
sarvā eva gatās tvam eva kila kim sadmāvitum vartase |
āgr̥hṇāti muhur vrajeśa-gr̥hiṇī kim vā vraje moṣakaḥ
ko'py asti sphuṭam asti vā sa tu śīsur muṣṇāti cetaḥ param ||7||

[śārdulavikrīditam]

[6] atha tatra citra-vāditra-śubha-rīti-gīti-praśasta-vipra-kula-śasta-svasti-vācana-pūrvaka-vidhim atiricyābhiśicya, pīta-vāsasā parikṛtyālaṅkṛtya, mantrādibhir abhirakṣyābhilakṣya, tad-uddharṣa-harṣamaya-bahutara-kārya-caryā-maryādām paryāpayitum itas tataś calantī, parijanān api niyojanayā sa-prayojanān janayantī, jananī gehāyamāna-visaṅkaṭa-ghaṭana-mahā-śakaṭādhaḥ kalya eva palyaṅke bālam ālokājira evājire śāyitavati | tatra kumārayataḥ kumārām ca sthāpitavati | tatrāvaṣṭambha-stambha-catuṣṭaya-madhyaga-dolākāraḥ sa palyaṅko yathā—

pravālāṅghrir gārutmata-ghaṭita-paṭṭī-paṭu-rucir
vahan madhye paṭṭāruṇa-cipīṭa-ḍorī-paṭa-vṛtim |
dukūlāntas tula-sphurita-vara-tulī-valayito
darāndolo dolo yad upari vireje śīśu-hariḥ ||8|| [sikhariṇī]

tatra ca—

sthaviṣṭha-paṭṭa-stavakam vicitram
nibaddham ūrdhvād abhilambamānam |
spr̥śan karābhyām asitaḥ sa kūjann
uttāna-śāyī muhur ujjahāsa ||9|| [upajāti 11]

[7] tataś ca, brāhmaṇādi-pūjāyām pūryamāṇāyām kṛta-samāharaṇena haraṇena sārđham sārđha-praharaṇe'py atiyāte na kasyacid anyat kiñcid api chidra-mātram āsīt |

[8] tadā ca pūtanāvan nūtanārbhakāya kaṁsa-prahitaḥ kaścid diviṣad-ahitaḥ samāgamya divi sthita evam cintayāmāsa: "sa pūtanā-pothako'yaṁ poto visaṅkaṭa-śakaṭādastād āste | sāksān mantum vidhātum na ko'pi jantur amuṣya śakṣyatīti lakṣyate | chadma-rūpa-sadmatayā ca pūtanā samsthitā, tasmād amūrta eva sann atra pūrtaye bhavāni" iti | tataś cāsau śakaṭam aprakaṭam āviṣṭavān |

[9] tad-āveśena cāsau bhūmyām praviśac cakratayā vakribhavad-akṣatayā copari-pāta-parīpāka-prakramaṁ yadā cakre, tadaiva tad-daiva-vaśataḥ kila tasya potasya stana-nidigdha-dugdha-jagdhicchā jātā | tadā ca mātaram anupalabhya kātara iva nava-kamala-dala-komala-caraṇāsphālanād udghaṭitam nija-śakaṭam pakṣa-vihīnam api kutukād iva rākṣasa-pakṣiṇīvad uddīnam vidhāya vivṛtta-patanatvam āsādayāmāsa sa śāvakaḥ |

[10] idam eva sāścaryatayānuditam śrīmad-arjunena **viṣṇu-dharme**:

tālocchritāgram guru-bhāra-sāram
āyāma-vistāravād adya jātaḥ |
pādāgra-vikṣepa-vibhinna-bhāṇḍam
cikṣepa ko'nyaḥ śakaṭam yathā tvam? || iti |

[11] sa cāsuraḥ svayam evāmūrtatām urīkṛtavān itīva tam apy asāv ākāśa-nīkāśatayā nāśayāmāsa | tad idam aho kākatāliyam eva jātam | so'yam asurāveśa eva **brahmāṇḍa-purāṇe** śrī-kṛṣṇaṣṭottara-śata-nāma-stotre **śakaṭāsura-bhañjana** iti nāmnā vyañjitaḥ |

[12] atra devāḥ śrīla-gopāla-bhāvam utprekṣāncakrire, yathā—

"śakaṭam idam ihāsti mad-gṛhasya
svayam aviśastad anena cotpluto'si |
ruditam anupadam mayā vikīrṇam
tad api yadi mriyase na tan mamāgaḥ ||"10|| iti | [puṣpitāgrā]

āvīrbhavat-kaṭakate śakaṭe'tha sarve
kim kim kim ity abhita eva bhiyābhiyātāḥ |
tasyātipātam avalokya vilokya tokam
krandad-vimūḍha-matitātātimūḍhavantaḥ ||11|| [vasantatilaka]

mātā ca tam vivaśītāvayavāpi devā
viṣṭeva paśyati jane jagrhe draveṇa |
paścāt tu kampa-mukha-bhāva-nipīditāngīm
tām vidrutāḥ paraparāḥ parito'py agrhṇan ||12|| [vasantatilakā]

[13] tasmīn anasy abdavac-chabde jāte tu,
kim tat? kim tan nanāda? śruti-kaṭu-śakaṭas tat katham sa vyaloṭhīt
kasmāt kasmād? akasmāt kuśala-kuśalam? om vāsudeva-prasādāt |
ittham praśnottarābhyaṁ vraja-kula-patayaḥ prāpur antaḥ-purāntar
dṛṣṭvā tat-pātam āsan daśana-tati-sīkhād aṣṭa-jihvās cirāya ||13|| [sragdharā]

[14] tataś ca sahasā bahiḥ-purād antaḥ-pura-pura-sthala-bhājam śrīmad-vraja-rājam
nirvarṇya sarve paryāyāgatā dvidhābhūtāḥ pūrato dūrato'vakāśam daduḥ | [15] tato'sau
janakas tu jana-kalakalatas tad-vṛttam avakalayann ambālā-galāvalambarī bālakam eva sva-
pāṇi-talam avalambayāmāsa, vilokayāmāsa ca tasya sarvāvayavān |

[16] tad anu ca sarva eva śāntatāmāyāntas tad-antaṁ samantataḥ śakata-nikata-saṁvalakān bālakān eva papracchuḥ | te ca tad-eka-nirdeśinyā darśayantas tam eva nirdidiśuḥ | tatraiko lohalo'py agra-vādī nivārita-kolāhalaḥ pralalāpa, "ma ma mama pā pā pā pārsvataḥ śrūyatām, ya ya ya yadā ca ca caraṇa mu mutthāpitavān ayam, ta ta ta tadā te tena spr̥ṣṭa-mātro ḍi ḍi ḍi ḍi ḍina ivodvṛttaḥ so'yaṁ śa śa śa śakataḥ" iti |

[17] tataś ca, tad-vidamba-vādiṣu bālādiṣu hasatsu bibhatsita-bāliśa-bhāṣitāḥ parama-vatsalā vicikitsāṁ na dhitsāṁ cakruḥ | pūtanā-vadhāvadhāritānuvāditayā karkaśa-tarka-cakra-niruddha-buddhayas tu cakruḥ | [18] pitā tu punaḥ svasti-vācanābhiṣecanādinā vipra-kula-pratoṣanādinā sarvāśī-rāśinā ca taṁ laṅgima-bālaṁ maṅgalena saṅgamayāmāsa mātūr utsaṅgena ca | tayā ca sva-bāla-lālanā-kalāpa-mayyā gṛhāntaḥ-śayyāyām evāyaṁ śayyate sma | gopa-mahendrādibhir mahita-mahā-śakataś ca yathā-sthānaṁ ghatayāmāse |

[19] atha madhukaṅṭha uvāca—vatsa, bālakena mahā-śakata-samuccāṭanam asambhāvyaṁ iti sambhāvya bhāṇyatām, anyathā hi kaver evānyathātvam āpadyeta |

[20] snigdhaṅṭha uvāca—ārya, pūrvam evātrāpūrvatā nivāritāsti, yato yogamāyā khalv asya sambhāvita-yogaṁ nirmāpayatīti punar mā prākṣiḥ |

[21] madhukaṅṭhaḥ sa-smitam uvāca—tad-anantaram udantaḥ kaḥ?

[22] snigdhaṅṭha uvāca—athāgrajānujān anu vrajasya rājā viviveca, "bālaka-yugalam idam apr̥thag-ālayāmbanatām eva nitarām arhati, yatas tadīya-jananyoḥ svayam eva tal-lālanāya lālasā-dhanyayos, tatra ca paraspara-tad-āsaktayor nānā-spr̥ṣṭa-gr̥ha-kārya-paryāpaṇa-vyasanayor yugapat tad-yugalasya pṛthag-avakalanam durbalam iti kevalam sudināgamana-vilambatām avalambe | yathā vā bhavatām icchā bhavati" iti śrutvā śrutajñāḥ śrotriyān āśrāvya tadaiva daivānukūlyam nibhālya samam udyad-vādya-parīta-gīta-svasti-vācanādi-praśasti-pūrvakam dvayor apūrvam-milanam āśu kalayāmāsuḥ | tac ca yathā—

mitho lagnā dṛṣṭiḥ samajani ciraṁ mūrtir acalā
dravac-cittaṁ netrodaka-miṣatayāgād abhimukham |
iti bhrātror bālye'py asita-sitayoḥ sā prasitatā
nave vyatyāloke kutukam iha kim vā na tanute? ||14|| [śikhariṇī]

bālye prathamam anyo'nyam milato rāma-kṛṣṇayoḥ |
sitāsītāmsavaḥ pṛktā jajñire mṛga-lāñchanāḥ ||15|| [anuṣṭubh]

[23] tad evam eva sarva eva parva vidhāya nija-nija-nūtana-tanūjān gaṇaka-gaṇita-guṇa-gaṇe'hani sneham teṣāṁ teneha sahehamānāḥ sa-maṅgalaṁ saṅgamayāmāsuḥ |

[24] atha yukti-matyā sad-ukti-sammatyā śrīmad-bhāgavata-kathana-vyutkrameṇāpy upakramyate, yataḥ,
sarvaiḥ kavibhir anukrama śālī procyate kṛṣṇa-līlādyam |
śuka-mukha-vacasi prema pramada-maye tad vinā tu citrāya ||16|| [gīti]

[25] tad evaṁ dina-śata-pūraṇam adūratām anujasyāgrajasya tu tasmād apy adūratām labdham |

samyaṁ mātuḥ paricitir abhūd yatra kiñcit pituś ca
prāptaḥ so'yaṁ svasadana-janaḥ kiṁ na vetthaṁ matīś ca |
tasmin bālye valayati tayoh kāpi śobhā sudhābhi
prakhyā goṣṭhaṁ bhūvanam api sā vīcibhiḥ siñcati sma ||17|| [mandākrāntā]

[26] tad etad adhigatya śīghram eva nāma-karaṇam kartavyam iti sammatya śrīmantam vasudevam prati yadā śrī-vraja-naradevas tan nijam iṣṭam sandiṣṭavān, tadā paramārtha-vicāreṇa mitra-putratārha-samadhika-bahir-vyavahāreṇa cānujasya śatatamaṁ vāsaram eva tad-avasaram niścinvan, śrī-vasudevaḥ śrī-vrajarājam prati yathāvasaram tan nivedayiṣyāma ity aniścinvann iva sandideśa | atha tapo-dhāmānam garga-nāmānam ātmanaḥ parama-hitam kula-purohitam manasi sammatya rahasi saṅgatya nija-tanaya-vinimaya-mayaṁ vṛttam vitatya nivedayāmāsa | sa ca sahāsam āha sma, "tad etad aparam apy aham nānā-vṛttam jānāmy eva | sampraty atra mat-kṛtyam tv ajñāpyatām |"

[27] vasudeva uvāca—"tatas tatra-bhavatā nanda-vraja-bhūvam vrājam vrājam mithaḥ saṁyutau navyau nija-yajamāna-sutau dvijāti-jāti-samucita-prakāreṇa saṁskāreṇa puraskartavyau, kintūpanayanopayamane yathā tasyām na syātām, tathā prayatanīyam |"

[28] munir uvāca—"yuktam uktam, yataḥ sva-pakṣa evāsmābhir apekṣaṇīyaḥ |"

[29] atha tasminn anujasya śatatama eva vāsare, vrajam prati prasthite ca muni-vare, vraja-rājas tu jyāyasas tad-dinātikramāt puṇyataram dināntaram eva dvayor api nāma-karaṇasyādhikaraṇam bhaviṣyatīti niścitya, prātar eva tarṇakānām koṭibhir nṛtya-paripāṭibhir āṭikamānābhir vicitraṁ sthānam go-gopānām vana-prasthānān nirjanāvasthānam goṣṭhānam anusāṁskārāṅkāra-sambhālanārtham eka-sevaka-mātra-kṛtānurvrajanatayā kṛta-vrajanah sa-kṛpatayā tān paśyann āsīt | tatraiva ca sarvato'py atirikte vivikte bālyata eva kṛta-sevam nija-devam sarva-sal-lakṣaṇa-nandita-nikhilāyām śrīmal-lakṣmī-nārāyaṇākhyā-śālagrāma-śilāyām aṣṭākṣareṇopatiṣṭhamānāś cirād virājate sma | kṛta-samāpane ca sabhājane sarva-sarvajña-gurur muni-pariśadām ururvāṇī-vāsita-sāmā śrī-garga-nāmā vāram vāram niṣkrama-dvāram vilokamānena gopa-loka-pradhānena tasmād akasmāt tarṇakānām utkarṇatā-nirvarṇanayā kasyacid āgamanam vitarkayatā turṇam abhyarṇata eva niravarṇi | tadā ca—

unmīlad-vidhu-varṇam ardha-palitam vaktrādir upānvitam
kiñcit sthūlam akharvam āyāta-bhūjam viṣvak-prasādākaram |
śubhra-śrī-vasana-dvayam śruti-karāṅkāra-dīvyat-prabham
putra-prema-vilakṣitākhilam ṛṣiḥ śrī-nandam atraikṣata ||18|| [śārdula]

[30] asya ca muner anena cirād vīpsayābhīpsitam āgamanam āsīt, yataḥ pratīkṣya eva sarvatrayam pratīkṣyatām vā katham na labheta?

[31] tad evaṁ, "pratītatayā pratītaḥ so'yam" iti tam vrajapatir api nipītāmṛtavat parama-prītaḥ śīghram āsana-pradeśam atītaḥ samatirikta-bhakti-paritaḥ kṛtāñjalitayātivinītaḥ sāksād

adhokṣaja-dhītaḥ praṇanāma | brahma-varcasena carcitam enam ānarcā-śeṣeṇa devārcana-
dravya-śeṣeṇa, provāca ca—

"alam iha kuśalam prṣtvā kuśalam kuśalam bhaved yasmāt |
kintu svaka-kuśalārtham kuśalam tatra ca viprcchate sadbhiḥ ||19|| [udgīti]
svāgata-prcchā dhārṣṭyam bhavati mahiṣṭhe sadeti gīr-yuktā |
tad api surārcām anu sā yadvan nirmīyate tadvat ||20|| [āryā]
kevala-vacasā toṣo vaibhava-sattve na yujyate nunam |
kintv idam apūrṇa-viṣayam pūrṇe kiñcin na māty eva ||21|| [āryā]
na sataḥ svārthāpekṣā kintu sadā sā parārthaiva |
tasmād viharati tasmin para-para-vijñāpanam sukhadam ||22|| [upagīti]
jyotiḥ-śāstram bhavatā kṛtam atha vede'pi niṣṇātam |
tat tat para-sukha-mātrāpekṣam tad idam nivedyam me ||23|| [upagīti]
bālo yo mama jātas tasmād adhikaś ca vāsudevo yaḥ |
nija-dṛk-sudhayā tam tam śīkitum āstām bhavān karuṇaḥ ||24|| [upagīti]

[32] tad etad āsrutya gargaḥ sa-gadgadam jagāda—

"yan-manā bhikṣur āyātas tad dātā ditsati svayam |
tadā bhāgyam kiyad varṇyam bhikṣor dātuś ca kauśalam? ||25|| [anuṣṭubh]

[33] tad evam ātmane ślāghamāne muni-rāje śrī-vrajarājaḥ sva-niyojyasya karṇe varṇitavān,
"evam evam kuru," iti, pravartayāmāsa ca muninā kaṁsa-durvr̥tta-vivartita-vasudeva-vr̥tta-
samvādam | [34] sampravadamānayoś ca tayoḥ so'pi tat-prayojanam parāmṛṣya śuddhāntam
praviśya nija-nijotsaṅga-saṅgatikṛta-bāle ambāle puro vidhāya gandha-puṣpādi-lasita-
cāmīkara-bhājana-karaḥ parama-kiñkaraḥ sahasā rahasāsasāda |

vīkṣyātha mātror urasi prasañjitāv
atyarbhakau dūrata eva tāv ṛṣiḥ |
javād udasthān maṇi-mantravat prabhoḥ
prabhāva evādr̥taye na vistr̥tiḥ ||26|| [upajāti 12]

tataś ca,

mātr-yugma-lalitāṅga-lālitau
vīkṣya kṛṣṇa-dhavalau sa bālakau |
nirnimeṣa-daśayā dṛṣor jalam
roddhum aiṣṭa nitarām na tāpasāḥ ||27|| [rathoddhatā]

[35] atha saṅkocam vidhāya sannidhāya mātr̥bhyām ātmanātmajābhyām ca maunenaivānāmi
muni-varaḥ | so'yam uccakair āśīṣīśac ca, yathā,

"pitroḥ pratisvam kulayos tadiyayoḥ
sambandhi-bandhu-prakare jagaty api |
ānanda-dātā bhava nanda-nandana,
tvam tadvad apy ānakadundubheḥ suta! ||28|| [indravamśā]

[36] tataś ca, tad-eka-sarge garge vrajeśvara-yācanataḥ svāsanam āgate purataḥ kiñcid
dūrataḥ:

sitāsitaikaika-puṣpa viṣṇukrāntādvaya-prabhe |

te rohiṇī-yaśodākhye tanayābhyām virejatuḥ ||29|| [anuṣṭubh]

[37] tato muner ādeśatas te'py upaviviśituś ca | śrī-garge ca tayor āveśita-dhīndriya-varge,
vraja-kṣīti-patiḥ kṣaṇam pratikṣya sāñjali-girābhilaṣitam vyañjitavān—

"yogya eva para-yogyatākaras
tādṛśatvam api veda-vedajam |
tvaṁ tu veda-viduṣāṁ varas tataḥ
saṁskuru dvija-janus tanū amū ||"30|| [rathoddhatā]

[38] garga uvāca—"bhavanto yadu-bijyatve'pi vaiśyatatījya-mātr-vaiśānvayitayā tad-guru-
padavyāगतair eva karma kārayitavyāḥ na tu mayā |"

[39] vrajarāja uvāca—"bhaved evaṁ, kintu kvacid utsarge'py apavāda-vargaṁ
bādhatē'dhikāri-viśeṣa-śleṣam āsādyā, yathaiivāhimsā-nivṛtta-karmaṇi baddha-śraddham prati
yajñe'pi paśu-himsāṁ | tasmād bhavatāṁ brāhmaṇa-bhāvād utsarga-siddhā gurutā śraddhā-
viśeṣavatām asmākaṁ kule katham laghutām āpnotu? tatrāpi bhavataḥ sarva-pramānataḥ
samadhikatā samadhigatā, tasmād anyathā mā sma manyathāḥ | etad upari nija-purohitānām
api hitam apihita-mahasā kariṣyāmaḥ |"

[40] gargaḥ punar atigopanāya sa-vicāram uvāca—"tatrāpi khalāḥ sa khalu devakī-toka-hantā
durmantā devyāḥ śaṁsanena nṛśaṁsaḥ kaṁsaḥ punar āgatāśaṅkaḥ syāt | yasmād yādava-
gurutayā puru-prasiddhaḥ so'yam anya-vargajam amuṁ samaskuruta, tasmād eva vasudeva-
kṛtopāsanayā nūnam anayā devyā svena vinimitaḥ sa bālas tatra vartate, gīrvāṇa-vāñinām
amṛṣābhāvād iti | tadā niḥṣamam idam atiduḥṣamaṁ syāt |"

[41] atha vrajarājas tu manāg vimanāyamāna ivāsīt | punar, anena svasti-vācanādike kṛte
sarvaṁ śastam bhaved iti vibhāvya provāca—"yasmāt tava saṅga eva sa-maṅgalas tasmāt,
[alakṣito'smin rahasi māmakair api go-vraje |](#)
[kuru dvijāti-saṁskāram svasti-vācana-pūrvakam ||](#) [BhP 10.8.10] iti |

[42] garga uvāca—"bhavatu, bhavad-icchayā yadṛcchayā maṅgalaṁ saṅgamayiṣyate | tataḥ
samaya-sammatatvād āpātatas tu nāma-karaṇam eva karavāṇi" iti svasti-vācanādy ācārya
provāca tatrāgrajam uddiśya, yathā:

"īryeta praṇayādi-sad-guṇa-gaṇair etaṁ tathā bandhutā
mukhyaṁ lokam aśeṣam eṣa ramayan rāmo, balitvād balaḥ |
kiṁ cāyaṁ bhavad-ādi-śūra-tanayādīnām yadūnām gaṇam
saṅkrakṣyaty ubhayatra bhāva-tulayā svam tena saṅkarṣaṇaḥ ||"31|| [śārdula]

[43] athānujam uddiśya,
"śuklo raktaḥ pīta ity ādi-varṇās
tat-tad-bhāvād asya tat-tad-yugeṣu |
tat-tan-mūla-śyāmataikātmya-yogāj
janmany asmin kṛṣṇa-nāmāyam asti ||32|| [śālinī]

"yuṣmatto janmataḥ pūrvam vasudevāt tavātmajaḥ |
jāto yasmāt tato vāsudeva ity api gīyate ||33|| [anuṣṭubh]

"nāmāni yāni guṇa-karma-nibandhanāni
rūpāni ca pratidiśam nikhila-stutāni |
sākalyato nahi vyaṁ yadi tāni vidmo,
jānanti tarhi na pare tv iti paunaruktyam ||34|| [vasantatilakā]

sānandaṁ nanda-rājena tadā munir agadyata: |
"lagnaṁ hṛdi na lagnaṁ naḥ, sarvajñas tad bhavān gatiḥ ||35|| [anuṣṭubh]

punaś ca—

"īkṣatām bhagavann asmai bhavān," iti niveditaḥ |
gargas tasmāi rādhyati sma prahasān mahasānvitaḥ ||36|| [anuṣṭubh]

[44] "tad etad asmākaṁ khamāṇikyanāmni jyotirgranthe prāg eva nirupitamasti |
uccasthāḥ śasibhaumacāndriśanayo lagnaṁ vṛṣo lābhago
jīvaḥ sirihatulāliṣu kramavaśāt puṣośanorāhavaḥ |
naiśīthaḥ samayo'ṣṭamī budhadinaṁ brahmarkṣamatra kṣaṇe
śrīkṛṣṇābhidhamambujekṣaṇamabhūd āviḥ param brahma tat || iti |

"vṛṣakanyātulāmīnarājeṣu sphuṭamuccagāḥ |
somasauṁyaśanikṣaunīsutāstajjanmani sthitāḥ ||37|| [anuṣṭubh]
yasmād viśvāvasau varṣe janma tvajjanmanaḥ śīsoḥ |
viśvameva vasu śrīmad bhavitāmuṣya tuṣyataḥ ||38|| [anuṣṭubh]
rohiṇyām janmanā rohiṇyayutānāmasau patiḥ |
vṛṣalagnaṁ ca tatrāsīd vṛṣakoṭīsitā tataḥ ||39|| [anuṣṭubh]
āyatiścāsyā bhavitā sadaivāyatimaty atāḥ |
āyatyām munayo'py asmin kuryurmanasa āyatim ||40|| [anuṣṭubh]
eṣa vakṣyati śāstrāṇi śāstrāṇy apy ātmatejasā;
aniṣṭahṛd amitṛāṇām mitṛāṇām ca vrajādhipa ||41|| [anuṣṭubh]
bhavatorbhavitā bhavyamasmād iti vṛthā kathā |
bhāvatkānām ca tad bhavyam bhavasya ca bhavasya ca ||42|| [anuṣṭubh]
asyāścaryā caryā vahati bahunām kutuhalaṁ bahulam |
sasurān asurān dunvan bhavati surāṇām purāpy asāv avitā ||43|| [udgiti]
sahajapremṇām bhavatām amunā kim tāraṇam citram?
tān api kṛtrimahārdān sarvān nistārayed eṣaḥ ||44|| [āryā]

"tasmān nandātmajas te yad api hari-samaḥ sarva-sādguṇya-vṛṭtyā
sarvatremaṁ tathāpi sva-mahima-vibhava-khyātibhiḥ pālaya tvam |
vaśyam kurvan sva-devaṁ harim amum api taṁ svāngajaṁ nirmimīṣe
tad vīra tvām vinā na svayam ayam ayate svairatām svāvanāya ||45||

[śārdulavikṛīḍitam]

[45] "tad evam bhavadbhiḥ sva-devena tulya-guṇiny asmiṁs tan-nāmāny eva kāmāṁ gaṇanīyānīti saṅkṣepeṅārtha-nikṣepaḥ |"

[46] tad evam ākarṇya joṣaṁ juṣamāṇe tu vraja-rāje, muniḥ punar uvāca—"vraja-rāja, bhavad-icchayā vayam evāgamyā cāgamyā cānayoḥ dvijāti-saṁskārān kariṣyāmaḥ, kintu karṇa-vedha-cuḍā-karaṇe na sambhavataḥ | paśya cābhyarṇataḥ sukṣmatayā karṇa-cchidram asti, keśa-lavasyāpi lavaḥ sphuṭaṁ na sambhavatīti, tataś cānna-prāśana-mātraṁ bhavadbhir ācaryam | sāvitra-samāvartana-vivāha-vṛttaṁ tu na svayam udyama-pātraṁ kāryaṁ, kintu samaya-jñair asamaya-jñair asmābhir eva" iti |

[47] tataś ca kṣaṇaṁ munitām eva vyavasyan munis tau paśyan vaśya-manā babhūva | tataś ca,

yadyapi pitroḥ snehānvaya-maya-bālyaika-tānau tau |
tad api munis taj jñānaṁ śaṅkitavān saṅkucann āsīt ||46|| [upagīti]
saṅkocād iva gopa prabhum anu sa munir vidhāpayann ājñāṁ |
calito'py alabhata tasmin sthita iva tat-tat-parisphūrtim ||47|| [āryā]

[48] calana-samaye tu śrīmān vrajeśaḥ svayam anuvrajya bālakābhyāṁ abhyavādayata | sa ca, "sa-gave saha-putrāya svasti te'stu vrajāmy aham" iti vyaktam uktavān |

[49] tataś cātmano mahatā suprajastvena vraja-rājaḥ svāntar evam ātmānam āmantrya vadan nananda,

"putro labdhaḥ sucirād iṣṭaḥ sa mahadbhir evam ādiṣṭaḥ |
asmāt pūrṇānandān manuṣva nanu nanda-pūrṇo'smi ||"48|| [āryā]

[50] atha munaye sa dakṣiṇyāya sa-dakṣiṇānām gavāṁ ayutaṁ prayutaṁ ca gopair indragopa-varṇānām svarṇānām parokṣaṁ vihāpayāmāsa, "yathecchaṁ svīya-parakīya-yajña-yogyāṁ kriyatām idam" iti |

[51] atha nija-dvija-svajana-vargān āhūya ca bhūyaḥ prakṛtaṁ eva viśaṅkaṭa-tat-tan-nāma-karaṇa-parvaṇā sarvān ānanditavān iti |

[52] tad evam avadhārayan madhukaṅṭhaḥ saha-vismaya-gadgada-kaṅṭham āha sma,
nāmnā prasiddhim anyasya prasādhayati nāma-kṛt |
aho kṛṣṇasya tat-kartā gargas tena prasidhyati ||49|| [anuṣṭubh]

[53] atha madhukaṅṭhaś cintayāmāsa, "tasmān nandātmajas te yad api hari-samaḥ" iti yad uktam, tat tu yuktam eva, [nārāyaṇa-samo guṇaih](#) [BhP 10.8.19] iti hi [śrīmad-bhāgavata](#)-sthaṁ tad vākyam apīdṛśaṁ dṛśyate, tat-puruṣa-bahuvrihibhyāṁ śliṣṭatvād asyādhikatvaṁ ca lakṣyate iti | [54] prakṛtaṁ covāca—nanu nāma-karaṇaṁ viśiṣya na proktam anna-prāśanaṁ tu na kiñcid apīti | tac ca tac ca stūyamānatayā prastūyatām |

[55] snigdhakaṅṭhaḥ sahāsam āha sma,
tan nāma-karaṇaṁ cānna-prāśanaṁ ca vraje mahaḥ |
yātam asman-mano-rājyaṁ na pṛthak stotum īśmahe ||50|| iti | [anuṣṭubh]

[56] tad idaṁ procya punaḥ sānandam uvāca—tataḥ śrūyatām uttara-vṛttāntaḥ:

yadavadhi gargaḥ prayayau vraja-sadanān nāma nirmāya |
kramatas tadavadhi pṛthukāv abhimānyete sma tena svaiḥ ||51| [upagīti]

yathā—

utkarṇatā-niśamanam nayanābhimukhyam
sva-bhrāṭṛ-nāmni ca nijāhvaya-bhāṇa-rītiḥ |
tat-tad-viviktim abhi jhāṅkṛti-mādhurī ca
svān atra kṛṣṇa-balayor balavat pupoṣa ||52|| [vasantatilakā]

udīkṣya madhuram mukham sukha-carīṣṇu kṛṣṇākhyayā
tadā janaka-diṣṭayā tanayam iṣṭam āhūya tam |
tadiya-kala-huṅkṛtīr api niśamya ramyākṛtīḥ
prasūr amṛta-bhṛt-prabhā jagati śarma sā nirmame ||53|| [pṛthvī]

athāvrajad drutam iva riṅga-raṅgatām
tayor vrajeśvara-sadanāṅgana-kṣitiḥ |
sametya tau caraṇa-carārbhakā muhur
vilebhire sukham abhilebhire tataḥ ||54|| [rucirā]

[57] atra gāyanti cādyāpi:

"riṅgana-keli-kule janānī-sukha-kārī | vraja-dṛśī sukṛta-sphurad-avatārī |
valayita-bālya-vilāsa jaya bala-valita hare! ||dhru ||
kiṅkiṇi-gaṇa-raṇane hṛdaye ruci-dhārī | pada-yuga-cālana-kutuka-vihārī ||
gorasa-kīrṇi-bhave paṅke laghu-cārī | vāraṇa-kāraṇa-vāg aticārī ||
akalita-jana-milane tasmād apasārī | janānīm prati gati-cāpala-bhārī ||
janānī-stana-vasane bhaya-bhāg-anuhārī | tatra payo-rasa-visarāhārī ||
vapuṣi mṛdā maline mṛdutām apahārī | janānī-kara-kṛta-mṛjayā hārī ||
api tandrāvalane stanapām anukārī | janānī-smita-patad-amṛtāsārī ||"55 iti

[mātrāsamaka]

tataś ca,

varṣa-pañcakam anu skhaled vayas
tat tu tat trayam anu dvayos tayoh |
kintu na skhalati tat-kiśoratā
yā gatāgami-daśā-tiraskarī ||56|| [rathoddhatā]

[58] yathānantaram āha—

kālenālpena rājarṣe rāmaḥ kṛṣṇaś ca gokule |
aghrṣṭa-jānubhiḥ padbhir vicakramatur ojasā || [BhP 10.8.26] iti |

[59] yathā ca śambara-gṛhāt prathama-vayasah pradyumnasyāgamana-samaye prāha—[kṛṣṇam](#)
[matvā striyo hrītā nililyustatra tatra ha](#) [BhP 10.55.28] iti | tatra ca—

na navyād yauvanād anyāvasthā tasyeti yan matam |
varjayaty aṅga-ṛddhim tan, na mādhyaya-samarjanam ||57|| [anuṣṭubh]

[60] yataḥ priyajanabhāvabhāvita eva tasyāvīrbhāva ity avādi sma | tatra tadbhāvo yathā:
utkaṅṭhā vaṣṭi ṛptim sthavayitum abhitaḥ sā tu śaśvat kṛṣanti
tām evocair bakāreḥ sthavayati jhaṭiti prema-bhājām janānām |
yadyapy evaṁ tathāpi prathamaja-vayasas tūrdhvagām tat-tad-ihām
noṣtas te suṣṭhu kintu praśmara-madhurimṇy eva tām nirmimāte ||58||

[sragdharā]

[61] atha **kālenālpēna** ity ādau līlāyāḥ sādhu-rīti-madhuratāsvādyatām | [62] tatra gati-śikṣā
yathā—

hasta-tyāga-maye navye samstavye gati-śikṣaṇe |
putre skhalati sā jīyān mātuḥ putrasya ca tvarā ||59|| [anuṣṭubh]
dvitra-kramam gataḥ kṛṣṇaś calitaḥ skhalane rudan |
putra putreti cumbantim ambām ālodayan muhuḥ ||60|| [anuṣṭubh]
kiñcid dūram yad ānañca svaka-tejaḥ-prapañcakaḥ |
sthirībhūya prasū-vaktram sa-smitam sa vyalokata ||61|| [anuṣṭubh]
dūram mātur yadā yāti tadāsau mantharāyate |
samīpam tu yadā tarhi smayamāno drutāyate ||62|| [anuṣṭubh]

[63] gīḥ-śikṣā yathā—

prathamam agrajasya tuṅḍa-puṅḍarīke |
kṣarad-akṣara-madhu-madhure jāte ||63||³

[64] tad-anujātam api dhātryā lāpayāmāsa | yatra ca—

"mā mā tā tā" iti vacaḥ paṭhan nanda-tanūjanuḥ |
ānandārtham abhūt pitror vrajasya nikhilasya ca ||64|| [anuṣṭubh]
ardhoditānām dantānām akṣarāṇām tathā tatiḥ |
citriyāmāsa kṛṣṇasya yatrācitriyata prasūḥ ||65|| [anuṣṭubh]
"isīthāḥ kim jagatyām?" "om" "bandhūn pāsyasi naḥ kim?" "om"
ity ādi mātr-sutayoḥ samvādavad abhūd iha ||66|| [anuṣṭubh]

ajñāta-vācam śukavat paṭhantam
viśeṣa-ṛcchā-kṛti-tarjanīkam |
dhātrī-janādhyāpita-vāk-pracāram
vrajasya bhāgyam paritaḥ smarāmi ||67|| [upajāti 11]

nāma-grāham tadā prāha rāmaḥ kṛṣṇam śanaiḥ śanaiḥ |
kṛṣṇo rāmam athāryeti mātṛṇām pariśikṣayā ||68|| [anuṣṭubh]

³ This is not in any recognizable metre. Probably editor's mistake.

tadā ca—

ṛcchantyā vṛddhayāṅgāni yadā kim api ṛcchyate |
tadāmbā-śikṣayā bālāḥ sa tām muhur atādayat ||69|| [anuṣṭubh]

[65] atha bhrāṭṛ-dvayam api mithaḥ kiñcid vadati sma, yathā—

"āgaccha khelām gacchāva |" "mātā kopam karisyati" |
"na kuryād," iti tau bālau kṛṣṇa-rāmau samūcatuḥ ||70|| [anuṣṭubh]

[66] atha bālyacāpalyam cāvakalyatām:

damṣṭrām dhitsati damṣṭriṇaḥ phaṇi-pater udyat-phaṇām śṛṅgiṇaḥ
śṛṅgam praivalad-arcīṣam huta-bhujāḥ koṭim ca khaḍgādinaḥ |
ittham bhrāṭṛ-yugam nivartitam api prāgalbhyam evāsadan
mātros tena samasta-vismṛtir abhūd gehe'pi dehe'pi ca ||71|| [śārdula]

"dūram añca na hi cañcala sphuṭam
tatra ko'pi varivarti bhīṣanaḥ |"
evam eṣa jananī-girā punas
tat-krte kutukitām dadhe śīśuḥ ||72|| [rathoddhatā]

śīśunā bhīṣma-grahaṇe sthāne mātur bhayam yato mātā |
kavayas tv idam anumimate tejasvitvasya bījam tat ||73|| [āryā]

yam Yam padārtham atitvram iyam prayāti
bhrāṭṛ-dvayī, sa ca sa ca pratibhāti saumyaḥ |
atrānumāna-vidurā niranaiṣur etad
yugmam bhaviṣyati sadā kali-nāśanāya ||74|| [vasantatilaka]

[67] atha krameṇa mātṛ-vañcanī buddhir apy udbuddhā | yatra yatra sa ca sa ca,

"naiva naiva cala cañcala re re,"
vākyam etad avakarṇya jananyāḥ |
māyayā sma parivrṭtya hasitvā
tām nivartya laṣite varivarti ||75|| [svāgatā]

[68] alpa-hīna-hāyana-vayastve tu jāte yatra kutracit krīdanāya nirgacchantau na
sambhālayitum śakyete | sambhālitau ca tau kuto liyeta iti nāvadhārayitum pāryete | [69] atha
jananī-dvayam ubhayato vartmāvṛtya paritaś ca dhātrīr avadhāna-vidhātrīr vitatya dravantau
tatra-bhavantau grhṇāti | [70] tato rudantau hasantau ca tau grhāntarānītāv udvartanādinā
veṣa-parivartanādinā ca stana-pāyanādinā śāyanādinā ca rocayati |

[71] tad evam varṇanam ākarṇayatsu sabhāsatsu prahasatsu śrīmad-vraja-purandara-kula-
dhurandhara-kiśora-vare cānavarajena saha dara-smita-sundaratara-vadanatayā netrādarāṇīye
sati samāpanāya punar uvāca snigdhaṅṅhaḥ—

īdṛśas tanayo jātas tava gopādhināyaka |

bālyāvalita-cāpalyād api yo muni-mohanaḥ ||76|| [anuṣṭubh]

[72] atha kṛta-sukha-prathāyām kathāyām vṛttāyām, anya-dinavat kathakān sa prasādhanam
sedhayāmāsa śubha-caritrī-vraja-dharitrīśaḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
viśaṅkaṭa-śakaṭa-vighaṭṭanādi-vicitra-bālyā-caritraṁ nāma
ṣaṣṭam pūraṇam
||6||

atha saptamaṁ pūraṇam

bālya-līlā-caurya-śauryaṁ

[1] atha dināntaravat prabhātāntaḥ prabhātāyāṁ sabhāyāṁ madhukaṇṭha uvāca—
snigdhakaṇṭha, lilāntareṇa nidigdha-citto bhava |

[2] atha varṣa-jāte jāte nabhasye māsi sarva-sampan-mayaṁ janma-dinam āyātam | tatra ca
gargopadeśa-vargopāśrayā kṛṣṇasya janma-tithi-pūjā pūryate sma | yatra ca vraja-kṣiti-patinā
praśasta-vācanādi-pūrvakāpūrva-parva pravartayāmāsa | yathā—

vedair vādyaiḥ pragītair naṭana-paṭimabhiḥ mantra-pūrvābhiṣekaiḥ
sa-prītyādāna-dānaiḥ pramada-kala-kalair yajña-vijña-prayogaiḥ |
ṣaṭ-tilyādi-prakārair mṛd-aguru-rasa-dhānyādi-bhavyābhimarśair
matsyādīnām pramokair ajani jani-tithir gopa-rājāṅgajasya ||1|| [sragdharā]

kintu,

krameṇa vṛddhir varṣānām yathā nandātma-janmanaḥ |
tathā tat-parvaṇo'py āsit sphuṭaṁ yad-abhidā dvayoḥ ||2|| [anuṣṭubh]
kṛṣṇa-bhojanam annaṁ yat kṛṣṇācchādanam amśukam |
tat-tan-nāmnā pracāro'bhūt tasya tasya vraje tataḥ ||3|| [anuṣṭubh]

[3] tad evaṁ harṣeṇa varṣe gaṇite, kadācid varṣiyaḥ-prabhṛtiṣu strī-puṁseṣu tat-tat-kṛti-
vyāpṛteṣu nijotsaṅgena bāla-gopālaḥ sva-mandirālinde jananyā lālyate sma, yathā--
mukhe mukhaṁ lagayati cumbati sma tad
vṛthā kathāḥ kathayati tena durgamāḥ |
hasaty atho hasati ca tatra bālake
vrajeśvarī sukha-śata-siktatām agāt ||4|| [rucirā]

[4] tataś ca pūrva-pūrva-nihimsanāt prajāta-mati-bhramśena dhairya-rahitatayā kamsena
prahitaḥ sumanasām ahitaḥ sura-vartmani dūrataḥ sthitas tṛṇāvartas taṁ tathā vartamānaṁ
dadarśa vimamarśa ca | so'yaṁ eva toyada-varṇaḥ pṛthukaḥ pṛthu-grhālindaṁ vindamānyā
mātur aṅke vartata iti śaṅke |

[5] tad evaṁ adhunā sarvaṁ dhunānaḥ sām̐bālam eva bālaṁ sura-vartmani vartayāni | kintu
pūtanā nūtana-tanu-kalanayā, śakaṭaś ca śakaṭāviṣṭāmūrtatā-valanayā chalayitum iṣṭenāpy
anena diṣṭāntam āpyate sma | tasmād ahaṁ tad-ubhayetara-vāta-rūpeṇa praviśāmi iti |

[6] tadā ca sadā tad-avasaram anusarantī tu yoga-māyā tad-vapur-yogam āyātā, mātuh pṛthag-
bhāvāya sva-vaibhavam āvirbhāvayāmāsa | yena ca tad-ambā komala-nīla-kamalāyamāna-

kalevarasyāpi tasya bhāram asahamānā vismayamānā cānyasya tad-bhārāsahatayā sahasā bhūmāv eva tam dhṛtavatī, dhyātavatī ca jagatām antaryāmi-puruṣam | atibhītā ca tad-upadrava-bādhanāya tad-ārādhanāya vyagra-cittā babhūva |

[7] tṛṇāvartas tu vātāvartena vartamānaḥ sura-vartmani tam ca vartayan gala-graha-pāsam iva sañjagrāha | goṣṭham api kaṣṭada-karkarādi-vrṣṭibhir naṣṭa-prāyatayā ghattayāmāsa | yatra ca trasam atrasam api sarvaṁ vitrastam asti sma | tataś ca,
tamobhir āvṛtaṁ sarvaṁ bahir eva na kevalam |
janānām antaraṁ cāsīt tṛṇāvarta-pravartane ||5|| [anuṣṭubh]

[8] tena tu durjanena tadaivam anyūnānām janyūnām ajanye janyamāne tatra vitrastāḥ prajāḥ prajajalpuḥ, yathā—

utsarpat-karparāmśa-vraṇa-janaka-javaḥ śrotra-dṛk-tarja-garja-
dhvānas truty-utkuṭheṣu prakāṣa-kāṣa-kāṣeṣv ardhayan vāyur āyuh |
goṣṭhaṁ koṣṭhaṁ ca bhindann naṣṭi bata hahā hanta kim tatra vṛttaṁ
yatrāste nila-pankeruha-dala-tulanā lālitāṅgaḥ sa bālaḥ ||6|| [sragdharā]

śrīman-nanda-deva-mandire tu—

upadrave'sminn adhi yad dadhe sutam
tam tatra nāpaśyad asau vrajeśvarī |
gavādhika-snigdhatarāpi yā tadā
vicāra-lopād valate sma go-tulām ||7|| [upajāti 11]

upaplava-marut-plave'bhajati tatra putrāstitām
avikṣya paśupeśvarī bata jagāma yām vyagratām |
hahā vigata-tarṇakā budhita-loka-bhāṣādikā
yadi sphurati naicikī kvacana kācid ūhate tām ||8|| [prthvī]

[9] tadā ca tām ārabhya jana-rodana-paramparayā paritaḥ prasarpaṇād amandena tad-ākrandena sarva-gokulam ākulaṁ babhūva | [10] avigaṇayya ca tādrśam visadrśam upadravaṁ sadravam evāgamyāgamyāpāra-duḥkha-vāra-vārām nidhau sarve mamajjuh | tatra ca—

tṛṇāvarta-hṛte kṛṣṇe mātur bhārāyitā tanuḥ |
tadiyānām yathā sāsīd ubhayeṣām yathā trutiḥ ||9|| [anuṣṭubh]

[11] tataś ca, sarvāsu nirviṣeṣam rodana-vaśatām viśantīṣu, hā rohiṇi, drohiṇi, kim kariṣyāmi? katham tam anavalokya mariṣyāmi? katham vā vraja-rāja-diśi mukham vitariṣyāmi iti paryantaṁ paryanta-daśāvasānam anu yaḥ khalv aśeṣa-vilāpanaḥ prasū-vilāpaḥ | sa punar avakalitaḥ sahasā gṛhṭam iva vilālayati hṛdayam | katham kathayitum īsyate? ity alam atiprasaṅgena iti madhukaṅṭhaḥ svasya sarvasya ca vaivaśya-vaśyatām āśaṅkya maṅkṣu saṅkathayāmāsa,

[12] nabhasā hṛtasya sujātasya śrīman-nanda-jātasya tasya bandhūnām avagādha-duḥsahasāda-sindhūnām sahasānukūlam kūlam āsannam | tathā hi,
bālya-svabhāvena balānujanmā
balān nijagrāha galaṁ tadyam |
tadātigādham sa ca pīditas tau
mene bhujau pāśi-bhujāṅga-pāśau ||10|| [upajāti 11]

bhujāpīḍanavat tasya bhāras ca vavṛdhe śiśoḥ |
vodhum tyaktum ca roddhum ca nāśakad dānavādhamah ||11|| [anuṣṭubh]
tadā ca mālya-haratānarhāvasthena cāmunā |
sa bhāra-hāratām prāptaḥ sva-prāṇa-haratām gataḥ ||12|| [anuṣṭubh]
yathā,
mālya-buddhyāhival loma-paṭala-bhrāntyā tam ṛkṣavat |
kṛṣṇo`vaveṣṭad ātmāṅgam vātūlaḥ katham ujyhatu? ||13|| [anuṣṭubh]
yathā ca,
tṛṇāvarte ruddha-kaṅṭhe tac-chvāsā ruddhatām gatāḥ |
tadaiva ca bahir vātās tat kim tasya ta eva te? ||14|| [anuṣṭubh]

[13] athākāśāvakāśāt prastara-kṛtāstaraṅyām aṅgaṇa-sthalyām ativistīrṇam mahā-ghoṣa-badhīrī-kṛta-ghoṣam tad-vapur nipapāta | nipatyā ca mūrtiman mūrtikam api ślatha-sandhibandhī-bhūtam adṛśyata | tataś ca, tat tu,

kim idam ahahahā papāta kasmād
iti parivavrur upetya gopa-rāmāḥ |
bhayam adhur atha kaṁ nirīkṣya rakṣas
tad-upari bāla-hariṁ ca mṛgyamāṇam ||15|| [puṣpitāgrā]

danu-sutam alam udvivartitākṣam
śiśum atha vīkṣya nirīkṣamāṇa-netram |
tad-upari sahasā nidhāya lattām
amum upajahrur amūr mudā jananyām ||16|| [puṣpitāgrā]

[14] atha mantravat kiñcid vacanāt punar amūr amuṣyās cetanām ācinvate sma, yathā,
mṛtyur mṛto, mṛtyu-hṛtas tu jīvitas
tad etam ādatsva tanūja-vatsale |
ity ukti-mantrānvita-bālakauṣadham
vinyasya tām pratyudajījivann amūh ||17|| [upajāti 12]

śiśum upasadya yaśodā danuja-hṛtam drāk ciceta lināpi |
varṣājalam upalabhya prāṇiti jātir yathendra-gopānām ||18|| [gīti]

athāgaman vraja-pati-saṅgatā janāḥ
sa-vismayaṁ sa-bhayam adabhra-sambhramam |
gṛhāntara-vrajana-vicāraṇā`nyadā
na tarhy abhūd yad abhavad eka-bhāvatā ||19|| [rucirā]

paśyann api tṛṇāvartam apaśyann iva taṁ janaḥ |
kṛṣṇam evāgamad draṣṭuṁ tat-premā hy adbhutādijit ||20|| [anuṣṭubh]
sprṣṭaḥ kampreṇa hastena drṣṭaḥ sāsureṇa caksuṣā |
pitrātha mātur utsaṅgād avitrā śisur ādade ||21|| [anuṣṭubh]

[15] tataś ca rākṣasa-sparśaja-kṣatajādi-śaṅkayā,
nirīkṣitāvayava-gaṇo'pi mātṛbhir
vilokitaḥ sa tu janakena kṛtsnaśaḥ |
mameṭi-dhī-pṛthu-mamatāspadam drṣā
svayā param na tu parayā parīkṣyate ||22|| [rucirā]

[16] atha vyagrehitā vṛṣabhānv-agresarāḥ parama-hitāḥ parasparam aparasparam
kathayāñcakruḥ—

kvāyam hatas tīvra-balaḥ palāśanaḥ,
kva tīrṇavān so'yam atīva bālakaḥ |
kiṁ vā sva-pāpena vihimṣyate khalāḥ
sādhuḥ samatvena bhayāt pramucyate ||23|| [upajāti 12]

[17] athavāsmākam eva bhāgyam idam iti योगyam | tathā hi—

kiṁ nas tapaḥ pūrtam aśeṣa-sauhṛdam
dattaṁ tatheṣṭam hari-tuṣṭaye'jani |
rakṣo-grhītaḥ punar eṣa bālakaḥ
svayam sva-bandhūn sukhayan yad āgataḥ ||24|| [upajāti 12]

samastārtha-karī viṣṇu-bhaktiḥ sāksād vrajeśvare |
drṣyatām mṛṣyatām anyat kiṁ vā bālaka-maṅgalam ||25|| [anuṣṭubh]

yataḥ—

sarvadā kramate yasya buddhiḥ sad-bhaktaye hareḥ |
sa sadā kramate tasya lakṣmīś ca kramatetarām ||26|| [anuṣṭubh] iti |

[18] devāś ca sa-kautukam imam śrī-kṛṣṇābhiprāyam utprekṣām cakrire |

bālo'ham na paricinomy abhadra-bhadram
yaḥ kroḍe kalayati tad-galam dadhāmi |
tena tvam yadi maraṇam prayāsi kaḥ svid
doṣaḥ syān mama tam atha tvam eva jalpa ||27|| [praharṣiṇī] iti |

[19] tataś ca sarvānarvācīnābhīra-vīrāṇām seyam mantraṇā jātā, goṣṭham idam duṣṭānām
adhiṣṭhānam vṛttam, tasmād grha eva gopaniyam idam bāla-yugalam iti |

[20] tataḥ śaṅkātiśaya-mayaṁ dina-katipayam nānā-krīḍanakena krīḍayamānā mātr-samānā
gopikā gopikā babhūvuḥ | yatra ca bāla-bālikā-kula-pālikādayaḥ sadayaṁ samāgamyā
ramyaṁ tat-keli-kutūhalaṁ kalayanti, yathā—

krīḍanāni vividhāni taṁ sadā
darśayanti ca mudā hasanti ca |
khelayanti ca balena tā iti
svāntare param amū arakṣiṣuḥ ||28|| [rathoddhatā]

tataś ca—

bālena samam anyo'nyam prābalyam darśayann iva |
ūrdhvādho-bhāvam āsādyā sarvā hāsayati sma saḥ ||29|| [anuṣṭubh]
mātrñam agrato bāhū vikṣipan dhāvati sma saḥ |
darśayann iva tejaḥ svam hasan pāte ruroda ca ||30|| [anuṣṭubh]

balam vā jñānam vā kiyad abhavad asyeti vimṛśan
yadā gopī-saṅghaḥ kim api muhur ānetum adīśat |
tadā śaktim vyañjan kva ca punar aśaktim kva ca śiśuḥ
sa paśyaṁs tad-vaktram hasati ca puro hāsayati ca ||31|| [śikharinī]

nāmādeśam yadā mātā diśate nayanādikam |
kṛṣṇaś ca kurute bādham cakre tasyā na kim tadā? ||32|| [anuṣṭubh]
rudantam indave mantha-gargaryām pratirūpiṇe |
piṇḍena nāvanītena vṛddhāgardhayatārbhakam ||33|| [anuṣṭubh]
svasya svalpāpahāre'pi cakranda maṇi-hānivat |
kṛtvānya-maṇi-hānim ca prāhasid bāla-kṛṣṇakaḥ ||34|| [anuṣṭubh]

nirmañchanam tava bhajāma kuleśalālya
bālyātimohana balānuja nṛtya nṛtya |
ity aṅganābhir uditas thi thi thitthi thīti
kl̥ptena tāla-valayena harir nanarta ||35|| [vasantatilakā]

mām nartayata bho vṛddhāḥ, iti tāsām puro gataḥ |
bhadram nṛtyasi bhadras tvam, iti stotrān nanarta saḥ ||36|| [anuṣṭubh]
vihasantīṣu sarvāsu sauṣṭhavāt pracyavād api |
nṛtyan vṛḍitavat kṛṣṇo mātur aṅke'palāyata ||37|| [anuṣṭubh]

[21] kṣaṇam viramyā ca ramyānanaḥ stana-dhayanam api tatrārbdhavān, yad darśanam anu
saṅkarṣaṇaḥ serṣyam iva nijam utkarṣam vāñchan nija-jananī-stana-pānam ārabdhavān | [22]
tadaiva ca tau līlābhīḥ pramīlām āgatau yātr̥bhyām mātr̥bhyām śanaiḥ śanaiḥ śayyām
adhīśāyete sma |

[23] tad evam sarāmasya tasya nirodhe vidhiyamāne bahir vijihṛṣite cātiva tad-upajivana-
pīvatām āsann eva yogamāyā tad-anukulyāya kiñcit prapañcitavatī, yathā—

ekadārbhakam ādāya svāṅkam āropya bhāvinī |
prasnutam pāyayāmāsa stanam sneha-pariplutā ||
pīta-prāyasya janani sutasya rucira-smitam |
lālayanti mukham viśvam jṛmbhato dadṛṣe idam || [BhP 10.7.34-5] iti |

[24] tena ca santatam vismayamānāyām nijajāyāyām tasyām kadācit śrīmān vrajarājaḥ
papraccha, mayā yad aniṣṭa-bhayād bāla-rodhanam upadiṣṭam, tat kim nirvahati?

[25] sā prāha—nirvahaty eva, kintu vṛtheti lakṣyate |

[26] vrajarāja uvāca—hanta, katham iva?

[27] sā prāha—vraja-mātra-vrajanam varjyate | dṛṣṭam tu mṛṣṭa-smitam jṛmbhamānasya
bālakasya vadana-dvārā jagad eva iti |

[28] atha vrajarājaḥ sa-vailakṣyam ālakṣya lakṣmī-jāni-lakṣyatayā maunam ālambya vilambya
covāca—yady evam, tadā svajana-parāyaṇasya śrī-nārāyaṇasya vidhitsitam eva sarvaṁ
vicikitsitam api cikitsitam kariṣyati | tasyaiva khalv idam vaibhavam iti |

[29] evam tad-avadhi tad-vidhinā nātinirodhe vidhīyamāne kvacid api samaye saṁyamanam
samayā sarāmaḥ sa rāmānujaḥ śrīdāma-sudāma-vasudāmādibhiḥ samam ramate sma | [30]
tatra vinodena mṛdadanam cakrāṇe cakrāṅkita-caraṇe saṅkarsaṇā-dayaḥ khelāyām kalita-
kalahā rahas tan-mātaram nivedayāmāsuḥ, ye khalu tayā tad-vidha-vidhāne'vadhāpitā
vidhīyante sma | [31] mātā ca pracchannam āgacchantī bāhum gṛhītvā papraccha, capala, kim
idam duścaritam ācaritam?

[32] sa tu sahasā saṅkalitānana-kamalaḥ kātara-matir mātaram uvāca—mātar, na kim api |

[33] mātā prāha—mṛttikām atti sma bhavān |

[34] suta uvāca—ka idam vadati?

[35] mātā prāha—sarva eva tava savayasah |

[36] suta uvāca—ete khalu nija-nija-vastyān madhura-vastūni muṣṇantaḥ sa-tṛṣṇam atrapam
atra parasparam aśnanti, tad anaṅgī-kṛtavataḥ kapāṭita-radane mama vadane prathamam
samam balāc chalād api samarpayanti, tac ca tvayi sa-nirvedaṁ nivedayitum icchor mama
tucchaṁ sa-vivādam durvādam etam avādiṣuḥ |

[37] mātā suvismitam ūrdhvam adho mūrdhānam ādhūya sasmitam uvāca—savyāja-rāja!
tavāpy agrajaḥ so'yaṁ vyañjayati, tatra kim vadiṣyati?

[38] suta uvāca—ete sarva eva vīthyām vīthyām mithyābhiśamsinaḥ |

[39] mātā prāha—sa-cchala-pralapita! bho mat-pitaḥ, balabhadraḥ kim iti pramiti-rahitam abhadraṁ vadatu?

[40] suta uvāca—ayam apy etad-gaṇa-pātīti tathānyedyur mṛttikām atti sma, tad avadyaṁ nivedayitum udyataṁ mad-vacanaṁ mṛṣodyatām āsādayitum iti |

[41] mātā tan-mukhaṁ dhṛtvā sahāsam āha sma, kim idaṁ ciraṁ nigirann asi?

[42] suta uvāca—uktam eva mama lapane balād galāntaḥ praveśāya kim api nyastaṁ samastaiḥ iti |

[43] mātā prāha—dhūrta, kathaṁ jānīyām?

[44] suta uvāca—sāmprataṁ mama mukham eva nirikṣyatām |

[45] mātā sa-saṁrambha-smitam uvāca—vyādehi, paśyāmaḥ |

[46] tataś ca bhayena sa eṣa mṛc-cihnitam apy ahnāya vadanāṁ vyādadau | [47] tatas tad-bhayam avadadhānā samādadhānā ca rasāntareṇa mātuḥ kopa-sāntaye tad-antar-yogam āyātā sā yogamāyā punar viśvaṁ darśitavatī |

[48] tatra cedaṁ vrajeśvarī parāmamarśe—

aho bahir ivekṣyate jagad idaṁ mukhābhyantare
śīśos tad anu bhūr iyaṁ bhuvi ca māthuraṁ maṇḍalam |
iha vraja-kulaṁ yad anv api mayā dhṛto bālakaḥ
sa eva tad aho kathaṁ kim iva hanta kim sidhyati ||38|| [pṛthvī]

[49] atha punaḥ svapnādikam analpaṁ kalpayitvā paścimam idaṁ niścikāya,
ahaṁ yaśodāsmi patir vrajādhipaḥ
sutaḥ sa eṣa svam idaṁ ca gokulam |
pratīyate'thāpi śīśor mukhe jagad
yan-māyayetthaṁ kumatīḥ sa me gatiḥ ||39|| [upajāti 12]

[50] tad evaṁ sa ca nārāyaṇas tad-bhāva-parāyaṇatām tām anu nitāntām vicārayann ātmanaḥ paramābhiruci-paricitāvīrbhāve tasminn eva vismiti-nicitaṁ janany-ucita-sneham eva dehayāmāsa, yaṁ **khalu nemaṁ viriñci** [BhP 10.9.20] vakṣyamāṇānusāreṇa samastāni śāstrāṇi sadā praśastatayā gāyanti |

[51] atha kautukāntaraṁ cāntaram ānīyatām | tad evaṁ sarvānandanaḥ śrīman-nanda-nandanaḥ **krīṇīhi bhoḥ phalāni** iti [BhP 10.11.10] gīti-rīti-rocana-vacanaṁ karṇayor āracayann eva capala-locanaḥ kiñcanāpy ālocayann eva ca laghunāpi pāṇi-yugalena laghutayā puraḥ patita-dhānya-puñjataḥ pūrṇam añjalim ādāya tad-abhimukhaṁ jagāma | kintu drava-vaśād alpakāñjalitaḥ skhalitam idaṁ iti bhidāṁ na vidāñcakāra, kevalam eva kara-yugalaṁ krayya-phala-pūrīta-tat-patra-pātropari parivṛtṭyā ca cālayāmāsa |

[52] tataś ca sã smitavatī smita-digdha-tan-mukha-mãdhurī-sãdhu-rītibhiḥ snigdha-hṛdayã vyañjita-spr̥hãvalīm tad-añjalīm phala-valayena bhikṣayantī dūrata eva sañkalana-mudrãm api śikṣayantī sakalena tu pūrayitum śasãka | [53] nija-bhãjanam phala-riktaṁ babhūva vã na vã kim iti tu na viviktuṁ cakãra | gr̥hãbhyantarenãntarite tu tasmin nijam patrajam amatram ayatnatayã ratna-pūritam apy anibhãlya bhãram apy asambhãlya tan-mãdhuryãveśãbhiniveśavatī svajanãnãm api śarma-jananãya bahula-phalãvali-bali-samãnayanãya ca nija-nilayam eva jagãma | kintu gr̥ham gatvã jñãta-maṇi-tattvãpy akuñṭhãsakṛd-utkañṭhãvahena tan-mukha-śobhãbhara-virahena sã dhanyã hãrita-mahã-dhanam-manyã babhūva, yata eva sã kṛṣṇa-dṛṣvarī viśvam api visasmãra |

[54] sa tu vividha-durvidha-śarma-vidhãna-sannidhãnaḥ svayam labdha-nidhãnavad atisãvadhãna-pãñir nṛtyann iva mãtuḥ samīpam añcan madhura-cañcalehitas tasyã nicolãñcale nirbandhataḥ sakalãni phalãni babandha |

[55] mãtã covãca—putra kutra labdhãni tãnīmãni?

[56] sutas tu bãlya-bhãvãd ardhãrdha-varṇam varṇayãmãsa, kadãcid ãcita-phalã dhãnyãni mūlyam ãdãya dhanyã mayi cãnukūlyam ãdhãya samarpitavatī |

[57] mãtovãca—vatsa, gr̥hajanavat sarvataḥ pratītim mã kṛthãḥ iti |

[58] sutas tu kã khalv apratītir iti ca na vidãñcakãra | [59] kṣãnataś ca tãm gatãm nirīksya punar ãgataḥ sakṣãnatayã janãya tat-phala-vibhajanãya jananīm niyojayãmãsa | [60] mãtã cãmandenãnandena kṛta-spandena kara-dvandvena tãni vibhajantī tadantikṛtim nãsasãda | dina-katipayam vismaya-vaśã smayamãnã vasati sma | tad-ãsvãda-karãś ca labdha-camatkãra na vismaranti sma |

[61] atha lilãntaram udbhãvayitum evam vibhãvyate—

gokuleṣu kila śīlam idṛśam
yad divã vanam ayanti gonarãḥ |
yoṣitaḥ pracura-gavya-saṁskriyãm
kṛīḍanam rahasi bãla-tarṇakãḥ ||40|| [rathoddhatã] iti |

[62] tadã caikadã gr̥ha-vyaya-payãḥ-kṛte samīpakṛte vatsa-sadmani ruddha-dvãrãn śakṛt-kari-sãrãn bãla-hariḥ paritaḥ-sthita-bãlaka-jãlaḥ kalayãmãsa | tatra ca,

vatsīr matvã tadã dhenūś chãga-tokãni vatsakãn |
ãtmãnãm go-duham bãlã go-doham anunirmamuḥ ||41|| [anuṣṭubh]
vatsīṣu yarhi gavyanto goduhanti sma te'rbhakãḥ |
teṣãm prahãsajã bhãsaḥ payasyante sma tãs tadã ||42|| [anuṣṭubh]
iyeṣa ca yadã dhenu-cãraṇãnukṛtim prati |
mantrayitvã tadã kṛṣṇaḥ prãmuñcan nava-vatsakãn ||43|| [anuṣṭubh]
rakṣãm icchũ vatsa-puccham gr̥hṇãnou rãma-keśavau |

tad-ākṛṣṭatayā goṣṭhe bālair babhramatustarām ||44|| [anuṣṭubh]

[63] tac ca tarṇakānugatayā tayoh̄ prathamam abhyarṇāgamanam ākarṇya nirvarṇya ca vara-
varṇinyah̄ skhalad-varṇam varṇayāmāsuḥ | tathā hi gītam—

bala-kṛṣṇau balavalitavilāsau |
khelata iha sakhi sakhi-kṛta-hāsau ||dhru||
tarṇaka-puccha-dhṛti-vyāpṛtinau |
praṇaya-kalita-kali-kalane kṛtinau ||
gṛha-gṛha-vikṣaṇa-sakṣaṇa-netrau |
dhenu-pāla-tulayā dhṛta-vetrau ||
druta-tarṇakam anuvidrutavantau |
śreṇīyita-cala-veṇimantau ||
śārada-vārṣika-vārīda-vapuṣau |
cala-locana-ruci-capalāmśu-juṣau ||
skhalad-alaka-dyuti-valayita-lapanau |
ali-lalitāmala-kamala-glapanau ||
nīla-kanaka-ruci-śuci-laghu-vasanau |
cañcala-caraṇa-sphuṭa-raṭa-rasanau ||45 iti | [mātrāsamaka]

[64] tad evam aṅganād aṅganād vrajāṅganābhir aham-pūrvikayānugamyamānau,
vihitāskmika-parva-sukha-dohana-sarva-mohanatayādhighamyamānau,
samvāda-vivāda-parivāda-bandhura-bandhūnām abhyarṇatayā nirvarṇyamānau,
tādṛśākārṇana-nivarṇanam anu parasparam varṇyamānau,
tāsu ca kābhiścid amṛtam anṛtam kurvatā praticarvaṇam sarasena rasa-visareṇa bhojyamānau,
tadvad ekābhir nija-grhājīvyā-divyā-maṇi-hāram upahāram upahāram hāritayopayojyamānau
tadvad varṇyamānau,
tāsu ca kābhir api premānugamya-ramya-vacana-pracaya-racanayā kañcana kālām
varivasyamānau,
kim cānyābhiḥ samuttambhita-karṇa-tarṇaka-kṛta-kṛṣṭi-drṣṭitaḥ śasyamānavat
parihasyamānau,
tadvad anyatarābhis tan-madhura-cakura-cikura-cañcuratā-pracura-cañcalatām nicāyya
cāturyataś caritam idaṁ bhavan-mātr-caraṇeṣu gocarayāmaḥ, iti sūcanayā tasmād
varjyamānau,
tābhir eva mātara-pitarāv ārabhya gaṇanālabhya-kulāli-gāli-pālim upalabhya kalita-vyalīkam
iva sa-kolāhala-praṇaya-kalita-kalitayā tarjyamānau
bala-gopāla-nāmānau valgu-bālyavayasā samānau khelām kalayāmāsatuḥ |

[65] atha mātaraḥ api jātāv amū kutra yātāv iti katarāyamāṇa-nayane nirjanatā-janita-svairatā-
bhāg-ayane vraja-nīvr̄d-ayane ruṣā ninditābhir upamātr̄bhir mudā vanditābhir api tad-
abhidhātr̄-yātr̄bhiḥ samam eva gṛhataḥ kṛta-niryāṇe svayam eva samyag mṛgayamāṇe dara-
sarasi-janija-cihna-vigata-nihnava-caraṇa-lakṣaṇa-vilakṣaṇa-vartma-valanena mahilānām
kutūhala-kolāha-lāva-kalanena ca samayā samayāñcakrāte | tadā ca nijāgamana-varjanīm
tarjanīm abhicālyā pracchannatayā nibhālyā tasmād akasmād anayor bāhū jagṛhatuḥ | bālakās
tu sarvataḥ sarva eva dudruvuḥ, mahilās ca kāścanānukūlyataḥ kāścana prātikūlyata iva ca

tayoś cāpalyaṁ lapantyaḥ samam eva mātr̥bhyāṁ abhyāyayuḥ | dhātryas tu bālayor atīva sneha-pātryas tarṇakān ādāya tad-abhyarṇam ājagmuḥ |

[66] atha tad ārabhya vīthīm vīthīm upalabhya kutukakarmā balānujanmā saha- saha caraḥ kolāhalaṁ kalayāmāsa | tadā ca kadācin nijatanūjalabhyaprāgalbhya-spr̥hiṇī vrajeśagrhiṇī tadānandabr̥mhiṇībhīr vivadamānābhīr iva dīyamāna-tadīyamānasamānābhīr upālambhasamādhānalambhanavākovākyaṅgam avyaṅgam abhyadhāyi |

[67] tatra sabhāyām sā yathā—

āsīnā kanakāsane sutayutā śrīmad-vrajādhīśvarī
pīṭha-śreṇim upāśritā vraja-vadhūr nānātma-bhāva-śriyaḥ |
kṛṣṇa-prema-sudhā-mahomaya-girām āsvādanād dhinvatī
tābhīś ca pratidhinvitākhila-sabhā śobhāṅga-yaṣṭir babhau ||46||

[śārdūlavikrīḍitam]

[68] vākovākyaṁ yathā—

tava sūnur muhur anayaṁ kurute |
akuruta kiṁ vā vyañjita-kurute ||dhru||
muñcati vatsān bhrāmāṁ bhrāmāṁ |
sācivyaṁ vaḥ kurute kāmāṁ ||
asamaya-mocanam asukha-nidhānam |
kaḥ kiṁ kurute na yadi nidānam ||
vinā nidānaṁ kurute svāmīni |
krośāṁ na kim iva kuruṣe bhāmīni ||
krośe hasati pratyuta so'yam |
dattvā vaśaya sphuṭam api toyam ||
atti steyaṁ param iha rucitam |
ajñe bhānaṁ katham idam ucitam ||
steyopāye gurur ayam akhile |
nārhati sarvaṁ mithyā nikhile ||
racayati pīṭhādīkam āroham |
tad agamyāṁ kuru sarvaṁ doham ||
dūrāc chidraṁ kalayati pātre |
asya kathāṁ dhīḥ sati tan-mātre ||
antar-dhiyam anu sa iha viśālaḥ |
vakṣi yathāsau na tathā bālaḥ ||
vetti sa kṛtsnaṁ gopana-rītim |
geha-guhā nahi davayati bhītim ||
geha-guhātra vṛthā tanu-dīpe |
tanur anuliptā kalaya samīpe ||
maṇi-gaṇa-mahasā gaṇayati na tamaḥ |
bhūṣaṇa-rahitas tiṣṭhet katamaḥ ||
api cāśayati balād api kīśam |
manuṣe kiyad amum attum adhīśam ||

tad aśaktau pātraṁ bhedayate |
tasyāśaucaṁ vā vedayate ||
gama-samaye rodayati ca bālām |
prakṣyāmo vara-mahilāmālām ||
api bālān mehayate gehe |
nahi nahi cūrṇaṁ patitaṁ snehe ||
tava purato'yaṁ sthiravan-mūrṭiḥ |
āścaryeaṁ tava vāk-pūrṭiḥ ||47 iti | [mātrāsamaka]

[69] punaś ca pratītim āsādayantya ivedaṁ vadanti sma, nāścaryam atrācaryatām | yataḥ,
indriya-kulam atigūḍhaṁ netrādy-anta-nigūḍham evāsti |
tan-madhyād api cittaṁ harato nṛ-harer na hāryaṁ kim? ||48|| [āryā]

[70] tad evam abhīṣaṅga-bhaṅgībhīr vara-varṇinībhīr varṇyamānam ākarṇya capala-dṛṣṭi-
parāmṛṣṭi-karṇaṁ jhaṭiti jāta-vilakṣaṇa-varṇaṁ śrī-kṛṣṇa-mukha-śrī-parṇaṁ nirvarṇya
vihasantīm tām anu vihasantībhīḥ tābhiḥ śapantībhīr iva bhaṅgitaṁ—yadi ca vayaṁ sādhu-
caritācaritārthatām gatās, tadā bhavatyā bhavane'pi śīghram etat patiṣyati |

[71] hasantī sā covāca—bhadraṁ bhadram, tadaiva vo bhadratvam anubhaviṣyāmaḥ iti | [72]
vastutas tu tasyāḥ komalatāyām avakalitāyām, muhur ayam asmad-ālayaṁ valiṣyate iti
vicāryaiva caryeyam amūbhīr ācaryate sma |

[73] atha samāpanam idaṁ madhukaṅṭha-vacanam,
adbhutaṁ bālyacaritaṁ tava sūnor vrajeśvara |
kva tṛṇāvarta-dalanaṁ kva mātur bhaya-bhāvanam? ||49|| [anuṣṭubh]

[74] tad evaṁ tad-divāvṛtte pūrvavad eva tal-līlā-parvaṇi sāksād iva vṛtte sarve puraskṛta-
vrajeśāḥ sambhṛta-tat-tad-āveśā yathāyatham ātma-pathaṁ pratashire |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
bālyā-līlā-caurya-śauryaṁ nāma
saptamaṁ pūraṇam
||7||

athāṣṭamaṁ pūraṇam

dāmodarānumodaḥ

[1] athetaradyur api prabhāta eva sabhām upaviśya vibhāteṣu vaiśyajāteṣu snigdhaḥkaṇṭha uvāca—kadācid dāmodara-māsi darānvavasāne, sāmōdā yaśodā prātar bāla-gopālaṁ śayānam unmiḷan-nibha-netra-nīla-nalina-yugalaṁ nibhālya śanair eva kara-kīśalayena palyaṅkād upari talpa eva parilālya punar aśuśapat-kalpam | tasmād alpam alpam niṣkrāmantī cālindam vindamānā prāhṇetarām ahnāya nijālaya-vyaya-sambandhi dadhi katipayam nicita-nicaya-granthir manthitum ārebhe | yasminn ahani saha-nandanāmanda-syandanārohiṇī rohiṇī praṇaya-maya-yantraṇayā nimantraṇayā śrīmad-upananda-mandiraṁ vindamānāsīt | parijana-nāryaś ca svasva-kāryātiśaya-paryāya-paryāpanāya gatāḥ | kāryātiśayaś cāyam hāyana-śiṛṣyamāṇa-mārgaśiṛṣāgame jana-varga-mahita-mahendra-mahā-mahaḥ kula-paramparā-vihitaḥ sannihita āsīt iti |

[2] tad evaṁ svayam eva sayatnī-bhūya vraja-rāja-patnī dadhi-cayam asaḥṛd adhimathnatī tasya nidrāyā drāghīyastvāya gāyantī tadeka-tānatayā tad-ānanam eva nicāyantī paritas tadiya-caritam eva jagau | yad uktaṁ śrī-bādarāyaṇinā—

yāni yāniha gītāni tadbālacaritāni ca |
dadhinirmanthane kāle smarantī tāny agāyata || iti | [BhP 10.9.2]

[3] atra manthanam yathā,
śyāmā lola-dukūla-ratna-vilasat-kāñcī-cayenāñcitā
taj-jhaṅkāra-karambita-dhvani-dhara-śrī-kaṅkaṇālaṅkṛtā |
paśyantī tanayānanam laghu-laghūnmīlan-nibhākṣi-dvayam
śrīmad-gopa-maheśvarī cala-bhujāmathnād abhīkṣṇam dadhi ||1||

[śārdūlavikriḍita]

[4] gānam yathā—

gokula-pati-kula-tilaka tvam aśiha |
kṛta-sukṛta-vraja-racita-sukha-vraja, nayanānandi-samīha ||dhru||
ānandodbhava-janma-mahotsava-nandita-gopa-samāja |
pūta-nikāmṛti-nava-maṅgala-kṛti-valayita-gokula-rāja ||a||
dhairya-nivartana-śakāṭa-vivartanam anu bhavyena parīta |
satṛṇāvartaka-vāyu-nivartaka-parameśenānīta ||b||
madhura-prāṅgaṇa-viracita-riṅgana jalaja-nayana supuṇya |
nānā-keliṣu nṛtya-kalāliṣu darśita-vara-naipuṇya ||c||
tarṇaka-vāladhi-śabalita-tanvadhī-valayita-maṅjula-śobha |
jaratī-nivahe kautuka-kalahe prabalita-mithyā-lobha ||d||

mām mātaram anu sukham udvitanu pratataṁ satataṁ kṛṣṇa |
drutam urarīkuru tanu-vṛddhiṁ puru-khelāvali-kṛta-tṛṣṇa ||e||
tribhuvana-darśana-vismaya-marśana-nīcīta-vaiṣṇava-māya |
hari-varivasyā-sukhadatamaḥ syā vigata-jarāmara-kāya ||f|| iti | [8 x 8 x 11]

[5] atha labdha-jāgaraḥ sa nityatā-sāli-lālitya-sāgaraḥ sapadi rudann iva samutthitavān,
mātaram itavānś ca, yathā,

dīrgha-śvāsam gātra-moṭa-prayuktaṁ
netre mārjan jāgrad ambeti jalpan |
krandan mantha-dhvānam ākarṇya bālah
śrī-gopālah praskhalānś tām jagāma ||3|| [rucirā]

[6] tataś ca mātā bālyatā-ghaṭita-lālyatā-jaṭita-praṇayākula-kāku-lava-saṅkulatayā tena
subhagākhaṇḍalena vighaṭite kṣubdha-daṇḍasya gati-maṇḍale svayaṁ payas-tananayoḥ
stanayoḥ prasnavam navakam taṁ śāvakaṁ pāyayāmāsa |

payo varṣati dhārābhir varṣāvan medura-śriyaḥ |
tasyāḥ payodhare suṣṭhu kṛṣṇaś cātakatām gataḥ ||4|| [anuṣṭubh]

[7] sā tatra gardhenārdhe tena pīte dhanye stanye netrānantara-grhāntara-santāpyamāna-
payaḥ-santānānām utsekaṁ prati nirvivekatām pratipadya sadya eva taṁ vihāya yad-
drutavatī, drava-gamane tasya patana-bhītyā ca na taṁ grhītvā gatavatī |

[8] madhukaṇṭha uvāca—kim ittham āttha? tāvan-mātrāya tasyāḥ katham kṣut-kṣāma-gātrād
bāla-putrād anyatra yātrā yukti-pātrāyatām? sā hi vatsa-vatsalānām acchatā-bhāg-upamā |

[9] snigdhaṇṭhaḥ sahāsam āha sma, guro, puro'vadhīyatām yad vātsalyavilāsa eva khalv
ayam asyāḥ |

[10] madhukaṇṭha uvāca—katham iva?

[11] snigdhaṇṭha uvāca—tathā hi, ye geha-dehādayas taṁ vināstamita-prāyā manyante
sma, te tu taj-janmārabhya tan-mamatā-maya-mamatā eva tābhyāṁ pitṛbhyāṁ
abhyamanyanta | [yad-dhāmārtha-suhṛt-priyātma-tanaya-prāṇāśayas tvat-kṛte](#) [BhP 10.14.35]
iti brahma-vākye vraja-mātrasyāpi tathā śrūyate, kim uta tayor iti | idam ca mugdham
dugdham dadhi ca tad-adhika-tat-pradhānatāvadhikam eveti sa-viśeṣatayāvagamya te |

[12] tad evaṁ sati tasyāḥ seyaṁ bhāvanā—kleśam api viśahya sprīyamāṇāṁ nānā-nija-
grīhya-kriyāṁ sāmpratam na jānāti so'yam bālaka iti dayanīyatayāsmadiyam eva khalv etadīya-
kṛtyam kṛtyam iti | so'yam evaṁ-vidha-sneha-vividha-vidhis tair eva boddhum adhyavasyate
yaiḥ kṛtaṁ tarjana-tādanādikam api lālanā-mayatām kalayati, kim utānyat? yataḥ,
snehataḥ kvacana ruṭ prajāyate
tasya vardhana-karī ca dṛśyate |

medure'pi mudire tathā tathā
vidyud-agnir asakṛd vivartate ||5|| [rathodhatā]

[13] tathā hi, tayor mitho hitayor ubhayor api caritam | dugdhāya gamana-samaye sā khalu
tan-muditatā-nibandhanam idam uditavatī, vatsa, nirmañchanam bhajāmi, kṣaṇam tāvan
manthana-gargarī rakṣatām, tvadīyam payo vīkṣya yāvad drutam aham āyāmi iti | tataś ca—

yāvad vihāya pṛthukam bata manthanāntād
ambā yayau drutam asau tata āyayau ca |
tāvat payodhara-yugam hṛdaya-stha-vastra-
knopam vavarṣa pathi picchilatā yathāsīt ||6|| [vasantatilakā]

[14] tad evam api sa tu nijārthite pratyarthite bhṛṣam āvijate sma, yathā—
tenātha kopa-sphuritāruṇādharam
sandaśya dadbhyām udasarji rodanam |
daṇḍāhatāmatram akhaṇḍi cāśmanā
nālbmbhi tasmin navanītam aṇv api ||7|| [vaṁśastha]

[15] atra tu varṇayanti,
dantendu-lekhāviśad ādharāruṇam
cakṣuś-cakora-dvayam aśru cādadhē |
tadā śīśor asya karāmbu-janmanāpy
ariṣṭam uddhūya balād vijṛmbhitam ||8|| [upajāti 12]

[16] tad evam kalaśāntarīṇe kālaśeye sarvato rīṇe parvāntaram api jātam, yathā—

tato gṛhābhyantara-śikya-lakṣitam
haiyaṅgavīnam pariḡṛhya yatnataḥ |
jaghāsa tatorvaritam tu pakṣaka-
dvāreṇa nihnutya jahāra keśavaḥ ||9|| [upajāti 12]

[17] sa ca yatno, yathā—
kuñcīkṣepād argalām antaraṅgām
alpām muñcan sadma gatvā yuyoja |
kṛtvā khattām tatra niḥśreṇikābhām
kṛtvā sarpir guptam aṅcann apāgāt ||10|| [śālinī]

tataḥ kṣaṇād dugdham itam tu mugdhatām
ādhāya mātā sutam āgamad drutam |
aprāpya tam tasya tu karma tad-vidham
buddhvā sa-kopam sa-sukham jahāsa sā ||11|| [upajāti 12]

[18] tatra prathamam śānkā-śānkasukāyām tasyām yogamāyā-prakāśitākāśa-vāg eva hāsa-
prakāśanasya bodhasya kāraṇam jātam | [19] sā yathā—
śīśu-madhu-kṛd atakṣan madhv asiddham pipāsan

sarasija-mukulādhaś chedam ācarya paśyan |
drava-vigalana-mātram tatra nirvidya madhye
kamalam aparam añcan prāpa tasmin madhūni ||12|| [mālinī]

kim ca,

śamayāñcakṛṣe dugdham
kṣubhitam tat tava sudakṣatā kalitā |
śamayasi yadi śiśu-kopaṁ
tādṛṣam uccais tadā praśasyethāḥ ||13|| [udgīti]

[20] tad evaṁ śrutvā hasitvā kālaśeya-leśādhyavaseyatānapahna-va-caraṇa-cihnam īkṣitvā
sādhakatamāntareṇa dvāra-yantram mocayitvā ca sā punar evam ācacāra—

gatvā grhābhyantaram anyad apy asau
dṛṣtvā sutasyātula-cāpalam prasūḥ |
tadiya-vartmānugamena ca kramād
ālokayal lola-vilocanam ca tam ||14|| [upajāti 12]

[21] tatra lola-vilocanatvam, yathā—
havir abhihṛtavān ihāsmi dṛśyaḥ
katham atha mātaram īkṣaṇam nayāni |
iti nayana-yugaṁ śruti-dvayāntar
muhur iva veśayati sma bāla-kṛṣṇaḥ ||15|| [puṣpitāgrā]

adho-mukhī-kṛtya balād udūkhalam
niviśya tasyopari cañcalekṣaṇam |
kīśāya sarpir dadatam prasūḥ sutam
vikṣya smitam prāpa tathā ca vismitam ||16|| [upajāti 12]

gūḍham pratasthe kṛta-moṣam ātmajam
dhartum prasūr eṣa nirīkṣya cādravat |
prasiddhir eṣa khalu lokataḥ śatam
dṛṣor mataṁ hartari bhartari dvayam ||17|| [upajāti 12]

[22] sa khalu dṛptaḥ śākhā-mṛgas tu navanītānām tṛptaḥ paṭa-veṣṭita-yaṣṭim etāṁ dṛṣtvā
drutam eva śākhām ārūdhāḥ |

atha dravantam sutam anvagāt prasūḥ
prasūna-vṛṣṭi-pratha-keśa-bandhanā |
kva yāsi re coravareti jalpitā
nātiṣphuṭa-krandana-hāsa-sundaram ||18|| [upajāti 12]

tokam dhartum sā samīpe'pi śīghram
dhāvanti tat prāpa dhāvan na mātā |
prāgañcantam vāyu-vegāt pratīcī
stokāmbhodaṁ yadvad ambhoda-vīthī ||19|| [śālinī]

[23] atha pura-dvāram na mātur gamana-dvāram iti matvā palāyana-grahilas tad-diśam eva
jagrāha | janani tu tadānīm tatrājanatām jānatī tam evānuyātavatī | tataś ca,
yadādravat pṛṣṭham anikṣamāṇas
tadā na lebhe pṛthuko jananyā |
yadā bhayād vikṣitavān sa paścāt
tadā tayāsau jagṛhe kareṇa ||20|| [upendravajrā]

[24] sa ca tathāpi—

akṣiṇī drava-gamāya sākṣiṇī
rodanam krud-udaya-praṇodanam |
cālanam vapuṣi dhārṣṭya-pālanam
sṛṣṭavān avinayam na mṛṣṭavān ||21|| [svāgatā]

nirmame prasabham ambayā mukham
sammukham nijaśisor yadā yadā |
sarpir-arpita-vilepanam tadā
rūkṣaṇāya tad aghukṣad eṣa ca ||22|| [svāgatā]

tataś ca—

vaṣṭi ced bata bhavān gr̥ha-muṣṭim
yaṣṭim ākalaya mat-kara-mṛṣṭām |
ittham uccakitite kamalākṣe
tām jahau nijajahau vraja-rājñī ||23|| [svāgatā]

mā meti vadatā tena, cora coreti gīḥ-kalim |
rahasā saha sā rājñī sahasā sahasātanot ||24|| [anuṣṭubh]
aho rājāsi corāṇām, corās tvat-pitr-gotrajaḥ |
ity ādy acakalan mātā śisunā gavya-coriṇā ||25|| [anuṣṭubh]

kim ca—

dadhi-maṇḍaḥ katham khaṇḍo? daṇḍo'yaṁ parameṣituḥ |
ghṛtam kiśāya kaḥ prādād? asau yena vinirmitaḥ ||26|| [anuṣṭubh] iti |

śanke svāduṅkāram ittham sadā tvaṁ
yajñāṅgiyaṁ lekṣi haiyaṅgavīnam |
evaṁ coraṅkāram ambā śisum tam
praty ākrośanty ārdra-cittā babhūva ||27|| [śālinī]

[25] tataḥ sa-saṁrambham vihasya, sarahasyam ucyatām, dambhaś ca mucyatām iti mātrā
pṛṣṭaḥ sṛṣṭa-rodana-netraḥ putra uvāca—

tvayy udbhaṭam pradravantyām aṅghryāḥ kaṭaka-ghaṭṭanāt |
asphuṭad dadhi-maṇḍasya ghaṭaḥ, kā mama dhṛṣṭatā? ||28|| [anuṣṭubh]
kīśo'yam īśa-nirdiṣṭaḥ praviṣṭaḥ sadma muṣṭaye |
kṛṣṭaḥ sarpiḥ-parāmrṣṭo mayā, kā mama duṣṭatā? ||29|| [anuṣṭubh]
tathāpi tvām ātta-yaṣṭim dṛṣṭvā dudrava coravat |
tvam punar mām vṛthā bhītam api dudrotha nirdayam ||30|| [anuṣṭubh]

[26] atha sānutāpam iva mātā prāha—re vāco-yuktimattama corottama! tvam narottama-
jāto'pi vānara-priyo vānara-prakṛtir evāsi |

[27] sutas tu sa-bhayaṁ sabhaya-pradānam apy uvāca—tato vanam eva praviśya sthāsyaṁmi |

[28] atha mātā sabhayaṁ cintitavatī, ko jānīyāt, kuryād apīdam mānī | tarhi tan-nibandhanam
bandhanam eva sandheyam, yad ekayā mayālaya-bālayor avadhānam durdhānam bhavitā |

[29] spaṣṭam tv idam uktavatī—

re caura cañcala-vilola-vilocana-śrī-
nikṣipta-moha manuṣe vinivāraṇam na |
baddhvā bhavantam aham āśu calāmi geham,
śaktir yadi prathayatām kuru cauryam anyat ||31|| [vasantatilakā]

[30] bandhodyame ruṣitatā-ruṣitaḥ putraḥ phut-kurvann iva sāsram uccair uvāca—amba,
rohiṇi, saha sahajena kva gatāsi? tvayā rahitam mām iyaṁ badhnāti, tad drutam iha samehi |

[31] tad etad dūragatayā tayā nāvadhāryate sma, kintu parāḥ pāramparyeṇāvadhārya
kṛtopālambha-caryāḥ kāścin nikāṭa-nikāyyā nāryaḥ parivārya militāḥ | sva-vācam iha
smārayitum aikāgārikaḥ so'yam bhavad-agāre'pi kām kārīm akārṣīt iti sūcayantya iva saha
jahasus ca |

[32] tatas tad anavadadhatī kuntala-santāna-bandhād vighaṭitām paṭṭa-ḍorīm ekām upasādyā,
sadyaḥ sadma-dvārāntar upasadyamānam udūkhalam anu vatsa-gala-bandhavad alagnam
evāvalagne sa-nirbandham bandhum udyatavatī, stanandhayaṁ śikṣā-jananī janani | sā tu
dvy-aṅgulāṅga-nyūnājani |

[33] tataś ca tasyā dhammillād udvāsyaṅyasyā vinyastatve'pi tad-avasthatāyām dṛśyamānāyām
sāścaryam iva nāry-arpitair manthana-netrair bahubhir api pāram na vavrāja vrajeśvarī | tataś
ca—

tad-aṅge dvy-aṅgulābhāse sarve labdhāvākāśakāḥ |
dṛśyante sma vaṭās tatra vidūrādrau ghanā iva ||32|| [anuṣṭubh]

[34] tad etat paśyantībhiḥ parihasantībhir uktam, vraja-devi, niveditam evāsmābhiḥ; sa eṣa
samunnatayā mohanatayā kaphallakam api vellayan loptra-mātra-sukalatānandī parāskandī
sandīpyate iti |

[35] sā prāha—kim jānāty asāv adya-jātaḥ, kintu bhavatīnām eva kāpīyam avadyāvidyā yad antar asya pakṣa-pātīnyaḥ samīkṣyadhve, bahir evānyathā vyavahāratayā viharantyaḥ stha |

[36] sarvāḥ sahāsam ūcuḥ, tatrabhavati, bhavac-caraṇebhyaḥ śapatham ācarāmaḥ, nāsmākaṁ vismāpīkeyaṁ vidyā vidyate iti |

[37] sā ca cetasi vicāram ācacāra, tarhi garga-vacana-vargavat sakṛt kāpi bhāgavatī śaktir evāmum avaruṇaddhi, na cāyam kiñcid api jānāti |

[38] atheyam asyāścaryasya paryantaṁ paryālocitum tābhir eva gṛhād anyāny api manthana-dāmāni muhur muhur ānāyya sanirbandham bandham ādadhaty api gaty-antaraṁ na prāpa | tataś ca—

badhnatī na tu sutam vrajeśvari
pāram āpa tad apāra-karmaṇaḥ |
gharma-vāri-varimāṇam āvrajad
vāra-vāram alakāvṛtīr api ||33|| [rathoddhatā]

[39] tato yāvad eva yādava-deva-kulajasya tasya haṭhavattāyām prayatnādhīr āsīt, tāvat tad-āgraho'pi graha-nigṛhīta ivābhūt | māṭṛ-vaikalyena kalyamāna-manastve tu prathama-ḍorikā-dvaya-mātra-sambaddha-gātratayā baddha eva so'yam abudhyata | anyāni tu sarvāṇi dāmāni tasminn urvaritāny evādrśyanta | [40] yogamāyā-nāminī tat-karma-kāriṇī hi tanmano'nusāriṇī, yayā tan niṣpādyā mātaraṁ praty, api bhrama evāyam iti pratyayaḥ pratyaham āsādyata | [41] atha labdha-sandham taṁ bandham dīrghatamayānyayā rajjvābadhya ca tayā tad-udūkhala-madhyam babandha | [42] baddhvā ca mātā śikṣām ghaṭayantī nija-kāṭhinatām eva tasmin haṭhini prakatayanti tābhir vihasantībhiḥ saha sa-narma-geha-karmaṇe gacchantī, tat-paripālanāya bālakān paritaḥ sthāpitavati |

[43] tataś ca gatāsu tāsū kṣaṇam kṛta-rodana-vinodaḥ, paścād bahala-khalaṁ praty udūkhala-nodanāya labdha-modāḥ sa tu baddha eva kevala-bāla-valitatayā prabalita-cāpala-śraddhas taiḥ saha prahasan khelann ulūkhalam etaṁ laghu laghu cālayām āsa, hārayāmāsa ca tair evolbaṇa-hāsatayā śulva-hāriṇīnām labdha-sūnya-sādharmya-harmya-śreṇyā hāri-śikyitanava-nava-nītādikam āhārayāmāsa ca | kintu, tat-karṣaṇa-maya-harṣa-prada-līlayā na ca kareṇa na cāpareṇa tad-uddāna-mocana-rocanatām avāpa |

[44] tatra tu pura-dvāra-purastād-varti vātāvarta-vartita-nartanam iva yamalam arjuna-dvayam asya netra-vartmani vartate sma | kramaṇa cāsau tayor antara eva vikramate sma iti |

[45] etāvan mukta-kaṅṭham uṭṭānkayan snigdha-kaṅṭhas tad-bhañjane kāraṇam harer aiśvarya-pracāraṇam iti tat pratārayan kāraṇāntaram eva vyājahāra— [46] tataḥ sphuṭam jhaṭiti parataḥ paryaṭitum utkaṅṭhayā tan-madhya-sambaddhenaivādhvanā niścakrāma, tad-adhvanas tu saṅkṣiptatayādhaḥ-ksiptatayā tad udūkhalaṁ pratitaṣṭambhe |

[47] atha sphuṭam asau vaṭītroṭanecchayā tat kṛṣṭavān | haṭhād ākṛṣṭe ca tasmin—

kuṭha-dvayaṁ kaṭakaṭa-śabda-mugja-
vighaṭṭitaṁ sphuṭam aluṭhad dvayor diśoḥ |
na dhī-dhṛtiṁ vadhira-vimugdhatām adhi
vrajann adhi vrajam adadhāt prajā-vrajaḥ ||34|| [rucirā]

citraṁ tutroṭa tat tatra vajra-majjārjuna-dvayam |
na punar māṭṛ-vātsalya-nirbandha-maya-bandhanam ||35|| [anuṣṭubh]

[48] ślokeyanti cātra—

śyāmāṅga-dyuti kiṅkiṇi-dhvani-dharam riṅgātiraṅga-pradam
karṣac chaśvad udūkhalam khara-kharat-kāra-prakāra-pratham |
visphūrja-pratimārjuna-dvaya-kaṭat-kārārjitāt kautukāt
paryāvṛtta-nirīkṣaṇam vraja-vadhū-lālyasya bālyam stuve ||36|| [śārdūla]

[49] atha tayor atyūrjiteṇa visphūrjiteṇa muhūrtārdham ārtatayā goṣṭhādhiṣṭhānā mūrcchām
ṛcchantaḥ sthitāḥ, tan-nikaṭa-saṅghaṭṭinīm arbhaka-ghaṭām vinā | sā tu tal-lilā-mādhurī-
dhurīṇatayā citrākṛtir iva mitrāvalī na vitrāsam āsasāda | [50] dūrād api tad-ūrjitaṁ
visphūrjitaṁ sambhrama-kāry avadhārya tu vraja-pati-mukhās tarkita-mukhās tad
evābhipratasthire | satrā sa-trāsam atrābhidadhire ca—

vinā vātaṁ vinā varṣam vidyut-prapatanam vinā |
vinā hasti-kṛtaṁ doṣam kenemau pātatau drumau? ||37|| [anuṣṭubh]
ajanya-janyam etāvaj jātā nirjanatā kutaḥ? |
tasmāt tasmān mahā-garjān mūrcchām ārcchan vraje janāḥ ||38|| iti |

[anuṣṭubh]

[51] avadadhire ca tan-nikaṭa-taṭastham bhāsamāna-hāsa-vilāsa-mukham ulūkhalam
karṣantaṁ lilā-sukham varṣantaṁ bāla-gopālam | tena ca, katham, katham? iti kathayantas
tam āvṛnvanta evāvatasthire |

[52] sa tu pitaram anuvindamānam anucakranda | [53] pitā cāntaḥ-sambhrāntaḥ sann api
tasya sāntvanāya mukha-mātraṁ hasita-pātram ācarann acirād eva taṁ vipāśayāmāsa | [54]
sa-rodana-vadanam vadanam cumban vidann api muhuḥ papraccha ca, putra, kutratyaḥ sa
khalu khala-buddhir yena colūkhale nirbandha-janita-baddhas tvam asi? iti |

[55] sa tu pitari rataś cirataḥ śliṣṭa-kaṅṭhatayābhyarṇam āgataḥ karṇe varṇayāmāsa, tāta,
mātaiva iti |

[56] pitā tu tām pūrvaṁ vigata-samvedatayā anantaram tu svata eva jāta-nirvedatayā dūnām
veda sma | tata eva na sahasā rahasāpi paribhāṣitum iyeṣa | ajñatayāvajñayā na ca papraccha
bālakān, kim idaṁ vṛttam? iti |

[57] te tu svayam evocuh, sphuṭam anena kṛta-madhyā-gamanena vistīrṇa-khale pura-sthale
krīḍitum niṣkramya, vikṛṣṭa-tale tiryag-bhāvād acale cāsminn ulūkhale khaṭat-khaṭīti
truṭitatām r̥cchat kuṭha-dvayam jhaṭīti luṭhad-bhāvam ānarccha |

[58] tataś ca khaṇḍitābhyām ābhyām nirgatya kaṭaka-mukūṭa-kuṇḍalādi-maṇḍītau rociṣmad-
vapuṣmantau śuṣmāṇau praṇamantau samantād etaṁ kim api santoṣayāmāsatuh | tad-uttaram
uttarasyām diśi prāsthīṣātām |

[59] tad etad ākalya, bālānām pralāpo'yam iti vatsalāḥ kalayāmbabhūvuḥ | anye tu
sāmsayikatānapeta-cetasah prajātāḥ |

[60] tataś ca kramād eka-dvy-ādi-prakramān militena vraja-janena samam vraja-bhūpālāḥ
sva-bālakenānkam sad alaṅkṛtya nitya-kṛtya-kṛte kālindīm anuvindamānas tenānuṣajya
nimajya tatraiva vipraiḥ svasti-vācanādīkam ācarya, mahā-dānādīkam visarjya, nikāyyam
āsajya ca, pūrvāhna-bhojanāya sasajja |

[61] taj-jāyā tu taj-jābhyām duḥkha-lajjābhyām sajjatī gṛhād āgrahāc ca na niṣkrāntavatī, na
ca gṛhāgatāḥ sambhāṣitavatī | sarvāsv arvāg eva nivṛttāsu, samādhānohinī rohiṇī gaurava-
pātrībhiḥ paurogavībhiḥ pariveṣayāmāsa |

[62] śrī-vraja-rājas tv avarātmajam rāmam api samānīya tena sutena ca sārḍham tayoh
snigdha-kala-kolāhala-nidigdhaḥ sagdhim ācaritavān | tābhyām mūrta-paramānanda-
pūrtābhyām muhūrtam ekaṁ viśramya ca samyag-īdṛg-auśīra-sukha-dhīra-cetā gavāgamana-
ramya-samaye goṣṭhānam āgamyā go-dohanādi-kāryam ca kārayati sma | [63] udavasitād
atisitām sitām ānāyā tayā sahitam suhitam saha sa-vayobhis tanayau stana-pāna-
pratidinidhitayā dhāroṣṇam payaḥ pāyayāmāsa ca | śikṣayāmāsa ca tatra patra-putī-ghaṭanām |

[64] atha punar api harmyam āgamyā tābhyām ācarita-sāyam-bhojana-sukha-samāje vraja-
rāje, saha-rohiṇikās tadīya-santata-sukhābhīkāḥ svakula-māṇikyā-lakṣmyaḥ sarvāḥ
prāmāṇikyāḥ samāsādyā nivedavatyaḥ—

[65] rājan, kṛṣṇa-janany adya na bhuktavatī, na kenacid uktavatī ca vartate | tām anu sarvās
ca tathā vartante |

[66] vrajarājas saha-duḥkha-hāsam uvāca—vayam kim kurmaḥ? roṣam anuvartamānā
svayam eva sva-doṣam paśyatu |

[67] sarvāḥ sāsram ūcuḥ, hanta, sā khalv antar bahir apy atikomālā tavedṛṣā-lāpena
tāpenātimlāsyati |

[68] vrajarājas tu sa-smitaḥ sutam apr̥cchat, sva-mātaram yāsyasi?

[69] kṛṣṇa uvāca—nahi nahi, kintu tvām eva samayā samayān gamayīṣyāmi |

[70] atha rāja-jyāyaḥ-prajāvatyaḥ sahāsam ūcuḥ—stanam kasya pāsyasi?

[71] kṛṣṇa uvāca—sitāsambhaviṣṇu dhāroṣṇam payahaḥ pāsyāmi |

[72] sarvā ūcuḥ—kena krīḍisyasi?

[73] kṛṣṇa uvāca—tātenaiva samam | tathā bhrātaram api saṅgam gamayisyāmi |

[74] vrajarāja uvāca—bhrātur mātaram katham nānugacchasi?

[75] kṛṣṇaḥ sa-roṣāśram uvāca—mām vihāyeyam apiyāya iti |

[76] tad etad ākarṇya sāsra rohiṇī nīcair uvāca—putra, katham kaṭhorāyase? mātā tava duḥkhāyate |

[77] kṛṣṇas tad etad aśrṇvann iva sāsram piṭṛ-mukham iḥsate sma | rohiṇī tu saṅkarṣaṇam tasya saṅkarṣaṇāya sañjñayā jñāpayāmāsa | tena gr̥hīta-hastaḥ punar asau nirasta-tad-dhastatayā vidrutya pitur utsaṅga-saṅgī babhūva | tathābhavamś ca bhujābhyām avaguṇṭhita-tat-kaṇṭhaḥ kṛta-bāśpa-vṛṣṭim tad-dṛṣṭim eva paśyams tam atīva vaśyam ācarann āsit |

[78] vraja-rājas tu mātary antaḥ-sneham asya paryālocya tad abhivyaktaye hastam kiñcid udastam vidhāyābhidadhe—putra, yadi vakṣi, tarhi bādham tām tādayāmi |

kṛṣṇas tu tad asahamānas tasya hastam stambhayāmāsa | [79] tato vraja-rājaḥ punar vihasya nija-vatsalatayātīva sadayam tadiya-mātur api hṛdayam adhiyan—putra, tava mātā yady evam bhaviṣyati, tadā kim kariṣyasi? ity anadhātor viruddhārtham prayujya sa-parihāsam āha sma |

[80] kṛṣṇas tu bālaka-bhāvenājasram mātari sa-tṛṣṇaḥ sāsram, kutra me mātā? tatra gamyatām iti sa-śaṅkam rohiṇy-aṅkam gatavān | [81] tataś ca, prahasita-kalakaleṣu sakaleṣu parama-sukhārohiṇyā rohiṇyānītaḥ so'pi veśma praviśya sa-rodana-modam ambālā-galam lagnavān | tataś ca—

vatsa-mūrdhni cibukam dadhatī sā
dhenuvad valita-gharghara-śabdā |
rodana-prathanayā dravad-ātmā
rodayat parikarān api sarvān ||39|| [svāgatā]

[82] atha tāsām tv aneka-sāntvanayā labdha-śāntiḥ kiñcid vyañjita-mukha-kāntiḥ śrī-sumukha-kanyeyam stanyena tanayam priṇayāmāsa | bubhujē ca sahāgrajātena tena parama-hitābhiḥ sahitā |

[83] tad ārabhya tu saṅkocam upalabhya vrajarāja-locana-gocaratām vāsara-trayam nāsāditavatī | dināntare tu piṭṛ-nideśa-pāla-bāla-gopālenaiva celāñcale gr̥hītvā nītā | tad-dinaś ca sa-narmāmodam dāmodaraḥ iti vraja-vadhūbhir āhūyate sma, so'yam śyāma-manoharaḥ iti |

vrajeśvarīm stotum apīha kovidaḥ
ko vā bhavel lokaga-loka-saṅgrahe |
brahmāpi sarvo'pi ramāpi yat-kalā-
kalām ca nāñcīd iti bādarāyaṇiḥ ||40|| [upajāti]

[84] so'yam asyā bādarāyaṇinā ghaṭita-samyag-udghaṭṭanaḥ śrīmān yaśaḥ-paṭaha-śabdas
trailokyam eva ślokyatayā paryaṭann asti | tathā hi, [nemaṁ viriñciḥ](#) [BhP 10.9.20] ityādi |

[85] śrī-rāmas tu nijānujaṁ sa-trṣṇam āha sma, smarasi, bhrātar, bṛhad-vane vatsyāvaḥ |

[86] anujo'pi sa-smitam āha sma, āṁ āṁ, tatra krīḍām api kariṣyāvaḥ iti |

[87] atha kathakaḥ samāpanam āha—

īdṛśas tanayo jātas tava gopa-maheśvara |
yau vṛkṣāv api tau svasya divya-bhaktau vinirmame ||41|| [anuṣṭubh]

[88] tad evaṁ vṛtte vṛtte sarve tat-tat-kathām api tat-tat-parvaivānubhūya svam svam āvāsam
āsannavantaḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
dāmodarānumodo nāma
aṣṭamaṁ pūraṇam
||8 ||

atha navamañ pūraṇam

śrī-vṛndāvana-deśe praveśaḥ

[1] atha dināntare bhāsamānāyām sabhāyām śrī-vrajarājaḥ paryanuyuktavān, vatsa snigdhakaṇṭha, tau khalu vṛkṣau vraje sañkalpa-pradatayā devatā-sadṛkṣau | tataḥ prāg-
janmani kīdṛśāv, atra vā kasmād āgatau, samprati ca kīdṛśatayā kva gatau?

[2] snigdhakaṇṭha uvāca—pūrvam dhūrjaṭi-mitrād utpannavantau śrī-devarṣi-varye
dhārṣṭyam anuṣṭhitavantau santau, pariṇāmataḥ paramānugraheṇa śrī-devarṣi-varya-kṛta-
nigraheṇa vṛkṣatāyām api bhavagad-bhaktatām āgatavantau | pratibhavad-avatāram
udbhavatas tasya bṛhadvana-stha-bhavad-grhasya tu sadeśe deśe yamalārjuna-veśena
sthitavantau | etad-anantaram ca nija-gatim āgatavantau parama-bhagavad-bhaktimantau ca
jātavantau | samprati tu tad-bhakti-phala-vyaktim apy ākalayantau vartete |

[3] vrajarājaḥ sakautukam uvāca—kathyatām tathyam, samprati kutra pratiyātau?

[4] atha snigdhakaṇṭhaḥ sva-mukha-kamalam namayitvā tuṣṇīm iva sthitvā ca
madhukaṇṭham kaṭākṣeṇekṣāñcakre |

[5] vrajarāja uvāca—sañkucann iva katham nocitavān asi?

[6] snigdhakaṇṭhaḥ sa-sambhramam uvāca—deva, vayam kiṁ brūmahe? śrī-caraṇāḥ svayam
eva vetsyanti |

[7] vrajarājaḥ sasmitam uvāca—satyam bhavad-uktam punar-uktam eva bhavet, yato bhavato
maunam evātra bravīṭi rīti-vaśāj jñātavanta eva ca vayam | tathāpi, sva-mukhena sukhena
yojayatu bhavān asmān |

[8] snigdhakaṇṭha uvāca—sarva-sukha-varṣi-śrī-devarṣi-caraṇānām kṛpaṇa-viṣaya-kṛpā-
klṛpta-tad-etad-gatī labdhamatī tāv eva sphuṭam āvām iti |

[9] tad etad ākarṇya nirvarṇita-tan-mukhāḥ śrī-vrajarāja-pramukhāḥ samāhūya bhūyah sa-
kautukam sa-sukham tau militavantaḥ | madhye samupaveśya nirikṣitavantaś ceti | [10]
punas tu tat-praśnānantaram madhukaṇṭhaḥ krama-prāptām kathām prāha, [11] tad evam
vicitrāt pūrva-caritrād divasa-pañcakānantaram śrīmān upanandaḥ sva-mandiram
vindamānaḥ sva-patnīm papraccha, adya sva-devara-nara-deva-grhe kiṁ gamana-maṅgalam
jagrhe bhavatyā?

[12] patnī prāha—atha kim, ko vā tad gamanam vinā mano mānayituṁ śaknoti, kim uta
bhavad-vidha-savidha-sambandhinā te vayam?

[13] patir āha—viśeṣaś cet kathyatām |

[14] patnī prāha—

yasmin prema-pracuram bhayam api tasmin vibhāvyate pracuram |
yadvan netram śaṅkā-viṣayas tadvan na karṇādi ||1|| [gīti]

[15] tathā hi, yadyapi niravadyādhāna-vidhātṛ-mātṛ-prabhṛtibhī rakṣyete sabhībhir eva tau,
tathāpi khela-velāyām sambhālayitum apāraṇiyatayā sukalam eva vikalayataḥ | tatra
cādyatanam vṛttam pratipadyatām—

[16] tau bhavad-bhrātṛjau sa-nija-vraja-vrajeśvara-bhojya-sajjanāya janitāmodāyām
yaśodāyām tadiya-sāhāyakā-rohiṇyām api rohiṇyām āśaṅkā-pātrīr dhātṛr vañcayitvā vidūram
cañcitavantau | yathā,

dhātṛiṇām aparatra karmaṇi manāg dattātmanām agrataḥ
savyāsavya-dṛṣor dṛṣor aṣaye sātarddhi-deśe ca tau |
krīḍā-dambha-vaśāt kramād apagatau vidrutya dūra-sthitau
tatrātha sva-suhṛdbhir uddhata-gaṇaiḥ kolāhalam cakratuḥ ||2|| [sārdūla]

[17] atha tathā nikṛtas tat-pālanādhikṛta-dhātṛi-vargaḥ kṣaṇāt kṛtāvadhāna-sargaḥ śīghram
eva kṛtānumārgaḥ kramaṇa svasyākāraṇam akāraṇatām āsāditam avadhārya nijeśvoryor
āvedayāmāsa |

[18] tāvac ca tato'py atidūram gambhīra-sarit-tīram gatāv ākarṇya pūtanā-sūdana-prasū
rāmāmbālām eva tayoh saṅkalanāya cālayāmāsa | 'hanta, na jāne khalv arjuna-yugalavad
durjana-preryamāṇatayā kaścid anokaho vā nadyavaroho vā skhalatīti mayi pāka-karma-
vipākāvaruddhāyām satvaram tvam eva svayam yāhi' iti |
sā ca tatra gatā śīghram vyagrī-bhūtāṅga-mānasā |
sarit-tīra-gatam kṛṣṇam bhagnārjunam athāhvayat ||3|| [anuṣṭubh]

[19] tataś ca krīḍā-raṅgākulatayā tad anaṅgikartari saṅgīsitari kṛṣṇe kṛṣṇāgraje ca tad-anuga-
tṛṣṇe, sā parivṛtya sadmāgatya tasya kiñcid bhaya-sthānam prabhava-sthānam eva
prasthāpayāmāsa |

[20] tataś ca tan-mātā ca gatvā—

krīḍantam tanayam bālair ativelam sahāgrajam |
vikṣya stana-miṣāt sneham varṣanti hūtim ātanot ||4|| [anuṣṭubh]

[21] na tu sahasā samīpam āpa tat-palāyana-śaṅkayā | āhūti-mādhurī ceyam āsvāda-
dhurīṇatām nīyatām—

[kṛṣṇa kṛṣṇāravindākṣa](#)

tāta ehi stanam piba |
alam vihāraiḥ kṣuc-chrāntas
tad bhavān bhoktum arhati || [BhP 10.11.15] iti |

[22] tathāpi mithaḥ saṅgharṣayataḥ krīḍā-tarṣavantam tam anāgacchantam dharsayanti,
vicchiduratā-vidhur asajātīya-snehasya dvitīya-pātram āḍṛta-sva-vacana-mātratayāvaśyam eva
vaśyam śrī-bala-bhadram eva sānukrośam cukrośa—

he rāmāgaccha tātāsu sānujaḥ kulanandana |
prātar eva kṛtāhāraḥ krīḍāśrānto'pi putraka ||
pratīkṣate tvām dāsārha bhokṣyamāṇo vrajādhipaḥ |
ehy āvayoḥ priyam dhehi, svagṛham yāta bālakāḥ || [BhP 10.11.16-7]

[23] tato mātr-harṣaṇāya nivartayitum kṛṣṇam karṣati saṅkarṣaṇe, sacchala-protsāhanam tam
eva bhaṇati sma—

dhūli-dhūsaritāngas tvam tāta majjanam āvaha |
janmarkṣam te'dya bhavati viprebhyo dehi gāḥ śuciḥ || [BhP 10.11.18]

[24] punas tadānīm eva gṛhād āgatān bālān ākalayya sprhām br̥mhayanti babhāṣe,

paśya paśya vayasyāms te mātr-mṛṣṭa-svalaṅkṛtān |
tvam ca snātaḥ kṛtāhāro viharasva svalaṅkṛtaḥ || [BhP 10.11.19]

[25] tad evam bālyam evārabhya vipra-poṣaṇād ātmanas toṣa iti tad ārambhāya
stambhamānam āhvānādi-lakṣyeṇa laghu laghu samīpam āsannā sa-rāman rāmānujam
bhujayor gṛhītvā gṛham ānināya |

[26] tataś ca, janmarkṣam te iti mithyā-kathyamānam api tena gṛhītam nitarām eva gṛhītavatī
vrajarāja-gṛhiṇī tat parva, yatra duṣṭa-drṣṭi-nivāraṇāya sa-yantrā mantrā muhur vinyāsam
ūhuḥ |

[27] tad evam avadhāya sa sarva-darśaḥ śrīmān upanandaḥ parāmamarśa, satyam āśankitam
prajām prati prajāvatyor anayoḥ prajāvatyoḥ, yad idam goṣṭha-prakoṣṭham avaduṣṭam iva
dr̥śyate | bhavatu, vrajarāja-samājam anu vicārayiṣyāmaḥ |

[28] tatpatnī prāha—vicāraḥ punas tatrabhavaty eva sthāsyate |

[29] atha prātar eva go-vraja-vrajānta-sthāyām sarvāsthāspada-vrajarāja-samāja-rājamānāyām
āsthānyām militā gopālā gopāla-nādi-saukaryam nātreti paryālocayāmāsuḥ—

[30] ciravāsenotsannatāsanna-vanatayā bṛhadvanasya | tatra tu vayo-jñānābhyām vṛddhaḥ śrī-
rāma-kṛṣṇa-premnā samṛddhaḥ svānka-palyankam sad-alankariṣṇunā madhye madhye ca
cibukam gṛhītvā vitatha-praśnam ācariṣṇunā tat tadā krīḍanaka-yācñā-satṛṣṇena kṛṣṇena

labhyamānānandaḥ śrīmān upanandaḥ prāvocad akhila-rocanam | iha ca vrajarājasya
saṅkocam avalocayan bāla-prajā-mātrasya hita-pakṣam upalakṣayāmāsa | yathā—

‘iha na stheyam’ itūttham vraja-hitam uktam bhavadbhir yat |
tat punar atibālānām hita-pradhānam mama sphurati ||5|| [upagīti]
sahajani-janite yan mama para-para-yatnena rakṣite’py atra |
jātam viplava-jātam, tasmāt kim syād ihorvaritam? ||6|| [āryā]
tat-tad-upadrava-jāte kevala-parameśitū rakṣā |
tasmin bhāram dadyād iti ca na khalu tat-parair iṣtam ||7|| [udgīti]
calatā dvayam anucintyam: tyājyam gamyam ca yad dhāma |
tyājyam duḥkha-nidānam, gamyam sukhitā-nidhānam tu ||8|| [upagīti]
sthānam tad apadeyam, yad iha paratra ca ghaṭeta duḥkhāya |
bṛhad-ākhyam vanam anupadam aihika-duḥkhāya sāmpratam jātam ||9|| [gīti]
sthānam tad upadeyam, yad iha paratra ca ghaṭeta saukhyāya |
vṛndāvanāraṇyam cādaḥ samasta-sukhatamam atīva puṇyam ca ||10|| [gīti]
govardhana iti nāmā yatrāraṇye giriḥ sphurati |
tat khalu go-jātīnām gopānām cāsti sarvasvam ||11|| [upagīti]
gopāḥ kānana-karadā grāmādīnām viniścayābhāvāt |
tad अपरा-कानना-गमने राज्ञाम् काञ्चिद्विद्वत्सिद्धिः ||12|| [āryā]
sukhato bhayato vā yat kṛtyam kartavyatām yāti |
śīghram yat khalu kāryam valayati śaṅkām alam vilambas tu ||13|| [udgīti]
utthātavyam tasmād asmāt sadyo na kāryam ālasyam |
tulitā hy udyama-kalanā kṛtyam yad yad yadā kriyate ||14|| [āryā]
iyam asmākam udikṣā yuṣmabhyam yadi tu rocamānā syāt |
para-vikṣite’pi vastuni bahu-sammattir utsavam dugdhe ||15|| [āryā]
bhavati tu ced iha bhavatām samarthanā tarhi gāvaḥ prāk |
samyak pāyita-vatsās carantu vṛndāṭavī-vartma ||16|| [upagīti]
paścāt paṭa-grha-śakāṭāny aṭantu grhyam samastam ādāya |
vidhi-vidhi-siddhā seyam vrajanād vrajatā hi goduhām sadane ||17|| [gīti]

tataś ca,

tad vākyam paśupa-samūham ūha-śūnyam
svārthāya svayam anugamya kalpate sma |
sādharmya-spr̥śi mṛdi paśya bija-bhedāḥ
sphītaḥ syāt phalati ca tatra nāparatra ||18|| [praharṣiṇī]

[31] tad evam paurṇamāsīm api vijñāpya samanujñāpya purataḥ prasthāpya ca śīghram
utthāpyatām vrajaḥ iti dundubhi-nirghoṣaṇayā kṛta-poṣaḥ so’yam ghoṣaḥ sva-niruktim
evātiriktatayā vyaktavān | gavyānām mānuṣyakānām api kolāhalān mahā-ghoṣāspadatā hi
ghoṣatā nirdiṣṭā | yathā,

tadā vraje kalakala-koṭir utthitā
hihī-hihī-jihī-jihī-kāra-misritā |
ghaḍad ghaḍad ghaḍad iti śakāṭā-ravaḥ
sa-vādyakaḥ punar akhilam-giḻaḥ sthitaḥ ||19|| [*jabhajasaga]

āropyānasi vṛddhādīn svayam ūḍha-śarāsanāḥ |
gauraveṇa gavāṁ gopā yayur vikramamāṇatām ||20|| [anuṣṭubh]

[32] tataś ca saṅkrīḍati śakata-varge saṅkrīḍamāne sati,
śakata-grhātana-caryāṁ paryākalayan vidūra-go lokaḥ |
vyatiṣajyāvadaḍ etad grāmaḥ kaścic cariṣṇur astīti ||21|| [gīti]

pathi tu,

eko dhāvati kaścānāhvayati ko'py atrottaram bhāṣate
kaścit tatra nivṛtya gacchati nijam sambhālayaty anyakaḥ |
sarvo gāyati kṛṣṇa-bālya-caritam bāṣpāyate stambhate
svidyaty ejati romahaṛṣam ayate vaivarṇyam āsīdati ||22|| [śārdūla]

ārūḍha-śakataḥ gopyo vyūḍha-navya-pariṣkriyāḥ |
amandaṁ jagur ānandād ānandān nanda-nandanam ||23|| [anuṣṭubh]

yathā,

nanda-mahī-pati-jāta nanda yaśodā-māta |
janma-mahā-maha-digdha ramita-samasta-snigdha ||dhru |
sparśādita-viṣa-yoṣa aparicitāpada-doṣa |
śakata-vighaṭṭana-śeṣa gokula-puṇya-viśeṣa ||
kṛta-nāmabhir abhirāma santata-rāmā-rāma |
riṅga-bhṛtāṅga-naraṅga aṅgikṛta-sakhi-saṅga ||
laṅghita-māruta-cakra nandita-gokula-śakra |
vatsa-vimocana-moda vraja-jana-śarma-yaśoda ||
sarvānandana-caurya tasmin darśita-śaurya |
ayi dāmodara-līla akhila-sukha-prada-śīla ||24|| [2 x 3 gaṇas] iti |

[33] tad evaṁ gāyantyā tad-darśanasya nāthamānā vyatyatikrāmanti sma—

[tadā yaśodā-rohiṇyāv ekam śakataṁ āsthite |](#)
[rejatuh kṛṣṇa-rāmābhyāṁ tat-kathā-śravaṇotsuke || \[BhP 10.11.34\]](#)

[34] tatra sthitir, yathā:

maṇi-khacita-suvarṇa-citra-varṇe
śuci-mṛdu-tulikayānukūla-madhye |
gṛha-nibha-śakate virejatus te
suta-ruci-rociṣi rohiṇī-yaśode ||25|| [puṣpitāgrā]

[35] tat-kathā tu dvi-vidhā, tat-sambandhinī, tat-kartṛkā ca | pūrvā yathā,

snigdha nāryaḥ śakataṁ abhito mātarau putrayos tair
jñātājñātair akhila-caritair dhinvate smāviśeṣāt |
premaḥ seyaṁ prakṛtir akhilāścarya-rūpā yad uccaiḥ
sarvaṁ svīyaṁ viṣayam amanaḥ-sprṣṭa-tulyaṁ karoti ||26|| [mandākrāntā]

[36] uttarā yathā—

kṛṣṇa uvāca—mātaḥ, kva nu khalu gacchantāḥ sma?

[37] mātā prāha—putra, vṛndāvana-nāmani vana-dhāmani |

[38] kṛṣṇa uvāca—kadā sadanam āyāsyāmaḥ?

[39] mātā sasmitam āha—vatsāsmad-anuṣaṅgata eva saṅgacchamānaṁ tad āste |

[40] kṛṣṇa uvāca—kva nu nirūpyatām?

[41] rāmaḥ prahasann āha—kṛṣṇa, pākādi-nitya-kṛtya-sanniveśa-deśādhaḥ-pradeśān mahā-śakata-veśān gṛhān nikaṭata evātataḥ paśya |

[42] kṛṣṇaḥ sāścaryam dṛṣṭvā śrī-rāmaṁ sprṣṭvā jahāsa, punar uvāca ca, tathyam idaṁ kathyate sma | yasmād vidūra-kṣitigā api kṣiti-ruhās tathā lakṣyante |

[43] mātā tu rohiṇyā saha sa-hāsam āha sma, putra, ta ete tu na kutracana ca gacchanti, kintu samprati tathā pratiyante mātram |

[44] kṛṣṇaḥ sa-tṛṣṇam uvāca—bhavatu, tad vṛndāvanaṁ kutra?

[45] rohiṇy āha—putra, yamunāyāḥ pāre |

[46] rāma uvāca—ekā yamunā dūrataḥ paścān nyastā, purataḥ kim anyāpy asti?

[47] mātā sahasam āha—putra, kutracid api manāg api na vicchinna-gamanā sā |

[48] rāmas tu māṭṛ-mukham sāścaryatayā sa-sukha-caryam paśyati sma | [49] kṛṣṇa uvāca—tatra-bhavatā kila na tarkitam, yat khalv ita iva tatrāccha gacchantī sā dṛśyate sma |

[50] tad evaṁ tayoh sollāsaṁ hāsaṁ bibhratoḥ punaḥ kṛṣṇaḥ sa-tṛṣṇam uvāca—laghu-mātaḥ, kā tatra śāta-sampad asti yad etāvatā prayāsena prayāsyāmaḥ?

[51] rohiṇy āha—putra, krīḍā-sthānāni krīḍanakāni ca bahūni santi |

[52] kṛṣṇaḥ saharṣam saṅkarṣaṇa-niṣkalaṅka-vidhor aṅkaṁ nija-śyāma-dhāmnālaṅkurvann eva sāṅga-praṇayatayā samuttānitāṅgas tan-mukham unmukham paśyan vihasan vilasan muhur luṭhati sma | [53] saṅkarṣaṇas tu tan-mukham anu mukham nidhāya muhur vihasita-līlām vidhāya cirāya taṁ hāsayati sma |

[54] atha yamunā-taraṅga-saṅgha-saṅgata-māruta-digdha-snigdha-vana-lekheyam āsannā iti māṭṛ-yugala-samlāpam niśamya samyag utthitaḥ kṛṣṇaḥ saṅkarṣaṇa-saṅkaraḥ prāg ajñātān

jñātān api naga-mrga-khagān hasantībhiḥ skhalita-dantībhir vivādataḥ sarvān apūrvān iva
pṛcchann uttaram āyacchaṁś ca tat-kūlānukūla-vanam āśasāda |

[55] tatra praśnottare yathā—

ko'sau vṛkṣaḥ samantād aniśa-cala-dalaḥ? pippalaḥ | ko'ṇḍa-kotiṁ
sūte? soḍumbarākhyāḥ ka iha ghana-jaṭā-vyāpta-mūrtir? baṭaḥ saḥ |
itthaṁ navyām vanāntar-gatim anu jananī-dimba-saṁvāda-jātaṁ
lokaṁ pīyūṣa-varṣair asukhayad akhilaṁ tatra tatrāticitraṁ ||27| [sragdharā]

kim ca—

gaurāḥ kṛṣṇa-pradhānāpluta-gati-paśavaḥ ke ramante? hariṇyaḥ
ke vāmī sairibhāśva-pratima-tanudharā? rohiṣākhyāḥ prasiddhāḥ |
ke śṛṅgānekaśākhā-śavalita-vapuṣaḥ? śambarākhyās tad evaṁ
mātur gīr-jñāta-nāmā sa jayati sa-balo nanda-gopāla-bālaḥ ||28|| [sragdharā]

api ca—

citraḥ ko'pi? mayūraḥ ka iha mṛdukuhūgāyakaḥ? kokilākhyāḥ
ko vaktum vaṣṭi vāṇīm naravad api? śukaḥ puṣpagaḥ kaś ca? bhṛṅgaḥ |
itthaṁ māṭṛ-dvayena prathama-vana-game saṁlapantau hasantau,
bālau gopāla-rāmau vraja-kula-mahilāḥ śarmabhiḥ siñcataḥ sma ||29||
[sragdharā]

athāgatās taraṇi-sutā-taṭaṁ vraja-
prajā-vrajāḥ sa-śakata-dhenu-saṅkaṭam |
sa-sambhramaṁ taritu-manastayā ca te
parasparaṁ kalakala-kīrṇam abhraman ||30|| [jabhasajaga]

[56] tataś ca dvāv api bhrātarau mātarau vihāya, paramam unnatataṁ vrajeṣituḥ pituḥ
śakataṁ āgatāv, ūrdhva-sthityā dalad-indīvara-sundaratā-śāli-kālindīm prāṇi-vṛnda-prīṇi
vṛndāvanam api phulla-dṛśā dadṛśatuḥ |

[57] śrī-vrajeśvarādayas tu parasparaṁ ūcuḥ—aho, rūpam iha pārīṇa-vanyā-sambandhinyā
bhāsvat-kanyāyāḥ, yā khalu pratibimba-saṁvalanayā vṛndāvanāntam antar-vahantī vicitra-
citra-paṭṭa-paṭavad ācarati | [58] aho madhurīṇām sādhu-rītir asya ca vṛndāvanasya, yat khalu
nīlābham sīta-pīta-lohita-prasūnālibhir niḥsarad-āsāra-vidyotamāna-vidyut-kānti-rohita-
rohita-nīrada-vad ābhāsamānaṁ dūrato'py amṛta-pūram arpayati | yasya cākṛṣṭa-tripīṣṭapa-
pada-ṣaṭpada-padatayā vyakta-daurlabhyāṁ samākarṣi-saurabhyāṁ ghrāṇābhyāgatānām
dūram ārabhya pratyudgami sabhājaka-sabhya-vṛndam iva labhyate | [59] yasya ca vicitra-
patri-kṛtrima-kala-kalila-kākalī-saṅkula-kolāhala-kulam ākarṣaṇa-mantra ivārtha-grahaṇam
vināpi sa-karṇakaṁ janyuṁ nijāśrayābhyarṇam ākarṣati |

[60] tad evaṁ paśyatoḥ śṛṅvator api sa-trṣṇayo rāma-kṛṣṇayor gopāḥ gāḥ pārayitum
vyāpāraṁ kārayāmasuḥ,
nīraṁ taraṇi-kanyāyās tīraṁ ca taraṇe tadā |

go-mayaṁ gomaya-mayaṁ kṣaṇād ajani sarvataḥ ||31|| [anuṣṭubh]

[61] tīrṇāsu goṣu tathā karṇīrathād avatīrṇāsu parijana-paricchada-sahitāsu gopa-vanitāsu, kāśa-kuśa-śara-vaṁśa-varair alaṅkarmīṇa-nirmīta-paraspara-naddha-plava-rājī rāja-paddhatir ivāsambādhatayā sādhitā | [62] tataś ca pārāvārīṇa-bhūmyor ekatāyām kṛtāyām avārīṇam iva pārīṇam madhupurī-kālīya-hradayor antarālam tad vana-bhāgaṁ sarva eva gāyantaḥ prahasantaḥ krīḍantaś ca śakaṭa-ghaṭayāpi praviviśuḥ | tad evam evoktam,

vṛndāvanam sampraviśya sarva-kāla-sukhāvaham |
tatra cakrur vrajāvāsam śakaṭair ardha-candravat || [BhP 10.11.35] iti|

[63] rāma-kṛṣṇāu ca baddha-trṣṇāv āsādita-tīropakaṇṭhāv utkaṇṭhayā bhuvi śakaṭād utplutau pluta-samplutāhvānataḥ sukha-samanvitam sakhīn anvag vidhāya pratyagram api pratyagrāyamāṇa-vaicitrī-gahaṇam gahanam avagāhamānau savyāpasavyayoḥ paśyantau caraṇa-cāritām evācaritavantau | tadā ca kim anyad varṇanīyam, samastam vṛndāvanam api kṛṣṇena sprṣtam hrṣtam eva nirṇīya parāmṛṣtam | yataḥ,

yad gānam vipinasya kokila-kale nṛtyam latā-vibhrame
romṇām utthitam aṅkure ca kavitaṁ योग्यं nidānādṛte |
tan mithyā yadi kṛṣṇa-saṅgati-vaśāt tasmīms tathā varṇyate
satyam tarhi sadāpi tat tad akhilaṁ yasmād darīḍṛśyate ||32|| [śārdūla]

[64] tataś ca tau kvacid vikramaṇena kvacit tu snigdha-jana-skandhādy-ākramaṇena bandhubhir āsvādyamānānavadya-lālityāmṛtau śubha-śakuna-sambhṛtau vatsa-krīḍanābhidha-yamunā-ghaṭtataḥ satṭikarākhyam pradeśam āsedatuḥ |

[65] athāvatarāṇa-turya-ghoṣa-jāte rājñā samanujñāte, tam paścān nidhāya dakṣiṇa-pāścimām agre vidhāya sarve samākīrṇa-vistīrṇa-deśatayāvātīrṇāḥ |

loka-hūti-vyakta-ceṣtam tadā nandādi-veṣṭitam |
vṛndāvanam idam reje supta-jāgarita-prabham ||33|| [anuṣṭubh]
tatra cakrur vrajāvāsam śakaṭair ardha-candravat |
yad-antaḥ-pūritam gobhiḥ krameṇa ghana-rītibhiḥ ||34|| [anuṣṭubh]

śrī-hari-vaṁśe ca,

niveśam vipulam cakre gavām caiva hitāya ca |
śakaṭāvarta-paryantaṁ candrārdhākāra-samsthitam || iti | [2.9.20-1]

[66] evam taddine śakaṭair eva cakruḥ, dināntare tu,
kaṅṭakibhiḥ pravṛddhābhis tathā kaṅṭakibhir drumaiḥ |
nikhātocchṛita-śākhābhir abhiguptam samantataḥ || iti | [2.9.22]

go-purasya puraḥ kṛtvā govardhana-dharādharām |
gopa-vāsaḥ sa tatrāsīn nagopa-vasatir yataḥ ||35|| [anuṣṭubh]
paurastya-vastyā-tyāge'pi tat-tan-maryādayācītaḥ |

vrajākāras tathaivāsīt kṛṣṇāpāre yathā sthitaḥ ||36|| [anuṣṭubh]

aṣṭa-krośīm āyataṁ goṣṭham etan
madhye tasmin viśṛtaṁ cārdham asyāḥ |
etan mānaṁ cātra lokasya dṛṣṭyā
śaktyānantācintya-dhāmatvam eva ||37|| [śālinī]

madhye rājñāḥ sadma tat-pārśvatas tad-
bhrātṛñām tad-bāhyatas tat pareṣām |
yadvat premaṇy antaraṅgādi-rītir
vāse'pi syād aucitī tadvad eva ||38|| [śālinī]

[67] atha tatra parama-śarmaṇā gamyamāna-samaya-vraje pūrvavad vraje kṛiḍā-ratayor api
tayor vana-didṛkṣā punar atīva vilakṣaṇā jātā | tataś ca pratidinam api gavāvanāya vanāya
prayātena tātena samaṁ samantata eva vrajataḥ sma | yatra—

[vṛndāvanaṁ govardhanaṁ yamunā-pulināni ca |](#)
[vikṣyāsīd uttamā prīti rāma-rāmānujātayoḥ ||39||](#) [BhP 10.11.36]

yathā,

prādhānyād atidivya-vṛkṣa-vitater vṛndāvanaṁ ratna-bhū-
palyaṅkānvita-pīṭha-jetṛ-dṛśadām vṛndasya govardhanaḥ |
glau-cūrṇodbhava-raṅga-bhūmi-vijayi-sthalyāvaler aṁśumat-
kanyāyāḥ pulinālir utsava-śataṁ dugdhe sma mugdham tayoh ||40||

[śārdūlavikṛiḍitam]

[68] atha madhukaṅṭhaḥ samāpanam idaṁ sāñjalitayā vyānañja,

īdṛśas tanayo jātas tava gopādhināyaka |
pālyam karoti yo viśvam bālyasya caritād api ||41||

[69] tad evaṁ tal-līlānām sāksāt-prathāyām kathāyām vṛttāyām pūrva-vṛttavat tad-dine'pi
sarve'py ānandānām akharvāṇām kharveṇa karburitā nija-nijālayam kalayāmāsuḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
śrī-vṛndāvana-deśe praveśo nāma
navamaṁ pūraṇam
||9||

| tena ca lajjātāṅkau sajjatā tau vañcayatā vanam cañcatāmunānumatā tam ca tam ca sā ca sā ca tan-mātā vana-gamanatas tanayam atipraṇayān niruddhavatī | [7] niruddhau ca tāv utkaṅṭhāviṣṭhāv arodiṣṭām | tatra ca kadācid ahnāya nihnavam ārabhya pitur abhyarṇam gacchantau, savayobhyaḥ sukham yacchantau vartmāparikalya vrajabahir upaśalya-sthair vatsa-pālyair bālaiḥ kṛta-melantau khelantau tat-pālāyamānau mumudāte |

[8] tad evaṁ tayor asakṛtkṛtim anubhūya bhūyaḥ śrī-vraja-bhūpatī dampatī sukha-sambhūyamānatāyām api bhavya-dūyamāna-manastayā mantrayāmāsatuḥ: yadi go-saṅgāvasthānam vinā na sthātum pārayatas, tarhi vraja-sadeśa-deśe vatsān eva tāvat sañcārayatām iti |

[9] tad etad eva vrajarājaḥ saha-jādibhir mantra-vidbhiḥ saha mantra-sahatayā vicārya, tantra-vidbhiḥ puṇya-dinam avadhārya, puṇyāha-vācanādikam api sañcārya tābhyām go-bāla-pālanārambham ācāryāmbabhūva | [10] tābhyām eva saha mahā-gopālā maham vidhāya manasi ca sukham nidhāya nija-nija-bālān vatsa-pālān kalayāmāsuḥ | yasya cātau jananī-janitena majjana-sajjanena bhojana-bhajanena vasana-vasanena sad-alaṅkaraṇa-dharaṇena vetra-netra-murali-gavalānām valanena ca bala-kṛṣṇau śobhām lebhāte |

[11] kṛṣṇas tv ānīte upānahau nahi-nahi-kāreṇa bahiś cakāra, kula-paramparā-gata-dhana-godhan-samārādhana-dharma-marma-bādhanam hi tat-prasādhana-vaśād bhavati iti | tataḥ kṛṣṇa-bhāvam anubhavatā rāmeṇāpi tathānumatam | [12] duṣkara-gaṇanāni godhanāni tu nūnam kṛta-tad-avadhānāni tad-ānukūlyāya prakhara-khara-khura-khanana-khuralibhir mṛn-maya-reṇūn api puṣpa-reṇūn iva vidhāya karkarākaṅṭhakādikam api khaṅḍaśas tathā sandhāya tadīya-caraṇa-pracāra-bhūmim sukha-sañcāratayā kārayāmāsuḥ | vasudhā ca sudhā-sekam eva tadīya-caraṇa-sañcāreṇa manvānā vṛndayā saha ca yogam tanvānā tad-ānukūlyāvaśeṣam niravaśeṣam cakāra | yathā ca khadira-vanādikam api sukha-sañcārāya samyag adhikam bhavati | [13] yathā ca sarvatra tadīya-caraṇa-kīśalayālaya-sūkṣma-rekhā-lekhānām udayaḥ sarva-mud-ayanam bhavatīti prakṛtam anusarāmaḥ |

[14] tad evaṁ mahā-maṅgala-saṅgatatayā vatsa-cāraṇotsavam anukriyamāṇe prayāṇe samudgata-śobha-samudgaka-vicitrac-chatra-cāmara-paṭṭa-paṭādi-nānā-sāmagrī-saṅgraha-vyagrībhūta-karā bhuvana-śubhaṅkarā jita-vṛndākarāḥ kiṅkara-dārakās tāv anusarantaḥ kim apy antaḥ-sukham anubabhūvuḥ | [15] tatra ca mātara-pitarāv ārabhya pratyāgāra-dvāram sarvābhir anarvācinābhir vara-varṇinibhir mahā-dhanair nirmaṅchyamānau dīpāyamāna-maṅibhir nīrājyamānau praphulla-surabhi-prasūnair abhivṛṣyamāṇau maṅgala-saṅgha-saṅgata-gītaiḥ saṅgīyamānau yathārham tad-antika-vacana-kānti-santatibhiḥ santosyamānau, purastād vikīrṇa-vistīrṇa-nayanair nirvarṇyamānau gurūn abhivādyā niravadya-vādyā-prasādyamāna-kautuka-pratataṁ pratasthāte | [16] yatra divya-gaṇās ca tadvad eva divyanti sma | tataś ca—

veṇu-vetra-dala-śṛṅgavaṭibhiḥ
kanduka-bhramara-dāru-naṭibhiḥ |
krīḍinau sa-śīśu-go-suta-jāte
nīla-pīta-vasanau rurucāte ||5|| [svāgatā]

[17] tad anu, dūrataḥ sūratatayā purataḥ paśyadr̥śaḥ pitṛtatsadr̥śas te kām̐scit prauḍhān
ūḍhāvadhānān vidhāya, cārapradeśavicāram abhidhāya ca, kramata eva vyutkramataḥ
kramamānāḥ sukṛtinaḥ kṛtinaḥ parāvavṛtire | [18] rāma-rāmānujādayas ca kiñcid añcitvā—

visārya vatsān āvārya paritaḥ śādvale sthale |
khelām cakrur mitho melād āvelām bhojanāgateḥ ||6|| [anuṣṭubh]
yathā,
veṇum vādayatoḥ phalādi kiratoḥ śiñjat-tulākoṭi-bhāg-
aṅghribhyām kṣipator vṛṣānukaraṇaiḥ samyudhyator etayoḥ |
bhrātror nirjayinor mitho drava-vaśād uccaiḥ sakhāyas ca te
pārṣṇi-grāhatayā yudham vidadhataḥ kolāhalam cakrire ||7|| [śārdūla]

[19] tataś ca tau vatsāms tṛṇair āpyāyā jalam āpyāyā sarvān vilokitavantau | śrī-kṛṣṇas tu
teṣu kasyacid gaṇḍādi-kaṇḍūti-khaṇḍanena bāhu-daṇḍa-kṛta-kaṇṭhāvaguṇṭhanena, mātaraṁ
militum icchasi? melayiśyāmi iti tat-karṇe mithaḥ kapola-melana-pūrvaka-vṛthā-varṇanena ca
tam upacarya sukham upalabdhavān |

[20] atha bhrātarau sakhibhir jalāplavana-kelim ācarya vanya-veśa-viśeṣam apy āsajjya
caraṇa-caryayā carantāv apūrva-mṛga-pakṣiṇaḥ samantāl lakṣayantau vailakṣyam āsedatuḥ |
tatra ca,

rutam anukurutas tau līlayā yasya jantoh
samudayati tadyām jāti-mātram tadāsu |
bhaṇitam atha vidhattas tad-viruddhasya tasmin
yadi bhayam anu tasmāl līyate taj javena ||8|| [mālinī]

[21] tataś cāhnāya madhyāhnāśanam ādāya sva-sva-dhāmataḥ samāgatābhis tad-ucitābhir
vanitābhir janitānandanāḥ śrīmān nanda-nandanāḥ sakhi-vṛndam ānandayan vāṇīya-māna-
veṇu-raṇitenākāraṇayā mañkṣu saṅkalayāmāsa | saṅkalitāmś ca sakhīn eṇīdr̥śaḥ śreṇīkṛtya
cādr̥tya ca samupaveśitān suveśitān madhyam adhyāsita-śyāma-rāmān bhojana-kāmān krama-
niśāmanayā yām anayā jemayāmāsuḥ | [22] yatra narmanā śarma-dānāya kiñcit kaścic kiñcit
kaścic viśiślāghe śaślāghe ca | yatra ca tair vivadamānānām samvadamānānām cānyāsām
vacana-prativacana-śravaṇa-kautukānantaram dhātrī-gaṇa-pātrī kācit tu dāsera-bālakān prati
phelā-visarjana-rañjanāya pūrti-vyañjanayā bhojana-vitṛṣṇatām anucariṣṇum kṛṣṇam prati sa-
kāku jagāda—

mayā yatnād etad drava-madhuram ārād upahr̥tam
jananyā rāmasya prayatana-yujā sādhitam idam |
bhavan-mātrā cāsya svadana-vidhaye datta-śapatham
muhuḥ sandiṣṭam tan nikhilam upayuñkṣva trayam api ||9|| [śikhariṇī]

[23] tad evam kautuka-viśeṣeṇa jāte bhojana-śeṣe racitācamanam tam ananta-guṇa-kamanam
rāma-dāmādibhiḥ sahitaṁ sahitaṁ sā punaḥ karpūra-rasa-pūra-pūrṇa-khapura-pūrīta-
sacūrṇa-svarṇa-varṇa-parṇa-puta-dāna-puraḥ-saram evam avādīt, lālya-pālyamāna-mātr-
sandeśatayā bālyam apahāya tūrṇam eva vraja-sadanam pūrṇam ācaraṇiyam |

[24] atha kiñcid dūram gatvā tasya teṣāṃ ca khelā-melābhiniveśaṃ matvā grīvāṃ parāvartya nartyamāna-nayanatayā samarthāṃs tat-pālakān bālakān praty uvāca—are re, śīghram evāyaṃ prāṇayāniyo vraja-dharaṇīśa-praṇayinyāḥ prāṇasya prāṇaḥ iti |

[25] tad evaṃ gatāsu tāsu sāgrajaḥ sa tu duṣparihara-bāṣpa-cchedya-sa-puṣpa- trṇa-mukhān vatsān vrajābhīmukhān vidhāya śanaīś cārayan gāyan nṛtyan hasan krīḍan divi-carair brāhmaṇair brāhmaṇaiḥ stūyamānaḥ sumanobhīś ca sumanobhir vṛṣyamānaḥ svaghāya vartma jagrhe |

[26] tataś ca vatsāvāsaṃ yāvat sāgraja-mitra-vrajatayā yathākramaṃ vikramamānas tatra ca vatsān saṅkṛtya kṛta-kṛtyatayā ramamāṇas tal-lāvaṇya-darśanena harṣamānas tat prāḡ eva sarvair vraja-vāsibhir upavrajyamānaḥ snānādi-pūrvakaṃ divyam ambaraṃ valayamānaḥ śīghram eva bhojanaṃ bhajamānaḥ punar api go-dohana-bhūmi-gamanena sukhaṃ yajamānas tat-tan-māṭṛ-nāmaḥ vatsān hvayamānaḥ sambhramatas tad-gamana-vyatikramāt prahāsa-maya-mānaḥ pradugdhāni dugdhāni ca tāni kiñkara-nikareṇa grhaṃ hārayamānaḥ punar ālayam āgamyā kṣaṇa-katipayam mātaram ānandya tām anu vindamānaś candra-śālikāṃ viśramāya śrayamānaḥ punar sarveṣāṃ atiharṣaṃ vavarṣa | prasvāpya ca taṃ ca taṃ ca sā ca sā ca mātā paritaḥ parijana-kumārān sannidhāpya grha-vyavahārāya bṛhad-dhāma jagāma |

[27] tad evaṃ dina-katipaye parama-ramaṇena gamita-samaye sa tu nṛśaṃsaḥ kaṃsa-nāmā yathārha-varṇa-kṛta-varṇanataḥ samākīrṇa-tat-tad-vṛndāvanāgamanādi-vṛttāntaḥ svāntas cintayāmāsa—

[28] hanta, satyatā-sāreṇa devyā vacanānusāreṇa nanda-gopa-ḍimbhatā-dambha eva sa ko'pi gopitaḥ sambhāvyate, yena nūtanāvayavenāpi duḥsaha-mahasāḥ pūtanādayaḥ sahasā gāmbhīryāvṛttena vīryātīśayenāmbhāniyatām lambhitāḥ | trasyati ca tasya nāma-dhāma-vaśān mama hrdayam | tasmād asau chalata evotkalanīyaḥ | hanta, chalān apy uttaram uttaram atiriktaṃ yuktam eva te prayuktavantaḥ | tathāpi kadhāriti-bhūya vyarthī-bhūtāḥ iti vicārya, punar api taṃ praṇidhim sannidhim nikāyyataḥ samānāyya papraccha, aye, tvayedam apy avakalitaṃ, jātau kasyāṃ tasyādaraḥ sneha-bharaś ca paramaḥ parāmṛśyate?

[29] sa covāca—deva, go-vatseṣu tad-utsekaḥ pratiyate |

[30] kaṃsa uvāca—samyag gamyatām nijam eva harmyam | punaś cānyam uvāca—ākāryatām purataḥ sa vatsāsuraḥ | sa ca śacī-pater api klamaṇaḥ | sa-sambhrama-vikrama-kramatayā tenāniya samarpitaḥ pāniya-lavavad drava-pravaṇatāvastha eva tasthau | tena ca sambandhatām āśaṃsan pāmśu-saṅghaval labdha-dhvaṃsaḥ kaṃsas tūpāmśu taṃ sutam iva śaśaṃsa, vatsa vatsāsura, gaccha nandasya vrajam | gatvā ca vatsāṃś cārayataḥ kumārāyatas tat-kumārasya sadeśam āśādyā nijam vatsa-veśam utpādyā tasyāpakāram ārabhasva |

[31] tataḥ sa ca, yathājñāpayanti rājñām ājñāpakāḥ iti tad-vacanānupathātmā tat pratiśāsanād atrāsam eva tatrājagāma | yatra svacche vatsa-krīḍana-nāmani yāmuna-kacche tad-vidha-māraka-karmā vraja-rāja-janmā vatsān mānayan nayana-viśayam viśa-dharam iva taṃ cakāra |

[32] atha matsaratas tata itaḥ saratas tasya gandhānusandhānataḥ kṛtsnān khaṭa-deśam aṭataḥ śakṛtkarīn vyagraṁ paśyataḥ paśyann agrajaṁ vrajarāja-tanūjanū rahaḥ sa-vyājam vyajahāra, bṛhad-bhrātaḥ, prātar anāyātaḥ pariciyate vā ko'yam upatoyam pratīyate vatsaḥ?

[33] rāma uvāca—bhrātar, nahi nahi |

[34] kṛṣṇa uvāca—nirūpyatām |

[35] rāma uvāca—bhīṣaṇa-prakṛtir iva pratīyate |

[36] kṛṣṇa uvāca—pūrvaja, pūrva-devo'yam |

[37] rāma uvāca—satyam, yasmād asmāsu vatsesu cākasmād adṛṣṭijādṛṣṭir asya dṛśyate |

[38] kṛṣṇa uvāca—yadi bhavad-ādiṣṭam syāt tarhy etaṁ diṣṭāntam āsādayāmi |

[39] rāma uvāca—lokataḥ kalānkataḥ śanke |

[40] kṛṣṇa uvāca—maraṇe ditya-patyatā param āgatya pratyakṣī-bhaviṣyaty asya | tataḥ ko'pi nāpavadeta |

[41] rāmaḥ saharṣam uvāca—dviṣantapa, sacchalam etaṁ sacchalam eva mandam mandam abhyavaskanda |

[42] atha śrīvatsa-vakṣās ca vatsān anyāms cucukāreṇa sannidhānaḥ kaṅṭha-gaṅḍa-piçiṅḍādau kaṅḍum apanayamānaḥ, sarvataḥ kriḍan gāyan parva tanvann ivāsīt |

[43] tatas tasyāpi labdha-chidraṁ-manyasya, kūṭa-mayyā sva-kaṅḍūti-vighaṭanecchayā nikaṭam aṭatas, tad akarkaśa-mudrayā sahasā tān hitvā taṁ sa-puccha-pādaṁ grhītvā bhramayāmāsa |

yāvacchaḥ parivartanaṁ bhramayatā vatsasya cakre'munā
tāvacchaḥ pratipat kramān niragamad rūpāntaraṁ cāgamat |
krīḍāyāḥ phala-pātanārtham iva ca kṣipte kapitthopari
jñāṭṛtvaṁ naṭavat kalām ca pṛthukās te tasya śaślāghire ||10|| [śārdūla]

atha devaiḥ prasūnāni vṛṣṭāni hasitāni ca |
na nāsayā na ca dṛśā bhinnatām netum īṣire ||11|| [anuṣṭubh]

[44] tad anu ca parihāsa-bhāsamāna-hāsam divya-sabhāsadas tad idam avadamś ca, nūnam etad eva deva-vairi-vairiṇas tātparyam paryavasyati |

vayam gām gopālāḥ paricinumāhe tad-dviṣam api
praticchanne rūpe'py anumiti-nidāna-vyaticarāt |
ato re re vatsākṛti-suraripo mad-vidha-karāt
kathaṁ te mokṣaḥ syād iha laṣasi cet pretya bhavatu ||12|| iti | [śikhariṇī]

tad evam—

tau vatsād api rakṣantau sarvaṁ lokam rarakṣatuḥ |
yad-arthaṁ prātarāsādi yasmin daitya-vadhādi ca ||13|| [anuṣṭubh]

[45] tataś ca tad-dine'pi śrī-kṛṣṇa-rāmayoḥ svadhāma-samāgamanam jātam, kintu tad-vṛttam aniṣtam iti tad-iṣṭa-gaṇaḥ sarva evāvariṣṭa | tac ca, na jāne kim-vadantī kimvadantī syād, iti sacintībhūya |

kaṁsas tu tasmād vatsapād api vatsāsura-nirvāsanam apasarpa-mukhād viṣam iva karṇa-randhra-sparśa-mātreṇāntaḥ sambhūya bhṛśam dṛṣau nimīlayāmāsa | tena daśamīm iva daśam prāpitaḥ | sa tu mantribhiḥ kathaṅcid bahir avadhāpitaḥ sārddham eva tair idam acāru vicārayāmāsa, hanta sambhāvitā dambhānvitā bahavaḥ prasthāpitāḥ, na tu tair bhadrām kiṅcid api sañcitam | teṣāṁ dhīpsā-vīpsā hi na hīpsāṁ trātavatī, pratyuta tān eva psātavatī | tataḥ kim kurmaḥ?

[46] mantriṇa ūcuḥ, deva, kevalam bakam atra balam avalambāmahe, yatas tadjātāv eva dambha-sambhārā gambhīrāyante |

[47] kaṁsa uvāca—ām ām, mama suhṛttamaḥ sa eva kevalas tatra prasthāpanāya sthāpyatām ity ānāyya tathādiṣṭaḥ sad-aniṣṭaḥ sa duṣṭaḥ kaṁsa-puṣṭaḥ samprati baka-sthala-nāmānam nāndīśvara-giri-samīpa-dhāmānam upasarasaṁ pradeśam bhāvi-kṛṣṇa-praveśam adhigamyābhigamya giri-śṛṅga-bhramārambham dambham dadhamānas tasthau | yatra tulya-paryāyatayā dambha eva gahvarāyate sma |

[48] tadā ca śrī-gopāla-valitā gopāla-bālā go-bālān pālayantaḥ pānīyam pāyayantaḥ kūlam anusthāpayantaḥ svayam api payaḥ-pānam ayantaḥ parasparam snapayantaḥ samutthāya ca kalāpayantaś cikriḍuḥ | kalāpayantaś ca puṣpāharaṇāya parataḥ pracāram āceruḥ, tam ācarantaś ca tam bakam ikṣāmāsur utprekṣāmāsuś ca: aho, girir ayaṁ dūrata eva kutaḥ? puras tasya śṛṅgam | tataḥ sadya evādaḥ śata-manyunā manyunā śata-koṭi-troṭitam iti ghaṭate | punar nicāyya ca procuḥ, nedaṁ giri-śṛṅgam saṅgacchate, kintu jantu-viśeṣaḥ so'yaṁ mantum iva cikīrṣann amitaśīrṣam vartate, yata ugram-paśyatayā kharatā-cañcu-cuñcutayā ca baka iva parāmṛsyate |

[49] śrī-kṛṣṇa uvāca—

ākārāt pakṣitulyaḥ syād vyāpārān na ca pakṣivat |
bakaḥ kim navakaḥ sāksāt kūṭavat sthitir ikṣyate? ||14|| [anuṣṭubh]

[50] atra tatra jigamiṣann eva samiṣa-śliṣṭatāviśiṣṭam kūṭa-śabdān paṭhitavān | [51] atha samuddaṇḍa-daṇḍa-varaṇḍa-sakhi-maṇḍala-maṇḍitaḥ puṇḍarīka-locanas tam jānann apy ajānann iva tasya tuṇḍa-sannidhim eva gamane'vadhiñcakāra | sparśa-viṣa-viṣadhara-viśeṣa-kumāraḥ kautukātireka-vaśād bhekasyeva |

[52] tataś ca gaṇḍūpadaṁ manyamānaḥ sa ca maṇḍūka iva kuṇḍali-pogaṇḍaṁ taṁ nijagāra,
na tu kiñcit kuñcayitum api śaśāka | kintu hanta, hanta, sphūrṭim prati santama-sadharmaṇā
tena karmaṇā śrī-rāma-dāmādīn prāṇair vikalitām kalayāmāsa |

sva-bhrāṭṛ-vīryam januṣā vidann api
pralamba-kārir baka-ceṣṭite'rditaḥ |
bhaiṣmīkṛte tasya gatau yathaiva sa
premā hi sarvaṅgila-bhāvam ṛcchati ||15|| [upajāti 12]

[53] atha bakaḥ sva-kaṇṭhāvate kṛpīta-yonivat kapāta-tejaskaṁ taṁ jhaṭity ujjagāra | tataś ca,
so'yaṁ mama hṛdayam abhrākṣīd iti vibhāvya punas tan nigaraṇa-yogyam nādrākṣīt, kintu
tataḥ parān-mukhaḥ sa punar baka iva mūrkaḥ sura-śātrava-bakas tejo-mātra-
gātratayāvagatam api taṁ troṭi-koṭibhyām troṭayitum udayunkta | [54] sa tu śautīrya-
koṭīśvaras tat-troṭi karābhyām vighaṭayāms taṁ sa-pāṭavam pāṭayāmāsa, bhīmo jarāsandham
iva, bālo vīraṇam iva vā |

yadā murāriṁ nijagāra kahvas
tadā sakhāyaḥ sabalā mumūrcchuḥ |
udgīrṇavān yarhi tadānvacetan
svabhāva-jam prema parān apekṣi ||16|| [upajāti 11]

[55] yatra vṛndārakā dārakās ca kramān mumudire | yathā—

bakāsore vatsasurāri-ghātinā
hate surā nartana-vādyā-vartanāḥ |
te nandanād apy atisetutām gatā
mallyādyam ullūya mudā varīvṛṣuḥ ||17|| [upajāti 12]

[56] śrī-kṛṣṇābhiprāyam utprekṣamāṇāḥ sādbhutaṁ prekṣamāṇā bakam upajahasuś ca |
yathā—

prasārayāms tvaṁ grasanāya cañcum
sāhāyakaṁ tatra mayāpy akāri |
vidīrṇam āsīd yadi sarvam aṅgam
mamāsti doṣaḥ kva nu mūḍha kahva? ||18|| [upajāti 11]

tatra ca—

yasmin bakāsyād udite'pi te'rbhakā
jijīvur asmin milite bakāntake |
teṣv aśru-kampa-svara-bhaṅga-saṅgataṁ
vaivarṇyam ṛcchet kim u varṇanīyatām ||19|| [upajāti 12]

[57] atha sarve samaya-vyagratayā śīghram eva tasmin sarasi militvā snātvā taṁ pradeśam
hitvā kṛṣṇam gṛhītvā gṛhāya pratasthire |

kṛta-gṛhāgamanā vraja-bālakās

tad akhilam khalu vṛttam avarṇayan |
baka-khagasya tathākṛtitā
tathā śīśu-kṛtā mṛtir evam abhūd iti ||20|| [drutavilambitā]

tad-vārtā-yugalena gokula-bhuvām dagdham ca siktaṁ ca yat
pratyaṅgam tad idam layāya bhavitety evam janaiḥ śaṅkitam |
paścāt pratyuta romaharṣam adadhād yat tat tu yuktaṁ parā
vārtā tatra varāmṛtād api parā tair evam āsvādyata ||21|| [śārdūla]

[58] tataś ca te sarve samudvignam uditāḥ samuditā vitrāsānanda-nispandaṁ śrīman-nanda-
mandira-jana-vṛndam anuvindamānāḥ śrī-govinda-vadanāravindam asra-sanditāḥ
sandarīdṛśya parāmṛśya ca bakāntānām aśāntānām maraṇe kāraṇam parasparam ūcuḥ—

asya bālasya kim pūrvam kim apūrvam vrajesītuḥ |
kim artham vā pūrvam āgas te cakrus te hatā yataḥ ||22|| [anuṣṭubh]

[59] tad evam prapañce'vatīrṇānām api śrīman-nandādīnām tad-varṇanānandād adīnānām
prapañca-dharmaṇa saṅkīrṇatām na varṇayāmāsuḥ | ūcuś ca śrī-bādarāyaṇi-caraṇāḥ—

[iti nandādayo gopāḥ kṛṣṇa-rāma-kathām mudā |](#)
[kurvanto ramamānās ca nāvindan bhava-vedanām || \[BhP 10.11.58\] iti |](#)

[60] tad etad baka-nirgrathanam ugram ugrasena-duṣputraḥ śrotreṇāpiya vyagra-cetā
babhūva, bhāvayāmāsa ca—hanta, sarva eva māyātirikatā-prayoktāras tatra riktī-kṛtāḥ |
sarvam lumpantas te culumpāmāsire ca | tarhi vyomābhidhāna-dānava-mātram atra pātram
paśyāmaḥ | [61] sarva-māyā-maya-maya-tanayaḥ prakhyāta-bala-valayaḥ sa hi mahiyān iti
padmāvati-jaraṭha-jaṭhara-janmā sammānanayā tam ānāyya tat-kāryāya paryāpayāmāsa |

[62] sa cāgamyā vyoma-nāmā kṛta-vyomāvalambatayā nyakṣeṇa vikṣamāṇaḥ kāmyakāraṇya-
dharāṇī-dhara-sannidhānataḥ samam atyarbhaka-vṛndenātyarbhakatayā nirvṛḍa-kṛḍā-
sandarbhām śrī-yaśodā-garbha-jātam śrī-rohiṇy-arbhakam vinā samāyātam dadarśa
vimamarśa ca—

[63] ete khalu bhoḥ dāsyāḥ-putra ! caurasya-kula ! paśyato-hara ! devānām priya ! iti
parasparam sambodhayantaḥ kṛḍanti | te caite meṣa-tat-pośaka-tan-mośakāyamāṇā
ramamāṇā laksyante | yatra ca meṣā mośyamāṇā api na bhāṣante | pośakās ca teṣām
bahalānām sambhālanāya durbalāyante, mośakās tu nirghoṣatayā pracchannam evāgacchanti |
ayam tu tat-pośakāyamāṇaḥ śyāma-dhāmā kumāraḥ prabhākara-sahasra-prabhāva-
bhāvitatayā nāsmad-vidha-sannidheya-sannidhānas tarkyate | tathāpy asmākam ayam
evāvasaro varo nāvaro varaṇīyatām anusarati | atra hi tasya niravadhānasya bahiś-cara-prāṇa-
tulām valamānā bālakā vinaivārtim hartavyā bhaveyuh | tato vyagrībhūtaḥ so'yam agrīyaś ca
vinā vighraḥ grahītavyatām ṛcchet, sāmīkṛtam tu na svāmine rociṣyate | tad etad vicārayamś
cora-vad-ācāra-gopa-dāraka-prakāras tadīya-nivḍa-kṛḍāyām praviveśa | pravīśya ca, nivḍa-
kānana-kṛta-praveśatayā pośakābhīniveśam atikrāmatas tām mośayāmānām kramaśaś catuḥ-

pañcāvaśeṣam apakramayāmāsa | apakramyāpakramya ca giri-guhāyām nigūhayamānaḥ
punaḥ punar ayamānaḥ peśaskaritānusārī prastarāstaraṇatas tad-dvāram āvavāra |

[64] etaj jñātvā nirjarāri-prahārī śiṣṭān kaṣṭantam harantam kumārān vyagrī-bhūtaḥ simhavad
grāma-simham vidrutyārād agrahin nyagrahīc ca |
svānga-vyaṅgāt spaṣṭa-bhūmiṣṭhamānam
kṛṣṭā ḍimbhāms tam tataḥ kṣauṇī-prṣṭhe |
āpātyātha prāṇa-vartmaṇi rundhan
vyagrī-kṛtyālabhya-kalpaṁ cakāra ||23|| [śālinī]

[65] tad evam saṁhata-saṁhananam apy etam niḥsandhi-bandhanam viśṛjya tat-pada-
paddhatim saṁsṛjya tad-gupti-dvāram anusasāra | tataś ca,
sadyo nirbhidyāpidhānam guhāyās
tatrāviśya dyotam āviścakāra |
tasyās teṣām cārbhakāṇām samantād
ātmālābhād yat tamas taj jahāra ||24|| [śālinī]

yeṣām duḥkham tad-guhā-garta-rodhe
tadvan nāsīd yadvad etad-viyoge |
dṛṣṭvākasmād enam ete bakāriṁ
prāṇān prāntākarṣaṇenaiva jagmuḥ ||25|| [śālinī]

sarve tasmād utthitā rodanārtās
tadvad ārtam kṛṣṇam ahnāya cakruḥ |
so'pi kṣmābhṛt tat-pratidhvāna-dambhāt
krandann āsīd ity amībhir vyabhāvi ||26|| [śālinī]

tasmāt kṛṣṭās tena tam veṣṭayantaḥ
śāsvat tasya sprṣṭito naṣṭa-duḥkhāḥ |
dṛṣṭvā dviṣṭa-prāṇam atyanta-bhīṣmam
vyomam hrṣṭā mitra-goṣṭhīm upeyuḥ ||27|| [śālinī]

atha parimilitair vicitra-mitrair
bhuvi divi deva-gaṇais tadopalambhyaḥ |
apahr̥ti-caritam nija-kramāt taiḥ
kathitam asau kalayan vraje viveśa ||28|| [puṣpitāgrā]

[66] atra vyomam diṣṭānta-daṣṭam dṛṣṭvā kusuma-vṛṣṭi-kṛdbhir dānava-dveṣṭrbhir ayam śrī-
kṛṣṇābhīprāyaḥ spaṣṭam parāmrṣṭaḥ—

kṛīḍāyām atra corāṇām śvāsa-rodho vidhīyate |
vyomas tvaṁ vyomatām prāptas tasmāc cet karavāṇi kim? ||29|| [anuṣṭubh]

[67] atha kathakaḥ kathā-samāpanam uvāca,
īḍṛk kautukavān putras tava gopa-narādhipa |

vatsādi-trayam āninye līlayā yas tu pañcatām ||30|| [anuṣṭubh]

[68] tad evam amī sāksād iva vyoma-vadham anubhūya bhūyasā sukhena vilasan-mukhena
lalitā grhāya calitā babhūvuḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
vatsāsurādy-utsādanaṁ nāma
daśamaṁ pūraṇam
||10||

athaikādaśam pūraṇam

agha-brahmāgha-mocanam

[1] atha pūrvavat prabhātataḥ prabhātāyām sabhāyām madhukaṇṭhaḥ sotkaṇṭham uvāca—

[2] tad evaṁ pūrvavad eva devana-kutukataḥ pūrvadeva-mārayoḥ kumārayor anayoḥ
kaumāram ativr̥tta-kalpam āsīt | [3] yau khalu,

śubhra-śyāma-rucī rucīm akurutām pauganḍa-lakṣmī-kr̥te
cāpalyena muner api sma kurutaś cittam milac-cāpalam |
nānā-kr̥ḍita-mādhurī-vara-kalā śikṣā-kalāpam gatau
veṇūdgāna-sudhām sudhāmsu-vadanāv ātatya cikr̥datuḥ ||1|| [śārdūla]

[4] atha kadācid atiprātar agrato jāgrato nija-vihārato jagad eva pātuḥ śrī-rāma-bhrātur
yādṛcchikīyam icchā jātā | prātar-bhojanam apy adya nirjana-vana eva yojanīyam iti | tataś ca
kṛta-prātaḥ-kriyas tat-prārthanāya racita-māṭṛ-priyas tad-anujñayā gacchan śṛṅga-rava-
sañjñayā sāgrajam sakhi-vrajam jāgarayāmāsa | jhaṭiti cāṭitvā śṛṅgātaka-madhyam adhyāsyā
kṣaṇa-katipayam tat pratikṣaṇam pratikṣaṇam vyāpārayāmāsa | [5] śayyotthāyām vidrutya
militeṣu savayaḥ-sama-vāyeṣu rāmam āgamayitum ūrdhvam vartamānas tan-mānavena
vārtānuvartayāmāse |

[6] yathā ca provāca tad vācikaṁ asau—hanta bhoḥ, kṛṣṇa, tvayā saha kr̥ḍā-tr̥ṣṇag apy aham
viruddha-vidhinā niruddha evāsmi, yad akasmāt kasmād api puru-kulajanmā man-mātulaḥ
paramātula-nirbandhān mām avalokayitum āgamyā harmya eva sthāvara-sādharmyam
āsāditavān asti | adya ca tavātīva prātar ātta-jāgaratayā samihita-viśeṣam ūhitavān asmi |
tasmād bhavatā yā līlā bhāvayitum bhāvitā, sāvaśyam bhāvayitavyā | navyārambhe
viṣkambhaḥ khalv apratibaddha-siddhi-sambhāvanām stambhayati iti |

[7] atha varṇyamāṇam tad ākarṇya sa ca kamala-savarṇatā-vilasad-ākārṇa-locanaḥ
pratipanna-kr̥ḍā-rocanaḥ sakhīn uvāca—bhavatu | bhavanta eva sva-sva-bhavanād
vihaṅgikāyām kācam āyojya bhojya-bhakta-bhakta-niyojyajanam prayojya tat tad upayojyam
ānāyā vanāya gamanāya tvarayantu | asmaj-jananī ca bhavyānām bhājana-bhṛta-bhojana-
dravyāṇām drutam eva sajjana-vargenāsmabhyam visarjanam arjayiṣyati iti nijehite tathā
vihite, hitepsu-bālaka-samudāya-mudām udāra-ceṣṭaḥ puraskṛta-vatsa-cayeṣṭaḥ kānanam
praviṣṭavān | yatra ca vatsa-pāla-bālakaḥ pratighasram sahasraśa eva tena mīsratayā
viśrūyante | teṣām vatsās cāyuta-prayuta-niyutādi-saṅkhyā-yutā varṇyante | kṛṣṇa-vatsānām
saṅkhyā punar asaṅkhyā-sañjñā saṅgīyate | tataś ca—

āpūrṇa-śṛṅga-muralī-niyutaṁ savatsa-
yūthāyutāravam udīrita-hūti-miśram |
kṛṣṇaś calann atha vanāya balasya cittam
lolaṁ cakāra jagatā saha kautukāya ||2|| [vasantatilaka]

[8] atha gahanam gāhamānā maṇi-jāta-rūpābhyām suṣṭhu jāta-rūpā api bālāḥ phala-
pravālādibhir alaṅkṛtam ātmānam kṛtavantaḥ, yathā nikāyye duryāca-kāca-guñjā-puñjam apy
upayauñjate sma | nahi vilāsa-bahulatakulānām idaṁ na tat tulam iti vicāraḥ sañcarati |
kāraṇyam eva khalu paṇyam gaṇyatām nayati, vilāsitaḥ punar dṛśyatām eva parāmrśya
hr̥ṣyatīti |

[9] atha te śikyitāna-pātrāṇi vṛkṣa-śākhāsv avalambita-gātrāṇi vidhāya kṛṣṇa-bhrū-bhaṅga-
taraṅga-saṅgata-raṅgatayā cāpalya-viśeṣam śleṣayāmāsuḥ |

[muṣṇanto'nyo'nya-śikyādīn jñātān ārac ca cikṣipuḥ |](#)
[tatratyās ca punar dūrād hasantaś ca punar daduḥ || \[BhP 10.12 |5\] iti |](#)

[10] tatra cauryādikaṁ, yathā:

yaṣṭy-āder narmaṇāsann apaharaṇa-karā ye hr̥ta-svās tathā ye
dūre ye kṣepakā ye pratiharaṇa-kṛtas te ca te cāsu sarve |
śrī-kṛṣṇa-bhrū-vidhūti-pratilava-laghutā-śāli-tat-tad-vilāsaiḥ
pratyekaṁ svīya-yogyam nigamanam avidus tatra naivānyad anyat ||3|| [sragdharā]

[11] tad evam eva saṁyogād yathā tad-eka-sukha-yoga eva teṣām bhogas tathā viyogād api,
yathā:

[yadi dūram gataḥ kṛṣṇo vana-śobhekṣaṇāya tam |](#)
[aham pūrvam aham pūrvam iti saṁspr̥śya remire ||\[BhP 10.12 |6\] iti |](#)

[12] asya cārthaḥ samasya darśyate | tatra sparśanam, yathā—

vatsebhyaḥ preṣya sarvām sakhitatim aghajid vīkṣitum vanya-lakṣmīm
dūre'gād kṛṣṭa-dṛṣṭiḥ kramaśa iha tadā sā nivṛttā vidūrāt |
saurabhyāghrāṇa-netrā madhupa-kula-tulā saṅghaśas tam dravanti
spr̥ṣṭvāham-pūrvikāyām aham-ahamīkāyā pṛcchatī cānananda || [sragdharā]

[13] ramaṇam yathā—

mitho'pi snigdha-bhāvānām kṛṣṇa-kautuka-dattaye |
āhopuruṣikā teṣām āloki spardhanām iva ||5|| [anuṣṭubh]
jagur eke veṇunā tat-pracchādāna-parāḥ pare |
vādayanto viśāṇāni hāsayāmāsur acyutam ||6|| [anuṣṭubh]
vyañjayantas tatra kecit pūrveṣām grāmya-rītītām |
tān nivārya svayam bhṛṅgair jagus tadvat pikaiḥ pare ||7|| [anuṣṭubh]
gopālānām javaḥ ślāghyo gānādyam bhikṣutā-param |

itthaṁ kecid vyañjayantaḥ pakṣi-cchāyena dudruvuḥ ||8|| [anuṣṭubh]
 ke'pi sarvānukarṭṭva-sva-guṇādhikya-sūcakāḥ |
 haṁsa-kahva-mayūrāṇāṁ goṣṭhī-madhyam prapedire ||9|| [anuṣṭubh]
 kecid vāṁśa-naṭīm vidyām ātmano vyañjitum mudā |
 viḍambitaiḥ kīśa-ḍimbaiḥ saha śākhāsu babhramuḥ ||10|| [anuṣṭubh]
 tatra sarva-kaniṣṭhās tu sva-niṣṭhā-mātra-tat-parāḥ |
 sākaṁ bhekair viraṅghantaḥ saritaḥ srava-samplutāḥ ||11|| [anuṣṭubh]
 vihasantaḥ pracicchāyām śapantaś ca pratisvanān | [BhP 10.12 |10]
 hasantaḥ kṛṣṇa-santoṣam lasantaḥ santataṁ daduḥ ||12|| [anuṣṭubh]
 kartum pratidhvanau śāpaṁ pratibimbe viḍambanam |
 nudan bālān mudam lebhe pratiśāpādito hariḥ ||13|| [anuṣṭubh]

eṣā gatir māyika-dṛg-vimohanī
 jñātātmanām bhaktimatām ca dūragā |
 yāsādito kṛṣṇam anuvrajārbhakair
 iti sphuṭam śrī-śuka-deva-niścitiḥ ||14|| [upajāti 12]

[14] tad evaṁ lilām anyām api titāṁsati kaṁsa-dviṣi dīvyatsu ca sarva-kalā-vidvatsu visaraj-jāleṣu vatsa-pāleṣu bakī-bakayor anujaḥ kaścid agha-nāmā danujas tad-vartmani vartate sma, jyotir-maṇḍaleṣu pracāṇḍa-kāla-jalada iva | yaṁ khalu kaṁsaḥ śāśaṁsa—aye, mādiya-mahā-sahāya! vismayam apahāya śrūyatām | tvam ajagara-bhāvena sadā jāgara-rahita eva śāśayamānatā-niṣṭham tiṣṭhan na jānāsīti hi tvam jāgarayāmāsiṣe |

[15] agha uvāca—jagadīśa, kāmam ādiśyatām |

[16] atha devakī-vivāha-gatāha-nabhaḥ-sabhya-vāṇīm ārabhya sarva-kathā-śāmsana-pūrvakam kaṁsa uvāca—tad evaṁ pratyekam nūтана-nūtanārabdha-miśa-viśa-maya-pūtanādiṣu dhūta-phala-prayāsāliṣu sarvaṅgila-lilatayā bhavān adyānavadya-gatiḥ | iha ca rāvaṇasya kumbha ity ardhoktam aśakuna-bhiyācchādyā, pūrveśāṁ pūrva-devānām vṛtra iva ity api pratyākhyāyedaṁ ākhyat—dhruvam dhruvasyeva tava cātra bhrātra-mitra-niryātanam avaśya-vaśyatām arhati iti |

[17] tad evaṁ bhavya-prasavyam apy upalabhya sphuṭam asabhyatayā śīghram asau baka-bhrātṛkaḥ kṛṣṇa-bhrātṛkāṇāṁ teṣāṁ purataḥ pracaran pracura-tarāṅgam uraṅgam arūpam āsthāya sthitaḥ | kintv athāsau tathāsīd yathātma-pathādhikṛta-prathā-calatayā prathayāmāse | narmaṇā nāga-dharmatām upadiśadbhir amībhīr ūce ca—

udyad-garatayā jāgrad vartmany ajagaraḥ puraḥ |
 samagraṁ grasitā tasmād asmān yadi bakīsyati ||15|| [anuṣṭubh]

[18] tad etad abhidhāya śrī-kṛṣṇa-mukha-kamalam nidhyāya, bāḍham kara-tāḍanāl lasanto hasanto mahā-giri-guhāntarvat tad-vaktrāntaram praviviśur, jyotir-valayaḥ paścimācalam iva, yato mayūkhavat samagrā vatsās ca tad-vartmāyacchanti sma; yatra niṣiṣitsann api śrīvatsa-lakṣmā nāvasaram avāpa, kintu bhāvi-nija-lilā-niścalatayā vismayam āpa, paścāt-tāpam āpad apy asau yena hi teṣāṁ vartmāpy anuvartamānas tatra praviveśa, nihāra-kujjhaṭikā-ghaṭita-

tamaś-cakravāle pracanḍa-martaṇḍa-maṇḍalam iva; [19] yatra murāri-prabhāvācaturāḥ surāḥ surārayaś ca muhur ārād ārād api hanta-hanta-kāraṁ cakruḥ; yatra ca teṣāṁ ubhayeṣāṁ tat-tad-varṇataḥ samānam ānana-kula-yugalaṁ tat-tad-varṇataḥ kramād bhayaṁ vijayam udbhāvayāmāsa |

[20] baka-ceṣṭāṁ anutiṣṭhataś tasya tu pāpiṣṭhasya kaṅṭhe so'yam akuṅṭha-dhāmā kṛṣṇa-nāmā vraja-nrpa-tapaḥ-pratāpa-maya-yogamāyā-sahāyatayā keśi-praveśi-śva-bhuja-divya-bhujaṅgamavad vavṛdhe | [21] sa tu jāta-śvāsa-rodhaḥ parityakta-bodhaś ca kṣaṇa-katipayam āsīt | tad-ūrdhvaṁ pāṭita-mūrdhānaṁ prāṇam apahāya pūtanā-śamayituḥ saṅgataḥ pūtaḥ pūtanā-bhrātur ātmā nitya-nūtanāṁ sad-gatim avāptum asya bahir āgamaṁ pratīkṣate sma |

[22] sa śrīvatsa-vatsas tu tam antar hatya vatsa-vatsapān mūrcchitān amṛta-vṛṣṭi-maya-dṛṣṭi-pracāreṇa sañcarita-cetanān ācarann amībhiḥ samam gamana-vartmanā tasmān nirjagāma svar-bhānu-mukhād amṛta-bhānur iva |

[23] tataś ca himācalād gāṅga-pravāhānām iva teṣāṁ pravahe jāte tasyātma-jyotir ajitasyāṅga-saṅghān niḥsajjad eva jagaj-janena dṛḍaśe caṇḍa-jyotir-jyotiṣi jyotir iva |

[24] yatra brahma-puraḥsarāḥ surāḥ sura-vartmani purataḥ sthitāḥ sura-taru-puṣpa-stavaka-vṛṣṭibhiḥ stava-kṛta-saṁstava-tauryatrikādi-prastāva-sṛṣṭibhiḥ stava-nīyaṁ vrajarāja-tanūjam pūjayāmāsur, upajahasur apy aghāsuram |

mama sparśa-mātrād bhavaj-jñāti-mātram
vinaśyaty akasmāt tamaś tejaso vā |
idam jñātavān apy aghākhyāsura tvam
katham mām ayāsīr itivāha kṛṣṇaḥ ||16|| [bhujāṅgaprayātā]

athavā,

sarvāṁs tvam kharva-koṭiḥ paśu-paśupa-śiśūn grastavān mām tathāpi
grastam nirmātum aiśīr iti sukhadatayā prāpam antas tvadīyam |
saṅkocād gantum icchan bahir atha bhujaga prāṇa-vargas tavāddhā
man-nirbandho'pi mūrdhnaḥ sphuṭana-kṛtityā dhig gataḥ kim vidadhyām? ||17||
[sragdharā] ity evam |

[25] tataś ca tasmāt kalita-gaṇatayā taruni-cayād ācita-kācita-divya-dīdivitayā cāticapalaṁ calitasya tasya kācanātidūrā bhūr āyata-vana-kalāpa-vimalāpasaro-varāntaratayā varāpy avaratām āśasāda | [26] yām upasādyā ca sadyaḥ sukha-vikasita-mukha-pankajaḥ padma-locanaḥ svam rocanaṁ vacana-gocaram ācacāra | yathā—

bhāsvan-maho yoga-vikāsa-hṛd-gata-
prabhāmbujātam madhusūdana-prabham |
paśyantū mitrāṇi sujīvanālayam
mahan-manas-tulyataram sarovaram ||18|| [upajāti 12]

eṣā vanālī sarasī tathā mitho
guṇena puṣṭā guṇitena sarvadā |

ādyā rasena dvaya-pūraṇī yataḥ
prasūna-saurabhya-śatena puṣpate ||19|| [upajāti 12]

sphurati pulinam acchaṁ komalam bālukābhīḥ
kusuma-phala-vana-kṣmā-prāvṛtam sūkṣma-dūrvam |
yad iha mṛga-janānām vṛkṣa-lakṣālayānām
upa vimala-jalāntam bhāti śayyāyamānam ||20|| [mālinī]

atra bhoktavyam asmābhir divārūḍham kṣudhārditāḥ |
vatsāḥ samīpe'paḥ pītva carantu śanakais tṛṇam ||[BhP 10.13 6]

[27] atha samam bhūmisthitam samyujya bhojana-jananārtham racita-majjaneṣu kṛta-
mithaḥ-sajjaneṣu teṣu suhrj-janeṣu prathamatas tāvad evam jātam |

kṛṣṇam madhye labdhavantāḥ sakhāyaḥ
sarvam tat tad vismarantaḥ sva-duḥkham |
tat-kāntinām santatam pātu-kāmās
tasthur yadvat pūrṇa-candraṁ cakoraḥ ||21|| [śālinī]

[28] tataś ca tat-pālana-tṛṣṇena kṛṣṇena yatnena yojitabhojaneṣu savayojaneṣu kācid anyā
śobhā dhanyām tām vanyām śobhayāmāsa, yathā:

antarāntara-milad-valayānām
valgu bālya-vayasām adhimadhyam |
sarvato'bhimukhatām harir āgāl
līlayābhramad apūrva-naṭābhaḥ ||22|| [svāgatā]

vibhrad-veṇuṁ jāṭhara-paṭayoḥ śṛṅga-vetre ca kakṣe
vāme pāṇau masṛṇa-kavalaṁ vyañjanāny aṅgalīṣu |
tiṣṭhan madhye priya-savayasām hāsayan hāsitas tair
divye loke kalayati mudā bhuktavān bāla-kṛṣṇaḥ ||23|| [mandākrāntā]

[29] tad evam paramotsva-rateṣu teṣu vatsāḥ kaccha-deśād anaccha-tārṇa-pradeśam praviśya
pracchannā babhūvuḥ | [30] pracchanneṣu ca teṣu vicchinna-bhojana-ratīr mitra-tatīḥ
svasthayan tad-avastha eva svayam nīrandhra-vanāvanīdhra-madhyam adhyāsītān avīdhra-
durga-mārgān vicitya kṛtakṛtyatā-rāhityam pratītya ca nivṛtya tatra ca mitra-vargān aparicitya
vaicittya-vaśād ubhayān api sabhayān matvā vicikitsan vicikāya | kāya-kleśataḥ keśavaḥ
so'yam kintayā cintayāmāsa ca,

aho, mātṛṇām yac chiśu-kulam asubhyo'pi dayitam
sthitim vatsatvena prasajati tathā vatsapatayā |
tad etan mat-prāṇa-pratikṛti-śarīram kva nu gatam
yad artham duṣṭāher jāṭharam aviśam hā viśamayam ||24|| [śikhariṇī]

[31] tad etad aguṇa-guṇa-guṇagaṇa-nidhānasya tasya niravadhānam api na citram adhyasyati
| [32] eṣa hi prema-maya-līlāveśa-vaśyatām āpannaḥ kadācid avaśyam paśyann apaśyann iva
bhavati | tadā hi sadya evedaṁ pratyapadyata | ām brahmaṇaḥ khalv idam karma | mama

punar etāvantaṁ kālāṁ sañjaṅghanya-māna-sakhi-saṅgha-praṇayāsaṅga-vaśāl laṅghita-jñānatayā na tad-anusandhānaṁ jātāṁ | na ca tena virodhitayedam ācaritam, kintu mayi prema-sthema-saṁhitasya tasya vraja-hitasya samprati mad-vaibhavaṁ prati viśeṣa-vikṣā-pratikṣā jātety evam evācaritam | yata eva khalu māyā-vaibhavatas tad ananya-sthāna-sthitaṁ-manyam evānyatra vanya-bhūmāv ākṛṣya punas tatraiva puline pratikṛṣya tat-tad-vṛndam anenāgopāyi, tato na virodhi-buddhir asau | virodhiṣu mad-buddhi-vīryayor nidrāgame'pi jāgarukatā kalitā | tato vyaṁ bhakte tasmin narma-karmaḥatām eva ghaṭayīṣyāmaḥ | tatra ca prāyaḥ śrīmat-pitṛ-caraṇābhīprāya-mayatayā yā mama yogamāyā sāhāyakam āyāti | yadi tām eva samprati cāvalambeya, tadā svayam eva tat-tad-rūpatām labheya | nānyad dhi mad-dhitānām teṣāṁ sāmīyam bhajed iti—[33] yena ca śatānandasya vrajānandasya ca mandatā-mandatām vindeta, tad evaṁ cintayann eva, saha-suhṛl-loka-śokaṁ cintayāmāsa, hanta, hanta, katham tān mām vinā tāntān vinā samayaṁ gamayīṣyāmi? iti | tataś ca,

yasya yasya ca śucā guṇa-rūpaṁ
cintayann abhajata svatayātha |
tasya suṣṭhu dhuta-bhedatayā'sau
jajñivān prayatanaṁ vyatiricya ||25|| [svāgatā]

[34] iti tathānusandhāya svatas tat-tad-bālavatsādi-rūpāṇi sandhāya sarva-samādhāna-nirbandhāya dināntaravad eva vrajāgamana-devanena gehaṁ gehaṁ praveśam āsīnas tām sandhyāṁ abandhyāṁ cakāra | [35] tan-mātaras tu dināntarād apy antaraṅgataram ānandaṁ vindanti sma | tathā hi,

sute gopeśvayā nija-nija-suta-pratyaya-mudā
tathā tan-mitratva-sphuraṇa-sukha-lakṣmyā dvi-guṇitam |
purāvad vātsalyaṁ vraja-pura-purandhrīr vidadhatī
tadiyā saṁsiddhir yad adhinuta tad bhāti tad iva ||26|| [śikhariṇī]

yadyapy eka-svarūpā vraja-nṛpati-sutasyāpare bāla-vatsā
jātās tarhy apy amī tat-pratima-padam adhus tatra nety eva yuktam |
tad-rūpaṁ tad-guṇālis tad-amita-vihṛtīś cāśrayaḥ khalv amīśāṁ
tasyāpi svasya citra-sthiti-kṛd iti yatas tatra tatrābhyadhāyi ||27|| [sragdharā]

[36] tad evaṁ hāna-prāyasya tasya hāyanasya pūraṇāya pañcaśāṇy ahāni yadā hīnāni, tadā tu kṛṣṇa-viśayaka-sneha-jātīya-sneham anu sva-para-tat-paratāyās teṣu bālādiṣu samyag avagamyamānatayā rāmo'pi vismitya tena saha praśnottare vinimitya viniścītya ca sthitavān, kintu teṣāṁ sakhīnām akhilānām vipralambha-lambhita-kaṣṭhena nijānuje ruṣṭatayā pañcaśāṇy ahāni tena saha vanaṁ nājighāya |

brahmā tu tatra guptam āgataḥ śrī-kṛṣṇena tarkyate sma, yathā—

yasmād eti paraiti paśyati puraḥ paścāt tathā pārśvataḥ
svātmānaṁ paritaḥ str̥ṇoty anupadaṁ sambhrāmyati bhrāmyati |
loptrā loptrasa-vatsa-vatsapa-gaṇaṁ sandigdham ālokate
tasmān me pratibhāty asāv anudīśaṁ vaktraṁ dadhat stenakaḥ ||28|| [śārdūla]

[37] atha brahmā teṣām arvācīnānām prācīnānām ca bālādīnām rūpādibhiḥ parasparam abhedam ākalayya cetasāścaryam ācarya cārvācaḥ parivindan, sarvato'py atidṛṣṭa-mahiṣṭhatā-bhūyiṣṭhān drṣṭavān | [38] brahmānaṁ paśyati śrīdāmādi-mitre tu sva-mitrānām evānyaneccā jāteti yadṛcchayā tad-anveṣaṇāvasthā prādurbhūtā, sāmpratīkās cāntarbhūtāḥ |

[39] tad evaṁ nānā-vaibhavam anubhavataḥ kamala-bhavasya traptatayānutaptatayā ca yā racitāvācīnatā, sā svayaṁ praṇāmāya pariṇamati sma | tatra ca,

ekam ekam adhaḥ kṛtvā mukhaṁ tatra caturmukhaḥ |
namann anya-mukhasyordhvī-bhāvāt pūrtim jagāma na ||29|| [anuṣṭubh]
yadyapi na naman mumude vidhir ekāsyānavāg-bhāvāt |
tadapi harer mukhacandrā-lokālopān mudam lebhe ||30|| [upagīti]

[40] athāpakṛṣṭam-manyah sann ananya-gatitayā sumedhā vedhāḥ stavakeneva stavakeneṣṭavāṁś ca kṛṣṇam | yatra ca caturbhir vaktrair ānuvāna iva nuvaṁ asau sarva-mahān api yat kiñcid gokulānugatānugatim eva prati nijānumatim ātatāna | yathā cāha sma—

tad bhūri bhāgyam iha janma kimapy aṭavyām
yad gokule'pi katamānghri-rajo'bhiṣekam |
yaj-jīvitam tu nikhilam bhagavān mukundas
tv adyāpi yat-pada-rajah śruti-mṛgyam eva || [BhP 10.14.34] iti |

[41] tad evaṁ vraja-mahi-mahima-kara-kara-nikara-jaḍī-bhūtā vyaṁ nopapatti-pratyāsattim labhāmaha ity alam ativistareṇa |

[42] atha snigdhaṅṭha uvāca—śrīmad-vraja-yuvarājena tatra kim uktam?

[43] madhukaṅṭhaḥ sa-smitam uvāca—na kim api, kintu tatra stuti-samaye tāvat |

govindaḥ smitam atanot stuvānam enam
dṛṣṭvā yat kim api dadarśa tatra citram |
ekasmin vadati caturmukhe hi tasmīnś
catvāro dadhati rutīr iti bhramaḥ syāt ||31|| [praharṣiṇī]

[44] stuty-uttara-kālatas tu,
vyaṁ gopāś cārthavanto brahmā ca tvam anarthavān |
brūmas tvām kim itīvāyam avadan smitam ātanot ||32|| [anuṣṭubh]

[45] snigdhaṅṭha uvāca—parisedhaty api vedhasi kim kiñcid apy uktam?

[46] madhukaṅṭha uvāca—stava-paryāvasāne khalu nija-rūpa-rūpatayā sarva-paryāptimadbhir api paścād āvirbhūtavadbhir bālādibhiḥ paritoṣa-poṣam amanyamānaḥ sa dhanyaḥ svajana-prema-jitaḥ śrīmān ajitas tān vraja-bālādīn evānetum yadā vāñchām ānañca, tadāñjali-bandha-vyañjītām sañjñām anu samanujñām yācamānaṁ viriñcim khalv evaṁ

lambhita-tad-upālambha-narma-smitam anujñāpayāmāsa—yadi tatra-bhavatām ājñā vijñāyate, tadā tām pūrvam evānusamhitān sannihitān ānayāmi iti |

[47] tataś ca viriñciḥ kiñcin namra-niṭilatā-ghaṭita-muni-vrata-sunirūpita-nija-durnītitayānujñāyāḥ karma-kartṛtvaṁ vyaktīkurvan, bhakti-bharāsakti-pṛktikṛta-pulaka-saṅkulatayā svāparādha-maya-bādhā-vyakulatayā ca triḥ parikramya bahuśaḥ praṇamya ca nija-harmyam eva jagāma |

[48] śrī-kṛṣṇaś ca manasi tasyāparādham manāg apy anāgamayann āgamayamānaḥ prāg-diṣṭa-sadiṣṭa-dveṣa-veśa-kriyānatikrami-kramatayāvasthitāms tām vatsāms tat-sadṛg-avasthair vatsa-pālair melayāmāsa | [49] tathaiva hi teṣāṁ kāla-deśa-viparyayā paryālocanāya druhiṇa-devena sneha-dehany anavadya-vidyeyam udbhāvitā | etad evoktam—

tato'nujñāpya bhagavān sva-bhuvam prāg-avasthitān |
vatsān pulinam āninye yathā pūrva-sakham svakam || [BhP 10.14.42] iti |

[50] atha te,

ūcuś ca suhrdam kṛṣṇam, svāgataṁ te'tiramhasā |
naiko'py abhoji kavala, ehītaḥ sādhu bhujyatām ||
tato hasan hr̥ṣikeśo'bhyavahṛtya sahārbhakaiḥ |
darśayamś carmājagaram nyavartata vanād vrajam || [BhP 10.14.45-46] iti |

[51] carma cedam etāvantam samayam yathāvad eva yogamāyayāntardhāpitam iti gamyam |

[52] tataś ca samvatsara-prasara-vatsa-vatsapāla-bāla-viraha-virahān mahatānandena mahitas tair eva sahitaḥ saṁhita-sampad-vrajam vrajam praviśan, tat-tad-unmaryāda-vatsa-parāvartanāya nidiśan, pūrva-pūrvato'py apūrvam parva parvati sma | tathā hy uktam—

barha-prasūna-vana-dhātu-vicitritāṅgaḥ
proddāma-veṇu-dala-śṛṅga-ravotsavāḍhyaḥ |
vatsān gr̥ṇann anuga-gīta-pavitra-kīrtir
gopī-dṛg-utsava-dṛśiḥ praviveśa goṣṭham || [BhP 10.14.47] iti |

[53] tataś ca piṭṛ-sambandhibhir nanda-sūnur iti mātṛ-sambandhibhir yaśodā-sūnur iti tasya nāmānūdyā, sadya eva siddham iti cirantanam api tac-caritam jage | tad yathā—

nanda-tanūjanur adya vyālam | hatavān hr̥tavān asmat-kālam || iti dhru ||
adya yaśodā-sūnur vyālam | hatavān hr̥tavān asmat-kālam || iti vā ||
oṣṭhādham iha jalada-taṭāliḥ | dambhāvalir api dantaka-pāliḥ ||
śvāsa-bharaḥ kharadāvaja-vātaḥ | jihvā-yugam api vartma-nipātaḥ ||
ity utprekṣitatama-vividhāṅgān | vyatihāsān ācarataḥ sāṅgān ||
ahim anv ahitam kalpayamānān | girir iti tam viśataḥ kṛta-mānān ||
tad-udara-madhya-kṛtābhyanuveśān | nija-virahādi-vimūrcchita-veśān ||
sneha-bharād atha svena sametān | svaka-netrāmṛta-vṛṣṭi-sacetān ||
tasmād bahir atha niṣkāsitavān | punar iha nikhilam bata darśitavān ||

prāṇād adhikaḥ so'yaṁ prāṇān | rakṣann asmān kurute trāṇān ||33|| [mātrā-samaka]

[54] iti śrutvā ca te vrajasthās cintayāmāsuḥ, sādhu-ghātukānām pātukānām āmiṣām katham
iva jātu kāmāḥ sidhyeyuḥ? iti |

[55] tad evaṁ siddhe, sukhānubiddhe teṣāṁ same samāgame prātas tu bṛhad-bhrātaram
anugamya praṇaya-maya-ramya-roṣam anuṇīya dīyamāna-vismayatayā tān āṇīya tena caikatra
praṇīya śrīvatsa-vatsaḥ pūrvavad eva vatsa-pālanam ārebhe |

[56] atha punar madhukaṇṭhaḥ samāpanāya sa-vismayam ivāha sma—

īdṛśas tanayo jātas tava goṣṭhādhināyaka |
brahmāṇḍa-grāmaṇīr yasya brahmāpi grāmaṇīr iva ||34|| [anuṣṭubh]

[57] tad evaṁ kathakayoḥ kathām prathayitvā sabhyeṣu sāksād iva kalita-tat-tat-keli-
sandhayoḥ kṛtāñjali-bandhayos tad-dine'pi pūrvavad eva sarve gṛha-vartmani vartamānā nija-
nija-sprhaṇīyaṁ karma nirmimāṇā api tām eva līlām bṛmhitām hṛdi jagṛhire |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anv
agha-brahmāgha-mocanam nāma
ekādaśam pūraṇam
||11||

atha dvādaśam pūraṇam

gocāraṇa-pracāraṇam

[1] atha paredyavi ca kathā prathate sma, [2] yathā snigdhaḥkaṇṭha uvāca—yadyapi [kālenālpēna](#) [BhP 10.8.26] ityādi-rītyā varṣa-traya-traya-paryāyeṇa tayor vayo-gaṇanā nirṇītā, tathāpi kaumāraṁ tu varṣam ekam adhikam adhirūḍham, bāla-vatsānām śrīvatsa-vatsasya ca mitho vatsara-viraha-mayānullāsenā vyatīta-kṣaṇa-maya-saṁvatsara-kāla-bāla-vatsānurodhena vā tasya stabdhībhāvāt | [3] tatas tad-bhāvānugāmitayā rāmasya ca tathā vṛttam sutarām eva vṛttam | tad-anantaram akhaṇḍam paugaṇḍam tu varṣa-dvayenaivāpūryata, cirāl labdha-bandhu-saṁvāsena samyag ullāsenā jhaṭiti kaiśora-ghaṭanāt | tathā ca prathām karavāma dhenuka-vadhāvama-dhāma-gamanānte | tad evam eva saṅgacchate [kālenālpēna](#) ityādi |

tāvad evātmabhūr ātma-mānena truṭy-anehasā |
purovad ābdam krīḍantam dadṛṣe sakalam harim ||[BhP 10.13.40] iti |

tataś ca [paugaṇḍa-vayaḥ-śritau](#) [BhP 10.15.1] ityādi ca |

[4] atha prakṛtam anusarāmaḥ | tad evam viharatoḥ sarveśām mano harator anayoḥ pañcamam varṣam añcat kaumārataḥ pāra-bhūtam vayaḥ samayāñcakre | yathā—

aīṣamo'bhavad asau parut parāry
evam ādi nikhilair yadāgaṇi |
hanta tarhi sahasā bakāntakaḥ
prāpta-kānti vijahau kumāratām ||1|| [rathoddhatā]

udgacchad-buddhi-śakti-prathama-ruci-jayi-śyāmatā-śubhratā-yuk
kiñcid-vistīrṇa-vakṣaḥ-prabhṛti valayitāyāma-netrādi-gātram |
keśam veśam ca pūrvād adhika-mitim ayat keli-śikṣā-pravīṇam
paugaṇḍam prāg acaṇḍam sphurad alam anayor mām didṛkṣum karoti ||2|| [sragdharā]

[5] tadā ca kadācic chrī-vraja-rājñī sabhāntaḥ prātar āyātā śrīmad-abhinanda-patnī sayatnī-bhavanti tām papraccha—yātaḥ kṛṣṇa-mātar, adya sadyaḥ prātar eva kutra vā bhavaj-jātaḥ prayātaḥ?

[6] vraja-rājñī tu sa-hāsam āha sma—hanta, tad etad vartamāna-samaya-paryantam tasyodvartana-snāna-paridhāna-mayāni karmāṇi mayā nirmīyante sma | samprati mad api

lajjām āsajjan svaka-savayaḥ-sevaka-priyaḥ pṛthag eva kṛta-tat-kriyaḥ sa mā samayā samāyāti | āgatya ca pratyahaṁ mām pitaraṁ yathā-yatham itaraṁ ca guru-janaṁ puru-gauraveṇa namaskāreṇa puraskaroti | [7] kiṁ ca, tad-avadhi yadā sandhyāyām mayā dhyāyamānāgamaṇaṁ saha-vatsaḥ samāgacchati, tadā tad-upari vāri vāra-trayaṁ bhramayitvā pibantī bhavāmi sma | samprati tu, sa-śapatham edhamāna-yatnavatā tat-pratiśedhatā tena mama hastau vihastau kriyete | evam eva rauhiṇeyaś ca iti | tad etad arvācīnaṁ tad-varṇanam apūrvatayākarmaṇya tan-mukhaṁ nirvarṇya sarvā hasanti sma | [8] sā punar uvāca— tad etad abālyam iva ca tasyāsamaya-mayatvād bālyam eva matvā sukham upalabhāmahe, anena tu duḥkhākriyāmahe |

[9] sarvāḥ sāsāṅkam ūcuḥ—hanta, kiṁ tat?

[10] sā prāha—svayam acirād eva gavām vicāram antarā cicārayiṣitam yat |

[11] sarvā ūcuḥ—nātrāpy anyathā manyasva | gopa-kula-tilakāyamāna-bālakānām sa eṣa eva svabhāvaḥ sarvatra nābhāvam āsīdati | kim uta teṣv api parama-citra-caritrasya tasya iti |

[12] atha vraja-rājasya sadasy api tasya vṛttam idam vṛttam āsīt | yathāha sma sa-smitam samāsannau sannanda-nandanau nandita-samājaḥ śrīman-nanda-rājaḥ—bhoḥ āyuṣmantāv, adya-jāta iva yuṣmad-bhrāṭṛ-jātaḥ sa yathā samprati yuvām prati vartate, na tathā mām iti lakṣyate | yataḥ kiñcit saṅkucita-vilocanena mām avalocayann ālocyate | yuvābhyām saha tu madhura-vārtām vartayann eva dṛśyate |

[13] sannanda uvāca—sāmpratam evedam, yataḥ sāmpratam tatra-bhavatā tatra śikṣā-maya-vikṣā gāmbhīryam ācaryate | āvābhyām tu kaumāra-kālīne'pi tasminn atisālīne vidheyatayā paryālocitum na pāryate | [14] pāśya paśya

prathamam namam iha mātaram atha pitaram tvam tathaivasmān |
pratyūṣaḥ pratisuḥṛdam sat-kurute'sāv atīva bālye'pi ||3|| [udgīti]

[15] atha kramāgateṣu vatsalatayā samāna-mateṣu tad-ākarmaṇārtham akiñcidvādiṣu śrīmad-upanandābhinandādiṣu tad-varṇyamānam anya-mukhād ākarṇya sānanda-vikasita-manda-hasita-bhrājiṣu punaḥ sannanda-nandanau prati śrī-vraja-rāja uvāca—bhavantāv ekāntam anubhavantāv anugamya tau ramya-kātarākṣi-prāntāv asakṛt prātar ārabhya prārthitavantāv iva hyaḥ pūrve'hni samantād bhrātarāv atidūrād adṛkṣātām | tat kim ucyatām?

[16] nandana uvāca—tadānīm eveti kiṁ vaktavyam? kintu cirād eva tayos tad abhirucitam upacitam asti | saṅkucita-bhāvābhyām āvābhyām tu bhavatsu na śrāvitam |

[17] vrajarāja uvāca—kiṁ tat?

[18] sannandaḥ sasmitam uvāca—svayam eva gavām sevanam iti yat |

[19] upananda uvāca—kim ūcatus tau?

[20] sannanda uvāca—āvayoḥ prathama-vayo'titayos tāta-caraṇānām svayaṁ gocāraṇam anācāratām ācarati iti |

[21] tad etad varṇyamānam ākarṇya tayor mukhaṁ nirvarṇya sa-vismayaṁ tūṣṇimbhūṣṇutayā virājamāne vrajeśāne sarve'pi tam ūcuḥ—yadyapy adya-jātāv iva sujātāv amū, tathāpi kramaṁ vinā buddhi-niṣkramasya bala-saṁvalanasya ca sad-bhāvād asmākaṁ vismāyakāv eva bhavataḥ | itas tu na vismāyakau bhavatas tapaḥ-prabhāva eva khalv evaṁ bhāvam āvahaṭīti | na khalu tat-tat-khalānām yat parimalanaṁ jātam, tatra sahāyatānām sahāyatā kācid api paricitā | tasmān maṅgalaṁ eva saṅgataṁ bhaviṣyati iti |

[22] atha tadā kadācin nija-gr̥hinyāpi saha rahasi śrī-vraja-rājasya sa eṣa prastāva-viśeṣa āsīt—yatra ca tau putra-prema-yantritayatā tad etan mantritavantau, paśyāmaḥ samaya-viśeṣam iti |

[23] tadā ca dina-katipayānantaraṁ sabhāyām bhāsamānāyām śrī-vraja-rājasya vailakṣyam ālakṣya sarve'narvācīna-gopā mitho nirīkṣya hasanti sma | [24] tatra ca śrī-vraja-rāje kathaṁ katham? iti sa-smitam uktavati vadanti sma, yad asmābhir akasmād vismāyanam anubhūtam, tad eva bhavadbhir apīti sambhāvyate |

[25] vraja-rāja uvāca—kathyatām tāvat tathyaṁ bhavadbhiḥ |

[26] sarva ūcuḥ—yadyapi cirata evedaṁ caritam, tathāpi bhavatāpi gocaritena gocaritenātīva racitam, yat khalu sarvaṁ go-jātam na tu bhavaj-jātam antarā padam api padaḥ pradadāti | kathañcit tenaivāgrāvasthitenādya tāḥ prasthāpitāḥ santi |

[27] vrajarāja uvāca—tad idam akasmāt kathaṁ jātam?

[28] sarva ūcuḥ—bhavat-putraḥ kutracid yatra snehaṁ vyañjayati, tatra sarvatra caivam dṛśyate |

[29] vraja-rāja uvāca—tarhi kim agarhitam arhitam syāt?

[30] sarva ūcuḥ—yatra gaty-antaraṁ nāsti, tat khalv anantaram eva vidhātum yuktam | yat tu tatra-bhavantas tatra bhītāyante, tat punar vatsa-pālāne'pi na tucchāyate | kintu bhavat-tapa eva pratapati pratīpān iti pratīyate | tasmād bhavatād bhavatām anujñā, yā paramparayāpi param param apy amaṅgalaṁ tāra-yiṣyati |

[31] athedam ākarṇya nirvarṇanata eva jñāpitānujñā-nija-samāje śrīman-nanda-rāje sarvānumati-labdhanandaḥ śrīmān upanandaḥ prathita-samajñān samaya-jñān jijñāsayāmāsa | tair api budha-śravaṇa-sukha-prada-maṅgala-śravaṇa-saṅgata-budha-śravaṇa-viśiṣṭhāyām abahula-bāhulāṣṭamyām bahulā-pālanaṁ bahulam etad iṣṭam ity ādiṣṭam | [32] śrīman-nandādayaś ca sarve dundubhi-nirghoṣeṇa ghoṣe tasmin nirviśeṣam ahas-tritayam ahamahamikayā mahaḥ pracārayantas, tad-vatsa-cāraṇa-bṛhad-utsavam apy aticarantas tat samācaranti sma |

ekasyaikasya ced vaktur vaktrāṇi syuḥ sadāyutam |

tadā tad vaktum icchantu yady āyuh sarvadāyutam ||4|| [anuṣṭubh]

[33] dig-darśanam tu yathā,

gopālocita-navya-veśa-valanai rakṣā-vidhānair dvijādy-
āśibhiḥ sudināha-labhya-racanair vrajyārha-nīrājanaiḥ |
saṅgānāvita-vādyā-nṛtya-nikaraiḥ śaśvaj-jayādy-āravaiḥ
śrīmān gopa-mahendra-sūnur agamad rāmeṇa dhenūr anu ||5|| [sārdūlavikṛīḍita]

[34] tad anu gati-rītir itīva ca gantavyā—vādyā-gīta-maṅgala-parītam purodhasaḥ purodhāya
dhenūḥ sannidhāya tās ca pādyādibhir arcitā vidhāya madhura-grāsais tāsām samagrāṇām
tṛptim ādhāya tāsu nati-prabhṛtibhir mānam upadhāya punaś ca pradāna-dakṣiṇābhiḥ
purohitādīn akṣiṇānandān sandhāya, śrīmat-pitṛ-caraṇādīn mañjulāñjali-valitam agrato
nidhāya sthitavati sāgraje tasminn avaraje, śrīmāms tat-pitā vrajarājas tāvan maṇi-maya-
lakuṭim tat-kare ghaṭayāmāsa | śrīmatī tan-mātā ca vraja-rājñī bhāle tilakam nidadhe, nidhāya
ca sā—

rāma prāg asya paścād bhava subala yuvām śrīla dāman sudāman
doḥ pārśva-sthau bhavetaṁ diśi vidiśi pare santu cātmiya-bandhoḥ |
ittham haste vidhṛtya pratiśīsu diśatī tatra kṛṣṇasya mātā
tat-tat-karmādhikāra-śriyam api dadatī netra-nīrair asikta ||6|| [sragdharā]

[35] atha rohiṇī-br̥m̥hita-śuci-sampad-upananda-gṛhiṇī-saṁhita-mahita-mahilābhiḥ sahitam
yathāyatham saṅgamite nānā-maṅgale, bhuvi divi ca mahā-maha-bahala-kuśala-kutūhalam
anu, mātaram pitaram kāmścid anyāms ca namaskṛtya, kṛta-kṛtyatayā jihi-jihi-kāreṇeritās ca
gāvaḥ svābhimukham eva sthitā na prasthitavatyā ity anupapattiyā pratyāsannān gurūn
parāvartya, tāsām purata eva sa-bala-sakhaḥ sa prasthitavān | prasthitavati ca tatra śyāma-
varṇe tarṇakāgrimatā-nirvarṇaneneva mandam mandam gacchantam gāvas tam anvagacchan |

[36] tad evam śrī-kṛṣṇa-rāmāv etāv atha svānugamana-kamana-manaskān janān katham
katham api tataḥ pathaḥ ślathayitvā, svātmānam api tal-locana-śṛṅkhālā-mocanān mocayitvā,
sakhibhir apy akhila-vilambi-lalitair nava-gopa-mahasopavalitaiḥ saha sahasā hasantau
lasantau cārāya madhye madhye stabdha-nikhila-gavīkau labdha-mano-gavīkau suvalita-
calitam govardhana-diśam uddīśya calataḥ sma |

[37] yatra gāvaḥ saṅketita-svarādi-viśeṣeṇaiva mithaḥ saṅkīrṇā vikīrṇās ca bhavanti sma, na
tu daṇḍenopaghātam viśīrṇāḥ kriyante sma | yatra ca sakhiṣu tābhyām saha parasparam
maṇḍayanteṣu nandayanteṣu krīḍā-janayanteṣu ca parama-kautukam āvirbhavati sma |

[38] tad etan nirvarṇya devair varṇitam yathā—

pratyekam gāva etā bahir api ca hareḥ prāṇa-rūpā yad āsām
śaśvat tṛptaḥ ca tṛptim kṣudhi ca kalayati kṣud-vikāram sa eṣaḥ |
ānīyāniya caitā nijahr̥di vidadhad ghrāṇa-saukhyam dadhānaḥ
śliṣyann uccair vicinvann āsanam upadadat pālayan svena bhāti ||7|| [sragdharā]

usrāṇām prāṇa-sāmyam vahati harir amūs taṁ vinā rikta-cittās
citra-prāyāḥ samantād yad iha vana-tati-śrī-nibhā visphuranti |
tal-lābhād ghrāṇa-dṛṣṭi-śravaṇa-sarasana-sparśa-yogād valante
kintu syāc citram etad bahir upavalitam teṣu taṁ svādayanti ||8|| [sragdharā]

āhūtam kurute hariḥ sakhi-janam, so'py enam evam tathā
vakti śliṣyati jighrati prahasati skandham spṛśan karṣati |
āstām tac ca mahādbhutam śṛṇuta bho yady antaram tarkyate
naivātmā pṛthag asya tasya ca bhaved ity eva vijñāyate ||9|| [śārdūlavikṛḍitam]

vadati sakhi-samūhaḥ kṛṣṇa-rāmāv itīdam
kvacid api vinimāya prāha tat tac ca yuktam |
kalayata yad imāv apy ātmanaḥ sthāna eva
sphuṭam iha vidadhāte yan mithas tatra tatra ||10|| [mālinī]

[39] atha tad evam ca sthite, pūrvata eva tadīya-vimala-parimala-mādhurī-dhārā-nandita-
vidūraga-vṛndāvana-sthira-cara-jīvāvalibhir jīvātutayājīvyamānau, samprati tu sarvā eva tā
devatā-pūrvāḥ paramāpūrva-darśana-sparśanādibhir labdha-parvaṇaḥ kurvāte sma | [40] yāḥ
khalu sarvātiyāyi-sukha-dāyitayānyeṣām api puṇyāya puṇya-phalāya naipuṇyam āseduḥ |
[41] tatraiva ca sarva-sukha-sāmsinī vaṁśī sarvam ātmānam ca kṛtārthatām prāpitavati |
yataḥ—

na tad vanam yan na vihāra-maṅgalam
nāyam vihāraḥ śubha-gīta-bhṛn na yaḥ |
gītam na tad yan na hi vaṁśīkākṛtam
vaṁśī na sā kṛṣṇa-mukhānugā na yā ||11|| [upajāti 12]

[42] tad-dine tu kāntaḥ so'yam vṛttāntaḥ kaṇāntaḥ kriyatām—

udīrṇa-muralīkalaḥ sva-guṇa-gāṭṛ-gopāvṛtir
balena sahitaḥ sphurad-vividha-mādhurī-viṣṭiḥ |
rasārdram anīśa-smitam tad-atihārda-bhājām gavām
hitam svajana-cittavad vanam athāviśan mādhaveḥ ||12|| [pṛthvī]

[43] sa ca nitānta-priya-jana-bhānaḥ kānanāntaḥ-sāra-sarasa-gandha-sarasa-sugandha-
gandha-vāha-vāhita-nava-pallava-pāṇibhiḥ sphuran-madhura-sakhi-tatim madhupatim
āliṅgann utasaṅga-saṅginam vidhāya, svānuvrata-madhuvrata-khaga-mṛga-mañju-guñjitādi-
vyañjanayā khelitem iva protsāhayāmāsa |

[44] tataś ca kautuka-viśeṣa-lambhanāya vraja-rāja-tanūjaḥ sa-smitam ikṣamāṇaḥ sa-
vismayavad utprekṣamāṇaś ca nijāgrajam prati sādara-narma-gandha-prabandhi-vana-
varṇanam nirmame, yathā—

nūnam bhavān viśva-patir namanti yad
balim gṛhītvā taravaḥ padaṁ tava |

paśya prasūnādi-śatena tan nata-
pravāla-śākhā-śikhayā spr̥ṣanti te ||13|| [upajāti 12]

tvam rājase deva vane'tra sāmpratam
vayam na paśyāma tathāpi tāmasāḥ |
itīva cakṣuṣmati janma-lambhanam
vṛkṣā vṛṇānās caraṇam tavāśritāḥ ||14|| [upajāti 12]

gāyanti tvām ṣaṭpadās cānuyāntaḥ
śrī-rohiṇyāḥ putram antarhitam ca |
ittham mitrāṇy āhur ūhe'ham evam
sarveśas tvam na tv amī san-muniśāḥ ||15|| [śālinī]

suramyam nṛtyanti pramada-śikhinaḥ sneha-valitam
hariṇyaḥ paśyanti sphuṭa-mṛdu-kalam bibhrati pikāḥ |
naṭā rāmāḥ sūkta-prapaṭhana-vidaḥ kānana-sadām
amī dhanyā yasmād vidadhati tavārād atithitām ||16|| [śikhariṇī]

aṅghrisparśair dharitrīgiritṛṇasaritas te nakhaśreṇilekha-
śrīmac-citrair vicitra-druma-samudayaga-dyota-vīrud-vibhedāḥ |
snigdheksābhiś ca dhanyā mṛga-vihaga-gaṇā vakṣasaḥ saṅga-lābhād
eṣā tatrāpi gopī-vratatir atitarām yat-spr̥hā sāpi lakṣmīḥ ||17|| [sragdharā]

pitṛvyān me kṣatrād avataraṇam āptaḥ sa tu bhavān
pitur gopeśasyātmaja-padam agād dharma-vidhinā |
atas tvam gopīnām pariṇayanam āptāsi tad iyam
latā gopī-nāmnī tava hṛdaya-lagnā prathayati ||18|| [śikhariṇī]

[45] athāgrajaś cānuja-vācam amṛtam ivācamya smitam ācarann uvāca—bhavādṛśa eva
tādṛśa-guṇa-gaṇa-bhāg īśvaraḥ katham anyam tatra gaṇyam karoti? iti |

[46] tad evam akhila-sakhibhiḥ saha hasan narmaṇā teṣām śarma sphuṭam uttambhayan,
śrīmad-vṛndāvana-vana-śobhām api svam iva tām upalambhayan, paśūn api mānasa-gaṅgā-
rodhāmsi lambhayan svayam apy ayam atitarām reme | tac ca prātyahika-prāyam evam
prathayiṣyāmaḥ | yathā—

ramate rāmam paritaḥ kṛṣṇaḥ | sakhi-gaṇa-gīta-guṇeṣu sa-tr̥ṣṇaḥ ||
anugāyati pika-ṣaṭpada-gānam | parijalpati śuka-hamsa-samānam ||
evam cakra-cakora-bakādi | anurauti sphuṭa-hāsa-vivādi ||
dvīpi-mukhārpita-bhīti paśūnām | rutim iva sṛjati bhayāya śīsūnām ||
pakṣi-mṛgādikam aharaḥ acalam | viracita-nāmabhir āha ca sakalam ||
bhramati sakhā yadi tasmin ko'pi | karṣati vihasan paṇam amuto'pi ||
dūraga-paśum āhvayati ca nāmnā | kṛta-go-gopa-manorama-sāmnā ||
gavyāhūtau śikhinām hūtiḥ | jātā yad asau ghana-ruti-bhūtiḥ ||
vyatiyuñjāno bhrātrā sva-karam | śāmsati hasati sakhī-hita-nikaram ||

sakhibhir viśramayann ayam āryam | praṇayati tat-pada-lālana-kāryam ||
sulalita-pallava-talpa-vidhānaḥ | suhr̥d-ūru-sthira-mūrdha-nidhānaḥ ||
keli-śramam anu kṛta-śayanehaḥ | puṇyatamair upavijita-deḥaḥ ||
atra ca kair api lālita-caraṇaḥ | asmat-tr̥ṇ-mātrada-paricaraṇaḥ ||
yaḥ snigdhanām gāna-vinodaiḥ | nidrām itavān svara-kṛta-modaiḥ ||
smaratām tan naḥ kim api manaḥ-stham | samayaṁ sahate nānyāvastham ||
vayam iha ke vā lubdham-manyāḥ | lubdhā yasmin śuka-mukha-dhanyāḥ ||19||
[mātrā-samaka]

[47] tad evam eva valgu valayite līlā-valaye pūrvavan nilayād ākalitam iṣṭa-miṣṭānnādikam
rasanayā śliṣṭam vidhāya, gavām jālam cālayan pālayan sāgraja-vraja-rāja-tanūjaḥ savayobhir
āyatīgavam avasaram avagatya gotrā-mātrāṇām tatiṁ śanair upavrajam anaiṣit | nītvā ca
tārṇaka-vātsaka-bhedānām tathā strī-gavīnām tāsṅ apy upasāryāsandhinī-praṣṭhauhī-dhenu-
baṣkayinī-gr̥ṣṭi-samāmsamīnā-naicikī-kapilā-vaśā-gopati-prabhṛtīnām tatra ca gaṅgādi-
nāmnām tathā puṅgavānām teṣu cārṣabhya-damyā-jāta-kakutpūrṇa-kakuj-jātokṣa-mahokṣa-
vṛddhokṣa-yugya-prāsaṅgya-śākata-praṣṭhavāt-pramukhānām tatra ca hamsādi-nāmnām
paraḥ-koṭīnām kūṭān pṛthak pṛthag avīvasat | tatra tatra ca nastitān api śivaka-baddhān
acīkarat |

[48] tataś ca pūrva-pūrvasmād apy apūrvatayā maṅgala-vastu-nikara-karaiḥ puraskṛta-kṣiti-
deva-nara-deva-puraḥsarair vrajavāsi-varair upavrajya nīrājya ca sapaśu-pāla-balaḥ sa gopālāḥ
sadanam sādaram āsādayāmāse | prasādayāmāse ca sulalita-lālanayā janita-sukha-jananī-
mukha-purandhrī-janena |

[49] atha kṣaṇa-mātram tatra viśramya go-dohanāya nirgamya ramya-doha-pātra-sandohanam
kinkara-nikara-karāhṛtam vidhāya, gavās-thānīm abhinidhāya, mahā-mahima-gopa-samūham
anukṛtopaveśam śrī-vraja-nareśam anujñāpya vatsa-mocanam ājñāpya dhenuka-madhyā-
sthitaḥ svasti-vācanādi-praśastam samasta-citta-mohanam go-dohanam nāma karma
prathamam nirmame |

[50] tatra ca gr̥hān nirgamanam yathā,
hāṭaka-lakuṭi-pāṇir maṇi-cita-niryoga-rājad-uṣṇīṣaḥ |
jita-gajarāja-vilāsaḥ sabalaḥ kṛṣṇo yayau goṣṭham ||20|| [āryā]

[51] dohanam yathā,
śrīmat-paṭṭa-vaṭānta-mauktika-lasan-niryoga-rājat-kacau
gāḍhā-naddha-varāntarīya-rucibhiś citrādharāṅga-śriyau |
ūrdhvajñū kṣiti-samhitāgra-caraṇau jānu-dvayāntaḥ-sthita-
svaṇāmātra-dharau sitāsita-tanū dhenūr duhāte sma tau ||21|| [śārdūlavikrīḍita]

[52] tataś ca ghaṭodhnīnām tāsām nātidugdhanām api dugdhāni tu pracuram dugdhāni
vidhāya gavādi-sambhālanam anu gopān samvidhāya tāni ca pituḥ purastān nidhāya
karābhyaṁ añjalim sandhāya sthitavantau santau, tena dūratas tadīya-turīya-kakṣā-pūrīta-
cātūrī-nirīkṣaṇa-sukha-sthagitena bhūyo bhūyaś cāhūya savyāpasavyayor upaveṣitau | yatra
ca—

akṣṇā tasyāpasavyena savyam tac cakṛṣe balāt |
api savyenāpasavyam rāmaṁ kṛṣṇaṁ didṛkṣuṇā ||22|| [anuṣṭubh]

kim ca—

eka-hetu-mayam eva locane dve ca bāṣpam aparatra vindataḥ |
rāma-kṛṣṇa-yugapad-vilokane te tu gopa-nṛpater yathāyatham ||23|| [rathoddhatā]

tathā hi—

savyam akṣi tanujād vrajeśitur
bhrātrjāt punar asavyam asravat |
yatra mānasam api svayam dvidhā-
bhidyatāśru-miṣam ity abudhyata ||24|| [rathoddhatā]

tataś ca—

agrimān agrimān kurvann antyān antyān samaiḥ samam |
so'bhito rāma-kṛṣṇābhyām śobhito gṛham āyayau ||25|| [anuṣṭubh]

[53] tauryātrika-carya-paryākulatayeti śeṣaḥ |

gṛham āgatya ca sarvām ātma-goṣṭhīm miṣṭānnādibhiḥ suṣṭhu tuṣṭām akāṛṣīt | [54] tataś
cānanda-viśiṣṭeṣu viśṛṣṭeṣu śiṣṭeṣu rāma-kṛṣṇau nija-nija-dhāma samāgamya ramyatama-
śayyām adhiśayya mātṛbhyām upacaryamāṇau paricārakaiḥ paricaryamāṇau sukham
nidadratuh |

[55] atha snigdhaṅgthaḥ samāpana-digdham tad idam vākyam sāñjali vyānañja—

īdṛśas tanayo jātas tava gopa-dharā-pate |
ātmārāmās ca yat-kīrtiyā yānti drāg ātma-vismṛtim ||26|| [anuṣṭubh]

[56] atha śrīdāmādi-camatkāra-sāra-prada-prathanasya tad-etat-kathanasya śravaṇānte,
saiveyam lileti bhrānte, tata eva bahir vṛttita upaśānte goloka-dharitrī-kānte jane ca śreṇī-
prānte, tau sūta-sutau yathāvad baddhāñjalitayāvasthitau cirata eva pūrva-pūrvavat prīti-
dānena vāsam prasthāpitau vidhāya te sarve yathāsvam āvāsādikam āsāditavantaḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
gocāraṇa-pracāraṇam nāma
dvādaśam pūraṇam
||12 ||

atha trayodaśam pūraṇam

kāliya-dava-caṇḍatā-daṇḍanam

[1] atha pratiprātar iva śrīmad-vrajarāja-samāje virājamāne kathām kathayitum samutkaṇṭho madhukaṇṭho nijāntas cintayāmāsa—

[2] dhenu-cāraṇārambha-lambhaka-dine dhenukālambhaḥ khalu śrī-bādarāyaṇinā tadiya-cāraṇāvasara-sāmyānusāriṇā pūrvam eva varṇitaḥ | vastutas tu pauganḍa-prānta eva paṇḍayā nirṇītaḥ, tad-divasāvasāne veśma-praveśe kaiśorāmśāveśa-varṇanāt | ataḥ śrī-parāśareṇāpi kāliya-damanānantar-āvasara eva so'yaṁ sāvasaraḥ kṛtaḥ | **śrī-hari-vamśe** ca spaṣṭam eva, **damite sarparāje tu kṛṣṇena yamunā-hrade** [2.13.1] ity uktvā dhenuka-vadhaḥ samārabdhaḥ | tad eva yuktyāpi vyakti-bhavati | kārtika-vartamāna-śuklāṣṭamyām gocāraṇārambha-sambhava-dinatayā pādme spaṣṭatayoktir dr̥ṣṭā | pakva-tāla-phala-kālo bhādra eva, tatra ca dhenuka-nirdhūnana-prasiddhiḥ | tasmāt kāliya-damanam eva prathamam prathayiṣyāmaḥ iti |

[3] spaṣṭam tv idam abhyācaṣṭa—

kavayo ye bhuvī khyātās ta evākavayo matāḥ |
sukham āyāsyatīty evam suduḥkham varṇayanty amī ||1|| [anuṣṭubh]

iti tūṣṇikām āsajya punar āha sma: athavā—

sukham vā vīryam vā tad iha paramam yat pratimukham
pratīpam nirjityānavaratam atulyam vijayate |
kaviś ca śreyān sa sphurati khalu yas tad-vidhatayā
sadā tat tad gāyann api na paritas tṛpyatitarām ||2|| [śikhariṇī]

[4] ataḥ kāliya-niryāpana-phalam tad idam vṛttam āpātataḥ suduḥsaham apy āyatyām pratyāpta-bahula-sukha-sahacaratayā varṇanam evāsmābhir ākarṇaniyam eva ca yuṣmābhir iti yācitvā sa-kampam uvāca—

[5] tad evam arjunīṣu paryāg eva cirāya cāryamāṇāsu pari kāliyālaya-jalāśayāśayam eva calitum khalu śrī-balarāmaḥ samanujñām kalayāñcakre, śrī-vrajeśvaryāḥ śikṣita-caryānugamāt | śrī-balāvarajasya tu tasya cirata evāviratam tad didṛkṣā na kṣiṇāsīt | [6] bahalena kutūhalena, janmata eva durjana-tejasām asahanatāyām avikalena tejasvitā-balena ca |

[7] tad evaṁ sthite sadāvad eva kadāpi kṛṣṇāgra-janmanaḥ śravaṇākhyam māsikam janmarkṣam atithivat prathitim vraja-sadasi samāsasāda | tadā ca saṅkaraṣaṇaḥ sa khalu harṣaṇa-maṅgala-snapanādy-āsaṅgataḥ sva-gr̥ha eva saṅgata āsīt | [8] tadā ca kāsāñcanābhinavānām gavām atipratyāsanna-prasavānām avaśyam eva svāvanīyatayā vināpi taṁ vanim anugata-sakhaḥ śrīdāma-sakhaḥ prasthitavān | kintu sambhojana-samaya-samayane samayam vidhāya tadā ca labdhe vipralabdher avasare tad-itarām prati yaḥ kāla-kūṭa-tulyaḥ kāla-kūṭas tan-maya-kāḷindīya-kāliya-hrada-haritam eva tvaritam hari-sudhā-vāridhir avajagāhe |

[9] tatra gavām agresarā ye gopa-kumāra-varās, teṣu cānāsitaṅgavīna-navīna-vana-vibhāgāvakalana-kalita-bahala-kutūhala-jāta-rabhasataḥ kiñcid vilambam ālambamāneṣu nidāgha-drāghīyas tṛṣṇā-vyākulam agrima-gokulam kāliya-viśākulam kṛṣṇā-jalam pibati sma | pāna-mātrāc ca vicetanatayā nipapāta, kṣaṇatas te cāgre-sarās tad-avaloka-śoka-dharā deha-jihāsayā sahasā svayam api dhayantaḥ patanti sma | [10] iyaṁ punar yogamāyāyā evānapāyā gatiḥ, yā khalu khalānām utkalanāyāsambhavam api sambhāvayati |

[11] atha muhūrta-pūrtāv āgato'yaṁ toyada-śyāmala-mūrtir mūrtān eva tān paśyann anyādr̥ṣa-śyāmalatām ājagāma, vilalāpa ca—

yā gavaḥ khalu devatā vrajasadām asmākam uccaistarām
ye bālās ca sadaiva jīva-tulitās te'mī vipannāḥ puraḥ |
hā hanta svayam asmi tat-sahacaraḥ kim bhrātaram mātaram
tātām sarva-janām ca vacmi mama dhik cāpalyataḥ sāhasam ||3|| [śārdūlavikrīḍitam]

[12] tataś ca vipratīsāra-sārānusārādruta-vidrutatara-cetasāḥ śrī-vraja-kula-candramasaḥ kramaśaḥ sarveṣām mukham abhidatta-dr̥ṣaḥ stimitī-kṛta-nijādharā netrāmbhu-dhārā nipetuḥ, yā evāṅkurī-kṛta-vasudhāḥ sudhāyamānā yathā-kramam sarvam cetayāmāsuḥ | kintu mura-śatruḥ puraḥ puraḥ-stha-gamanāveśād apuraḥ-stha-deśāśritānām cetanām tadā na ciceta, cirād eva tv acetīt |

[13] te ca cetitāḥ sarve cirāya vicāra-pracāram nānucaranti sma, yasmād ātmānam agha-nāma-dhara-viśadhara-viśama-viśa-mohād rakṣitavantam agha-dviṣam eva tatra tatra bhramantam anubhūya, bhūyaḥ sa eva cetanā-mūlam iti niścitavantaḥ |

[14] kṛṣṇas tu tān vilulitaveśān labdhopaveśān dr̥ṣtvā yugapad eva sarvān kṛṣtvā pṛthak pṛthag evāśliṣṭavān | [15] tad uktam eva yad asya khalv autpattika evāyam upapattim atītavān guṇaḥ, yad-bhāva-bhāvanaḥ syāt tatrānurūpa-rūpāvirbhāvanam asau yaugapadyam upasadya, bahutrāpi sadya evāpadyate iti |

[16] tatra bālair milanam, yathā,

dr̥ṣtir bāṣpam itā tanuḥ stimitatām antarmatir līnatām
ittham saṅgati-sādhane tu nikhile'bhīkṣṇam gate vyarthatām |
kim saukhyam kim asaukhyam etad iti ca sphūrṭim vināvasthitau
kañcit ko'pi na kiñcid ujhitum abhūc chakti-prayuktaś ciram ||4|| [śārdūlavikrīḍitam]

[17] gobhir yathā—

gāvo huṅkṛti-ghoṣaṇā valayitāḥ kṛṣṇaṁ lihantyaś cirāt
tad-bāhu-dvaya-veṣṭanena vilasat-kaṅṭhyaḥ samutkaṅṭhitāḥ |
yatnāt tyājita-tad-grahās ca paśupaiḥ kṣiptās ca tasthuś ciram
tās tad-vaktra-sudhākara-dyuti-sudhā-pītāvatrṣṭekṣaṇāḥ ||5|| [śārdūlavikṛḍitam]

[18] tad evaṁ sati tasya bhāva-viśeṣodbhavaḥ samudbhāvyate | pūrvam evāyaṁ śrī-yuta-
kṛṣṇaḥ pārāvāra-bhaviṣṇu-sthāsnu-cariṣṇu-duḥkha-dāna-dhrṣṇoḥ kṛṣṇādhiṣṇasya kāliyasya
nirākariṣṇu-trṣṇo'pi, tat-patnībhyo'patraṣiṇutayā cirāya tūṣṇīm babhūva | samprati tu go-
gopāla-kāla-dharmāpāta-jātāsahiṣṇutayā vardhiṣṇu-krodhaḥ suṣṭhu jātaḥ |

[19] tataś ca sāvahittham ittham uvāca—aho, vayasyāḥ! paśyatha atrodaka-stambha-vidyā-
kṛtāvakāsa-prakāśamāna-hradinī-hrada-sthita-sva-sadane kāliyākhyā-manda-dandaśūkas
tiṣṭhati | tena ca duṣṭa-niṣṭhyūtayā sarva evākharva-viṣa-jvālayā jvalitāḥ paryag-deśā drśyante |
upary apy utpātītāḥ patatṛiṇās cātra patitā ity ātma-netrābhyāṁ pratīyatām, yebhyas tu prāṇā
jagat-prāṇāsana-bhayataḥ sadya eva vipratipadyeva svayam utpatantaḥ kadāpi na nyavartanta
| so'yaṁ punar garutmat-kṛtāmṛta-seka eka eva kāla-kuṭa-jvālayāpi kṛtālambaḥ kadambaḥ
sulalita-dalāditayā lālasīti | tasmād asyopariga-koṭāra-piṭhare sphuṭam tad anavadyam amṛtam
adyāpi vidyata iti prasahyāham āruhya paśyāni | bhavantas tu gāḥ kiñcid dūracaratayā
cārayantaś carantu |

[20] tad etad vadan vigata-kadanaḥ kañja-vadanaḥ kadambam adhiruhya parikaram samūhya,
svayam kirāṇa-gaṇāmṛta-ghanāghanaḥ sānnidhya-mātra-nirmita-sādharmye tasmin kāliya-
harmye nirmala-jala-kṛḍā-kutukāya papāta—

[21] yatra ca tatra sarpa-hrada-gata-jalam dhanuḥ-śatam udasarpāt | tac ca śrī-vrajarāja-tapaḥ-
pratāpa-phalasya saṅkhyātīta-balasya tasya na citram ity eva mantavyam, yena hi
pauganḍatayā nātipraçaṇḍam api tad eva tad-vapuś caṇḍāṁśu-koṭivad atīvodanḍatayā tatra
kuṇḍalinām bhāti sma | tataś ca tasyāmāra-vāraṇa vāraṇa-vikrama-kramatayā ghūrṇad-
bhujāpūrṇa-vār-ghoṣaṇa-saṅgharṣaṇayā gharṣitas tad-utkarṣāsahana-samājaḥ sahasā
tanūnapān-mahasāhi-rājaḥ svīya-lilāntarīpāntaḥ svayam kṛḍā-harṣataḥ smitam varṣantaṁ
pītāṁśuka-vidyudbharam kara-caraṇādhara-rohitākaram vanamālā-śacīpati-cāpa-dharam
sulalita-ñila-ghana-varaṁ tam evāsasāda |

[22] samprati tu kṛta-yava-kṣāra-sāra-sandha-gandhakendhana-vahnīyamānam etam ātmanā
cachāda nanāda ca | kevala-bali-mānitāmayāsahiṣṇutayā dhrṣṇag asau nāga-jiṣṇur ārto'pi na
nivartate sma |

[23] atha kāliyasya varuṇa-pāśapāśīyamānābhogāsaya-nīyamānāśī-rāśībhyāṁ yāhaṅkṛtis
tasyāś cūrṇi-kṛti-kautukāya yogamāyā-maya-kaṅkaṭa-saṅghaṭitāṅgatāṅgatas ṛṇāvarta-
vartana-samudvartanaḥ sa muhūrtaṁ tathaiva vartate sma, yatra hi tasya sad-ahitasya
bhoginaḥ śatam ekātīrekābhogā markāṭikā-jālavād vighaṭita-śaktayaḥ santi sma | āśiṣaś ca
tūla-varti-tulām kalayāmāsuḥ |

[24] kintu yadā kadambād asau kadamba-mālī kāliyālaya-kāḷindī-śambaram apaptat tadātīptā-hṛdayatayā hāhā-kāra-kṛta-mithaḥ-kreṅkāraḥ sa khinnaḥ sakhi-vāraḥ skhalac-
caraṇa-cāraḥ sahasā tasmīn eva sasāra | [25] gāvaś ca śāva-sahitāḥ sahitās tam
evānūdrāvakatām avāpuḥ |

[26] tataś ca sveṣu viśveṣu tam eva hradam sāvēga-gadam prāviśatsu pratidiśam gāvaś ca
praviśantīty evam dṛṣtvā parama-kaṣṭam sprṣtvānupāyāḥ paśupāḥ naṣṭa-prāyā bhraṣṭa-kāyā,
yamunāyāḥ prahvā iva kahvāsura-jātharād iva tat-pratyāgatya-āśayā param prāṇanti sma | tatra
ca—

kiṁ jñaptiḥ svapanam suṣuptir athavā mūrccā mṛtir jīvanam
bhāty evam nahi niścikāya nikhilaḥ so'yaṁ sakhinām gaṇaḥ |
usrāṇām tatir asra-vṛṣṭi-kalitaḥ sā ca pravāhaiḥ punas
tarhy eṣām hṛdayam hradam ca tam atha kṣvedair ivāpūpurat ||6|| [sragdharā]

[27] teṣu ca bahir īdrg-avastheṣu tathāntar anavastheṣu na ko'pi prakopi tad-vṛttam vraje
vṛttam kuryād iti vicārya diviśad-varya-vrajena muhur utpāta-vṛttam pratyāpayya tam
anusañcāryate sma |

[28] tatra vraja-prajā-vacanam yathā—

divi bhuvī khe cotpātāḥ katham iva tat-kālam udbhūtāḥ |
ām naḥ sarveṣām yaḥ prāṇeṣv adhi tat-kṛte ta ime ||7|| [upagīti]

[29] iti vyagrī-bhūya samagrāḥ prajāḥ sa-grāmaṇyas tam vrajāgra-gaṇya-samājam kṛṣṇāgra-
janma-janmarkṣa-mahasi sambhojanāya janāyatanatām āptavatyāḥ, kiṁ bahunā, vraja-mahī-
pati-patnī ca vraja-mahilābhir apatrapām apahāya tatrājighāya | sandideśa dūra-deśataḥ—

durnimittam udabhūd balam vinā
hā yayau viśa-diśam balānujaḥ |
hanta pūrṇa-samayaḥ sa nāyayau
goṣṭha-rāṭ katham ihāsti nirvṛtaḥ? ||8|| [svāgatā] iti |

tataś ca—

deham geham tat tad artham ca sarvam
dhik-kurvantas tyakta-tat-parva-bhogāḥ |
te gacchantāḥ kāliyānaccha-kaccham
vāta-vrāta-kṣipta-cittā ivāsthuh ||9|| [śālinī]

[30] bhrātr-prabhāva-jñānārāmaḥ śrī-rāmas tu teṣām śaṅkāyām anīśam ayann api na tadānīm
tad-bhāvam avāpa, kintu rirakṣiśam eva | anyathā hy anyathāpattir eva syād iti samucita eva
bhāvaḥ svayam eva yogamāyācītaḥ |

[31] atha sva-manasy evam sa viviveca, vayam idam muhur unnīya niyamata eva jānīmaḥ, yat
khalu tasya khala-vaiśadavahuta-vahasya nirasyamānatā na kenāpy akenāpi kartum śakyate |

tathāpy ete kevala-sneha-bala-dehā vidyut-pātāyamāna-durnimitta-labdha-jīvana-sandehā nija-jīvana-mūlaṁ pīta-dukūlaṁ prati gamanāya durmadehā vartante | tasmād aranyāraṅga-gaja-dahana-sandahana-sahanatāmanda-samuddiṣṭa-hima-drava-sandrava-samutkaṭatā-galat-kāṭa-vāraṇa-durgāṇa-gaṇavad āpātatas tu mama vāraṇam api na maṁsyate | yat khalv eteṣāṁ tad-viśleṣātīśaya-śāṅkitā-duḥkham anu mayy api duḥkhaṁ duḥkhanana-mūlaṁ jātam asti, tad api na vyañjanāya prāñjalatām arhati, prajvalita-jvalana-vanam anu jvalanāntara-santānavat | tasmāt kevala-maṅgala-vyaṅga-vyaṅga-saṅgami-sad-īṅgita-viśeṣa-saṅgitayā ta ete sambhāvita-tad-bhavyā bhāvanīyā, na tu nirākariṣṇutayā | āvayor āvayo hy eka-prāṇatām khalv ete manyante iti |

[32] atha sa evaṁ vivicya sahasā jahāsa | tad anu kiñcil-labdhāśvāsatayā calantaś ca te—

duḥkhāghrāta-prādhvatā-manda-netrāḥ
 kṛṣṇāṅghri-śrī-lakṣma-labdhāvalokāḥ |
 vartmany asmiṁ picchile'py aśrubhis te
 rāma-prāpta-nyasta-hastā viceluḥ ||10|| [śālinī]

yathā yathā vidadhur atīva śīghratām
 tathā tathāpy adadhur alaṁ vilambitām |
 kathaṁ kathaṅcana bata taṁ hradam gatā
 daśāṁ tu kām samadhur amī na vedmi tām ||11|| [rucirā]

tatra tu—

dr̥ṣṭvā kāliya-bhoga-saṅgha-valitaṁ gopālakam gopakā
 nandādya bata gopikāś ca vidalac-cittā yaśodā-mukhāḥ |
 hā śuṣkāṅga-daśāṁ mahā-malinatām apy ūhur ittham yathā
 teṣāṁ āntara-vahninaiṣi bahir apy udyātum ity ūhyate ||12|| [śārdūla]

mānuṣān buddhi-rāhityāt paśūn iva nirīkṣya te |
 paśūmś ca krandanān mānuṣān iva kleśam aiyaruḥ ||13|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

teṣāṁ sadā snehamayātmanām tadā
 trāsāt tu śuṣkī-bhavatām himād iva |
 mithaḥ-samikṣā-bhavatāpasāṅgamād
 bhūyo babhūva dravatā raver iva ||14|| [upajāti 11]

snehāt pravāhāvali-tulyatām yatām
 vrajaukasām drāg viśatām viṣa-hradam |
 bālo'py athāveśa-valad-balo balo
 drutaṁ mahā-setu-daśāṁ sasāda saḥ ||15|| [upajāti 12]

[33] uvāca ca—

prītiḥ kim nv anuje na me? vraja-pate tāta vrajādhiśvari

śrī-rohiṇy api mātār, asya tu sadā tattvaṁ paraṁ vedmy aham |
satyaṁ vaḥ pada-paṅkajāśraya-rucāṁ kuryām amuṣya kvacin
naikasminn api mūrdhaje kṣati-lavo bhāvī yathā garga-gīḥ ||16|| [śārdūla]

[34] tad evaṁ praśastena sva-hastena śrī-rāmeṇa hasta-vāraṇe kṛte—

viṣa-hradāntād vinivartitāś ca te
pratīyur evādhi tad-ātmanaḥ sthitim |
yat kāla-kūṭa-jvalanāntaraṅgataṁ
svaṁ menire vīkṣya tad-antare harim ||17|| [upajāti 12]

kāliya-hradam ite baka-śatrau
gokulasya rudataḥ pratiśabdāt |
rodasī ca rudatī sva-niruktim
bāḍham ajñāpayatām rudasijbhyām ||18|| [svāgatā]

gopyo mithaḥ kaṅṭha-vilagna-kaṅṭhās
tā rorudāmāsur alaṁ vilapya |
smṛtiṁ nayat pūtanikādi-nāśaṁ
yan māṭṛ-santvāya muhur babhūva ||19|| [indravajrā]

evaṁ sva-goṣṭham ahiveṣṭa-vivikṣu vīkṣya
sastri-kumāram atiduḥkhitam ātma-hetoḥ |
kṛṣṇaḥ saroṣa-vitatāṅgatayā tad aṅgaṁ
chindan ślatham vidadhad āśu balād udasthāt ||20|| [vasantatilaka]

[35] tad evaṁ kṛṣṇasyotthānam eva kāliyasya vyutthānaṁ jātam iti sarvo'pi jaharṣa | yathā—

tadā mudā kalakala-garjitair jitaṁ
vrajaukasāṁ śīśu-savayo-jarā-juṣāṁ |
divaukasāṁ kusumaja-vṛṣṭi-sṛṣṭi-yug-
jaya-dhvani-dhvani-yuta-tūrya-laṅghibhiḥ ||21|| [rucirā]

[36] tataś ca samuttejita-tat-tejobhir udvejita-cittaḥ kuṅṭhatāvaguṅṭhitotkaṅṭhatayā dūrata
evotkaṅṭhatayātiṣṭhan mūḍha-dhīr asau gūḍha-pāt prarūḍha-krodhaḥ svabodha-rodhataḥ taṁ
pratidrogdhum udyataḥ sann, uddhata-buddhis thūtkāra-phutkāra-dṛṣṭi-vāra-kṛta-kūṭaṁ
kālakūṭaṁ prakatī-kurvan girikūṭāyamānaḥ kartavya-vihvalatayā jihvā-dvaya-samudayena
muhuh kṣveḍa-bāḍava-pakvaṁ sṛkvaṇī-dvaya-samudaya-lehanād dvijihva-lelihānādy-
āhvayo'smity utṭaṅkanena ghaṭayitu-kāmaḥ sarvato dṛṣṭa-vapur babhūva |

[37] tataś cākhaṇḍāhi-tuṅḍika-vidyā-pañḍitavad uccaṇḍatayā sakaṅṭha-tuṅḍāvaguṅṭhanāya
sa-darpam abhitaḥ sarpati sarpāśana-vāhane, sarpo'yam api śirobhiḥ kṛta-parisarpaḥ sarpavad
evāpasarpann upasarpanś ca jihmagavad eva jihmaṁ gacchamś ca parito babhrāma śāśrāma
ca |

[38] tad evam ahīnam ahinam prati sāmyugīnatārato'pi cirato labdha-cchidratayābhidravann
eva tadīya-samagra-grīvāgra-gaṇya-mūla-nālam eva balānujanmā balād avajagrāha nijagrāha
ca |

[39] tataś ca vivaśāṅga-saṅghe tasminn uraṅgame tu,
udyad-ratna-citeṣu puṣṭa-niṭila-prastheṣu raṅga-śriyā
śasteṣu sphuṭa-nṛtya-kṛtya-kalanā-lobhena śobheksaṇaḥ |
dyo-vidyotana-vādyā-gīta-kalayā saṁhāya sāhāyakam
śrī-kṛṣṇas tad upary udapluta mudām uccair udāra-cchaviḥ ||22|| [śārdūlavikrīḍitam]

tataś ca—
punar vrajaḥ sphuṭa-sukha-vismayārava-
plava-śriyāsprśad amara-vrajam divi |
asau ca tam bhuvi bata yatra cobhayoḥ
pratidhvani-dhvani-vibhidā na tarkitā ||23|| [rucirā]

tataś ca—
śaśvad garvada-parva-śarva-ḍamaru-svar-vādyā-sarvādyatām
vindan kuṇḍali-daṇḍanāya rabhasād uddaṇḍa-sat-tāṇḍavaḥ |
ārād ūrdhvitam ūrdhvitam bhujaga-rāḍ-mūrdhānam unmardayan
krodhād rodha-kutuhalād dharir ihānarte nanarta sphuṭam ||24|| [śārdūlavikrīḍitam]

atha—
jayaj-jaya-jayāravāḥ kusuma-vṛṣṭi-sṛṣṭi-prathāḥ
sphurat-pulaka-pālayaḥ prathita-śarma-gharmāśravaḥ |
bhujāṅga-śirasī-śitus tad-anukṛtya-nṛtyam surā
bhavāmbuja-bhavādayaḥ pramada-garjam ārjan muhuḥ ||25|| [pṛthvī]

sarpasyānana-jāla-kūṭa-ghaṭanād utthānam ātmāyuṣā,
nirmañchyāgra-nakhasya tasya naṭanam tan-mūrdhni cātyadbhutam |
dṛṣṭvā śrī-vraja-rāja-tat-praṇayinī-mukhyā vraja-prāṇino
netram gātram api praphullam abhajan manye jagad-vyāptaye ||26||
[śārdūlavikrīḍitam]

mūrdha-śreṇyām tasya śūnye ca kṛṣṇe
nṛtyam kurvāṇe tu citram tadāsīt |
tena krodhān mastakam yady udastam
tatrānena prāpitā tāla-lattā ||27|| [śālinī]

mukhai rudiram udvaman garalam udgirann akṣibhiḥ
skhalan-maṇika-mastaka-sthita-tad-aṅghri-cihna-vraṇaḥ |
ślathāṅgatatayājahad anuja-saṅghajid-raṅgatām
vyālokyata nijāṅganāvalibhir eṣa kāliyakah ||28|| [pṛthvī]

[40] tataś cāsāv upaskīrṇa-vikīrṇa-mūrtyā sva-pauruṣāpūrtyānanya-gatitāsphūrtyā tat-kāraṇa-kakāraṇā-nivāraṇāya taṁ nārāyaṇam eva matvā śaraṇam amanyata |

[41] tad-aṅganānām ca—

na tāvad ārdratvam abhūd amūṣām
bahirmukhatvaṁ yad abodhy amuṣya |
dṛṣṭe tu bhakty-aṅkura-janmani sphuṭam
kṛṣṇam gatim jagmur amūs tad-artham ||29|| [upajāti 11]

kāścit kumārān atyartha-bālān kāścana tās tadā |
kāścid aṅḍāni puratas tasya nyasya vyanamsiṣuḥ ||30|| [anuṣṭubh]

[42] hasati ca bhakta-sāntvana-tṛṣṇe kṛṣṇe, tās tu bahudhā stava-budhā mṛdākulāḥ pṛḍaku-patnyāḥ sakāku vijñāpayāmāsa | tatra saṅkṣepa-nikṣepaś cāyam—

asty eṣa sphurada-matiḥ sadarpa-sarpas
tvaṁ viṣvag-vid asi tathā kṛpāmburāśiḥ |
asmāsu tvad-anugatāsv amuṣya patnī-
bhāvaś ced ajani yathā-yatham vidhehi ||31|| [praharṣiṇī]

daṇḍam te vidadhatu ye sva-saṅga-mātrād
duṣṭatvaṁ praśamayitum na śaknuvanti |
tvat-sparśāj jhaṭiti hrado'pi so'yam aujjhat
kṣveḍatvaṁ balavad atīha naḥ samakṣam ||32|| [praharṣiṇī]

mūrkhatvaṁ na idam anugrahe'pi yasmāt
tvat-sprṣṭe sphuṭam iha bhāti daṇḍa-buddhiḥ |
daṇḍaś ced amum aparair adaṇḍayīṣyas
taṁ kartum katham adadhāḥ padāravindam? ||33|| [praharṣiṇī]

sat-puṇyair iha khalu kais tvad-aṅghri-padma-
sparśo'yam parivalate bhujāṅga-rāje |
duṣpāpair api bata kair amuṣya dehas
tad-bhāvaṁ druta-mṛti-lambhāya vetti ||34|| [praharṣiṇī]

tasmāt—

śīrṣa-cchedyasya yaḥ kṛṣṇaḥ śīrṣṇi kāliya-bhoginaḥ |
anvagrḥṇāt pada-nyāsāc cihna-śreṇyā gatiḥ sa naḥ ||35|| [anuṣṭubh]

[43] atha hīne tasmin ahīne sadayam tad-anumoda-mānaḥ krodham vinayamānaḥ kṛta-yaśodā-yaśo-dānaḥ svāṅghri-saṅghaṭṭana-truṭitāt kāliya-niṭilād avatīrya nātiprakāṭita-vīryas tasyāvag-vaktratayā sthitasyāgre kṣaṇa-katipayam karuṇā-vyagreksaṇatayāvatasthe | atha vanamālī kālindīya-hradam iva kāliya-hradam dāyati sma |

[44] tadā so'pi liyamāna-doṣatayā tadīya-roṣaṁ proṣitam akarot, valitāñjali-karo darvikaro vijñāpayāmāsa ca—

[45] yadyapi vṛjina-gāmīno mama vṛjinam eva svabhāvas tathāpi tu,
guṇo vā doṣo vā bhavati mayi yaḥ kṛṣṇa sa bhavad-
vaśasthāyī nityaṁ mama tu kṛti-sādhyāṁ kim aparam? |
tvad-aṅghri-dvandvasyāśrayaṇam iti cet tac ca śirasi
tvayā me vinyastaṁ mama tu kṛti-sādhyāṁ kim aparam? ||36|| [śikhariṇī]

[46] tasmāt kām api diśaṁ svayaṁ eva mām ādiśa |

[47] atha sa ca sadeśa-rūpam idam ādideśa, ahipate, tyakta-daurjanyatayā dhanyasyāpi tava yasmād ahitā svayaṁ jagad-ahitā, tasmāt—

nātra stheyāṁ tvayā sarpa samudraṁ yāhi mā ciram |
tvam jñāty-apatya-dārādhyo go-nṛbhir bhujyate nadī || [BhP 10.16.61]
dvīpaṁ ramaṇakaṁ hitvā hradam etam upāśritaḥ |
yad-bhayāt sa suparṇas tvāṁ nādyān mat-pāda-lāñchitam || [BhP 10.16 |64]

rephaṁ viśṛṣṭaṁ nirmāyād avasāne padāntagam |
iti śāsana-vijñānāṁ matam eva mataṁ mama ||37|| [anuṣṭubh]
adhunā kāliya yasmān mat-pada-kṛta-lakṣaṇas tvam asi |
tad amutra ca sambhavitā mat-pada-kṛta-lakṣaṇaḥ sa bhavān ||38|| [upagīti]

[48] atha daṇḍavad eva patitaḥ kuṇḍali-patis tena nakhara-sudhākarākara-kara-sarasiruhaṁ śirasi nidhāya sudhā-sikta-tanutayā nīrug niramāyi |

[49] etad-anantara-lilā tam pūjayāmāsa [BhP 10.16.65] ity ādikaṁ śrī-śuka-vacanam anūdyā, mahattvaṁ ca ity ādinā viśadyate |

taṁ pūjayāmāsa mudā nāgaḥ patnyaś ca sādaram |
divyāmbara-sraṇ-maṇibhiḥ parārdhyair api bhūṣaṇaiḥ |
divya-gandhānulepaiś ca mahatyotpala-mālayā ||
pūjayitvā jagannāthaṁ prasādya garuḍa-dhvajam |
tataḥ prīto'bhyanujñātaḥ parikramyābhivandya tam ||
sakalatra-suhṛt-putro dvīpam abdhher jagāma ha |
tadaiva sāmṛta-jalā yamunā nirviṣābhavat || [BhP 10.16.65-68]

kṛṣṇaṁ hradād viniṣkrāntaṁ divya-srag-gandha-vāsasam |
mahā-maṇi-gaṇākīrṇaṁ jāmbūnada-pariṣkṛtam |
upalabhyotthitāḥ sarve labdha-prāṇā ivāsavaḥ || [BhP 10.17.13-4] iti |

mahattvaṁ ca parārdhyatvaṁ cātra divyatvam ucyate |
divyatvaṁ teṣu kṛṣṇasyāpy aṅge dedīpyamānatā ||39|| [anuṣṭubh]
ato'syāmūni nityāni sthitāny aruṇajā-hrade |

teṣu kaustubha-nāmā tu maṇiḥ kṛṣṇe virājate |
nakṣatreṣu sadā pūrṇa-candravat pūrva-parvate ||40|| [anuṣṭubh]
jagannāthaṁ ca yat prāha tathā taṁ garuḍa-dhvajam |
tatrāścaryaṁ na cācaryaṁ dvārakāyāṁ hi viśrutam ||41|| [anuṣṭubh]
kādraveyasya devābha-nānā-śakti-vidhāriṇaḥ |
vartmāsya sura-vartma syād iti yuktyāvagamyate |
anyat tu jīva-pīḍāya tat kathaṁ kṛṣṇa-sammatam? ||42|| [anuṣṭubh]
vāri-līlā-parāmarśaḥ sparśaś cāgharipor yadā |
tadaiśāmrta-tulyāsīd yamunety avagamyate ||43|| [anuṣṭubh]
kṛṣṇasyāklinna-veśatvaṁ kāliyenopavāhataḥ |
akasmād darśanaṁ yat tan nāgāli-parivāritaḥ |
tasmāt kṛṣṇaṁ hradād ity ādy uktaṁ yuktaṁ prakāśate ||44|| [anuṣṭubh]

[50] tan-nirvaṇane viśeṣas tu varṇyate,
kolāhalas tvaritatā vivaśāṅga-caryā
kampaḥ skhalad-vacanatā sravad-asratā ca |
vikṣyādi-trṭti-parihānir iti vrajasthāḥ
saukhye'pi duḥkham agaman pratilabhya kṛṣṇam ||45|| [vasantatilakā]

āgato'yam iti kevalam mudā
sphūrṭi-pūrtir abhavad vrajaukasām |
hanta yena na vapur na vā manaḥ
kiñcid āncitum avāpa śaktatām ||46|| [rathoddhatā]

tataś ca—
stambhaḥ sandhiṣu bandhanaṁ pulakitāsāndra-vraṇābha-sthitir
bāṣpaḥ srasta-vilokanaḥ svāra-bhidā kaṅṭhāntara-stambhinī |
kampaḥ pātavad-anta-danta-valayaḥ svedas tanu-drāvaṇaḥ
syād evaṁ kṛta-vikṣaṇaṁ sva-suhrdām vyagrī-babhūva prabhuḥ ||47|| [śārdūla]

[51] atha prathamata eva prathamataḥ sthitāḥ samāna-vayasāḥ savayasas tasmāt tam uttīrṇam
nirvaṇya vistīrṇa-tad-varṇāmrta-bhrta-nayanatayā sthitāḥ kramatas tad-aṅga-saṅga-raṅga-
bhūmitām itās tad-āliṅgana-riṅgat-sukha-taraṅgatām gatā na tāvat pratisvam ayam aham
asmīti tasmin nyavediṣuḥ |

[52] yadvad etāms tadvad eva śrīman-nanda-janmā krama-bhajana-sammānanayā janānīm
janakam suhrj-janatām api janitānandān janayāmāsa, yatas tata eva te sarve stabdha-dehā
labdha-sukha-dehā babhūvuḥ | [53] aho, yadi satya-vacasas te nāvadiṣyamṁ tadā tad idam vā
kaḥ pratiyāt? yat khalu gāvaś ca mṛgāś ca tad-āgamaṁ mṛgayamāṇā vraja-jane cābhedam
āyayuh, yac ca nagā api tad-duḥkhataḥ śuśka-carāḥ samprati puṣkala-sukhās tat-kāla-kalita-
pallavādibhiḥ praphullā babhūvur iti | tatra ca—

suhṛl-lokā ye ye sura-ripu-jitā yarhi militās
tadā satyam sarve samayur abhitaḥ prītim atulām |
yadā tu śrīmātā sapadi militā prema-vivaśā

tad āstām tad-vārtā, sakala-janatāgād drava-daśām ||48|| [śikharīṇī]

[54] atha rāmaṁ svīya-prabhāva-bhāvanārāmatāyām apy antar vraja-jana-duḥkhataḥ śuṣkāṁ, tādrśatāyām api bahir lambhita-gambhīratā-bhr̥d-upālabha-sambhavad-vikāśa-hāsam hasann eva namaskurvann, ātmany āliṅganam lambhayaṁś ca ciram tad-utsaṅga-saṅgī babbhūva |

[55] atha tatra janānām vimarśaḥ,
harer eṣā prāptir yadi bhavati nidrāvakalitā
tadā śoko'py eṣa svayam ayati tatraiva tulanām |
asau jāgrad-bhūtā sphurati yadi vā tarhi nitarām
abhīṣṭam sampannam katham api na śarma-pratihatiḥ ||49|| [śikharīṇī]

[56] atha sarvata eva nidhyānāya naṣṭa-nidhy-āptivat kṛṣṇam madhye nidhāya paritāś carita-niveśeṣu paridhi-veśeṣu kharvīta-vrīḍeṣu vyoma-cāriṇām locana-kṛīḍeṣu sarveṣu strī-puṁsānām kharveṣu prathama-prathita-bhāvi-bhavikā brahma-vidaḥ sampraty api tam praty āśiṣām kṛta-dānā vraja-patiṁ praty upālabhamānāḥ pratyāyāmāsuḥ | yathā—

śrī-nanda-rāja tanayas tava sarva-śatru-
mardīty abhāsi muhur apy alam asmakābhiḥ |
premnā tathāpi nikhilam bata hantum aicchaḥ
puṅyena kevalam asau drutam ājagāma ||50|| [vasantatilakā] iti |

[57] tad evam śokena harṣeṇa kālam ajānati vraja-loke rajanir ajanīti tatraiva kṣut-trṣṇāti-krami-kṛṣṇātikrama-khedena kṛśatām gatāḥ pratyūṣam yāvad ūṣuḥ | tatra ca sarvām eva śarvarīm vrajorvīśa-patnī sapatna-śaṅkayā sutam aṅkata eva niveśayantī paramāveśena muhur api tan-mukha-nirīkṣaṇa-sukha-sakṣaṇāpi tad-vṛtta-smaraṇena tasmād vilakṣaṇā prabhātam āśasāda | hanta hanta kṣudvantam tam api gavām dugdham api dugdham vidhāya na pāyayāmāsa, satyam sarvam atratyam viśa-sakalaṅkam iti śaṅkayā |

[58] rātrau punar anyad api caritram dhanyam jātam | yadā kāliyasya kālindī-jalān niṣkalanam, tat-kālata eva gūḍha-puruṣa-mukhāt paruṣatayā kalitavāms tadā sa durjana-vatamsaḥ kamsaś cintā-santata-svāntayā nirīha ivāsīt | [59] cintā yathā, hanta, hanta! santatam asmākam eva vīrās tasmād unmantham āgacchantaḥ santīti duṣkīrti-vahni-mukha-piśāci-mūrtir atīva hasantī hasantīva madīyān jvalayantī tribhuvanam ayantī ca narīnarti | [60] hamho balīyān api kāliyaḥ sapadi viliyamāna-balatām valate sma | tasya tad idam nirvāsanam nirvāsanam eva ca manyāmahe, yato vayam api nirvāsanatām gatāḥ | tasmād adhunā tathā vidheyam, yathāsmadīyānām nāpacāras tasya cāpakāraḥ syāt iti |

[61] tadānīm eva cānyataḥ sa vraja-rājātmaja-vraja-vāsinām taraṇijā-tīra eva vāsam ākarṇayann abhyarṇa-gatān ājñāpayāmāsa, bhavantas tatra pravīśantaḥ samantataḥ pravalatayā jvalanam prajvalanam ācarantaḥ svayam antardhānam ācarantu |

[62] tataś ca teṣu tathā-kṛta-cariteṣu vipolati tu davānāle śīghraṁ palāyiteṣu teṣu ca sarva eva vraja-bhavanāḥ sneha-vṛtta-labdha-sambhāvanāḥ sāgrajam vraja-rāja-tanūjam evāvrajya vijñāpayāmāsuḥ—

śaṅkāmahe na mṛtyoś ca na ca kṛcchra-pravāhataḥ |
kintu tvan-mukha-candrāṁśu-darśanābhāva-vaiśasāt ||51|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

hareḥ phutkāra-mātreṇa nirvavau dava-dīpakāḥ |
utprekṣante tu munayas tasya tat-pāna-kartṛtām ||52|| [anuṣṭubh]

[63] tad evam ahitena ya upāhita upāhitas tasminn apavāhite sarva eva trāṇa-prāṇāḥ prabhāte ca prabhāte, tat-prabhāvata eva yathāvasthitam vrajam vraja-vāsinaḥ sānandam tam anv avindanta | kintu tasminn eva madhuratā-kalile kālindī-hrada-salile saṅkarṣaṇena kṛta-kṛṣṇākarsaṇena viharatā sakhibhir, akhilaṁ saha-dhavalā-vrajam vrajam api samāharatā yadā bahalaṁ kutūhalaṁ jātam, tadā tena grhāya gamanam anujñātam |

[64] tathā ca gamanam yathā—

vādyair nṛtyaiḥ pragītaiḥ śruti-śiva-paṭhanair divya-bhauma-prasūna-
pravṛṭ-kalpābhivarṣair jaya-jaya-ninadaiḥ śarma-kolāhalaiś ca |
kṛṣṇam madhye vidhāya prakatātara-mahānanda-nirvṛḍa-bhāvān
nṛtyantas te vraja-sthā vrajam abhiviviśuḥ kham yathā jyotiroghāḥ ||53|| [sragdharā]

[65] tad-anantaram ca dhavalāḥ parataś cālayitvā tat-pūrva-kāla-pālakāsadbhāve'pi śrīmatām tatra-bhavatām eṣām prabhāveṇa tatrodapātra-mātram na vikalpam āgād iti svalpa-paribhavāyāpy akalpamāne samasta-vraje yātayāmam api yātayāmatām nāgataṁ tad-ghṛta-pakva-pracurānam iti sadyastanam iva rāma-parvaṇi pūrvāhnetanam grhāntaḥ-saṅgrhīta-jemana-sāmagrī-samudayam sarva eva tāv agrajānujāv agrato vidhāyavyagram samyag rasayāmāsuḥ |

[66] tad evam udghaṭita-gīḥ-kaṅṭhaḥ sa madhukaṅṭhaḥ samāpayāmāsa—

īdṛśas tanayo jātas tava vraja-narādhipa |
kaṁsādīn damayāmāsa kāliya-damanena yaḥ ||54|| [anuṣṭubh]

[67] tad evam, tarīyamāṇena hariṇā varīyasā vraja-parīvāreṇa saritāv ivātarīṣātām te āpadāv iti sukhada-vṛtte sabhyānām tal-līlā-samādher abhyavakarṣaṇāya stavanāmṛta-varṣaṇāya ca sāñjali-sthitayos tayoś cirād bahir avahita-tad-upasevāḥ pūrvavad eva sa-vraja-devāḥ sarve svam svam kāryam āseduḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
kāliya-dava-caṇḍatā-daṇḍanam nāma
trayodaśa-pūraṇam
||13 ||

śrī-śrī-gopījana-vallabhāya namaḥ

atha kaiśora-līlā

atha caturdaśam pūraṇam

gadarbhāsura-mardanam

śrī-kṛṣṇa kṛṣṇa-caitanya sa-sanātana-rūpaka |
gopāla raghunāthāpta-vraja-vallabha pāhi mām ||1||

[1] tad evaṁ goloka-vilāse śrī-gopāla-pālyamāna-gopālānām nitya-lokaḥ śrī-golokaḥ kathitaḥ | tatra ca śrī-goparāja-sabhāyām apūrva-vikṣita-kavi-kṣitipati-kumāra-sukumāra-kumāra-yugalāvakalanam udbhāvitam ||2] tad-anantaram api bālyā-vilāse tad-yugalena kṛṣṇa-bālyā-carita-varṇanam kāliya-dalana-līlāvasānam ācaritam | samprati tu tat prathitam kaiśoracaritam ākhyāyate | [3] tad yathā—

atha dināntare ca pūrvavad eva vraja-naradeva-sabhāntare tayor ekatarah samutkaṅṭhatayā snigdhakaṅṭhaḥ svagatam idam uvāca—[4] atha kaiśoram varṇanīyam | kintu rahasya-rasa-hāri-prasabhāyām sabhāyām asyām yathā lajjā na sajjā syāt tathā yujyate | [5] yadi ca jātu nija-mādhurī-bubhuṁṣita-kukṣim-bhariṇā hariṇā svaka-sukhāvaham iti rahas tad anuyujyevahi, tadā tad ucitam eva tad-upacitam ācarīṣyāvaḥ iti |

[6] atha spaṣṭam tu vyācaṣṭa—tataś ca spaṣṭam kṛta-gamāyām saṣṭha-samāyām samullasita-sammata-maye janma-tithi-samaye harṣa-samṛddhi-prada-varṣa-vṛddhi-parvaṇi sarva-niḥśreyasam āvistarām vistārayataḥ samastam vinistārayatas tasya śrīmad-vrajarāja-sutasya viśveṣām eva manas coram kaiśoram udayāñcakra | tathā hi—

rājyam samyag upetya kṛṣṇa-vapuṣi trailokya-lakṣmī-maye
krīḍābhir laghu nirgamayya samayān audārya-paryākulam |
pātrāya svayam āgatāya guṇitāvāsāya sad-vedine
kaiśorāya nijam pradāya viṣayam paugandam antardadhe ||2|| [śārdūlavikrīḍitam]

tataś ca—

drṣṭi-prasāda-kṛta-sāmabhir amśudānaiḥ
śāśvan manoharaṇa-nirmita-buddhi-bhedaiḥ |
arthāntarābhiviniveśaja-bhāva-daṇḍaiḥ

kaiśorakaṁ vaśayati sma hareḥ samastam ||3|| [vasantatilakā]

tatra ca,

mukhe pūrṭiḥ kāntir nayana-yugale dairghyam aruṇa-
prabhā hṛdy ucchrāyaḥ pratatir api madhye tu kṛṣatā |
itīdam saundaryam yad-avadhi manāg apy adhijage
jagan-netra-śreṇī tad-avadhi harau tena cakṛṣe ||4|| [śikhariṇī]

[7] tad itthaṁ taj-jyeṣṭhaś ca nirdiṣṭaḥ |

[8] tadā ca tāla-phala-pākāvasare varṣā-prasare kadācin nikhila-sukha-varadhanasya
govardhanasya girer āgneyyām hariti hari-rāmādayaḥ sāmōdā gās cārayantaḥ santi sma | [9]
tataś ca pūrvānubhava-sampātātītaṁ pūrva-vātānītam atidūrataḥ sajātiya-pūra-dharam
paktrima-tāla-phala-jāla-saurabhya-bharam upalabhya, pūrvata eva tat-kīrti-vivartita-cittā
vraja-vartiṣu vittās te sarvaṁ-sahāyāḥ sprhaṇīyāḥ sarva eva tayoh sahāyā hṛdi
sprhayāmbabhūvuḥ— rāma-kṛṣṇābhyām valitā vayam itaś calitā rāsa-bhāsura-rāja-bhavanam
tāla-vanam tat-pāla-gaṇam api tathā-vidham nibhālayitum nūtana-kutukāḥ sma | tataḥ sva-
bubhuḥṣā-sukṣāmatā-lakṣya-vinodād imau vinudāma iti |

[10] te ca śrīdāma-subala-stokakṛṣṇa-śavalā bala-kṛṣṇayoh sama-balā labdha-marmāṇaḥ
sadharmāṇa ity ataeva śaśvad akhilatayā sakhitayā virājante | yayor eva samam vīryam ity
ādikam īryate iti | tataḥ satatam eva kramate tat-parākrame teṣām buddhi-krama ity akṛta-
śaṅkāseṣeṇa praṇaya-viśeṣeṇa jighatsā-miṣeṇa ca tad-arthaṁ bhrāṭṛ-balam balabhadram
prārthayāmāsuḥ, yathā—

tālānām vanam atra paktrima-phalam nirhāri pūram yataḥ
saurabhyam bata dūram eti tad idam bhogam vinā niṣphalam |
śrūyante hi kharā narāśana-karās tasyādhipā ity adaḥ
śrī-rāmāyata-dor-yugārpaya tathā śrī-kṛṣṇa duṣṭāpaha ||5|| [śārdūlavikrīḍitam]

[11] āyata-dor-yuga ity anena ca dhvanitam idam—

mahābāhutayā rāma tarkyase tvaṁ ca vikramī |
na tathā lakṣyathāḥ kvāpi lakṣaṇīyas tu samprati ||6|| [anuṣṭubh] iti |

[12] śrī-rāmas tu sa-smitam uvāca—bho bhavanto lobhavanto bhavanto'py asmattaḥ prati
pratīyadhve, yato mugdhāḥ! niyuddhābhimukhair bhrū-bhaṅga-sūcita-śautīrya-sukhaiḥ
prabhavadbhir bhavadbhiḥ kadācid āvām api parābhavam āsādyāvahe | tat katham āvām eva
yācyāvahe ?

[13] te ca procuḥ—sarvato'py atiguṇavantau bhavantau khalv asmākaṁ sārau rāja-kumārau |
rāja-nīti-rītiś caivam eva yad rāja-kulam eva vriyate puraskriyate ca | mrgayāyām mrga-
tāḍanavan na punar anyena svayam agra-gaṇyena bhūyate | yadi tat kulam parama-
vīryākulam bhavati, tadā tu kim uta? tatra cāgrajatyā bhavataḥ sadāpāgryato nāgryāyate |
tasmād yady asmad-icchā-pūraṇāya bhavator icchā saṅgacchate, tadā nānyad anumanyatām |

[14] tad evaṁ saha-prahasite śubhrāṁśu-site kṛṣṇāgraje svayam agrato vraje simha-nādam ādadānā dāmodarādayaḥ sāmodaṁ tad-anuplavāḥ plavamānatayā tad-vanāya tad-avasthā eva pratasthira | gās tu sva-sthāna eva sthāpayāmāsuḥ | prasthāya ca rāmam,

sopālabham ivāvadaṁs tam anu tad bāhū ca mitrāṇi yat
tena drāk sa ca serṣyā-cittam iva tām gatvā tu tālāvalim |
sarvām eva bhujāyugena yugapad vikṣipyā saṅghaṭṭayan
vibhraṣṭāni mithaḥ phalāni vidadhe ghrṣṭāni digdantivat ||7|| [śārdūlavikṛḍitam]

taj jñātvāsra-parāsabhās ca paritaḥ sākrandaṁ abhyāyayur
yān drṣṭvā paśupāḥ sa-mādhava-balāḥ śāsavad hasantaḥ sthitāḥ |
hāsāveśa-vaśāt kṛtānavahitiṁ pratyak padābhyām balam
vajrābhyām iva dhenukas tam anudat tac caiṣa nābudhyata ||8|| [śārdūlavikṛḍitam]

na jñātavān api yataḥ sa tu tam prahāram
tenātiroṣa-bhara-nāsti-viveka-caryaḥ |
bhūyaḥ parāk-sthiti vinardya vikīrṇa-lattas
tenātha vatsaka ivārāci dhenukākhyaḥ ||9|| [vasantatilakā]

[15] atha brahmāṇḍam api khaṇḍayituṁ pracaṇḍatā-maṇḍitāc caṇḍa-caṇḍīśa-śulād apy
uddaṇḍa-prahāreṇa bala-bhuja-daṇḍena tāla-maṇḍala-maṇḍaleśvara-śirasi cakrīvāc-chakrārīr
vicakare | tena ca tāla-parāvara-parasparāsu yaḥ khalu nihita āvega-saṁskāraḥ pralaya-jāta-
durvāra-prabhañjanākāraḥ, sa tu hindolayaṁs tat tad uparigam ardhm ardhm agni-yantra-
prakṣiptam iva vikṣiptam vidhāya prāyaḥ sarvam evākharva-tāla-kharva-mayaṁ tad vanam
nimeṣa-mātreṇa vitrotayāmāsa | yatra svayaṁ tu bhavantu ṛṇa-rājāḥ khalv ime, tathāpi
ṛṇāny eva iti balabhadraś cintayāmāsa ca |

[16] atha tad-anugatā deva-vispardhinaḥ pare'py asvaratayā gardabhā gardantaḥ pratighāt
pratighātam ācarantaḥ sahasā ruddhādhvānaḥ saha yudhvānaḥ paryāgatās ṛṇavan-matāḥ
paramānandārāma-rāma-kṛṣṇābhyām hasadbhyām vilasadbhyām evākhava iva dhṛtāsava eva
tucchīkṛtya gṛhīta-puccha-caraṇās teṣāṁ tāla-bhakṣaṇa-saukaryārtham ivādhimadhyām
adhyavasthita-ṛṇa-kṣmāpaty-upari kṣipram eva parikṣiptāḥ kṣapita-jīvitāḥ kṣiti-nipatitāḥ
saha nistala-tāla-phalaiḥ ketava iva rāhubhir dināni kānicit kamsa-pakṣiyān abhīṣayanta |

rāsabhān śamayituḥ kiyad bhavet
pauruṣam tad iti nāvamanyatām |
yad diviṣṭha-patalī tadāpi tau
vādyā-gīta-kusumair asevata ||10|| [svāgatā]

[17] atha hāsa-sahitam upajahāsa ca, sā maghavat-pradhānā dhenukam aghajid-abhiprāyam
abhiprayatī | yathā,

aghāsuraḥ kāliya-kadru-janmāpy
asoḍha vīryam yadi nāsmadīyam |

[24] atha svasthāvasthatayā kuṇṭhatā-rahitas tādr̥śa-guṇa-mahitaḥ snigdha-kaṇṭhaḥ sa-bāṣpa-kaṇṭham uvāca—

so'yaṁ gopāla-bhūpāla tanayas tava nirdayaḥ |
mugdhaṁ ca mad-vidhaṁ mugdhaṁ karoti svaira-līlayā ||14|| [anuṣṭubh]

[25] tad evaṁ vṛtte nivṛtte sarvatra ca vraja-jane gr̥ha-vartmānuvṛtte nityavad eva vraja-mahendra-tanūjas tau sūta-rāja-tanūjau saṅgata eva nināya | nītvā ca taylor ātmanā ṛṭīyaḥ san prasaṅgataḥ pracchannatayā papraccha—kathayataṁ, katham etāvān kasmān mūrcchāveśaḥ kleśa iva parāmr̥ṣṭaḥ? iti |

[26] ubhau tu sa-gadgadaṁ jagadatuḥ—kiṁ brūvahe, bhavanta iva sarvam anubhavanti iti |

[27] kṛṣṇaś ca sa-ṛṣṇam uvāca—jānīma eva kevalaṁ na, kintu tadānīm svayam api nitarām ācarāmas, tathāpi tad varṇanam ākarṇayitum icchāmaḥ | tathā hi—

svayam api yat puru racitaṁ tad yadi hṛdayaṁ tadā sadā śrāvyaṁ |
kāvyam nija-sacitaṁ yat tad idaṁ yuvakām parasparaṁ śṛṇuthaḥ ||15|| [gīti]

[28] tasmāt prathamam tāvat preyasī-gaṇādhikāyā rādhikāyā bimboṣṭhī-goṣṭhī-madhyam adhyāsya vyasyatām eṣā paṭīyasī rasa-paripātī |

[29] ubhau sa-bāṣpatayā parasparaṁ nirūpayantāv ūcatuḥ—

yad antar yasya sarvaṁ tat tasya jānāty abhīpsitaḥ |
sa eva ced vasaty antas taṁ tu jānīta kaḥ paraḥ ||16|| [anuṣṭubh]

[30] kṛṣṇaś ca sānandam uvāca—tad adya naktam evānavadyā seyaṁ vidyā nivedyatām iti bāhu-yugaṁ gr̥hītvā sakhi-goṣṭhīm anu tāv amū nītvā bahala-kutūhala-veṣṭitena ceṣṭitena yāvad virocana-nimlocanāvasaraṁ vāsaraṁ gamayāmāsa |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
gardabhāsura-mardanaṁ nāma
caturdaśam pūraṇam
||14 ||

atha pañcadaśam pūraṇam

apūrvānurāga-caryā-jāgaryā

[1] atha goloka-yuva-rājaḥ sakhibhiḥ saha rājamānaḥ, sāyam pratyavasāya, mātur ājñām ādāya, valita-prabhāyām gopa-rāja-sabhāyām prati-rajanī-janita-sarvāyata-parvākṛtābhiprāye prahara-prāye gurūn anujñāpya, tad anyān prasthāpya, mahāntaḥ-puram prāpya, prasū-nideśam avāpya, subala-madhu-maṅgalādibhir antaraṅga-saṅgibhiḥ saṅgataḥ sūtāṅga-jātābhyām ca tābhyām anugataḥ prāg-varṇita-gokula-kamala-patra-sthitam parama-sukha-satratayā pramitam śrī-rādhārāma-dhāma jagāma |

[2] akasmād āgate ca tasmin sasmita-kṛidā-narma-juṣām amūṣām sambhrama-bhrama-vismaya-smaya-trapā-patrapādarādara-harṣa-tarṣādayas te bhāvā yugapad eva samutpannās citṛiyamāṇatām citṛiyamāṇatām apy āceruḥ | atra ca,

akasmād āyāntam harim anubhavanti kila hriyā
daśam akṣṇor nānā-drutam apidadhe sā nata-mukhī |
mudā smerā bhugnā vikasitavatī kuñcitavatī
sa-bāṣpā stabdhābhābhavad iti samam yā na ghaṭate ||1 || [mandākṛāntā]

[3] atha pragaṇa-guṇālaṅkṛtā kiṅkarī-tatir vitasti-daghna-rāṅkavās taraṇena tam ativistīrṇam maṇi-kīrṇam alindam āstīrṇam cakre | āstīrṇasya ca tasya pratīcī-pracita-sulalita-tulikāyām prācī-mukhatayā svayam nivīśamānaḥ śubhratārāma-cāmarādi-karābhiḥ kiṅkarībhiḥ sevyamānaḥ śrī-rādhāyā bahir api virājamāna-prāṇaḥ pāṇinā tām ādāya sva-rasa-milita-tadīya-rasa-veṇī-samāplavana-jīvanānām śreṇī-kṛtānām eṇīdṛśām gaṇāgra-deśa-gatatayā vāma-deśe niveśayāmāsa |

[4] dakṣiṇatas tu kevala-tadīya-nava-taruṇimāvatāra-samucita-sevā-prakāra-kāmanārāma-prathama-vayasah subalādi-savayasah | [5] yat-paṅkti-dvayāntima-sīma-madhya-gatau tan-mithunābhimukhatābhiratau tādṛśa-prāṇaya-sukumārau sūta-kumārau tashatuh, yayo rāga-tālādi-sāhāyakāḥ sakhāya eva kecana sacante sma |

[6] yau khalu dvayor api tayoh savayasām āvalyor ardha-maṇisara-vallyor ivāgrima-sīma-madhyam adhikṛtya mithaḥ śobhā-vinimaya-śīlatayā nīla-pītātā-viveka-vyatireka-maya-mahā-nāyakāyamānam sarvatra prathita-dṛṣṭi-prasādam api mithaḥ samarpita-netra-tribhāga-rāgam tan-mithunam avalokayantau dvi-tra-kṣaṇam citravad ivāsthiṣātām |

[7] tataś ca prahasya nava-ghana-śyāmenādi-śyamānatayā sāvadhānatām dadhānāv ānandād ubhāv eva saṁhitāñjali-karau nāndī-karau babhūvatuḥ |

[8] tatra vastu-nirdeśaḥ—

imau gaurī-śyāmau manasi viparītau bahir api
sphurat tat-tad-vastrāv iti budha-janair niścitam idam |
sa ko'py accha-premā vilasad-ubhaya-sphūrtikatayā
dadhan mūrti-bhāvaṃ pṛthag apṛthag apy āvirudabhūt ||2|| [śikhariṇī]

[9] atha namaskriyā,

śrīr āsām na tulām bibharti nitarām ity uddhavaḥ kīrtayan
yāsām aṅghri-rajo nanāma hariṇā yaḥ svena tulyo mataḥ |
tāsām tat-priyatā-sudhākara-tanuṃ viśvak cakorāyite-
nānenānugatām samasta-mahitām vandāvahe rādhikām ||3|| [śārdūlavikrīḍitā]

[10] athāśiḥ,

premā yo'sau rādhikā-kṛṣṇa-yugmaṃ
svānandena plāvayitvā sakhīś ca |
śāśvad viśvaṃ plāvayan suprasiddhaḥ
so'yaṃ buddhiṃ naḥ samiddhām karotu ||4|| [śāliṇī]

iti parasparaṃ sa-vailakṣya-smitam īkṣitvā sthitayos tayoḥ snigdhaकाण्ठा eva sotकाण्ठam
uvāca—

[11] atha śrī-kṛṣṇa-janmādi-mādhuryavad eva śrī-rādhikāyās tat-tan-mādhurī varṇanīyeti
nirṇaye'py ativistīrṇatā-saṅkocanāya kiñcid eva sūcayiṣyāmaḥ |

[12] tatra śrīmad--bhāgavate khalv etad udbhāvitam—

tata ārabhya nandasya vrajaḥ sarva-samṛddhimān |
harer nivāsātma-guṇai ramā-kṛīdam abhūn nṛpa || iti|| [BhP 10.5.18]

[13] tac caivam viśadayanti—

janmārabhya harer vraja-sthalaṃ abhūd viśva-rddhi-yuktaṃ punar
lakṣmīṇāṃ ramaṇāspadaṃ ca tad-adhiṣṭhānād viśiṣyājani |
rādhā yāsu lalāsa pūrṇa-śāśabhṛn-mūrtiva tārāsu sā
kāntiḥ kintv iha citra-bhāva-valitā yā kṛṣṇa-pakṣādhikā ||5|| [śārdūla]

[14] bṛhad-gautamiye'py eṣā sarvato labdha-viśeṣā prastūyate—

devī kṛṣṇamayī proktā rādhikā para-devatā |
sarva-lakṣmī-mayī sarva-kāntiḥ sammohinī parā || iti |

[15] alaṃ-lakṣmīṇāṃ etad-ādīnāṃ lakṣmīṇāṃ janma ca śrīmat-parjanyaṃ ārabhya
dhanyatayā labhyasya puruṣa-trayasya paramātula-stotrāṇāṃ mātula-gotrāṇāṃ ye khalv

āmuṣyāyaṇa-kulatā-nirbandhinaḥ sambandhinas tebhya eveti māgadhānām anusandhānam
sa-yatnī-bhūya yajña-patnīs tyaktavatas tasya tathāvyakta-maryādatānyathā na paryāptatām
āpadyate |

[16] tad evaṁ sthiteṣu ca śrī-rādhikāyās tu sarvato'py āḍhya-kulīnās chrīmad-vṛṣabhānutayā
labdha-khyātikān mahā-gopa-payonidher janma sammatam |

[17] atra copagāyanti—

satyaṁ bahu-suta-ratnā- karatām na prāpa gopa-dugdhābdhiḥ |
kintv amṛta-dyuti-rādhā- lakṣmī-jananād agāt pūrtim ||6|| [āryā]

[18] sā khalu śrī-kṛṣṇa-janma-varṣānantara-varṣe sarva-sukha-satre rādhā-nāmni nakṣatre
jātetī rādhābhidhīyate |

[19] janmānantaram tasyāḥ san-mādhurī ceyam kṛtāvalokena lokena kīḍṛg iti pṛcchataḥ prati
nirūpitā—

navendur mūrtir vā kanaka-kamalam vaktram athavā
cakorau netre vā visarad-amṛtam dṛṣṭir athavā |
apītham rādhāyām yadi jita-tulāyām na valate
vikalpaḥ kim tarhi prasajatarām tat-tad-upamā ||7|| [śikhariṇī]

[20] āstām tāvad asau vraja-lakṣmīnām parama-lakṣmīr akhilās ca tās tathā varṇyante |
yathā—

harim anu vindati śaśval lakṣmīr iti yā tu sarvataḥ khyatā |
tām api kila gopāyitum gopī-samjñā jayanti tā lakṣmyaḥ ||8|| [āryā*]

kim ca—

kṛṣṇānurūpam apy āsām vayo-vṛddhiḥ samrddhyate |
yathā candramasaḥ puṣṭis tathā tasya rucām api ||9|| [anuṣṭubh]

[21] tatra kaumāra-madhyam adhyāsīnāyām śrī-rādhikāyām tadānītanānām keṣāñcin nārī-
janānām utprekṣā yathā—paśya paśya,

aruṇita-laghu-śāṭī-khaṇḍa-kamrādharaṅgī
śravaṇa-galava-randhra-prota-susparśa-sūtrā |
rajasi nija-sakhībhiḥ krīḍayā lola-netrā
madhuri-purati-bīja-śrī-nibhā bhāti rādhā ||10|| [mālinī]

[22] tad evaṁ īḍṛg-vayasi paryavasite tadādīnām tāsām saundarya-sārasya pracāraḥ sarvata
eva prasarpam mātara-pitarādibhir nāpasarpayitum īśāñcakre cintayāmase ca, na jānīmahe,
durjanaḥ kamsaḥ kim samprati sampratipatsyate iti |

[23] atha pratyaham eva pratyekam antaḥ paraspara-militāḥ santaś ca te sarve vicāritavantaḥ, sāmpratam eva pātrasātkartum etāḥ sāmpratam | tatrāpy āsām śrīman-nanda-nandanād avaras tu na varatām arhati | avara eva hi sarvaḥ | tathā hi—

kanyā dhanyatamā ramām api jitām kurvanty amūr nandajaḥ
svasmād ūnadaśām ramā-ramaṇam apy āsādayan dṛśyate |
tasmāt tulyatayā sa eva varatām arhaty amūṣām tadapy
āstām dhāma-suhṛt-priyātma-tanaya-prāṇā hi nas tatkr̥te ||11|| [śārdūla]

[24] atha, yadyapy adhunā yajña-sūtram alabdhavatas tasya na vivāhāvasaraḥ sambhavati, tathāpi sajjana-samājñām ācārya bhāṣā-bandhaś ca sandhātavya iti |

[25] tad etad vicārya sthitānām teṣām niścayāvadhāraṇa-pūrvakam tan nivāraṇam prati pūrvavad eva vasudeva-mantraṇayā yantrita-vicāra-vargatayāpi gargaḥ sarva-darśitayā tad idam parāmamaśa—

[26] tal-līlā-kramaḥ khalv ayaṁ duratyayatayā mayāsugamas tal-līlā-śakti-prayutānām asmākam ca tatra pratyag-vadācarane'pi nāradavan na pratyavāyas, tathāpi tathā prathanīyam yathā tāsām na pratyavāyaḥ syād, ātyāyām iṣṭāpattiḥ syād, akhilātyāyām pūrna-tad-āpattiś ca syāt iti |

[27] tad evam vimṛśan sa kila vilambam anavalambamānaḥ śrī-vrajam ājagāma | āgama ca nijam uṭaja-taṭam sa-dhyānam adhyāsīnām paurṇamāsīm prati jagāma | gatvā ca sarvam evedam nivedya punar nivedayāmāsa, mayedaṁ tāvat kartavyam, bhavatyā tu tāsām yathānyatra patyādi-vyavahāraḥ satyāya na kalpate, kintu loka-pratyāyana-mātrāya tathā vyavahartavyam iti |

[28] tad evam tām sambhāṣya śrīmad-vrajarāja-sambhāṣaṇam nirvāhya, bāhyāvaraṇa-vāsinām āvāseṣu babhrāma | te ca tam āgatam akasmān niśāmya sāmyac-cintā-tamasah sva-sva-manoratha-labdhave lubdha-manasaḥ praṇāmādibhiḥ paripūjya kuśalam anuyujya pracchannatayā tam evārtham papracchuḥ, idam tāvac chaṅkitam; tatra kim kartavyam? iti |

[29] sa tūvāca—vayam idam sarvam apūrvam pūrvam api jānīmahe | idam ca bhavadbhiḥ sambaddhyam adhyavasitam, kintv ekā śāṅkā śāṅkur iva maṅkṣu hṛdi parivartate | yadā bhavad-aṅga-jātāṅganānām vraja-rājāṅgaja-vara-kumāreṇa saha saṅgamaḥ syāt, tadā nātilamabataḥ sarvasyāpi vrajasya tadīya-cira-vipralambha-lambhanam bhavitā, kim utāmūṣām? kim ca, prauḍhatām ūdhavatīnām tu sahaja-tad-anurāga-svābhāvyenādarśane'py udbhavat-tat-sphūrtīnām na ko'pi tasmād vinivartanam kartum samarthaḥ syād ity api kdarthanāntaram bhaviṣyati | tasmān nanda-kulāvataimsāt kamsāc ca vañcayitum cañcalam evānyebhyaḥ sampradātavyā navyāḥ kanyakāḥ |

[30] tad evam ādiśya prasthite yadu-purohite tat-kr̥topadeśopajātādaro nija-nija-kanyā-gopana-paro gopa-nikaro'pi tāsām sampradānāya sampradānam anveṣṭum suṣṭhu cintām avāpa, kintu santatam asya sā lālasā tu nālasā jātā |

[31] tad evam etāsām sva-tanayena pariṇayanām prati vrajapati-jampatī ca pūrvam atīva tīvra-sprhā-grhīta-cittāv āstām | viśeṣatas tu rādhāyā mādhurya-viśeṣāvadhāraṇataḥ | kintu gargeṇa tadvad eva nirastāv ity astamita-prayatnāv abhūtām |

[32] anutāpas tu tayor nāpajagāma, tad-bhrāṭṛ-paryāyās ca tad ekānugati-maryādayā paryākulās tāsām kanyānām sva-putrāya nyāsam anyāyam manyamānās tataḥ parān-mukhā babhūvuḥ | kiṁ bahunā? sarva eva kevala-snehatas tatra kṛṣṇa-varatāyām eva jātehatām samhitavantāḥ samadṛśyanta | yataḥ—

yogyena yogyasya tu nitya-saṅgamaḥ
kasmai na roceta bhṛṣām sa-cetase |
ratnena hemnaḥ śaradā saro'mbhasaḥ
sitākhyā-pakṣeṇa yathā sudhā-ruceḥ ||12|| [upajāti 12]

[33] varatā-sambhāvanā-viśayāṇām piṭṛ-vargaś ca tādṛg apy anargala-karṇe-japa-labdha-samsarga-garga-vacana-sargata eva bhinna-cittatām āpa | [34] putrān apy atikramya tatra sthitānām kṛṣṇa eva hi sukhasatṛāyate |

[35] tad evam jñāta-rahasyo'pi nirṇīta-nīti-praṇītaye rahasi vraja-rājam upavrajya sa ca tat-piṭṛ-vargaḥ pratisvam eva tam artham arthayāmāsa, [36] āmuṣyakulikā kalitā dhanyāḥ khalu tāḥ kanyāḥ kṛṣṇanyāsata eva sa-nyāyatām arhanti | sa yadi bhavadbhiḥ svayam aṅgikriyate, tadā bhaṅgībhiḥ prasaṅgam aṅgikriyatām asmābhir iti |

[37] vrajarājas tu tad ākarṇyam ākarṇya sa-niśvāsam idaṁ vivarṇatayā varṇitavān, asmābhiḥ sva-putrāya sarvathā na te sambandhāḥ sandhātavyāḥ, kintu yūyam apīdam vidāmkurute | yat khalu yuṣmākam apatyāni yuṣmākam ivāsmākam sneha-sātatyā-vahāni samudvāhayitavyāni ca, tasmād asmābhir eva tatra tatra satrā-kurvadbhiḥ prayatanīyam |

[38] tad evam sthagita-samullāse nikhile ca vrajāvāse vrajapaty-anumaty-anusāratas tāsām pītaras tad-vitaram ācaritum ruciṁ vināpi bahir udyamam ācaritavantāḥ | [39] tat kumāryas tv atibālyā-caryā-paryākulatayā na kiñcid api cid-amatratām ninyire |

[40] atha yā kācid vṛndāvana-gahvarataḥ sāksāt kila yogamāyā vyājatas tāpasyās tatra cāhvayataḥ paurṇamāsyāḥ samabhyaṛṇām ahar-divaṁ prāyaḥ kimapi mantrāyitum āgantrī dṛśyate; yā ca mānuṣy api devīyamāneti vā devy api mānuṣīyamāneti vā lakṣayitum na śakyate kintu sad-ānukūlatayā tad-vana-pālītāsiṣā-dhayaṣita-kṛṣṇa-līlatā rādhādiṣu ca parama-sneha-latā yasyām anumīyate, sā vṛndāriketi nijākhyām prakhyāpayanty api jana-vṛndena lāghavād vṛndeti svenaiva nāmnā samāmnāyate | sā ca samprati sarva-śocyatā-maya-tad-vārtā-śravaṇād atīvārtā tad-abhyāsam evābhya jagāma |

[41] abhyāgatām atha tām japārtham āsīnāpi, paurṇamāsi tūrṇam upavrajya namaskurvatīm pariṣvajya śubhāsiṣā ca samyujya svacchamanāḥ papracchuḥ, kathyatām katham asamayam idaṁ tava samāgamanam? iti |

[42] vṛndāha—bhagavati, param āpadāṁ padam ekam utpannam asti, katham tava niścintatā dṛśyate?

[43] paurṇamāsī uvāca—kim tāvac cintā-kāraṇam tat-padam?

[44] vṛndāha—hanta, yāḥ khalu nityatayā kṛṣṇasya preyasya iti śrūyante, tāsām apy anya-sambandhaḥ sanirbandha iva dṛśyate |

[45] paurṇamāsī uvāca—katham ivāyaṁ parāmṛśyate?

[46] vṛndāha—tasyānubandhaś cakṣuṣā sprśyate |

[47] paurṇamāsī uvāca—na bhaviṣyati tāsām anyenānyena saṁyoga-sambandhaḥ, yato mayā hi māyayā parā nirmāya nirmāsyate tatra pratibandhaḥ |

[48] vṛndāha—atha tathāpi lokataḥ kalaṅkaḥ śaṅkanīyaḥ |

[49] paurṇamāsī uvāca—na syād api tasyāpi sthitiḥ, yato munayaḥ punar idaṁ gāsyanti—

nāsūyan khalu kṛṣṇāya
mohitās tasya māyayā |
manyamānāḥ sva-pārśva-sthān
svān svān dārān vrajaukaṣaḥ || [BhP 10.33.39] iti |

[50] ataeva putrotpatty-abhāvāt pāyayantyaḥ śiśūn payaḥ ity atra śiśūn ity eva payaḥ ity eva ca vakṣyanti, na tu sutān stanam iti | etad apekṣayaiva kvacit putratva-vyapadeśaś ca śrī-kṛṣṇa-parihāsa-nirdeśaś ca saṅgaṁsyate |

[51] vṛndāha—yady evaṁ tarhy anyena tāsām pāṇipīḍanam punar atīva pīḍanam | yatra prāyaścittāntaram api na cintayanti tantra-vidaḥ, tat katham sāmpratam sva-vratam upekṣase?

[52] paurṇamāsī sasmitam uvāca—bhāviny, etad api na bhāvi, tvayā tu ramyānanatayā gamyatām |

[53] vṛndā sānandaṁ padāravindayoḥ patantī sānumodaṁ ruroda | sā tu tām niravahittham utthāpya sāntvayitvā gahanāya prasthāpayāmāsa |

[54] atha vṛndāpi tathā viśvasatī niśvasatī ca vitrāsa-rahitā dvitrāho-rātrān gamayāmāsa | dināntare tu tāsām udvāha-nirvāham ākarṇya vivarṇa-vadanā paurṇamāsy-abhyarṇam punar api tūrṇam upasthānā mṛtaka-pratikā tasthau |

[55] paurṇamāsī uvāca—kim iva vṛttam vṛttam yasmād bhavaty udvṛtta-cittā dṛśyate?

[56] vṛndāha—mama mukhataḥ kācid apy uktir na vyaktībhavati, kim iva vaktavyam?

[57] paurṇamāsī uvāca—pañkajākṣi, na kācid api śaṅkā manasi śaṅkanīyā |

[58] vṛndā sa-rūkṣa-hāsam āha—bhagavati, katham iva?

[59] paurṇamāsī uvāca—yad adyāpy asiddha-nirvāha eva tāsām vivāhaḥ |

[60] vṛndāha—vicakṣaṇe, tam etaṁ cākṣuṣam eva vidhāya sarve'py ācakṣate |

[61] paurṇamāsī uvāca—samprati tā bālikāḥ kutra?

[62] vṛndāha—tad idam api śrutam, yad atibālakatayāvagatāḥ piṭṛ-geha eva tā nidhāya te gatā iti |

[63] paurṇamāsī sa-praṇaya-roṣam uvāca—atha katham mat-kathanam na pratyeṣi yat kinṁvadantīm eva muhur vadantī vartase?

[64] vṛndā sānandam uvāca—bhagavati, tad etad ṛtam anṛtam eva bhavatu, kintu mayā nāyam sandhir anusandhīyate |

[65] paurṇamāsī sahāsam uvāca—na lokenātathyam kathyate, na ca grathyate sma tāsām udvāha-bandhaḥ |

[66] vṛndāha—nedam ca budhye |

[67] paurṇamāsī uvāca—yuktam evedam, yataḥ—

tvayy api līlā-śaktyām, avasara-nāmnī bhaved vibhoḥ śaktiḥ |
tvām api yā bhramayantī, tasmimś tasmimś pravartayati ||13|| [udgīti]

[68] vṛndā sa-kāku prāha—tarhi svayam evedam rahasyam prakāśyatām?

[69] paurṇamāsī kṣaṇam hasitvā nīcair uvāca—yugapad eva, devi, sarveṣu tādr̥g-duḥsvapna eva kevalam jāgara-kalpatayā mayā kalpitaḥ |

[70] vṛndā viśvasya niśvasya ca punar uvāca—tathāpi tāsām tathā khyātir api na yuktā |

[71] paurṇamāsī uvāca—sāpi na bhaviṣyati, yato munaya eva punaḥ punar idam gāsyanti, tatra **tapanyām** tāḥ pṛcchatīḥ prati durvāsāḥ, **sa vo hi svāmī** [Gtu 2.27] iti; rāsaprasaṅge ca bhagavān bādarāyaṇiḥ, **kṛṣṇavadhvaḥ** [BhP 10.33.7] iti; **uddhava-sandeśe** svayam śrī-kṛṣṇa eva ca, **ballavyo me madātmikāḥ** [BhP 10.46 |3] iti | tad idam **gacchoddhava vrajam saumya pitror naḥ prītim āvaha** iti vallabhābhīmānitām ātmani vyajya śrī-kṛṣṇasya vacanam brāhmaṇādīnām mama brāhmaṇīty ādivat | tathā, **mām eva dayitam preṣṭham ātmānam manasā gatāḥ** [BhP 10.46 |4] iti pracuram pracuratārdha-padyena ca tābhir api bahir-dr̥ṣṭyā param tatra kvacid upapatitvam pratīyate, śaśvad antar-dr̥ṣṭyā tu patitvam evānubhūyata iti sūcyate, yathā ca, **api bata madhu-puryām ārya-putro'dhunāste?** iti |

athāgame ca mantra-draṣṭāro gopī-padānantaram janety asyānte vallabheti | [72] tad idam tridhā niruktam apy āgamasya rahasya-rītitayā kramāt pūrva-pūrva-pakṣasya tūttara-pakṣatvam vyañjitam | yathā **gautamīya-tantre**,

gopīti prakṛtiṃ vidyāj janas tattva-samūhakaḥ |
anayor āśrayo vyāptyā kāraṇatvena ceśvaraḥ |
sāndrānandaṃ param jyotir vallabhatvena kathyate ||
athavā gopī prakṛtir janas tad-amśa-maṇḍalam |
anayor vallabhaḥ proktaḥ svāmī kṛṣṇākhyā īśvaraḥ ||
kārya-kāraṇayor īśaḥ śrutibhis tena gīyate ||
aneka-janma-siddhānām gopīnām patir eva vā |
nanda-nandana ity uktas trailokyānanda-varḍhanaḥ || iti |

[73] atra prathamā prakṛtiḥ pradhānam, dvitīyā svarūpa-śaktiḥ | tattvāni mahad-ādīni amśāḥ,
jñāna-śakti-balaiśvarya-vīrya-tejāmsy aśeṣataḥ |
bhagavac-chabda-vācyāni vinā heyair guṇādibhiḥ ||

iti **viṣṇu-purāṇ**oktāḥ [ViP 6.5.79] | aneka-janma-siddhānām iti, bahūni me vyatītāni janmāni
tava cārjuna [Gītā 4.5] iti śrī-bhagavad-gītā-vadanāditvam eva bodhayati, **patir eva** iti kadācid
upapatitva-vyavahāras tu māyika evety arthaḥ | vā-śabdā tv asyaivottara-pakṣatā-bodhanāya |

[74] ataevāprakaṣa-lilāyām prakāṣam eva **brahma-samhitā** tathānusamhitavati yatra brahmā
prāha—

ānanda-cin-maya-rasa-pratibhāvitābhis
tābhir ya eva nija-rūpatayā kalābhiḥ |
goloka eva nivasaty akhilātma-bhūto
govindam ādi-puruṣam tam aham bhajāmi || iti || [5.48] |

[75] atra kalātvān nija-rūpatve svataḥ-siddhe'pi nija-rūpatayeti punar upādānam, na tu
prakāṣa-lilā-madhyavat parakīyābhāsatayopalakṣitābhis tābhir ity artha-jñāpanārtham |

[76] tathā ca tatraiva **śriyaḥ kāntāḥ kāntaḥ parama-puruṣaḥ** ity atra yuktiṃ ca darśitavān | śrī-
parama-puruṣayor aupapatyam nāstīti | **kāśī-khaṇḍe** ca dharma-rājaḥ, **gopī-pate yadu-pate**
vasudeva-sūno iti | **saṅgīta-śāstre** ca, **gopī-patir ananto'pi vaṃśa-dhvani-vaśam gataḥ** iti |
bhaviṣyat-kāvyeṣu **śrī-gīta-govinde** patyur manaḥ kīlitaṃ iti |

[77] etad abhiprāyeṇaiva lakṣya-bhedenoktam—

tvām aprāpya mayi svayaṃ-vara-parām kṣīroda-tīrodare
śanke sundari kāla-kūṭam apiban mūḍho mṛḍānīpatiḥ |
itthaṃ pūrva-kathābhir anya-manaso vikṣipya vakṣo'ñcalam
rādhāyāḥ stana-korakopari milan-netro hariḥ pātu vaḥ || iti |

anyatra ca, [gopī-bhartuḥ pada-kamalayor dāsa-dāsānudāsaḥ](#) iti | bhagavac-chaṅkarācārya-kṛte [yamunā-stotre](#) ca, [vidhehi tasya rādhikā-dhavānghri-pañkaje ratim](#) iti |

[78] [lalita-mādhave](#) śrī-rādhikādīnām tathā-varṇanam tu sphuṭam eva nirvarṇitam | [ujjala-nīlamanau](#) sāksāt-kathanayā kumārikāṇām sāksād anya-sambandhābhāva-prathanayā ca parāsām api yad eva samṛddhimad-ākhyā-sambhoge [lalita-mādhavānusāreṇa](#) sphuṭam aṅgīkṛtam asti |

[bhāvārtha-dīpikāyām](#) ca, [ṛṣabhasya jaguḥ kṛtyāni](#) [BhP 10.33.21] ity atra [ṛṣabhasya patyuh](#) iti [kṛṣṇavadhvaḥ](#) iti svayam uktam idam eva patitvam śrī-parīkṣit-praśnottare paty-antarābhyupagama-vādenaiva hi bahir-aṅgānām bodhāya paramātmatayā śrī-bādarāyaṇinā bodhitam: [gopīnām tat-patīnām ca sarveṣām api ca dehinām | yo'ntaś carati so'dhyakṣaḥ eṣa krīḍana-deha-bhāk](#) || [BhP 10.33.35] ity atrānatarāṅgān prati tv ayam arthaḥ: gopīnām kāścid vyūḍhāḥ kāścid avyūḍhā ity dvidhātra loka-mātra-prasiddhānām vastutas tu nitya-siddhānām sarvataḥ śreyasīnām tat-preyasīnām anyāsām api nānā-bhāva-samṛddhānām kumārītaruṇī-ṛddhānām, tathā yathā-sambhavam tāsām patīnām tad-upalakṣitatayā kumāra-tatīnām, kim bahunā? sarveṣām api tad-eka-jīvānām vraja-jīvānām yāni tat-tad-upacitācīta-tadīya-krīḍā-sādhana-dehāni, tad-āsaktaḥ sann antaḥ-śabdābhīhite mahite jagan-netrād antar-hite sadābhāve sva-vaibhāve yaś carati krīḍati | sa eṣa evādhyakṣaḥ kadācij jagat-pratyakṣaḥ san krīḍati | tasmān nija-preyasībhiḥ samam anādīta eva mithunateti kathanād aupapatyam asya nopapatty-arham, kintu parama-vyomādhipa-lakṣmī-nārāyaṇavad dāmpatyam eva tad-arham bhavātīti |

tad idam, [jayati jananivāsaḥ](#) [BhP 10.90.48] ity ādau [vraja-pura-vanītānām vardhayan kāmādevam](#) iti pura-vanītābhiḥ saha tāsām saha-pāṭhād draṣṭavyam | śrīmān uddhavas tu, [etāḥ param tanu-bhṛto bhuvī gopa-vadhvaḥ](#) [BhP 10.47.58] ity ādāv āsām anugatiṁ mumukṣu-mukta-mad-vidha-bhaktā api vāñchanti ity uktvā kṛṣṇe paramātmani ṛndāvāna-carya imāḥ kva, tad-īdrśa-bhāva-vyabhicāra-dṛṣṭās tv anye kveti vadan kṛṣṇe paramātmani hy eṣa rūḍha-bhāva iti pratyakṣato darśayann āsu mātmya-viśeṣam darśayati, [nāyam śrīyo'ṅge](#) [BhP 10.47.60] ity ādau śrī-prabhṛtibhyaḥ punar api viśeṣayati ca |

[79] atha sānandāpi ṛndā punaḥ papraccha—katham īdrśī prakriyā nātipriyā, nānyathā kriyate sma bhavatyā? bhavatyāḥ khalu nāśakyam tarkyate |

[80] paurṇamāsī uvāca—rasa-viśeṣa-sampādayitṛi līlāvaśyakatāvasara-vaicitṛiyam sītāyā rāvaṇa-gr̥ha-gatīvan nāsmābhir apy anyathā kartum śakyate | rasa-viśeṣaś caivam eva saṅgacchate | bhrama-janitatvād aślīlatā-viśliṣṭe para-sambandhasyābhāsa-mātre drṣṭe sati tāsām para-nivāraṇa-kunṭhitānām utkaṅṭhā-wardhanataḥ sphurad-akharva-sukha-gatyām sarvāyatyām viśrānta-bhrama-nitānta-sthīratā-nirata-kānta-prāptitas tasyātīva dīptatā-prāptir iti | tathā ca bhaviṣyat-kāvyeṣu [śrīmad-ujjala-nīlamanau](#) pramāṇī-kṛtam prācām matam | tatra mūlam yathā—

[laghutvam atra yat proktam tat tu prākṛtanāyake |](#)
[na kṛṣṇe rasaniryāsasvādārtham avatāriṇi || \[1.21\] iti |](#)

pramāṇam yathā,

neṣṭā yad aṅgini rase kavibhir parodhā
tad gokulāmbujadr̥śām kulam antarena |
āśāmsayā rasavidher avatāritānām
kaṁsāriṇā rasikamaṇḍalaśekharena || [5.3] iti |

[81] atra rasotkarṣasya tarṣata eva kaṁsāriṇāvātāritānām iti tāsām nityam tan-nija-preyasītayā vihāras, tad-avatāra-samaya eva tu rasa-maya-mahotkarṣāya māyayā parodha-vyavahāra ity ato na doṣaḥ, pratyuta parama-guṇa eveti bhāvaḥ | iha cāvātāritānām iti devī-caratām sādharmaṇa-lakṣmī-caratām ca na pracārayati, nāyam śriyo'ṅga u nitānta-rateḥ prasādaḥ svar-yoṣitām nalina-gandha-rucām kuto'nyāḥ? [BhP 10.47.60] ity anena virodhāt | tenaivānyatamatānyathā-kāritayā tadiya-parama-lakṣmītvam eva tāsām lakṣyata iti |

tad evam ca nirūpya punar apy āha sma—tadr̥śām parama-rahasyam ākāśāya ca na prakāśanīyam | kintu—

rādhādīnām kevalānām kevalo nanda-nandanah |
varaḥ syāt kevalam tasmāt ke balāt kuryur anyathā? ||14|| [anuṣṭubh]

yataḥ,

vraja-lakṣmī-janatāyā harir iha ramaṇaḥ param na paraḥ |
katham atha cakora-jāter vṛttiś candrād bhaved anyāḥ? ||15|| [upagīti]

[82] atha vṛndā tu, bhavatu yāthākathācam | yad idam ācitam, tad ācitam eva | kintv āyatyām sarva-sukha-samutthāpanam bhavad-abhyutthānam eva gaty-antarāya bhavitā iti prārthya namaskṛtya ca calitā |

[83] paurṇamāsī tu prāha—

avacam avocam uvāca ca, vacmi hi vaktāsmi vakṣyāmi |
ucyāsam idam vacyām vacāni no ced avakṣyam na ||16|| [anuṣṭubh]

[84] tad evam tāsām khelā-mātra-vilāsinīnām sva-vāsinīnām mātara-pitarādibhir antaḥ-puryām asūryampaśyatayā dhūtākaraṇa-kṛṣṇa-varṇanatayā ca paritaḥ paritām vāritānām api dīpyamāna-kaiśora-sāmīpya-samidhaḥ sva-bhāva-siddhaḥ kṛṣṇa-bhāvaḥ svayam udbhūtavān vāridā-gamana-samayam samayā kāsāncid vallī-jātīnām pallava iva | yataḥ—

hṛdayam anaṅgas tāsām aviśad vayasah kramād eva |
śyāmāṅgaḥ sa tu sāṅgam viveśa sahasā tataḥ pūrvam ||17|| [anuṣṭubh]

[85] dr̥ṣṭāntayanti cedam—

āsīd āsu hareḥ sphūrtir darśana-śravaṇe vinā |
yathāntaḥpura-ruddhāsu kanyāsu madanodgamaḥ ||18|| [anuṣṭubh]

[86] ataevoktam—

navya-yauvanataḥ pūrvam kṛṣṇe tāsām tu yā ratiḥ |
tasyām nātisayoktiḥ sā sva-bhāvoktis tu manyatām ||19|| [anuṣṭubh]

[87] tadā ca, yadā prasaṅga-saṅgatyā kṛṣṇeti varṇa-dvayam karṇābhyarṇam āpadyate, vaṁśi-vādyam vā, tadā tam eva paśyantya iva hr̥ṣyantyaḥ punar apy apaśyantyā tāpam āpnuvanti sma, kintu kañcit prati na kiñcit prakāśayām āsuḥ | cetasi tu bhāvayām babhūvuḥ, yathā—

yaḥ kṛṣṇa-nāmākṣara-mādhurī-jharair
āsvādyate veṇu-kalī-rasair api |
sa eva ekāmbuda-rocir eṣa me
kaḥ svāntam uccaiḥ kurute puru-vyathām? ||20|| [upajāti 12]

[88] tatra ca śrī-rādhāyā bhāvanā, yathā—

yāte kṛṣṇeti śabde śruti-patham amṛtād apy atisvāda-yukte,
vaṁśi-vādye ca śaśvan manasi sapadi yaḥ sphūrtim āpnoti so'yam |
ājanmābhyāsa-hīno'py atisuparicita-prāya eveti bhāti
prāpti-vyāvṛttitas tu prasabham acirato neśyati prāṇavargam ||21|| [sragdharā]

[89] punaś ca samprati svayam eva parasparam ivāha—rādhe, kim udagram vyagracittāsi? rādhike, tad etan nāvadadhāsi ced avadhānam vidhehi |

śravyāṇām svāda-sāram śrutir anumanute yat tu yad vā sudhābdher
manthāl labdham, rasajñā sukha-hṛdija-sukham citta-vṛttir yad eva |
kim tat kṛṣṇeti varṇa-dvayam ayam athavā kṛṣṇa-varṇa-dyutinām
ājīvyāḥ ko'pi śaśvat sphurati nava-yuvety ūhayā mohitāsmi ||22|| [sragdharā]

[90] evam śrī-kṛṣṇasya ca tādīya-pracariṣṇu-tat-tad-guṇa-bhaviṣṇu-trṣṇasya bhāva-ramyatā gamyatām—

nāmni śrotram sadana-saraṇau netram āmoda-pūre
ghrāṇam pṛṣṭhe vapur api guṇe sūktam āsām madīyam |
mām projjhyāsīd drutam iti hariḥ svīya-doṣam vicārāt
pratyaḥkhyāya sphuṭam anusaram tatra citrāyate sma ||23|| [mandākrāntā]

rādhāḥkṣe kvacana gaṇake nāntikād varṇyamāne
dṛṣtvā rādhām ghaṭayati jane sañjanam svasya dūrāt |
rādhā-gehān mṛdula-pavane vāti nāsmāri tat tat
kṛṣṇenāsmīn punar alam asau sasmare saiva rādhā ||24|| [mandākrāntā]

[91] tad evam apūrva-kṛṣṇa-darśana-parvaṇy ajāta-pūrve yadā tu kāliya-dandaśūka-sandalanam āsīt tadā vidhvasta-nirodhā rādhādayo'pi vrajavāsi-sādhāraṇatayā tatra gacchanti

sma | [92] etad artham eva kālīya-damanārthe tāvān vilambārambha-sambhāras tena lambhitaḥ |

[93] tad evaṁ tatra gatavatīnām api bālyām okataḥ śokataś ca na lokatas tāsām bhāvaḥ svasya viśeṣaṁ bhāvayāmāsa, kintu premātiśaya-mātram | tathā hi—

yadā dūre nṛtyaṁ phaṇi-śirasi cakre muraripus
tadā tābhiḥ sāksād araci sa itīdam nahi mṛṣā |
tathāpy āsām bālyād bahujana-samājād api śucā-
vṛter bhāvo naiva sva-rasa-mayatām aṅv api yayau ||25|| [śikhariṇī]

yadā kālīyasya hrada-valayataḥ so'yam uditas
tadā rādhā-mukhyāḥ prathama-kalanād eva patitāḥ |
bahir-jñānaṁ nāsīd yadapi tadapi sphūrtil-valitā
na mūrcchām nāmūrcchām yayur ahaha rātrindivam anu ||26|| [śikhariṇī]

yadyapi kṛṣṇas tāsām kalanād antar-vikāramāsannaḥ |
tadapi ca samayāntarajām cakāra gambhīratām śaraṇam ||27|| [āryā]

[94] tataś ca, prabhāte tāḥ śakaṭa-samārohitatayā vrajam ānītāḥ katham api svasthatām yātāḥ, yathā—

muhur bandhu-stome tad-upacaraṇād utthita-matau
jana-dvārā tāsām harir api vimūrcchām kalitavān |
atha vyagrībhūyāmṛtam iva muralyā mṛdu-kalam
jagau tās ca prāpur bahir-avahitiṁ satvaratayā ||28|| [śikhariṇī]

[95] kintu tasya vaṁśī-śamsana-mādhuryam eva tāsṽ abhiśajyad avabudhya tad-avadhi tāsām pratibandhāya bandhavas tenātinirbandhaṁ yayur iti kadācic cirato darśanam api tasya tāsū paryavasyati sma |

[96] atha śrī-kṛṣṇasya ṣaṣṭhe varṣe gate tāsām ca tataḥ kiñcid ūnatayā mate samārabdhā-prapañcād bhāvād akṣiṇānām nava-kaiśora-lakṣmīnām mud-añcanaṁ tasya ca tāsām ca tathā jātam yathā parasparaṁ spardhayeva sañcayam añcad āsīt |

[97] tatra tasya śrī-kṛṣṇasya, yathā—

vaktram pūrṇa-kapola-kānti-valitaṁ keśā bhṛśa-śyāmalā
netre lola-viśāla-pāṭala-tate vakṣaḥ sphūrad-viṣṭi |
bāhu-dvandvam akharva-puṣṭa-ghaṭanaṁ madhyaḥ kṛśas tat-parah
sphītas tadvad urū pṛthū bhavitum udyātau sma tasmin hareḥ ||29|| [śārdūla]

[98] tatra ca kasyacin marmajña-janasya narma-vacanam—

tanau śyāmā lakṣmīr abhajād ayam antar-hṛdi punaḥ

sadā gaurīr ittham kapaṭam abhipaśyan muraripoḥ |
sphuran-netra-dvandvaṁ bhajad aruṇatām īśad abhito
muhuḥ karṇābhyaṇṇaṁ vrajati kila kiñcit kathayitum ||30|| [śikhariṇī]

[99] atha tāsām, yathā—

kaṭākṣe kṛṣṇābhā sphuṭam adharayo rāga-garimā
kapola-dvandvāntaḥ śucir urasi cārūnnati-ruciḥ |
amī ceto-dharmā bahir ahaha yady evam uditā
bhavet kimvā tarhi vraja-mṛgadṛṣām gopana-padam ||31|| [śikhariṇī]

[100] tatra śrī-rādhām prati kasyāścid uktiḥ—

bhadrā padmā dhaniṣṭhā śivi-paśupa-sutā pālikā śyāmalā sā
candrāvaly apy abhikṣṇaṁ vayasi nija-nija-śrī-samutkarṣi dṛṣṭā |
śrī-rādhē tvaṁ punaḥ svaṁ jita-kanaka-guṇaṁ dyotam udyotayantī
tad divyaṁ śyāmadhāma prathayasi paritaḥ kena vā tan na vedmi ||32|| śārdūla]

[101] tatrānyasyā vacanam—

vilasati kṛṣṇa-navābdaḥ sphuṭam adhi hṛdayaṁ praviśya rādhāyāḥ |
na bhavati tad yadi katham iva pulakaiḥ saha locane sravataḥ ||33|| [āryā] iti |

[102] tat-prabhṛti tāsām bhāvanā ceyam—

tad eva yamunāraṇyaṁ ta eva ca tamālakāḥ |
tad eva cittam asmākaṁ sāmpratam kim ivānyathā? ||34|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

śārada-prathama-śubhra-pañcamī
bhāvi-rātri-nikarājya-saprabham |
subhruvām mukham uroja-yugmam apy
āyata pratidinaṁ mahodayam ||35 || [rathoddhatā]

yadā rādhā tāsū prathama-vayasākīrṇa-kiraṇā
tadā tāḥ sarvāś ca pratihata-samajñāḥ samabhavan |
paraṁ nānā-puṣpāvaliṣu latikāsu prathamataḥ
praphullantī khyātim sadasi suravallī valayate ||36|| [śikhariṇī]

[103] tatra ceyam kimvadantī vadantī-babhūva—

indur mandati khañjarīṭa-taruṇaḥ khañjann ivālokyate
dūnam bhāti tila-prasūnam aruṇād bimbaṁ guṇāl lambate |
svarṇa-śrī-jayi-varṇa-jāla-vilasad-vallī na lināyate
rādhāyā madhurimṇi yad vidhuratām āpnoti tan-mādhurī ||37|| [śārdūla]

[104] tad evaṁ labdha-dara-sphore kaiṣore tāsām sa eva kṛṣṇa-premā tṛṣṇā-viśeṣam
āsāditavān | [105] vratati-tatīnām kṛta-vratatitve labdha-sattve svāśrayaṁ pratyabhimukha-
prasāras tad-valayana-lālasam iva | tatra tāsām bhāvanā, yathā—

janmany etad aho kim atra bhavitā yat tasya vakṣaḥ-sthalaṁ
vistīrṇātula-nīla-ratna-maṣṇam sprśyeta mad-vakṣasā |
tāmbūlaṁ bata carvitaṁ ca mukhataḥ kṛṣyeta kiṁ man-mukhe-
naivam keyam aho mamādyā vimatir dharma-dhruḡ abhyāgatā ||38|| [śārdūla]

[106] atha premāpi parama-varimāṇamāśasāda, yathā—

pūrvam yat parito harer anubhavāt kaiṣoram atyudgataṁ
tat tāsū sphuritaṁ tam eva vidadhal līlābhir uccaiḥ sthitaṁ |
apy ākaṇṇanadarśanādirahitās tā devatāviṣṭavac
ceṣtante sma yataḥ śasāka nahi yad boddhum janaś cāṇv api ||39|| [śārdūla]

tatra tu—

śūnyaṁ paśyati bāṣpa-pūram anīśam momucyate kampate
svidyaty udgata-kaṇṭakatvam ayate stambhaṁ punaḥ prārcchati |
glāniṁ gacchati vācitāpi vacanaṁ nābhāṣate seti tām
paśyantī suhr̥dām tatir muhur aho rādhām aśocan muhuḥ ||40|| [śārdūla]

[107] tasyā bhāvanā ceyam—

rūpeṇāmṛta-sindhūḥ kīrtibhir amṛta-dyutir yad api |
tad api harir mama hṛdayam vidahati hā dhig vidhir vāmaḥ ||41|| [upagīti]

tasya ca pūrvam hṛdayam aliptam
bhāvaḥ kaḥ punar alipta me sahasā? |
smarad api yasya tu viṣayān
svayam atha cittaṁ svato'pi jihreti ||42|| [udgīti]

[108] punaś ca kāliya-damanam anv anubhūtaṁ tāsām bhāvam vibhāvayann āha—

pitā me sādhnām kula-tilakatā-viśruta-gatis
tathā mātā sādhvī-samudaya-vivekāgrima-lipiḥ |
kathaṁ rādhādīnām para-mṛgadṛśām bhāvam abhito
bhajaty antaḥ kiṁvā mama mṛdulatā mām klamayati ||43|| [śikhariṇī]

kiṁ ca—

hanta jñānam mama vilulitaṁ kvāpi na syāt parantu
premārdrām tad bhavati sutarām tāsū tu preyaśiṣu |

yasmāt tāsū sphurati na dhiyā premamayyā parā tvam
nāpi khyātim bahir anugayā tām parākartum īse ||44|| [mandākrāntā]

[109] tac-ceṣṭā ca, yathā—

maunārhe pratibhāṣate sma vacanaucitye munitvam dadhe
śocyatve hasati sma hāsa-kathane rūkṣatvam evādade |
prastāve vraja-subhruvām sakhi-janair nirmīyamāṇe harer
yadyapy evam athāpi-varṇa-vikrter vyatyastir ālakṣyate ||45|| [śārdūlavikrīḍitā]

[110] tāsām vivāha-śravaṇe tu—

bahiḥ surasatām vyañjann api tarhi balānujaḥ |
antas tu virasaḥ praikṣi marmajñaiḥ pakva-pīluvat ||46|| [anuṣṭubh]

[111] tad evam sthite tāsām janyaṁ-manyā-janena nija-nija-vadhūnām nayanāya
yācyamānam tat-piṭṭ-kulam tāsū na tad-vācyam akārṣīt, kevalam tu karṇe karṇe mitha eva
varṇayāmāsa |

[112] tāsū gargādi-hita-vargād api kramād adhigata-kṛṣṇaika-tṛṣṇāsu prāṇa-paryanta-
saṅkṣayāśaṅkayā tam udvāham api na sahasā na ca sāksād udbhāvayāmāsa, kim uta tāḍṅ-
avasthānām prasthāpanam?

[113] atha yathā durvahaś ca vivāha-niśamana-saṅklamaḥ prathama-labhya-bālyam ārabhya
pūrva-pūrva-krama-labdha-visaratayā paramparayāvadhārīta iti krama-viśayatayā viśa-
bhakṣaṇavad abhyāsavyāsata eva soḍhas tathedam api bādham soḍhavyam iti tathaiva
śrāvayāmāsa |

[114] tās tu tad-vārtā-mātrataḥ paramārtā jātāḥ | yatra ca kaṣṭam bhoḥ kaṣṭam, jīvanam api
niṣṭhivanam āpayituṁ vyavasitīm āyātāḥ | [115] tathā hi prathamam tāvat pratyekam
pūrvāhṇataḥ pūrvam eva gṛhād ātmānam nihnuvānāḥ sambhṛta-gambhīra-nīram ucchalat-
taraṅga-saṅgha-nihṛāda-vilīyamāna-karṇam kāla-varṇam kāliya-hṛadam eva nirvyatireka-
vivekam antareṇa bhāvāntareṇa bhāvayām babhūvuḥ |

[116] atha tāḥ samastā evābalāḥ kevalatayā gatā api samastā babhūvuḥ | parasparam aparicita-
prāyatayā nicāyanti sma | papracchuś ca—kā bhavatyah? iti | [117] pracite ca paricaye
tatrāvrajana-prayojanam apy anvayuñjata |

[118] tataś ca samāna-vāsanāvāsita-mānasa-vyasana-śamsaka-daśana-vasanādi-ruci-vilokana-
valita-mithaḥ-snehād āliṅgita-kaṅṭhā mukta-kaṅṭham utkaṅṭhayā sphuṭam eva rurudur,
vividuś ca parasparam hṛdayam |

[119] tad evam kulāṅganānām api tāsām svayam eva niṣkulākṛta-manasām utkṛṣṭa-
guṇatayākṛṣṭa-sarva-nayanā śrī-rādhā tu svata eva madhyam ādhāratām āpannātikaṣṭataḥ
prakaṣṭam eva nija-niścayam āviścakāra, yathā—

yady etad-vapur anya-sātkṛtam abhūt pitrādibhis tarhy adah
preta-grastam ivāpi jīvad adhikam dhik-kāra-yogyam bhavet |
dhik cātmānam aho yad eṣa sahaṭe'py etasya saṅgāpadam
tat-tīrthāya balād balānujakṛte kartavyam asyārpaṇam ||47|| [śārdūla]

[120] vistaram atra cālam kṛtvā, yataḥ śreyāmsi bahu-vighnāni iti nīti-nighnatayā
nātilambanam ālambanīyam ity utthāya tābhiḥ saha mitho baddha-pāṇitayā pāṇiya-
samīpaṁ prasthāya yamunām praty añjalim valayanti sāsru-gadgadam ardhodgata-varṇam
udgadati sma—

goṣṭha-kṣmāpati-dampatī śvaśuratām rāmānujaḥ svāmitām
vṛndāraṇyam idam sadāpi bhajatām āramatām naḥ pari |
yāḥ snehād vyatibaddha-hastam abhitaḥ kālindi magnā bhavat-
pāṇiyāntar amūr bhajantu sakhitām tvām āsritās tad vayam ||48|| [śārdūla]

[121] atha sahāyāntarāṇy api tābhis tad antarāptāni yathā |

[122] tad evam amūm anu punar amūr asādhāraṇa-bādhānām ādhāratayā prāṇa-dhāraṇāyām
tu dhuta-kāraṇā hradam agādha-jalam valamānāḥ prati prathitākāśa-vāṇī pratyāvartayitum
pratyāśām vardhayāmāsa |

ahaha gopa-sutāḥ saha-sāhasam
na sahasā kurutāpuru-buddhayaḥ |
śṛṅguta vaḥ pratikūla-kusaṅgatir
na bhavitā na bhaven na bhaviṣyati ||49|| [drutavilambitā]

[123] tad evam—

virahāvagraha-kliṣṭā gopī-bhūmi-sarojinīḥ |
kṛtvā giḥ-sudhayā siktā devābdās tri-divam yayuḥ ||50|| [anuṣṭubh]

[124] tataś ca vismaya-phulla-vilocanatayā vyativilokamānāsu tāsu sūrajā-pūrataḥ kāpy
adūrataḥ sametya śrī-rādhām upetya sarvās cāhūya svayam vibhūya tat-tad-gātram grhītvā
pātram mocayitum ihitvā tīram pratīrayāmāsa | [125] sā hi phullendīvara-sundarī svayam eva
kālindī | tayā ca tīram ānītāsu tāsu vṛndayā kathita-tat-tad-vṛtta-vṛndayā madhumaṅgalena ca
vāñchita-tad-vṛtta-maṅgalena sahitā parama-hitā mahitā pūrṇimā ca tūrṇam evāgatā |

[126] tataḥ pratisvam taru-mātrāvalambana-gātratayā niścetanavat kṛta-ketanā vraja-
niketanāṅganāḥ sāliṅgana-sambodhana-pūrvam gīrvāṇa-varṇita-vāṇīvad eva vadamānā
tatrānuvadamānābhyām vṛndā-kālindībhyām sārddham bodhayāmāsa |

[127] bodhayitvā ca punar bhaṇati sma, parama-masṛṇa-matīnām bhavatīnām katham etāvati
karkaśatā jātā? | [128] vastutas tu—

candro na hata-kalaṅkaḥ kvacid api na kalaṅki vaktraṁ vaḥ |
candro muhur api naśyati naśyati nahi varṣma yuṣmadīyaṁ tu ||51|| [upagīti]

[129] kim ca, tiṣṭbhir apy asmābhir aparokṣaṁ parokṣaṁ api tathā sāhāyyaṁ kāryam, yathā
kṛṣṇa-mātra-pati-gatīnām bhavatīnām nānabhīpsita-puruṣa-śayyā-yogaḥ syāt |

[130] athavā tad-viṣayakasya bhāva-mātrasya sa eṣa prabhāvaḥ, kim uta bhavad-vidhānām
mahā-bhāvasya? yaṁ khalu gopa-varga-nṛpatiṁ prati gargaḥ pratijñātavān |

ya etasmin mahā-bhāge prītiṁ kurvanti mānavāḥ |
nārayo bhībhavanty etān viṣṇu-pakṣān ivāsuraḥ || [BhP 10.8.18] iti |

[131] tasmāt parama-śubhavatyāḥ svayaṁ bhavatyāḥ punar atra cintām na kurvantu, kintu
guru-vaśānvadatayā vadamānāḥ śam āsīdantu iti |

evaṁ tasyām sāntvayantyām tamālasya-
ādhaḥ sthātrī hema-gātrī-tatiḥ sā |
nyañcad-vaktrā bāṣpa-netrā tadīyām
patra-śreṇīm mārjayanty eva tasthau ||52|| [śālinī]

[132] tad evaṁ sānuvrajanam ātmānaḥ parirabhya tāḥ kṛta-prasthitīr upalabhya tad-
upadeśaṁ viśrabhya sadyaḥ samudyantīm kṛṣṇāvaloka-tṛṣṇām pratilabhya hasta-graha-
grahila-mahilābhiḥ sāhacaryam ācārya pracchanna-vartmanā niṣpratyūha-nigūha-mānāṅgam
nija-nijāṅgana-samīpa-vanaṁ śrī-rādhādayaḥ samājagmuḥ | tad-dinataś ca—

viśākhā-lalitā-mukhyāḥ śrī-rādhā-sakhyam aiyaruḥ |
padmā-śaiivyādayaś candrāvaler ity ādi gamyatām ||53|| [anuṣṭubh]

[133] tad etad-avadhikā muhur adhikā sahāyatāyāḥ sahāyatā tāsu kṛṣṇa-tṛṣṇā-niratāsu
nāścaryā | [134] yataḥ sādharmaṇasyāpi—

sāhāyakaṁ suvidhir icchati yasya kartum
tasyānukūla-nicitīm yugapac cinoti |
nānā-graharkṣa-śakunāmara-mānavās tad-
rājyādi-labdhi-samaye hy udayanti bhavyāḥ ||54|| [vasanta] iti |

[135] prastūyamānaṁ ca śrūyatām | atha madhumaṅgalaṁ saṅginam vidhāya pūrṇa-manāḥ
pūrṇimā vṛndayā saha sahasā hari-samīpam āsasāda | [136] bhānu-tanūjānubhāvita-bhāvi-
bhāva-viśeṣa-śleṣā samīpataḥ svāgamanam apahnutavatī | pathi punar idaṁ pracchannaṁ
papraccha—vṛnde, vrajendra-nandanasya prema kim āsu vartate?

[137] vṛndāha—atha kim? kintu nigūḍham |

[138] yamunāha—etāsām tu spaṣṭam adya drṣṭam |

[139] vṛndāha—tac ca daśama-daśā-vaśād eva |

[140] yamunāha—tarhi kim pārasparikaṁ tat parasparaṁ na jānate?

[141] vṛndāha—yadapi tathā nigūḍham, tathāpi vikriyāṁ vinā prema kathāṁ dhriyatām?
satyāṁ ca vikriyāgatyāṁ parasparaṁ durapahnava eva nava-navānurāgaḥ kathāṁ āvriyatām?
yataḥ—

tamālā vakṣoja-prabha-ghuṣṛṇa-mudrā-nivalitā
nakhānka-śreṇībhiḥ śavalita-dalāś campaka-latāḥ |
sarojāni śyāmāny uta kanaka-varṇāny adharaja-
dravyāny evaṁ vanyāpy ubhaya-ratim atra prathayati ||55|| [śikhariṇī]

[142] tad evaṁ sampr̥cchya pracchannāyāṁ yamunāyāṁ vṛndā-madhumaṅgala-pūrṇa-pārśvā
pūrṇimā harer abhyarṇam ājagāma | āgamyā ca virahatāpa-nirvāpaṇāya kvacid ekānte nitānta-
kānta-candrakānta-śilā-madhyam adhyāsīnaṁ parama-dhyānavantaṁ tam antar-manasaṁ
santaṁ nidhyātavati | tasmāt pracchannā cedaṁ sa-gadgadā ākalitavati—

doṣākaraḥ sa doṣā-
kara eva na cātra sandehaḥ |
kamalaṁ khalv api kamalaṁ
rādhā-vadanaṁ tu śarmaṇāṁ sadanam ||56|| [udgīti]

[143] tad evaṁ muhur moham ūhamānā śanair upasṛtya tad ādṛtya tāḥ kṛta-kṛtyaṁ-manyā
sāsrām āśiḥ-sahasreṇedaṁ śrāvītavati—

vidyate durlabhaṁ kim te vinte tad yad bhavān api |
avaśya-vaśyatāṁ yasya paśya labdhās tu mad-vidhāḥ ||57|| [anuṣṭubh]

[144] kṛṣṇas tu prema-puṣitena ghuṣitena tena vākyena spaṣṭam api teṣāṁ api nija-bhāvam
astariṣṭa | saj-jātānāṁ lajjā kevalaṁ balāya sajjatīti |

[145] atha kamala-locane sādara-dara-saṅkoca-locana-nikocatayā kṛta-rocane sā sa-
prarocanam avocata—

[146] ayaṁ madhumaṅgala-nāmā svayaṁ sva-saṅgama-maṅgala-saṅghena saṅgamanīyaḥ iti
tat-pāṇi samānīya hari-pāṇi prati samarpaṇīyatayā praṇītavati |

[147] harir api, sva-vihāra-sukha-sāra-samupahāra evāyam iti tam anusandhāya prema-
bandhāya sphurad-iṅgitam āliṅgitavān | [148] so'pi taṁ kila vilakṣaṇam āślikṣad yatra
cāśliṣan mithaḥ pulaka-kulam |

[149] tad evaṁ upatiṣṭhamānatayā dvayor apy eka-niṣṭhatāyāṁ jātāyāṁ punar vṛndāvana-
candramā vṛndāṁ nirvarṇya pūrṇimāṁ prati varṇayāmāsa, keyaṁ bhavatīm anuvartamānā
vartate?

[150] paurṇamāsī sa-smitam uvāca—kim iyaṁ na paricīyate bhavatā?

[151] śrī-kṛṣṇa uvāca—nūnaṁ yan-nāmnā vanam idaṁ dhāmnā samāmnātam asti, saiveyam anumeyā |

[152] pūrṇimā tu smita-pūrṇa-vadanaṁ tām avādīt, nādyāvadhikam asya vidyamānā babhūvitha?

[153] śrī-kṛṣṇa sa-smitam uvāca—aparicitā na svayaṁ milanāya samucitāyate |

[154] pūrṇimātha vṛndām ūce—bhavatu cetaḥ paraṁ bhavatī sacetaḥ sarvadāsya dāsyam ivācarantī carisyati |

[155] atha sāśru-vṛndām vṛndām praṇamantīm eva ramā-ramaṇas tu vanamālayā puraskurvan vana-mālayā puraścakāreti gamayāmāsa |

[156] tad anu ca vyañjita-nija-sukhāsañjanayā pūrṇimā-vṛndayoḥ vācā rañjanayā cirād virājamānaḥ punar gatayos tayor labdha-mahā-sahāyatā-mahasā bṛñhita-manā mahāmanāḥ sa tu puruṣa-simhaḥ saha gacchataḥ tad eva madhumaṅgalataḥ kālīya-hrada-saṅgataṁ preyasī-prasaṅgaṁ śravasi saṅgamayan sakhi-saṅghaṁ saṅghati sma | sa tu prasaṅgaḥ saṅgamyate—

kasmād āgān munīśā phaṇi-hrada-valayāt tatra kim rādhikādyā
hetau kasmiṁs tad etan mama tu kathayato rudhyate hanta kaṅṭhaḥ |
hā dhik kim kim vidhātā kuśalitam akarod eva kim yāvad evaṁ
sidhyed itthaṁ sa tena vyatikathitayā vyaśvasīn nyaśvasīc ca ||58|| [sragdharā]

[157] punaś ca śrī-kṛṣṇa uvāca—bhagavatyāḥ purataḥ kim api tābhir uktam?

[158] madumaṅgala uvāca—nahi nahi, kintu sā sumukhī-tatir adhomukhī-bhavantī santīvra-locana-jala-skhalanataḥ stanāṁ siñcantī tamālam api taṁ mlāpayāmāsa |

[159] śrī-kṛṣṇa uvāca—atha tāsāṁ manoratha-pathaḥ kim avagataḥ?

[160] madumaṅgala uvāca—atha kim |

[161] śrī-kṛṣṇa uvāca—katham iva?

[162] madumaṅgala uvāca—tābhir muhur api bhavataḥ savarṇasya tamālasyaḥvalocana-racanena |

[163] śrī-kṛṣṇa uvāca—viśeṣeṇa cet kathyatām |

[164] madumaṅgala uvāca—kālindī-vacanena ca, yatas tām praviśantīnām tāsām imām
kākum ākulī-bhavanti paścād asmāsu sānukṛtavatī | yathā—goṣṭha-kṣmā-pati-dampatī [GCP
15.120] ity ādi |

[165] śrī-kṛṣṇa sa-gadgadam uvāca—āgaccha gacchāva tāvat sakhi-saṅgham iti |

[166] atha madhukaṅṭhaḥ sotkaṅṭham papraccha—tatas tāsām kā matir jātā?

[167] snigdhaṅṭha uvāca—tatas ca vraja-sundarīnām unmanastayā dharmatrastatayā ca
mahatī manaḥ-kathā jātā | yathā—[168] nanu yady evam unmanastā-grastā dharmar-
rakṣaṅṭham akṣamāsi, tarhi pratyāsanna eva dharmatyāgaḥ? tatrāha—

dharmas tyājyaḥ katham atitarām loka-yugmābhinandī?

[169] tarhi loka eva tyājyaḥ? tatrāha—

lokas tyājyaḥ katham atitula-prārthitārthasya dhārī? |

[170] nanu tarhi tena cārthena kim? tatrāha—

arthas tyājyaḥ katham ayam atha prāṇa-rakṣādhikārī?

[171] nanv etāvati saṅkaṭe prāṇa-tyāga eva trāṇadaḥ? tatrāha—

prāṇas tyājyaḥ katham iva na sālālasā mām jahāti ||59|| [mandākrāntā]

[172] kṣaṇam sūnyam iva sthitvā pratisvam punaḥ svagatam ūcuḥ—

hanta tāta-jananī-kulam kulam
cānyad ākṣipatu mām yathā tathā |
kṛṣṇa-rāga-rucirā matiḥ katham
jātu yātu rucim anyabhāvitām ||60|| [rathoddhatā]

[173] punaś cintāyām api sodvegam ūcuḥ—

nidrā mama sukhadāliṅgā yā tasya sphūrṭi-vismṛtī datte |
tām api cintā kravyād-vṛddhā śaśvad balād grasate ||61|| [āryā]

[174] tasya ca tathā vacanam, yathā—

re re citta, praṇaya-mayatāpāratantryam kim eṣi
tvam tatrāpi vyasani yadi vā dharmatas tat prayāhi |
hamho kimvā para-grha-juṣām bhāvinīnām ca bhāve
lagnaṁ magnaṁ bhavasi bahudhā projjhya tat-tad-vicāram ||62|| [mandākrāntā]

[175] tad evam abhidhyābhramābhidyānataḥ katham katham api kṣapiteṣu teṣu dineṣu
vraja-vāsinām sambhrameṇa jāta-vyutkrame dhenuka-vadha-vikrameḍita-vāsare preyasā saha
camūru-dṛśām amūṣām parasparam atiramyam samyag-darśanam āsīt | tatra tu—

tāsām nitya-preyasīnām murārer
janmany asmin vismṛtātma-sthitīnām |
śobhā tasya smārayantīva tattvaṁ
dharmatrāsām drāṅ muhur lumpati sma ||63|| [śālinī]

[176] tathā ca varṇitam śrī-bādarāyaṇinā—

pītvā mukunda-mukha-sāragham akṣi-bhṛṅgais
tāpaṁ juhur virahajam vraja-yoṣito'hni |
tat-sātkṛtiṁ samadhigamya viveśa goṣṭham
savriḍa-hāsa-vinayam yad apāṅga-mokṣam || [BhP 10.15.43] iti | [vasantatilakā]

tathā hi—

pītam harer vadanam abja-rasaṁ prasahyāpy
āsām dṛśā racita-bhṛṅga-cakora-bhaṅgi |
tenāpi satkṛtiṁ amanyata sa praśastām
ājīvyatām gatavatiṣu tad āsu yuktam ||64|| [vasantatilakā]

tasminn apāṅga-śara-mokṣam amūr akurvan
vrīḍā-smitāñci-nayanair anuninyire ca |
tenāpi sat-kṛtiṁ amanyata sa-praśastām
ājīvi loka-caritam kila tādṛg eva ||65|| [vasantatilakā]

kiṁ ca—

kṛṣṇam lakṣyam vidhāyāmūr abhyāsthan netra-patrinah |
tac ca bhaktir itivāhuḥ śarābhyāsa upāsanam ||66||

[177] tadā ca, tās tan-mukha-sudhā-ruci-rucipā-nānā-pūrṇa-rucayo'pi valatas tat-kula-
pālikābhir nilayam eva nītās cakora-vadhva iva pañjara-madhyam | tad anu ca—

āyātāḥ pratibimatām yadapi tās citta-hrade śrī-hareś
citram tatra tathāpi bimba-padavīm sthityā vikarṣe'py ayuḥ |
yatra prasphuṭa-tārakā iva tadā sarvā babhuḥ sarvataḥ
śrī-rādhā punar antarindu-valaya-dyota-śriyā didyute ||67|| [śārdūlavikrīḍitā]

tatra ca—

pūrvam tāsām vyavasitir abhūd evam iṣat kadācit
kṛṣṇam paśyanty upāsamam asau lapsyate citta-vṛttiḥ |
dṛṣṭe dṛṣṭe punar atha muhus tatra cinteyam āsīt
kiṁ bhūyaś ca kvacid ahaha tad-vaktra-lakṣmīm pibāmaḥ ||68|| [mandākrāntā]

[178] tatra ca sakhīṣv api gopana-prakriyeyam—

nahi para-puruṣe vāñchā mama sakhī kācit kathañcid apy asti |
prakṛtiḥ seyaṁ yad asita-vastuni dṛṣṭe bhavet kampaḥ ||69|| [āryā]

tatra tu,

rādhā bādhā-pratihata-tanuḥ sarvadā dhāraṇābhiś
citte śāntīr api nidadhatī vyākulāsīd atīva |
hā hā tasyāḥ priya-savayaso py āsu tad-bhāva-bhāvāt
tām evāpuḥ kaṭutara-daśām hanta ke'mūm avantu ||70|| [mandākrāntā]

[179] tad eva para-cchandatā-mandatāyām api—

sañkalpaḥ kvacanānvajīgamad itaḥ sāksāt-kṛtiṁ śrī-hareḥ
svapnaḥ kutra ca locanaṁ kva ca viyogārtau ca rādhādiṣu |
yair etaīḥ sudhayā latāsv iva tayā tāsṅv indu-bimbair javād
ullāsāvali-lambhanāt taruṇimārambho'pi sambhāvitaḥ ||71|| [śārdūlavikriḍitā]

[180] atha snigdhakaṅṭhaḥ samāpana-digdham āha—

sa eṣa rādhike sarva-durlabhas tava vallabhaḥ |
tvad-arthaṁ piḍayāpy ārto dināni krīḍayānayat ||72|| [anuṣṭubh]

tad evaṁ sūtāṅga-prabhava-śīsu-yugme kathayati
sphurat-premāveśāt pratipada-vivikter nighaṭanāt |
kathā kim nātyaṁ kim kim uta nija-līleti vividham
samajyāsau sārḍham sphuraṇam ajitenāpy anuyayau ||73|| [śikhariṇī]

[181] atha kathāyām vṛttāyām cirād eva ca dhīratāyām pravṛttāyām yathāsvaṁ sūta-suta-
dvayāya vitūrṇa-sarvehitāḥ sarve śayanāya sadanaṁ viviśuḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anv
apūrvānurāga-caryā-jāgaryā nāma
pañcadaśaṁ pūraṇam |
||15 ||

atha ṣoḍaśam pūraṇam

pralamba-dava-saṁvarta-nivartanam

[1] atha prabhāte sabhātejasā prabhāte parama-prabhāvavatām gomatām prabhāv upaviṣṭe kṛṣṇa-viśiṣṭe tasmin sadasi pūrvavan madhukaṇṭhaś ca kathāyām yathāvad upakramate sma--snigdhaṇṭha! madupakaṇṭhatayā rāma-vikramāntaram ākarṇyatām, yathā—

evam gocāraṇa-miṣa-mayaṁ krīḍati bhrāṭṛ-yugme
vṛndāraṇyaṁ tapa-ṛtur agāt prāṇinām nātirucyaḥ |
dhatte yad drāk sa ca madhu-guṇaṁ tac ca nāścarya-caryaṁ
tad-yugmaṁ yad vasati satataṁ tatra nityānurāgi ||1|| [mandākrāntā]

nirjhara-svana-vaśāmbudāgama-
bhrānti-jhilli-kulam āpa mūkatām |
aṅghripās ca jhara-śikara-plutāḥ
puṣpitāḥ param amī madhuṁ dadhuḥ ||2|| [rathoddhatā]

vanasya cchāyābhir jaḍita-jala-vṛnde vikasataḥ
śucāv apy abjādeḥ pavana-vitatir mādḥava iva |
tad evārdraṁ kṛtvā kusumitam akārṣid aviratam
mitho yogyānām yad vyativahati maitrī-sukha-śatam ||3|| [śikhariṇī]

tatrāsīn nara-jātīnām grīṣme'pi ṛtu-rāṇ-matiḥ |
pika-bhramara-mukhyānām tiraścām tarhi kā kathā? ||4|| [anuṣṭubh]

mādhavas tu yadā mitraiḥ praviśan veṇunā jagau |
tadā dvi-guṇito reje mādhavas tatra so'paraḥ ||5|| [anuṣṭubh]

te gr̥he maṇibhir apy alaṅkṛtās
cāru-kānti-vidhaye yad udbhavaiḥ |
puṣpa-pallava-mukhair alaṅkriyām
śāsavad ādiṣata tasya kiṁ bruve ||6|| [rathoddhatā]

[2] atha śrīdāma-pradhānatayā sudāma-vasudāmādiṣu sabhāsadvad gojāla-sambhālanāya nātidūrataḥ pṛthag upaviśatsu lasatsu balānuja-bala-subalārjunādayas tatrāgatya nṛtya-raṅgājīvi-bhaṅgitayā saṅgatya śubhāśiṣā viśeṣitavantaḥ | taiś ca kutratyā vicitra-nartaka-prāyāḥ prayātā bhavantaḥ? iti pṛṣṭā hr̥ṣṭātmānaḥ sphuṭam uddiṣṭavantaḥ—bhoḥ parama-

dānaśūrāḥ ! dūrād āgatā vayam yataḥ prathamam tāvad bhavat-kīrti-nartita-manaskā jātāḥ,
tataś ca śārīreṇāpi bhavad-agre nartitum icchāvaḥ | kutrāpi cirāya vartitum na samarthāḥ |
śrotrayor iva netrayor api sukham bibhrataḥ samprati vartāmahe |

[3] tatra śrī-kṛṣṇaḥ svān uvāca—aho, pratyekam evāsmākaṁ labdha-varṇāv imau karṇāv eva
puru-gurū abhūtām yābhyām eṣām mahāśayānām guṇānubhavam āsādyāmahe sma | kiyad vā
manaḥ sampraśaṁsayā mānayāmaḥ, yena tatraiva sāmodam prodasāhayiṣmahi? caraṇābhyām
paritaḥ kim nācaritam, yābhyām manoratha-patham alambhayiṣmahi? locana-yugalāya
rocanam kim anyad vitarāmaḥ, yena gurūpadiṣtam tan-miṣtam anubhāvyaṁmahe? nāsādvayāt
kim nāsādayāma, yenānenāmodena sāmodīkriyāmahe? tvacaḥ kim vacaḥ kathayāmaḥ, yayā
tam idam adaḥ-sambandhi-gandhavāham avagāhyāmahe? ātmani tu subhaga-nāma-dheyam
bhāga-dheyam kiyad ādheyatām vindeta, yasya tat-tat-phala-valayenāntar bahir apy
āvriyāmahe?

aho ! astu tāvan nāmnaiva śriyam datur asya mahārājasya virājamānatā, pāriśadānām apy
amīśām mahīmānam upaniṣado’pi varṇayitum na śaknuvanti, yenātmānam api vismārya
nṛtyam anuvartyāmahe | kim asaṅkīrṇam asmāsu na vitīrṇam amībhir mahā-mahima-
caraṇaiḥ, yat khalv atīta-lokena nijalokena nīrnimesatayā suparvāṇaḥ kriyāmahe? katiśaḥ
svayam na pratipālītā vayam, yan nija-cchāyām āpāyya paryāpyāmahe? katarad vā manaḥ-
santoṣaṇam poṣaṇam na vihitam yan nija-dṛṣṭi-sudhā-vṛṣṭibhir abhitarpyāmahe | paśyata
paśyata, netra-gati-vicitratām amīśām, yayā khalu nṛtyam upādiśadbhir amībhir
anugṛhyāmahe | tasmān nṛtya-caryā-paricaryā-paryutsukā vayam tad-artham eva योगyam
avasaram mṛgyanto vartāmahe |

[4] sabhāsada ūcuḥ, bho bhoḥ suśīla-vāsanāḥ! kuśīlavā iva stuvānā yadi sarva-parvaṇi vartakā
nartakāḥ stha, tarhi bhavadbhiḥ samarhitā nija-kalā-kalāpāḥ kalpyantām, viśeṣād anena
śyāma-dhāma-nikāma-rāma-rāma-vigraheṇa | yaḥ khalu citrāṅgo na tu citrāṅgaḥ, candrakī na
tu candrakī, pītāmśuko na tu pītāmśukaḥ, śyāma-ghano na tu śyāma-ghanāḥ, vaṁśa-
pravīṇādhāro na tu vaṁśa-pravīṇādharaḥ, guṇa-rūpī na tu guṇa-rūpī, vidyādhāro na tu
vidyādhāra iti vaicitrībhir netrāṇi vicitrayati |

tataś ca,

arjuna-subalādibhir upagāne
pāṇi-śṛṅga-dala-tāla-nidhāne |
nṛtyantām tam vraja-śīśu-sabhyāḥ
praśaṁsur ye śruti-nuti-labhyāḥ ||7|| [pādākulaka]

śrī-kānte’py atha niṣkrānte viveśāveśato balāḥ |
tad-ālokaḥ sabhya-lokaḥ ślokayāmāsa tad dvayam ||8|| [anuṣṭubh]
yady etayor varṇa-bhedaḥ syān naiva śyāma-gaurayoḥ |
tadā na paricīyetām etāvāṅga-guṇādibhiḥ ||9|| iti | [anuṣṭubh]

aṅga-hāre taḍil-līlām aṅge meghendutām kramāt |
vyañjam vyañjam viviśatuḥ saṅgi-gāṭṭ-kulācale ||10|| [anuṣṭubh]

[5] atha sabhāsadaḥ sva-sva-hṛdaya-vihāri maṇimaya-hāri hārādikaṁ dadatas te tu pratyācakhyuḥ—na vyaṁ dravya-vanīyakā nartaka-nāyakāḥ, kintu niyuddha-yācanakā eva, śubhavanto bhavanto malla-tallajā iti varṇanāṁ karṇayoḥ sañcītya niścītya ca samantād vicītya sarvordhvaṁ bhavatāṁ bhavatāṁ samitīm samāgatāḥ | atas tad evāsmadīyāya toṣāya poṣāya ca dīyatām, na tu moṣāya nīyatām |

[6] tad evaṁ avadhārayadbhir eva hasadbhis taiḥ sabhāsadbhir upasarpadbhiḥ saha sahajātau kṛta-śātau tatra-bhavantau tadārabdhavantau | yatra—

[bhrāmaṇair laṅghanaiḥ kṣepair āsphoṭana-vikarṣanaiḥ](#) | [BhP 10.18.12]
[uraḥpeṣam ivāmibhir nyayudhyetām balājītau](#) ||11|| [anuṣṭubh]

[7] tataś cānavadyayā vidyayā toṣiteṣu teṣu nikhila-guṇi-jana-garva-nivartakeṣu kṛṣṇādi-nartakeṣu sarva-durāsada-śrīdāmādi-sabhāsadaḥ svaka-sarva-kalā-veditā niveditācaraṇāya nṛtya-vidyām udbhāvayāmāsuḥ |

[8] yatrānanda-kandalitatayā svayam api labdha-trṣṇāḥ kṛṣṇādayas tadiya-śikṣā-parīkṣaṇāya sudurgama-tālādi-dharās tat-parikarā eva babhūvuḥ |

[9] ataevoktam ṛṣinā—

[kvacin nṛtyatsu cānyeṣu gāyakau vādakau svayam](#) |
[śaśamsatur mahārāja sādhu sādhu iti vādinau](#) || [BhP 10.18.13] iti |

[10] atha goṣu gocaratām atītāsu tataś calitavantas te—

bilvaiḥ kumbhaiḥ kara-sthāmalaka-samudayais tāḍayanto mithas te
hāsaṁ hāsaṁ mṛgehāvīkīra-bhaṇitibhir dardurādi-plutādyaiḥ |
asparśi-sparśanārtham nayana-parivrter mocanaiḥ kṛṣṇa-rājya-
syandoli-simha-pīṭhādy-adhikṛtija-sukhair ninyire yāma-vargam ||13||

[śārdūlavikrīḍita]

tatra ca—

nṛpatir ajani kṛṣṇaḥ stokakṛṣṇaḥ pradhānam
subala-saciva-rāmasyāpi tadvan nṛpatvam |
ubhaya-bala-patī śrīdāma-bhadrāv itīdam
vidha-vividhatayā tau rāṣṭra-lakṣmīm akārṣṭām ||14|| [mālinī]

kvacit sthānam kvacid yānam kvāpy arthe sandhi-vigrahau |
parājaya-jayau kvāpi krīḍāyām anucakratuḥ ||15|| [anuṣṭubh]

[evaṁ tau loka-siddhābhiḥ krīḍābhiś ceratur vane](#) |
[nady-adri-droni-kuñjeṣu kānaneṣu saraḥsu ca](#) || [BhP 10.18.16]

[11] tad evaṁ sthite dina-katipaye ca prasthite kadācid ahar-mukha eva pūrva-pūrva-pūrvadeva-nirvāpaṇa-bhṛta-nibhṛta-cintā-kṛta-mati-bhramśasya kamsasya svayam abhyāsam

pralamba-nāmā deva-dhruḡ abhyājagāma | abhyāgamyā ca praṇamyā vyaktam eva tam
anuyuktavān—deva, tava keyam paridevanā balavad āvartamānā dṛśyate?

[12] kamsa uvāca—na jānāsi? mamānvag-bhūya sthitam viśiṣṭam kim vāvaśiṣṭam?

[13] pralamba uvāca—bhavatu, mām api yāmam ekam vyāpārāya | kamsas tu tuṣṇīm-bhūya
dūyamāna-vadanaḥ kṣaṇam āsīt |

[14] pralamba uvāca—deva, katham iva |

[15] kamsaḥ sa-vairasyam vihasya tasya tatra pataṅgatām vibhāvayann uvāca—tvam apy
atamasi prajvalaj-jvalana-vartmani vartanīyaḥ |

[16] pralambaḥ sa-krodham uvāca—aho, sarvaṅkaṣa-jvālasya kālasya mahimā himācalam api
jvalayati, yadāśritāms tadāgāmś ca tāḍayati |

[17] kamsa uvāca—bhavatu yathā bhavad-icchā |

[18] iti niśamyā tam ānamya tad-avamānitaś ca tadaiva daiva-sandānitatayā kṛtāvīlambaḥ
pralambas tādṛśa-kṛidā-pareṣu śrī-kṛṣṇa-vareṣu bāla-nikareṣu prāpta-dūra-bhūr vicāritavān—

tāv imau sukumārau ca sarva-mārau kumārau yau |
sahasā rahasā yena yena kamsād agamsātām ||16|| [anuṣṭubh]

[19] sarvo'py asau sarva-cālena kālena ghaṭita-kāṭhinatābhyām ābhyām carvita-garvaḥ
samvṛttaḥ, tad adya samasta-vāsara-viṣṃmara-vihāra-visaraja-viśvāsa-prapañcanayā vañcayan
bandhuvad eva skandha-dvaye hasta-dvaya-kṛta-bandham dvayam api prakṣipyā kṣipram eva
bhojarāja-parisaram parisamupahariṣyāmi iti |

[20] atha sa tu kalkī valkīkṛta-kaccaratādi-pracchanna-sparśa-veśatayā pūrvam goṣṭham
āgatya parito dṛṣṭim vitatya veśma-sthita-gopa-bāla-viśeṣa-veṣam samūhya tam eva ca vyūhya
miśrī-bhavitum śiśrīṣan hasann eva tatra praviṣṭaḥ paridṛṣṭaś ca kṛṣṇena |

[21] dṛṣṭvā ca tac-chalam evāsvaccha-svacchalāyāvalambya—bhadra, katham vilambam
ālambathās, tathāpi bhadam dudyūṣā-samaya eva samayitas tvam asi iti vihasya tad-anukṛta-
gopa-bāla-sambandha-viśeṣa-sambandham parihasya ca bahu-paritoṣitena tena saha
sahacaratvam balasya bala-nirjayārtham eva kalayāñcakre | ūce ca—adyārabhya, sabhya,
mama parama-suhṛd bhavān eva | tvām aham akṣi-gatatayā sthāpayiṣyāmi | śrīdāmā rāmam
evānvetu, sa kila hy antar-vardhana-spardhaḥ spardhana-gaṇam evārhati iti |

[22] sa tu kratubhuk-śatrus tatra nirvismayam eva kusmayam ānatayā tathā sthitaḥ, yataḥ—

viśvacikīr api sa vidhiḥ pipathīr yasmād bhavet tasmin |
ko vā caturam-manyāḥ prathayatu nija-cāturīm kṛṣṇe ||17|| [upagīti]

[23] athārbhaka-samudayaṁ vibhāga-dvayam ayaṁ vidhāya taṁ ca pralambaṁ sva-bala-parivṛḍhatayā dṛḍhaṁ nidhāya tatra ca sa-matsaram iva bala-pralambau śrīdāmātmānau mithaḥ pratisaṅghaṭṭināu saṅghaṭayya parān api sajuḥ-kurvāṇatayā tathā praghaṭayā parājītānām ca śatāya parikrītānām api vāhakatvaṁ prakāṭayya saṅgarāya kṛta-saṅgaraḥ sa mādhave vividha-kṛīḍā-nivīḍamanā babhūva | tataś ca—

avṛīḍa-kṛīḍatāyām jayavad itarayor vāhayanto vahantas
tasmin vāhānukartṛiṁs turaga-tulanayā hāsayinganto hasantaḥ |
maryādā-nirṇaye tu prathita-kali-kulam vādayanto vadantaḥ
prāpur bhāṅḍīram ete vanavana-bhuvi gās cālayantaś calantaḥ ||18||

[sragdharā]

[24] tad evaṁ kutūhale tu prabale balaṁ pralamba-skandhārūḍhaṁ sandhātum jita-bhujaga-bhujāḥ śrī-balānujaḥ parābhavam aḅaṅayan durbalam adurbalam avicitya svīkṛtaṁ svagaṅam eva parābhāvayāmāsa |

[25] tasyāpātatas tu vahanāyamānānām mano-glāniḥ syād iti svam api tathā cakāra, tataś ca—

ūhe kṛṣṇaḥ śrīdāmānaṁ daityaḥ sa śrī-rāmākhyānam |
anyo'py anyāṁ sūraṁ-manyāḥ sarvaḥ proce dhanyo dhanyaḥ ||19||

[vidyunmālā]

pūrvam kṛṣṇaḥ kautuke yena dṛṣṭaḥ
saumyaḥ paścād rāmakarṣe tu bhīṣmaḥ
ity evāyam sa pralambas tu paryaṅ-
maryādātaḥ paryagāt taṁ pragṛhya ||20|| [śālinī]

rāmaḥ kṛīḍāviṣṭatāśliṣṭa-bodhas
taṁ nājñāsīd dṛṣṭa-mātraṁ ca kṛṣṇaḥ |
pūrvāḥ prāyeṅarjutā-bhitta-cittaḥ
paścād-bhāvī cāturī-sandhurīṇaḥ ||21|| [śālinī]

[26] atha tathāpi giri-nivaha-nibha-vahala-sāratā-vaha-durvaha-svabhāvatā-bhāvita-saṅkarṣaṇa-vapuḥ-karṣaṇa-jāta-dharṣaṇa-vaśān nivīḍa-pīḍitatayā vṛīḍita-cittatayā ca sa punaḥ punar īḍitaṁ-manyāḥ svam akharvaṁ pūrva-siddhaṁ pūrvadeva-vapur āvirbhāvayāmāsa |

yarhi rāmam avahad danoḥ sutāḥ
śubhra-dhāma-vapuṣaṁ tamaḥ-prabhaḥ |
indu-hāri tama ity amuṁ tadā
divya-loka-nikaras tv amanyata ||22|| [rathoddhatā]

tasmin kiñcit trāsam āpannavān sa
jyeṣṭhaḥ paśyan drāk kaniṣṭhasya vaktram |
tad bhrāmyad-bhrū-līlayā labdha-dṛṣṭir
duṣṭaṁ muṣṭyā tāḍayat suṣṭhu mūrdhni ||23|| [śālinī]

tataḥ prahata-mastakaṁ rudhira-rūṣitaṁ tad vapuḥ

patat tulitam ujjahat pratihari drutaṁ pupluve |
yathāñjana-mahī-dharaṁ dalitam akta-rakta-dravaṁ
tyajan dravati vajrakaḥ sapadi vajra-pāṇim prati ||24|| [pṛthvī]

pralamba-patanaṁ dūre pralambāryāptir antike |
ubhe te yugapad dṛṣṭe jajñāte smita-vismitī ||25|| [anuṣṭubh]
bāṣpa-śliṣṭatayā tasminn āśliṣṭau bhrātarau mithaḥ |
yā vāśliṣyārdratām yātā bandhutā bahir antaram ||26|| [anuṣṭubh]

mahā-ravaṁ kṛtavati ca pralambake
tadā drutaṁ mṛtavati ca dyavi sthitāḥ |
sunirvṛtā vavṛṣur alam kulam
vyatarkayann upahasitim harer api ||27|| [rucirā]

vāhaka-śirasi praharaṇam atrādiṣṭam sadā vihṛtau |
maryādātikrāntā pralamba bhavatā tathā tu nāsmābhiḥ ||28|| [udgīti]

[27] tad evaṁ pralambāmbhana-sambhrame'py anudbhrānta-cittās te śṛṅgini-vittāḥ
kuṇapatām itasya pramītasya tasya pitṛ-vana-veśam pradeśa-leśam parityajya yojana-vyajya-
vistāra-praśasta-bhāṇḍīra-tala-maṇḍalam evādhiṣṭhāya vihāra-niṣṭhāḥ kṛdāpaṇasya
sprhayāyyā jayāyyā gṛhayāyyās tṛṇalobhāviṣṭa-tayā vṛkṣa-ṣaṇḍād viprakṛṣṭām api
yamunācchānacca-muñjātavīm praviṣṭānām andhī-bhūtānām pāda-bandhanānām anveṣaṇād
viśeṣam ājagmuḥ | tataḥ katham apy avadhānataḥ pranaṣṭa-cittatayā spaṣṭa-kaṣṭa-cittā
raṁhasā saṅghaṣaḥ sabhayaṁ hvayante sma | [28] nūnam deśādhipati-nideśataḥ sadeśam
āgatā eva kecit krūrā gā dūragā vidadhur iti ca dhyāyanti sma |

[29] tataś ca gavām khurādi-cihnair ahnāya tāsām adhvānam labdhvā samastā eva tā harir
ahvāsta, yathā—

kṛṣṇe taṭāgram adhiruhya suvarṇa-varṇa-
valgūttariyam anughūrṇya vitīrṇahutau |
gāvaḥ pratisvam abhinedur udīrṇa-tāpā
garjat-taḍid-ghana-ghanāghana-tṛṣṇayeva ||29|| [vasantatilakā]

[30] tad evaṁ yadāmbhi cāstambhi ca naicikīnicayas tadānīm eva ca dṛṣṭa-nirvilamba-
pralamba-pralaya-carāḥ kaṁsa-carā labdhāvasarā muñjātavīm udbhaṭa-ceṣṭatayā veṣṭayitvā
nirnivāraṇa-kṛpīta-kāraṇa-vṛṣṭim jhaṭiti tādrśa-duṣṭa-vausaṭ-kārāspada-tad-vilakṣaṇa-tejasi
tasmin pratipakṣatā-kalpanayā nisṛṣṭavantaḥ |

[31] yā khalu jvāla-kalayāpi sarvaṁ roṣād oṣāmāsa kalpam iti prajvalati mahā-jvalane paṭa-
paṭāyamānāyām ca mahā-muñjātavīyām bhītatayāsta-vyasta-cālās te gopālāḥ sakhi-
valayārāmatayā kalita-keli-jālāv iha rāma-gopālāv eva bhūri-dūrataḥ śaraṇatayā
samupājagmuḥ | tatra ca—

dāvāgnim dṛṣṭvā te yadapi harir akṣāparatayā

samīyur vaiyagryam tadapi nija-rakṣām avṛṇuta |
prasaktis tasyettham kila bhavati sā ced uyate
tadā śaktiś cāsyā prabhavati yatheccham muhur iti ||30|| [śikhariṇī]

yathā—

kr̥ṣṇa kr̥ṣṇa mahā-vīrya he rāmāmita-vikrama |
dāvāgninā dahyamānān prapannāms trātum arhathaḥ || [BhP 10.19.9] ityādi

[32] tad evam dūrāgatānām kārpaṇya-paṇya-bhaṇita-śravaṇam ārabhya tasmād abhyāsa-
gatānām api bhayam upalabhya śrīmān kr̥ṣṇas tv idam sasamrambham bhāvayāmāsa—

ātmano'py alam amī mama priyā
hā davam prati davam samiyati |
gīrṇam eva karavāṇy amuṁ tataḥ
ko yamaḥ ka iha vā bhaved haraḥ ||31|| [rathoddhatā]

[33] kintu mayā vaiśvānara-nigaraṇam na soḍhum parivṛdhā bhaveyur ete iti vicintya
provāca—mā bhaiṣṭa netra-putam tv anudghaṭitam ghaṭayata iti |

[34] nimīlad-vilocaneṣu ca teṣu tad-āveśa-vaśayā kṛta-praveśayā yogamāyayā tat-kāla-kalpita-
mahā-jaladhara-kalpāpara-śarīras tatradyenānalpenānanena tam aduḥkhata eva sarvaṁ
vibhrakṣantaṁ bhakṣitavān |

[35] tathā tad-icchayā sudhā-culukāyamānam ity eke | tayaivam cānyad api cakāra | yad
uktam—

tataś ca te'kṣiṇy unmīlya punar bhāṇḍiram āpitāḥ |
niśāmya vismitā āsann ātmānam gās ca mocitāḥ || iti | [BhP 10.19.13]

atha dhenu-tatiṁ vinivartya harir
bala-yuktatayā muraliṁ kalayan |
sahacāri-gaṇa-prathitātma-yaśā
vrajam āgatavān ahani glapite ||32|| [toṭaka]

gavāṁ dhūlir nādaḥ khura-ghaṭita-ghaṭṭa-dhvani-ghaṭā
hares tāsām hūtiḥ śravaṇa-gaṇa-bhid-veṇu-raṇitam |
amībhis te kṛṣṭās taratamatayā gokula-janā
na pṛṣṭhyam nāgrīyam na samam avidur na svam api ||33|| [śikhariṇī]

yadyapi bahu-saṅghaṭṭana-dhūli-dhvāntam ca sarvatra |
tadapi harer mukha-candraḥ pratijanam ānanditam cakre ||34|| [upagīti]

[36] atha pūrvavan mātara-pitarādi-racita-sukha-vitarau bhrātarau nija-nilayam praviviśatuḥ |

[37] sakhāyās ca pralamba-davānala-kathā-prathanayā sarvaṁ vismāyayāmāsuḥ |

[37] tad etat procya samāpanam āha sma—

īdṛśas tava gopendra putraḥ puṇya-kṛta-stavaḥ |
premārdraḥ suhṛdām yas tu dāvāgnim api pītavān ||35|| [anuṣṭubh]

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
pralamba-dava-saṁvarta-nivartanaṁ nāma
ṣoḍaśaṁ pūraṇam
||16 ||

atha saptadaśam pūraṇam

veṇu-śikṣā-cchalena preyasī-bhikṣā

[1] atha pūrvavad vilakṣaṇāyām kṣaṇadā-sabhāyām samutkaṇṭhaḥ sa madhukaṇṭhaḥ
kathayāmāsa—

[2] pūrva-pūrvānusāreṇa dhenuka-vadhānantara-vyavahāreṇa preyasīnām pratyaham eva
vardhamānāḥ kamala-kalikāvad utkalikā madhusūdanasya bahir ihitair durūhām sprhām
br̥m̥hayāmāsuḥ |

[3] tatrāpi sarvādhikāyāḥ śrī-rādhikāyās tu nitarām, tatra tūpalakṣaṇatayā śrī-rādhā-
mādhavayor varṇyate—

prasaṅgecchā vikṣā-spr̥hitam anuṣaṅgābhilaṣitam
pṛthag loka-dveṣaḥ pratisamayam udvega-kalanā |
ime bhāvā yugme yugapad uditās tat-krama-vaśād
aho dūra-sthityor api dayitayor eka-rucitā ||1|| [śikhariṇī]

ādarśāv iva tau svacchau sadābhimukhatām gatau |
rādhā-mādhavayor bhāvau mitho bhāvān upeyatuh ||2|| [anuṣṭubh]

bhūyo bhūyo dṛśyate yarhi mūrccā
rādhāyām vā śrīharau vā rahas tu |
anyo'nyasya sphūrtir evāpti-tulyā
kalyāṇāya prāyaśaḥ kalpate sma ||3|| [śālinī]

[4] tad evam tābhis tasyātidurlabhasya spr̥hātīsaya-vāhitayā nātihitāyām śarady ativāhitāyām
mārgaśīrṣas tu tāsām patim-manyā-gr̥ha-gamanāya mārga-śīrṣatām avāpa |

[5] yatra ca kanyānām mātara-pitareṣu tad-dānāya pūrvam eva svayam anabhirucitī-kṛta-
murajid-itareṣu, svapna-doṣād evānyatrāvagata-tad-vitareṣu, tata eva
duḥkhitatayānabhinandita-tat-sambandhi-nikareṣu, samprati tāsām atiduḥkha-śuṣkatā-dṛṣṭyā
bhīti-pareṣu, tata eva tat-prasthāpanāyām sthagitāntareṣu loka-dharma-vigāna-labdha-dareṣu
ca, ghūrṇita-cittā pūrṇimā tad idam nirdideśa—

[6] bhavantas tāvat taṭasthī-bhavantas tiṣṭhantu, vayam evāmūr anuṇīya tat-tad-gr̥ham
upanīya tat-tat-prakriyām kriyā-viśayī-kariṣyāmaḥ iti |

[7] atha janyam-manyāms teṣām anādaram avadhāya manyuṁ manyamānān svayam eva sā devatādi-mānyā sāmṇā sammānya yathā sva-manīṣitam evāṅgikārayāṁ cakāra |

[8] kanyās tu tā dhanyā varam-manyālayāntaḥ-prayāṇam tatra ca labdha-tad-añcala-nyāsa-nijāñcalatādy-anyāyam asammanyamānā babhūvuḥ |

[9] atha tāḥ sā śapatha-prathanayā tad-ālayeṣv asambhavam apīṣṭa-lambhanam aniṣṭa-vipralambhanam ca viśrambhaviṣayam vidhāya duḥsaha-nānādhyavasāyād viṣkambhya gamana-karmaṇi lambhyamānāḥ pathi tu svamāyayā gopayantī tatra tat-sadṛg-anyās cāropayantī tat tan nirvāhayāmāsa | paścād eva ca tās tatra vāsayāmāsa | tās tu tatra ca parama-trastā babhūvuḥ, yataḥ—

yāsām deho'py eṣa bandī-gṛhābhaḥ
kṛṣṇālābhād gopikānām babhūva |
tāsām geham paitṛkam śarmaṇe kim
yady evam dhik śvāsuraṁ vahnir eva ||4|| [śālinī]

apy anukūlam yāsām pratikūlam syād vidūrage kṛṣṇe |
tāsām pratikūlam tu sphuṭam evāsīt kukūla-talpābham ||5|| [gīti]

[10] tathāpi paurṇamāsī tās tat-tad-geha-madhyam adhyāsīnā vidhāya yadā calitum udyatāsīt tadāmūḥ punar vica-pracām āptā niśca-pracā-kṛte tad idam ādiṣṭavatī, yadā bhavatībhiḥ svamaryādā-lopas tarkyate, tadā prapalāyā sthīyatām | samādhānam punaḥ kayācid vidyayāsmābhir eva vidhātavyam, sahasā palāyana-dhāma ca tatra tatra vidhātavyam iti |

[11] tad evam rāja-kārāgrhād vairi-kārāgrha iva pitṛ-grhāt tatra gatvā vasantīṣu,

yāvān ajani nirodhas tāvaty utkāpi samvavṛdhe |
kṛṣṇa-premavatīṣu śvāsānila-līnatām yātā ||6|| [upagīti]
yadyapi manasi samiddhā hari-pariripsā tathāpi tābhiḥ sā |
āvriyate sma vicārais tatir iva vahneḥ sad-indhana-prakaraiḥ ||7|| [gīti]

[12] tac ca śrī-rādhā-pradhānatayā varṇyate, yathā—

pīyūṣa-cchavi-dhāri-hāri-kiraṇaḥ sarvatra śaśvaj-jaḍi-
bhāva-prāpti-guṇaḥ sadārdra-hṛdayaḥ sad-bhrū-cakori-gatiḥ |
so'yam hanta mayā katham harir aho tat-prāṇayā tyajyatām
dharmo gacchati kintv adharmo-padavīm ruddhvā ca māna-kṣayām ||8||
[śārdūlavikrīḍita]

[13] śrī-kṛṣṇasya ca bhāvanā, yathā—

mad-eka-ceto mat-prāṇā rādhānya-vaśatām gatā |
yām smaran mama hā cetaś cetanām āvariṣyati ||9|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

rādhām tathā smaran kṛṣṇaḥ snigdham rāgi vilocanam |
kiyanty ahāni mārṣṭi sma hanta hāridra-vāsasā ||10|| [anuṣṭubh]

[14] milanāyāti-vaiyagryam ca—

dharmātikrami cittam katham adhimitram ca tat prakāśate? |
iti harir upacita-yuktir yuyoja dūtyāya kevalām dṛṣṭim ||11|| [gīti]

[15] idam eva vakṣyate tābhiḥ—

śarad-udāśaye sādhu-jāta-sat-
sarasijodara-śrī-muṣā dṛṣā |
surata-nātha te'sulka-dāsikā
varada nighnato neha kim vadhaḥ? || [BhP 10.31.2] iti |

yataḥ—

kṛṣṇasyānyatra dṛk-prāntaḥ sadbhiḥ śāstra-phalam smṛtam |
hanta tāsu punaḥ so'yam ebhiḥ śāstra-phalam matam ||12|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

rātrindivam vasati cetasi hanta bhāva-
jvālā harer uta tadīya-ramā-gaṇānām |
sandhyā-dvaye vyativiloka-sukhājya-siktā
sāgni-dvijālaya ivāgnitatih samiddhā ||13|| [vasantatilakā]

tatra ca—

goṣṭhād vanam praviśato vanataś ca goṣṭham
lokana lokana-kṛte saha mādhavendoḥ |
sambhūya saṅgatavatiṣu ca tat-priyāsu
rādhā jayaty uḍuṣu paurṇima-rādhikeva ||14|| [vasantatilakā]

[16] tatra ca pragetana-vana-prasthāne—

mithyāhāsān akuruta hariḥ sprṣṭa-pārśvastha-hastam
vīkṣām vakra-praṇaya-valitām ardham ardham vitene |
āśleṣādyam viharāṇa-gaṇam mitra-vargeṣu cakre
dūre gatvāpy ahaḥ muralī-saṁvidaḥ saṁvyadhata ||15|| [mandākrāntā]

[17] idam eva ca tābhir vakṣyate,

prahasitam priya prema-vīkṣitam
viharaṇam ca te dhyāna-maṅgalam |
rahasi saṁvido yā hṛdi-sprṣaḥ
kuhaka no manaḥ kṣobhayanti hi || [BhP 10.31.10] iti |

[18] atha sāyantānāgamane tu—

yadā vā goṣṭham sampraviśati tadā ca bhramarakair
vṛtam vaktrāmbhojaṁ dhana-khura-parāgair valayitam |
amūśāṁ netrāliṣv abhimukhatayā darśayati tan-
milat-pāśam yantram madana-racitam bandhum iva tām ||16|| [śikhariṇī]

[19] evam eva ca tābhir vakṣyate—

dina-parikṣaye nīla-kuntalair
vana-ruhānanam bibhrad āvṛtam |
dhana-rajavalam darśayan muhur
manasi naḥ smaram vīra yacchasi || [BhP 10.31.12] iti |

[20] evam aharahar api parasparam spardhayeva vardhamānatayā tāsām utkalikāḥ kalita-
madhu-mādhavādhikalā-vyākulatākulatām kalayāmāsuḥ |

[21] yathā varṇitam pralamba-vadha-vāsara-sambandhi-sandhyām anusandhāya,
gopīnām paramānanda āsīd govinda-darśane |
kṣaṇam yuga-śatam iva yāsām yena vinābhavat || [BhP 10.19.16] iti |

[22] asya cābhidheyam idam,
tāsām kṛṣṇāvaloke pramada-samuditir na svarūpeṇa vaktum
śakyā kintu sva-kārya-sphuraṇa-padatayā kiñcid uddeśam āptā |
tad-viśeṣe yathāsām yuga-śataka-daśām yāti kālāḥ kalākhyas
tadvat tasyānuṣaṅge yuga-śatam api tad bhāti śāsvat kalābham ||17|| [sragdharā]

kalāpi yadi viśeṣe yugānām śatatām gatā |
rātrindivīya-saṅkhyāyām tadā saṅkāmahe vayam ||18|| [anuṣṭubh]

[23] evam sāyam-prātikāvalokana-valataḥ katham api nidāghe'pi kṣapite mayūrān
madayitnūnām gadayitnūnām ca stanayitnūnām samāgamāḥ samvṛttaḥ | yathā—

akuṅṭhām utkaṅṭhām niravadhi vitarkyāli-vitatir
yadā tāsām agre hari-paricitam vṛttam aruṇat |
tadā varṣā jātās taḍid-anugatāmbhoda-valitāḥ
pratipābhāḥ kṛṣṇa-sphuraṇam adhikam hā vidadhire ||19|| [śikhariṇī]

nūnam nidāghena vibhūya jajñe
santaptir āsām hari-rāginīnām |
varṣāsu śāmyed iti saṅginīnām
nirṇītir āsīd viparīta-rītiḥ ||20|| [indravajrā]

varṣā dvitīyā dadhire'kṣi-nīrair
antaḥ sphurat-kṛṣṇa-ghanābhir ābhiḥ |
ittham nininduḥ kila te ruvantāḥ
svājīvyā-varṣānugatāḥ plavādyāḥ ||21|| [indravajrā]

kalāpām āsur etāsu kalāpās ca kalāpinām |
smarārdha-candra-bāṇābhā yatraike bhānti conmukhāḥ ||22|| [anuṣṭubh]

varṣāḥ śītalatākarair nija-guṇair āsām manaḥ-sāntatām
ānetuṁ kila yad yad atra vidadhuḥ sarvaṁ ca tat pratyuta |
dveṣāṁ tā bata menire yad anu ca prāṇālibhiḥ śaṅkitāṁ
hanta dviṣṭa-suhr̥d-daśeyam uditā hā hā vidheḥ kā gatiḥ? ||23|| [śārdūla]

[24] tatra ca gr̥ha-nigr̥hītānām tāsām manaḥ-kathā, yathā—

kharjarādi-phalaiḥ sukanda-valitair mitraiḥ samaṁ prāvṛṣi
prāñcad-vṛṣṭija-vāri-vāriṇi taru-kroḍe'sana-kriḍanam |
nīra-prānta-śilāsu tāsu dadhi-yug-bhipsādi sambhojanam
dūrād dhenv-anuhūtir apy aghajitā naś cittam ulluñcati ||24|| [śārdūla]

yatra ca,

ghanāgama-ghanāgame viramitājitonmīlane
samasta-jana-śarmadāḥ sapadi khañjarītekṣaṇāḥ |
amūḥ śuci-ruci-śriyā sva-hṛdi kṛṣṇa-bhāvaṁ gatā
hari-vraja-nava-priyās tamasi līnatām āgatāḥ ||25|| [pṛthvī]

[25] atra tāsām trāsa-vacanam—

iram̐mada-radās te'mī nīradā api sarvadā |
carvanti kṣaṇi-prṣṭha-sthān garjanti kila garvataḥ ||26|| [udgīti]

[26] aho, citrīyate seyaṁ prema-gati-vaicitrī yatas tādṛṣi ca tad-vṛtte kadācid ānukūlya-spr̥ṣīva
śrī-rādhā-stutīnām ādhāratā dṛṣyate | [27] yathā tasyās tat paśyantyā bhāvaneyam—

ayi tadit tvam asau kva nu kiṁ tapaḥ
kiyad aho kṛtavaty asi tad vada |
yad imam ambu-dharaṁ hari-vakṣasas
tulitam āli gatā ramase sadā ||27|| [drutavilambitā]

[28] yatra ca pramādataḥ sā kiñcana procyāpi sakhyām api saṅkocād anyathā
prakhāpayāmāsa—

ahaha paśyata: kṛṣṇa-ghanāghanam
prasajati capalā khalu khelati |
smarasi kiṁ nu hareḥ smara-kautukam?
nahi nahīdam ṛtor guṇa-varṇanam! || 28 iti | [drutavilambita?]

kadācic ca—

meghāgama-samaye'sminn adhigata-haritā dṛśām sampat |

haraye spr̥hayasi rādhe nahi nahi sādvala-vibhūtaye dviṣati ||29 iti | [udgīti]

[29] atha śrī-kṛṣṇasya dig-darśanam, yathā—

śikhaṇḍinām yā kala-nṛtya-mādhurī
śikhaṇḍa-cūḍasya sadātīśarmadā |
na sānusandhānam itā tad astu yan
mūrdhnaḥ śikhaṇḍam ca jagāma vismṛtim ||30|| [upajāti 12]

[30] tad evam suṣṭhu cāpaṣṭhutām anuṣṭhāya gatāyām prāvṛṣi śarad api, yathā—

āgamiṣyati śarad bhuvi dyavi
svacchatām vidadhatīti cintitam |
hanta tābhir udaye tadīyake
svam dadhe dvi-guṇa-bhāvanāvilam ||31|| [rathoddhatā]

sa-taḍid-vārīda-vṛndam nirīkṣya pūrvam yad eva yā taptā |
tad apaśyanty api seyam samprati rādḥā bhṛśam dūnā ||32|| [āryā]

[31] tatra ca rādḥā-kṛṣṇayor nakha-lipi-valayita-kisalaya-dala-dvaya-gatam padya-dvayam
vāyunā parasparam nītam | tad, yathā—

taḍitaḥ puṇya-śālinyaḥ sadā yā ghana-jīvanāḥ |
tena sārddham adṛśyanta, nādrśyanta ca tam vinā ||33|| [anuṣṭubh]

āvṛtim ajahād indur vilasati haṁsaś ca nīla-kañjam ca |
vṛndāvanam anu hā dhig daivam tat tan na drśyate tasyāḥ ||34iti|| [gīti]

rādḥā-kṛṣṇāv ittham anyo'nyam āptam
daivāt patram śasvad āśliṣya sāsru |
antaḥ-śūnya-svarṇa-bimbāntar uptam
madhye hāram nāyakam nirmimāte ||35|| [śālinī]

[32] atra sakhinām api svinnatā, yathā—

jalam kumudam ambujam vidhu-ruciś ca yasyām śarady
aho vikasad-ātmatām agamad āsu tasyām api |
mano nayanam ānanam daśana-kāntir āsām punaḥ
sadā malinatām agād iti kim ālibhiḥ sahyatām? ||36|| [pṛthvī]

[33] atra ca varṇitam labdha-varṇair api,

āśliṣya sama-śītoṣṇam prasūna-vana-mārutam |
janās tāpam juhur gopyo na kṛṣṇa-hṛta-cetasah || [BhP 10.20.45]

yataḥ—

saundaryam tan-nilimāsau dyutiḥ sā
lāvaṇyam tat te ca līlā-vilāsāḥ |
pīyūṣa-śrīṇy aṅga-saṅge priyāṅām
viśleṣe tāny eva hālāhalāni ||37|| [śālinī]

tataś ca—

harer gandhavahān sarve jagat-prāṇatayā viduḥ |
tad-viyogena tu kṣāmā rāmās tān āsugākhyayā ||38|| [anuṣṭubh]

[34] tad evam yadyapy utkaṅṭhāyāḥ parama-kāṣṭhā jātā, tathāpi kācid api kāñcit prati na prakāśayāmāsa | adharmenāpi tam bhajāni, iti yathā tās tathā kṛṣṇo'pi tatra tā nirvidyā nirvidya khidyate sma |

[35] kṛṣṇas tūpayāntaram apaśyan netra-vikṣepa-vetra-vikṣepa-vitrastānām api tāsām vaśyatām ayātānām āvaśyaka-tad-bhāvanāya vamaśi-śamsana-viśeṣam abhyasyati sma | [36] yathaiva vakṣyate tatra tatra tad evālakṣya tābhiḥ [veṇu-vādya urudhā nija-śikṣāḥ](#) iti | [BhP 10.35.14]

[37] atha prathamatas tan-manā nijāgra-janmanā yugalī-bhūya muralī-kalīm āvartayati sma | [38] tatra tu yadā samuddīpita-bhāvāntare vanāntare go-cāraṇe sarva-manaso'py agocarān saharān vismāpayann atikānta-guṇa-vrajena nijāgrajena saha svayam aharahaḥ saharṣa utkarṣam pravīṇayan veṇu-śikṣām iksayām āsa,|| [39] tadā tāsām tad-rūpa-sphūrtir atīva pūrtim āyātā |

[40] sā ca yathāvad eva, yatas tasya bhāva-vaibhavasya svabhāva evāyam, yad dūrataś ca sva-viśayam viśayīkaroti | tathā hi—

anumāna-gatā tāsām arthāpattiḥ pratiyate |
yataḥ kṛṣṇasya dayitās tā eva nyāya-panḍitāḥ ||39|| [anuṣṭubh]

[41] tatra yāḥ punar atīva snigdhatā-digdha-hṛdayās tad duḥkhataḥ śuṣkatām avāpur na tu punaḥ svaka-duḥkham puṣkalam menire |

[42] yathā rādhāyā viśākhā lalitā paryāyanurādhā ca, candrāvalyāḥ śaivyā padmā cety-ādayaḥ | tāsu tu tāḥ sva-mātra-niṣṭhatām niṣṭhānkya svayam eva sa-sauhārdaṁ nija-hārdam āvedayāñcakruḥ | tathāpi tatra prathamam rāma-sahitatā-pihitam eva tam lupta-varṇa-padam varṇayāmāsuḥ |

[43] tatra gītam, yathā—

rāmo rāmānuja iti yugalam |
kṛta-naṭa-veśatayā paṭu rājati gāyati sakhi-gaṇa-yugalam | [dhruva]
sarasa-rasālaja-pallava-tallaja-pallavitāmala-śīrṣam |
nava-yauvana-vana-bijānkuram iva dhāvayad-atanu-cikīrṣam ||b||
vāñchita-piñchāvali-parilāñchita-maṇi-nicayāñcita-keśam |

dadhad iva hari-dhanur-anugata-tārā-vaḷi-vaḷitāmbuda-leśam ||c||
valayita-nava-dalad-utpala-karṇika-karṇa-yugādbhuta-śobham |
latikā kāsāv iti vismayakṛti madhukṛti vinihita-lobham ||d||
hasta-kamalam abhi kamala-ṽighūrṇana-ramaṇa-kalā-ramaṇīyam |
madhupa-gaṇam prati madhu-kaṇa-varṣaṇam akṛta yataḥ kamaṇīyam ||e||
mālāmālā-parimala-bali-bali-vapur ali-valita-sadeśam |
ali-jhaṅkṛti-nuti-kolāhala-vaha-bahula-kutūhala-veśam ||f||
sitam asitam vapur asitam pītam vasanam yasya ca gītam |
tad idam yadi gokulam anu gokulam ayati tadāgham atitam ||g||40|| iti |

[44] api tu tasya gokula-sadeśa-pradeśa-praveśa eva sarveśām abhiniveśa-hetuḥ, yataḥ—
cakṣur-bhājām phalam idam aho yad vrajasya praveśe
gobhiḥ sākam sakhi-valayitam dṛśyate bhrāṭṛ-yugmam |
yugme tasmin laghur iha mukhāmbhojam asmin muralyā
dīptiḥ kiñcin nigamana-kalāsāli netram ca tatra ||41|| [mandākrāntā]

[45] atra caiva dhvanitam—

dhāmāgatasya samaye sakhi-dhenu-saṅgi
saṅgāyato viharato harataś ca tasya |
kiñcid vimṛgyad iva cañcalatāñci-tāram
hārāṇi-netram anu vidhyati mānasam naḥ ||42|| [vasantatilakā]

tasmāt—

sā kila kulajā kulajā nayane tasyāḥ param nayane |
veṇu-vinodī madanaḥ sa bhavati yasyāḥ svayam madanaḥ ||43|| [upagīti]

[46] tad evam aghadamanena tāsām krama-paramparātaḥ parasparam sva-ṽiṣayābhilāṣa-
vyañjanā-saṅjanam kiñcil lajjā-paryayam ācarya tādṛśa-ramya-sva-vidyā-bala-tāratamya-
viduratayā vidūrato'pi tam avadhārya para-parataḥ parārdhyam samardhyamānām punar
veṇu-śikṣām vilakṣaṇī-kurvataḥ saṅkarṣaṇaḥ kevalam lakṣyāya kalpayāñcakre | yatra hi sarvam
eva yugapan mugdhatā-digdham babhūva |

[47] yatra śrī-vraja-devībhir api nija-bhāva-vyaktim śaṅkamānābhiḥ saṅkarṣaṇam lakṣyam
vidhāya tad varṇayāmāse, yathā—

veṇoḥ śikṣām atha racayator dhenu-rakṣādi-lakṣyān
nānāraṇyam prati viharator bibhator yaṣṭi-rajjū |
stambham lole calanam acale kurvator atyapūrvam
bhrātror āsīd bata tanu-bhṛtām dharmato vaiparītyam ||44|| [mandākrāntā]

[48] atra caivam dhvanitam—

nūnam evam vidadhatoḥ sarveśām dharmā-paryayam |
kṛṣṇo'mūlam asau cāsmad-dharmam unmūlayiṣyati ||45|| [anuṣṭubh]

[49] tad evaṁ bhrātr̥bhyāṁ saṅgāne yugapad eva sarveṣāṁ mohanam ūhamānenānujena vicāritam—[50] hanta tāsāṁ eva mohanākaraṣaṇe suṣṭhu mamābhīṣṭe, tatrāpi rādhābhīdhāyāḥ | tasmāt pṛthag bhavan pṛthag eva yathā jīvānām jātir yathā-yuktaṁ tayor dvayam ekaṁ vā vahati, kramaśo vyaktir api, tathā śikṣārthaṁ prayatiṣye | tac ca tat-tan-mātrātīsayitābhīpsita-svarādi-marma-samudbhāvanayā sambhaviṣyati iti |

[51] tad evaṁ vicārayatā tena pariḥṣā-paryālocanārtham uttaram uttarām vaśyatām atītatarāṇy avarāṇi sattvāni kramaśaḥ sva-vaśatām ānītāni, tathāpi tat-preyasībhiś citta-kṣobha-mātraṁ tu lebha eva |

[52] tatra yathā prathamato gāḥ prati tad-gānam avakarṇitam, tathā varṇitam, yathā—

harer vaktraṁ veṇu-dhvani-miṣatayā varṣati sudhām
pibaty etāṁ gavyā yad anu rasanā-karṇa-yugalam |
ahāsīt prastabdhā nija-viṣayam anyā tu rasanā
kim etat kim naitad bhavati kim ivaitat kim iti vā ||46|| [śikhariṇī]

[53] atrāpi dhvanitam idam—

gavām asmākaṁ ca śravaṇam anu veṇoḥ samadaśā
yadapy eṣā jātā tadapi kila bhedo vilasati |
amūs tad-vaktendum sapadi kalayanti pratipadam
vayam naitad vidmaḥ kva bhavati yuge tasya kalanam ||47|| [śikhariṇī]

[54] athāpare-dyus cāparām śikṣām adhikṛtya vanyāny api sattvāni samāhṛtya mohitāni, yathā—

vamśaḥ so'yaṁ tu vītamsaḥ kamsa-śatror itīyate |
tena śamsanato yānti vidhvamsam mṛga-pakṣiṇaḥ ||48|| [anuṣṭubh]

[55] tad api tābhir udbhāvitam, yathā—

vṛndāranyaṁ prathayati bhavaḥ kīrtim atra svayaṁ hi
śrīmān kṛṣṇo viharati padāmbhoja-lakṣmīm vitanvan |
veṇor vādye natana-ghaṭanaṁ barhiṇaḥ sabhya-bhāvaṁ
vanyāḥ sarve yayur iti sadā raṅgatām yaj jagāma ||49|| [mandākrāntā]

[56] atra cedam dhvanitam—

vṛndāranyasya puṇyam vrajitum iha na naḥ śaktir astīti cāstām
yad barhyādyaś ca bhānti pratipada-sukṛta-prodayād asmad-arhyāḥ |
gr̥hyāṇām gr̥hyakāḥ smaḥ sphuṭam iha tad alam gr̥hyakebhyaś ca garhyās
te tasya svairam iḥṣām vidadhati na tad-ābhāsam aṅv apy ayāma ||50||

[sragdharā]

[57] atha dināntare'pi tebhyo vicchidya hariṇyas tathā kṛtāḥ | tac ca pūrvavat tābhir varṇitam—

āścaryaṁ sakhi kṛṣṇasāra-dayitā-vṛndam milad-bhartṛkaṁ
jātyā mūḍham api vyatītya bhavatīr apy evam ihām dadhe |
śrutvā veṇu-kalam hariṁ prati gatis tad-rūpataś citratā
tasyāpy arcanam ullasat-praṇayatas tatrāpi netrāñcalaiḥ ||51|| [śārdūla]

[58] dhvanitam apīdam—

vayam jātyā nāryaḥ puru-guṇavatām ādṛtatamās
tathā bhartāras tat-praṇaya-naya-siddha-vraja-bhuvah |
hariṇyo nedrśyas tadapi patibhis tam yayur aho
dhig asmān duṣṭuṇyā dadhima nahi tāsām api tulām ||52|| [śikhariṇī]

[59] dināntare tu viśiṣya vihaṅgamās tathā-bhāvam gamitāḥ, tatra ca tābhir abhihitam,

asmin vane tu vihagā munayaḥ pradiṣṭāḥ
kṛṣṇas tu tad-gurur iti pratataṁ pratīmaḥ |
naivānyathā tad amunā kimapi pragītam
mauna-vratena śṛṇuyuh parito nivīṣṭāḥ ||53|| [vasantatilakā]

[60] atra tu sa-nirvedaṁ dhvanitam—

yasmād asau munis te ca munayaḥ sarvataḥ sthitāḥ |
tasmāt kāñcit spṛhām atra nāñcitām kartum arhatha ||54|| [anuṣṭubh]

[61] atha dināntare devyo'pi tathā kṛtāḥ, tatra tābhir varṇanam, yathā—

veṇūdgāna-guṇena tasya paritaḥ kṛṣṭe vimānotkare
devyo rūpa-vilāsa-mohana-kalām āsādyā moham gatāḥ |
yatredam na viduḥ kim etad abhitaḥ pūrvam śrutam vikṣitam
veti srastam abhūt kacādi kim u vā naivety api prāyaśaḥ ||55|| [śārdūla]

[62] atra ca dhvanitam—

hanta devyo'pi yatraitām avasthām āpur añjasā |
tadiya-vraja-bhū-bālā varākyas tatra kā vayam? ||56|| [anuṣṭubh]

[63] tad evam cetanāms tathā vitatha-cetanān vidhāyācetanān api cetanān ivācaritum
ārabhate sma | acala-maryādayā paryāptāḥ sphuṭam amūr ākraṣṭum acetanatām atikramyāpi
duḥśakā iti |

[64] tatra nadī-caritam tābhir evam vicāritam—

dvīpinyah śravaṇena veṇu-raṇiteḥ stambham gatāḥ sabhramāḥ
phullat-pūratayā sphurad-ghana-rasā hamsādi-gīḥ-śiñjitāḥ |
unmaryāda-daśām itā muraripuṁ dūre'bhisṛtyāgatā
bhaṅgāloa-bhujaiḥ saroja-valayas tasyāṅghri-yugmaṁ dadhuḥ ||57|| [śārdūla]

[65] atra cedam dhvanitam—

nadyah sindhu-pati-vratā hari hari pratyakta-maryādikās
taṁ vidrutya milanti ced ahaha kā dīnās tadānīm vayam? |
kintu svairam amūr udūḍha-sukṛtā nāsmāsu tat-tulyatā
svalpāpīti nivṛttir eva sukhato yuktāthavā duḥkhataḥ ||58|| [śārdūlavikrīditam]

[66] dināntare cāmbhoda-varṇanam, yathā—

murārer ambhodaḥ suhṛd iti na vā kevala-rucā
svasādṛśyāt kintu vyatikṛta-hitatvād api sadā |
asau mallāreṇa prabalayati taṁ veṇu-januṣā
sa cāyam chāyābhiḥ praśamayati tāpaṁ tad-upari ||59|| [śikharinī]

[67] atra ca dhvaniḥ—

hamho paśya jaḍo'pi vārīda-cayah sarvopari sthāyy api
cchāyābhiḥ svarasaiś ca taṁ paricaraty antaścara-premataḥ |
kaṣṭam suṣṭhu vayam tad-eka-śaraṇa-prāṇa-sthitim-manyatā-
gaṇyās tasya vinā tu sevnam amūr jīvāma dhig jīvitam ||60|| [sragdharā]

[68] aho, śilāmayy api śailajātiḥ sukham evam bhajate, yathā—

śrīmān govardhanādriḥ sphuṭam ayam abhitaḥ śrī-harer dāsa-varyaḥ
kṛṣṇe ramaṇa yasmāt tam anu muralikā-vādanāyādhirūḍhe |
labdhair yaḥ sāttvikābhaiś caraṇa-sarasija-sparśajair aṅkurādyaiḥ
sarvāṅgīna-dravair apy anuga-sakhi-dhanam sevate taṁ cirāya ||61|| [sragdharā]

āstām govardhanādreḥ pulaka-mukha-daśā śrūyatām anyad etat
citram cen na pratītir bhavati kila girau dṛśyatām cāparatra |
yaḥ snigdhatvaṁ samantād dadhad iha murali-gānataś cikvaṇākhyām
āgād yatrāsti sākṣi pratipadam uditam kṛṣṇa-mukhyāṅghri-cihnam ||62||

[sragdharā]

[69] atra cedam dhvanitam—

mahatām padavīm āptuṁ vāñchā yadyapi dhṛṣṭatā
tathāpy anugatis teṣām bhāti ced asti dṛṣṭatā ||63|| [anuṣṭubh]

[70] tad evam tāsām atasmims tad-bhāvanām bhāvayann unmāda-daśā-vaśatām parikalayya
vihvala-hṛdayaḥ sadayatayā sa madhukaṅṭhaḥ kṣaṇam gadgada-kaṅṭhaḥ samvastrita-mukhaḥ

samasta-manyu-nyasta-nijāsukhaḥ puru ruroda, anūditavāms ca śrī-rādhā-nibaddham
abaddham padyam ekam—

veṇoḥ puṇyam atīva hanta yad asāv astrī ca tasyādharam
gopīnām svam api hriyam pariharan śāsvat pibann ardati |
tṛptyā chardi-nibhād amuṣya raṇitān nadyo'pi phullanty amūr
yad-vamśyā naga-jātayo'pi madhubhir bāṣpaṁ madād bibhrati ||64|| [śārdūla]

[71] dhvanitam cedam—

yāce'ham vamśa-deham na tu kulaja-vadhū-deham ādye hi kṛṣṇas
tṛṣṇag-bhāvena sajjan bahu-ruci viharan durlabhaḥ syāt paratra |
vamśī-bhāve cid-amśa-praśamana-vaśatā-vismṛtātmā yadi syāt
tena jñāyeya seyam mama viraha-dutā dārutām āgateti ||65|| [sragdharā]

[72] tataś cetasi cedam vicāritam—

gaṇḍam cumbasi kuṇḍala-stham akari tvam tasya vamsi tvam apy
āsyam prekṣi tathāṅgam aṅgam asakṛn māle tvam āliṅgasi |
tad yuktaṁ yad atīta-sarva-vidhikā yūyam, vayam tu sphuṭam
hā tat-tad-vidhi-bhāg-vicāra-hatakenābhīpsitād vañcitāḥ ||66|| [śārdūla]

aho sumanaso muktā vajrāṇy api harer uraḥ |
na tyajanti vayam tatra kā vā smara-vaśāḥ striyaḥ? ||67|| [anuṣṭubh]

cen na saṅgam aparasya vidhatte
śyāma eṣa na tu tarhi dunomi |
aṅkapālayati hā gata-śaṅkaḥ
saṅginaḥ katham idam kalayāmi ||68 iti | [svāgatā]

[73] tad etat-paryantam antara-sparśi-rāga-parīte tasya veṇu-gīte ko'pi sambhramaḥ sarvam
eva vrajam nighnam kurvan vighnam ācarati sma | [74] sa tu prātaḥ prastosyate | ity añjalim
baddhvā punar uvāca—

asya tvadīya-kāntasya rādhe jānāti ko'pi na |
prayāsābhyantara-sthāyi-tvan-nimitta-prayāsātām ||69|| [anuṣṭubh]

[75] tad evam kathāyām samāpta-prathāyām sarve yathā sva-svāvāsam āsannāḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
veṇu-śikṣā-miṣa-preyasi-bhikṣā nāma
saptadaśam pūraṇam
||17 ||

atha aṣṭadaśam pūraṇam

gotrabhid-garva-khaṇḍana-
govardhana-gotra-māna-varḍhanam

atha prabhāte sadasi vrajeṣitur
mahā-prabhāveṣu vibhāta-paṅktiṣu |
ānarcca sāmōdam udaśru-kaṇṭhatām
sa snigdhaḥkaṇṭhaḥ kathayāmbabhūva ca ||1|| [upajāti 12]

[1] atha tasminn āśvināvaśeṣe labdha-viśeṣe yajña-yogyā-veśe vrajād bahiḥ pradeśe sarva eva parvaṇā sāndrānanda-vrajā iva sa-prajāḥ vrajendrādayaḥ sambhrāntāsaya-prāyatayā carantaḥ surendra-yāga-yogam ācarantaḥ sthānādi-sañceṣkriyamāṇān ādiśantaḥ sva-sva-vasatiṃ vihāya vasatiṃ bahir vasanti sma |

[2] tadā ca kadācid ekasyām sandhyāyām gocāraṇa-bhū-bhāgataḥ samāgataḥ saṅkarsaṇa-sahacāritayā labdha-harṣaḥ sa-kutuka-tṛṣṇaḥ śrī-kṛṣṇas tadīya-caritam ālocitavān | tatraiva ca prabhūta-kutukākuta-sambhūtataḥ vasati sma |

[3] tad api ca yad api pūrva-pūrva-saṁvatsareṣu dṛṣṭam ity apūrva-dṛṣṭam na bhavati, tathāpi samprati praudhatāprakāśataḥ śatamanyuṃ prati manyuṃ janayan janakādiṣu praṇaya-kopaṃ jñāpayann ajñānata iva jijñāsāñcakre | yadyapi śataparva-pāṇir evaṃ garvāyate, ete gopālana-kāraḥ ke varākāḥ? nikhila-loka-lokapāla-pālakasya mama dakṣa-mukhyāḥ prajāpatayaḥ svīya-manvantara-pati-prabhṛtayaḥ pṛthivī-patayaḥ kamalajanma-janma-pradhānā munīśānā yajamānā virājantetarām iti, tathāpy ete mat-pitr-purāḥ-sarās tatra bhaktim atiriktīkurvanti iti |

[4] atha spaṣṭīkṛta-gaurava-sauṣṭhavam antaḥ-kaṣṭa-parāmṛṣṭam pṛṣṭavān—

kathyatām vaḥ pitaḥ ko'yaṃ sambhramaḥ samupāgataḥ? |
yajñārtho yadi devaḥ kaḥ? pramāṇam kim, phalaṃ ca kim? ||2|| [anuṣṭubh]

[5] vrajeśvare tu jñāna-pūrvaka-praśna-vijñānatas tad-abhiprāyaṃ prāyaḥ pratipadya sadyaḥ prativacanam adattavati, punar lālyatocita-bālyato dīnatā-dhīnam ivovāca—

yathā vidhātum bhavatām tathā śrotum ca naḥ sprhā |
ubhayeṣāṃ yatas tatra viśeṣāśrayatā-sthitiḥ ||3|| [anuṣṭubh]

[6] atha, kim asmābhir vyaktam vaktavyam gotrabhit-satram prati, kim vāyam vatsaḥ
pratipatsyete iti vicikitsati tāta-pāde tad eva kiñcid atiriktaṁ vyaktam iva kartum icchati sma |
[7] yathā ca, tāta, sarvatra nipuṇānām vaijñānikānām bhavatām putrā vāyam na tāvad
gocārakatā-mātra-paryavasita-paryālocanāḥ, kintu kiñcit kiñcij jñāna-nītim dharmā-rītim api
pratipadyāmahe iti vyañjanayā mañju vadati sma—

sarva-kṣetra-prājña ekaḥ parātmā
tasmin jīvāḥ santi naivātibhinnāḥ |
etad-vijñāḥ sādhave vidvad-ijyās
tasmād eṣām gopanaṁ naiva yuktaṁ ||4|| [śālinī]

yoginām matam etac cen nītir apy avadhāryatām |
udāsīno'rivad varjyaḥ suhrd ātmaiva sammataḥ ||5||
yady eṣa panthā dharmasya so'pi nāsty avicārataḥ |
tatra yad viduṣaḥ siddhir bhaven nāviduṣaḥ kvacit ||6||
dharmo vaidika eveṣtau laukikaḥ kvāpi dṛśyate |
bhavadbhiḥ kas tayor eṣa viśeṣatvena sammataḥ? ||7|| [anuṣṭubh]

[8] tad evam sva-sutasya suparva-pati-māna-carvaṇāyāvīrbhavantaṁ sarva-mata-jñatā-garvam
akharvam ālocayann, apūrvatayā bhāvanām kurvāṇas tena ca nija-pakṣasyāpekṣaṇīyatām
lakṣayann, idaṁ vraja-patir upakṣiptavān—

dharmo'yaṁ laukikas tāta yadyapi syād athāpy asau |
yuktatvād api cāmnāyād āmnāyaja iveṣyate ||8||
ya indro devatātra syāt parjanyaḥ sa tu sarvavit |
tasyārcanaṁ kulāyātam asmākaṁ ketanaṁ matam ||9|| [anuṣṭubh]

[9] kṛṣṇas tad etat karma karma-pradhānatayā varṇyamānaṁ tad uttaram ākarṇya vāsava-
hrāsa-vāsanayā karma-kāṇḍa-pañḍitaṁ-manyānām matam anusṛtya devatā-khaṇḍanam āha—

svataḥ karma-vaśād evādātum karmānusāriṇaḥ |
īśaś ced asti karmānugāmy asau kā nu devatā ||10||
sarvaṁ tad bhasmani hutaṁ para-tantre yad arpaṇam |
gārhapatye hutaṁ tat tu yad ātmātmīya-poṣaṇam ||11||
tasmād ābhīra-vaiśyāt vād aghnyāsevā tu naḥ kṛtiḥ |
devatā yadi manyeta mantavyā sā tad-āśrayā ||12|| [anuṣṭubh]

[10] atha śatamanyor api parjanyatayā tad-āśrayatvam āśankya sāṅkhya-sāṅkhyāvatām matāt
pratyācacakṣe—

rajo-bhūr yavasādy-arthas tasmān nendro gavāśrayaḥ |
kintu govardhanākhyāna-kṣauṇī-bhrd yaḥ sa eva saḥ ||13||
nijājīvyatayā gāvaḥ kulāgatya ca bhū-surāḥ |
āśrayatve samakṣatvaṁ yānty ete na divaukasaḥ ||14|| [anuṣṭubh]

[11] tatra matāntaram vitanḍā-panḍitānām matena khaṇḍayati—

āptavāg anumānam ca pratyakṣād eva gamyate |
tasmāt pratyakṣam eva syāt pramānam sarva-mardakam ||15||
tasmād gavām brāhmaṇānām adreś cārabhyatām mahaḥ |
aindrair nirmīyatām seyam tri-karmī haviṣām kulaiḥ ||16||
homo yadi vidhātavyo vahnim uddīsyā hūyatām |
āśrayaḥ sa hi sarveṣām pratyakṣaś cānubhūyate ||17||
atha viprāḥ prīṇanīyā dattvā dhenūḥ sadakṣiṇāḥ |
svabhāva eṣa bhavatām vidhi-kiṅkaratā nahi ||18|| [anuṣṭubh]

annam dattvā brāhmaṇādiśvapākānt-
ebhyaḥ śvabhyo'py atra gobhyas tṛṇāni |
kṣauṇī-bhartre dīyatām annakūṭo
yasmād eṣo'py anna-kūṭābhidhaḥ syāt ||19|| [śālinī]

[12] tad evam śvapāka-śva-paryantebhyaḥ pradātavyam, na tu pākaśāsanāyety abhipretya sarvān nirvacanekṛtya pratyekaṁ pravartayan prāha—

bhuktvā vastrālepa-veśān grhītvā
vipram vahnim gām parikrāmatādrim |
nātrāpy aṅghri-krāmitāvaśyakatvam
svacchandatvād yānam apy atra diṣṭam ||20|| [śālinī]

ye vā kratubhujo'py atra janās te syur janāv iha |
suparvāṇaḥ sumanaso nirjarās ca surā iva ||21|| [anuṣṭubh]

kim ca—

ādhyaṅ-karaṇī subhagaṅ-karaṇī tadvat priyaṅ-karaṇī |
śrī-govardhana-pūjā-nāmnī vidyā parisphurati ||22|| [upagīti]
govardhana-giri-yajñāvajñā tu gotrabhit-pūjā |
andhaṅ-karaṇī palitaṅ-karaṇī nagnaṅ-karaṇy api ca ||23|| [upagīti]

[13] tad evam agrajamukham nirīkṣya mr̥du hasitvā punaḥ sādaram āha sma—

ity etan me bāla-bhāvena buddham
go-viprādi-prepsitam mad-dhitam ca |
yuṣmabhyam ced rocate tarhi śīghram
kāryam vighnaḥ syād vibhinna-praveśe ||24|| [śālinī]

sarvam yan-mānasam vācikaṁ vā
yuṣmadṛgbhiḥ sādhyate kāyikaṁ vā |
nityam tat tad dṛśyate man-nimittam
tasmād etan mad-dhitatvād vidheyam ||25|| [śālinī]

anunmattaḥ svataḥ sarvaṁ vetti svīyaṁ hitaṁ pitaḥ |
no ced vetti na ca brūte brūte ced vetti niścitaṁ ||26|| [anuṣṭubh]

[14] tad etad vipralambha-lambhanam apy akliṣṭa-varṇana-viśiṣṭam ākarṇya tan-mukhaṁ ca nirvarṇya, tad eva savarṇair asavarṇair apy adhi parvam āgataiḥ sarvakair nirṇinye | tathā hi—

preṣṭhaḥ kiñcid yad bravīti pratītiṁ
sarveṣāṁ tad yāti nūnaṁ ruciṁ ca |
tac ced aṅv apy arhitaṁ tarhi kiṁ vā
vācyaṁ tasmāt te'py amanyanta tadd hi ||27|| [śālinī]

[15] tad etad avadhārya madhukaṅṭhas tv amukta-kaṅṭhaṁ parāmrṣati sma, ced apy ativedaḥ suvicārātā-naśvaraḥ so'yam anīśvara-vādaḥ kṛta-vakra-bhāva-cakra-śakra-parābhava-kautuka-tātparya-mātra-pātratayā tena prayuktaḥ, kintu na pravṛtti-virodhi-pātratayā; tathāpi tatra mitratāticitratayā labdha-nigama-visrabdha-sarva-puruṣārtha-sārtha-śiromaṇi-rūpa-svarūpeṣu teṣu vraja-bhūpeṣu nāyuktaḥ | īśvara-jñāna-gurubhir api tad-bhāvam eva pari sarvopari-purutā-parāmarśāt | yathoktam—

aho bhāgyam aho bhāgyaṁ nanda-gopa-vrajaukasāṁ |
yan-mitraṁ paramānandaṁ pūrṇa-brahma sanātanam || [BhP 10.14.32] ityādi |

[16] tataḥ kautuka-cāritayāpi tena yad vicāritam iva sampadyate, tad api pāramārthya-varyatayā paryavasyatīty evam aho parama-maho-vara-kara-svabhāva-dhāraḥ so'yam vraja-dharā-pati-varṁśa-janmā śāśadharaḥ iti |

[17] atha spaṣṭam cācaṣṭa—tatas tataḥ?

[18] snigdha-kaṅṭha uvāca—tataś ca dīpāvalīnāmānam amāvāsyāṁ anu dīpāvali-bali-kautukaṁ pratipadya pratipat-prātas tu viśrambhataḥ paramāśrayatām āśrayamaṅair amibhir yathā tena vihitam tathā vihitam |

[19] tatra ca mukhya-kalpa-kalpanāya vicitra-citra-vitāna-patākādibhiḥ sarva-sukha-saṁvardhanasya śrī-govardhanasya kūṭa-maṅḍalaṁ maṅḍayitvā, yathāvidhi nirbandha-sādhita-sādhu-gandha-bandhura-pādyādi-prāgrya-sāmagribhir abhisabhājya, tam abhi prājya-caraṇācalavad ājya-prāghāra-nirjharāś citra-varṇa-vyañjana-vyañjita-dhātu-rañjanāḥ, dugdha-taṭinī-saṅkatitā dadhi-taḍāga-saṅghaṭitāḥ sampannam anna-kūṭāḥ saṅghaṭṭayya nikaṭād upaḍhaukayāmāsire | yeṣāṁ prāg-bhāvenāpūpikāṁ śāṣkulikam ityādi bhūyiṣṭha-niṣṭhāna-kūṭa-nāmnā sthānāny api ciram āmnātāni |

nānā-vādyāṁ loka-kolāhalāḍhyaṁ
svargaṁ bāḍham vyānaśe tatra satre |
yat tad deva-kṣmāpater āśvineyau
nirṇinyāte karṇa-śūle nidānam ||28|| [śālinī]

sṛṣṭeṣv adrer anna-kūṭeṣv analpaḥ

kr̥ṣṇākārah kaścīd āvirbabhūva |
alpīyastvaṃ kevalaṃ bheda-buddher
yasmāt kr̥ṣṇe kāraṇatvaṃ jagāma ||29|| [śālinī]

[20] taṃ ca prathamam vasundharādhara-śilā-sandhitaḥ samedhamāna-sphuraḍ-utsedham
prekṣākāriṇaḥ samutprekṣāmāsuḥ—

pīta-śyāmā kim prabhā? kim taḍitvān?
kim vā dhātu-dyoti-bhūbhṛd vibhāti? |
suṣṭhūttiṣṭhan kim svid etad bakījin-
mūrti-vyūhaḥ sphūrtim atrātanoti? ||30|| [śālinī]

kāya-prāyata-bhājitañjana-girir vastrāṇi sandhyābhrajid
vistāra-dyutimanti veṣamaṇayaḥ sūryādi-jetṛ-prabhāḥ |
uttamsā vara-puṣpa-bhāra-balavac-chākhā-sahasrāṇy aho
yasya kṣmādhara-deva eṣa kurute netrāṇi citrāṇi naḥ ||31|| [śārdūla]

[21] tataḥ sa tu caturānana-cāturī-cālana-caturaḥ kr̥ṣṇa-nāmnā madhuraḥ sa-praśrayam
papraccha—bhagavan, ko bhavān? iti |

[22] devas tu nirghoṣa-nibha-ghargharita-svareṇābhra-bhramam prathayann, arthena tu tam
anyathayan vacaḥ pracārayām āsa, pūrvitākharvavat-parvan! parvataḥ so'yam aham asmi iti |

[23] tad etad avadhārya devāry-amitraḥ śrīdāmādi-mitraḥ sva-bhujau prasārya
visphūryamaṇa-kolāhalānargalam gopa-vargam nivārya, namaskāryaḥ khalv asau yasmāt
karuṇā-vyagratā-jāgran-mahā-vigraha-samagra-vigraha-prakāśa-grahilatayā pratyakṣa-
pratyayam eva sa eva devaḥ pratyavaruddhavān iti sarvān praty akharvām vācam uvāca |

[24] uktvā cākhaṇḍa-daṇḍavan-natim kurvati sahasa-smita-pūrvaje tasmin vismita-manasaḥ
sarva eva prati parvataṃ tathākurvata | kṛtvā ca śraddhayā baddhāñjaliṣu tadāvaliṣu sarva-
sukha-varhdhanaḥ sa govardhanaḥ punar uvāca—

nānya-devavad asmākam
bhedaṃ yuṣmad vicakṣmahe |
tat paśyata bhaved dattam
pratyakṣam bhukṣmahe vayam ||32|| [anuṣṭubh]

[25] tad etad uktvā ca—

annāny ādhaka-koṭi-taṇḍula-kṛtāny ādāya tad-vyañjanāny
apy eṣa pratikūṭam eka-kavala-prāptānam ādat tathā |
madhyam madhyam anuprakṣya tu yathā nīram piban palvalān
kuṇḍāny āsu sarāmsi kim ca sarito ninye kṣayam sarvataḥ ||33|| [śārdūla]

yadā grāsāya sa karam prasārayati cāgrataḥ |

tadā sarve dravanti sma sarvataś caṭakā iva ||34|| [anuṣṭubh]

madhye-kr̥tya vyañjanāny anna-kūṭam
grāsam grāsam pāṇinā dakṣiṇena |
tarjanyāsāv uddiśan vāmayā tam
śakram lolat-prānta-gatyā jahāsa ||35|| [śālinī]

doṣṇas tasyāśv atiparimiti-grāsa-hetoḥ prasāre
cākuñce ca sthagita-haritaḥ prāpta-tat-tad-gatīnām |
akṣṇām āsīd vraja-kula-bhuvām citra-vṛnde'pi citram
yat kvāpy ekaṁ na kila gaṇitam siktham ekaṁ sthitam na ||36|| [mandākrāntā]

atarīṛṇyata grāsān bhūbhṛd-bhūbhṛd yathā yathā |
acalīkḷpyatāpy uccair māmsalāya tathā tathā ||37|| [anuṣṭubh]

tatra ca—

bālā bhītim yauvanonmatta-cittā
hāsam vṛddhās citram arhās tu bhaktim |
yātā ye ye teṣu sarveṣu devaḥ
śuddhām tuṣṭim kautukitvād babhāja ||38|| [śālinī]

dūrād dūrāt pūram ādāya vārām
vaktram śasvat kṣālayann adridevaḥ |
ṣṭhivann uccaiḥ pṛṣṭha-deśe samantād
vṛṣṭim kurvan śampa-sṛṣṭim cakāra ||39|| [śālinī]

gaṇḍūṣāṇām antare vaṁśa-daṇḍair
dantāntargāny anna-piṇḍāni kuñcan |
udyan-mūrtis tatra śailādhidevaḥ
pūrtim kurvan prāṇa-bhājām sasarja ||40|| [śālinī]

tāmbūlānām vīṭikāḥ koṭi-kharvaṁ
kūṭi-kurvaṁś carvayan garva-phullaḥ |
prānta-cchāyā-maṇḍalaś caṇḍa-raśmiḥ
prātar yadvat tadvad āsyam cakāra ||41|| [śālinī]

jātam nīrājanasya kṣaṇam anu nikhilā moham āpur yad etat
tasmin drāghiyasi syāt katham iti vividhād dhvasta-cittā vicārāt |
kṛṣṇas tv alpaṁ vihasya pratividhim akarot kalpitād yantra-bhedād
yasmin dīpaḥ sahasraṁ talam upari ca te cālyamānā virejuḥ ||42|| [sārdūla]

[26] atha sarvam icchan anvicchan pratīcchann api girir ayam aho girim karotīti nidhyāya,
mūrdhani baddhāñjalitayā sarvasminn apy ūrdhvaṁ sthitavati, sarvato'pi varān varān

viracayyātarkitam antarhite parama-hite tasminn, akhaṇḍa-daṇḍavat-praṇāma-pūrvam atra
dvitra-kṣaṇam citram iva sarva evāsīt |

[27] avahite ca bahir-arthe śrī-harir asau sarvān parvata-parvāgatān praty uvāca—

aho kalayatācalaḥ karuṇayātma-rūpaṁ mahad
vahat-prakaṭatām bhajann akhilam eva bhukte sma saḥ |
anādara-kṛtāmayaṁ dalayiteti sambhāvya
purandara-bali-grahād atibalī tathā tarkyate ||43|| [śikhariṇī]

[28] tataś ca sarvo’pi visrabdhaḥ parama-prema-bhājana-go-sabhājanam ārabdhavān | yat
khalu—

gobhir gopā mithaḥ syuḥ pratipada-dayitās tatra nanda-vrajasthās
tatra śrī-nanda-rājaḥ svayam ayam upamā tatra tatrāsya putraḥ |
yady evaṁ tarhi govardhana-mahasi tad-abhyarcane te gavādyāḥ
kiṁ varṇyāḥ kintu nirvarṇanam anu paramaṁ jñeya-bhāvaṁ prayānti ||44||

[sragdharā]

tathā ca,

labdhārcās cāru-veśaiḥ śavalita-vapuṣaḥ prāpta-bhogāvalikā
vatsaiḥ pṛktāḥ pramodaṁ pṛthutaram abhajan dhenavaḥ satyam eva |
kintu śrī-kṛṣṇa-dṛṣṭi-pramada-valayitā yarhi tarhy eva no cet
kecid yadvad bhajante madhura-vidhurataḥ saṁskṛtaṁ śāḍavādi ||45||

[sragdharā]

[29] tad-dṛṣṭi-puṣṭikṛtās tu—

svarṇa-nirmita-viśāṇa-surūpā
rūpya-saṁvṛta-khurā dhṛta-hārāḥ |
kiṁkiṇi-prakara-jhaṅkṛti-yuktā
naicikī-nicitayo rucim āñcan ||46|| [svāgatā]

[30] tatra gopāḥ śrī-gopālādi-gopāla-satkṛti-camatkṛtim adhigamya, vidhim anugamya,
citrakāṅga-nibha-citrātiramya-vastrāvṛtāṅgatayā tarṇakam ākramya, kautukato gāḥ
sambhramya, taj-jāta-hāsa-kolāhalād viramya, grāsa-viśrāṇanena tā viśramya, parikramya,
praṇamya, cācaryaṁ vāryam ācarya, vitāna-vitānenāgniṁ paricarya, pradakṣiṇāvartatayā
vartamānaṁ ca taṁ pradakṣiṇaṁ viracayya, bhūṣaṇa-nivaha-mahitānāṁ purohitādīnāṁ
pūjanam api pūrayāmāsuḥ |

[31] tatra śrī-gopāla-pūjā, yathā—

snānīyāṁśuka-citrakādi-surabhi-srak-kuṇḍalādyam yadā-
ścaryaṁ tatra muhuś ca toṣa-rahitās tat-tat-parivartataḥ |
tad govardhana-pūjanāṅga-paśupābhyarcānu kṛṣṇārcane
tātāmbādi-tādīya-bāndhava-jaṇā nāntaṁ cirād aiyaruḥ ||47|| [śārdūla]

yathā kṛṣṇas tathā rāmo rāmo yadvat tathā sa ca |
vraješayor nātra bhedas tan-mitreṣv api tad-dṛṣoḥ ||48|| [anuṣṭubh]

[32] go-sambhramaṇam, yathā—

yadā mudā yāti hariḥ parokṣatām
gavām, tadā tā nija-vatsa-kṛṣṭitaḥ |
vyagrībhavanti sma yadā samakṣatām
yāty eṣa yānti sma tadā tad-ātmatām ||49|| [upajāti 12]

[33] hāsa-kolāhalo, yathā—

ākṛṣṭe vatsa-vṛnde kila-kilita-ravair mātaro rambhamāṇā
dantair ākarṣakāms tām vyathayitum abhito dhāvanārtā yadā syuḥ |
hāsam kolāhalādhyam kalayati nikhile tarhi kṛṣṇānanābjam
jīyād udbhāsa-hāsa-drava-madhu parito mādanam yad vavarṣa ||50|| [śārdūla]

[34] go-grāsa-viśrāṇanam, yathā—

gopā ūcuḥ kṛṣṇa go-grāsam etaṁ
hastāmbhoja-sprṣṭam iṣat kuruṣva |
tat saugandhya-prāpta-sandhānam enam
gāvaḥ suṣṭhu prītitaḥ svādayante ||51|| [śālinī]

[35] go-viśramaṇam, yathā—

govardhanācala-mahasy ayutādi-yūtha
go-rodhanāya paśupā nahi tatra śekuḥ |
phutkāra-keli-kalayā muralī murārer
āsīd alam yad asakau guṇa-koṭi-kalpā ||52|| [vasantatilakā]

[36] go-parikramaṇas tu śrī-kṛṣṇenettham ādiṣṭam—

na bhavati bata bahulānām atibahulānām parikramaḥ sadyaḥ |
ity ekasyā vyakteḥ kriyatām yasmād aśeṣagā jātiḥ ||53|| [gīti]
tatra pradakṣiṇī-kāryam ekam vṛddham gavaurasam |
mūlārādhanaṭṭha sarvārādhanaṁ vibudhair matam ||54|| [anuṣṭubh]

[37] goṣu praṇāmātmikā bhaktis tu teṣām varṇanāya nābhyaṛṇatām anveti, yataḥ—

bhaktaḥ svabhāvāt kila gopa-lokaḥ
śrī-nanda-lokas tu tato'pi goṣu |
asyātha govardhana-yajña-yoge
yogeśa-durgā-namanākhyā-bhaktiḥ ||55|| [indravajrā]

[38] ācārya-varaṇa-lakṣaṇam api vilakṣaṇam eva tatra | yataḥ—

svayam āvriyatācāryas tatra nādyavad arthitaḥ |
yatra suṣṭhu sitaṁ yaṣṭuś cittaṁ tatraiva tasya ca ||56|| [anuṣṭubh]

[39] home ca—

govardhana-mahā-yajñe hutabhug-vyājatas tadā |
hareḥ pratāpa evendhāñcakre śakra-pratāpanaḥ ||57||
yadāgnir dakṣiṇāvarto yajñe jajñe tadā janaḥ |
sarvaś ca dakṣiṇāvarta-parīvartam avartata ||58|| [anuṣṭubh]

kṛte satre vastraṁ tilakam atha carcām avayava-
prakārāṅkāraṁ sakalam idam apy uttamataṁ |
dvijebhyaḥ prāyacchal laṣita-laṣitaṁ śaśvad anugān
mudāvādīd yasmin dada dada damātraṁ vrajapatiḥ ||59|| [śikharinī]

divya-dātavya-sambhāre vraja-rājena yojite |
parīkṣakāś tatra paraṁ tat-parīkṣakatāṁ yayuḥ ||60|| [anuṣṭubh]

[40] yad anu sarve'pi prāṇinaḥ prīṇate sma | tathā hi vandi-jana-vandanam,

arthena goduhān nandād arthena ca sadārthinām |
vadānyaś ca vadānyaś ca vadānyaḥ ko bhaved ataḥ? ||61|| [anuṣṭubh]

[41] kintv ayam atrātiśayaḥ—

annāt pūrtir abhūd galāvadhi nṛṇām govardhanādrer makhe
sarva-prāṇa-bhṛtām tathāpi hṛdayaṁ nāpūri tatrāṅv api |
yasmin snigdham abhūd aśeṣa-diviṣad-vṛndaṁ yadapy atra bhoḥ
paśyāścaryam athāpi hanta gatavān saṅkrandanaḥ śuṣkatām ||62|| [śārdūla]

[42] atha tad evaṁ vipratrākṛta-satrādikaḥ purohita-hita-sahitaḥ śrī-vraja-yuva-rāja-mahitaḥ
sa khalu vijñānām samājaḥ puraskṛta-vraja-rājas tad-yajñāvaśiṣṭam param aviśiṣṭam annam
upabhujya, veśa-viśeṣaṁ saṁyujya, gīta-nibaddham sa-śraddhatayā hari-caritaṁ prati rasan
hasan, viśvasan, lasan, parito govardhanaṁ paricakrāma |

[43] yathā ca prathā **śrī-viṣṇu-purāṇe** [5.10.45]—

dvijāmś ca bhojayāmāsuḥ śataśo'tha sahasraśaḥ |
gāvah śailaṁ tataś cakrur arcitās tāḥ pradakṣiṇam ||

[44] tatra pūrvāparibhāvo, yathā--
dhenavo hari-balādayo dvijāḥ
svāminaḥ parijanā guru-striyaḥ |

nūtna-yauvata-śatāni dāsikāḥ
śreṇi-mukhya-janatās ca cakramuḥ ||63|| [rathoddhatā]

ākraṣṭum pratidiśam atra netra-mīnān
vādyādi-prakaṭana-dhīvarā naṭādyāḥ |
kṛṣṇasya prathita-guṇāli-gīta-jālam
tanvānāḥ punar iha dhīvaratvam āpuḥ ||64|| [praharṣiṇī]

[45] tatra gopāṅganānām gānam ca, yathā-- yatra praśnamayam ardhham ekasyās taduttaram
ayam tu bahūnām—

giri-pūjeyam vihitam kena? araci śakra-padam abhayam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? pūtanikā sā nihatā yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? ṛṇāvarta-tanu-dalanam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? yamalārjuna-tarum udakali yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? vatsa-bakāsura-hananam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? vyomāghāsura-maraṇam yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? kāliya-damanam kalitam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? khara-pralambaka-śamanam yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? dava-yugmam paripitam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? trasyati kamsaḥ satatam yena ||iti|| [65]

[mātrāsamaka x15]

kintu—

tadaiva guṇinām guṇā vividha-kautukāny apy aho,
mano-haraṇam āvahan vraja-nivāsinām sarvataḥ |
yadāgharipu-vaṁśikākala-tuṣāra-kānti-tviṣā
jaḍikṛta-śarīratā bhavati tam tu kālam vinā ||[66]|| [śikhariṇī]

agre kāñcana-ratna-śṛṅga-valitā dhenv-ādikāḥ sarvatas
tāsām gopa-tatīr vidhāya sakhībhiḥ sārddham hariḥ sāgrajaḥ |
dīvyad-divya-suvarṇa-varṇa-vasanād udgacchad-aṅga-prabhāḥ
kanyā-kuṅkuma-yuk-karāṅka-vilasat-pṛṣṭhaḥ sphurad-veṣavān ||67|| [śārdūla]

sad-gandhāruṇa-cūrṇa-rocana-tanur yaṣṭim nabhasy utkṣipan
gṛhṇamś ca pratikūla-gāmi-dhavalā vidrutya saṅkocayan |
hāsam kṛḍanakam mithaḥ karayutim saṁvāditam vāditam
kurvan vādita-valgu-veṇu-paritās cakraṁ govardhanam ||68|| [śārdūla]

[yugmakam]

yadā harir yatra gatim vilāsataś
cakāra mandam laghu vā yadṛcchayā |
tadā dṛśaḥ sarva-janasya tam daśam
tatrāyayuh sūtra-niyantritā iva ||69|| [upajāti 12]

[46] tad evam bahula-kutūhalataś cālam cālam amī gopa-grāmaṇyas tad eva ramyam yajña-
dhāma samāgamya paramānandād vāṇinī-prabhṛti-kṛta-nṛtya-vādyā-gīta-grāmiṇīm yāminīm

viśrāmyanti sma | prātaś ca dvitīyāyām ahimakara-kanyāyā mahima-śravaṇataḥ praṇatatayā
tasyām snānam ācārya nikāyyam evāgacchanti sma |

[47] tasyām ca bhrātr-dvitīyāyām bhrātrbhiḥ praśastena bhaginī-hastena bhoktavyam iti
parama-dhanyābhir upanandādi-kanyābhir mitho milantībhir nimantritau praṇaya-yantritau
tatra sa-trṣṇau ca rāma-kṛṣṇau saḥacara-nikareṇa saha bhojana-kareṇa saha maham
arocayatām |

[48] tad evaṁ vṛtte vṛtte, kṛṣṇasya samunnaddhatā-bandhayā kuhanayā mad-yajña-
pratyūhanam idam ity ūhamānaḥ śakras tu vakra-bhāva-cakratayā cukrodha | [49] kṛṣṇena
tasya yā gūḍhāpi khaṭvārūḍhatā tarkitā, sā katham anyathā samparkitayā varteteti
vyaktikartum iva matsaratas tat-sahita-viśva-mahita-śrīman-nandādi-nindā-pūrvakam
samvartaka-meghān vraja-vighātāya pravartayāmāsa | tataś ca—

kauveryām pūrvam āsīt kim api hima-marut kālīmā meghaleśaḥ
śampā-nirghoṣa-vīpsā-spr̥g iti paśu-kule goṣṭham evāśu nīte |
gopādyā durnimitta-prakara-kalanayā kṛṣṇam āvṛtya vṛttās
tan-nirdeśāt tam ādrim sapadi parigatās tashur ūrdhvaṁ nirīksya ||70||

[sragdharā]

[50] nirdeśā, yathā--
indro yadi mahā-vṛṣṭim naśta-srṣṭim taniṣyati |
tad-aṅgikāri-girirāt kṛpām sāṅgikariṣyati ||71|| [anuṣṭubh]

[51] upatyakām upetya, tam vighnam nighnam kartum ādrim upaghnām kṛtvā kṛtādhiṣṭhāne
tu goṣṭhe goṣṭhendra-tanaye ca samayam pratipālayati—

ghaḍad-ghaḍad iti dhvana-daghana-ghaṭābhisaṅghaṭṭanaiḥ
kaṭhora-kuṭha-kuṭṭakaiḥ kuṭila-vāyubhiḥ kuṅṭhite |
prakoṣṭha-kuṭa-kuṭṭimā-vaṭa-taṭādi-maty ujjhite
jane prakatam āta sā prathita-dhṛṣṭi-vṛṣṭi-prathā ||72|| [pṛthvī]

dhārāḥ śakra-dhanur vimukta-śaratām tanvanti varṣopalā
vajratvaṁ bata vajra-pāta-nicayāḥ sūrya-prapāta-bhramam |
ittham duḥkhitayā harim gatim ite goṣṭhe sa govardhanam
haste'dhatta yathā na kena ca tadā śaktam darāpy ūhitum ||73|| [śārdūla]

[52] tad evaṁ meghānkare purandare nivīḍiṣa-varṣādinā bhayaṅkare cārtīnkare ca jāte
kṣemaṅkaraḥ sa murāriḥ purā hy evaṁ parāmamarśa—

indraḥ svairābhīmānī mayi mad-anugate cāvamānī tataś ca
svāntān medūra-mānī tad amum anu mayā māna-bhaṅga-prasaktaḥ |
goṣṭham mad-gaty-aśeṣam mama mad-anugatasyāpi mud-bhṛd-viśeṣam
mac-citte sāvaśeṣam tad idam atha mayā prāṇa-sāmyena dhāryam ||74|| iti |

[sragdharā]

samajani halinā na harer giri-dhṛti-sambhrama-vaśena samvādaḥ |

tad api paraspara-hārdā- jñānam tasminn ajījanat tam iva ||75|| [gīti]

[53] tam nagam unnayamānaś cāsau romāñcataḥ sūci-nicaya-nicita-sarvāvayavān iva
nicāyann, amūla-bhīru-māthurābhīra-jāti-jātīya-gambhīra-madhura-svara-vikasvara-dūra-
bhū-vibhūti-hūtibhir ūrjita-garjitādi-garvaṁ sarvaṁ kharvaṁ vidhāya priyaṅkaratayā
vyaktam uktavān—

[54] yatra khalu muhur api he-śabdaḥ plutāpluta evāsīt | tathā hi—amba he, mā vilambasva
| tāta he, atraiva yūyam āyāta | ārya he, sarvān ādāyāgaccha iti prabhṛti |

[55] tad evaṁ balarāmeṇa balenāntikam ānīteṣu teṣu punar ūcivān—

pitar na kuru sambhramaṁ janani nārtim āvartaya,
praśāmya suhṛdāṁ tate mama tu ko'pi nātra śramaḥ |
yato giri-varaḥ svayaṁ karuṇayā kare māmake
samutpatana-lilayā sa varivarti tūla-prabhaḥ ||76|| [pṛthvī]

kim ca,

bhūbhṛd-garte'py atra niśreṇi-yukte
sthānam paśyann asmi pātāla-kalpam |
vistīrṇo'bhūd adrir ity antar-ambhaḥ-
saṅgātite no nipatyādi cātra ||77|| [śālinī]

[56] punaś ca teṣāṁ bhāvāntaraṁ vibhāvya sva-kartṛka-dhāraṇam apy arddham aṅgikṛtya
bhaṇati sma—

mātar mantraṇayā mā mām nivartayata sattamāḥ |
udasto yena tad-dhastād dhvastaḥ syād girirāt katham? ||78|| [anuṣṭubh]

kim ca—

mā vilambadhvam atyartham yuṣmad-duḥkhena kampratām |
mayi gacchaty adripatiḥ patitā viśata drutam ||79|| [anuṣṭubh]

atha paśupa-janas tadīya-hārdād
drutam aviśan nikhilas tadādri-garte |
nahi śaraṇatayā kadācid enam
sa bhajati kintu tad-eka-tarṣi-buddhyā ||80|| [puṣpitāgrā]

tataś ca—

suvinyasta-niḥśreṇi-labdha-praveśam
maṇi-śreṇi-vidyotamāna-pradeśam |
gṛhasyeva ratnāṅga-bhitti-prakāraṁ
tad-ūrdhvaṁ ca tat-tūlya-śobhā-pracāram ||81|| [bhujāṅgaprayātā]

sukha-sparśa-maṇy-ācita-kṣauṇi-bhāgam
samastāvakāśārha-sandhā-vibhāgam |
yathāpekṣa-vibhrājita-svaccha-nīraṁ

sukhākāri-dharmāñci-nīcaiḥ samīram ||82|| [bhujāṅgaprayātā]

kare svasya vāme tu vāme vasantaṁ
giriṁ līlayāspr̥śya santaṁ hasantaṁ |
tadiyāntar-udyan-mahā-kuṭṭima-sthaṁ
hariṁ hāri-rūpādibhiḥ prāg-avasthaṁ ||83|| [bhujāṅgaprayātā]

dadhad-veṇum ānamra-hasta-pradhānaṁ
kadācin mudā sakhyur amse dadhānam |
dadarśa praharṣaṁ satarṣaṁ sabhītiṁ
vrajāvāsi-loko yayau cātirītiṁ ||84|| [bhujāṅgaprayātā]

govardhanādris tatrāsīd ratna-citraṁ mahā-gṛham |
harir yatra harid-ratna-stambhatārambhi-vibhramaḥ ||85|| [anuṣṭubh]

api ca—

vilasati maṇi-daṇḍa-śrīr mukundasya bāhus
tad-upari parito'pi cchatra-tulyo girīndraḥ |
pratidiśam iha muktā-dāmavad vāri-dhārā
vraja-sadana-janānām pratyutābhūd vibhūtiḥ ||86|| [mālinī]

[57] tataś ca sahasā rohiṇī-sahitā vrajeśa-gṛhiṇī taṁ pārśvayor gṛhītavatī | tad idaṁ varṇibhir
nirvarṇya varṇyate sma, yathā—

mātr̥bhyām pārśva-yugme dhṛta-tanur asakṛṇ mr̥jyamānānanābjah
pitrādy-ātmiya-vargaiḥ sa-pulakam abhito vīkṣito'tarkya-karmā |
so'yam smerābja-netraṁ kalita-taṭa-kalā-hastakaḥ savya-hasta-
nyasta-kṣauṇī-bhṛd uccair jaya-jaya-ninadānvīḍitaḥ krīḍatīva ||87|| [sragdharā]

govardhana-dharasyāgre vilāsān vyañjato balah |
kṛtsnān utsāhayaty eṣa nāṭye vā naṭa-nāyakaḥ ||88|| [anuṣṭubh]

[58] tad evaṁ sati—

mahā-vṛṣṭir garjah khara-hima-pavanaḥ sphūrjathur dhvāntam abdas
tathā vajrīty evamvidha-vividha-gati-kleśa-hetur bahir yaḥ |
tam antar nirvarṣaṁ madhura-nigaditaṁ cāru-vāyuh pragītaṁ
marīciś citraśrīr ajitagiribhṛd ity āptaśarma vyakārit ||89|| [śobhā]

nṛtya-stotra-pragītāny aticaṭula-naṭādy-arthinām dāna-caryā
varyaṇām svasti-pāṭhaḥ śruti-samaya-vidām krīḍitaṁ bālakānām |
garvāt kharvākhilānām iti sakalam abhūd yasya tu prema-jātaṁ
sa śrī-govardhanādri-pravara-dhara-karaḥ kaṁ na toṣaṁ pupoṣa? ||90||

[sragdharā]

gurau namrā tulye smita-yug anupālye dhṛta-jalā

kvacil līlālolā maghavati tu vakrā bata satī |
dhṛtādrer dṛṣṭis tat tad anu guṇam artham vidadhati
kriyām anyām tasya svam anu punar-uktām akuruta ||91|| [śikhariṇī]

giridhara-vadanendo raśmi-pīyūṣa-dhārām
pibad iha paśu-jātam sapta-rātrin-divāni |
kṣudham api sa-trṣaṁ tan nāyayau tarhi tasya
praṇayi-jana-gaṇānām kim bruve na bruve kim? ||92|| [mālinī]

śrī-mukhena janatā sudhā-rasair
asya bhūdhara-dharasya pūryate |
evam apy avayati tadā prasūs
tan muhur bahu-rasair apūrayat ||93|| [rathoddhatā]

saptāhar-nīsa-nirmitā giribhṛtā ye ye vilāsās tadā
tān kalpair api saptabhiḥ kathayitā śeṣo'pi nāśeṣataḥ |
evam ced vacanair amūms tri-caturaiḥ sac-cāturī-varjitaḥ
tūrṇam varṇitavān kaviḥ svayam asau durbhūya dodūyate ||94|| [śārdūla]

[59] tad evam atra prastāve labdhāvasthāne, tatra śakras tu duṣṭa-kramam anuṣṭhitavān—

[60] prathamam tāvat prathamānena vātena vātena te pralayam gatā iti sandihya, tadaiva tad-
daivata-śatam eva tatra prabhūta-dūtayā prasthāpitavān | tat tu tasmād atisatvaram
āgatvaratayā tad abhīṣṭam pratyācaṣṭa | tatas ca balārātir balāt pravartita-prasāreṇa jalāsāreṇa
tad-vilāpanam pratītya ca satyatā-pratipattaye jalada-devān eva tad-vārtāyām vartayāmāsa |
vartitās ca te tad-vīkṣitena pathā pratyāgatya yathā-pūrvam tat pratyāśā-padam pratyākhyāya
sthitavantah | tatas ca paramam apūrvam matvā, manasy atīva dhūrvaṇam gatvā, ghanāghana-
br̥mhaṇaḥ sa ghanāghanaḥ sva-vāhanam ghanāghanam krodhād ankuṣena maṅkṣu jaghāna |
hatvā ca kiñcid agrato gatvā satvaram airāvatiya-vahnim ahni cāpahnuta-netra-vīryam vikīrya
dūtyāya tad-devatām avatārayāmāsa | sā ca tato nivṛtya pravṛtty-antaram nivedayāmāsa—
deva, paramāścarya-caryeyam avadhāryatām, yat khalu sa eva bali-bhojana-valita-balaḥ sann
acalaḥ samyag utpatann ivāvalokyate |

[61] indra uvāca—dṛśyatām kīdṛṣam anantaram antaram jātam? labdha-śokaś ca vraja-lokaḥ
kutra vā sa-putraḥ prayātaḥ?

[62] atha sarve yathājñāpayantīti vidrutya punaḥ saṅgatya saṁhatya pratyabhāṣanta—
sarvadaiva sarva-daivata-mānya! śatamanyo! manyāmahe te sarve śata-parva-sagarbha-
vidyud-vahninā pralīnatām eva nītāḥ, yad bahir na hi vilokyante |

[63] indra sa-harṣam uvāca—āyusmadbhir yuṣmābhir punar api nirūpyatām |

[64] atha tathā punaḥ saṅgatya gaty-antaram prathayāmāsuḥ—divīśvara, nādyāpi te
naśvaratām prāptāḥ, pratyuta pātālatala iva giri-garta-tale praviśya tad diśantīvānanda-

kolāhalaṁ kurvantaḥ pratīyante | acalaś ca svayaṁ balānuja-hasta-nyasta-prāya-grāva-nikāya-
maya-kāyatayā pratīyate |

[65] indra uvāca—lakṣayāmi | mayā pūrvam chinna-pakṣatir apy asau punaḥ kiṁ sa-pakṣaḥ
sampaṇṇaḥ, yata eva garvavān sa parvataḥ sarvatas teṣāṁ akṣayāya pakṣapātam ācacāra?
bhavatu nāma, tam enaṁ punar nihrādi-hrādinī-vahni-prahāreṇa saṁhāre yojayāmi, yena
tadiya-tale valamānatayā labdhāvalepās te'pi tūrṇam eva cūrṇatām āsādayanti iti |

[66] tathā ca, tad-vajreṇa biddham vidhāya praṇidhāna-dvārā tad anyathā praṇidhāya, manasi
kopa-prakopam ādhāya, muhur api tad eva sandhāya, vyarthatā-kadarthita-puruṣārthaḥ
punar nūtana-dūta-gaṇaṁ prahāpayann āha sma—are, nirūpyatām tirobhūya, bhūyaḥ kiṁ
tatra citram iva vartate, yenāśaner api pracāraḥ sva-vyavahārād vyabhicāraṁ sañcacāra |

[67] athāmī ca tathāgatya sva-pratyakṣaṁ pratyāyāmāsuḥ—sutrāman, na tatra kutracid api
dvi-trāṇy api patrāṇi srastāni dṛśyante, na ca kācit pipīdikāpi pīḍitā | tad evaṁ yady
uparitanam vṛttam parito vṛttam, tadā vilasita-raṅga-taraṅgāṇām antaraṅgāṇām vārtā tu dūre
vartatām |

[68] atha taṁ nikhiloccam śiloccayaṁ prati pratihata-nija-taṅkatayā sa-śaṅkaḥ sa vajrapāṇir
vismaya-lajjā-bhayāni sajjamś ciram eva tuṣṇimbhūṣṇutayā cintayāmāsa—
ām, kṛṣṇākāram anu viṣṇur eva tatrāvīrbhaviṣṇutām āsasāda | katham vā sa ca parāt
parājiṣṇutām āsīdatu, yaḥ khalv ahāryam api hāryatām āsādayāmāsa |

[69] atha tadānīm eva mūḍhaḥ, saṁjñayā śaṅkhacūḍaḥ, kaṁsa-sapakṣaḥ kaścid yakṣaḥ
pratikṛṣṭam atitayātirṣṭaḥ saṅgamyā praṇamyā ca provāca—mahendradeva, drumila-dānava-
nandana-mahīndra-sadanād bhavat-padāravindaṁ vindamānaḥ so'yam asmi | sa hi parama-
hita-sahitayā dundubhi-sandoha-nirghoṣaṁ pratidiśam joṣayitvā bhavantaṁ prati prīti-
pariṇāmaṁ praṇāmaṁ nirdideśa sandideśa ca | tad idaṁ bhavadbhir yad etad anuṣṭhitam,
tena parama-tuṣṭim āpannā vayam | yataḥ kṣudratama-nirmīta-garva-kirmīrita-mahad-
atikramaḥ samastasya ca duḥsahaḥ sampadyate | balād utpatana-līla-pipīlikāvad amūḍṛśāṁ
tad-diṣṭataḥ prāpta-diṣṭantatā ca dṛṣṭā | kiṁ ca, kiyad vābhīra-jātīnām yajamānatayā bhavat-
prayojanaṁ janitā? vayam eva hi nānā-yajñān anujñāpya bhavatsu santarpaṇam arpayiṣyāmaḥ
|

[70] atha tad etad avadhārya sa deva-kula-nirdhāryaś camatkāram āsasāda, [71] yatraivaṁ
cintām āpa—aho, śakrāśana-vyasanatayā mama buddhir na sadā śuddhim avaruṇaddhi, yato
mitrāmitratā vaiparītyaṁ parītya rīty-atikramam āpannavān asmi | tad etac ca, gotrabhid iti
sva-nāma-sphurad-upaśruti-phalam iva mama pratibhāti | kiṁ ca,

garviṇaḥ suṣṭhu me yuktāpy eṣābhibhava-bhāvanā |
ātta-garvo'bhibhūtaḥ syād iti paryāyatā yataḥ ||95|| [anuṣṭubh]

[72] prakāśas tu sva-dāsān uvāca—bhavatu, nivartantām saṁvarta-vartanā megha-vārtāḥ |
avarajanmāyam iti vrajarāja-tanūjam prati titikṣā-bhāja eva vayam śikṣā-mātra-pātratām
āsāditavantaḥ, na tu katham apy anyathā-bhāva-bhāvana-vyathām iti |

[73] atha yakṣam apy ādidesa, nijam rājānam idam sandiśa—[74] muhuḥ kopito'pi so'pi bhavāms tasmād bhayam iva bhāvayan vartata ity avadhārayata eva mamādhikaḥ krodhas tatra vardhate sma | yadi tad api tathyam syāt tadā vayam yāthātathyam eva prathayiṣyāmaḥ: śatamanyoḥ sahasrākṣasya śatakoti-hastasya mamāpi kaḥ khalu khalatayānabhīpsitam kurvīta? api ca—

tvam puṇya-janasevya-śrīr devānām priyatām gataḥ |
so'py agre tvad-vidhānām syād bhojānām gopa-dāraḥ ||96|| [anuṣṭubh]

[75] tad etad anubhūya kupūyaḥ khalv asau dūyamāna-hṛdayatayā yakṣaḥ pratasthe, svena cānītam sandeśam pravāhe mūtritam ivāsthe |

[76] tad evam apadhvastam-manyāḥ śatamanyuś ca śata-manyutayā vimāna-gatim prati vimāna-gatim āsādy sadyaḥ sānuṣayam saṁśayānatayā śayānatayā ca nijāntar-nilayam ayāñcakre | śābdikāṣṭakam anu viśiṣṭatayā ralayor vyatyayam ivāvetya, nirayam eva ca tam manyate sma | tathā hi—

vikṣeptum vrajam aicchad eṣa pavanair vikṣepam āpa svayam
varṣair dharṣayitum ca dharṣam agamad bādham viḍaujā hṛdi |
vajrais tādayitum tathāpa śirasi sve vajra-tādyātmatām
sādhūtpāta-karatvam arjati viparyastā gatir yujyate ||97 || [śārdūlavikrīḍitam]

[77] tad evam geḥa-guhām avagāhamāne kauśike—

atha dyavi divākarāḥ prakāṣa-bhāvam āṭa drutam
diśaḥ sphuraṇam āgaman dharāṇir āpa vartma-prathām |
tadā ca nayana-śravaś-caraṇa-samhatih prāṇinām
idam nija-nijāśraya-trayam anu svavṛttim yayau ||98|| [pṛthvi]

niryāte megḥa-jāte harir atha paśupānākhyad uccair amuṣmān
niryāta prāṭa-gr̥hyā dara ca dara-matim mā kurudhvaṁ tvaradhvam |
yasmin gāmbhīrya-bhāji sphuṭa-vacasi ghanāḥ pūrvam apy asya kāntyā
bhūbhṛd-bhūtyā ca dhūtāḥ punar ahaha yayur garja-garvād vidhūtim ||99||

[sragdharā]

[78] atha tadāmreḍita-preritatayā vādita-bahula-kāhalādi-halahalāyamāna-kolāhalam ācarya haridāsa-varya-giri-hṛdayāyamāna-kuharāt tat-purata eva nirvrajan sa-go-samaja-vrajajana-samājaḥ sa-yaśaḥ-sneha-prasara-deha iva tasya virarāja |

gāvas tāvat purastād giri-vara-vivarāc cālyamānāḥ samantād
ārād apy antarantar giridhara-vadanam draṣṭum āsan nivṛttaḥ |
yāsām niryāpanāyām muhur api tad alam lokamānaḥ sa lokaḥ
stabdhī-bhāvam prapannaḥ, para-vaśa-daśayā tatra vaiyagryam āpa ||100||

[sragdharā]

[79] atha katham api nirgiri-vara-vivaraḥ sarvaḥ parasparam anuyānaṁ parīkṣya
nirnimesatayā śrī-kṛṣṇa-niṣkramaṇaṁ pratīkṣya kṣaṇatas tad api nirīkṣya jīva iva jīvana-
nibhaṁ tam āsīdan punar atīva mudam avāpa | yataḥ—

svabhāvaḥ saundaryaṁ guṇa-garima-bhūmā mṛdulatā-
khila-vyāpi-premā giri-dhṛtir api svāvana-kṛte |
kramād ete dharmāḥ praṇayam anu sāndrikṛti-parā
yadīyāḥ so'bhyāgān nijadr̥śi gires tasya talataḥ ||101|| [śikharinī]

kintu—

yadvad utthāpitas tadvat kṛṣṇenādriḥ sa ropitaḥ |
dṛṣṭaś ca sarva-lokena prakāras tu na lakṣitaḥ ||102|| [anuṣṭubh]

[80] darśanād anantaraṁ tu,

atiśayitam avega-prema-dhārā-nimagnā
vivaśa-paśupa-lokā gotra-gartān milantam |
harim abhi parirambhādy-ātma-yogyam dadhānā
dadhur anu nija-lābhaṁ vyutkramaṁ ca kramaṁ ca ||103|| [mālinī]

gopyas tatra tu mānya-bhāva-valitā dadhy-akṣatādi-sphurad
bhavya-dravya-sabhājitam viracayāmāsur jita-svarpatim |
yadyapy evam athāpi mūrdhni ca karaṁ dhṛtvā tam āśīṣaṇ
samvitte tad idaṁ sa eva ya idaṁ hr̥dy anvabhūt karhy api ||104|| [śārdūla]

[81] śrī-vrajeśvarādīnāṁ milanaṁ tu śrīman-muni-varyeṇaivaṁ varṇyate sma, yatra cedam
suṣṭhutam anuṣṭup-chandasā svalpa-vadyam api padyam amṛta-sambhṛta-kumbhavad
akṣaya-rasaṁ prasūte—

[yaśodā rohiṇī nando rāmaś ca balinām varaḥ |](#)
[kṛṣṇam āliṅga yuyujur āśīṣaḥ sneha-kātarāḥ || \[BhP 10.25.30\] iti |](#)

[82] tathā hi, ahaha, nava-navanīta-nīti-sukumārā kumāra-tanur iyam akharva-parvata-
bhārataḥ kīdṛg abhavad bhavati bhaviṣyati ca iti sneha-maya-sandeha-rīti-bhītimantas te, tad
etat kleśa-kulam asmad-vapur āveśam sandeśatayā prayāsyati ity abhiprayanta iva, tam
āśliṣyantas tatrāpy aviśvāsā iva, viśeṣād aśeṣāśīṣaḥ prayuñjānā, nija-vamśam yaśasvatādi-
yuktaṁ kurvāṇā iva, te tat-tan-nāmnā samāmnātāś ciraṁ bāṣpa-niṣpatti-bhitta-netra-vṛttayaḥ
samvṛttāḥ |

[83] tatra yadyapi yaugapadyatas tūrṇam eva caturṇām milanaṁ samapadyata, tathāpi prema-
tāratamyam anukramya kṛṣṇānvadhāna-kramaḥ kramate sma yasmāt tasmād eva tathā śrī-
śuka-devaḥ pracakrame yaśodety-ādinā |

[84] yatra jñāna-kriyā-śaktibhyām balaṁ valamānasyāpi baladevasya tādr̥śi sneha-kātaratā
niratā, tatra kimutāparasya | sa khalv apara eveti | tatra ca—

mātā sāsru mamārja vaktram abhitas tātaḥ śikhām asprśad
dvāv apy aṅgakuḷam nibhālya paritaḥ papracchatuḥ śantamam |
mitrādyāḥ samavāhayann avayavān evaṁ vrajasthāḥ pare
pretyekānvitam eva sevnam adhuḥ prāṇā hi sarvasya saḥ ||105|| [śārdūla]

[85] atrāparāpi kautuka-paramparāvadhāryatām | [86] gate ca kamsa-pakṣe yakṣe yadā sa
khalu vṛddhaśravā vṛddhaśravastvam evātmānam pratimanyate sma, tadā sāvahittham idam
utthāpitavān—bho mādiya-gaṇāḥ, samavadhīyatām | sa khalu dānavārīr vārīta-mad-
udyamatayā vipakṣavad ācarann api vairi-śamanatayā mayā sahāyatayā niścitas tat-
parīkṣārtham eva ca tathā vibhīṣita ity abhinandanīya eva bhavadbhiḥ iti |

[87] tataś ca sa-vraja-vrajarāja-nandana-niṣkramādy-anantaram—

divi deva-gaṇāḥ sādhyāḥ siddha-gandharva-cāraṇāḥ |
tuṣṭuvur mumucus tuṣṭāḥ puṣpa-varṣāṇi sarvataḥ ||106||
śaṅkha-dundubhaya nedur divi devādi-vāditāḥ |
jagur gandharva-patayo yeṣāṁ tumburur āditaḥ ||107|| [BhP 10.25.31-32]

tadā divi bhuvī sthitair vividha-vādyā-gītādibhiḥ
kṛta-stavatayā calan-mudita-gopa-vṛndair vṛtaḥ |
diviṣṭha-mahilā-jayi-prakata-gīta-gopī-tati-
sphurat-parama-sampadaṁ vrajam agād vrajeśātmajaḥ ||108|| [pṛthvī]

gartam praviṣṭāḥ śakaṭādi-dadhya-
kṣatāntimārtha-pracitā yathā te |
tathā nivāsam punar āptavantaḥ
kiñcī ca nājñāsiṣur artha-nāsam ||109|| [upajāti 11]

[88] giri-gartān niṣkramaṇe yathoktam śrī-bādarāyaṇinā [gopyaś ca sa-sneham apūjayan mudā
dadhy-akṣatādibhiḥ](#) [BhP 10.25.29] iti |

gopa-rāja tava sūnur īdṛśaḥ
śailam apy adhr̥taḥ yaḥ svakān avan |
yaś ca śakram api ghātam antarāpy
uddhūtam vyadhita dūra-deśataḥ ||110|| [indravajrā]

dhṛtvā girim asau naikadhuratām āgataḥ param |
bhavatām jagatām cāgād api sarva-dhurīṇatām ||111|| [anuṣṭubh]

[89] tad evaṁ kathā-prathana-pūrvakam pūrvavan nija-nija-prayojanāya kṛta-vrajanāyām
janatāyām anukṛṣṇam raveḥ samastam astam yāvat kṛta-vihārau sūta-kumārau punar api
rajanī-sabhāyām sabhājītau nanditājītau babhūvatuḥ |

[90] tatra prathamataḥ parama-śreyasīm tat-preyasīm prati snigdhaḥkaṇṭha uvāca—

svalpāpi līlā bhavadīyatām gatā
vistāram āyāti tathā bakīripoḥ |
rādhe vivektum nahi śakyate yathā
prathīyasī kā bata kā tanīyasī? ||112|| [upajāti 12]

[91] tām apy asmākaṁ grantha-lāghavāya saṅkocayatām kaviṣu lāghavam eva paryavasyati |
tathāpy akuṅṭha-buddhyā svayam eva sā bahudhā budhyatām | ity uktvā bhrātaram āha sma,
ārya kathakācārya bhūyaḥ śrūyatām—

paraṁ girer eva satraṁ hariṇā na prakāśitam |
kintu śrī-rādhikādīnām ānanendu-rucer api ||113||
yadā tu makha-sambhāraḥ kṛṣṇena vipulīkṛtaḥ |
tadālaṅkāra-sambhāras tābhir apy urarīkṛtaḥ ||114||
yadā dīpālir ajvāli śikharam śikharam prati |
sa cāmūś ca mithas tarhi vyadr̥śyantāvṛta-sthalāt ||115||
yadā pravartitas tasmin bakahantrā girer mahaḥ |
prāvarti ca tadā tābhis tad-didr̥kṣā-mahā-mahaḥ ||116||
yadā samuditā jātā mahilā bhūmi-bhṛṇ makhe |
tadā tā muditā jātā hari-darśana-niściteḥ ||117||
kṛṣṇe saṁlāpam ācerur yadā vividha-subhruvaḥ |
tadārha-bodha-sadr̥śam dr̥śam tās ca nyayūyujan ||118||
yadādrir janatā-dr̥ṣṭim kṛṣṭavān prakatī-bhavan |
āśādhāma yayuḥ svairam tadāsām akṣi-pakṣiṇaḥ ||119||
yadā go-pūjanam kartum ārabdham sarvakais tadā |
tābhiḥ pratisva-dhenv-arcā-praśnāspadam akāri saḥ ||120||
yadā gopāla-pūjāyā maho vyaktam abhūd bahiḥ |
tadā mano-mahas tāsām vaktre vaktre vyalokyata ||121||
gopa-pr̥ṣṭham yadā dr̥ṣṭam kanyāpānyaṅkitam puru |
tadāsām pāṇayaḥ kṛṣṇam spraṣṭum utkaṅṭhitam gatāḥ ||122||
homa-kāle yadā kṛṣṇaḥ prāviśad brahma-saṁsadi |
hutam bata tadā tābhir mānasam virahānale ||123||
gireḥ parikrame yarhi vyavadhānam yayau hariḥ |
tadā tām vyavadhām eva girīyanti sma tat-priyāḥ ||124||
yaṣṭim yarhy utkṣipan gr̥hṇan kṛṣṇas cakrāma tarhi tām |
dr̥ṣṭvā dūrād añjanāsrair bhānujā bhānujāyate ||125||
yadā yadā mitho rūpam draṣṭum āsīd asambhavaḥ |
gavānudrava-lakṣyeṇa sa tāsām madhyam adravat ||126||
dhenv-anudravaṇa-vyājāt spr̥śan vavrāja yām hariḥ |
cillī-vallī-tāḍyamānas tayā sa stambham iyivān ||127||
yadā rādhām anu spr̥ṣṭim dr̥ṣṭir asya gatā tadā |
ayam sarvam visasmāra kintu sasmāra tan-mukham ||128||
yadā rātrāv abhūd vāsaḥ sarveṣām eka-dhāmani |
tac-chabda-mātra-tāt-paryāḥ śrutitām tarhi tāḥ yayuḥ ||129||
kṛṣṇāyās tu yadā kṛṣṇas cikrīḍa srotasi svayam |
tadāmodiny amūs tasminn akrīḍann atidūrataḥ ||130||

bhaginīnām gr̥he yarhi bhoktum abhyāyayau hariḥ |
sakhya-lakṣyāt tadā tāsām sarvās tatrāpy amūr gatāḥ ||131||
yathā-pūrvam yadā sarve pratisvam vāsam avrajan |
tadā kārā-gr̥he hanta menire tāḥ punar gatim ||132||
yadā samvarta-meghās te prāvartanta tadā tu tāḥ |
akāmayanta kṛṣṇāya sva-svaccha-trāyamāṇatām ||133||
yadā suhr̥dbhiś chatrādyair lālitam tam alokayan |
svāṅga-bhetrīm amūr vṛṣṭim tadā saudhīm amaṁsata ||134||
vichinna-prakharāsāra-cchatre tatreha dīvyati |
kṛṣṇe svairam gatā dṛṣṭim menire vṛṣṭim āmṛtīm ||135||
abhi kṛṣṇam yadā sarvaḥ śaila-garte'nvavartata |
gr̥ha-prāpta-nidhīnām vā tadā tāsām sthitir matā ||136|| [anuṣṭubh]

nimeṣa-rahitās tadā pratinimeṣam āsedire
harer mukha-sudhā-rasam rasanayā dṛg-ākārayā |
aho rajani-saptakam vraja-cakora-netrāḥ kiyat
kutaḥ sukṛtam udgatam na iti vismṛtir avrajan ||137|| [pṛthvī]

rādhā tatra sukhātisīma-dṛśayā yuktāpi muktāvalī
svacche netra-jale tad-ikṣaṇa-bhave koṣṇatvam ittham gatā |
hā dhig daiva sadaiva nāsti tava ko'py uccair viveko yataḥ
kāntasyāniśa-darśitasya ca cirād adriḥ kare dṛśyate ||138|| [śārdūlavikṛīḍitam]

yadā giri-varam dadhe muraharas tadā locanam
nijārthita-vinākṛtām api diśam sa ninye muhuḥ |
kadācid iha cet prathām bhajati rādhikāyā mukham
tadā phala-mayam mama śramatamaḥ prasajjed iti ||139|| [pṛthvī]

ayam girivaram dadhe karuṇayeti kārūṇyavān
samastam abhitarkeyate tad iha citta-dhairyam bhaja |
nirantarita-locana-prabhava-vṛṣṭi-bhītībhavad-
vapuś ca tava rakṣitety akṛta bhāvam eṣā tadā ||140|| [pṛthvī]

girer gartān niṣkrāma-vacanam ākarṇya dayitā
murāres tam prāṇa-pratimam apahāyāpi nirayuḥ |
sa evam tam bhāvam bata visrjatītham sa tu param
tad āsām viśliṣṭer bharam asahamāno niragamat ||141|| [śikharinī]

kim girer vivarato bahir gataḥ
kim sa vā sva-hṛdayād iti sphuṭam |
nātiboddhum aśakan hari-priyās
tarhi yarhi niragād asau priyaḥ ||142|| [rathoddhatā]

yad dṛgambu vavṛṣuḥ stana-bhūbhṛd
bhūri-bhūmi-valayeṣu mṛgākṣyaḥ |

uddhṛta-prathita-bhūbhṛti tasminis
tat kim apy akathayan nija-hārdam ||143|| [svāgatā]

[92] atha samāpanam āha—

rādhe parito yāsīd govardhana-dhāriṇas tadā karuṇā |
sāsrān nayana-prāntāt prāntāt tvayy eva sā suviśrāntā ||144|| [anuṣṭubh]

[93] tad etad api kathana-śeṣam samāpya pūrvavad eva sūta-sutayor gatayoḥ sarve'pi
yathāsvam prasthitāḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
gotrabhid-garva-khaṇḍana-
govardhana-gotra-māna-varadhanam
nāmāṣṭādaśam pūraṇam
||18 ||

athaikonaviṁśapūraṇam

jambha-bhedi-surendratā-stambhana-
nagendra-dhara-gavendratāmbhanam

[1] atha prabhāte sabhā-tejasā vibhātayoḥ sūta-jātayor madhukaṇṭha-nāmā kathayāmāsa—

[2] tad evaṁ tādṛk-sampadi pratipadi govardhana-samardhanam siddham | tṛtīyām ārabhya navamy-avadhikam ramyam tad-dhāraṇam addhāvadhāryatām |

[3] atha tādṛśa-daśā-ramyāyām daśamyām śrī-vraja-rāja-samājam anu nimantraṇayā prāmāṇi-
kamāṇikyā-vraja-janāḥ sukha-yojanam bhojanam saṁyujya mukha-vāsanam mukha-vāsam
upajyuja vārtām vartayāmāsuḥ | [4] yatra kṣitidhara-dhāraṇa-nidhyānān nirdhārayantaḥ
pūtanāvadhādikam etad avadhikam asambhāvitam sambhāvitam cāvīśeṣatayā tat-karma-
viśeṣatayā gaṇayāmāsuḥ |

[5] punaś caivam āhuḥ—

vāvahiḥ parvatam bālaḥ sāsahir na tu cācaliḥ |
bahir eva yathā vṛṣṭiḥ pāpatir na tad-antare ||1|| [anuṣṭubh]

[6] tad evaṁ parama-prabhāvatā tāvad vismaya-jananī jananītim atikrāmati | tasyām api
satyāmatyāsakti-maya-sneha-caya-svabhāvatā mādrśām anyādrśām api tasmin niścītā
vismitim ātanoti | [7] tasya ca mādrkṣu visadrkṣu ca yāsau lakṣyate, sā tu parama-
vilakṣaṇatayātīva vilakṣyam lakṣyati | kim ca—

pratyekam sve tanūje pravalayati janāḥ svairam evānurāgam
sarveṣām nas tadīye sa katham atha katham śakyate nāpi moktum |
sarveṣv apy asya so'yaṁ sphurati sahabhavas tādṛg eva vrajeśa
smāram smāram tad etat na katham api manāg uktiyuktī vrajāmaḥ ||2||

[sragdharā]

[8] tad evaṁ pravaṇatayā śravaṇataḥ śrīmān nandaḥ prajātānandaḥ praṇaya-mayatayā
sammata-samayatayā ca garga-siddhānta-vargam evānugadya niravadya-sauhrdyatas teṣām
amandehodbhava-sandehodyamaṁ saṁyamanam anaīṣit, [śrūyatām me vaco gopo vyetu śaṅkā](#)
[ca vo'rbhake](#) [BhP 10.26.15] ity ādinā | ante coktavān—

yad-avadhi mām upadiśya
prāsthita gargas tad-avadhi jānāmi |
śīsur ayam adbhuta-caryām

valayati nārāyaṇī yayā śaktyā ||3|| [gīti]

[9] tad evaṁ śrīman-nanda-rāja-vākyatas tad-avakalanānanda-bhājas taṁ yadā samasta-janāḥ samasta-janānandana-tan-nandana-vārtayā nandayantaḥ santi sma, tadā nija-vṛndair vṛndārakaiś ca vandyamānatayā nandyamānatayā nandyamānatayā ca vṛndāvana-candraḥ sahasā saha-rāmaḥ samājagāma |

[10] samājaś cāyaṁ samam eva taṁ pariveṣa iva paritaś chādayāmāsa, cakora-vāra iva tat-kāntim āsvādayāmāsa, vārāṁ nidhir iva cātmanam ullolatayā sampādayāmāsa |

[11] tad evaṁ sthite sarvasmīn api svasthatayā cāvasthite kṣaṇa-katipaye ca prasthite sarva eva te sāmājikāḥ pratisvam amanendirād ātma-mandirād ānīta-prīta-sitāsita-praśasta-vastra-saṅkaram sad-alāṅkaraṇādikaṁ taṁ ca tad-bhrātaram tat-pitaram ca pṛthak pṛthag alāṅkaram svikārayāṅcakuḥ |

[12] yathaivaṁ bahir ebhir ācaritaṁ, tathāntaḥ-pure sa-rāma-mātrkāṁ giridharasya mātaram abhi caiṣāṁ mahilābhir viracitam iti nirviśeṣam eva tad ubhayatra parvāsīt |

[13] atha sura-pure sureśasya vṛttam anuvṛtyatām | [14] ito gatvā dainyaṁ matvā skhalad-ojā viḍaujāḥ kṣayam gacchann apy asau kṣayam ṛcchann iva sthitavān na tu śacīm acīkamata, na ca nirjara-sadasi nirjagāma |

[15] tad evaṁ varṇyamānam avakarṇya vācaspatir vāstoṣpatim anurahasam bhartsayāmāsa, yataḥ sa khalu vibudhānām api vibudhaḥ | [16] bhartsanaṁ, yathā—

yasmād abhajasi viṣṇuṁ jiṣṇo tasmād anedhitāse tvam |
na vinā candraṁ vindati jīvana-vṛttim vanaspatiḥ ko'pi ||4|| [gīti]

[17] athavā sahasradṛśam apy aho bhavadṛśam abhibhūya bhṛśī-bhavanti tādṛśī madāndhatā nāsadrśī, yataḥ sureśo'si | kintv amṛtapatā tava katham mṛtapatā jātā? yatas tyakta-prāṇa-prāyaṇa-kāya-prāyataḥ pramādaḥ so'yam āpatitaḥ |

[18] tathā ca smarati—

apasnāta iva snāto'py alam asprśya eva saḥ |
mṛtakam vapur āsajjan yaḥ sadbhyo bhaya-dāyakaḥ ||5|| [anuṣṭubh]

[19] kim ca—vṛṣāhvaya, tava cedam atyavicārata eva | tathā hi—

yad-ālambāj janaḥ prāṇam yasmād rakṣitum icchati |
vaiparītyam tayoh kurvann anunmatto na kathyate ||6|| [anuṣṭubh]

[20] indra uvāca—avicāritam evācaritam idam mayā, bhavadbhiś ca sāmpratam sāmpratam upadiśyatām |

[21] vācaspatir uvāca—śatamanyo, tādr̥ṣa-visadr̥ṣatāyām śatadhṛtir eva dhṛtim āsādayitā, tasmāt tad-anusaraṇam eva śaraṇam |

[22] tad evam jambhabhedī sakhedī-bhavann avadhāya dhātāram eva gatvā saṅkocam amatvā svāparādham avadhārayāmāsa |

[23] sa tūvāca—hanta, vibudhādhipenāpy abudhena bhavatā bhavatā duḥsādha-rādhaḥ so'yaṁ mahān evāparādhaḥ kṛtaḥ, yaṁ khalu sādhaḥ sakṛd apy avadhārayantas tvām avadhīrayantaḥ sāvadhānāḥ śrotam apidadhate | tathāpi sṛṣṭi-vidhitsu-durvidhinā vidhinā mayā tad idam upadiśyate | pūrvam tan-mahima-jijñāsayā dhārṣṭyam anuṣṭhitam astīti tan-mātra-kilbiṣa-viṣama-viṣama-viṣaha-mānena mayā durmāṇa-mayāgādha-bhavad-aparādha-kṣamāpaṇāya kṣamatā na labhyate |

[24] kintu—

[gavām kaṇḍūyanam kuryād go-grāsam go-pradakṣiṇām |](#)
[nityam goṣu prasannāsu gopālo'pi prasīdati ||](#)

iti [gautamā](#)di-sammatyā gojātiṣu prīti-rīti-parītasya tasya kṣamāpaṇāya kātaras tvam taj-jāti-mātaram surabhīm eva bhajasva, na ced asurataḥ surabhī-saṅgatir bhaviṣyati |

[25] atha sunāsīras tv asurabhītaḥ surabhī-lokam āsādya sadyas tad avadya-carita-pracārād vimanasam api tām mātuḥ svasāram muhuḥ prasādya vedhasaḥ savidham evānināya |

[26] tataś ca vidhātedam abhidadhe—ayi, surabhi, surapati-bhī-sāntvanārtham asurāntakasyāntikam gaccha | gatvā ca tvam asya nūnam evam eva labdha-duścyavana-nāmaḥ parikilbiṣa-kīrtana-bhiyā kila kavi-pariśad-upekṣaṇīya-tan-nāma-dheyasya kṛṣṇataś cyavanam vicyāvaya | tac ca sva-sampad-upakaṇṭha-kunṭhī-kṛtāpara-vaikuṇṭha-loka-goloka-mahendratā-martya-loke'py asya vyaktībhavatād iti tad-abhiṣeka-sevātirekataḥ sambhavitā iti |

[27] atha hari-vāsara-divase surabhiḥ sura-rājam anu vṛndāvana-bhūpari-bhuvar-loka-bhāgam āgamyā tad-avasaram pratikṣāmāsa | tatra ca dūrataḥ sura-patim surabhir abhīhitavati—

nāsau meghaḥ paśya govardhanādrir
nāyam navyas tasya bhāgaḥ sa kṛṣṇaḥ |
neyam vidyul-lola-pītāmśuka-śrīr
naitan mandam garjitam narmavārtā ||7|| [śālīni]

[28] paśya paśya, samyag utpatiṣṇuḥ pataga-jīṣṇur viṣṇu-vāhanaḥ so'yam asmad apy upari-bhāgam ārūḍhaḥ san vidyud-gūḍha-vārīda-vāra iva yasya cchāyām icchan kila yatra cchāyām prasārayati | [29] so'yaṁ tu—

śrī-govardhana-śaila-ratna-dṛśadi prakṣipta-śubhrāstare
vāmoru-sthita-kañja-cāru-carāṇe savyam karam dakṣiṇe |
nyasyann anyam apūrva-rūpa-muralī-nāle manāg atra naḥ
smereṇākṣi-tatena sandadhad aho manye kṛpām varṣati ||8|| [śārdūla]

[30] atra cāyam asman-milanam aṅgīkurvann eva saṅgīnaḥ prasaṅgāntarāya prasthāpitavān |
baladevaś ca nādyā vanam āgatavān iti cāsthīyate | tasmād atisvacchatara-cetasam amuṁ
bhavāms tāvan nibhṛtatayā nibhṛtam avyagratayā cābhyagram gatvā daṇḍavan natvā
prasādayitum arhati | yataḥ,

svayam aparādhyati kurute prabhum abhi tan-mārjane sahāyam yaḥ |
tasyedaṁ para-śakter darśanam atha naiva dainyasya ||9|| [āryā]
yasmin svayam aparādhi namati rahas taṁ sahāya-nirviṇṇaḥ |
kṛpayati sā jana-mātraṁ dainyāvasthā mahājanam kim uta? ||10|| [gīti]

[31] tataś ca paścād eva viśeṣa-nivedanāyām aham āyāsyāmi |

[32] atha pāka-śāsanas tad-anuśāsanam urarīkṛtya pracchannatayā muralī-dhara-samīpam
āgatya pratyagram caraṇa-khara-daṇḍayor daṇḍavat papāta |

indro nanāma ca yathānghri-nakhā murārer
agryām amuṣya mukuṭe maṇitām avāpuḥ |
cakranda cātha sa yathāmbaka-kairavāmbu-
mādhvika-vidrava-vidhau vidhutām agacchan ||11|| [vasantatilakā]

[33] atha krandati saṅkrandane paṅkaja-locanaḥ saṅkocitaḥ kirīṭāgram agra-hastena
sāgraham udastam ācarann uvāca—[34] bhagavann, evam ayuktaṁ mā kārsīr, ārṣiṇām
vāṇiṇām tvam eka evātirekataḥ parāyaṇam asi |

[35] vajrapāṇis tu mūrdhni prasajjitāñjali-pāṇitayā salajjam svayam svavajra-hata iva
maunam evāsasajja | yataḥ—

parasya kāyam badhnāti tejasā vacasā manaḥ |
śaktaḥ śaktaś ca so'yaṁ yas tasya bhaktaḥ katham na kaḥ? ||12|| [anuṣṭubh]

[36] tad evam tasya tejasā kṛpayā ca suparvādhipasya vividhā gatiḥ jātā, yathā—

anyatra candrati hariḥ śakre tarhi sma sūryati |
śakro'pi sūryaty anyasmin khadyotati harau sma saḥ ||13|| [anuṣṭubh]
yadā maunam sasajjāsau tadā mūka ivābhavat |
yadā tu stotum ārabdhas tadāgād vāvadūkatām ||14|| [anuṣṭubh]
yathāmūm stutavān indras tathā vaktum na śakyate |
śrī-vrajendra yataḥ so'yaṁ tvattaḥ saṅkucati sphuṭam ||15|| [anuṣṭubh]

[37] avamānam anālocya kavamānaḥ sa punar evam añjasā tad upasañjahāra—

mayedaṁ bhagavan goṣṭha-nāśāyāsāra-vāyubhiḥ |
ceṣṭitam vihate yajñe māninā tīvra-manyunā || [BhP 10.27.12] iti |

[38] ayam ca prahasya provāca—

mayā te'kāri maghavan makha-bhaṅgo'nugrḥnatā | [BhP 10.27.28]
yan mat-pitrādi-sac-chreṣṭhān nātikrāmer mama smaran ||16|| [anuṣṭubh]
suraś ced viṣayābhoga-garvād roceta vāsava |
tadā vipraś ca śobheta śauṣkalam-manyatā-madāt ||17|| [anuṣṭubh]
aham unmūlayiṣyāmi śakra tvad-vairi-pakṣagān |
katham man manyase bhītim nītim eva pravartaya ||18|| [anuṣṭubh]

[39] atha dūrataḥ surabhir abhītam iva tam abhikṣya, huṅkārataḥ sva-santāna-santānam
ākārya, kārya-viduṣī sa-tṛṣṇa-nayanā kṛṣṇam abhijagāma | [40] kṛṣṇaś ca svajāti-
rītikāvasthitita evāvanamantim iva tām imām sahasā sahasām asasambhramam añjali-sañjita-
karaḥ sañjagāda—mātā katham samāyātā?

[41] tataś cāśiṣaḥ siṣāsantī tāḥ sambhramād anudbhāvya surabhy uvāca—

ete mad-anvayā dhanyā gotvaṁ tvām sevituṁ gatāḥ |
aham tu nedṛk-puṇyā yad gocaratvaṁ ca nāgatā ||19|| [anuṣṭubh]

athavā—

daitya-ghātī bhavān nityam sarva-lokaika-pālakaḥ |
vayam ca loka-madhye smas tvan-nāthāḥ svata eva tat ||20|| [anuṣṭubh]

[42] tatas tad idam kiñcit prārthaye—

go-sūktam bhāṣate gāvaḥ padam sarva-sparvaṇām |
tad brahmādaḥ suparvatvam avan vinda gavendratām ||21|| [anuṣṭubh]
tavedam kiyad aiśvaryaṁ yad brahmāvadhi-pālanam |
vaikuṇṭha-kuṇṭhatā-kāri yasya goloka-vaibhavam ||22|| [anuṣṭubh]
sarvasya pālakāt kvāpi khaṇḍa-pālanam iṣyate |
jagat-prakāśakād bhānor nija-dhāma-prakāśavat ||23|| [anuṣṭubh]
nāsmākam kevalam idam mataṁ kintu vidher api |
yad bhaved asya cendrasya durbuddheḥ śuddhi-bhāvanam ||24|| [anuṣṭubh]
tvat-kṛpāyāḥ param sthānam vayam ity eṣa vāsavaḥ |
āśīśriye yad asmāms tad dvāra-mātrāya kalpate ||25|| [anuṣṭubh]
yasmān mṛgyati tām eva mad-vidhād bhavataḥ kṛpām |
kūpād iva rasāntaḥ-sthām tarṣi ghana-rasa-sthitim ||26|| [anuṣṭubh]
tad eva deva paśyendraḥ paśyams tava pada-dvayam |
sūcayaty abhiṣekam te netra-dhārā-sahasrataḥ ||27|| [anuṣṭubh]

[43] atha tatra sacita-saṅkocanena vilocanena gocaritānumateḥ śrī-gokula-pateḥ prasādam
āsādayantī surarṣi-sura-mātr-surapati-suratibhir upasura-prabhṛtibhiś ca sākam surabhī
sarabhasam asura-mardanam puraskartum puraḥ-saratām avāpa |

[44] te hi druhiṇena tāv anu samanujñātā drutam eva vidrutya nihnutya ca rājīva-locanam
rājīyantāḥ paritaḥ sthitā babhūvuḥ, yatra rudra-druhiṇāv api teṣām agresaratām avāpatuḥ |

[45] tataś ca surabhir abhihitavati—śrīmad-vrajendra-kula-candra! bhavad-bhavadīya-svīya-
caraṇānām anucaraṇatas tāvad atratyāni tīrthāni sārthakāny eva jātāni | dhenavaś ca
yuṣmad-vihita-dugdha-dhayanād dhanyatām adhuḥ | [46] tataś ca svarga-sthita-tīrtha-varasya
gaṅgā-nirjharasya tathātmiyasyāpy ūdho-bharasya tvad-ārādhana-yā vyarthatāvadhāya payaḥ
samāhartuṃ bhavantaṃ vidhim arthayāmahe | athavā, yathādiśyate tathāvasyaṃ
prathayāmaḥ |

[47] kṛṣṇaḥ sa-smitam uvāca—yatheṣṭham anuṣṭhīyatām |

[48] athābhra-vāhana-bhrū-bhramaṇataḥ sa-sambhramam abhra-mātaṅgaḥ svaḥ-saṅgata-
gaṅgātaḥ samuddaṇḍita-śuṇḍā-daṇḍenāmbhaḥ-sambhṛtān nidhi-kumbhān nirvilambam eva
muhur api lambhayāmāsa | surabhir api surabhi-payasā sura-pati-sarasīm upagiriṃ
vibharāñcakāra | tataś ca—

vādyā-sprg-gīta-nṛtyair upasura-sadasām stotra-mantrair ṛṣiṇām
harṣāndolātikolāhala-jaya-ninadair brahma-rudrādikānām |
utsarpad-bhaktir indraḥ saha harid-adhipais tad-gaṇaiś cābhyāñcat
kṛṣṇam yenaiva sarve'py ahaḥ sukha-sudhāsikta-rūpā babhūvuḥ ||28||
[sragdharā]

aditir mātṛ-kṛtyāni svasṛ-kṛtyāni pārvati |
garutmān bhṛtya-kṛtyāni cāhṛtyātra mudam yayau ||29|| [anuṣṭubh]

[49] tad evam yadā nirṇiktatayā devagaṇas tam asikta, tadā—

kīrtir yātā digantaṃ parimala-valanāpy abhramīd bhūmi-golaṃ
maṅgalya-dhvāna-dhārā dig-anuga-kariṇām prāviśat karna-gartam |
itthaṃ sarvatra harṣa-prasara-bhara-vara-prāvṛṣā prāṇi-jāteḥ
śāte jāte'pi kamsaḥ sarāṭa-pātala-rāt-ceṣṭayā veṣṭyate sma ||30||
[sragdharā]

[50] tad evam sa vrajendra-nandanaḥ sarva-dig-gatān yadā digye, tadā tu---

yāvad viṣṇupadaṃ vibhāti parama-vyomādi tāvaty api
śrī-goloka-padaṃ praśastim ayate lakṣmī-parārdhāspadam |
tatrāpīndratayā vibhāsi nitarām govinda-nāmnā yathā
tena tvam jagad aṅga tadvad avatād ity ucire te samam ||31|| [śārdūla]

ākāśa-kusumaiḥ sārddham ākāśa-vacanaṃ tadā |
govinda iti yad vittaṃ tataḥ kim iva sādbhutam? ||32|| [anuṣṭubh]

indraś chatraṃ vivasvān bahu-vidha-madhurālanḥkṛtīnām kadambam
brahmā līlābjam īśaḥ svaracita-muralīm mādhavāya vyatānit |
anyaṃ ca svasvam arthaṃ tridaśa-pati-tatir yat punaḥ sarvam eṣām

pūrvam cāpūrvam āsīd abhavad atha tad-aṅgāvṛtījyāsu pūjyam ||33||
[sragdharā]

[51] tad evam sthite—

rājad-rājāsanam upari-gacchatra-citraṁ suramya-
bhrāmyad-vālavya-jana-yugalaṁ prasphurad-divya-veśam |
kṛṣṇaṁ dr̥ṣṭvā sura-parivṛtaṁ stabdha-netrāṇi dūrāc
citrāṇīva kṣaṇa-katipayam tatra mitrāṇi tasthuḥ ||34|| [mandākrāntā]

[52] tataś ca kṛpayā snapita-nayanāravindena govindena kṛtam ānandanam anu phullatayā
pūrvataḥ puruṣu mahendrādi-deva-guruṣu chatrādikaṁ taruṣu sandhāya, nija-hita-
nibandhāya tat-pada-dvandvam eva vandaṁ vandam amanda-bāṣpa-nisyandaṁ nijām
avajñāspadatām vijñāpya tam anujñāpya dūraṁ vindamāneṣu labdha-vigata-nindamāneṣu
vṛndārakeṣu, sakhi-sandohaḥ śandoham anuvindan mandaṁ mandam āsasāda | āsādya ca—

adrākṣīd amahīd avocad alagīd ājighrad apy acyutaṁ
chatrādyam ca cacāya mitrapaṭalī papraccha bhūyaś ca tam |
so'pi vyājam ihācacāra bahudhā sā na pratiyāya tam
kintu prītibharaṁ mithaḥ pravalayaṁ hāsas tad āvardhata ||35|| [śārdūla]

tataś ca—

iha sthitaiḥ pṛthag aparais tu bhūṣaṇair
vibhuḥ parasparam api tām abhūṣayat |
amī tadā sa-kanaka-daṇḍa-cāmaraiḥ
paricchedaiḥ svayam api tam siṣevire ||36|| [rucirā]

[53] tasminn atha rājany ati sakhi-vṛnde—

dr̥ṣṭvā devatatir vidūraratas tam sevyamānam suhṛd-
vargais tad-guṇa-rūpa-śīla-tulitaiḥ sva-pratta-tat-tac-chriyā |
tān svajñāna-vilāsa-saṅcita-phalaṁ mene tathā tām api
sva-premārjita-karma-sampadam amaṁstānyan na mānyam tataḥ ||37|| [śārdūla]

[54] tad evam ārabdhe'pi gamane stabdhe sati satīpati-prabhṛtayas tasminn abhiṣeka-
prabhavam prabhāvāntaram paśyantaḥ parasparam sādabhūtam idam udbhāvayāmāsuḥ,
yathā—

kṛṣṇārcārāci daivataiḥ sukham ayur lokāś ca gāvas tathā
pṛthvīm dugdha-bhṛtām vyadhur bahu-vidhān nadyo rasān susruvuḥ |
vṛkṣā madhv adhur uddadhuś ca girayo ratnāni nirvairatām
jīvāḥ prāpur aho mahaty apacitaiḥ puṣyaty akartṛṇi api ||38|| [śārdūlavikrīḍita]

kim ca—

indraḥ krūra-caritram ācaritavān yat tena cintāgame
cittam kampam iyarti ced giri katham cittena tad vyajyatām |

kṛṣṇas tatra ca yām kṛpām bata tayā cittam dravī-bhūtatām
āyāti svayam eva ced giri katham cittena sā vyajyatām? ||39|| [śārdūla]

[55] atha caramācalam cucumbiṣati bhānu-bimbe vilambaḥ saṁvṛtta ity avilambam eva go-
nikuramba-saṁvalanayā sakhibhiḥ samam vrajam vrajan vraja-rāja-janmā san-mānayadbhir
nirjara-vrajair upary atula-puṣpa-varṣair upacarya vrajadbhir anuvavraje, yathā—

divyātapatra-sita-cāmara-śasta-hastaiḥ
saṁsevya-māna-savidhaḥ sakhibhiḥ pragītaḥ |
puṣpa-vrajena vividhair vibudhaiḥ ca siktaiḥ
śrī-prkta-kāntir ajitaiḥ sadanam sasāda ||40|| [vasantatilakā]

niśamitam akaron niśamitam ca
dyujani-vibhūṣaṇa-bhūṣaṇāṅgam etam |
vraja-nṛpati-mukha-vrajaḥ samantād
ajani ca sāttvika-rājirāji-mūrtiḥ ||41|| [puṣpitāgrā]

[56] yat tu niśamya ramyacetā rāmaḥ sānukrośam krośamātram upavraja nijāvarajavijayam
paśyan sukha-vaśyamanās tam āliṅgya mūrdhānam āsiṅghya kṣaṇa-katipayam upaviśya,
vacana-cāturībhis tat-prasaṅgam saṅgataḥ | tatas ca nijānujena pūrvam eva svakṛte nirdīśya
rakṣitair divyeṣv api divyatā-lakṣitair analpair ākalpaiḥ so'yam agrajaḥ sva-kareṇa
virājayāmāsa | tatas ca svānujam guru-janānām agratas tādrṣatayā prayātum saṅkocam
arocayan so'yam agrajaḥ śanaiḥ sanair anaiṣit |

[57] atha tasmin dine tu go-sandoha-doha-nibandhanam tad-anubandhi-janān sandhāya
svayam tu tat-tad-udantānusandhānāya dhenu-sannidhāna eva sānandam nanda-rājaḥ
sannidhāya, vandamānam sa-rāma-sakhi-vṛndam govindam purastād vidhāya samam eva
bandhubhiḥ samam āsanam āsajjann āsāmāsa |

[58] tatra cānantaram ācaritāgatibhiḥ samyag urīkṛta-śrī-rāmānujānumatibhiḥ sūnṛta-
vādibhiḥ śrīdāmātibhiḥ sa-samājāya vraja-rājāya divyac-chatrādy-arcāmātrādiṣu samarpiteṣu
santarpiteṣu ca sarveṣu tad apracchannam eva sa papraccha—kathyatām tathyam kim idam
vṛttam vṛttam? iti |

[59] śrīdāmā prāha—vayam api go-saṅkalanāya kalita-bhūri-dūratayā ciram viramya sthitā na
samyag avagamyam tad ācarāma, kintu sāmagrīyam eva nija-samyag-rītim āvedayati iti |

[60] tato namratām vindati śrī-govinde parasparam avadhāya sādhu, śrīdāman, sādhu idam
uktam ity abhidhāya sarva evānarvācīna-gopās citra-pratikṛtaya iva dvitra-kṣaṇam
nirnimeṣatām avāpuḥ |

[61] madhumaṅgalas tūccaiḥ sahasam āha sma—śrīman vrajarāja ! śrūyatām—

gaur ekā giram ātanod atha pumān anyaiḥ sahasrekṣaṇo'
naṁsīt ko'pi karī sitaiḥ svar-udakāny āhrītya śaśvad dadau |

kaucit pañca-caturmukhāṅga-valitau stotra-prathām cakratus
te cānye ca mahāmahena siścūre gopeśa putram tava ||42|| [śārdūlavikrīḍita]

[62] atha svayam cātra sarvataś citram māṅgalikaṁ karma nirmātum yuktam iti vicārya
citrāyamāne kṛṣṇa-praṇe sasamāje vrajarāje viṣṇu-pada-cariṣṇu-vāṇīyam āvirbabhūva—

yathābhyāsiñcāma vyaṁ vrajeśitaḥ
saṁsajya govindatayā sutam tava |
samam samastaiḥ kṛta-maṅgalam tathā
tam yauvarājyena javād virājaya ||43|| [upajāti 12]

[63] atha tad etad amṛta-varṣa-dharṣitā vraja-varṣīyāmsaḥ parasparam vicārya kārya-māṅga-
maṅgalya-tauryatrika-vādanāpaurvāparyataḥ svasti-vācanādīkam ācārya-dvārā samācārya,
pratisvam api vividha-vidhāna-dāna-pūrvakaṁ parva pūrayitvā pūra-rājatayā tam
sabhājayamāsuḥ |

āgamyātha śatam śatam vraja-mahendrāṇī-pradhānāṅganāḥ
pratyekaṁ maṇi-dīpa-santati-karā maṅgala-kolāhalāḥ |
nīrājyābhisabhājya ratna-nikarair nirmañchya geham prati
sneham mūrtam ivātiyatna-valitā govindam āninyire ||44|| [śārdūlavikrīḍita]

īdṛśas te vrajādhiśa sutaḥ sūta-mukhotsavaḥ |
yo gavendratayā gām ca gām ca gām ca sukhākarot ||45|| [anuṣṭubh]
subhagambhaviṣṇu jātām jagad api kṛṣṇābhiṣekataḥ paścāt |
andhambhāvukam āsīd bhāvuka-śūnyam kulam tu danujānām ||46|| [gīti]

[64] tad evam divā-kathāyām vṛttāyām naktam api sā pūrvavad vṛttā | yathā madhukaṅṭha
uvāca—

bhaved analpaṁ kutrāpi svalpaṁ kutrāpi poṣakam |
yathānna-vyañjanam loke yathā rasa-rasāyanam ||47|| [anuṣṭubh]

[65] tasmāt saṅkṣiptam apy etad vistaravad eva mantavyam | [66] tathā hi—tasmin mahasi
nīrandhram purandhrībhiḥ samam āsām api samāganam vṛttam, yatropakaṅṭha-gatānām apy
amūṣām vastrāvagaṅṭhitāni netrāṇy atīvotkaṅṭhitāni jātāni |

[67] tasmimś ca tasya vivāha-samatāvahe mahā-mahe manasīdam asīmam ābhir vibhāvitam—

keyam jagaty aha rājati gopa-kanyā
dhanyā yayā tu karapīdanam asya gantā? |
hā yogyatām api vidhāya vidhiḥ samastām
astam nināya bata nas tam amūm dhig astu ||48|| [vasantatilakā]

[68] bhavatu, tad api kintv idam atīvānyāyām—

kulinā rūpiṇyaḥ parama-guṇa-śīlāḥ praṇayitā-
bhṛd-utkaṇṭhākaṇṭhāgata-tulita-jīvā bata vayam |
na tāvad vaṁśī tat-tad-anugūṇatām añcati jaḍā
tathāpy eṣā hā dhik kalita-hari-saṅgā na tu vayam ||49|| [śikharinī]

[69] kevaleyaṁ varākī kevala-mukha-cūṣaṇa-sukhā, yataḥ—

āliṅgya kaṇṭham urasi pratipadya kāntim
māle kaṭam prakāṭam eva sadā dadhāsi |
na śrī-harir na bhavatī tu vā jano'yaṁ
saṅkoca-leśam ayate tvam ato'si dhanyā ||50|| [vasantatilakā]

[70] tad evaṁ manasi vadantīṣu—

pūrṇām dṛṣṭim vidhi-vaśatayā kācid āncin murārer
ardham kācid vraja-jana-gatā kācid asyās tribhāgam |
kācit kiñcin na ca tad akhilam tulyatām eva dadhre
sarvāsām yan manasi cakṛpe hanta tāpāya tadvat ||51|| [mandākrāntā]

[71] atha tasyām eva niśāyām candrasālikāyām kṛta-śayanena kañja-nayanena tāsām
aparāhnetanāpāṅga-sāṅga-śara-nikara-saṅga-labdha-bhaṅge ḥṛdi samutthita-vyathatayā jāta-
niśītha-jāgaratāyām aviratāyām tāsū nijānirvṛtim vivṛtikartum tām iva ca tartum purahara-
kṛta-vitara-nava-muralikalāḥ khuralībhiḥ kalayāmāse |

tadā kedāra-rāgas tu prāpa kedāratām niśi |
gopībhir vāsanā-bijam uptam yatrāṅkurāyitam ||52|| [anuṣṭubh]

tatra ca—

tūkāraḥ khalu māthureṣu paritas tvāṅkāra-bhāṣā matā
so'yaṁ vaiṇava-gānataḥ pratipadam prāyaḥ parāmṛśyate |
pratyekam yugapat priyām niśamayan kṛṣṇo yadā tam jagau
matvā svam prati tat pratisvam api tāḥ sarvā vimūrccām yayuḥ ||53|| [śārdūla]

kim ca—

ānuṣaṅgikatayāpi sagānād
āsv adhād yad avidus tad amūś ca |
uddideśa puru yām bata sā tu
svam ca samprati viveda na rādhā ||54|| [svāgatā]

[72] tad evam alpa-samayam ayam api kalpa-cayam ayam iva kalpayitvā kathakaḥ samāpayan
kathanam ślathayāmāsa—

so'yaṁ te ramaṇo rādhe labdhaḥ kṛcchreṇa yas tvayā |
tvad-vinā-bhāvataḥ saukhyam yaś ca kutrāpi nāptavān ||55|| [anuṣṭubh]

[73] tad evaṁ saṅkṣepenāpi kathite prathite muhūrta-dvayaṁ muhūrtavad eva tāś ca te ca tuṣṇīmbhāvam āseduḥ, puṅś ca yathāyatham āvāsaṁ samāseduḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
jambha-bhedi-surendratā-stambhana-nagendra-dhara-
gavendratāmbhanam nāma
ekonaviṁśaṁ pūraṇam
||19 ||

atha vimśam pūraṇam

varuṇa-lokāloka-camatkāra-tiraskāraka-golokāvalokanam

[1] atha prabhāta-kathāyām snigdhaकाण्ठा uvāca—tad evam ekādaśī-kathā kathitā | tām ca tithim aśīthilitayā prathita-manorathām pratītya nityavad eva vraja-devaḥ samyag ullāsam upovāsa |

[2] kintu pāraṇa-kāraṇam avaśīrṇam eva dvādaśīm avaśiṣṭām avadhāya bahv-avaśiṣṭāyām api rajanyām viśiṣṭa-vidhi-balataḥ snānādi-kalanāya kalindīm praviṣṭavān | praviśya ca yathā-yatham atrasnuḥ sasnau | snātvā cāntar eva vāriṇaḥ śrī-nārāyaṇam ekāyanatayā sāgama-niṣṭham upatiṣṭhamānaḥ suṣṭhu dhyātum ārabdhavān | tatra cāyam janmata eva tan-mayatayā san-matir āsīt | tādrśa-nandana-lābhānandatas tu tatrāpy atīśayam vindati sma | tataś ca tad-vidha-dhyānāvadhānataḥ samādhim anavadhim āpannavantaḥ taḥ sarvataḥ pracarantaḥ pracetasā carāḥ sahasā samāsadya sadyaḥ svīya-svāmi-nivāsam praty eva pravāsayāmāsuḥ | eṣa nivāsa-viśeṣaś ca tasya jala-stambha-vidyā lambhitāra-bhavān svata eva bhāsvān bhāsvat-kanyā-hrada-stha-vivarasyādhaḥ-pradeśe sadeśa eva rasā-vivara-deśe niveśam āsīdati | na ca kṛṣṇa-prabhāvātā vidita-mahitānubhāvasya tasya tathānayanam nayavatām na sambhāvanīyam | sa hi nirantaram idaḥ cintayati—yad asya mad-bhāgya-jātataḥ sañjātasya sutasya yathottara-prathamāna-mānatayā parama-prema-harṣadam utkarṣam śaśvad eva paśyāma iti | tatas tad evāsakṛd eva yogam āpayitum tal-līlāyām upayoga-māyātāyā yogamāyāyā eva samayās ta ete pūtanā-gamanādivat |

[3] atha tathāveśinam eva vrajesānam yadā pāśinaḥ puratas tad-ādeśābhiniveśinas te sañcāritavantas, tadā tad-ākārata eva taḥ nirdhārayan punaś ca nārāyaṇa-dhāraṇāvantaḥ avadhārayann ayam atidarādarābhyām kṛta-divya-vastrādi-praśastitayā varaśayyām evādhīśayāmāsa |

[4] svayam ca piṭṛ-haraṇāsahiṣṇu-kṛṣṇāgamanam anantaram eva manvānaḥ sudūra-dṛṣṭi-hetum pūr-dvāram adhiṣṭhann ūrdhvam eva tiṣṭhati sma |

[5] athātratyam vṛttam anuvṛtṭyatām |

[6] yadā khalu kṛṣṇasya tātaḥ kṛṣṇā-pāthasi tan-nāthavattā-mātra-dhanānām janānām adrśyatām avāpa, tadā diśi diśi kāndiśīkās te jalam avagāhya tad-aprāptitas tad-bāhyam pradeśam āgatāḥ | āgamy ca vikrośanta eva vrajam abhigacchantāḥ, kṛṣṇa-rāmāgrānyas tān vraja-grāmaṇyaḥ kalitāsukhān svābhīmukhān eva lebhire |

[7] tatra ca vṛtte śruta-mātre parama-duḥkha-pātre sarvataḥ kṛta-mano-virāmau kṛṣṇa-rāmau vikramya sarvam atikramya, paramotkaṇṭhita-matyā jhaṭiti-gatyā pṛthivīm api ghaṭṭayantau,

tam eva ghaṭṭam ātatuh | tatra ca kṛṣṇaḥ samagra-vyagram agrajam āliṅgan riṅgad-asram
evedam aśrāvayat—bhrātar, mātaram akātaratayābhirakṣya sarva eva rakṣaṇīyāḥ, yāvad ahaṁ
pitaram ānīya sukha-vitarāṁ karavāṇi | mātary atrāgatāyāṁ tu na kathaṅcid api paryāptiṁ
paryāpayitum śakṣyāmīti |

[8] tad evaṁ kṛta-saṁvāda-mātraḥ pitaram ānetuṁ nirmita-yātraḥ saṁhanana-br̥m̥hita-
simha-lajjaḥ saṁhita-parikara-sajjaḥ pātāla-vivara-dvāra-pātram sarit-pātram anu mamajja |

[9] anantaram ca, vrajeśvarī-pradhānāḥ sarva eva tatra caraṇa-mātram ādadhānā rāmam ekam
avadhānāḥ kṛṣṇam anusandadhānāḥ papracchuḥ—kva nu yātas tavānujātaḥ? iti |

[10] sa tu tām vrajendrasudṛśaṁ visadṛśadṛśaṁ parāmṛśann uvāca—mātar, na kātaratām
āyāhi | sa tu sampraty eva janakam ādāya svajanasukhaṁ janayi-ṣyati iti |

[11] atha svamātaram uvāca—hanta, tvam api katham mām hantāsi? mayi viśvāsataḥ
śvāsamātraviśiṣṭāṁ etām pāhi |

[12] tataś ca sarva evānarvāṅcaḥ kāliyadamanaprakramatas tadvacanam aklamapramam eva
manvānās tām viśramayāmāsuḥ | kintu,

kim svapnaḥ kim u jāgaraḥ? kim athavā mūrccā kim unmāditā?
vety etat paricetum āpur asakṛd-buddhiṁ na tasmin janāḥ |
kintūtkaṅṭhitatāvaguṅṭhita-hṛdām teṣāṁ abhūd vāg iyaṁ
hā hā śrī-vrajarāja hā bata hahā śrī-kṛṣṇa kutrāsi bhoḥ? ||1|| [śārdūla]

janī-catuṣṭaya-dhṛtā pluṣṭa-cittā vrajeśvarī |
śvāsāstitā-tarka-pātram hā hā mātram jagāda sā ||2|| [anuṣṭubh]

[13] atha tuṅgācala-jala-cita-suraṅgā-praveśataḥ pracetaḥ-sadana-gatasya tasya vraja-lakṣmī-
dayitasya caritam anupacaritam avadhāryatām |

[14] yada tu te yādasāmpati-bhavanāṁ javataḥ śrī-vraja-rājam abhājayaṁs tadā sa ca tatra
sacate sma | yathā ca,

snigdha-śyāma-rucy api krud-aruṇa-dyotād adṛśyaṁ vapur
dhvānta-dhvāmsy api tivrata-śavalanād ḍṛg-rodhanāṁ ḍṛg-dvayam |
kaumalyādi-guṅṭhī roṣa-rabhasād ugrā tathā tasya gīḥ
kalpāntābhra-taḍid-dhvani-bhrama-dharān vismāpayante sma tān ||3||
[śārdūlavikṛīḍita]

[15] tataś ca—bilam valamānaḥ sa khalu jambukaḥ kva nu vartate? iti jalpa-kalanayā tasminn
avajānā-vardhanasya śrīman-nanda-kula-samardhanasya bhṛśam ardidhiṣati dṛśam ardidhiṣati
ca tejasi bahula-kolāhala-pravāham avalambamānaḥ sva-gala-valayita-celatayā kṣmāmelita-
bhālah sarva-jala-pālah śaṅkita-kaliḥ kalitāṅjalir vidūra-bhū-gata evākhaṇḍa-daṇḍavat
praṇanāma |

[16] tasya cedṛśāt kharva-garvatāvalokanāt sarva eva tan-nāthās tathā prathāñcakruḥ |

[17] tataś ca taruṇāruṇa-kamala-locanaḥ sarva-rocanaḥ karuṇayā puraḥ-saratām āsādyā sadyas tam varuṇam papraccha—te tu kutra parama-dharmācaraṇā mādiya-pitṛ-caraṇāḥ? iti |

[18] varuṇas tu galita-dhairya-sañjanaḥ sājñalitayā sāntvaṁ vaco vyānañja—puruṣottama! yatra khalu tatra-bhavāms, tatra param asāv asamaḥ parama-mahān sambhavati, nānyatra | kintu teṣām eṣām kiṅkarāṇām kiṁ karavāṇi śāsanam ātmanaś ceti tad anuśāsanam āśāse |

[19] kṛṣṇaḥ sa-śānta-svāntam āha—varākāṇām eṣām daṇḍaḥ kevalam daṇḍayitum pauruṣam khaṇḍayati | avilamba-sparśam eva tu darśayatāt tāta-caraṇa-sarojātam |

[20] atha yathādīśanti dīrṇa-dīnādīnavās tatra-bhavantaḥ iti |

[21] vāri-rājaḥ śrī-vraja-rāja-virājamāna-sadana-paryantaṁ panthānam tac-caraṇa-mūlataḥ parama-dukūlanukūlam cakāra, tatra nināya ca gopa-kula-nāyaka-kula-nāyakam | uvāca ca—[govinda nīyatām eṣa pitā te pitṛ-vatsala](#) [BhP 10.28.9] iti |

[22] idam aham jānāmy eva, tat katham anyathā carāmi? katham vā parād asya parābhavaḥ syāt? iti bhāvaḥ |

[23] tad evam varuṇasya pāśād yad bhaya-pātrāyamāṇatvam, tasmād api sva-prabhāveṇa mocakasya tasya—

upalabhya ca saurabhyam alabhyasya sutasya saḥ |
abhyāyau bahir-vṛttim sabhyānām vismayam vahan ||4|| [anuṣṭubh]

unmīlayāmāsa vilocane sa
śrīman mukham tasya ca sandadarśa |
sandarśanād eva babhūva sāsraḥ
svapnāyitam cāsravṛter amāṁsta ||5|| [īndravajrā]

[24] kṛṣṇas tu tac-caraṇa-yugala-tala-sparśa-pūrvakam tam āliṅgan unnamitavān—tāta, so'ham āgato'smi, ity adhigatavāms ca | 25] tatra dvayor api samagra-vyagratām āgacchator atha haris tu paritaḥ parīta-para-parivāra-parihāsa-śaṅkayā saṅkucita-cittas tatra cātmani ca bāspādi-vikāra-vyatiriktākāratām āsādayitum vyājahāra—tāta, paritaḥ samavadhīyatām |

[26] atha vraja-sūtrāmā paritaḥ samikṣya ca kutrāvām āgatau? iti sa-vailakṣyam putrānam ikṣate sma |

[27] sa covāca—tāta, mā tanyatām anyathā-bhāvaḥ | yathāvrajanam eva sva-vrajam vrajiṣyāvaḥ | tataḥ purataś caraṇa-kamalam avadhīyamānam ādhīyatām |

[28] tatra tu tathā kurvati vyākulatākula-kāku-pūrvam varuṇa uvāca—

kṛpālus tvam aho kṛṣṇa dvayor ekataram kuru |
danḍam vātha prasādam vā nāparādham tu śeṣaya ||6|| [anuṣṭubh]

[29] tad evam kṛta-yātratayā sthitayor api kṣaṇa-mātram avasthitayos tayor mahopacārāmś
caraṇāgrataḥ samarpitān ācaran praṇāmam ācacāra, cacāla ca sa tābhyām saha yāvad-
vivarābhyāsam | āgamyā ca tad-abhyāsam tad-vartma-bhāga-sthita-nīram vibhāgam āgamayya
tābhyām saha vrajam prati prahita-jana-prahita-mahitālaṅkṛti-mukha-paribarha-sambhṛti-
muhūrta-sukha-pūrtitaḥ kṛta-kṛtyam-manyatayā nṛtyann iva nivavṛte |

tadā tīra-sthānā vraja-jani-janāḥ prāṇa-rahita-
prabhās tad-vartmekṣā-sthita-śīthila-jīva-sthiti-daśāḥ |
pitā-putrau vārāmpati-cara-yutau nirvyathatayā
gatau dr̥ṣṭvā bhūyo'py ahaha sukha-tandrīm abhiyayuh ||7|| [śikharinī]

[30] kevalas tu baladevas tāv abhijagāma, praṇanāma ca vraja-rājam | datta-sukha-samāje
vraja-rāje tu, tam upagūhya vismṛta-bāhyatayā kiñcana cāsamūhya kṣaṇa-katipayam viramati
| punaś ca rāme punaḥ punar namati, rāmānujaḥ sahasā sahasā parikramya parama-ramya-
nija-sparśāmṛta-sparśanataḥ prathamam mātaram eva kātaraḥ punar jīva-lokam ālokyāmāsa,
kramaśas tv anyam anyam api |

samāgate pitari harer ubhāv amū
milanty api vraja-janatāmilan mithaḥ |
tadā na sā paribubudhe param param
parantu tāv akhilam avait parāparam ||8|| [rucirā]

hambā-rāvair jana-kalakalaiḥ svargataḥ puṣpa-pātair
vādyair nṛtyaiḥ stava-rava-śatair utthite'nyo'nya-marde |
śrīmān rāmaḥ paśu-samudayam vārayan loka-vṛndam
ślakṣṇālāpair api samucita-sthāna-niṣṭham cakāra ||9|| [śārdūla]

tatra ca—

svayam dattvā śubhrāsanam iha mahā-gopa-pataye
yathā-yogyam cānyān vidadhad upaviṣṭān atha balaḥ |
upānta-prakrānta-sthitim anujam āpṛcchya paritaḥ
kathām etām śṛṇvan paśupa-kulam aśrāvayad api ||10|| [śikharinī]

[31] tatrātha datta-svātantryatayā viprān āmantrya paramānnādibhiḥ santarpya tad-
abhīpsitāni vīpsayā samarpya, dvādaśyatikrama-bhiyā tat-pravaṇa-dhiyā vratam idam
acchidra-pratham astv iti prārthya, gīrbhis tad-āśīrbhis tatra sāmartyam samartha-kṛtārtham-
manyās te dhanyā bahula-kutūhalataḥ sarva eva vrajam āvrajanti sma |

[32] yatra vrajādhyakṣaḥ svayam adhvānam vrajan, madhye-suta-dvayam abhrājiṣṭa |

[33] atha kathakas tām etām kathām samāpayan śrī-vrajeśvaram praty āha—

pāṣi-pāṣena sambandhas tvayy āsīn neti kā kathā |
tad-bhayenāpi nāsīt tvat-putrasyāsyā prabhāvataḥ ||11||
tad uktaṁ varuṇenāsyā karuṇām vīrya-bhīruṇā |
govinda nīyatām eṣa pitā te piṭṛ-vatsalaḥ ||12|| iti | [anuṣṭubh]

[34] atha dināntare kṛṣṇam antareṇa sabhāntare niviṣṭā gopa-kula-śiṣṭā vraja-patiṁ prati
tatratyāṁ citraṁ papracchuḥ |

[35] sa ca loka-pālasya tasya taṁ mahodayam aihika-lokānām āloka-pathātītam astokaṁ
śloka-yāmāsa | tatra ca—mitrāṇi, citraṁ śrūyatām iti tad-vāsinām kṛṣṇe bhaktim atiriktām
varṇayāmāsa |

[36] tad-varṇanāntaraṁ tu nija-nijam antaram anu vismitānām tasminn īśvaratāmbhaka-
sambhāvanayā sarveṣāṁ eva seyaṁ bhāvanā—yadi cānaśvara-pratipatti-vaśād ayam īśvaras,
tathāpy autpattika-sneha-sampatti-viśayāśrayatā-maya-nirāmaya-sukha-dāyīti tu sadā
mukhya-vyatīta-sarva-tarṣaṁ samutkarṣaṁ draṣṭuṁ suṣṭhu muhur ullasaty eva naś cetovṛttih
| tac ca kim anena nirbādhaṁ sādhaṁ viśyate? iti |

[37] eṣa cāśeṣāṇām eṣāṁ svāpara-paryāya-jñātityā svābhedena vijñāyamānānām etad
abhijñāya, kāruṇya-jāta-yantraṇayā śighratā-paratantratayā cintitavān—

[38] aho, ete ca te te mama parama-svajanā, mayi pāramaiśvaryaṁ paryālocya sarvato'py
asambhavaṁ mad-vaibhavam anubhavitum icchanti, kintu nānubhavanti yata eva loka-pāla-
vaibhava-mātraṁ camatkāra-pātraṁ kurvanti | tādr̥ṣaṁ tad vaibhavaṁ punar eṣāṁ svagati-
mayam eva | tat tu tan-mayam api yan nānubhavanti, tat khalv avidyā-kāma-karma-
nirmitocāvaca-gatimati jagati viracitam avatāram anu sarva-sādhāraṇaṁ-manyatayā buddhi-
bādhatā eva | sā caṣāṁ,

iti nandādayo gopāḥ kṛṣṇa-rāma-kathāṁ mudā |
kurvanto ramamāṇāś ca nāvindan bhava-vedanām || [BhP 10.11.58]

kṛṣṇe'rpitātma-suhṛd-artha-kalatra-kāmāḥ [BhP 10.16.10] iti |

kṛṣṇe kamala-patrākṣe sannyastākhila-rādhasaḥ [BhP 10.65.6] iti |

[39] tathā ca—

eṣāṁ ghoṣa-nivāsinām uta bhavān kim devarāteti naś
ceto viśva-phalāt phalaṁ tvad-aparaṁ kutrāpy ayan muhyati |
sad-veśād iva pūtanāpi sa-kulā tvām eva devāpitā
yad-dhāmārtha-suhṛt-priyātma-tanaya-prāṇāśayās tvat-kṛte || [10.14.35]

ity ādibhiḥ pramita-sarvopari-mad-vaśīkāri-prema-mahimnām yadyapi nāvidyādi-mayī,
tathāpy eṣāṁ anya-sādhāraṇaṁ-manyatām asahamāno'haṁ mādiya-prema-sandoha-maya-

mohābhilāṣa-lālanā-jālataḥ sañjāyamānām apy etām tan-mayīm eva manye |

[40] vastutas tu tādr̥ṣa-premaṇṇenānādi-kalpata evānyebhyaḥ prattānavakāśām uttamarnatām gatānām apy eṣām mayy arpita-sarvārthānām gatir eva mama gatis, tad-anugataṃ eva ca mama paramaṃ vaibhavam, na punar ataḥ param api param sambhavati |

[41] tad evaṃ jalāvitur vaibhavād api pitur mama yaś camatkāraḥ, sa tu mām duḥkhākaroti | tasmād eteṣām yathā mayi premāveśas tathā naiteṣu mameti tad-anusandhānavatā mayā tad etad eṣām eva vaibhavam eteṣām eva śubhānudhyāna-maya-yogamāyānubhavataḥ sāmpratam enān anubhāvayāni iti |

[42] tad etad vicintanānantaram dinānantare punar ādi-varāha-purāṇa-vācaka-yācaka-vipra-dvārā-pura-dvārāsthānī-sthitika-vicitra-pitrādy-ābhīra-vīra-pariṣadam prati-kārtika-varti-pūrṇimā-snānam akrūrābhīṣṭa-prade brahma-hrade tūrṇam eva pūrṇa-tat-phalatām sādhayati ity avadhārayan, sāratayā dhārayaṃs tat-prātaḥ sarvāṃs tān dāyādādīn ādāya satrā tatrāgatavān |

[43] āgatyā ca sarveṇa saha tatra nimajjya, tam utsrjya, tīram āsajya, prakṛtitaḥ paratayā sac-cid-ānanda-ghanam parama-svarūpa-rūpa-rasa-gandha-sparśa-śabdatayātmārāmāṇām apy alabhya-ghanam gopānām sva-niketam etaṃ golokam āvaraka-śaktim apākṛtya vyaktīkṛtavān |

[44] tiraskariṇīm nirākṛtya vicitram divya-citram iva yaṃ khalv asya narākṛti-para-brahmaṇaḥ sva-lokatayā brahmaṇo loka ity ācakṣate |

[45] yatra kila sveṣām eva madhyam adhyāsitaṃ nija-kula-tilaka-kṛṣṇākāratayā paricitaṃ kṛta-janmādi-gokula-lilā-stuti-śruti-sākṣikatayātiniścitaṃ tam etaṃ sa-lokam ālokayan vraja-lokaḥ sarva-śokaṃ vyatītya, vismayānanda-sandohataḥ pratikṣaṇam eva sukha-samroham avāpa |

[46] tad evaṃ vyajya rajyan-manasas tān vraja-lokān golokataḥ sa daiteyārīr daiteyapīdanādi-kṛīḍām pūrayitum punar vyavadhāpitavāṃś ca |

[47] atha kathakaḥ samāpanam āha—

īdṛg vrajeśa putras te jita-lokeśa-lokakaḥ |
yas tvām ca tava lokam ca lokam etaṃ alokayat ||13|| [anuṣṭubh]

adhi goloke gopāḥ svayam adhi gopeṣu golokaḥ |
iti kalayan vanamālī yas taṃ vyānañja taṃ naumi ||14|| [upagīti]||

[48] tad evaṃ prātaḥ-kathāyām prayātāyām vibhāvarī-kathā vibhāti sma | yathā snigdhaḥkaṇṭha uvāca—

yadā yātaḥ pitrā saha varuṇa-lokam harir asau

tadā rādhādīnām sthitir iha mṛṣā kā prathayitā |
jaḍānām jāḍyam syād asukha-sukha-buddhis tu sudhiyām
na śūnyasya prāptim bhajati paritaḥ kāpi ca daśā ||15|| [śikharinī]

yadāyāsīt kṛṣṇaḥ kila varuṇa-lokaṁ piṭṛ-krte
tadā śrī-rādhāyāḥ śvasitam amunā sārddham agamat |
yadāyāsīt tasmād ayam atha tadā tatra sahasā
samāgād ity eṣā param iha kavīnām sukavitā ||16|| [śikharinī]

kim ca—

āyāte tu vraja-pati-sute pāśi-lokāt tadā kāpy
ekā rādhām anu tam anu ca snigdha-bhāvā vidagdhā |
autsukyām tad dvayam anu niśi śrāvayantī dvi-niṣṭham
ceto-vṛtter mukham iva tayor añjasā jāyate sma ||17|| [sārdūla]

[49] tatra śrī-rādhā-niṣṭham, tad yathā—

yadi mām nayasi vidhātar
lokāntaram antarā sevām |
naya mām tan-mukha-suṣamā-
sa-sukhām virahān na duḥkhitām tasya ||18|| [udgīti]

[50] śrī-kṛṣṇa-niṣṭham yathā—

ānītāḥ piṭṛ-caraṇā vāruṇa-lokāt prananditā lokāḥ |
hā rādhā mama śokād bādhā-gīṛṇā na jīrṇāsti ||19|| [āryā]

[51] atra kākvā jīrṇāsty eveti sambhāvyate |

[52] tad evaṁ sā tasyām tasminn api rahasi nivedya viśeṣataḥ śrīkṛṣṇam apy upālabdhavatī,
yathā—

rāgaṁ vināsti hṛdayam mādharma tava rocate ca tat tubhyam |
iti niyataṁ kanakāṅgī paṇḍū-bhavati sphuṭam rādhā ||20|| [āryā]

[53] tataś ca tasya sneha-vaśād deha-dravī-bhāvaṁ vyavasya punaḥ prahasya provāca—

bhavān guṇī mādharma rādhikāpi sā
yenātidūrād api suṣṭhu kṛṣyate |
rādhāpi bādham sarasā nijālayād apy
evam ārdrikriyate yayā bhavān ||21|| [upajāti 12]

[54] madhukaṇṭha uvāca—keyam vṛddhā? yatas tatra nānya-janasya praveśaḥ sambhavatīti
pūrvam nirṇītam |

[55] snigdhaṅṅhaḥ sahāsam āha—paurṇamāsy eva nānā-veśena tatra praveśatīti |

[56] atha tadārabhya—

niśītham niśītham tadāsau prakarsād
agāsīn muralyeti tathyaṁ mṛṣā na |
amūs tu pratiyuh sphuṭam marma-bhedī
sa vā kaḥ śarair yaś chinatty āsu sarvam ||22|| [bhujāṅgaprayātā]

niveśe samveśe mathi pathi jane pāthasi vane
harir yady apy udyan pratiharitam eva sphuritavān |
sphuṭam draṣṭum spraṣṭum tadapi tad-alabdher vidhurajād
dadhe rādhā-bādhā tad-anadhigamād apy adhikatām ||23|| [śikhariṇī]||

[57] atha samāpanam—

īdrśas te patiḥ śyāme yat-kāntes tvam parā gatiḥ |
atrābhilāṣaḥ śobhā vā kāntir ity adhigamyatām ||24|| [anuṣṭubh]

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
varuṇalokāloka-camatkāra-tiraskāraka-golokāvalokanam nāma
viṁśam pūraṇam
||20||

athaikaviṁśam pūraṇam

kumārī-vastra-haraṇa-sukumārī-samasta-karṣaṇam

[1] tadānīm punaḥ snigdhaḥaṇṭha uvāca—

[2] atha garga-kṛta-vraja-varga-bheda-maya-samayataḥ paścād udbhūtāḥ kāścid anyāś ca dhanyāḥ prabhūtā nānā-kula-prasūtā yā vraja-kumārikāḥ svabhāvataḥ kṛṣṇa-bhāvānusārikās tāsām kaumāra-pāram ārabhya vāsanā varṇanīyā yathā,

kumārīṇām tāsām aghajiti patiḥ syād iti rucir
yadā jātā tarhi pratipadam upāyākṛta-dhiyām |
vidhu-śrīṇām śasvad bata bahula-pakṣa-sthiti-juṣām
tamaskṛd-viśvasmīn ahaha kṛśatā nityam ajani ||1|| [śikhariṇī]

[3] tataś ca tad-artham anurahasām nānā-devatām arthayamānā vyartham iva bhramanti sma |

[4] prārthanā ceyam—

vrajeśitroḥ sadma vāsaḥ param śvasuratānayoḥ |
kṛṣṇa eva patir bhūyān mama janmani janmani ||2|| [anuṣṭubh]

[5] tataś ca kadācit kālindīm anu parasparam vindamānā babhūvuḥ |

[6] yuktaṁ ca tat, yataḥ—

ekam padam uddeśyam
bhavati samantād bahūnām cet |
vividha-bhuvām api teṣām
milanam ghaṭate yathā sa-tūrthānām ||3|| [udgīti]

[7] militānām tāsām parasparam hārdam api jātam | tathā hi—

diśi diśi jātāḥ snigdha vyatimilitāḥ suṣṭhu bibhrati sneham |
medura-mudira-samūhe muhur api yasmāt tathā drṣṭam ||4|| [āryā]

[8] tatra jāte cāsaḥārde hārdam api parasparam vyaktam | yataḥ—

hnutam apy ekāśrayiṇām
hṛdayam vyaktim mitho yāti |

tat tu vyatimilitam ced
vada tarhi syāt pidhānam kim? ||5|| [upagīti]

[9] tataś ca parasparam hr̥d-bāṣpam udgīrṇavatīnām dr̥g-bāṣpam api vikīrṇavatīnām tāsām
daśānta-daśāvaśāṅgatayā sambhāvyamānānām anukṣaṇam sukhā-kāṅkṣiṇī pārikāṅkṣiṇī-veśa-
viśeṣam vindamānā tatra vṛndā gatā |

[10] sā hy evam purā cintitavatī—rāga eva khalv āsām vrajanāgarasya tasya samāgamāya
vāgagocaraśaktibhāg avasīyate |

[11] rāgaś ca loka-rīti-maya-praṇayata eva jāgarūkatayā garīyān varīvartīti
devatāntarārādhanam eva sādhayitavyam, na tu tad-ārādhanam iti |

[12] athāgamyā ca tat-kṛtābhivādāna-sva-kṛtābhivādāna-vidhau labdha-vidhau sābhidadhāti
sma—[13] aham atraiva vane vasantī bhavatīnām bhāvavatīnām avasthāḥ paśyantī dayā-
vidīrṇa-hṛdayā samāyātāsmi | tad iyaṁ mama siddhā vidyā sva-karṇānubiddhā vidhīyatām |
nātiprayāsa-bhāvitatā ca bhavatīnām bhavitā, kintu māsa-mātram atra śramābhāsaḥ | [14] sā
khalu mantra-mayī yogamāyā mayā dayāvatī sādhitāstīti |

[15] tad evam tāsām karṇa-vivaram anu mantra-varṇān nidhivan nidhāya tad-vidhim api sa-
vidhim abhidhāya mudāntar-hitavatī sāntarhitavatī | tataś ca tās tad-upadeśa-lagnāḥ parama-
sukha-magnā babhūvuḥ | yataḥ—

nityam tāvad analpa-rāga-mahimā sarvaṁ sahāyīyati
prāpnoty eṣa tu yogya-kalpam atha ced dhatte sad-ullāsītām |
tasmiṁś tādṛg abhūd guruḥ svayam asau śaktiḥ parā vaiṣṇavī
pūjyā mantra-varaś ca vāñchita-dharas tāsām itaḥ kiṁ sukham? ||6|| [śārdūla]

[16] ataevāmūr viśramya mārگاśīrṣya-śīrṣyāmāṇatā-labhya-pratipadam ārabhya saṁgatya
vratam ārabdhavatyāḥ | yatrārūṇa-kṛtārūṇa-guṇa-prasaram avasaram anu parasparam gṛha-
visarataḥ samākāraṇāparā vyatibaddha-karā yamunā-gamana-tat-parā gāna-parāyaṇā
babhūvuḥ; yatra paraspara-parīhāsa-prāyatayā nijābhīprāyaṁ vyañjayāmāsuḥ | yathā—

tvām upayantā sakhi vanamālī |
sakala-śubhākara-vara-guṇa-śālī ||dhru ||
yatra vraja-patir ita-rucir ucitām
vārtām cālayitā sukha-sacitām ||a||

śrutvā tat tava mātara-pitarau
sukham ayitārau kṛta-dhana-vitarau |
harir api mudam iha hṛdi gopayitā
sakhībhīr narmaṇi yaḥ kopayitā ||b||

gaṇaka-nidiṣṭa-tare sudināhe
veśam dhāsyati sa nijavivāhe |

nīla-rucī-cita-gaura-dukūlam
ghana-capalābhirucām iva mūlam ||c||

antara-vasanaga-kañcuka-pītam
citra-pracchada-ruci-parivītam |
mukuṭa-kirīṭa-tirīṭa-virājam
alakāvali-maṇi-citraka-bhājam ||d||

kuṇḍala-maṇḍita-gaṇḍa-vibhāgam
tāmbūla-cchavi-jid-adhara-surāgam |
adharāvṛṭtaye kara-dhṛta-celam
graiveyakam anukṛta-maṇi-melam ||e||

sāṅgada-kañkaṇa-mudrika-hastam
āvāpaka-dhṛti-valayita-śastam |
hāravalita-hṛdi dhṛta-maṇi-rājam
vanamālādika-mālya-samājam ||f||

maṇimaya-śṛṅkhala-lasad-avalagnam
caraṇa-vibhūṣaṇa-gaṇa-ruci-magnam |
veṣe cāsminn etad apūrvam
yat tu na dr̥ṣṭam kvacana ca pūrvam ||g||

aṅgam bhūṣaṇam api kila sarvam
sarvābharaṇam svayam iti garvam |
atha maṇi-śakaṭādhiṣṭhitam etam
kalayiṣyanti suhṛdbhir upetam ||h||

taṁ janyānām śakaṭa-parītam
kusumair varṣiṣyanti sagītam |
śakaṭa-dhvani-yuta-vādyā-śatena
mudam āpsyati sa svayam api tena ||i||

tad-dhvani-kalanāt tava sakhi cittam
dhṛtam api yatnād bhavitā bhittam |
sa yadā gantā dvāra-sadeśam
sakhi visṛjeḥ sukha-mūrcchā-veśam ||j||

tam upavrajitā sā tava goṣṭhī strī
tatir api gāsyati bimboṣṭhī |
upayānam tad-vādyā-vitānam
gāli-prāyam tad api ca gānam ||k||

sārātrika-nirmaṇchana-dr̥ṣṭim
kartāras te sa-kusuma-vṛṣṭim |

maṇḍapa-varam upanīte śyāme
sukha-sammardo bhavitā rāme ||||

gopendrādika-gaṇa-pūjām anu
narma-kutūhalam udayed varatanu |
pūrvam vidhim api kṛtvā sadvidhi
āneṣyanti tvām iha sahanidhi ||m||

varapuratas tvām śithilitagātrīm
sthāpayitāraḥ priyaratipātrīm |
tātas tava karam atha dadhad abalam
grāhayitā varakaram anu sajalam ||n||

tatra ca bhavatī sumukhi sukkena
kim bhaviteti jñātā kena? |
kim bahunā, tava karasaṁyamanam
kṛtam iva paśyāmy amunā kamanam ||o||7|| iti | [mātrāsamakā]

[17] tad evam yamunām prāpya drutam eva gānam samāpya velāyām bālya-cāpalyena kalye
projjhita-celā eva mithaḥ kṛta-melā velāyām nimajjanti sma | nimajjya ca—kaṣeyatayā
kṣālanām vināpi na pariheyam iti tad eva celam paridhāya sevyāyā devyāḥ saikatām arcām
arcitām vidhāya mantram anusandhāya dhāma samāyānti sma |

[18] tad evam tāvan māsam yāvad vidhāya tat-pūrika-dinam vratasyāpi pūrikam jātam iti
paramānanda-pūraṇataḥ sūrajā-pūram anu dūranirjanatā-jāta-nirvṛdatayā kṣaṇam akriḍan |

[19] tad evam pūrva-pūrvam jānan vraja-rāja-nandanas tuṣṭa-manāḥ kumāra-catuṣṭayam
anuvīdham vidhāya tatra prasthāya guptam upta-cittatayā tāḥ paśyati sma |

[20] ye khalu dāma-sudāma-vasudāma-kinikiṇi-samjñās tasya prajñāhankāra-citta-manasām
bahih-prakāśatayā labdha-samajñās tantra-vijñātr̥bhir vijñāyante, ta ete hi kumārā jāta-catuḥ-
pañca-varṣāḥ paraspara-savayaskatā-dhṛta-harṣāḥ kṛṣṇād anudinam āsādita-prema-varṣās
calanārambhata eva—kutra yāmaḥ? iti pṛcchanta eva gacchantaḥ kṛta-tat-saṅgam āgacchanti
sma | tad evam—

saṅge vidhāya caturaś caturaḥ kumārān
āgamyā tatra kara-vārita-tat-prahāsaḥ |
namr̥bhavann alam alakṣitatām prapadya
sadyas tad-amśuka-cayam sa harir jahāra ||8|| [vasantatilakā]

hṛtvā sa satvara-kadamba-nagādhiroha-
pūrvam sa-ḍimbha-nikaraḥ sphuṭam ujjahāsa |
śrutvā prahāsam atha gopa-kumārikāṇām
vargaḥ samam sabhayam ūrdhvita-dr̥ṣṭir āsīt ||9|| [vasanta]

gambhīra-svara-saṅgataṁ tad-itarānuddbhāvya-bhavya-śriyaṁ
hāsaṁ taṁ paricitya bālya-valitās tāḥ prekṣya cānyo'nyataḥ |
vastrāṇy apy anabhikṣya tatra vidhṛtāny uccaṁ tu vakṣaḥ-sthalaṁ
kṛtvā nīcam udakta-vaktram udake nyak-cakrire padminiḥ ||10||

[śārdūla-vikrīditam]

atalina-nalina-vanānām bhramam iha cakrur mukhāni tāsām na |
hemante tad-ayogāt kintu nyak-kāram evātra ||11|| [āryā]

tataś ca,

kṣaṇam adhi jala-madhyam tasthur ānamra-netrāḥ
punar udayati śīte'drākṣur etāḥ kadambam |
api harir adhiśākham gupta-mūrṭiḥ purāsīt
punar avṛttim ayāsīc cātma-lakṣāya tābhiḥ ||12|| [mālinī]

tāsām jalastha-vapuṣām vadaneṣu kṛṣṇa-
syārūḍha-nīpaka-taroḥ sahasā dṛg-antaḥ |
padmeṣu padmapa-kalām adadhād amuṣmin
yāsām ca nīrabhṛti cātakarītim āpa ||13|| [vasantatilakā]

tataś ca—

uccakair jahasur bālās cukruśus tatra bālikāḥ |
ūcuś cedam tu vaḥ kṛtyam vrajādṛtyam bhaviṣyati ||14|| [anu]

[21] atha kṛṣṇena muhur api śikṣitā bālāḥ procuḥ |

[22] tatra prathamam, yathā—

kṛtyam vā kim akṛtyam vā na vidmo vayam aṅv api |
śikṣārtham kintu vaḥ prāptā vikṣyājñāsiṣma tat punaḥ ||15|| [anuṣṭubh]

[23] atha sarvāḥ salajjam paraspam ikṣitvā punar ūcuḥ—

yaḥ kaścic chikṣakas tasmād bhavadbhiḥ suṣṭhu śikṣitam |
abhyasyatha vraje tac ca sva-guror māna-vṛddhaye ||16|| [anuṣṭubh]

[24] punas tac-chikṣitā ḍimbhāḥ procuḥ—

kimartho'yam upāmbhas tan na vidmas tu kiñcana |
bhavatyo jala-cāriṇyo vayam vṛkṣāgra-gāmināḥ ||17|| [anu]

[25] tā ūcuḥ—

vikrāntir luṅṭhatām yoga yad vaḥ śākhāragāmitā |
dīnatā luṅṭhitānām syād yan naḥ salilagāhitā ||18|| [anu]

[26] atha śrī-kṛṣṇaḥ svayam eva sa-kopa-vismayam iva vakti sma—kim luṅṭhitam bhavatīnām?

[27] tā ūcuḥ—aho bata! katham asmākam asaṅkhyatayā duḥsamvaram ambaraṁ samvaraṇam āpadyate?

[28] śrī-kṛṣṇa uvāca—bhavatīnām ambarāvaraṇatā vidyata eva, tad ambaraṁ vā katham apahāreṇa samvalanam avalambatām?

[29] tā ūcuḥ—

ambaram apy ambaratām āsādayitum tavāsti sāmartyam |
iha dāmodara cauryam kiyad iva śauryam samarpayatu? ||19|| [āryā]

[30] atha kṛṣṇaḥ sa-smayam āha sma—na nagnā etāḥ pāthasi magnāḥ | tad idam tu mayā parihasitam eva | dṛṣṭam bhavadbhir duṣṭhu-prakṛtīnām ākṛti-mātra-suṣṭhutā-yutānām āsām anuṣṭhitam; yan madīyāny eva śastāni vastrāṇi vihārataḥ samasta-vyastatayā yatra tatra visrastāni | tāny etā daridrāṇām kanyāḥ sphuṭam anyāyatayā paricitya ca vicinitya paridadhānā, mādrśas tu dṛśaḥ sakāśād gopanaṁ kāmayaṁānā bādham jālam evāvagādhāḥ | yāni khalv atisvacchānām tigma-cchavi-kanyā-jalānām antar apracchannāny eva lakṣyante, yāny eva cāsām jala-magna-pratyāṅga-lagnāni svarṇa-savarṇa-varṇāni varṇā iva nirvarṇyante | tasmāt plavanta eva bhavantaḥ pratyekam etāḥ kara-grhīta-karāḥ samānayantām |

[31] tad etad avadhārya tīra-paryantam avatīrya sambhrama-pratikṣitālpa-kālān kṛṣṇājñā-pālān bālān amūḥ pratyūcuḥ—[32] katham stambham avalambadhve? niḥsaṅkam eva saṅkrāmata |

[33] sakhīḥ prati ca prāvocan—atraivānīya pānīya-vāsa-sukham luṅṭhākān etān ākuṅṭham āsādayata |

[34] atha tān prati ca—

āhara-vasanām āhara- vanitām yasmāt kriyām sadādhīdhve |
kātyāyanī-prasādāt tam api vikarṣāma toyāntaḥ ||20|| [āryā]

[35] atha tad etac chrutavanta eva drutavantaḥ skhalanta iva nīpa-tarv-antam āsadya sadyas tam eva tarum āruruḥḥ |

[36] kṛṣṇas tu sa-hāsam spaṣṭam idam abhyacaṣṭe—aho, śubhamyūyamānānām āsām ahānyutā bhavatīnām bhavatu, paśyāmas tatra-bhavatiṣu devatā-prabhāvam | yāvad eva tad etam udavāsam urīkṛtya bhavatyas tiṣṭhanti, tāvad vayam api dhṛta-niṣṭhās taror upariṣṭād eva nabho-vāsam urarīkṛtya tiṣṭhāma |

[37] atha tatra tad-uttaram urarī-kurvatyāḥ sarvāḥ saśleṣam ātma-hṛd-gatam udgamayāmāsuḥ—

na nādeya-bhayam tasya tarau yasya bhavet sthitiḥ |
pātra-sātkṛta-gātrāṇām pṛcchyā nādeyatā punaḥ ||21|| [anuṣṭubh]

[38] tataś ca tan-mukha-tuṣāra-karatas tuṣāra-kara-taraṅga-nikarataś ca kampamānāḥ sa-
narmānukampam amūr ayam uvāca—

[39] aho, hima-śratha-ślathāṅga-sandhayaḥ parama-durbalāḥ ! sarvābhir evārvāg āgamyatām |

[40] tās tu bhrū-bhaṅga-saṅgatam ūcuḥ—punaḥ kim artham āgamayitum arthayase?

[41] kṛṣṇa uvāca—vanadevatayā hṛtam mayā tu prasahya tasyāḥ samāhṛtam vāsaḥ
samāsādyatām |

[42] tā ūcuḥ—kim ataḥ śeṣam anveśāmaḥ?

[43] tad etad uktvāntar-vāriṇa eva prasārīta-karāḥ kiñcid abhyānañcuḥ | kṛṣṇas tu sāṅguli-
vyaṅgam uvāca—aye śata-patra-patra-netrāḥ ! savidhe'trāgamyatām |

[44] tā ūcuḥ—tavaitad ehīham karma katham iva?

[45] kṛṣṇa uvāca—mama drṣṭir visrṣṭiś ca viśiṣṭatām āpnoti' iti |

[46] tā ūcuḥ—tarhi kim arhitam bhavet?

[47] kṛṣṇa uvāca—grahaṇātivṛttir vastra-parivṛttiś ca na syāt |

[48] tās ca parasparam ūcuḥ—aho mugdhāḥ! vañcayitum eveyam prapañcanā |

[49] kṛṣṇas tu tāḥ sandarśya jihvām sandarśya babhāṣe—satyam evedam bravīmi, nāsatyam |

[50] tāḥ punaḥ pratyūham ūhamānā vyatyūcuḥ—aho, mūḍha-buddhayaḥ ! suvyaktāntar-
nigūḍha-hāsaḥ parihāsa evāyam asya |

[51] kṛṣṇas tu gūḍham api smitam agūḍha | samūḍha-priya-vadyatayāpy avādīt—hanta, nahi
nahi, yasmād vrata-kṛśatayā bhṛśa-dayā-viṣayā eva yūyam, na tu dūyamānatām arhatha |

[52] tā ūcuḥ—

sprhayāluś cānya-vastram grhayāluś ca yaḥ sa tu |
śītalūṣu dayāluś ced āścaryātiśayālutaḥ ||22|| [anuṣṭubh]

[53] bhavatu | visrabdham vadata, kadā satyam vaktum ārabdham tatra-bhavadbhiḥ?

[54] kṛṣṇa uvāca—kadāpi nānṛtam vacasi kṛtavān asmi |

[55] tā ūcuḥ—kaḥ kathayati?

[56] kṛṣṇa sa-hāsam uvāca—aho, kūṭakūṭam ghaṭayamānaḥ! yady anyathā manyadhve,
parama-dharma-parān etān eva sametān pṛcchata?

[57] tā sahāsam ūcuḥ—satyam ete bhavataḥ prāpta-marmāṇaḥ sa-dharmāṇaś ca dṛśyante |

[58] kṛṣṇa uvāca—hanta, muṣṭi-sambadhya-madhyamāḥ, pratītim atītha cet pratyakṣata eva
lakṣyatām | sarvābhir evāgamyā na vā sarvān atirekayā kayācid ekayāpi |

tataś ca—

tasya tat kṣvelitam śrutvā
bālāḥ prema-pariplutāḥ |
vrīḍitāḥ prekṣya cānyo'nyam
jāta-hāsā na nirayauḥ ||23|| [BhP 10.22.12] iti |

tīre gantum lajjā sthātum
nīre ca śītam ity ubhayam |
samajani jādyam yugapat tad
imās tatraiva kiñcid abruvata ||24|| [anu]

vraja-nṛpa-kula-ratna tvaṁ vraja-prīti-śālī
vraja-jana-mahanīyaś cāsi yācāmahe tat |
vayam atitara-śīta-vyagratā-grasta-cittā
vitara vitara vāsaś cānyam mā ca kārṣiḥ ||25|| [mālinī]

[59] kṛṣṇa uvāca—mamānayaṁ ko vā nayana-viśayaḥ kṛtaḥ? pratyuta sat-kula-
prabhavatīnām bhavatīnām vana-devatāhṛta-vastrāṇām sāhāyā eva kāryam iti tathā
mayārabdham asti | na tu bhavatīnām cela-cela-pracaye mādrśām abhilāṣa-melaḥ sambhavati |
tasmād asmat-paritoṣa-poṣaṇāya yadi kiñcid api dattha, tadā tan-madād eva devatā-virodham
apy anurodha-viśayī-kurmaḥ |

[60] atha tad etad evam avadhāritavatyāḥ kātyāyanī-vratavatyas tad etan manasi
vicāritavyaḥ—hanta, yad asmābhir manasi rañjitaṁ, tad evāyam vyañjitaṁ kartum prayatate |
tasmād asmākam ayam eva samayaḥ | kintu kim api lakṣyam evātra lakṣyam, tad api svata eva
labdham yat pṛthu-śīta-bhītatādīkam atra prakāṣam eva ghaṭate |

[61] atha taṁ prāhuḥ—hā, hā, drutam anena haimanena pavanena śīta-parītatayā jīvana-
viparītatām vayam āyātāḥ, tasmān marma-bhedakam narma vṛthā mā kṛthāḥ, kintu vastram
eva sevaya | yad vā vāñchasi, tat tu lāñchanam aṅgikṛtyāpi kariṣyāmaḥ |

[62] kṛṣṇaḥ sa-smitam uvāca—hanta, yadi madiṣṭam dāsyatha, tarhi dāsyam eva svīkuruta |

[63] atha tās cintayāmāsuḥ—hanta, sahasā marma-sparśe karmaṭhatām eva labdhavān asau | bhavatu, vāyam api narmāśritya tad eva śarmāṅgī-kurmaḥ |

[64] spaṣṭam ca procuḥ—[śyāmsundara te dāsyah](#) [BhP 10.22.15]

[65] kṛṣṇas ca sa-smitam āha sma—tatra ca yan mamoditam, tad anumoditam purataḥ kuruta |

[66] atha tāḥ parasparam ālocana-pūrvam nikocita-locanam ūcuḥ—bhavatu, [karavāma tavoditam](#) iti |

[67] tad evam api kṛṣṇe sa-trṣṇe'pi tuṣṇim eva sthite punar ūcuḥ—[dehi vāsāmsi dharmajña](#) iti |

[68] atra cānyathā nijāṅgikāra-sabhaṅgī-bhāvād dharma eva marma-bādhāyām nātmānam samvarmayed iti bhavaḥ |

[69] tathāpi tathā sthite tasmin kautuka-nigūḍha-smite punar ūcuḥ—no ced rājñe bruvāmahe' iti |

[70] atra ca bhaya-nirmuktam imam tad-yukta-mātram ācaritum uktam idam na tu vastutaḥ |

[71] tad eṣa vyāja-padena rāja-padena yaṁ viśeṣam abudhyate, tam eva budhyatām nāma nikāmam ity abhiprāyaḥ |

[72] kṛṣṇas ca tad-upayuktam uktavān—aho, kadā dāsyo bhaviṣyatha? kadā vā mayoditam kariṣyatha? tat tu nopalabhāmahe | yadi vettham satyam eva, tadā gaty-antarām antarā, jalād utthāya sarva-sampad utthāya smitena sametam eva sameta, na tu sūkṣmayāpi rukṣatayā | na cen, mithyā-saṅkalpa-jalpānām tata evādharmā-marma-kalpānām sāhāyām asmābhiḥ katham vā prathanīyam?

[73] tathāpi tāsām anutthānam uttāṅkya kaṭhinatā-ghaṭitam ācaṣṭe—na vāyam vṛthā kṛtāsānām kanyā-pāsānām vaḥ sambandham anurundhmahe | kintu—

idam ca me dayālutvam eva budhyadhvam aṅjasā |
no cen nāham pradāsyē kim kruddho rājā kariṣyati? ||26|| [anuṣṭubh]

[74] atra ca rāja-padam vyājāya vyājahāra | tataś ca maunam pratilabhya tāsām bhayam upalabhya, tena karuṇa-sabhya-śiromaṇinā pratyayam ācārya, kathaṅcit pratyaye cācarite śītārtatā-nirvarti-vārtatām āhartum vṛīḍā-nivīḍa-jāḍa-vapuṣo'pi jāḍād utterur iti vārtayanti | tad yadi tathā syāt tadā vastutas tu tat-kāraṇam idam astu—

prārthyam cet phalati tadā bhajema
deham no cen no'ti samayasya yaiva sīmā |
tāsām sā yadi viphalā kva tarhi lajjā

nirvastrā gati-vidhaye himam tu lakṣyam ||28|| [praharṣiṇī]

[75] tad evam kathaṅcid udakād uktās ca tā na vyaktāvayavā jātāḥ | kintu—

hasta-pallava-kṛtāgra-vastrīkāḥ
keśa-viṣṭi-dhṛtāparāmbarāḥ |
ādi-niṣṭhita-kaniṣṭha-dārikāḥ
kubjikāvad amilan kumārikāḥ ||29|| [rathoddhatā]

[76] tataś ca—paśya kṛṣṇa, paśya sarvatas trastā etā loptrāṇi vastrāṇi pāthasy eva srastāni vidhāyāgatā iti samlapyā prabala-hāsam valgati bāla-varge, haris tv idam bhāvitavān atīva dayām ayāmāsa | yathā—

śāsadhara-tanvā tulanām āhata-lakṣaṇatayā yayur yad api |
tad api ca tām sahasāmūr āhata-lakṣaṇatayā jigyuḥ ||29|| [āryā]

etāḥ sat-kula-sambhavā varam aho vāñchanti dehavyayam
na vṛḍākṣayam evam apy atha daśām etām gatā mat-puraḥ |
bijaṁ cātra parantu mad-vimukhatāśaṅkā tataḥ kuṅṭhatām
utkaṅṭhā kiratī vilōṭhayati mām āsām nijāsarmani ||30|| [śārdūla]

[77] tathāpy āsām suṣṭhu tan-niṣṭhām niṣṭāṅkayitum paṅka-darśinam mano-ratha-sparśinam pariḥāsam apy atīva spaṣṭayitum cittam idam utkaṅṭhate | yadā gatā api saṅkocāvagāhataḥ parasparam āhata-prakāśāvayavā eva tiṣṭhanti iti |

[78] prakāśayann uvāca—are re, capalāḥ, katham bhavanto hasanti? etāḥ khalu nagnikā eva katham nagnikā-bhāve doṣam arhanti?iti |

[79] atha punar vastra-kadambaṁ kadamba-skandha-sandhi-viśeṣe sa-pratyāhāram tat-pratyakṣa-samvalitatayā sandhāya prema-bandhāya sa-smitam tāḥ praty evam āha sma—[80] dāsyāṅgikāra-kāraṇāt pradāsyāmy eva tāny etāni vastrāṇi | kintu pūrvam aśakya-nirṇayaḥ, samprati tu nirvarṇya nirṇītaḥ, so'yaṁ sad-guruto yajata-namatām prāptavatīnām bhavatīnām durnayaḥ sapadi mām vivarṇayan vartate | tad etad avadhāryatām bhavatībhiḥ—

śambaram praviviśe bimbādharam
yat tad eva jaladevahelanam |
chidram āvaritum atra tadvrate
śīrṣabhākarayugam sa namyatām ||31|| [rathoddhatā]

[81] tās tu tatra sāpatrapa-cittās ca parama-bhīti-bhittās tathākāryatayāvadhārya paśyata ke'pi śabdāyante iti bālānām dṛṣṭiḥ pratārya patir eva devatā iti vicārya sa-parihāsa-vilāsa-vyājatas tam eva namaścakruḥ—svāmin, namas tubhyam iti |

[82] tataś ca kṛṣṇaḥ sa-kautuka-tṛṣṇayā tāsām prati pratīkam sandṛśya, snigdhatām vidagdhatām api parāmṛśya, labdha-prasāda-melaḥ khelā-valitam celāni yathāśvam

arpayāmāsa | yatra ca—dr̥ṣṭi-patha-sevanād eva bhavatīnām puṣṭi-dīrghatādikaṁ mama
muṣṭi-gataṁ jātaṁ, katham anyathā samarpaṇaṁ kuryām? ity evaṁ tuṣṭim dadānaḥ sva-
vicakṣaṇatām lakṣayāmāsa | kintu—

prātikūlya-vacanaṁ ca sauhr̥dād
ānukūlyam abhigamya śarmadam |
paśya vastra-haraṇādinā hariḥ
pratyuta pramadayām babhūva tāḥ ||32|| [rathoddhatā]

[83] tataś ca vṛkṣād avatīrṇavati tasmin,

lajjā-saṁvaraṇārtham asaṁvara-madhur bālā bhṛśam lajjitās
tarhi svāṅga-vṛtīm dadhur muhur aho vyaktāntaraṅgarati |
kṛṣṇād alpa-vivṛtta-vakra-kamalās tasthur dr̥gantaḥ punas
tatrāgād vraja-subhruvām ahaḥ bhoḥ kāmasya vāmā gatiḥ ||33|| [śārdūla]

tataś ca—

bhṛṅga-śreṇya ivāmbhojaṁ rasa-pūrṇaṁ kumārikāḥ |
bharṭṛ-kāmās tadā kṛṣṇaṁ varītuṁ paritaḥ sthitāḥ ||35|| [anuṣṭubh]

[84] atha teṣu cākarāleṣu bāleṣu—cala cala kimvā karaṇīyam atra? iti kara-dvayaṁ vasaṇādi-
parikara-cayaṁ cākṛṣya hr̥ṣyatsu vitarāṇīyaṁ varam ambara-hāritāhārī hariḥ svam
anusāṁhitavān | tataś ca—

tāsām vijñāya gopālaḥ sva-kara-sparśa-kāmyayā |
dhṛta-vratānām saṅkalpaṁ kalpayāmāsa siddhidam ||36|| [anuṣṭubh]

yathā—

svasyārthaḥ sa tu yad vibhāti parataḥ svīyaṁ samārādhanam
mayy āviṣṭa-manās tv anādaram athācaryātra mā bādhayati |
tatrādye svayam asmi śaśvad upamā yūyaṁ dvitīye tataḥ
saṅkalpo nirupadhir eṣa bhavatiṣv evātīsatyo mataḥ ||37|| [śārdūla]

sarpīr-bhṛṣṭam āguḍa-kvathitatām āptās ca dhānā yathā
vasyante svayam eva bijavad amūs tanvanti nānya-spr̥hām |
man-mātra-spr̥hiṇām mādiya-bhajanam no tadvad anya-spr̥ham
kintu syād rasanīyarūpam iti ced yuṣmākam āstām kathā ||38|| [śārdūla]

[85] tad evam ākarṇinīr vara-varṇinī sadya eva gāndharva-parva sampadyatām ity
abhiprāyatayā sāpatrapa-nayanāḥ svīkṛta-maya-samayam apekṣamāṇāḥ prati samardhakatayā
samardhakatām gacchan punar accham uvāca, yathā—

mithaḥ svīkāraḥ syāt pariṇaya-vidhis tat-parikāraḥ
pare te te dharmāḥ sa punar udabodhi svayam iha |
ato yūyaṁ siddhā vraja-gamanam evādya kuruta

kṣapāyām kasyāñcit kila milanam apy āśu bhavitā ||39|| [śikharinī]

[86] tad evaṁ tābhyaḥ pratiśrutavati tasminn adhikam eva tāsām āveśo jātaḥ | yathāha śrī-śukaḥ—

ity ādiṣṭā bhagavatā labdha-kāmāḥ kumārikāḥ |
dhyātyas tat-padāmbhojaṁ kṛcchrān nirviviśur vrajam || [BhP 10.22.28] iti |

tathā hi—

akṣibhyām vaktra-bimbād bhuja-yuga-rucibhān madhya-bhāgān nitambād
ūrubhyām jānu-yugmāt pada-sarasi-ruha-dvandvam āpur murāreḥ |
vrīḍā-namrāḥ sva-dṛgbhyām ahaḥ mṛga-dṛśas tad-viyuktau tu tat tat paścād
dṛṣṭam padaṁ tu pratipadam udabhūd antare lagnam āsām ||40|| [sragdharā]

dve cittavāsasī nītvā kumārīnām param dade |
na pūrvam tu nirākāram gopanīyam atīva saḥ ||41|| [anuṣṭubh]

yat tarhy antima-ghasra-pūryam api tā devy-arcanam san-madād
vismṛtya vrajam eva jagmur abhavaṁs tenaiva pūrṇa-kriyāḥ |
premnā yasya tu tac ca tac ca laṣitam tasyātha sāksāt-phalaṁ
kṛṣṇāṅgī-kṛti-śarma ced vavalire kim śiṣṭam iṣṭam param? ||42|| [śārdūla]

[87] madhukaṅṭha uvāca—māsikam iṣṭam anu miṣṭam miṣṭam bhuktavati devī katham iṣṭa-
dānārtham āgamanam muktavati?

[88] snigdhaṅṭha uvāca—

rāga eva kila siddhi-kṛd āsām
nāsmad arcanam iti pratipadya |
nāgamad vara-vidhāv iha durgā
kintu rāga-viśayaḥ svayam eva ||43|| [svāgatā]

[89] madhukaṅṭha uvāca—nūnam etās ca gargeṇaiva govindād apetāḥ kṛtāḥ |

[90] snigdhaṅṭha uvāca—kṛtāḥ, kintu na sāksāt |

[91] madhukaṅṭha uvāca—katham iva?

[92] snigdhaṅṭha uvāca—yadyapi sādhvī-śiromaṇi-ramaṇīnām rādhādīnām
dīnāyamanānām ālocana-saṅkocatas tasya punar vrajāgamanam anu mano na jātam, tathāpi
tad-anusandhānam vinā vrata-bandhādi-dvayam na sandhātavyam iti śrī-vraja-pati-jampatyoh
kṛta-nibandhatayā, rādhādīnām vadhūnām ābhād utpanna-manaskāra-pratibandhatayā ca tāḥ
parasparayā parākṛtāḥ |

[93] madhukaṅṭha uvāca—tarhi tāḥ kumārikāḥ katham āsan?

[94] snigdhaṅṅha uvāca—bahiḥ kaumāreṇa rahas tu śrī-hari-pariṇītatā-vyavahāreṇa |

[95] madhukaṅṅha uvāca—satyaṁ, bālyam eva khalu pūrvāsām bodhasya virodhaṁ kurvaṇam āsīd iti viparīta-ritir jātā | katham iva jñānottarāṇām āsām sā bhavet? iti |

[96] tad etat kathām prathayitvā kathakaḥ śrī-rādhām bodhayati sma—

evam balānujātena yad vilambāvalambanam |
tad balam balavaj jātam tava samvalanam vinā ||44|| [anuṣṭubh]

[97] yata eva pūrvam stabdhā veṇu-śikṣā ena punar ārabdhā | yatra kathā-viśeṣa-prathanam padya-dvayam sāmprata-līlā-mayam api, [śaraḍu-dāśaye sādhujāta](#) [BhP 10.31.2] ityādivat tāsām vacasā rasāvaham syād iti tad-dvārā śrī-parikṣic-chikṣā-guruṇā nikṣiptam, tad yathā—

[yarhy ambujākṣa tava pāda-talam ramāyā](#)
[datta-kṣaṇam kvacid aranya-jana-priyasya |](#)
[asprākṣma tat-prabhṛti nānya-samakṣam añjaḥ](#)
[sthātuṁ tvayābhiramitā bata pārayāmaḥ || \[BhP 10.29.36\]](#)

iti tāsām rāsa-rajany-ārambhe dainya-samvedanam nivedanam |

[pūrṇaḥ pulindya urugāya-padābja-rāga-](#)
[śrī-kuṅkumena dayitā-stana-maṅḍitena |](#)
[tad-darśana-smara-rujas tṛṇa-rūṣitena](#)
[limpantya ānana-kuceṣu juhus tad-ādhim || \[BhP 10.21.17\]](#)

iti pūrva-varṇita-veṇu-varṇana-mayam |

[98] tad idam sparśa-dvitayam kānta-yogaja-bhoga-viśeṣam ayam na syāt, rāsa-rajanyām vakṣyamāṇa-krṣṇa-pratyākhyānāyukteḥ | rāsārambha eva [bhagavān api rantuṁ manaś cakre](#) [BhP 10.29.1] ity ukteś ca |

[99] tad evam [tvayābhiramitā](#) [BhP 10.29.36] ity asya tu tat-sparśānantaram tvayā sarvato-bhāvena prayukta-raty-ākhyā-bhāvā ity evārthaḥ saṅgacchate |

[100] tasmād athedaṁ vivriyate | tad evam dīrgha-rātratayā mandatā-pātram hemantārdhena sārḍham śīśiram niśi niśi vaṁśī-śamsitam abhyasyati tasmin vasanta āyātaḥ |

[101] sa ca sāvatrika-cārv-anubhavo'pi vṛndāvane vṛndārakatām avindata, yathā—

vasantati nidāgho'pi vasantasyātra kiṁ bruve |
vasantaṁ yatra govindaṁ sarva-santaḥ sadā viduḥ ||45|| [anuṣṭubh]

[102] tathāpi hemanta-śīśirāv api tāpad-āpad-āyatanatayā yasya yāsām ca pratibhāsate sma |
tathā ca tāsām kṛṣṇa-kṛṣṇa-preyasīnām pratyekam bhāvanā,

samāgantā yarhi prathamam ṛtu-rājah sakhi tadā
ṛtūnām anyāyam bata kathayitāsmīti laṣitam |
tad āstām eṣa prāk para-bhṛta-śilīvaktra-tatibhir
vitarjann evāsmān akṛta-vṛjinā dhik praviṣati ||46|| [śikharinī]

dvirepho barbarah proktaḥ para-puṣṭas ca ceṭakah |
tau cāgranyau madhor dṛṣṭau yāpyatā kāpy atah kim u? ||47|| [anuṣṭubh]

kim ca—

prasūna-nikarāḥ smitam sarasijāni netra-prathām
pikāḥ parama-pañcamam madhu-lihām ganās cumbanam |
harer nigamayanti cet kva nu kutaḥ katham vā gatir
bhaved ahaha naḥ samam sapadi mādhavīyair vṛtam ||48|| [pṛthvī]

ṛturājah praṇāyyo'yaṁ nyāyyam atra na vidyati |
prapalāyya kva vā yāmaḥ śyāmam naḥ sa tu karṣati ||49|| [anuṣṭubh]

dhūmāḥ ṣaṭ-caraṇā visarpi-kharatā-sparśā mrdu-sparśanāj
jvālāḥ kimśuka-sañcayā diśi vidiśy aṅgāra-sārāḥ pikāḥ |
bhasmāny atra parāga-puṣpa-pāṭalāny agnir madhuś chadmanā
hā hā kṛṣṇa-ghanam vinā kathaya ko nistāra-vistārakah? ||50|| [śārdūla]

[104] atra śrī-kṛṣṇasyāpi bhāvaneyam—

yadi na bhavati gopa-sundarīnām
ayam atha melayiteti sampratītiḥ |
kusuma-śara-śara-praṇetur asya
sphuṭam anayatvam ṛtoḥ sahate ko vā? ||51|| [puṣpitāgrā]

[105] rādhā-mādhavayoś ca yathā—

rādhā rādhā-padam māsī mādhave vidhutām vidhuḥ |
priyā-saṅga-kṛte labdhum paurṇamāsīm avaiḥṣata ||52|| [anu]

[106] punaḥ sarvāsām udvego yathā—

dvijānām kākalī tatra viyoge yāga-sammite |
ajani vrajatanvīnām dhāyevāgni-samindhanī ||53|| [anu]

[107] atra vṛndayā śikṣitaḥ śukah kaścic chrī-kṛṣṇa-purataḥ prajajalpa—

sahante śaśino jvālām vāyoḥ kṣvedam pibanti ca |

rādhādayo mahābādhā vaiyagryād vrajanāyaka ||54|| [anu]

[108] atra ca kasyām api campakalatāyām śrī-rādhayā sva-hastena likhitam padyam idam
vṛndā śrī-govindam darśayāmāsa, yathā—

vṛndāvane tamālas tvam aham campakavallikā |
agayor nau mithaḥ saṅgo vṛndayaiva na cānyathā ||55|| [anu]

[109] tac ca dr̥ṣṭvā muhur api nayanābhyām spr̥ṣṭvā kṛṣṇaḥ sa-tr̥ṣṇam idam acintayat—[110]
hanta, bhadrām padmām nityam āgacchann api bhadrām padmām adyāpi nāgacchann asmi |
śyāmalābhā-madhuratām añcann api śyāmalābhilāṣa-vidhuratām añcann asmi | nakhara-
vijita-candrāvalikatām āpnuvann api candrāvalīm prati labdha-tr̥ṣṇatām āpnuvann asmi |

[111] hanta hanta, yadyapy evam evam, tathāpi krama-prāpta-sulalita-viśākhānṛta-rādhatām
āvrajann apy alabdha-sulalita-viśākhānṛta-rādhatām yadvrajāmi, tad idam mām
atiduhkhākaroti | tasyā rādhāyā eva nūnam iyam vidagdhatā-nidagdha-buddheḥ paṭiyasī
paripāṭi iti |

[112] atha mādharma-pūrṇimām āsājya, sarvato virajya ca, pūrṇa-śikṣā-vilakṣaṇam-
manyamanā mādharmaḥ kiñcana durgamam gahanam avagāhamānaḥ parama-muralī-dhamana-
līlayā dhairyam ūnayann, amūḥ pradhūyanati sma; muhuḥ pradharṣayann ākarṣati sma ca,
sādhāraṇatayā rādhāpi samāgamiṣyatīti |

[113] rādhā tu tatra dvitva-praharam citravad evāsīn na punar ākr̥ṣṭatām avalīṣṭa pūrvam
anyeṣām ākarṣaṇe tā iva |

[114] atha śrī-vanamāli-sāli vṛndāvanam indranīla-kāntibhir valitam iva dr̥ṣā, yamunā-jala-
paramāṇubhiḥ paricitam iva tvacā, mṛgamada-parāgaiḥ sa-rāgam iva nasā vicārya, tābhir
viveśa | tataś ca—

ekā dvitrāś catasro yuta-viyutatayā pañcaśaḥ sapta cāṣṭau
pañktis tad-vṛddhi-saṅkhyā-miti-rahitatamās tatra yātāḥ samantāt |
yasmād vyaktiḥ prapannā kalita-muralikāt karṣaṇī nāma vidyā
tac-chrī-vaktram nirīkṣya pratihata-matayaḥ śarmalinā babhūvuḥ ||56||

[sragdharā]

[115] tataḥ sa-maryādās ca tāḥ sahasā hareḥ samaryādām sajjamānā lajjayā tatrāvahitthām
apy avalambamānās tasya caraṇa-spr̥ṣṭi-prathamakam dr̥ṣṭi-patham adhitiṣṭhanti sma | tatra
ca—

yadyapi murahara-purataḥ kiñcana na vyañjitaḥ tābhiḥ |
tad api vilakṣaṇam evāprathayad amūṣām vilakṣaṇam bhāvam ||57|| [udgīti]

[116] tad evam sa ca samātmāne tiṣṭhamānā goṣṭha-ramaṇīr nirīkṣya kṣaṇa-katipayam tal-
lakṣmī-niṣṭha-manā āsīt |

[117] paścāt tu rādhikā-sāmānādhikaraṇyaṁ vinā nirjanāraṇyam api saṅgatās tā bhaṅgī-
viśeṣād anaṅgī-kurvaṁś cārvaṅgīr āyatyām aṅgikāra-kāraṇāvadhāraṇāñci kiñcid vyañjanayā
rañjayann iva kañja-nayanaḥ punar akṛta-spr̥hāya ca gr̥hāya prahāpayāmāsa |

[118] tatra bhaṅgī-viśeṣo yathā—

mayā svabhāvān muralī ninādītā
tasmād bhavatyah kila saṅgatā iha |
ataḥ pariṅyur bata cet pare janāḥ
śaṅke tataḥ suṣṭhv iti nātra tiṣṭhata ||58|| [upajāti 12] iti |

[119] rañjanā yathā—

vrajata bata nivṛtya drāg-vrajaṁ nāpratītam
kuruta mayi na kiṁ vaḥ prītim apy asmi vedmi |
ahaha yadi na vedmi prāṇa-sakhyas tadā sā
bhavad-abhimata-siddhim svena śīghraṁ dadhīta ||59|| [mālinī] iti |

[120] yatra tu tāsām—

nātr̥pat karuṇā-dṛṣṭir nātr̥psīt prāpitā śrutiḥ |
nātr̥psīt prār̥cchitā nāsā nātar̥pīd arpitaṁ manaḥ ||60|| [anu]

[121] tad evaṁ gītam, [yarhy ambujākṣa](#) [BhP 10.29.36] ityādi |

[122] rādhāyām tu tatra yāma-dvayaṁ cetanā-virāmataḥ prāpta-bādhāyām bandhu-samavāye
ca nivṛtta-sarvopāye, tūrṇam eva tad-abhyarṇaṁ pūrṇimā vṛndayā saha vindamānā babhūva |
vindamānā ca kaṣṭa-bhāg atispaṣṭam ācaṣṭa—

[123] yadi mad-ut̥aja-kuṭajam etām ekākinīm yāma-mātr̥yāmam avasaram vāsayaṭha, tadā
mayā nātivirāmāyā pratikartavyam iti |

[124] tataś ca sarva-sammatyā katham api jātayā tasyās tatra saṅgatyā sphurad-atyāveśa-
maṅgalā madhumaṅgalena śārṅgiṇam ānāyitavatī | ānāyā cāsanādinā sabhājya smita-
sphurad-upālambhaṁ sambhāṣate sma—bhavatu, bhavatā yat kṛtam tat kṛtam eva | samprati
tatra sampratipattim vidhehi |

[125] kṛṣṇaḥ sa-mandākṣamam uvāca—hanta, kīdṛśam katham iva?

[126] paurṇamāsī uvāca—ārtānām asmākaṁ bahu-vārtā na vārtatvāya vartate, kintu nija-
mūrti-sparśatas tasyā mūrtim apasāraya |

[127] kṛṣṇa uvāca—kā sā?

[128] madhumaṅgalaḥ sa-praṇaya-roṣam uvāca—

antare vasati yasya cañcalā
jñāyate na jaladena tena cet |
vyaktim iṣad api tarhi saṅgatā
gopyate kim iti sā muhur muhuḥ? ||61|| [rathoddhatā]

[129] paurṇamāsī tu smitvā tasya mukhaṁ paśyanti kṛṣṇa-mukhaṁ paśyati sma |

[130] śrī-kṛṣṇa uvāca—sa eṣa vātulatayā taralaḥ kāmaṁ jalpatu nāma, yad asabhyānām
abhyākhyānam eva ca labhyam | bhavatīnām ājñā tu nāvajñātum śakyate, kintu yuktam eva
niyuḥyatām |

[131] vṛndāha—gokula-kula-pālaka sarva-gokula-kula-vilakṣaṇā lakṣmī-lakṣaṇā sā bhavat-
sparśa-parāmarśata eva bahir darśaṁ prāpnoti cet, kā tava hāniḥ?

[132] hanta, hanta—

kṛṣṇa ced bata rādhāyām udāsīno bhavān api |
udāsśva, kim ahaṁ tatra kaṭhora-hṛdayā bruve? ||62|| [anu]

[133] kṣaṇaṁ vibhāvya punar uvāca—

sātīśrīr bhavatātyāji śrīvakṣā na bhavāms tayā |
vayaṁ tu saralā yugme yugmaṁ roddhum na śaknumaḥ ||63|| [anuṣṭubh]

[134] kṛṣṇas tuṣṇīm sthitavān |

[135] paurṇamāsī uvāca—vraja-jana-vraja-jīvana! vācaṁ-yamatām ācaran katham iva giram
mama na saṅgirase?

[136] śrī-kṛṣṇa uvāca—adharmā evātra marma-bhedī bhavatīti |

[137] paurṇamāsī uvāca—adharmāḥ khalu mayā svīkṛta eva, dharmas tu tava vardhatām |

[138] śrī-kṛṣṇa uvāca—sparśanaṁ vinānyad anumanyatām |

[139] vṛndāha—darśanaṁ tāvat kriyatām | tan-mātreṇa siddha-yātre sati parama-guṇa-pātre
bhavati katham anyad atha prārthayitāasmahe?

[140] atha—

dehendriya-mano-buddhi prāṇādīnām priyam priye |
tvad-anādara-bhājo me jātaṁ sarvam anādṛtam ||

iti rādhām prati cetasi cintayantaṁ kṛṣṇam antaḥ sa-tṛṣṇam api bahis tūṣṇikatām eva
puṣṇantaṁ, madhumaṅgalaḥ kara-sarasije gr̥hītvā kuṭaja-kuñja-gr̥ham eva nītavān | nītvā ca
tat-paryanta-bhuvi vṛndām rakṣitvā bāhyam avagāhya, pūrṇimām samvāhya tasminn ante-
gurutayā tatrakīyaṁ vṛttaṁ citravad ikṣitavān |

[141] tatra śrī-vṛndā-vacanaṁ yathā—

indur indu-bhramaṁ yāti darpaṇaḥ pratibimbatām |
mohaṁ padmālayā yatra kṛṣṇa tan-mukham ikṣyatām ||64|| [anuṣṭubh]

[142] tataś ca samāvṛtājasra-pulakāsratayā sa ca tad āluloke, yathā cādyāpi sakhyo gāyanti—

tām rahasi gatām kisalaya-śayana-śayānām |
harir ālokata nija-murali-kalakalayā citrita-bhānām ||dhruva||
yā nija-vadanāmṛta-rucinā tan-mukha-ratnam ajasram |
bahalam asisravad iha yad bhātaṁ pratipada-sampatad asram ||b||
yasyā hṛdayaṁ svāntaram anu tat kāyaṁ bhaja dava-kalitam |
bahir api taṁ pratibimba-vyājād vyānañjātmani valitam ||c||
yasyāṁ doṣa-trayaṁ iti matibhiḥ prattaṁ kuṅkuma-rāgam |
mene muraripur atha sākṣād iva yātaṁ hṛd-gata-rāgam ||d||
yām paśyan sa tu sāttvika-bhāvaṁ dadhad api citta-vikāram |
bheje yatra pratikṛti-kṛd api pratikṛtir iti ca vicāram ||e||
sa yayā pratikṛtitābhramam āgād evaṁ bhāvana-śālī |
bhāva-parīkṣaṇa-kṛn me kṛtako`py etām indra-ka-jālī ||f||
tad api ca yatra spr̥hayann atha yām enām mene rādhām |
vṛndā yācñām pratyācaṣṭa ca dadhad api duḥkhād bādham ||g||
sa punar yasyā hetoḥ śocan vyājita-vṛndā-vananam |
vidadhe yadd hṛdi nija-pada-pallavam abhito jīvana-jananam ||h||65|| iti |

[143] kramas tu yathā, tatra tasya ca durnivāraṁ vikāraṁ niśāmya kāmyamānam artham eva
vṛndā prārthayāmāsa—śrī-vraja-yuvarāja ! parama-premavatī khalv asau, yataḥ—

hanta kṛṣṇa tava yauvana-sthitau
bhoga-tarṣam anumāya tan-mayam |
duḥkham ātmani vikṛṣya santataṁ
svīya-śarma vijahāv iyaṁ ramā ||66|| [rathoddhatā]

[144] tad etad avadhāya bhavān apy etad-arthaṁ veṇu-vādanādikaṁ kurvann evāste, tasmād
avadhānaṁ sandhāya samādhīyatām |

[145] śrī-kṛṣṇaḥ sa-gadgadā uvāca—kim kartavyam?

[146] vṛndāha—hastam eva hṛdi vinyastaṁ kuru |

[147] śrī-kṛṣṇa uvāca—tad etad atyanucitam |

[148] vṛndāha—tarhi caraṇam eva tathācara |

[149] śrī-kṛṣṇas tuṣṇīm tasthau |

[150] vṛndā pādayoḥ patantī—hanta, mā vilambam avalambasva iti kāku-vyākulā tayor ekam balad iva tasyā ḥṛdi samvalayāmāsa |

[151] kṛṣṇas ca kampa-sampadā padāravindam sandadhad eva vaivaśya-vaśyatām vindati sma |

[152] tataś ca sañjīvanī-pallava-vinyāsavat tal-lava-sparśata eva cakṣuḥ-puta-yugam udghaṭayya tayā sa eva dṛṣṭaḥ |

[153] tadaiva ca—

subhruvo muraripoś ca drg-dvayam
bimba-dambham aviśat parasparam |
śobhayā vyativilobhataḥ sphuṭam
tāv amuśya parivṛttim aicchatām ||67|| [rathoddhatā]

[154] tadaiva sa cātrakīyāpatrapātaḥ śirasi vasanāvaraṇaḥ sahasā nirgamya pūrṇimām praṇamya ca calita evāsīt | kintu skhalann iva calan, karmaṇā narmaṇā ca madhumaṅgala-dattāvalambaḥ sakhi-kulam samvalate sma |

[155] sā ca svapnam iva paśyantī vaivaśyata eva samuttiṣṭhantī, nirakṣara-sūkṣma-rodanam cānutiṣṭhantī yadā vṛndayā sādaram kṛtasāntvā, tadā darasāntvā pūrṇimām natvā vṛndayā saha suhṛttamekṣita-tad-āgame tasminn aparāhnetame vrajam gatvā, katham api samaya-katipayān gamayāmāsa |

[156] tad ārabhya tu sa khalu parasparam sparśo'yam sparśāyaiva param sañcakḷpe,

[157] yataḥ sakṛt tādṛśam sukham upalabhya kṣaṇāt tad-viyuktayā tayā katham iva prathamānam duḥkham stabhyatām? tat tu sukham sva-samvedyam eva, na tu nivedyam | tathā hi—

tayor yāvasthāsīd vyatimilana-śarma prasajati kavīḥ
ko vā tām syāt kavayitum iha svalpakam api |
yayoḥ kāśmīram tat patitam api pārasparikam apy
aho paulindīnām api tad iva śaśvad vyatanuta ||68|| [śikhariṇī]

[158] tad evam yadā hareḥ padāravindam vindamānāni kuṅkuma-pankāni kṛta-tad-ankāni pulindī-jātālaṅkāratayā jātāni, tadānīm anyāsām dhanyānām pūrvavad pūrvānubhava-racana-pūrvakam vacanam idam, [pūrṇaḥ pulindyah](#) ityādi | [BhP 10.21.17]

[159] atra cedam vyañjitam—

āstām sā dayitā yadīya-kuca-yuk śrī-kuṅkumam tat-padam

prāptam tat-trṇam apy aho vijayatām sākṣāt tu tat-saṅgi yat |
asmattas tu pulinda-jāti-sudṛśām bhāgyam ca dūre sthitam
yās tat prāpya nijāṅga-lepana-sukhād āsedire pūrṇatām ||69|| [śārdūla]

[160] atha kathakaḥ samāpanam āha sma—

sa īdṛk-praṇayī labdhas tvayā rādhe purā tu yaḥ |
nānā-manoratham cakre rathavad bhavad-āptaye ||70|| [anu]

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
kumārī-vastra-haraṇa-sukumārī-samasta-karṣaṇam nāma
ekaviṁśam pūraṇam
||21||

atha dvāvimśam pūraṇam

yajña-bhāryā-sad-upacaryā-paryāptiḥ

[1] atha prabhāta-kathāyām prabhāta-prathāyām madhukaṅṭhaḥ sphurad-utkaṅṭhas tal-
līlāntaram śamsan śamsad-upalabdham kartum ārabdhavān |

[2] tatra śrī-daśama-skandha-prabandha-saṅgamana-maṅgalācaraṇa-pūrvakam tat-kathanam,
yathā—

gatvā kāmyakam adri-dhātu-rucimuk kurvan vrajam dakṣiṇam
gharmartau dhavalānikhavraśatatṛḍ-nirjiṣṇu-kṛṣṇām vrajan |
vṛkṣān suṣṭhu pathi stuvan dhavalayā pītām ca kṛṣṇām piban
kṣud-vyājād adhiyajña-patni-karuṇā-kārī hariḥ pātu vaḥ ||1||

tathā hi—

atha gopaiḥ parivṛto yaśodānanda-nandanah |
vṛndāvanād gato dūram cārayan gāḥ sahāgrajah ||2 ||
nidāghārkātape tigme cchāyābhiḥ svābhirātmanah |
ātapatrāyitān vīkṣya drumān mitrāṇy abhāṣata ||3|| [BhP 10.22.29-30]

[3] tatra ca megha-nirghoṣa-nibha-gambhīratā-sambhṛta-madhura-svarata eva harṣam
utkarṣayan mitra-mukhyān pratyekam racitābhimukhyāms cakāra | yathā—

he stoka-kṛṣṇa he aiśo śrīdāman subalārjuna |
viśāla ṛṣabha tejasvin devaprastha varūthapa || [BhP 10.22.31]

[4] tata eva ca tān amṛta-kṛtābhiṣekān iva kṛtvā sa-kautukam uvāca—mām sukhayantu
evābhimukhatas ete taravo virājante, tasmād bhavadbhir vilokya pṛthak pṛthag
upaślokyantām |

[5] sarve vihasya procuḥ—bhavān evāsmāsu vismāyakatayā kavi-maṅḍalākhaṅḍala-gaṅḍa-
maṅḍanam asti | tasmād ātmanaiva varṇayatu |

[6] kṛṣṇaḥ sa-smitam uvāca—śrūyatām nāma—

etenāngata eva kintu guṇato'py addhā mahānto matā
yat tāpādi-nivāraṇaiḥ sva-vapuṣo jīvānavantaḥ sthitāḥ |

eṣām eva ca janma yat tu phalavad dṛṣyeta tac cettham apy
ūhadhvam yad aśeṣa-jīvanatayā rājanty amī sarvataḥ ||4||

kim ca—

phalaiḥ puṣpaiś chāyā-cchadana-samid-ādyaiś ca taravaḥ
svabhāvād viśveṣām upakṛti-vidhā dhanya-tanavaḥ |
narāḥ karhy apy eke vidhi-vaśatayā tat-kṛti-kṛtas
tato bhaktāḥ pūrve sukṛtam anu bhāktāḥ kila pare ||5||

[7] atra vṛndāvana-vāstavyatā punar eṣām stavyatām apy atikrāmati iti gūḍham abhimatam |

[8] sarve sa-smitam ūcuḥ—kavi-cakra-cakravartinā bhavatā na kim vā suprasastaṅkaram
bhavitā, tato yad eva yojaiṣyate, tad eva vijeyate | tathā hi—

vāco-yukti-paṭur yatra tvaṁ vadāvatām gataḥ |
vācaspatiś ca tatra syān na vācaḥ-patir aṅv api ||6||

[9] kṛṣṇo’pi sa-smitam uvāca—bhavatu, kadācid etad apy anubhaviṣyatha iti nānā-sukha-
vitarakara-puruha-bhūruhāṇām vanyayā mihira-kanyā-tīram udanyayā mudā jagāma | tatra
ca—

vyajjann aṅghripa-śamsana-svavacanam yajñāṅganānugraham
cātmīyāgami bhojya-vartma sa yadā santyajya kṛṣṇām gataḥ |
tarhi svacchatarā himāḥ śubha-karāḥ svādūr apaḥ pītavān
aghnyānām nikaras tataḥ svayam apur gopālakās tan-mukhāḥ ||7||

[10] tataś ca vidūram samujjhitātalina-phalinatara-taru-vrajasya vraja-rājñī-prahita-
mādhyāhnika-bhojya-sampatti-viyojyatā-bhāg-upasattikasya kṛṣṇasya tat-tṛṣṇatām vitarkya
tad-bhāva-bhāvitatayā svayam apy atīva tat-tṛṣṇā-bhājaḥ stokakṛṣṇādayas tad-abhāva-bhāvanā
api praṇaya-maya-paryutsukatayā vyañjita-tat-kṛta-bhojana-vartma-vañcanāḥ karāñcala-
cālana-pūrvakam tad-yācñām akurvata—

[rāma rāma mahā-bāho kṛṣṇa duṣṭa-nibarhaṇa |](#)
[ito’vidūre su-mahad vanam tālāli-saṅkulam || \[BhP 10.23.1\]](#)

[11] kṛṣṇas tu sa-smitam uvāca—atrāloka-pathāśoka-vanikāyām anaśaniya-prasavāyām
aśanāyantas te bhavantāḥ kutra vā psātavyam lapsyante ?

[12] ārtiś ced varivarti, tarhi nikaṭām api kuṭilayā sūratanyā-ghaṭanayā dūrāyamāṇām itas tu
dakṣiṇāhi yā śūrasena-purī, tām uttarena niravajñam yajña-śālā-mālām ālokayanta evānena
samyag upatiṣṭhamānena pathā pratiṣṭhadhvam | gatvā ca tām karmān karmathācāryatamasya
mama ca nāmnā yācadhvam | kintu bhikṣākāṇām titikṣā-mātram ucitam iti śikṣā manasi
kāryā |

[13] atha te'pi ke'pi samvalitās calitāḥ | svayam ayam tu tadīya-gatyāgati-dṛṣṭy-artham
upanadam mahā-kuṭṭimam adhiṭaṣṭhau | tataś ca—

saurabhyam dhūma-dhārā yajur-anupaṭhanam śubhra-śālā dvijānām
gatyāgatyādi-ceṣṭāḥ śubha-yuta-hutabhug-vedi-bhāg-ṛtvijaś ca |
gatvā natvāpy abhikṣṇam puṭita-karatayā nādare'py asthur ete
yasmād brahmaṇya-deva-svatulita-suhrdaḥ kintv idam mām dunoti ||8||

[14] tataś ca tām prakṛti-śleṣeṇa kenāpy ākṛti-viśleṣeṇa veṣeṇa ca gopān jñātvā vipratā-garva-
parvatam ārūdhās te tu vyūḍha-bahula-sthala-dṛṣṭayas tiṣṭhanti sma | tathāpi sakhāyas te
kṛṣṇasya bubhuksā-sukṣāmatām sākṣād ivānubhūya dūyamāna-manasaḥ svayam eva
nivedayāmāsuḥ | yataḥ—

hum phat śrausaḍ-vausaḍ ity evam ādyāḥ
śabdāḥ yasmin na kvacit kṛṣṇa-mukhyāḥ |
tasmiṁs teṣāṁ kim ruciḥ syāt parantu
śrī-kṛṣṇārtham kim na te mānayanti ||9||

[15] atha nivedanam cedam--bho bho bhūmi-devāḥ ! kiñcid evāvadhānam vidhīyatām | rāma-
rāmānujau khalu parama-prabhāva-yujau śrutavadbhir bhavadbhir avadhāritāv eva staḥ | tau
cātra bhavad-vidhānām sannidhānam eva dhenu-sevanānurodhād āgatavantau | kintv adya
sadya evānavadya-kṛīḍā-maya-śūrātā-kautuka-puratas tata itaḥ saṅgatyāsannāpi pratyāsannāpi
śrī-gopādhibhū-sadana-bhūr vidūrāyamānāsmākam bhāti sma | gṛha-lokena ca na
tathālocayāmbabhūvimahe | tata eva sākṣāl-lakṣmī-pati-gṛhāyamāṇa-gṛhād bhojana-
samyojanam vinā kṛīḍā-yudhi ca kṣudhitāv abhūtām | tataś ca kula-paramparā-prāpta-
vyavahāram paryāyatayā piṭṛ-paryāyatayā bhavatsu saṅkocam aparyālocamānau piṭṛ-
bhavanād iva bhavadīya-savanād annam yācitam akurvātām iti |

[16] atha tathāpi manasy abhakti-rasikatā-vaśikatayā tad asat-kṛtya tuṣṇīm-bhuṣṇuṣu teṣu
antar-vāṇīm-manyeṣu tādr̥g-adhanyeṣu punar amī manasi mīmāṁsayāmāsuḥ—[17] nūnam
asmān ete mūḍhān matvā gūḍhānubhāsaṇā babhūvus tasmād gaty-antara-racana-niṣiddha-
bhāvāya siddhāntataś cāmīṣām suṣṭhu mauna-biddhāntastām kurma iti | [18] atha spaṣṭam
punar ūcuḥ—

dīkṣādy-agnīṣoma-paśvaṅga-homa-
prāntam vijñair yājñikānām na bhojyam |
sautrāmaṇyām sarvadā neti viprās
tābhyām anyatrāsti tad grāhyam eva ||10|| iti |

[19] tatra-bhavad-bhavad-anuṣṭhāna-dṛṣṭita evāsmābhis tad-avasaraḥ sphuṭam niṣṭānkita iti
bhāvaḥ |

[20] tad evam bhikṣā-niṣṭhānām iva tasminn upatiṣṭhamānānām api śāstrārtham
nayamānānām tad avadhārya te vāryācāryā manasi paryālocayāmāsuḥ—hanta ! brāhmaṇā
evāsmākam etān brahma-vicāram api viśiṣṭatayā lobhād anuśiṣṭavantaḥ santi | yena tatrāpi

kṛta-mukhatayā mukharatām āpannāḥ | bhavatu, tathāpy ete paramebhyayopalabhyamānāḥ
kiñcid dāna-rūpam avadānaṁ vinā pratyutādānāya param atrāgatāḥ | aho ! kali-praveśa-
deśasya deśa-rūpam idam |

[21] kiṁ ca, kecic ca vipaścitas tayor īśvaratām āropayanti | tarhi bata garhitam kṣudhādikam
katham etāvarhataḥ ?

[22] tad etad vibhāvya durbhāva-bhāvatayā tathā sthiteṣu bahu-pacanatāyām api
mitampaceṣu dvirjātātāyām api yathā-jāteṣu yājñika-kitavatām yāteṣu teṣu yācñāyām
vadanānatā-kadanataḥ parasparam īkṣitvā mandam mandam mandākṣa-mandatayā śrī-
govindam eva te vindate sma |

[23] govindaś ca tāms tathāvidhān netra-pathān vidhāya manohatān vijñāya ca hasati sma—
ehi manyāmahe, yājñikebhyaḥ sva-labhyam abhyādadhve yathā vṛkṣebhyaḥ iti |

[24] te'pi sa-smitam ūcuḥ—tat tu bhavanta eva jānanti, vayam api yat-preraṇa-samīraṇa-
vikīrṇa-manaso jātāḥ |

[25] kṛṣṇas tv antar yajña-patnīnām svāvaloka-prayatnānām sañjānaṁs tatra cāvaśya-lābham
pratijānānaḥ prahasya provāca—ā evam manyadhve tarhi bhadram | mayā tu patriṇām eṣām
satriṇām ca teṣām tāratamyāvadhāraṇārtham eva tatra-bhavantaḥ prasthāpitāḥ | tataś ca—

amāninām yathā dharmāḥ sthitas tadvan na māninām |
adyāpi cen na pratītha drāk tat-patniḥ pratīta ca ||11||

[26] bhavanti ca bhavanta iva yajña-patnī-jaṇā mat-prema-mātra-sayatna-dhanāḥ | ye khalu
dhṛta-mada-nava-loka-dharmaṁ dvyaha-tarṣam jalam pibanti, try-ahātyāsam dvitra-grāsam
bhuñjate |

[27] sarve sa-vailakṣyam ācakṣata—hanta satyam evedam |

[28] kṛṣṇa uvāca—bādham |

[29] sarve sāścaryam ūcuḥ—tarhi kutukam idam vidānkarvāma |

[30] iti kṛṣṇodyam anu sodyamatayā tatra tan-nimeṣata eva jigamiṣatsu teṣu sa-praṇayavatsu
kṛṣṇaḥ sa-tṛṣṇam uvāca—annaṁ ca tatra śrīmad-āryādi-sahita-mad-artham arthayadhvam |

[31] atha punar atīva kautuka-dravataḥ parasparam atītya dravanaḥ patnī-sālāyām dvija-
patnīr vilokayāmāsus tābhir vilokayāmāsire ca, kṛṣṇāt prati ca iti ca niśkyire |

[32] vilokanāt pūrva-kramas tu yathā—

sā kāpi dhvani-mādhurī-svara-kalā-rāga-valla-valgutā
varṇa-nyāsa-śubhamyutā kavi-jana-stavyārtha-citra-prathā |

kaṁsārer guṇa-rūpa-keli-kalanā bāṣpādibhiḥ sārdratā
yajña-strī-kalitā kramād iha sakhīn ādrān akārṣīn muhuḥ ||12||

[33] tataś ca tāḥ—

gavādhva-sambandha-nibandha-vastravān
praśasta-veṭrān muralī-puraskṛtān |
piñchāvataṁsān avataṁsa-sundarān
vilokya kṛṣṇāgam apy amaṁsata ||13||

tataś ca yat kṛṣṇa-samāgamam te
vyajijñapan vijña-varāḥ praṇamya |
tās tad dviruktāyitam apy apūrvam
pūrvam ca matvā na viduḥ sma kṛtyam ||14||

yasyājasra-didrṁṣayā vidalita-prāyāḥ sadāmūḥ sthitās
tasya prāṇa-suhrd-varāḥ svayam amī tat-preraṇād āgatāḥ |
tat-samprāptim avādiṣuḥ punar adaḥ prārthyam ca kiñcit tad apy
annaṁ tatra katham katham kathaya tāḥ prāpsyanti dhairya-sthitim ||15||

tataś ca—

yogyam atra kim ayogyam ity amū-
neyabhojya-vivṛtāv anirṇayāḥ |
tat-tadīyam akhilaṁ ca bhājanam
kṣipram ādadata vipra-subhruvaḥ ||16||

atha puraskṛta-gopa-sutāyutā
vividha-bhojana-bhājana-mastakāḥ |
pratipada-kramaṇam kiyad agrataḥ
sa iti tarṣi-giraḥ paricakramuḥ ||17||

āmadaḥ kānti-pūraḥ sukhadadapadatā garjad ūrjasvi-bhāṣā
vidyud vidyud-ghana-śrīḥ smita-vadana-vidhu-dyota-lakṣmī-pracāraḥ |
āyāntv ity ukti-hasta-prathana-madhurimā yat-kramād āvirāsīt
kaṁsārātes tad āsām pratipadam udabhūd bādham ākarṣaṇāya ||18||

yāmune samam aśoka-kānane
gopakaiḥ sa viharan mudānvitaḥ |
aikṣi bhūsura-vadhūbhir ikṣyatām
dhyānam eva gatam ity amāni ca ||19||

yatra bhūsura-bhāryās taṁ sura-bhāvya-padam yayuḥ |
aśoka-kānanam tat tu babhūvāśoka-kānanam ||20||

[34] tataś ca tāḥ sapulaka-pulakatayā tam avalokayāmāsuḥ |

[35] tathā hi lokānām gītam—

kṛṣṇam apaśyan pīta-dukūlam |
bibhratam arcitatam arcir nava-ghana-capalāruci-mūlam ||dhruvam||a||
śirasi śikhaṇḍāvalim urasi srajam api dadhatam giri-dhātum |
indradhanur yuga-madhya-madhuratara-sandhyām dhurvam atiyātum ||b||
udayad-arūṇa-dara-kiraṇam tama iva viracita-ciratarā-śobham |
nava-kisalaya-dala-valitam kaca-kulam anu kalitākhila-lobham ||c||
bhālopari-milad-alaka-tatim śruti-kumudam udañci kapolam |
smita-mukham upamita-lakṣaṇa-tārā-yuga-dhara-śāśadara-golam ||d||
kṛta-naṭa-veṣa-viṣeṣa-vilakṣaṇa-lakṣaṇa-kṣaṇam upacita-rūpam |
kartum ivāmṛta-vṛṣṭim uditam iha kañcana jaladhara-bhūpam ||e||
citram tatra ca mitra-skandhārpita-bandhāvara-hastam |
nirmala-kamala-vidhūnana-dakṣiṇa-dakṣiṇa-kara-ruci-śastam ||f||22|| iti |

śrutvā śaśvat sphuṭam ahaha yaṁ draṣṭum āsā nibaddhā
sa drāg aikṣi svayam iti gatas tat-kṛtas tāpa-vargaḥ |
yaḥ kaścid vā vyavahitatayā tasya leśas tu śiṣṭaḥ
so'py āveśān milana-tulitāt tāsū na sphūrtim āpa ||22||

[36] atha bhojana-bhājanāni śirastaḥ-kṛtya sthitāsu tāsū sakala-bhāva-vicakṣaṇaḥ
smitāvaloka-lakṣaṇa-svamukha-mādhurya-dhuryaḥ suvicārya yasya kṛte prayasyanti sma, tās
tad etad avadhārya tāsām vāñchitam kiñcid añcayan vañcayamś ca kāñcana-vasanaḥ kāñcana
vācam uvāca—[svāgatam vo mahābhāgāḥ](#) [BhP 10.23.25] iti prāyaś cāyamm asyābhiprāyaḥ—

aho bata mahābhāgā yuṣmākaṁ bhūri-bhāratā |
jātā saṅkocaty asmān pṛcchadhve svāgatam tataḥ ||23|| iti |

[37] tad evam ehi-svāgatām kriyām ācarya tat-pratyuttara-saṅkathane tāsām saṅkocam
vicārya punar uvāca [āsyatām iti](#) |

[38] asya cāyam abhiprāyaḥ—

svāgata-pṛcchādikam api
viśrama-kāryam vilambitam tanute |
tasmāt tat-paripāṭim
ajahām bhavatībhir āsyatām eva ||24|| iti |

[39] tataś ca praṇaya-praṇeyatayā vikhyātaḥ so'yam āsām asaṅkocāya svayam bhāram
avatārayann eva samupaviśann eva ca tāḥ sadeśa eva samupaveśayāmāsa |

[40] punar uvāca ca—[karavāma kim](#) iti |

[41] atra cedam nivedanam iva vibhāvitavān—

asmān yam upakartuṃ vāñchati
tad-ṛte sa tu saṅkucann āste |
iti saṅkucitātmānaḥ svayam
anujānantu tat tu bhū-devyaḥ ||25||

[42] atha tāsām ātma-darśana-mātra-vāñchā-vimarśana-pūrvam uvāca—[yan no didṛkṣayā prāptā upapannam idaṃ hi vaḥ](#) [BhP 10.23.25] iti |

[43] atra cāyam arthaḥ—
asmad-darśana-mātraṃ yad vo'bhīṣṭaṃ tad eva yuktaṃ ca |
tatra hi hetur yūyaṃ tādrśa-suṣṭhu-svabhāvāḥ stha ||26||

[44] atha tasya svabhāvasya suṣṭhu-bhāvatvaṃ vibhāvayan punar uvāca—

mad-viṣayā vaḥ prītiḥ kauśalyād eva nānyataḥ sacate |
yan mayi kuśalāḥ sarve vikṣyante prīti-kartāraḥ ||27||

[45] tatra kuśalānām kaimutyam pratyāyann uvāca—

paśyāmy aham iha sarvaṃ
mat-premāmśād aśeṣaga-prītim |
nirupadhi yan mayi jantuḥ
prīṇāty anyatra sopādhi ||28||

[46] tad evaṃ sādharmaṇatāvadhāraṇam tathā sannidhāna-sthiti-vidhānam upasīdat
pratyācakṣāṇaḥ prāha sma—

sarvatra tu mat-sphūrtir na bhavati bata sarvadeti pūrtir naḥ |
bhavatir anu sā nityā yaiva ca mat-sannidhāna-rūpaiva ||29||
tasmāt pati-suta-valitaṃ nilayaṃ tvarayā prayāta tā yūyam |
mama ca tataḥ sukham uccaiḥ sāmañjasyaṃ hi sarvato vaśmi ||30||

[47] tad evaṃ vrajadeva-kumārataḥ śrutaṃ sukumāram apīdaṃ vacanam āpāta-sampāta-
hīnatayā duḥsaha-racanaṃ manyamānāḥ prativacanam āceruḥ—

etat-prakāram api nārhasi vaktum īśa
prāhur bhavān iva bhavān iti tat prasīda |
satyaṃ kuruṣva karavāma kim evam aṅgī-
kāraṃ nijānghri-parivāra-daśāṃ diśasva ||31||

vihāya suhrdaḥ parān vraja-nareśa-geheśvarī-
padāmbujam upāśritāḥ paricarema taṃ tvā sadā |
imāṃ vacana-cāturīm bata turīya-pūrtim gatām
urīkuru puru-śravaḥ śravaṇa-maṅgala śrīpate ||32||

[48] atha vikacamāna-kamala-samāna-locanaḥ saṅkocam anayaṁ cālocamānaḥ savainayam uvāca—

yathā vo bāndhavā nābhyasūyeran na ca majjanāḥ |
sureśās cānumoderams tathā kuruta nānyathā ||33||
yuṣmākaṁ vipra-bhāryāṇāṁ paricaryārtham āhṛtiḥ |
kenāpi nānumodyeta pratīkṣya samayas tataḥ ||34||

[49] tad evaṁ locana-trṣṇāspadāya ca kṛṣṇāya tās cira-sthiratām pratyarocamānās tasya saṅkocam ālocamānās tatra nātilambamānās tad-ājñām ālambamānāḥ patrāmatrādiṣu bhojyaṁ saṁyojya nija-kupya-pātrāṇy ādadamānās tena sādaram visarjamānāḥ sakhibhir anuvrajyamānā muhuḥ parāvṛtya tam eva vilokamānā bhṛṣam saṁvardhi-kṛcchram kalayamānāḥ katham katham api gṛha-gatiṁ prati sacamānāḥ sva-vaṁśa-prathamānām yaśaḥ-prathām prathayamānā veśmāntaḥ praviśanti sma | kintu—

yām yām āśām ahaha vanitās tā dvijānām apaśyann
āśā-pūrtim pratipada asāv ācarat tāsū śīghram |
sā hi śyāmaṁ kanaka-vasanaṁ vīkṣitākāram āśām
vāram vāram dṛṣi vidadhatī citra-bhāvaṁ cakāra ||35||

[50] evaṁ cireṇa gṛham gṛhītavatiṣu tu tāsū—

anna-pātrāṇi pātrāṇi ratnānām vīkṣya sakṣaṇāḥ |
gṛhāṇi ca gṛhādhiśā na hīśamāsūr ūhitum ||36||

[51] anantaram tu—

bālyā-kriḍā-kṛīta-phalenānena maṇi-pūritān |
sva-gṛhān vīkṣya te viprāḥ sva-patnī-matim anvayuh ||37||

[52] ūcire ca—

tasmai viśva-janīnāya yās tad-bhogīnam āharan |
tā evāsann ātmanīnā dīnās tu bata mādrśāḥ ||38||
mā jīvan yasya kṛṣṇāya kramate cakṣur ādi na |
mriyamāṇas ca mā yasya tasmai tan na pravartate ||39||
sa kiñjivaḥ sa kubrahmaḥ suparva-hatakaś ca saḥ |
rājīva-nayanam yas tu nājīvanatayā bhajet ||40||
atha kṛṣṇāya trṣṇām te dadhur vṛṣṇi-pura-dvijāḥ |
kintu dhṛṣṇak kaṁsa-bhiyā nājagmuḥ kṛṣṇam īkṣitum ||41||
ekena kenacit pūrvam bhāryāmāryātigam iva |
nivārya vāryatālabdhā vāryatāyām iti śrutam ||42||

[53] tataś ca teṣām ucitam eva, yataḥ—

kṣaṇād uccaiḥ kṣaṇān nīcair gati-bhājām kanīyasām |
reṇūnām iva kārmāṇām viṣamā rītir īkṣyate ||43||
pūrvī kṛṣṇasya sevāyām iṣṭi vā tatra yaḥ sadā |
adhīti vā bhāgavate bhakta-pūrvī sa taṁ bhajet ||44||

[54] tatra ca tair bhojya-madhurādibhir upayojyamānaḥ śrī-kṛṣṇam madhumaṅgala uvāca—
suṣṭhu miṣṭam idaṁ pākimatāpannam anna-jātaṁ yācita kam apy amṛtāyate | nedṛśam āpam
ity akam amṛtaṁ vā | yat khalu bhūmi-skhalitaṁ sarajasam kaṇam apy abhyavahartum
īhāmahe | tasmād asmākam eva parṇaśālābhyarṇe tāḥ kuṭīr vidhāya tiṣṭhantu, tat-kṛta-
madhura-paripāka-pāka-śāka-sūpa-pūpa-pūṭis tu savayaso vayam eva yuṣmabhyam uṣṇāḥ
koṣṇā eva samarpayīṣyāmaḥ | tatrāpy āha prāgraharatayā prāgrahara eva bhaviṣyāmīti sthite
ko vāyam doṣaḥ | kintu roṣa-bhiyā na vaktum śaktāḥ sma |

[55] kṛṣṇa uvāca—ādyūna nūnam unmadīṣṇutayāpatra-piṣṇutām apy aticarīṣṇur jāto'si |

[56] atha sarve'pi hasantaḥ procuḥ—priya-vayasya ! yady apy asau parānntārocanam
āpannas tarhi sa eṣa eva tundaparimṛja iva vipra-sundarīṇām tāsām upāsanām ghaṭayamānas
tad-bāṭa-taṭagam uṭajam adhiṭiṣṭhan sambhavad āsitambhavān miṣṭam iṣṭa-vighasa-bhojanān
nijam iṣṭam racayatu |

[57] kṛṣṇa uvāca—sādhūktaṁ vyaktam idaṁ bhagavatī-viditaṁ vidhāsyāmaḥ |

[58] madhumaṅgalas tu sa-krodham ivovāca—yuvarāja ! gardhanatayā kukṣim-bharayas te
eta eva muhur āsanāyām smarayantaḥ sarvatra ca ghasmarā eva bhāṇyante, bhikṣāyām
akṣāma-samudyamatayā sarvānnīnāś ca lakṣyante, na tu vayam |

[59] sarve'py ūcuḥ—vāvadūka ! vipratayā bhavān eva yāyajūkatāyām jañjapūkatām āsīdan
purobhāśānām dandaśūkas tad-āsvādāya jāgarūkatām āsādayati | asmābhis tu bhavaj-jāter
dviajāteḥ parīkṣaivācaritā iti |

[60] tad evam hasatsu sakhi-sabhāsatsu svayam āsitambhavenodana-sambhāreṇa bhuktvā
suhitaḥ sarva-hitaḥ śrāvita-veṇur dhenuḥ prāpya tat-tat-kathā-kautukatas tad-artham
anugavam āsādita-dṛṣṭi-vrajam śrīmad-vrajam avāpya nija-viraha-dahanam nirvāpya svaka-
rūpāmṛtenāpyāyāmāsa |

[61] sakhāyas tu yājñikeṣu jagmivāmsō jakṣivāmsaś ca vayam iti saṅkocena na kañcid apy
ūcivāmsaś ca |

[62] atha kathakaḥ kathā-samāpanam āha sma—

so'yam śrī-gokulādhiśa kulādhiśas tavoditaḥ |
ākaraṣṇād guṇā yasya sarvān anuguṇān vyadhuḥ ||46||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anv
yajña-bhāryā-sad-upacaryā-paryāptir nāma
dvāviṃśaṁ pūraṇam
॥22 ॥

atha trayovimśaṁ pūraṇam

prathama-saṅga-raṅgaja-

vākovākya-bhaṅgī-saṅgītam

[1] atha rāsārambhe nija-śapatha-sambhedam vedayamṣtadīdam yācanam ācinomi |

nije kāvyē sarvaṁ rasa-valanam astiti likhatā
mayā dhārstyāt spaṣṭī-kṛta-mati-rahasyaṁ tu yadīha |
tad etad govinda-vraja-vijana-kāntānucaraṇaṁ
dadhadbhīr yogyasya śravasi param arpyaṁ na sadasi ||1|| iti | [śikhariṇī]

[2] atha rātri-kathāyām grathyamāna-prathāyām madhukaṅṭhaḥ snigdhaṅṭham
snigdhaṅṭham apy ālambamānaḥ sambabhāṣe, yatra prathamamīdam prāñjali
vyañjayāmāsa—

rāsa-kelir ajaniṣṭa jāgaraṁ
sa sphuṭaṁ bhavatu tat-kathā tathā |
kāraṇaṁ bhavati yasya yad-vidhaṁ
tasya tad-vidhatayā matā sthitiḥ ||2|| [rathoddhatā]

[3] tad etad ākarṇya sānandaṁ nirvarṇya ca sarve'pi procuḥ—yukti-yuktam eva cedam
uktam, yataḥ—

paramā yā rasa-dhārā
sā yadi madhye viyuktim āyāti |
pūrvāpara-saṁvalanā-
bhāvān naiva svarūpam āyāti ||3|| [gīti]

tasmād yatheccham avicchedam evedaṁ prastūyatām |

[4]madhukaṅṭha uvāca—

mukhaṁ śasimukhī-gaṇa-pracura-moha-saṁrohaṇaṁ
dṛṣor yugam amūḍṛśāṁ mṛga-dṛśāṁ ghūrṇanam |
tanuḥ sutanu-maṅḍalī-dhṛti-vikhaṅḍanī śrī-hares
tadājani yadā janiṁ mṛgayate sma rāsotsavaḥ ||4|| [pṛthvī]

mukhaṁ vidhu-vimohanaṁ nayanam abja-dṛg-lobhanaṁ

rucir ghana-rucī-hita-prathama-saṅga-raṅga-pradā |
ramā-ramaṇa-rāmaṇīyaka-vibhūṣi-rāmāvales
tadājani yadā janim mṛgayate sma rāsotsavaḥ ||5|| [pṛthvī]

[5] atha pūrva-krameṇa pūrṇimāśrame **pūrṇaḥ pulindyaḥ** [BhP 10.21.17] ity ādi, vṛtte
nirvṛtte satya-pūrnam-manyatayā rādhikā-mātra-karṣāya haris tarṣam dhṛtavān—katham aho,
nibhṛtamīdam sambhṛtam syāt?iti |

[6] tatra kācit tat-kuṅkuma-lipta-carī vana-carī śrī-rādhām anu karuṇayā taruṇāruṇa-kamala-
locanam uvāca—

tava muralīm iva nitarām viṣama-śaraḥ sa vijito bhavatā |
ahaha na jāne katham iva śuṣkām biddhām ca tām kurute ||6|| [upagīti]

[7] tadā ca vana-gīrvāṇibhir ākāśa-vāṇīyam udbhāvitā—
śuṣkā tapta-śalākayā ca parito biddhā suvaṁśodbhavā
seyam te muralī priyeti niyataṁ vijñātavān manmathaḥ |
tām śuṣyad-vapuṣam vidhāya kulajām bāṇair nijaiḥ pañcabhir
biddhāṅgīm vidadhāti hā bakaripo tvat-pṛitaye samprati ||7|| [śārdūla-vikrīḍitam]

[8] tarhy eva cādhiratayā bhraman vanamālī kvacana tamāle kuṅkumālekham imam
ālokayāmāsa—

ānaṅgārcir bhinnā tvad-atiśubhagāṅgāvṛta-manā
muralyām rāga-śrī-parimala-kulam sambhṛtavatī |
sadā śyāmām kāntim diśi vidiśi cābhāvayamato
mayāptam kṛṣṇatvam tad api na hi kṛṣṇa tvam abhitaḥ ||8|| [śikharinī]

[9] tad etan niśamana-pūrvakān niśamanān muraśamanena tad idam vicāritam—hanta
hanta ! rādhāyā eveyam asādhāraṇa-vāg-arthavatī lipiḥ | seyam sambhavet | evam api kula-
janmatayā tayā manmatha-vikāram ācchādayantyā sthīyate | tasmān nikhilāvṛti-dhvaṁsanam
vaṁśi-śaṁsanam param mama śaraṇam iti |

[10] tad evam rādhā-sudhā-durbhikṣāditas titikṣām abhajan sa punar veṇu-śikṣā-bhikṣam eva
kevalām sevate sma, yatra varṣā api tarṣakaratayā vyatīyuh, samṛddha-gardhanatayā śarad apy
ardham vardhate sma |

[11] tatrāha, rahaḥ-śikṣā tu yathā—

yarhy ākarṣa-vidhim harir muralikā-śikṣāsu tasyāḥ kramāc
cakre tarhi gatās cirāt para-para-kṣobhās ta ete tayā |
kampo ghūrṇanam āsanād vicalanam dvitra-kramā vāstuto
niṣkrāntir vana-vartma-vartanam upavrajyā ca dūrādhvani ||9|| [śārdūla]

kim ca—

rādhākarṣa-kṛte kṛtā muralikā-śikṣātha yā yā tadā

sā sā tena sadāsāyā valayitāpy āsīd alaṁ niṣkalā |
tām etām nata-kandharaḥ sa-pulakaṁ vande'ham uccaiḥ sadā
yā kṛṣṇasya manorathāvalim aho pūrṇam akārsīn muhuḥ ||10|| [śārdūla-vikrīḍitam]

[12] tathā hi, tad evaṁ prāvṛṣi veṇu-śikṣā-parīkṣā-tṛṣṇag asau kṛṣṇaḥ samayaṁ
pratīkṣamāṇaḥ śaral-lakṣmīm āgatām lakṣitavān | lakṣayann eva ca vicāritavān—

[13] iyaṁ khalu svabhāvataḥ svacchā mal-līlā-paricchadatām yadi gacchati, tadā
pramadāvalim ṛcchāmaḥ | kintu, samaya-mayatayā sarvavaśya-kāriṇam api bhāvaṁ vaśyaṁ
kurvatīm enām paśyāmi, yathā mām api rādhā |

[14] tato yady asyām api vaśyatām vyasyan bhāvāntara-bhāvitatvaṁ bhāvayitum prabhavāmi,
tad-ārādhāyām api tad-ādhanāya nirbādhatām gatavān asmīty avadadhāmi |

[15] tad evaṁ vicārayann agrecaṁ maṅgalaṁ vilocayann uvāca—āho ! śvo-vasīyasam
evādhyavasīyate | yataḥ—

khañjana-khelā-rañjita-kañja-nayanaṁ nayan vidhiḥ sa mama |
rādhā-mañjula-netra-sphurad-ānanam āsu sañjayitā ||11|| [upagīti]

[16] tad etacchubha śakunamanubhavatā, yāvat paurṇamāsānīmā sameva sarvata eva
veṇudhareṇa ve nusvanacaryāsañcāryate sma | tatas ca—

vaiśī-kalād udayataḥ śaradi prabhāvān
mallibhir apy atula-phulla-daśām gatābhiḥ |
rātrīr nibhālya muhur ullasitāḥ sa ṛama-
bhrātā ratim rati-kṛte'kṛta vallavībhiḥ ||12|| [vasantatilakā]

[17] tatas ca tūrṇam eva pūrṇa-candrā bahu-tithī tithir atithir iva tasya prasannatām
vidhātum āsannavati | tatra cājñāyāhni vana-vihāra-śālī vana-mālī dhenūr ādāya
vrajāgamaṁ vidhāya sāyaṁ pratyavasāya nija-candra-śālikāliṅdam vindamāṇaḥ sphuṭam
āditye'staṅgatyā sthite sa-tārā-samudayaṁ taṁ sāndra-candrikāṁ candram udayantaṁ
paśyaṁs tad-vaśya-bhāva-viśeṣa-śleṣatas tad idam cintayāmāsa—

jāguḍa-piṇḍa-sapiṇḍam kim vidhu-bimbaṁ tad etad unnamati |
kim vā roṣāruṇa-ruci mukham idam udbhāti kāmasya? ||13|| [āryā]

punaś ca,

kuṅkuma-rasa-saṅkulam iva kim vidhu-bimbaṁ puraḥ sphurati |
athavā rādhā-mukham idam udayati yamunā-vanāt purataḥ ? ||14|| [upagīti]

[18] tatra yadi vidhu-bimbam evedam, tadā tad idam vibhāvyaḥ—

pūrṇa-candro'yam aindrīm haritam anugataḥ preyasīm dūradesād
asyāvakraṁ vilimpan ghuṣṇa-śavaliteneva śāsvat kareṇa |
tad-vyājān mām amūḍṛk-kṛtim upadiśatīvādya sadyaḥ kiśoraṁ

śubhrātmā yas tadīyaṁ bhavati viracanaṁ sarvato-bhadram eva ||15|| [śārdūla]

[19] kiṁ cāyam idam apy upadiśann iva sambhāvyate—

vidhur ahaṁ haritaḥ pratidik-pati-
praṇayiṇi ramayan jana-śarmadaḥ |
tvam iha kiṁ nu vidho sthagitāyase
para-ramā-ramaṇaṁ prati samprati? ||16|| [drutavilambita]

[20] tad evaṁ sarvathaiva daivānukūlyataś candra-candrikā-sāndrita śubhaṁ tasya kakubham
eva gantuṁ śantur asmi, yataḥ—

nikhilam eva vanaṁ vidhunāmuna
diśi diśi pratirañjitam īkṣyate |
mad-anukūlam idaṁ śakunaṁ bhaved
iti gatir mama tatra śubhāvahā ||17|| [drutavilambita]

[21] atha yadi kāmābhidhānasya kopa-dhāmānanam idam, tadā viṣama-bāṇasya
tasyānuyānam eva bhaya-nirvāṇaṁ viśrāṇayati | yadi ca tasyā eva kānti-sadanam vanam idaṁ
vidyate, tadā tu sutarām eva tad-diśaṁ praviśatas tan mama śarma-marma praviśatiti | kiṁ
ca—

rayāṇe vartate cittaṁṅrtyaty akṣica dakṣiṇam |
tasmād vṛttam caṅrtyam ca kānt abhirbhavitāmama ||18|| [anuṣṭubh]

[22] tad etad utṭaṅkya niṣtaṅkya ca praṇaya-paṇa-santuṣṭam dāmādi-kumāra-catuṣṭayam
saṅgataḥ prasajya, tad-dvārā nidrā-vyājād anyān dvāra-pālakatayā tatraiva saṁvalayya,
nibhrta-kṛta-pratīhārataś caraṇa-vihāratas tām eva haritam harir muralī-dhara-
karatayānusaran dina-kara-tanayā-tūram anvatīrṇavān | āvatīrya ca vicāritavān—

na kruddha-kāmānanam etad asti
prayāti yac chubra-daśām udañcat |
viyogi-rādhāsyam idaṁ ca na syād
yataḥ kalaṅkādi bhaved vibhedi ||19|| [upajāti 11]

[23] tataś ca mrga-lāñchana evāyam iti niścītya punar vicāritavān—

śārvaraṁ śarvarīśānaḥ saṁhartuṁ simhatām gataḥ |
pūrva-parvatam ārohan sarvaṁ parvati parvaṇa ||20|| [anuṣṭubh]

kintu,

candramā rādhikā-vaktram anukurvan virājate |
tadākāram idaṁ cetaḥ katham mama vidūyate? ||21|| [anuṣṭubh]

[24] punar vibhāvya candramṁ prati prāha sma—

anupama-rucir asmi sarva-lokeṣv
iti bhagavann amṛta-dyute na dr̥pya |
na tu bhavad-upamā daśāpi tasyāś
caraṇa-nakhā vilasanti rādhikāyāḥ ||22|| [puṣpitāgrā]

[25] tad evaṁ vicintya samucita-sthānaṁ vicinitya dūrataś caturāṁś caturaḥ kumāran vartmani
vartamānatayā vidhāya, svayam upasaritam uccatara-catvaram ātmanā rūḍham sandhāya,
vraja-diśam avadhāya, veṇuṁ mukhe nidhāya, vādayiṣyamānaś cintayāmāsa—prathamam
rādhā-

gamanam eva sādhayāmaḥ | tām vinā phalasya ca viphalatām kalayāmi | tad-āgamana-
kamaṇiyatayā tu ramaṇinām anyāsām apy āgatir mama manasi ramaṇiyatām āyāmam ānayati |
kintu tad eva bhavyam katham bhavyam ity eva pratipattavyam | ām ām, bāṇa-vidyā-
pravīṇenaiva vaiṇavikena mayā tathā yoktavyam, yathā tena saivāviṣṭākṛṣṭā ca bhavati nāparā
iti |

[26] tad evaṁ sampradhāryāvadhārya ca tena, veṇuṁ evaṁ vādayiṣyāmīti yadā vicāryate sma,
tadā ca tābhiḥ sāndra-candrika-candramasaḥ sandṛṣṭ-vaśatayā sāndṛṣṭikam idam
parāmrṣtam—
hanta ! sa khalv ayam ośadhīśo'py ādhi-vyādhita-janān asmān adya sadyaḥ pratiritsed eva, na
tu cikitsset iti |

[27] tataś ca tat-kṣaṇam kiñcid vilakṣaṇam śaśa-lakṣmāṇam ālakṣya vṛndā cedam
cintitavatī—
hanta hanta !

tāsām kṛṣṇa-viyogāgni-bāṣpair viṣvag-viniḥśrtaiḥ |
ādarśa iva paśyāndhaś candramā mandatām gataḥ ||23|| [anuṣṭubh]

[28] atha camūru-dṛśām amūśām muhur api sammukhatayā vaśīkṛtim ivāpannaḥ śaśī svadiśi
tadā madād unnatena kṛṣṇasya gabhasti-śatena tasya sphūrṭim samānināyeti |

[29] tad-avalokanāya vyākulatākulāyamanāsu tāsu—

śāradena śaśinā harim prati
prasthitiḥ samam ayoji subhruvām |
pratyayoji kila tena sā tadā
mañṣu tasya muralī-kalena tu ||24|| [rathoddhatā]

[30] yatas tadaiva ca—

anurāgeṇa rāgeṇa varṇa-bhāgeṇa mādhuriḥ |
kalayantam kalam veṇoḥ kalayāmāsa keśavaḥ ||25|| [anuṣṭubh]

[31] tatrānurāgo yathā,
sāśru-kaṇṭha-nayanam sakaṇṭakam

kampa-sampad-ayanam sa-mādhavaḥ |
rādhikā-virahajādhībādhitāḥ
śravya-veṇu-kalabhavyam ājagau ||26|| [rathoddhatā]

[32] rāgo yathā—

rāgam idṛśam asāv acikṣpat
prāpa rāgaiva yaḥ priyā-hṛdi |
yaḥ sphuṭam na rasitaḥ purā bhuvi
kvāpi nāmṛtavād aṅga-viśrutaḥ ||27|| [rathoddhatā]

[33] tat-praṇāda-maya-varṇa-vibhāgo, yathā—

ayi sudhāmśu-sudhā-mukhi rādhike
madhura-bhāva-dhurā madhu-mādhavi |
mayi sadā dayite dayite ciram
tava guṇair hṛdayam mama dīryati ||28|| [drutavilambita]

[34] atha bāṇaiva veṇu-nāde pravīṇaḥ svayamaśav anena tasyāḥ siddhām biddhatām
avabudhya sudhy-agraṇīr anyāś ca tan-nyāyam ājuhāva | [35] tatra varṇa-vibhāgas tv evam—

ahaha gopa-sutā mama gīḥ-sitā
dharatha hanta manoratha-durdharāḥ |
iti bhavāmi bhavaj-jita-lajjitas
tad-udayam sudayam kuruta priyāḥ ||29|| [drutavilambita]

[36] atha yadā pīta-vasanena gītam evam udgītam, tadā tāsam eva kaṇṭhabyarṇatām āgatam
tatra ca yathāyatham abhirucitam eva citti-kṛtam rāgādikam avadhārya nivartyatātikrama-
niratāsthiraṭh pratasthire | tatra ca kṛṣṇābhimukhatām evāstasthire, nānyat kim api | tathā hi,

yā yatra karmaṇi gatās tad-anusthitim tā
vismṛtya tasya muralī-śruti-divya-netrāḥ |
dṛśya-prabham tam abhivavrajur aśru-nīra-
srotasvatī-mayatayā nija-jīvaneśam ||30|| [vasantatilakā]

tadā ca—

gokula-kumudākṣiṇām
kumudvatīnām tadā tathā kumudām |
akuruta kumad-ādhiśaḥ
sa tadā śatadhā parām sumudām ||31|| [āryā]

tadā ca—

śuśrūṣantyaḥ patīn kāścin niruddhāḥ prasthitim prati |
kṛṣṇam tatraiva tāḥ prapur ity evam muni-jalptam ||32|| [anuṣṭubh]

[37] ātra ca śnigdhakaṅthenāntāś cintitam, tā etāh khalu **pādmottarakhaṇḍa**-dr̥ṣṭa-
daṇḍakāraṇya-gata-muni-varyatayā sādḥaka-caryas tadānim api lakṣmī-varyāṇām rādhikādi-
nitya-tad-bhāryāṇām sva-kāmyam sukāmyam sāmyam anavāptā yathā tad avāpya śrī-kṛṣṇam
avāptās tathā varṇyam iti sthite—

tam eva paramātmānam jāra-buddhyāpi saṅgatāh |
jahur guṇa-mayam deham sadyaḥ prakṣiṇa-bandhanāh || [BhP 10.29.11]

ity eva pratipattaye kalpate |

[38] uktam ca **pādmottara-khaṇḍa** [272.167] eva—

te sarve strītvam āpannāh samudbhūtās ca gokule |
harim samprāpya kāmena tato muktā bhavārṇavāt || iti |

[39] kintu, **nāsūyan khalu kṛṣṇaya** [BhP 10.33.37] ity ukta-diśā tadīyās tu na tad ūhitum
īśāmāsur iti jñeyam | yac ca **jighāmsayāpi haraye stanam dattvāpi sad-gatim** [BhP 10.6.35] ity
asya sadṛśena **tam eva paramātmānam jāra-buddhyāpi** ity ādinā sādhanasya nikarṣa-rūpam
aper abhidheyam phalasya tu sarvottama-rūpatvam pratipadyate |

[40] tac ca yuktam, yataḥ—

tāsām kṛṣṇaḥ parātmā na tu paraiti na prāpnuyāj jārātām tat
prānte prāptaḥ patitvam dadad ucita-matiṁ jāram atyāpi vittaḥ |
yadvad bakyām jighāmsāv api samucitam atyarpaṇāl lālya-bhāvam
lebhe dhātrī-nibhāyām sthīratamam iha yad yuktitas tat phalam hi ||33|| [sragdharā]

[41] tathāpi—

uktam purastād etat te caidyāḥ siddhim yathāgataḥ |
dviṣann api hr̥ṣīkeśam kim utādhokṣaja-priyāh || [BhP 10.29.13]

ity anusārātā premāmsena tu tāsām mahad eva vilakṣaṇyam anugatam |

[42] ṇa ca nitya-kāntāsv api prakāṭa-līlāyām jāra-buddhir dr̥ṣyata iti tasyāh ślāghaiva vācyā |
yataḥ—

yā nityā eva kāntā danuja-kula-ripo rādhikādyā na tāsām
ślāghām sā jārātā-dhī-saciva-janir iyāt kintu rāgaḥ sa nityaḥ |
tām bhittvā vighna-kartrīm druta-muditavatā tena tam nitya-kāntam
prāpus tā nāparāsām iva vapur aparām sa pratikṣeta tāsām ||34|| [sragdharā] iti |

[43] tad etad vicintya sphuṭam proce, tatas tataḥ ?

[44] madhukaṅṭha uvāca—abhiṣṭavatīnām viśeṣo yathā—

śrute murali-kākale nija-nijāhvaya-prāpake
samaṁ vraja-nata-bhruvaḥ sapadi phulla-dehā babhuḥ |
anaṅgam api vardhitam vihitavān aho yas tadā
katham na kila vardhayen nija-kalā-balenāṅganāḥ ? ||35|| [pṛthvī]

[45] kim ca,

satvara-prasāravattva-sattva-dhāma-hāyini
sarva-gurv-ahārya-kūṭa-vāraṇatīyāyini |
nātham ekam anv aneka-dāra-sampad-arpiṇi
ogha-mogham anv ananta-bhakta-loka-tarpiṇi ||a||

lola-keśa-saivalāñci-karṇa-pūra-cakriṇi
puṣpa-jāta-niṣprapāta-śubhra-phena-cakriṇi |
ucchalan-navīna-mīna-netra-nīra-gātriṇi
agrimādhva-mātra-pātra-sammukhānuyātriṇi ||b||

manda-cāla-bāhu-nāla-pāṇi-padma-sālini
accha-bāla-kacchapāṅga-vatsa-janma-jālini |
jūti-dhūti-kṛt-kuṭīra-tīra-dhīra-gāmini
ūru-bhūruhāli-pāta-samprapāta-kāmini ||c||

kāñci-kāñci-kañkaṇādi-siñjad-ambha-saṅjini
prāyaśas tu haṁsa-saṅgha-śśabditānurañjini |
tūrṇa-tūrṇa-ghūrṇanādi-saṅkulāṅga-nartini
pūrṇa-pūrṇa-bhāva-gūrṇa-jādyā-jāta-vartini ||d||

veśa-vastra-sanniveśa-cañcalatva-bhaṅgini
tat-tad-artha-vaiparītya-kāri-vega-saṅgini |
yan-nimittam ātma-sarva-saṅga-bhaṅga-bhāvini
yatra sarva-nāma-rūpa-vismrtiś ca bhāvini ||e||

śyāma-dhāma-suṣṭhu-rāmam etam atra sad-dhavam
sindhu-tulyam uttaraṅgad-aṅgam āśu mādhavam |
pūrva-pūrva-bhinnayātir uttarāpta-saṅgatiḥ
āpagāli-sammitāpa seyam āli-saṁhatiḥ ||f||36|| [tūṇaka]

[45] tās tatra ca—

śubhānyu-vana-mañjule savitrjā-rucā saṅkule
prasūna-gaṇa-rājite bhramara-kokila-bhrājite |
sugandha-marud-añcite kumuda-bandhu śobhācite
samasta-guṇa-nīscite nidhitayā ciraṁ sañcite ||37|| [pṛthvī]

sthale mañija-catvaram samadhiruhya tam satvaram

vicitra-muralī-kalam viracayantam udyat-kalam |
ghanāghana-ghana-śriyam taḍīd-abhīṣu-vastra-priyam
maṇi-dyuti-vikasvaram dadṛśur aṅgi divya-smaram ||38|| [pṛthvī]

(yugmakam)

nirmāya kṛṣṇam abhitaḥ sthitim atra gaurī-
paṅktis tadā tam avalambitum utka-cittā |
madhye tamālam upalabhya suvarṇa-varṇa-
vallī-tatir vilasatīti kila vyaloki ||39|| [vasantatilakā]

atha—

vaṁśī-dūtikayā nimantrya kalitāḥ saurabhya-dhārā-sakhī
saṅghaiḥ sādrti bhūri dūra-saraṇer ānāyitāḥ subhruvaḥ |
prāptāḥ svāntikam ātma-rocir amṛtāny apy āsitāḥ preyasā
tṛptīm naiva yayur na vā viramitaṁ tad-dāna-karmāmuna ||40|| [śārdūla]

pratyuta—

navyāḥ kalādharāḥ śubhrā bhrāji-nakṣatra-mālikāḥ |
arāla-locanāḥ kṛṣṇa-cakoraṁ tṛṣṇa-jam vyadhuh ||41|| [anuṣṭubh]

[46] atha kṛṣṇas tatra sa-tṛṣṇam acintayat—aho ! nava-tāruṇyasya puṇya-sampada etā, vara-
lāvaṇyasya mat-kretavya-navya-paṇya-śreṇyas trilokī-lakṣmyās cūḍamaṇayaḥ, sphuran-
manmathasya jivanauśadhayaḥ kumudāyamāna-madiya-locanayor navinās candra-kalāḥ
sahāvatīrya ruciṁ vitīrya virājante |

[47] tad evaṁ sthite—

kṛṣṇāpāṅga-śaraḥ sāṅgam bhittvāpāṅga-śaram mama |
manorathinam udbhettum kila prāviśad antaram ||42|| [anuṣṭubh]

iti tāḥ pratyekaṁ pratyetavyaṁ cakruḥ |

[48] vastutas tu hares tāsū sarvāsū latāsv iva dvitra-lava-sevana-pūrvakam
apūrvatayābhraman-netra-bhramara-yugalaṁ kamalinyām iva rādhāyām nirbādhām sthitim
ātasthe |

[49] āsthitavatīti ca tatredaṁ sa tu vicārayāmāsa—

śobhāyāḥ śubhadā śobhā ramāyāḥ paramā ramā |
seyaṁ mal-locanasypī rādhikā-cāru-locanam ||43|| [anuṣṭubh]

[50] tad evaṁ sati sā ca tadiya-tādṛśa-dṛśaḥ sparṣataḥ kampa-sampad-unmilana-rasa-prasara-
vaśatayā kṣobham labhamānāpi taṁ prati prahita-lobhām śobhām uvāha |

[51] ātra ca praśnottara-mayaṁ padyam:

smerayoḥ prati vidhūdyad-asrayo
rādhikā-nayanayos tulānvada |
śāradam vikaca-mecakotpalam
yan maranda-jhara-moci tat kim u? ||44|| [rathoddhata]

[52] tad evam sthite tāḥ puraḥ-sthitā yadyapy anavadya-saṁvanana-pravīṇa-veṇu-vidyā-
maditā lajjām ujjahati sma, tathāpy avitathābhijātyatayā namratā-kamrā muni-vratam
evānuvavṛtite |

[53] śrī-kṛṣṇas tu yadā viśiṣṭa-lalanā-madhyam adhyāvasann evam adyotiṣṭha, tadā
tāsām parama-durlabha-parimala-mātrāṇām api vaiṇava-madhura-gīta-madhu-maditatayā
svayam eva kṛtābhīyātrāṇām āgatiṁ dṛṣoḥ pathi nirmāya, sa-narma-smitas tad-vidhām
buddhim upadhayā labdha-śuddhim avadhārayann iva tan-mukhād unmukhānurāga-
jāgarūka-vāg-amṛtam āsvādayitum, tāsu ca samutsukatām āśādayitum, nijāntika-sthiti-yācñā-
garbheṇa sphurad-upekṣā-sandarbheṇa vacasā tāḥ kṣobhayāmāsa | yathā—

mahābhāgā yuṣman-milanam abhavan naḥ śubha-kṛte
tataḥ pṛcchāmy atrāgamanam idam avyāhatam iti |
tad etāvat-kleśād abhigamanataḥ saṅkucita-dhīḥ
sa bhūyaḥ sampṛcche bhavad-abhimataṁ kiṁ nu karavai? ||45|| [śikhariṇi]

[54] tad evam atrādara-jñāpanayā jñātvāpy ajñāna-vijñāpanayā ca sveṣūpekṣāpekṣayor
ekataratayā tad-abhiprāyaṁ prāyaśo boddhum asamarthāsu tāsu tata evānabhivyakta-kiñcid-
arthāsu punaḥ sa-narma ca tathā vācam prāha—

pṛcchato'pi purato mama bhavyaṁ
maunam eva kurutha pratigīr yat |
tad-bhavad-vraja-grhe grha-bhājām
kiṁ nirāmayam atha pratibhāti? ||46|| [svāgatā]

[55] tataś ca mithaḥ sa-smita-nirīkṣitāsu tāsu punar uvāca—
tad idaṁ durabhiprāyaṁ
boddhum bahvadiyam asmi na samarthaḥ |
svayam iha yūyaṁ tasmāt
kathayata saṅkocam uddhūya ||47||

[56] punar atīva saṅkacatīr nirīkṣya yojanāviśeṣa-śleṣamayatayāpi tathā prathayāmāsa—

atha na bhavati kāryaṁ brūtha tan neti buddhaṁ
vrajam anu cala-cittā yāta nādhvaṁ mayātra |
vanam idam aitghoraṁ rātrir atrātighorā
svayam atīsayi-ghora-prāṇi-vṛndaiḥ parītāḥ ||48||

[57] atra nādhvam iti na yātetī vā yojanā | punas tad eva śleṣayitum sopāna-viśeṣam cakāra—
na cedṛśī svairatā bhavādr̥śinām sadṛśī bhavati yataḥ mātāpitara-pramukhāḥ sahaajāḥ patayaś
ca vaḥ santi iti |

[58] punaḥ sa-hāsam āha sma—śrūyante'pi tanūjāḥ iti |

[59] atra kathakaś cintayāmāsa—vṛndā-paurṇamāsī-samvāda-gata-siddhāntānusāri-dhiyā—
siṣeva ātmany avaruddha-saurataḥ
sarvāḥ śarat-kāvya-kathā-rasāśrayāḥ [BhP 10.33.25]
ity anena pratipannasya tatrakīya-rasayālabhana-vairūpyād vairasyāpannatā-bhiyā ca tad
idaṁ parihasitam eveti vidvan-matatayā vyaktīkarīṣyāmi iti |

[60] atha tad eva spaṣṭam ācaṣṭa—[61] tad evam tābhiḥ saha rantum kṛta-vamśī-dhvaniḥ sa
tu sarasānām śiromaṇir yadyapī tāsām utpattita eva sva-mātra-sātkṛta-pati-bhāvānām anyatra
patir iti pratītir loka-samvadana-vaśamvadatā-mātra-mayī kevala-sva-saṅgama-kāmanā-vratas
cāparāṅga-saṅgama-rūpa-virūpatā-nirjayīti viśadam artham tāsu svīya-kāntā-bhāva-
samutpatty-anyathānupapattyā sambhāvitavān |

[62] yadyapi ca tāsām ajāta-putrāṇām api devarām-manyā-putrādiṣu putratā-vyavahāraḥ
kevalam sannihita-bālaka-viśayaka-vatsalatā-svabhāvākāras tat-sambandhābhimānas tu bahir
evācāra ity āpta-vacanān nirdhāritavāms tathāpi tat-tad-ullekhana-karmaṇā narma-mātram
ācaritavān | tad ācārya ca tad-bandhūnām andhāyamānānām api tad-anveṣaṇa-nirbandhād
bhayaṁ vicārya sāmraśam iva vivakṣitam uvāca—katham iha tat-tad-bhayaṁ kurutha iti | atra
ca ṣaṣṭhī pañcamī vā samasyate |

[63] kim cātra khaṇḍam akhaṇḍam ca padyam yathāyatham anūdhā ūdhābhāsās ca tā
dr̥ṣṭvācaṣṭeti gamyate | tatrānūdhāḥ prati sahaajā ity antam | ūdhābhāsāḥ pratiśrūyante'pi
tanūjā ity antam | akhaṇḍam tu sarvāḥ pratīti jñeyam |

[64] punaś cārtha-dhvani-samvalanayā cittam āndolayāmāsa—

dr̥ṣṭam yad-vanam aty apūrva-kusumair divyartunā pūjitam
dyotaiś carcitam indunā yamunayā cātmānilair nartitam |
sāmagrīyam udeti deva-nicitāsmākam vihāra-krame
tasmād etad abhāvatas tu va iha stavyā na vāstavyatā ||49||

kintu—

diṣṭenāpte tatra gatvā sva-goṣṭhe
kaṣṭenāpi svīya-dharmaṁ kurudhvam |
patyur bhaktir bāla-vatsādi-pālya-
vyaktīnām yaḥ pālanādiś ca diṣṭaḥ ||50||

[65] tataḥ kaṣṭa-sādhyam tam dharmam bādhyamānam vidhāyātrāvīkala-sarva-dharma-phale
mama sukha-vihāra-sthale praviśata | [66] anyathā punar udyad-vidhu-vanam idaṁ
bhavatīnām vidhuvanāya sampatsyata iti yācñā-pakṣābhīprāyaḥ |

[67] punaḥ sa vimarśam iva provāca—

aham ahaha na budhye smeti pūrvam pralāpaṃ
cakara tad iha yūyam tad vicārya kṣamadhvam |
rati-visara-vilāsair yantraṇād āgatā yas
tad-ucitam akhilaṃ yat snigdhatā mayy upaiti ||51||

tad api na yadvad virahe prītis tadvan na sānnidhye
bhavati tato gṛha-yānam bhavatīnām aucitīm cinute ||52||

[68] atra ca prīti-viṣayād dūre sthitir na yukteti virodhi-lakṣaṇayā yācñāpakṣaḥ saṅgamyate |
tataś ca—

pūrvam yac cirataḥ sprhāvalanayā saṅkṣiptam āsīt punar
vaṃśyākāraṇayā balād upacitam tad bhagnam uccair yataḥ |
tac chrutvā dayitād vyalīka-vacanaṃ bādham na niścikyire
kim na smaḥ kim u vā sma ity aī tadā gopāla-vāma-bhruvaḥ ||53||

tad āsām niścālāṅgīnām kāñcīnām api rājayaḥ |
samaṃ samantataḥ kleśāt tūṣṇīkām eva saṅgatāḥ ||54||

tataś ca—

bāṣpa-vyājād āsām priya-kṛta-parihṛti-samūḍha-santāpaḥ |
manye hṛdayāmbhоруha-nivahaḥ svarasān muhuś ca susrāva ||55||

[69] atra caivam vicārayāmāsuḥ—

prāṇāṃs tyajāma dayitasya pade luṭhāma
kupyāma tatra vinivṛtya gṛham vrajāma |
kṛṣṇām viśāma ca na vā kaṭhināyamānam
etaṃ svabhālam abhihatya nicāyayāma ||56||

[70] tatra tu—

śiraḥ-pīḍā bāṣpa-vyathita-galatā hṛd-gata-mahā-
prakampaḥ pratyaṅga-skhalanam iti nānā-vikṛtayaḥ |
priye rūkṣe jātā dalayitum amūr āvavṛtire
paraṃ tad-vaktrāntaḥ-prasadanam agāt pālayitṛtām ||57||

masī-valita-dṛg-jala-srava-tamobhir ārād uraḥ-
sthalam valita-kuṅkuma-praciti-sandhyam āvṛṇvatīḥ |
avān-mukha-vidhur vadhūḥ sapadi paurṇamāsī-śaśi-
sphuran niśi ca tāmasīr iva cacāya tasmin hariḥ ||58||

[71] tataś ca kiñcid amarṣe sati—

śvāsa-dīrṇa-madhurādhara-śriyaḥ
komalāṅghria-dala-kīrṇa-bhūmayāḥ |
hanta kāntam api taṁ nata-bhruvo
vivyadhur nayana-sāyakāsribhiḥ ||59||

[72] tad evaṁ kṣobhe sati dāḍimād antaḥ-sakta-rakta-bijānām iva nijānām bhāvānām hṛdayān
niṣkulākṛtiḥ svayam eva jātā, tathāpi vaidagdhī-digdhatayā priya-gīrvad eva sandigdham ūcuḥ
| yad adyāpi gāyanti—

iyam iva mā kuru punar ativādam |
bhakta-janān bhaja muhur itarāms tyaja
vibhur iva rahita-vivādam ||dhruvam||

pati-putrādika-bhajanam ihādhikam iti yaṁ vadasi vicāram |
sa tvayy eva hi tiṣṭhatu na tu bahir iti vimṛśāmaḥ sāram ||60||

anayor artha-śleṣo'yam ubhayam eva pakṣaṁ viśeṣayati |

atha dhava-suta-mukha-gaṇatas tava sukham asti satām hṛdi yātam |
tad api ca na hi bhavad-anusaraṇaṁ bhavad-icchati yuvatī-jātam ||61||

atra sandigdha-kāku-padaṁ nahīti padaṁ tad-icchā-nirdhāraṇe, yad vā niṣedhe—

svām āśām anuvardhaya vara-tanu-tatir iha labhatām śātam |
satatānaśvara-vara varadeśvara na vitanu vitanūtpātam ||62||

atrānuvardhayeti samedhane chedane vā—

gṛha-karmāṅy anucittaṁ sukha-tanu bhavatā nahy apinaddham |
caraṇau pralata iha na ca valataḥ pratigamaṁ kila baddham ||63||

atra sukha-tanv iti bhavatety asya cittaṁ ity asya vā viśeṣaṇam | apinaddham iti
bandhanābhāve bandhane vā na ceti pūrva-nahi-vat | kileti niścaye'nṛte vā |

svabhava-tāpa-bharam amṛta-dharādhara-rasa-jharataḥ svata eva |
nāśaya yadi na hi māḍṛśam api sa hi saṅkramitā sakhideva ||64||

atra svabhaveti kāme svajāte vā | māḍṛśam ity asmat-saḍṛṣe vā jane'smad-arthe vā |

lakṣmī-sukha-dadam api bhavataḥ padam ahaha pulindī-bhavyam |
sprṣṭam yad-avadhi ḍṛṣṭam tad-avadhi sarvaṁ jagad-apasavyam ||65||
atrāpasavyaṁ pratikūlam ity ubhaya-pakṣe'pi samañjasam | ākṣepa-pakṣe punlindī-bhavyam
iti nīca-gāmitvaṁ vyajyate—

lakṣīr vrajam anu tulasī-vanam anu bhavad-udaya-sphurad-udayā |
dṛśyata iti tava pada-dhūlyāplavam icchaty api pati-hṛdayā ||66||
yasyā vīkṣaṇam api valita-kṣaṇa-pārśada-vṛnda-nidhānam |
tadvad vayam api hṛdi vāñchām api nahyāmaḥ savitānam ||67||

atrāpi-śabdaḥ samuccaye pūrvavat kākvā niṣedhe vā |

tattvaṁ sukṛpaya kṛta-vṛjinātyaya tava yās caraṇe raktāḥ |
tā bhavataḥ smita-vīkṣaṇa-vismita-cittāḥ kuru nija-bhaktāḥ ||68||

idam ubhayatra ca योगyam |

alakāvṛta-mukha kuṇḍala-dhṛta-sukha hasita-vibhūṣita-netra |
dattābhaya-bhuja-vakṣaḥ-śrī-yuja dāsyo vayam api te'tra ||69||

atra cāpiḥ pūrvavat |

tava murali-kalam api ca rūpa-balam anubhūyābhavad eva |
druma-kulam api pulakānkura-saṅkulam iha kā nārī deva ||70||

atra keti kaumutye niṣedhe vā—

vyaktaṁ vraja-bhaya-hara-lilā-caya devas tvam asi sa ko'pi |
tan no nija-karam api śirasi ca dhara dāsīnām bhramato'pi ||71||

[73] tad evaṁ sthite—

tathā vilāpa-tāpena na tāsām vivyathe hariḥ |
yathā rādhā preṅkhita-bhrū-dhanur inkhi-dṛg-āsugaiḥ ||72||

atha vyathita-mānasaḥ prathita-bhāva-kāruṇyataḥ
prahasya muditānanaḥ svaka-rahasyam ullāsayan |
pratisvam anayat priyā druta-matiḥ sva-pārśvam balī
balād api balānujo valayati sma lilām prati ||73||

āmṛśann aṅgulīḥ pāṇīm prakoṣṭham bāhum apy atha |
tāsām hari-karas trptim nāgāndhanam ivādhanāḥ ||74||
yad api ca rādhā tāsū svam abhijugopāyutādi-saṅkhyāsu |
tad api ca hariṇā spaṣṭam dṛṣṭā tārāsu candralekheva ||75||
rādhā yarhi svakara-sprṣṭā jātā murārāteḥ |
ativismitaye jajñe tarhi ca sā tatra candralekheva ||76||

gopyaḥ kṛṣṇaṁ tatra kṛṣṇaś ca rādhām
āśliṣocair āvrajan narma-śarma |
bhāva-śreṇyaḥ sthāyi-bhāvaṁ svabhāvo

yadvat puṇyād vāsanām pūrva-labdham ||77||

[74] tatra kāścid bhūrur iva nibhālya vana-mālyah parihasataḥ parasparam ūcuḥ—

jalade vilasati vidyud bibhyati hṛdayāni bhīrūṇām |
kiṁ parihasasi sakhi tvam kiṁ na hi paśyasi puraś citram ||78||

ātmārāmā apy aho yasya gandhād
brahmānandaṁ bādham āccādayanti |
pūrṇānandaḥ sa svayam hanta tābhiḥ
svānandāya krīḍanāya prayete ||79||

[75] atha samāpanam—

īdṛg apyayi rādhe yas tāsām mukha-nirīkṣakaḥ |
tvad-utkarṣa-rasāyāsīd iva tāsu parīkṣakaḥ ||80||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
prathama-saṅga-raṅgaja-vāko-vākya-bhaṅgī-saṅgītaṁ nāma
trayoviṁśaṁ pūraṇam
||23||

atha caturviṁśaṁ pūraṇam

śrī-rādhā-saubhāgya-śravaṇa-subhāgyaṁ nāma

[1] tataḥ snigdhaṅṭha uvāca—

[2] atha saṅkṣepeṇa varṇitaṁ, yathā—

tābhiḥ sametābhir udāraceṣṭitaḥ
priyekṣaṇotphulla-mukhībhir acyutaḥ |
udāra-hāsa-dviḥja-kunda-dīdhitir
vyorocataiṅṅka ivodubhir vṛtaḥ || [BhP 10.29.43] iti |

[3] tatra prathama-caraṇaḥ śloka-sātkriyayālaṅkriyayā paricaryate—

kāntasya tābhiḥ sva-karaṁ spṛśan karaḥ
sarpan paraṁ cāvayavaṁ vitarkitaḥ |
kīrṇāś ca tasyāntaram antaram bhajan⁵
dṛṣṭaḥ punas taj jita-kāśitām gataḥ ||1|| [indravaṁśā]

[4] atha dvitīya-caraṇaḥ—

priyaṁ niyutaśo'py amūr na hi vilokamānāḥ samam
nimeṣam upasedire yad iyam eva divyā sthitiḥ |
priyeṇa nijam arpitam yad avaloka-śuddhāmṛtam
samam bubhujire pṛthak tad adhikaṁ tu kiṁ varṇyatām? ||2|| [pṛthvī]

[5] atha simhāvaloka-nyāyād dvitīya-trtīya-caraṇau ca, yathā—

yathā dṛśām diśi diśi tā dadhur muhus
tathā haris tad-abhimukham dadhe dṛśam |
yadānvabhūd arahita-cāturakṣyatā
tadāhasīt sphuṭam asakṛt kṛta-kramam ||3|| [rucirā*]

[6] tadvad uttarārdham ca—

kavibhiḥ kṛṣṇe śaśitā tāsū ca nakṣatratā kavitā |
kintu smita-mukha-divyad-vilasita-vṛndair amī varitāḥ ||4|| [anuṣṭubh]

⁵ vrajan (gha)

[7] tataś ca nānā-narma-karmaṭhatayā haṭhavattayā ca kṛṣṇena kimcid asaṅkoce viracite,
prāyaśaḥ sarvāvayave cāvalocite, nicolādi-viparyaye ca paricite sāsraṁ bahu vihasya tad iha
sarvam eva yathāvat paryācitam ācere |

[8] tad evam ācārya sasukham udaṅ-mukha-gati-caryayā yamunā-tīra-vana-śreṇīm śobhayann
eṇīdrśas tāḥ sva-kāntibhir ācakarṣa, [9] yatra labdha-harṣaś candramasam api nija-dakṣiṇataḥ
samākarṣann iva saṅgitayāṅgīcakāra | [10] tad anu ca sarvābhir arvācīna-yauvanābhis tam
ekam anusarantībhir ata eva parasparaṁ saṅgam apariharantībhir, ata eva
sahasānupalabdhānurahasa-kaṇikābhir, ata eva tan-milana-viśeṣāya kalita-purūtkalikābhiḥ
saha, sa haris tādrśatām eva parāmṛṣati sma—

[11] athānyathānupapattyā saṅgānasukham evāvalambamānaḥ kevalam cañcac-cañcarīka-
lulita-lalita-sukumāra-kusumāñcitam vanam evāyam sarva-guṇa-śālī vanamālī cañcati sma |
kintu,

saṅgānam tad idam paraspara-guṇa-grāmānubhūtiḥ svataḥ
śarmāpy atra manorathāntara-kṛteḥ śaśvad babhūvāspadam |
yatrāliṅgana-cumbanādi-vidhaye tāsām harer apy adaḥ
saukhyam lakṣyam abhūt parāvṛti-vidhām cāveśitā nirmame ||5|| [śārdūla]

[12] tad etad varṇitam yathā śrī-bādarāyaṇinā—

upagīyamāna udgāyan vanitā-śata-yūthapaḥ |
mālām bibhrad vaijayantīm vyacaran maṇḍayan vanam || [BhP 10.29.44] iti |

[13] gāne viśeṣaś ca śrī-parāśareṇa—

kṛṣṇaḥ śarac-candramasaṁ kaumudīm kumudākaram |
jagau gopī-janas tv ekam kṛṣṇa-nāma punaḥ punaḥ || [ViP 5.13.52]

vidhur ayam āgatavān śaradam prati samprati |
itavān vidhur atha nahi bhavatīḥ prati |
mādhava jaya gokula-vīra jaya jaya kṛṣṇa hare ||a||
kumudākara-calanam na bhaved iti seyam |
kaumudikāgād idam unneyam |
keśava jaya hārda-śarīra jaya jaya kṛṣṇa hare ||b||
kusuma-vanī madhupair iyam añcati kāntim |
mama bhavatīṣu prathayatu kāntim |
śyāmala jaya hārda-samīra jaya jaya kṛṣṇa hare ||c||
puṣpita-kuñja-caye vṛndācita-śobhā |
bhavad-anugataye kila kṛta-lobhā |
mohana jaya samvidi dhīra jaya jaya kṛṣṇa hare ||d||6|| [daśavatārstotra]

[14] tad evam gāyate priyāya pratigrṇatiṣu tāsu nava-yuvatīṣu punaḥ śrī-śuka-vacanāti-
rahasyam, yathā—

nadyāḥ pulinam āviśya gopībhir hima-vālukam |
juṣṭam⁶ tat-taralānandi-kumudāmoda-vāyunā ||

bāhu-prasāra-parirambha-karālakoru-
nīvī-stanālabhana-narma-nakhāgra-pātaiḥ |
kṣvelyāvaloka-hasitair vraja-sundarīnām
uttambhayan rati-patiṁ ramayāñcakāra || [BhP 10.29.45-6] iti |

[15] tad etad, yathā—tad evaṁ bhrāmaṁ bhrāmaṁ jāta-prasare'py alabdihāvasare sa-trṣṇa-
kṛṣṇa-sahita-mahita-mahilāvisare'bhilaṣita-vilasitāya viralatā na jātā |

[16] ajātāyām ca tasyām kṛṣṇayā taraṅga-kara-nikara-citam aharahar avakalitaṁ pulina-
viśeṣam eva tad-ucitaṁ prabalam avakalayāmāsa |

[17] balānujanmā yaḥ khalu hima-bālukeva bālukā yasmims tādṛśa iti parama-śubhra-śubhra-
guṇatayā vibhrājate sma |

[18] yatraiva ca tādṛśa-sarva-guṇa-pūrṇa-pūrṇimā-nija-dviija-rāja-virājamāna-suṣamāsuṣama-
pratisaṅkrama-para-bhāga-jāgarūka-mahā-mahasā sahasā nayanāni nābhyudaya-dayanāni
bhavanti sma |

[19] yatraiva ca tūlikāvad anukūlikā bālukā vastra-mātram āstaraṇam apekṣate sma; yatraiva
ca kalinda-tanayā svayam valita-sakhīnayā saugandhika-sugandha-gandhavāha-vahanādīnā
sevām vahati sma |

[20] tatra cātra śrī-keśavaḥ praveśam anubhūya pratipreyasy api yugmībhūya bāhu-prasārādi-
līlām śīlayāmāsa |

[21] sā ceyam paramarahasyeti rahasy eva kiñcid vyasyate |

[22] yathā mithas tat tan mithunam—

bāhu-prasāram akarot parirambhaṇāya
bāhū tu tat-karaṇatām ciram īyatur na |
yo yasya naiti vaśatām sa katham nu tasya
prāpnotu sādihakatama-sthitim añjasaiva? ||7|| [vasantatilakā]

kṛtam ca parirambhanam na parihartum īśāv amū
babhūvatur aghāri-tat-priya-vadhū-janāv ātmanā |
kathañcid api vīrudhā bhavati cet taroḥ saṅgamas
tayoḥ katham aprktatā svayam anihayor jāyatām? ||8|| [pṛthvī]

⁶ reme, vallabha, gētā press

sakhīnām apy āsyā-rahita-samaye yat praṇayinoḥ
parīrambhārambhāt prabala-sukha-mūrcchā samajani |
tayos tām vicchetuṃ param ahaha nānā-vilasita-
pratīkṣā supteva svayam atha jajāgāra paritaḥ ||9|| [śikhariṇī]

tataś ca—

rahasi saṅkucatī punar apy asau
nija-kareṇa harer akirat karam |
vyathitatām iva tām tu vivṛṇvatīm
tad anumṛṣṭi-miśād ayam asṛṣat ||10|| [drutavilambitā]

vadanam tava vṛṇvate bata
bhramarā nānugatāsti kācana |
iti lālayati sma sa cchalād
alakānām tatim apy amūm anu ||11|| [viyoginī]

uru-sparśe niraste'pi nīvīm asṛṅksad acyutaḥ |
niḥsaṅkayācakānām hi tathācaritam īkṣyate ||12|| [anuṣṭubh]

kalayati saṁvastrayati
saṁhastayate sma tasya yā rāmā |
praṇayī sa haris tasyāḥ
sṛṣṭi ca colīm vitūstanavyājāt ||13|| [giti]

vakṣas te kim api nirīkṣyate praphullam
sparśam cāṅv api sahate calākṣi yan na |
tasmān man-nakha-nakharañjanī-sṛṅg eva
syān nīruk tad iti harir jahāsa cātra ||14|| [praharṣiṇī]⁷

madhusūdanatām mukhāmbuje
haritām hṛd-bhava-kumbhi-kumbhayoḥ |
gatavān bata nandajaḥ katham
rati-nātha-prabhavāya nārhati ||15|| [viyoginī]

atha yat kathanīyatocitam
kathitam tat prathitam ca kiñcana |
yad athākathitam dvi-karmakam
smṛti-rītyā tad avehi pāṇineḥ ||16|| [viyoginī]

[23] ity evam sthite—

gopyas tāḥ pratipadya sarva-viṣaya-śreyāmsam ātma-priyam
svādhīnam sapadi pratisvam asakṛt tatrātigarvam dadhuḥ |

⁷ This verse does not appear in ca, gha.

lokaś ced bahu-rāja-rāṣṭra-vasatir jaṅganti bhaṅgam tadā
tasyāntar-hitatā hiteti kila so'py antardadhe mādhasvaḥ ||17|| [śārdūla]

[24] tena ca vicāritam khalv idam—ahaha, mama paramam uddeśyam eva vismrta-deśyam
abhūt, yataḥ sarvābhir eva nirviśeṣam ramamaṅge mayi ramā-śiromaṇīyamānā rādhāpi
sādhāraṇatām gatā |

[25] kim ca, sva-manoratha-prathanāyām rādhāyāḥ prathamā prathamānā-gamanatā samprati
pratipannā, tasmān mahā-maha eva mama hitāya mahīyate | sa ca śāradatā-viśāradatāyām
asyām paurṇamāsyām rāsa-rasa eva tūrṇam pūrṇatām arhati | eṣa tu sarvāsām aikamatya-
pratipatty-anusārata eva sārātām prasārayati | aikyamataḥ ca pratyekam sābhimānāntarāsu
parāsu kiñcin mad-udāsīnatā-param dāsī-kartum āsīdati | tasmād aśeṣa-guṇādhikām rādhikām
ādāya tirodhāya sthāsyāmi iti |

[26] tad etad vibhāvya bhāvyaḥ artham sādhasya, mādhasvaḥ tatra tatrālasa-kara-caraṇādi-
kriyām priyām priyām praty uvāca—nūnam vañcita-kāñcī-dhvanitayā kayācid apy atra
sthīyata iti nāsthīyate | tac ca mama bhavad-ekānucāri-vihāritayā vicāritikriyate | tasmād
atyāyāsavatyā bhavatyā sthīyatām | mayā tu samayā mṛgayamāṇatām nirmāya nātisamaya-
virāmam āgamaṇīyam |

[27] tad etad abhidhāya, tatas tataḥ sarvataś cāntardhāya rādhayā saha sahasā jagāma |

[28] atha samaya-katipaya-vyatyayam asahamānā sā sā ca tatas tata utthāya prasthāya ca tam
anvicchantīti bhramaṇāt kramaśaḥ eka-dvāditayā paramparam militāḥ | militāś ca tāḥ
paramparam apratītitaḥ śapatham prathamānāḥ kṛṣṇa-patham evānveṣayāmāsuḥ | kintu—

anveṣtuṁ kṛṣṇam iṣtam nikaṭam abhigataḥ cintayitvā pradūnāḥ
kartuṁ tan naiva śekuḥ param ahaḥ gatāḥ klāntim etā nipetuḥ |
sthitvā tadvac cirāya sphuraṇa-mayam amuṁ prāpya sarvāḥ samantān
matvānyo'nyam tam eva pratihata-matayaś cakrur āliṅganādi ||18|| [sragdharā]

tataś ca—

yās tu tṛṣṇākulatayā kṛṣṇa-bhāva-vaśam gatāḥ |
kṛṣṇāyante sma tā eva sarva-pālakatām itāḥ ||19|| [anuṣṭubh]

[29] atha kathañcid anusamhita-bahirarthāḥ samayaḥ gamayitum asamarthāḥ pūrvābhyāsa-
vaśān nija-rakṣāyā vaśān nikhila-sukhada-śilām bālyādi-katal-lilām gātum ārabdhās tad-āveśa-
parirabdhā babhūvuḥ |

[30] tatra ca kṛṣṇam anvicchantyas tata ito gacchantyas taru-vallī-pallīm api muhur api
pṛcchanti sma, unmāda-vṛtter anuvṛtteḥ, yathā—

lilā gāyaṁs tat-tad-āveśa-vaśyas
tat-tad-bhāvaḥ prāpa gopī-nikāyaḥ |
citram kṛṣṇāveśitām āpa yā yā

gaurāṅgī sā kṛṣṇa-varṇā pratītā ||20|| [śālinī]

adyāpi smṛtam uttapaty ahaha mac-cittam yad etā muhuḥ
pṛcchanti sma harim viyoga-vidhurā hā hā tarūn apy aho |
āstām tan mama hṛdy aruntudam idam gītābhir etat-kṛte
ghorād bhītibhir unmadiṣṇu-hṛdayā ghorānukāram dadhuḥ ||21|| [śārdūla]

[31] tadidṛśalīlāveśaḥ paraparaḥcchāpṛcchābhīniveśataḥ kramaśaḥ pracita-niṣkramikṛtim
avāpa, yat pṛcchābhīniveśaś caivam apagaḥcchati sma, yathā—

kāmścit vikāsi-kusumair upahāsa-bhāvān
kāmścin natāgra-valanair vimukhī-kṛtāsyān |
kāmścin madāli-virutai rūsitokti-yuktān
matvā tarūnīs tad anuyoga-rasād viremuḥ ||22|| [vasantatilakā]

[32] tataś ca kṣitim eva praśna-lakṣitī-kṛtavatyāḥ, yathā—

aho kim akaros tapaḥ kiyad ihorvi yac chrī-hareḥ
pada-sprḡ anu vindase pulaka-rūpa-nānānkurān |
trivikramaja-vikramāt kim iva tat tvayā sambhṛtam
varāha-parirambhataḥ kim athavā kvacit kintu na ||23|| [pṛthvī]

pṛthvī kṣamā ca nāmnā tvam tat-padānkam udānkitā |
tasmāt tvām eva tam praṣṭum tā vyaṁ gatim āgatāḥ ||24|| [anuṣṭubh]

[33] tad evam sarvāsu tarv-ādikaṁ pṛcchantīṣu tata itaś ca gacchantīṣu tadyam saurabhyam
parirabhya, jagat-prāṇeṣu sannidhānam prati praṇīta-prayāṇeṣu, tad-vaidagdhī-digdha-
snigdha-hṛdayā rādhā-sakhī-samudayā hariṇīm prati kṛta-praṇayāḥ sānumodatayā hāri
vyāharanti sma—

apy eṇapatny upagataḥ priyayeha gātrais
tanvan dṛśām sakhi sunirvṛtim acyuto vaḥ |
kāntāṅga-saṅga-kuca-kuṅkuma-rañjitāyāḥ
kunda-srajaḥ kula-pater iha vāti gandhaḥ || [BhP 10.30.11] [vasantatilaka]

bāhum priyāmsa upadhāya gṛhīta-padmo
rāmānujas tulasikāli-kulair madāndhaiḥ |
anvīyamāna iha vas taravaḥ praṇāmam
kim vābhinandati caran praṇayāvalokaiḥ? || [BhP 10.30.12] [vasantatilaka]

[34] atra khalu eṇeti patnīti sakhīti pada-trayena—he praśasta-netre ! mādrśa-mānuṣī-sadrśa-
vicāra-samcarita-vṛndāvana-kṣetre ! tat-tad-asmadiya-sukha-prakhyena sukhena labdha-mad-
vidha-sakhye ! iti vyajya sukha-rajya-māna-hṛdayāḥ prāha—

[35] priyayā samam acyutaḥ śrī-kṛṣṇaḥ śliṣṭatayā tasyāḥ sakāśād aviśliṣṭaḥ sann adasiyā-
śobhā-kṛtāsaṅgair aṅgair yuṣmākaṁ tādrśāṁ drśāṁ kevala-sva-darśana-jānandād apy
atiśayitam ānandam utkarṣayan kiṁ yuṣmat-samīpam āpa? tatra tan-mithuna-ślāghā-garbha-
vacanena hetuṁ racayanti kānta iti | gokula-rāja-kula-tilakasya yā kunda-mālā, tasyāḥ
kutṛāpy alabhya-saurabhyam iha tad-bhāra-milaj-java-bhaṅga-nibha-vāyu-saṅgataḥ prasarati |
kīdrśyāḥ? mālāyāḥ kāntā-parama-puṇyena parama-sarva-sādguṇyena tasyāpi lālasasya yā
paramāspada-rūpā, tasyā aṅga-saṅge kuca-kunkuma-pañka-kula-saṅkulāyāḥ | ataḥ santata-
paricaya-viśeṣeṇa tat-saurabhya-viśeṣaṁ parirabhya sphuṭam ābhis tathā samupalabhyata ity
arthāḥ |

[36] atha tām tad-darśana-jātena harṣeṇa samprati tad-viyoga-jātena tarṣeṇa sthagita-vacanām
āsaṅkya, tena ca tayoh saṅgamam eva niṣṭāṅkya, paramānandatas tadīya-vilāsa-viśeṣaṁ
vandamānās, tatra pallavādi-bhara-namrāṇām kamrāṇām purūṇām tarūṇām api tadīya-
sauvidallādi-bhṛtya-viśeṣa-bhāvena tad-vandanam utprekṣya, priyayā saha vihāra-ratena tena
teṣām abhinandanam sandihānās, tayos tādrśa-vilāsāveśātīsayam āha—bāhum iti |

[37] atha tasyām udāsīnā vadanti sma—

latā imāḥ pṛcchata yā na lokitāḥ
purā taru-śliṣṭatayāpi puṣpitāḥ |
sampraty amūḥ sparśa-vaśād bakī-ripoh
puṣpānvitās tan-nakha-citram atra hi ||25|| [upajāti 12]

[38] atha tasmāl labdhavismaye, punar akasmād akhilaśubhapadyāni tadīya-padanalinayor
amalināni padāni dadhānā, vasudhā sudhām iva sudhāmāvalim tāsām anyāsām api
tadapratītiṣṭī drśī kirati sma, yāni prekṣya cāmūbhir utprekṣyate sma—

iyam kṣitir muni-caritā tad-uttaram
dade na hīty avamṛṣatī punar dade |
dhvajāmbhājady-upavalitāṅghri-lāñchana-
pradarśanād iva likhatī tad-āgamam ||26|| [rucirā*] ||

[39] kiyad-dūre tu tābhis tat-padāntarāṅy eva padāntarāṅi pratipannāni | tathā hi—

tad anu tasya padam padam antarā
padam anīdrśam ādadṛṣe param |
anatham alpam amadhya-kṛśam dhvajādy-
upacitīm viparītadiśi śritam ||27|| [drutavilambitā*]

[40] tatra cedam anumīyate sma—

mṛgākṣyā lakṣyam syād iha caraṇa-cihnam hari-pada-
prasaktaṁ vaiśiṣṭyād api tu nahi pūrvatra kim api |
sphuṭam tasmāt kāñcidd hṛdi vidadhad atrārpayad asau
prasiddhā stenānām jagati hi hatāṅka-prasāmitā ||28|| [śārdūla]

asavya-savyau yūnor yat
padānkau vyatimardinau |
tat tarkyate mithaḥ spaṣṭam
am̐sa-nyasta-prakoṣṭhatā ||29|| [anuṣṭubh]

[41] tad evaṁ sād̐hāraṇīnām varṇanam ākarṇya rād̐hā-sakhyaḥ punar ālapanti sma—

paraspara-karagra-sphurad-amanda-khelāspadam
pramatta-kari-dampati-sthiti tayos tu yūnor yugam |
yad atra vijane vane vigata-śṛṅkhalam̐ līlayā
vidhāsyati param̐ mahas tad atisuṣṭhu puṣṇāti naḥ ||30|| [pṛthvī]

[42] atha tatra suhr̐dām vacanam—

[anayārād̐hito nūnam bhagavān harir īśvaraḥ |](#)
[yan no vihāya govindaḥ pṛito yām anayad rahaḥ || \[BhP 10.30.28\] iti |](#)

[43] ayam arthaḥ: nūnam anayā param̐ anayayā ko'py anaśvara-śaktir aṅgīkṛta-bhakta-bhaktir īśvara eva nirbād̐hitam ārād̐hitaḥ, na tu devatā-mātram̐ | sa ca sakala-harit-pati-patiḥ śrī-harir eva, na ca haraḥ sṛṣṭi-karaś ca | haritāyām̐ api sarvāvātāra-vistāravān svayam̐ bhagavān iti sambhāviti-bhavati na cānyas tad-am̐satayāpi labdha-praśamsaḥ |

[44] tād̐rśa-camatkāra-kāraṇam̐ apy avatārayanti, yan naḥ iti | yām̐ khalu guṇa-rūpa-mahasā sahasā nikhila-hṛdayam̐ vindamānaḥ śrī-govindaḥ svayam̐ ayam̐ nināya, na tu na iva na nināya | tat-paripāṭi ca praty-urasam̐ vidhāya pṛīti-rīti-parītatayā kṛtā, na tu tad-viparītatayā | pṛītir̐ api smara-mahaḥ-pravaha-rahāḥ-sam̐hatatayā, na tu sāmānyatā-mānyatayā | rahaḥ-sam̐hananam̐ api śarma-sampad-am̐hati-br̐m̐hita-guṇa-bam̐hitatayā, na tu tad-asam̐hitatayā | tac ca sarva-guṇa-vismāyikānām̐ apy asmākam̐ tyāga-jāgarūka-samayata eva, na tu tad-vinimayata iti svayam̐ yan gacchann̐ eva nināya iti |

[45] tad evam̐ eva manyāmahe—yā khalu dhanyā rād̐hābhīdhā vidhātrā niḥsād̐hāraṇa-nāma-guṇa-rūpatayā nirmīṭā, saiva daiva-kṛtānukulyā bhavitum arhati | tatra yadyapi tād̐rśa-bhagavad-ārād̐hana-sād̐hanatayā tan-nāma-nirvacanam̐ sacita-racanam̐ bhaved, athāpi phala-sambandha-nirbandha eva śreyān̐ iti rād̐hayati govindam̐, govindena vā rād̐hyata iti niruktir̐ eva yukti-matīti mati-gamyam̐ iti |

[46] atha punas tasyām̐ udāsīnāḥ procuḥ—

ayi kalayata ete reṇavo'py atra dhanyā
yad ajita-pada-padma-sparśa-bhājaḥ sphuranti |
dhruvam̐ agham̐ apahartum̐ brahma-bhargābdhi-kanyā
dadhati śirasi yāms tad-darśa-bhāgyam̐ stavāma ||31|| [mālinī]

[47] atha kâcīt tasyām pratispardhinī vardhamāna-matsarāgnir dhūma-śikhāyamānam vacanam ujjagāra—

bhavati sukhadam asmin śrī-harer aṅghri-cihnam
yadi na sajati tasyā hanta durnīti-matyāḥ |
kalayata bata dhārṣṭyam suṣṭhu bhāvatka-bhogyam
tad-adhara-madhu juṣṭam kurvatī sā nililye ||32|| [mālinī]

[48] atha tasyāḥ sakhyaḥ punar ūcuḥ—

katham ahaha padāni tāni tasyāḥ
subhagatarānka-padāni na sphuranti |
api hṛdi dadhad eva tām nininye
sakhi dayitām dayitaḥ sujāta-gātrīm ||33|| [puṣpitāgrā]

[49] atha punaḥ pratispardhinīnām vacanam—

paśyotsaṅga-kṛtāṅganā-valayinaḥ kāmāturasyāsakṛt
tad-vastrādika-samvṛti-prathanayā vyagrasya lakṣmāṇy ataḥ |
nimna-vyasta-padāni mālya-ghuṣṇāstīrṇāni gharmāmbhasā
bhūyaḥ siktatamāni velli-talatā-kṣepānta-vartmāni ca ||34|| [śārdūla]

[50] tasyāḥ sakhīnām vacanam—

nyag-jānu-dvaya-lakṣaṇasya purataḥ sūkṣmam padānka-dvayam
vaimukhyena dhṛtam vyanakti sudṛśas tasyās tad-ūrvoḥ sthitim | iti |

[51] atha spardhinīnām—

tasmin garbhaka-mālya-khaṇḍa-patanād uddaṇdam ālakṣyate
kāmīnyāḥ kila kāmukena racitā keśasya veśakriyā ||35|| [śārdūla]

kiṁ ca—

atrāpragūṇatābaddhā mithaḥ paddhati-paddhatiḥ |
rādhā-mādhavayoḥ krīdām nirvrīdām vedaty asau ||36|| [anuṣṭubh]

[52] atha tāḥ sanijavṛndayā vṛndayā pariṣkṛtasya latāmandiravṛndasya dvāram tayoh
praveśadvāram vivikṣanti sma |

[53] tatra tayā samadhutayā madhuraṁ puṣpavṛndaṁ tathā praveśadeśe niveśitam, yathā
tallolubha-śubhamyumadhukaranikarā eva dauvārikā iva nivārakā jātāḥ |

[54] te hi praveśārambhata eva dhṛtasamrambhāḥ praviśatām abhimukhaṁ dhāvantaḥ
svakaśilimukhatām arthāntareṇāpi prathayanti sma |

[55] atha kathañcana ślathatām cirataḥ prathayamāneṣu teṣu kramaśaḥ sarvās
tarvādipallavavellanapūrvakam āviddhapaddhatitayā praviśya param apūrvam tad dhāma
niśāmayāmāsuḥ, yathā—

pika-prathita-pañcamam bhramara-pūrṇa-mandra-svaram
maruc-calita-pallava-prakaṭa-vādyam udyat-prabham |
bhujāṅga-ripu-nartana-jñapita-cañcalāvāri-bhr̥d-
vibhā-valita-tad-dvayātula-sabhāsad-aṅgīkṛtam ||37|| [pṛthvī]

vicitra-kusumaiś cita-sthalam analpa-talpākulam
bahu-vyajana-cāmaram surabhi-vīṭikā-samputam |
sa-candra-vara-candanāguru-gurūru-pātrānvitam
latā-grha-rahāḥ-puram dhvanayati sma tāḥ praty adaḥ ||38|| [pṛthvī]

(yugmakam)

ayam kusuma-saṁcayaś caraṇa-pāta-jāta-ślathas
tad etad api talpakam vighatitāṅga-bhaṅgī-sthiti |
idam vyajana-cāmaram galita-yantrajāndolanam
tathā surabhi-vīṭikādy api vibhukta-muktī-kṛtam ||39|| [pṛthvī]

tataḥ kim iva pṛcchatha sva-vadaveta mām ujjhitam
param drutam itaḥ param vrajata tatra tam prāpnuta |
amī pika-mukhā mama sphuṭam upeyur utpitsutām svayam
bhavati duḥkhite bhavati kasya vāṅgīkṛtiḥ? ||40|| [pṛthvī] (yugmakam)

kim ca—

idam mṛga-madāvṛtam ghusṛṇa-bindu-mandokṣitam
kṣitam śayanakam tataḥ sa-parivṛtti-lakṣmāpy adaḥ |
paraspara-viparyaya-prathiti-śāli yad bāndhavam
kulam katham amuṣya na sphuratu pāribhāvī daśā ||41|| [pṛthvī]

[56] atha tayor vṛttam anuvṛtтыatām |

[57] yadā tu nikuñja-pura-dvāri praveśa-kṛtāveśānām tāsām kolāhala-vikalatāvakalitā, tadā
sambhrama-valitena rādhā-lalitena tena tataḥ pracalana-kalanāya tasyāḥ svasya ca cela-
sambhālanādikam ārabdham, na tu labdham | kintu—

utkarṇatā-samavakarṇana-vastra-veśā-
dhānāni yā vivaśatā nijagāra tām ca |
tūrṇir yadā nigirati sma tadā murārir
labdha-kṣaṇaḥ praṇayinī-valitam nililye ||42|| [vasantatilakā] ||

[58] athāgrima-kathā-prathanāya parāmṛśyate |

[59] na caivam api tāsām tasya ca kāmukatā-sāmānyam manyatām | tan-nikāma-katā-
nivāraṇasya karaṇasya kāraṇam svarūpam tāvan nirūpyate—

preta-prāya-śarīrāḥ sarve te kāmukāḥ kalitāḥ |
kṛṣṇaḥ sāndrānandas tasya ca rādhā-mukhāḥ śobhāḥ ||43|| [upagīti] ||

[60] yathoktam—

tvakśmaśru-roma-nakha-keśa-pinaddham antar
māmsāsthi-rakta-kṛmi-viṭ-kapha-pitta-vātam |
jīvac-chavaṃ bhajati kāntam ativimūdhā
yā te padābja-makarandam ajighratī strī || [BhP 10.60.45]

kṛṣi bhūr-vācakaḥ śabdo ṇaś ca nirvṛti-vācakaḥ |
tayor aikyaṃ paraṃ brahma kṛṣṇa ity abhidhīyate ||

narākṛti paraṃ brahma |

tvayy eva nitya-sukha-bodha-tanāv anante | [BhP 10.14.22],

tābhir vidhūta-śokābhir bhagavān acyuto vṛtaḥ |
vyārocatādhikāṃ tāta puruṣaḥ śaktibhir yathā || [BhP 10.32.10] iti ca |

[61] bhāvaś ca na kāmataṃ bhāvayate, kintu tan-nibha-prema-viśeṣatām eva, yataḥ—

utkaṅthā prāpti-yogaḥ pratipada-milanāśleṣa-cumbādi-keliḥ
śrī-gopī-kṛṣṇayor apy avara-taruṇayor apy amī tulya-rūpāḥ |
kintu prācor mithaḥ syur nirupādhi-hitatāmātra-śarma-pradhānās
te'rvācor ātma-trṛpti-pravalana-paratāmātra-klptāḥ prathante ||44|| [sragdharā]

[62] yathaiva svayam eva tās tat-prema-devatā vadiṣyanti—

yat te sujāta-caraṇāmbu-ruhaṃ staneṣu
bhītāḥ śanaīḥ priya dadhīmahi karkaśeṣu | [BhP 10.31.19] ity ādinā |

[63] tasmāl lakṣaṇaviśeṣāt tatpremaviśeṣa evāsau kāmaveśāyata iti kāmatayo-pacaryate na tu
vastutas tattayā smaryate | atas tatkeliśrutiphalaśrutir api tathā viśrutih—

vikrīḍitaṃ vraja-vadhūbhir idaṃ ca viṣṇoḥ
śraddhānvito'nuśṛṇuyād atha varṇayed yaḥ |
bhaktiṃ parāṃ bhagavati parilabhya kāmam
hṛd-rogam āśv apahinoty acireṇa dhīraḥ || [BhP 10.33.39] iti |

[64] tāsām eṣa ca bhāva-viśeṣataḥ khalu sarveṣāṃ api mahatām mahattarāṇām
mahattamānām apy anveṣaṇa-padaṅgāṃ anavacchinnatayā navīkaroti | yathā ca prathayisyate
śrīmad-uddhavana—

etāḥ param tanu-bhṛto bhuvi gopa-vadhvo
govinda evam akhilātmani rūḍha-bhāvāḥ |
vāñchanti yad bhava-bhiyo munayo vayam ca
kim brahma-janmabhir ananta-kathā-rasasya || [BhP 10.47.58]

[65] ataeva tādr̥śa-tat-prema-tr̥ṣṇaḥ śrī-kṛṣṇaś ca tena svasya vaśatām urīkariṣyati—

na pārāye'ham niravadya-saṁyujām
sva-sādhu-kṛtyam vibudhāyusāpi vaḥ | [BhP 10.32.22] ity ādinā |

[66] tad evam sati tāsu sarva evānye'pi guṇāḥ svata evānugūṇā bhavanti—

yasyāsti bhaktir bhagavaty akiñcanā
sarvair guṇais tatra samāsate surāḥ | [BhP 5.18.12] itivat |

[67] tataś caivam varṇyate—

yad-amita-rasa-śāstre vyañji vaidagdhya-vṛndam
tad-aṅum api na vettum kalpate kāmī-lokaḥ |
tad akhilam api yasya prema-sindhau na kiñcin
mithunam ajita-gopī-rūpam etad vibhāti ||⁸ [mālinī]

[68] tad evam sati ca sarvāsu tāsu śrī-rādhā punar asādhāraṇatām dhārayati | yathoktam,
anayārādhito nūnam ity ādinā |

[69] tad evam ākalite nirgalite phalitam avakalitam kriyate |

evam rādhā-prema-dhāmā yayā'sāv
ātmārāmo'py āpta-kāmo'py adabhram |
reme yasmāt kāmīnām kāmīnīnām
nyakkāro'bhūd ātmanaiveti manye ||45|| [śālinī]

[70] ātmārāmatā hy atra paramānanda-rūpatayā āpta-kāmatā ca parama-lakṣmī-lakṣaṇa-gopī-
lakṣa-vallabhatā-vilakṣaṇatayā, [71] adabhratā ca tāḥ parityajyāpi tasyām akhaṇḍitatayā
vyajyamānatayeti prasajyate |

[72] tatra ca sati—

anyo'nyānugatīm yadapy anusṛtau premṇaḥ pravāhau tayo
rādhā-mādhavayos tadapy anupadam kauṭilyam āsīdataḥ |
yo gāmbhīryam apām javam ca dadhate pūraḥ sa hi prekṣyate

⁸ This verse is marked as a quote in Puri Das' edition, but I have no evidence that it is indeed so.

sāvarta-pracayas tataḥ paratarah sārālya-kaivalyavān ||46|| [śārdūla]

[73] yathoktam—

aher iva gatiḥ premṇaḥ svabhāva-kuṭilo bhavet |
ato hetor ahetoś ca yūnor māna udañcati || [UN 15.102] ||

[74] tad evaṁ sthite tan-maya-vilāsa-viśeṣo varṇyate—

dara-mukulita-netrā tiryag-ālambi-kaṇṭhī
śīthilīta-bhuja-yugmā stabdha-sakthīyam āsīt |
tad api ca madhu-hantrā jānatā svam kṛtārtham
muhur api hasitā kim bhrū-kuṭim nāpi kuryāt? ||47|| [mālinī] ||

[75] tad evaṁ vṛtte vṛtte netari cānunetari mānvat tasyāḥ kiñcid ahaṁ-māna-sparśo'pi
sadarśo babhūva | yathā ca tayā pūrvaṁ nātyūhāpoha-sāmarthyam āsīt ity adhunā khalv idam
bhāvitam—

etāvantaṁ diṣṭam ajñāsiṣaṁ na
preyaḥ-saṅgāt kintv idānīm tad ūhe |
preyān sarvāḥ projjhya mām eva ramyām
saṅgamyāntaḥ-kānanam yan nināya ||48|| [śālinī]

[76] tataś cāgrima-gamanāya vyagreṇa nāthena prārthitāpi sā lālityena kiñcid ālasyam api
vyañjayāmāsa, yathā—

tvad-gātra-sprṣṭatā-mātra-
ślathāṅga-gatitām gatām |
spandāya cātīmandām mām
yatra tatra svayam naya ||49|| [anuṣṭubh] ||

[77] tad anu ca tad-udāsīnatādhīna-bhāva-samūham ūhamānaḥ praṇayavān api praṇaya-
mānavān idam sopalambha-parihāsa-lambham uvāca—katham bhavatyā muhyate? mama
skandha eva sa-nirbandham āruhyatām iti |

[78] tadā ca tajjayā sersyāljjayādhaḥsajjadānanam asyāḥ paśyann, antarhitavān api
sakautukam antarhitavān | sahasāntarhite ca tasmin vismitā vismitā ca sā vidhurahitā
kumudinīva vidhuritā babhūva | tatra kila sānulāpaṁ vilalāpa ca—

hā nātha ha ramaṇa hā priyatātikānta
hā hā kva gacchasi mahābhujā hā kva vāsi? |
dāsyām sadā kṛpaṇatājuṣi nanv amuṣyām
ātmopakaṇṭham api sūcaya jīviteśa ||50|| [vasantatilakā]

[79] atrāstu tāvat tava rūpa-nirūpaṇam tvan-nikaṭa-bhūmim ivodhaghaṭanayāpi dhīratām

dhārayāmīti dhvanitam |

[80] tataś ca, yadyapy evam api catura-śiromaṇinā tena vicāritam asti sma, yathā—yady etasyāś ca mayā parityāgaḥ parityaktābhiḥ samprati pratiyate, mayā pṛthag enayā ca saṅgamyate, tadā parasparam āsattyaṁ satyaṁ mahā-rāsa-mahaḥ sampadyate iti, tathāpi sneha-vaśān mūrccantiṁ tām āgacchati tasminn accha-hṛdaye mṛgayamāṇā mṛgalocanā drutam āgacchanti sma |

[81] tataś ca sambhramataḥ pracchannatām gacchati śrī-kṛṣṇaḥ—

eśā campaka-mālikātra patitā kim candralekhāhāvā
kāntīnām adhidevatā bhavati vā vṛndāvana-śrīr uta? |
hā kaṣṭam nahi ceṣṭate kim iyam ity udvigna-dhī-vṛttayas
tām āvavrur amūś camūru-nayanā bhṛṅgī-nibhāḥ padminīm ||51|| [śārdūla]

tatrānyās tu sakhī-nibhāḥ samabhavaṁś tasyāṁ dravan-mānasāḥ
prāṇa-prāṇa-samāḥ sa-māna-manasaḥ sakhyaś citam tatyajuḥ |
yasmin nāsty avalambanam kila kim apy asmin vidhiḥ sad-vidhis
tādṛkṣeṣu vilakṣaṇeṣu valayaty anyac ca dhanyaṁ bahu ||52|| [śārdūla]

kṛṣṇa-prasaṅga-parivāsitam aṅganānām
aṅgam yadā tu nasi saṅgatim aṅgati sma |
sāraṅga-laṅgima-dṛśaḥ param aṅga-saṅghāś
cācetiṣuḥ savayaso'pi tadāṅga-tulyāḥ ||53|| [vasantatilakā]

[82] tadā tu—

kāśmīrārdram kvāpi sindūra-liptam
kvāpi cchinnaṁ kvāpi bhinnaṁ kva cāpi |
antaḥ-pītācchādanam tan-nicolaṁ
paśyan saṅghaḥ saṅginīnām nananda ||54|| [śālinī]

svayam api yadapi tadā sā
hari-parimala-bhāg athāpi tāsām tu |
āgantuka-subahūnām
gātrāt tad-bhāg uvāha vailakṣyam ||55|| [āryā]

[83] tad evam sarvā eva hṛdya-sauhṛdya-visrabdhās tām ātmaikadhyam āgatām madhyam adhyāsyā tayā saha paraspara-parīrambha-baddhāḥ sudustara-duḥkha-naddhāḥ puru ruruduḥ |

[84] sudustaram ruditvā ca tām amūś tu papracchuḥ—asmākaṁ khalu na duḥkham pañcabhiḥ saheti kalpenānalpam api duḥkham kalpatvāya nākalpata kalpam | tatas tan nātipraṣṭavyam bhavatīty ananya-gatyā bhavatyās tu tat tyāgaḥ katham iti kathyatām, katham vā vikalatā-hetuḥ kevalatā jātā, tad api ca |

[85] sã punar anutãpa-vipad-uttaram uttaram uvãca—

kutaḥ kathaṁ kutra ca tena nĩtã
cakãra kiṁ vãham idaṁ na jãne |
anena hĩnã tu vicãrayãmi
svĩyaṁ tu daurãtmyam anartha-hetuḥ ||56|| [upajãti 11]

[86] tataś ca dhairya-paryayataḥ punaḥ krandanam anuvindamãnã khinnatã-nati-bhinna-
sakhĩkãbhiḥ kãbhiścĩt kṛta-sãntvanã mãrjitãnanã veśa-niveśa-kṛta-mãnanã sã samam
unnamayãmãse |

[87] tayã ca samam unnayanamãyãmãse—samprati ca kutra sa pratilabhyate? iti |

[88] sã covãca—nãtidũram akrũra-cetãḥ sa tu kutukitayã vilasati, na tu kitavatayã—

yataḥ gokula-rãja-kumãraḥ
śuci-rati-gambhĩra-dhĩr hrĩmãn |
tad api ca maryãdãṁ naḥ
svikãrãyãtyajat karuṇaḥ ||57|| iti [upagĩti]

[89] tasmãt tadĩya-caraṇa-carita-vartmãnucaraṇam eva naḥ śreyaḥ | tad etad vacanaṁ
racayamãnã vana-pracayaṁ puśpãvacaya-parã iva vicinvanti sma | tato dhvajãdi-padãni pada-
padma-cihnãni kramatas tãvad amũr anvakrãman yãvat tãni spaśtãni dṛśtãni | paratas tu
parivĩrun-mahĩruha-nivĩdatamãraṇya-dharaṇy-andha-tama-praviśtãni dṛśtvã nyavartanta, na
ca tatrãvartanta |

[90] tatra cedam vicãrayãmasuḥ—nũnam asmajjayã lajjayã sajjann asãv iha sahasã na sãkśãd-
bhavitum adhyavasyati, tasmãt tad abodha-nidhãya-bhũr iyaṁ dũrataḥ pariharaṇĩyã parihṛtya
ca sã pulina-dharaṇĩr evãnusaraṇĩyã |

[91] yatrãham atrãsmi—tatra-bhavatyas tu kutratyatãṁ itã ity apadeśãd apatrapãṁ apanayann
ayam aparokśatãṁ prapanĩpadyate |

[92] tad etad vicãrya samãcãrya ca paryanveśaṇãś tam uddĩśya diśyaṁ diśyaṁ vanam
praviśya, svayam anvicchantam iva samcarantam dainya-sainya-mayam atigãna-vitãnam
ãcaranti sma iti |

[93] tad evam teśãṁ sabhãsadãṁ kathã-samãdher avadhãya kathakaḥ samãpanamãha—

ĩdṛg eśa varaḥ kṛṣṇas tava vṛndãvaneśvari |
tvãṁ vinã tu paraḥ-koṭĩr api nãngĩcakãra yaḥ ||58|| [anuśtubh]

iti śrĩ-śrĩ-gopãla-campũm anu
śrĩ-rãdhã-saubhãgya-śravaṇa-subhãgyam nãma

caturviṁśaṁ pūraṇam
||24 ||

(25)

atha pañcaviṁśaṁ pūraṇam

vipralambhana-stambhana-śrī-kṛṣṇa-lambhanam

[1] atha madhukaṇṭha uvāca—tac ca gānam avadhīyatām | yathā—

vrajavidho daśāsmākam īkṣyatām
vrajavidho daśāsmākam īkṣyatām ||1||

jayati te'dhikaṁ janmanā vrajaḥ
śrayata indirāpy asya bhūrajaḥ |
tad api hā'jahā nas tvam atra bho
vayam imaḥ kathaṁ vānyatām prabho ||2||

parama-jāti-bhāg uttamaṁ svataḥ
śaradijam ca yat pañkajam tataḥ |
dala-kulāvṛteḥ kānti-devatām
harasi yad dṛṣā śaśvad eva tām ||3||

katham aho vayam svacchatām itā
bhavitum īsmahe tad-bahiḥ-sthitāḥ |
api kila tvayā yācñayā sitāḥ
svayam amūr vareṇāpi sanditāḥ ||4||

iti gatās tava preṣyatām punaḥ
kim u tayā dṛṣā hamsi tās tu naḥ? |
yad iha śastrataḥ kevalam vadhaḥ
sphurati nākṣitas tan-matam tv adhaḥ ||5||

bahu-vidhād bhayād yat tvayāvitam
sakala-gokulam kānanānvitam |
tad api manmahe svāvanam yatas
tvad-anurāgataḥ so'pi kim hataḥ? ||6||

kṛpaṇa-pālaka śrī-vrajeśvari-
tanuja yogya-dhīr asti naśvarī |
iti tavātmaval lipti-riktatā
paraga-pīḍayā bhāti tiktatā ||7||

tvam asi nānyavat ko'pi kopanaḥ
sphurasi yat prabho viśva-gopanaḥ |

tad iha padmajābhyarthitaḥ sva-bhūḥ
parama-sātvatād anvayād abhūḥ ||8||

iti tavesītuḥ suṣṭhu yaḥ karaḥ
prathita-samsṛter bhīti-bhīkaraḥ |
śirasi naḥ kuru śrī-kara-grahaṁ
tam iha nānyathā bhāvayāgrahaṁ ||9||

vrajaga-bhī-hṛtau vīra yoṣitām
śamayasi smitenaiva roṣitām |
tad iha nānyathā daṇḍanaṁ kuru
prakaṭayānana-śrī-mahaḥ puru ||10||

yad api te padaṁ śrī-niketanam
vṛjinajin mahā-puṇya-ketanam |
tad api go-gaṇasyānuvartanaṁ
viṣa-bhṛtaḥ śiro-varti-nartanam ||11||

yad adhi tat tad apy ātta-duḥsthiti
svayam abhūt tataḥ śāntatāksitiḥ |
ahaha tan manāg nas tu vakṣasi
sva-viraha-jvale kiṁ na rakṣasi? ||12||

madhura-lilayā karṇa-ramyayā
viśada-vākyayā vyakta-gamyayā |
mukha-sugandhitāsātmyayā cirāt
tṛṣam itā vyaṁ hanta te girā ||13||

tava kathāmṛtaṁ tapta-jīvanam
kavibhir īditam kalmaṣārdanam |
pravitaranti ye teṣu durjanāḥ
sapadi naḥ kṛte jñapta-varjanāḥ ||14||

prahasitam tava preṅkhi-locanam
viharaṇa-kramād bhāva-rocanam |
muralikā-rutaṁ sarva-śocanam
vipinatas tu naḥ prāṇa-mocanam ||15||

calasi yarhi vā dhenu-cāraṇe
dalati dhīs tu nas tatra kāraṇe |
śīla-tṛṇāṅkurair yāva-sannatā
kila bhavat-padoḥ sāsmakān gatā ||16||

ahaha jājvalaty antarāṇi naḥ
smara nijān janān dīna-māninaḥ |

caraṇa-paṅkajaṁ hr̥dy amūdr̥śāṁ
ramaṇa he tvayā dhīyatāṁ bhṛṣam ||17||

ahaha yarhi yāsy ahni kānanam
kuṭila-kuntalam śrīmad-ānanam |
muhur apaśyatām tarhi sa kṣaṇaḥ
sphurati sarvadā kalpa-lakṣaṇaḥ ||18||

kim iha tac ca vā vācyatām vrajen
nimir apīha yac chapyate vraje? |
katham aho vayam tās tu gopikā
na hi bhavāma vā tatra kopikāḥ? ||19||

vitata-gītikā-jāla-sanditāḥ
svaka-janān atikramya cārditāḥ |
karam itā mahāraṇya-bhṛd diśi
cchalamayaḥ striyaḥ kas tyajen niśi? ||20||

prahasitaṁ priya prema-vīkṣaṇam
vihasitādikaṁ valgu-lakṣaṇam |
bṛhad uraḥ śriyo dhāma vīkṣyate
nija-vimūḍhatāsmābhir īkṣyate ||21||

dina-laye'laka-dhvāntam ekataḥ
prasṛta-gorajaḥ sandhyam anyataḥ |
mukhatayā mataṁ yāminīśvaraṁ
darśayan muhur yacchasi smaram ||22||

sva-rati-vṛddhito'nanya-kāṅkṣiṇī
bhavati vaṁśikā yatra sākṣiṇī |
tam adhara-dravaṁ śoka-nāśanam
vitara vīra bhoḥ prāṇadāśanam ||23||

iti tu yat tvayā kāma-kalpanam
kila kalābalāt tac ca kalpanam |
vayam anāratam sneha-bhāvanāḥ
katham ayāmahe jātu kāmanāḥ? ||24||

prakatātā tu te goṣṭha-vāsinām
vṛjina-nāśinī prāṇa-bhāsinām |
vitara naḥ sakṛt tvat-sprhā-yujām
yad iha sūdanam snigdha-hṛd-rujām ||25|| [rājahamsī]

[2] tad etad udgāya tad apy etad ity āhuḥ—[yat te sujāta-caraṇāmburuham](#) [BhP 10.31.19] ity ādi |

[3] atra cedam̐ gadyam—yat kila kamalataḥ komalatā-yugalam̐ tava caraṇa-yugalam̐ stanāv anu snehataḥ samhananāyehamānās ca vayan̐ tāv atikarkaśāv iti tarkataś ca stambhamānāḥ, śanair eva tayos tad dadhīmahīti vāñchāmaḥ | tad aho, kaṭhina-manastayā duraṭām aṭavīm anughaṭayati tvayi kūrpadibhis tat kim na vyathate? kintu vyathata eva, yatas tad-bhāvanā-juṣām bhavad-ekāyuṣām asmākaṁ manasi tan mañkṣu saṅkrāmati | tasmāt tad aṭanam evāsmākaṁ hr̥t-pīḍā, tal-lālanam eva tac-chamanam iti tal-lālanam eva dehīti bhāvaḥ |

[4] tad evam̐ sati—

gīter āsīd vipariṇamanam̐ tarhi tāsām vilāpas
tasyāpy uccai ruditam̐ iti yan nādbhutam̐ tat tu tāsū |
kṛṣṇam̐ draṣṭum̐ prabhavati balād yasya tṛṣṇātidhr̥ṣṇak
tasyānyasyāpy ahaḥ śatadhā dṛśyate tat tad atra ||26|| [mandākrāntā]

[5] atha tathā masṛṇam̐ asṛṇikam̐ aśru nudatīṣu rudatīṣu sudatīṣu, tad-anuṣaṅgata eva tamasaḥ saṅgataḥ kramaśas tan niśamayan niśāmayan mura-śamanaḥ svaka-nayana-salila-kalilatayā nayana-lakṣeṇāpy alakṣitaḥ sahasā mahasāvṛtaḥ sarvāsām madhyam adhyāsītavān, ambarāvṛtatayā sva-prathām̐ āvṛtavām̐ś ca |

[6] ekā tu tatra tasya manāg āgamanādhigama-kamana-nayanāpi pūrvavad idam apūrvasphuraṇa-puraskṛtam̐ iti kevalam̐ kṛṣṇa kṛṣṇety alam̐ kala-kalatayā kalam̐ kalayāmāsa |

[7] ākarṇita-tad-varṇa-karṇās ca vara-varṇinyas tan-nirṇāyaka-svābhyarṇa-tan-nirvarṇanās tūrṇam̐ eva pūrṇatām̐ avāpuḥ |

[8] mahāghana-ghanāghana-ghana-saṅgamān nidāgha-drāghīyastayātihrasva-doghā hradinya iva | ubhayatra hi gata-prāya-jīvanatābhiprāyam̐ āgatā |

[9] tan-nirvarṇanam̐ ca, yathā—

āvis tāsū babhūva narma tad iti vyañjan viyuḥyāpi sa
smeraḥ saṅkucad anantaram̐ svam adhiyan pītāmbara-prāvṛtaḥ |
kartum̐ sad vinayam̐ srag-am̐śu-yugalam̐ hasta-dvayenāmṛśan
sragvī manmatha-manmatha-sthitir atīśrīṇām̐ gatiḥ śrīpatiḥ ||27|| [śārdūla]

tataś ca—

priyas tyāga-vrīḍād vidadhad iva tātasthyam̐ abhitaḥ
sa tābhiḥ kāntābhis tvaritataram̐ āsādi paritaḥ |
samudraḥ saṅkocam̐ samaya-kalitam̐ ced valayate
tadā nadyaḥ sadyaś capala-gatitām̐ sannidadhati ||28|| [śikhariṇī]

[10] tatrāham̐-prathamikayā samupetāsū tāsū prathamataḥ śrī-parāśareṇa kathitā kācit, yathā—

[kācid ālokya govindam](#)

āyāntam atiharṣitā |
kṛṣṇa kṛṣṇeti kṛṣṇeti
prāha nānyad udairayat ||29|| [ViP 5.13.43] iyaṁ bhadrā-nāmnī |

[11] atha śrī-bādarāyaṇinā varṇitā varṇyate—

kācit karaṁ murārāter
ācacāra nijāñjalau |
nava-pallava-pātrāntar
yathā kamala-tallajam ||30|| [anuṣṭubh] eṣā candrāvalī |

tathā,

kācit tad-aṅghri-kamalam
vyājato kucayor dadhe |
labdha-vāñchita-niṣpattiḥ
kurvatīva śivārcaṇam ||31|| [anuṣṭubh] eṣā padmā |

tathā,

kācid añjalināgrhṇāt
tanvī tāmbula-carvitam |
yadā tadīya-rāgasya
pātrivācarati sma sā ||32|| [anuṣṭubh] iyaṁ śaivyā |

tathā,

kācid dadhāra tad-bāhum
am̐se candana-rūṣitam |
yā dehataḥ snehataś ca
vyānañja sva-samarthatām ||33|| [anuṣṭubh] seyaṁ śyāmalā vāmataḥ |

tathā,

apagamita-nimeṣā yā tu tasyāsyam abjam
nayana-yugam alīndra-dvandvam uccair apīpyat |
avakalitam akārṣid rūpakam tat tad eṣā
rasa-rasana-vibhūter jigyatus te tu yad yat ||34|| [mālinī] asau lalitā |

tathā,

tasmin kāpy avaloka-mātra-balaval lajjā-prasajjan-manā
mīlan-netratayā vicitra-pulakā citrāyamāṇā sthitā |
tām antar-valita-priyām prati mamāścaryam viyoga-sthiter
madhye yogam ihāpi bhogam itavaty eṣeti yā cintyate ||35|| [śārdūla]

eṣā khalu viśākhā |

tathā,

premā kopam prasavati vṛthāpy agram atrāsti netram
tac ca sthānād acalam api sad vidhyad udbhāti dūram |

vedhaś cāsau vraṇam api vinā śrīhareḥ kleśadaḥ syād
evam yasyāḥ kim api caritaṁ tām imāṁ varṇayet kaḥ? ||36|| [mandākrāntā]
asau tu śrī-rādhā, tā etāḥ sammukhataḥ |

tathā,

kṛṣṇa-meghāgamollāsa-
pallavad-vadana-śriyaḥ |
sarvāś ca labdha-parvāṇaḥ
sadyaḥ siddhāḥ punar navāḥ ||37|| [anuṣṭubh] etāḥ sarvataḥ |

atiparimiti-śobhā-bhājanam kṛṣṇa-rūpaṁ
nayad anupama-kāntiṁ yauvataṁ tad vireje |
idam upamiti-śūnyam yat tu kāvyam samāptaṁ
sa iha na mama doṣas tadd hi tattvaṁ tathaiva ||38|| [mālinī]

[12] tad evam tāsām tasya ca parasparaṁ parama-madana-mada-prada-vadana-nayana-nilaya-
līlayā candra-cakora-śīlatā latāvad utphullatām gatā |

[13] tathā ca kṣaṇa-katipaye labdha-kṣaṇa-pracaye tāḥ sādaram ādāya, jala-jāta-jāta-samīraṇa-
samīra-saraṇi-taraṇijā-taralata-taraṅga-raṅga-nibha-nīra-sanīḍa-tīra-sarasaika-saikata-
pulināntaram nirvṛḍam kṛḍann eva vṛndāvana-devaḥ sevayāmāsa |

[14] tad eva khalu praśasta-bhaṅga-saṅgha-lakṣeṇa hasta-lakṣeṇa parama-dhanyayā svayam
eva ravi-deva-kanyayā kañja-kiñjalka-piñja-latā-mañjula-gandha-gandhavāha-parirabdha-
komala-sitābhra-śubhra-bālukābhir atiniścita-citta-yācitam, tatra ca śārada-sudhākara-kara-
nikara-sudhā-liptatayā dūrato'pi tamastoma-śamanam, jala-sthala-kusuma-samudayāmodā-
moda-madita-mukhara-madhukara-madhurī-kṛtam urīkṛtavān |

[15] urīkṛte ca tasmin paramādeye nādeye puline, smita-vilasita-netraḥ sva-nāmnā sita-śata-
patra-netraḥ sarvāsām arvācīna-vayasām savayasām sva-hasta-vinyasta-praśasta-kunkuma-
grasta-nava-stana-vastra-viṣṭī-kṛta-svastikāsanas tatra stotra-bhaṅgī-saṅgīta-kalā-raṅga-
bhūmitām avāpa sa tāpa-nodanaḥ | yathā,

ūrdhvaṁ glaur ātapatram talam anu pulinaṁ hīra-cūrṇācitāṅgam
śrīmat-pīṭham samantāt kusuma-vana-śataṁ toraṇānīva yasya |
taṁ divya-svarṇa-varṇa-vraja-kulaja-ramā-rāji-vibhrāji-deham
sneha-śrī-kāmya-geham hari-maṇi-ruciram prāṇa-nātham smarāmi ||39||

[sragdharā]

[16] tataś ca vṛndāvana-sevikābhir vṛndā-pradhāna-kānana-devikābhiḥ parama-prayatna-
pālya-mālya-divya-gandha-sandha-candra-candana-madhura-madhu-madānukūla-
tāmbūlādyam dadānābhir, muhūrtārdham vardhamāna-parihāsa-vilāsam preyasī-sahitaḥ
preyān mahita-mahattayā śuśubhe |

[17] śobhamānaś ca nigūḍha-mānābhir amūbhir vraja-camūru-dṛgbhiḥ samvādam akṛpta |

[18] tataś ca tāsām vṛthā-parityāga-doṣa-labdha-poṣa-roṣa-mayābhiprāyakatayā jātaṁ citta-
śoṣaṁ moṣaṁ nayantīnām toṣa-prāyaṁ vyañjayantīnām anunaya-garbha-nānā-vinoda-
sandarbha-vārtām vartayati tasmin,

kācit karaṁ caraṇam asya parā tathorum
anyāvalagṇam aparā mṛdu mardayantī |
antar nigūḍha-kupitā bahir accha-bhāvā
bhrū-locana-prasṛmāra-smitam abhyuvāca ||40|| [vasantatilakā]

[19] kecid evaṁ ca varṇayanti—

nayana-valanaś cillī-cālair nigūḍha-mṛdu-smitair
lalita-lapitair antar-bhaṅgair bahir valitārjavaiḥ |
catura-manasas tasmin kṛṣṇaṁ priyaṁ vaśa-vartināṁ
praṇaya-nayataḥ prāhuḥ pṛkta-prahelikam aṅganāḥ ||41|| [hariṇī]

[20] ayi catura-pura-purandara! prahelikā-kalikām ekām vikāśaya | yathā,

bhajanti bhajataḥ kecin nānye'nyān eva kecana |
ubhayāṁś cāpare ke'pi nobhayān agatīn pare ||42|| [anuṣṭubh]

[21] śrī-kṛṣṇas tu citte tad avabudhyābhidhatte sma—

arthajñāḥ kṛta-hantāro dhārmikā dharmā-gāthinaḥ |
vimūḍha-pūrṇa-muktās ca dayāvantaś ca te kramāt ||43|| [anuṣṭubh]

[22] tac chrutvā ca parasparam asaraṇa-cillibhir amūbhiś cillī-vallī-vellanenedaṁ jñāpitam—

cāturībhīr iha nas tu karṣato
dharmā-dhāma diśataḥ samujjhataḥ |
nirdayaṁ punar amuṣya śiṣyate
yena nāsmad-atiduḥkham īkṣyate ||44|| [rathoddhatā]

[23] atra cāturībhīḥ iti tasyānarthajñatā, dharmā-dhāma diśataḥ ity adhārmikatā, tad-
ubhayābhyāṁ tad-ubhaya-rahitatā, punaḥ cāturībhīḥ iti vimūḍhatā, tābhir nas tu karṣataḥ iti
pūrṇatā muktatā ca | tatra svakṛtānuddēśena kṛta-hantrtā ca niśiddhā | tyāge cāsmad-
duḥkha-vikṣaṇābhāvena nirdayatā tu śeṣiteti śiṣyati |

[24] sa tu tad evaṁ avabudhya sva-śuddhy-avagamanāya punar uvāca—

nāhaṁ teśāṁ sadṛg api tu mām lubdham ūhadhvam ṛddhau
preṁṇas tām tad-viṣaya-virahaṁ hanta kṛtvāpi vaśmi |
yuṣmān vācyāṁ kim iha mayakā māyitāvāt-pratīter
etad yan me vyaśanam asakṛṇ mām ca duḥkhākāroti ||45||

yūyam hitvā nikhilam anīsam kāmādhve param mām
mat-kāmyās tu prayuta-niyutam prema-bhedena santi |
tasmān na pratyupakṛti-kalāleśa-kalpaṁ vidhātum
śaknomīti prathayata nijaiḥ sad-guṇair eva tuṣṭim ||46|| [mandākrāntā]

[25] tad evam anavadyam kṛṣṇa-vadyam avadhārya—

manojñatvena na param surūpatvam ihānvabhūt |
budhatvenāpi kṛṣṇasya sa-tṛṣṇo'yaṁ priyā-gaṇaḥ || 47|| [anuṣṭubh] ||

[26] tatra gīrvāṇinām ākāśataḥ parihāsavāṇīyam—

rucim anu kuṭilākṣiṇām stutim anu jihmaṁ bruvāṇānām |
mādhava gopa-vadhūnām guṇataḥ kasmān mudam tanuṣe ||48|| [upagīti]

sa eko jayatān māna-mātaṅgo vraja-subhruvām |
hariṇā nirjitasyāpi yasya vīryād bibhīyate ||49|| [anuṣṭubh] ||

[27] atha samāpanam—

vaidagdhī-digdha-buddhiddhaḥ so'yaṁ rādhe sakhā tava |
alambhūṣṇum tatra mene yas tvām tuṣṇīm sthitām api ||50|| [anuṣṭubh]

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
vipralambhana-stambhana-śrī-kṛṣṇa-lambhanam nāma
pañcaviṁśaṁ pūraṇam
||25||

atha ṣaḍviṃśaṃ pūraṇam

rāsa-vilāsa-prasāraṇam

[1] atha snigdhaḥkaṇṭha uvāca—

suvacanam aghaśatroḥ śṛṅvatī śreṇir āsām
virahajanitaduḥkham pūrvasiddham vyadhāvīt |
param iha na tad eva vyādhunot kintu śaṅkā-
ntaram api yad amamsta spaṣṭam āyattam etam ||1|| [mālinī]

[2] tad evam amūr utphullavadanakañjasadana-mañjunayanakhañjarīṭāḥ sa punar mañjulam
ābhāṣate sma—

yuṣmatkṛte sma sucirān manasāsmi dūya-
mānena yūyam api tastha madartham eva |
tasyātha durlabhatamasya manorathasya
prāptāv ihānurahasam maham ācarāma ||2|| [vasantatilakā]

[3] sa ca rāsarūpa eva nirūpyate | tathā hi—

dīpaḥ śāradabhūripūritaśaśī yatrāsti vṛndāvanam
raṅgaḥ śrīvrajanāyikāḥ svayam imā yūyam kalākovidāḥ |
tam cemaṃ samayaṃ sametya muditaḥ so'ham hariḥ kim paraṃ
kartāsmi kṣaṇam antarā tam api kim rāsam vinā bhoḥ priyāḥ ||3|| [śārdūla]

[4] iti kṣīṇatamā vrajajaladhisambhavākṣīṇacandramāḥ sarvā api tās cakorākṣīr
aṣaḍakṣīṇayugapad liṅganādinā sukhalakṣalakṣitīkṛtya, balavad ādr̥tya, rāsanṛtya-vidhaye
nirjambālam astambajālam abandhuraṃ bandhuraṃ kamalabandhujāpulinam āvṛtya,
parasparakarasaṃvalanayā valayākārās cakāra |

[5] kṛte ca valaye—

kṛṣṇāyāḥ pulinam gatena ramaṇenāpūri kāmas tadā
tenāmuṣya manas tathā pratipadam tena dvayam cakṣuṣoḥ |
tenāṅgasphuradaṅganāsamudayas tenātha pūrvaṃ paraṃ
sarvaṃ parva ca tad bruve kim aparāṃ nādyāpi viśrāmyati ||4|| [śārdūlavikṛīḍitam]||

[6] tad evaṁ sva-kalita-caye valaye vanamāli śobhānicayam upalabhamānaś cintayāmāsa—

upari yathojjvalam indor
valayaṁ pulinaṁ tathā bhuvi ca |
kintu kalaṅkas tasmin
nirmala-ramaṇī-kulāny atra ||5|| [upagīti]

[7] tad aho ! cāmīkara-maṇisarākāro'yaṁ ramaṇīya-ramaṇī-valayaḥ prati-yugma-madhyam
yadi mahāmara-katāyamāna-nāyaka-sambadhyamānatām ābadhnāti, tadā hr̥dyatām āpadyate |

[8] tac ca tathāveśena mat-praveśena paraṁ sidhyatīti nidhāya sthitaḥ sann, akasmād yathā-
manorathākāram evāvasthitavān, yathā svayam api katham iti tu na tat-prathanam avāpa |
tataś ca—

hari-hariṅākṣī-valitaṁ
pulinaṁ tad valgu bhāti sma |
sva-pratibimbenādād
yad vidhu-bimbāya sārūpyam ||6|| [upagīti]

suhṛd indoḥ pulinaṁ tat-
pulinasyābhūn nata-bhruvām pracayaḥ |
tat-pracayasya ca valanaṁ
śrīyuta-gopāla-mūrtinām ||7|| [āryā]

yatra ca,

paraspara-karāvali-grathita-maṅḍalī-maṅḍanīr
anusvam abalā milann ubhayatas tadā mādhavaḥ |
tadiya-bhujapāśyayā kalita-mṛṣṭa-pṛṣṭhas tathā
tad-aṁsa-nihitātma-dor abhavad eṣa rāsodyame ||8|| [pṛthvī]

gaurī-kṛṣṇau gaurī-kṛṣṇāv ittham lakṣe lakṣe yugme |
vṛttākāre vaṁśī-śaṁśī rādhā-saṅgī tasthau madhye ||9|| [vidyunmālā]

rāsaṁ prārabhata svayaṁ harir asau kaiśorakaṁ mānayann
ity evaṁ sa parāśaro'pi bhagavān prāvocad uccair yataḥ |
tasmād gopa-vadhūbhir eva saphalaṁ taj-jātam ittham tu me
hamho paśyata vacmi vā kim aparaṁ romṇām ca jātam mahaḥ ||10||
[śārdūlavikrīḍitam]

sa vividha-vanitā-vṛndair yadapi bahu-preyasī tadā jajñe |
tadapi ca rādhā jñaptir manye tasyāparāḥ kṛtayaḥ ||11|| [āryā]

tad evam—

anaṅgam aṅgena nijena sāṅgam

kṛtvādhi-raṅga-kṣiti saṅgamayya |
aṅgīcakārāṅga tam aṅga-hārair
navyāṅganā-saṅgama-maṅgalāya ||12|| [upajāti 11]

kalita-kanaka-bhāsaḥ smera-netrā vidhūti-
kṣubhita-valaya-vīthī-śiṅjita-vyakta-tālāḥ |
vividha-gati-vihārānaṅga-sārāṅga-hārā
hari-hari-maṇi-mūrtīr antarā tā virejuḥ ||13|| [mālinī]

tataś ca—

navīna-vinata-bhruvām nija-navīna-kānta-cchavī-
juṣām naṭana-cāturī-kula-dhurīṇa-lilā-yujām |
calad-valaya-śṛṅkhalāvalita-nūpurāṇām dhvanir
naṭadhva-nidhi-tālatām dhvanayati sma yāvad divam ||14|| [pṛthvī]

rāse śiṅjita-tāla-jālam udabhūt tadvad yathā khecarān
apy ākrkṣad aho vidūratarataḥ kṛtveva pūrva-sthitān |
dyo-yānābhidha-mañca-sañcaya-gatā vādyam ca gītam ca ye
sabhyatvam ca samam madād vidadhataḥ svam nātra niścikyire ||15||

[śārdūlavikrīḍitam]

[9] tatra devīnām sañjalpaḥ—paśya, paśya—

hariṇā gānam āsādi gānena ramaṇī-kulam |
ramaṇībhir atho gānam gānena sa hariḥ punaḥ ||16|| [anuṣṭubh]
pulinam vilasat-kṛṣṇam kṛṣṇam sāliṅganāṅganam kalaya |
āṅganam abhinava-gītam gītam saṅgīta-saṅgi-saṅgītam ||17|| [gīti]

[10] tatra svayam ārambhe lāsya-sambheda eva jātaḥ | [11] tad yathābhinayam yathā—

aṅga-hāra-calad-aṅga-hāriṣu
svāntahāri vilasadvihāriṣu |
lāsya-kāriṣu ca lāsyaṃ ācaran
bhrū-naṭi-ghaṭita-netrā nartakāḥ ||18|| [rathoddhatā]

[12] tauryatrika-śaurya-varāṇām khecarāṇām vādye tūdbhūte tāṇḍava-maṅḍalam ca
sābhinayam, yathā—

udyad-dundubhi-maḍḍu-ḍiṇḍima-ḍamar-vādye mṛdaṅgam gate
vādye dyo-pada-vidya-vedya-nadane sadyo'tha vidyotite |
te tarhy udbhaṭa-nāṭya-nīti-ghaṭanā-saṅghaṭṭa-niṣkuṅṭhatā-
sūtkaṅṭhāḥ pada-pāṇi-kaṅṭha-kaṭi-sammoṭāli-koṭim dadhuḥ ||19|| [śārdūla]

[13] tatra ca śastra-praśastānām iva teṣām kṛta-hastakānām punar lakṣyād acyava eva lakṣitaḥ
| tathā hi—

hitvā hitvāpy atra hastāli-bandham
tālāmbā hastakāni pradarśya |
gaurī-śyāmā lāghavāt pūrṇamānā
rāsollāse tadvad āsan punaś ca ||20|| [śālinī]

puṣpa-vṛndam apatan muhur muhuḥ
kṛṣṇa-gaura-tanu-maṇḍalīm anu |
vṛṣṭir ūrdhvam adharatra nīra-bhṛd
vidyud-ālir iti yatra citratā ||21|| [rathoddhatā]

[14] atra devā devyaś ca bhavya-bhāva-bhavān navya-paribhavāt kamalākṣam sākṣād iva sambodhayantas tathā yoga-māyā yogataḥ param sva-sva-yogyam antaḥ samadhigamya ramyam idam vādyā-kolāhalāvṛtam ujjaguḥ |

[15] tad etad ekīkrtyānuḡyate—

jaya jaya sad-guṇa-sāra |
jagati viśiṣṭam kalayitum iṣṭam gokula-lasad-avatāra ||a||dhruvam ||
kamala-bhaveśvara-vaikuṇṭheśvara-patnī-cintita-seva |
rājasi rāse valita-vilāse nija-ramañibhir deva ||b||
naṭavat-parikara nikhila-kalādhara racita-paraspara-moda |
āliṅgana-mukha-vitata-mahā-sukha vallava-vadhu-hṛta-toda ||c||
vyativikṣaṇa-kṛta-sāttvika-parivṛta-maṇḍalam anu bahu-mūrte |
vraja-taruṇī-gaṇa-racita-nayana-paṇa-sacita-vaśīkṛti-pūrte ||d||
caraṇa-kañja-dhṛti-kara-pallava-kṛti-cillī-valita-vihārān |
madhya-bhaṅga-tati-maṇi-kuṇḍala-gati-pulaka-sveda-vikārān ||e||
kalayati bhavatā ghana-sāmyavatā taḍid iva sarvā lalanā |
api vaḥ parimiti-taratamatām iti seyaṁ jñāpayati tulanā ||f||
sumadhura-kaṅṭhe nṛtyotkaṅṭhe tava rati-mātra-prīte |
tvat-sparśāmṛta-mada-caya-saṁvṛta-citte bhāva-kṛite ||g||
yuvatī-jāte gītaja-śātenāvṛta-viśva-prabhave |
yas tvaṁ rājasi tat-sukha-bhāg asi nama etasmai prabhave ||h||
yā saha bhavatā vismayam avatā svara-jātīr atisuddham |
gāyati seyaṁ nikhilair geyaṁ kalayati nija-guṇa-ruddham ||i||
tata utkarṣam valayita-harṣam valayati yeyaṁ gāne |
sā śrī-rādhā valitārādhā bhavatā kalitā māne ||j||
yeyaṁ rāse śramaja-vilāse vigalan-mallī-valayā |
sā bhavad-amse lasad-avatāmse dharati karam vara-kalayā ||k||
yā cāmsam pari bhujā-pariḡham paricumbati tava sa-vinodam |
hṛṣyati seyaṁ tan na gaṇeyaṁ yad roma ca sāmōdam ||l||
cala-kuṇḍala-dhara gaṇḍa-mukura-vara samiṣa-sparśa-vidhāne |
tāmbūla-drava-parivartād dravam ayase cumbana-dāne ||m||
eṣā nartana-kīrtana-vartana-śiñjita-jāta-sutālā |
tava rāmānuja karam atulāmbujam iṣam ādhādd hṛdi bālā ||n||

atha rāsa-krama-parivalita-śrama-vanitāmbita-deha |
parito-bhramaṇaka-gaṇa-viśramaṇaka samudita-parama-sneha ||o||
kavi-kṛta-niścaya-śubhra-yaśaś-caya-mālā-samudaya-hārin |
jayajayajayajaya jayajayajayajaya jayajaya rāsa-vihārin ||p||22|| iti | [8 x 8 x 12]

[16] rājasi rāse valita-vilāse ity uktam rūpam evam nirūpayanti—

rūpam yan nijanityasaubhagaśiroratnam narākṛty asāv
ānīyātra yadīyaśaktivbhavasyāgryām sthitim praikṣayat |
citram vismayate yataḥ svayam api svāśeśasamveditā
tasmin bhūṣaṇabhūṣaṇe'py adhur amūḥ śobhām svayā śobhayā ||23||
[śārdūlavikrīḍitam]

[17] tad uktam, [yan martya-līlaupāyikam](#) [BhP 3.2.12] ity ādi, [tatrātīśuśubhe](#) [BhP 10.33.6]
ity ādi ca |

[18] tad evam sati śrī-rādhikāyām tu kaimutyam eva stutyam jātam | [19] yuvatī-jāta ity ādāv
evam varṇayanti—

tāsām vraja-kīśorīnām nityam aprasavātmanām |
guṇaiḥ sa-prasavaiḥ pūrṇam viśvam apy anvayair iva ||24|| [anuṣṭubh]

[20] yā saha bhavatā ity ādāv upaślokayanti ca—

śarva-brahma-sureśa-mukhya-diviṣad-vṛndāni yad-gānataḥ
śāśvan moham ayus tam eva dayitam kṛtvānugam yā jagau |
sārdham tena parāś camat-kṛti-parās tām nirmimāṇām api
vyarthīkṛtya vivikta-rāga-valanām vandāmahe rādhikām ||25|| [śārdūla]

[21] tām evoddiśya cala-kuṇḍala ity ādāv ca kavayanti—

tad-adhara-rasam ācāntam
prāg akṛta dvir yad eṣa tad yuktam |
dvija-saṁskṛta-tāmbūlam
katham adyād anyathā tasyāḥ ||26|| [āryā]

kim ca—

kṛṣṇaḥ snehasya mūlam kila lasati vapū-rūpam ity evam asmiṁs
tādṛg nanda-vrajāntar-jana-sadasī sadaivānu-bhūti-pracāraḥ |
so'yaṁ yāsām amamsta praṇaya-maya-ṛṇāny ātmani preyasīnām
tāsām apy ūrdhvam ūrdhva-prathita-nidhi-maṇim rādhikām eva naumi
||27|| [sragdharā]

rādhā sva-kāntam vaśitam vidhāya
niḥśeṣam ākrīḍati tena sārdham |

nāham tathetīva śivā śivāntas-
tanau nilinārdha-tanu-cchalena ||28|| [upajāti 11]

athavā—

ardhenārdhena tanvā vyatimilanavato rudrayor eṣa bhāvaḥ
kāvya-jñais tarkyate yaḥ sa punar iha mayā manyatām bhāṇyamānaḥ |
premnā yau pūrṇa-rūpau trijagati viditau rādhikā-mādhavākhyau
pūrṇāngatvaṁ tayor apy ati-tad-asamayor nāv apīty aucitī na ||29 || [sragdharā]

[22] tad evaṁ sati—

vādye gīte ca divye pramada-śithilite bhūṣaṇānām alinām
apy āsīd dhvāna-vargaḥ pratinidhi-samaye tasya tasyāpi tatra |
khede jāte tathāgāt prabala-naṭa-kalā lāsyatām yena keśa-
karṇottamsāvataṁsa-pramukha-vara-sabhā tadvad ullāsyate sma ||30||
[sragdharā]

evaṁ pariṣvaṅga-karābhimarśa-
snigdheṣaṇoddāma-vilāsa-hāsān |
samaṁ priyābhir vyatikṛtya nṛtyan
vyāñjīd asau sa-pratibimba-bimbam ||31|| [upajāti 11]

tataś ca—

mālāḥ keśāli-veśān kuca-yugala-paṭir maṇḍanāny anya-vāsāṁsy
apy etā naiva śekuḥ kalayitum asakṛd rāsa-parvāvasāne |
dhyāte yatrāpi sampraty api muni-vitatir vismaraty eva sarvam
citram tat-preyasīnām tad iha bhavati kiṁ tādrśe tat-prasaṅge ||32||
[sragdharā]

taṁ dr̥ṣṭvāpy atha rāsam ambara-gatā rāmās ca kāmārditā
mohaṁ prāpur, adaś ca tāvad abhito'py āstām param śrūyatām |
candrādyair upalakṣitam nabhasi yad bambhramyate sarvadā
jyotiś-cakram idaṁ ca vismaya-karī caskambha yan mādhurī ||33 ||
[śārdūlavikrīḍitam]

[23] tad evaṁ līlā-lubdhāsu paramāveśataḥ sa-priyāsu tāsu vilubhita-kriyāsu rāsa-vilāsaḥ
samupararāma | [24] uparamati ca tasmīns, tat-tad-ananusandhāna-sandhim anu tāni
mithunāni yathāvat kuñjāya kuñjāya pṛthak pṛthag antardadhire |
antardhāya ca, tat tan mithunaṁ paraspara-parikara-parīṣkāra-parāyaṇatām āsasāda | [25]
tatra ca pratyekaṁ teṣāṁ āliṅganādi-sacivaṁ vacanādi-racanam evāsīt |
yathā—

hanta mām antarā kāntam antar āptam tamas tvayā |
iti bruvantam śliṣyantam taṁ sāsiṅcan nijāśrubhiḥ ||34|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

hanta klamaḥ samajani sphuṭa-mad-vihārād
asyā navīna-taru-pallava-komalāyāḥ |
jñātaś ca hanta na maye'ti pṛthak sa tāsām
sāsrur mamārja muhur ānana-gharma-bindūn ||35|| [vasantatilakā]

bāṣpe mrjye harir bāṣpaṁ svede svedaṁ tadā dadhe |
gopāla-kula-subhrūṇām śrame rāsa-vilāsaje ||36|| [anuṣṭubh]

[26] tatra bahula-sāmagrī-vāhinīnām vṛndā-sakhī-vāhinīnām kṛta-praśna-vṛndāyām
vṛndāyām śrī-kṛṣṇa-varṇanam, yathā—

sāsrālokanam añcalānila-kṛtir vaktrālakādy-unmrjā-
gaṇḍāntaḥ-paricumbanaṁ paṭa-yugādhānaṁ tanū-carcaṇam |
tāmbūlārpaṇam atyapūrva-madhurālāpaḥ stava-prakriyā
seyaṁ rāsa-parīśrama-praśamaṁ kāntāsu kṛṣṇa-kriyā ||37|| [śārdūla]

[27] atha kāntā-varṇanam, yathā—

vakra-smera-vilokanaṁ nava-dalaiḥ saṁvījanaṁ mārḍavād
aṅgānām abhimardanaṁ vighaṭita-srag-vastra-saṁyojanaṁ |
samyāṁ marmaga-narma-śarma-racanaṁ tāmbūla-candrārpaṇam
seyaṁ rāsa-parīśrama-praśamaṁ kṛṣṇe priyāṇām kriyā ||38 || [śārdūla]

[28] tataḥ svayam āgatyā pratyakṣīkṛtyā cānyathā manyamānāyām tasyām sa-smitam punar
amūr ūcuḥ—

dr̥ṣṭam devi mitho hari-vraja-vadhū-dvandva-vrajenāmunā
svīkṛtyā pramadāt prayatna-vidhinā nepathyam aṅge dhṛtam |
etad yatra sakhi kṣaṇād apagataṁ kiṁ brūmahe tad varaṁ
gīṛṇam sad-bhavatān mṛṣā na tu rahas tad vyaktim āpadyatām ||39||

[śārdūlavikrīḍitam]

[29] atha vṛndā sa-smitam cetasi cintayāmāsa—satyam āhur imā, yat punaḥ punaḥ
śramāpanodanaṁ sarvendriyāmodanaṁ śubha-veśam gāna-vinoda-viśeṣam ārabhamāṇāni
tānīmāni mithunāni mṛśyante |

[30] atha snigdhaṅṅthaḥ samāpanam āha sma—

rādhe tvad-vallabhaḥ so'yaṁ sarveśam api durlabhaḥ |
varitum tvām antaraṅgam anyā gopīr vṛṭiyati ||40|| [anuṣṭubh]

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
rāsa-vilāsa-prasāraṇam nāma
ṣaḍ-vimśam pūraṇam
||26 ||

atha saptaviṁśaṁ pūraṇam

rāsa-prapañca-pañca-pūraṇī-pūraṇam

[1] madhukaṇṭha uvāca—

atha vilasita-kheda-sveda-kulyāyamānāḥ
saha hari-vara-gauryaḥ sūrya-putrīm samīyuh |
yad amita-śatam etāḥ sā bhajanti sravanti
sarabha-sarasa-pūrtim tat-kṣaṇād eva bheje ||1|| [mālinī]

atikramya sva-maryādām śyāmaḥ śyāmās ca mām yayuh |
itīva yamunā śyāmā drāg atikrāmati sma tām ||2|| [anuṣṭubh]

[2] athāṅga-rucā ghana-capalā ghanāyamānā, vācā ca cāṭaka-bhaṇita-stanitāyamānā
ghanāgama-lakṣmīr iva lakṣmī-lakṣmī-patīnām sabhā sā mihirajā-pravāhe nabhasi hasta-
grāham avagāhamānā bhāsate sma |

mithaḥ prahasita-prathā-kala-kalaḥ samākarṣaṇam
muhuh stimita-gātratā pṛthula-vepathu-prakramaḥ |
tad etad atha yat sthitam bata jalāvagāhāt purā
tad evam anumīyate samudiyāya tasya cchaviḥ ||3|| [pṛthvī]

yadā jalam na hi viviśur nata-bhruvas
tadāmunā prasiścire samam tathā |
amum yathā laghu-gatim atra menire
vibhūbhavann udaka-bhṛd añcatīti tāḥ ||4|| [vasantatilakā]

jalād evam siṣecāmur ghanam ghana-rasa-pradaḥ |
viviśur jalam evāmūr yathāsāra-śarārditāḥ ||5|| [anuṣṭubh]

tadāvalagna-daghnam vārmagnās capala-locanāḥ |
kṛṣṇasāra-vadhū-rūpāḥ purastād gatim adviṣan ||6|| [anuṣṭubh]

yadā tāsām netra-pratiphalana-miśrā jhaṣa-gaṇā
muhur naivāgacchan pariciti-vidhānam katham api |
tadā spardhābaddhā iva mṛdulam kṣaṇagam bhṛśam amī
sprśanto bhīrūṇām murahara-dṛśoḥ kautukam adhuḥ ||7|| [śikhariṇī]

hamśā gatīś cakra-khaḡāḥ payodharān
mīnā drśaḥ sārasanāni sārasāḥ |
tāsām upetyāpagatā yatas tadā
teśām tu sāmrajyam apūri sarvataḥ ||8|| [indravaṁśā]

mukha-vṛndam khalu tāsām
kamalāny abhibhūya babhrāje |
taj-jātiṣu tad-adhikata
vidhutā vā kim nidānam asti sma? ||9|| [udgīti] ||

[3] tataś ca locana-nikocaṁ hasantiṣu tāsū svayam tena nāgara-candreṇa pravartitā vyātyukṣī,
yathā—

megham vidyud vidyutam cātra meghaḥ
siñcaty uccair megha-tulye pravāhe |
citram citram citram etat kim etat
nātyam paśyety ūcire vyoma-rāmāḥ ||10|| [śālinī]

tataś cākaṅṭha-nirmagnā mahilāḥ kamalānanāḥ |
madhusūdana-saṁsaktāḥ kamalinya iva sthitāḥ ||11|| [anuṣṭubh]

gaṇe gaurāṅginām harir acita-dharsāt paribhavam
gate tatra svarṇāmbuja-ghana-vanī nihnutim adāt |
viparyāso yarhy asphurad iha ca nīlāmbujavanī
tadā tasyāpahnuty-ucita-citi-kṛte'bhūd anupamam ||12|| [śikhariṇī]

ambuja-gandhi tathāmbuja-
rūpam madhu-yug yathāmbujam tad iva |
tāsām tasya ca vadanam
kim jala-kelāv adād bhramam na mithaḥ ||13|| [gīti]

kathañcid api yā labdhā hariṅāmbhoja-kānane |
kim api vyañjayāmāsa tasyā hāhā-kṛtim param ||14|| [anuṣṭubh]

smita-vilasita-nīlāmbhojam āśīdad ekā
mukham anu hari-vaktra-sphūrṭi-sandigdha-cittā |
iha ca vara-maranda-svādam āśādyā sadyam
samaruci-yuvatibhyaḥ śaṅkinī svam jugopa ||15|| [mālinī]

durlabham yad ajani svayaṅgrahā-
liṅganam tad iha jātam aṅjasā |
yarhi magnam anayā gabhīra-vār
ujjahāra harir apy amūm atha ||16|| [rathoddhatā]

drutam atha vara-rāmā vāri vakṣoja-daghnām
yugapad ayi bhavatyah prāṇa-nātham vijetum |
sthagita-kṛti-karābhyām icchavaḥ sektum uccaiḥ
katham atha bata jigyur jigyire vā katham na ||17|| [mālinī]

padminyā mukha-padman
mudritam api sa madhusūdanaḥ pibati |
iti miṣa-kalayā sudṛśās
chalita-dṛśas tadvad ācarat kṛṣṇaḥ ||18|| [gīti]

hariṇā hr̥daye tāsām vitirṇā nakhara-vraṇāḥ |
adbhutam sahasā śliṣṭā madaneṣu-kṛta-vraṇāḥ ||19|| [anuṣṭubh]

aupajānuka-bhujas tu yadāsau
pārśvatīya-mukhatīyatayāsīt |
aupakarṇika-dṛśām sa tad āsām
aupanīvika-karo'py ajaniṣṭa ||20|| [svāgatā]

yadā rādhā vāri-kelau sakhīnām purato gatā |
vināpi sekam sa tadā jaḍatām abhajat priyaḥ ||21|| [anuṣṭubh]

rādhā-puraḥ-saratayā jala-keli-yuddhe
kṛṣṇam cakāra jaḍam udyamam antarāpi |
naitad viveda vanitā-nicitir mithas tu
svīyām ajijñapad asau jita-kāsitām ca ||22|| [vasantatilakā]

alaka-valayi-netram kañja-netreṇa kīrṇam
svam anu madhupa-tīkṣṇam kañjam unnīya tasyām |
sabhayam apagatāyām tatra senādhipāyām
sa tu tad-anuga-sainyam prāviśac cāviśac ca ||23|| [mālinī]

tataś ca—

nīra-keli-bhr̥ta-rāga-cakṣuṣām
atṭa-hāsa-nibha-hāsa-rociṣām |
māra-yuddha-lasad-uddhata-śriyām
raudravat vyajani so'py asau rasaḥ ||24|| [rathoddhatā]

tataḥ kr̥dā-yuddham dadhad agha-ripur nīra-vihṛti-
prathāyām ekākī vraja-yuvati-koṭībhir abhitaḥ |
tathā kṛtvā tīram prasabham itavān samprati yathā
purā kātyāyanyā bhajana-kṛti-kanyāsv akuruta ||25|| [śikhariṇī]

tataś ca—

marāla-kūjitā nīra-vasanā nīra-jānanāḥ |

cañcad-bhramarakā nīrajānām nālya iva sthitāḥ ||26|| [anuṣṭubh]

atha hā hā hāsa-śabdāḥ pravṛttā nīra-tīrayoḥ |
eke cātaka-gīs-tulyāḥ pare'lpā-stanita-prabhāḥ ||27|| [anuṣṭubh]<

[4] tataś ca bahudhā parihasya vinoda-viśeṣaṇāya sakhyātireka-vivekāya ca dvābhyām
dvābhyām ekam ekam amśukam dattavān, haris tāḥ sarvā vastraikaika-veṣṭita-dvi-dvi-kāya-
yaṣṭir utthitā nirīkṣya pratimukham parīkṣya ca bahu jahāsa | hasitvā ca tāsām uttam uttamam
vāsaś tathā dhārayantīnām cañcalatā-sambhṛtam tiryag añcalatā-samvṛtam sambhavad aruṇa-
guṇam, madhye madhye stambha-nipuṇam kvacana kvacana cākasika-smīta-lambhanam
vināpi drg-ambhaḥ krandidena vilokita-dambham vilocana-samrambham lambham lambham
trilokī-mohane cikīrṣita-tadīya-ruci-dohane kusumāsāra-kāriṇī vimāna-cāriṇī-samhatīḥ
praśasta-vastrāṅkāra-mālyādīnām puṭīḥ peṭakāś ca tat-purataḥ śanaīḥ pātanam anaīṣit |

[5] kṛṣṇas tu tāḥ sarva-stutāḥ samunna-vastrāḥ paśyann ati-samunnatānanda-vaśyaḥ svayam
anurajya samupayujya vibhajya ca tāni vastrādīni prattavān |

[6] tatra prathamataḥ svalpenaiva tena tena vicchittir jātā, yathā—

majjanena tanu-rocir ācitam
sūkṣma-śubhra-vasanam sata-cchavi |
citrakam dyuti-vicitram ity adah
prāyaveśam arucan hari-priyāḥ ||28|| [rathoddhatā] ||

[7] bahubhir bhūṣaṇais tu tatra tatra mithune parama-śobhā netra-lobhāya jāyate sma | tathā
hi—

yadā yadā nūtana-veśa-yauvanam
tathāvidhābhiḥ samam īkṣate harim |
matvā tadā navya-vadhū-varān amūn
divyo janaḥ puṣpa-kulāni varṣati ||29|| [upajāti 12]

[8] atha vana-vihārāya hariṅākṣiṇām tatir evam ādi-vyājam vyājahāra—

anaṅgo nāma senānīḥ kṛṣṇa kas tava vidyate |
hanta darśaya tam nityam sakhīyam mām bravīti yam ||30|| [anuṣṭubh]

[9] śrī-kṛṣṇas tu gūḍha-smitam ūcivān tatra śrī-rādhām prati, yathā—

rādhe, maiṣīr draṣṭum anaṅgam |
tasya tu paśya gaṇam kṛta-sat-kṛta-sukṛta-sulambhita-saṅgam ||dhruvam ||
taru-vallī-tati-dampati-pallī bhavatīm atithīyantī |
ākārayati calan-nava-pallava-pāṇibhir ātmīyantī ||a||
sā punar iha kusumāni kirati pathi racayitum āstara-caryām |
kokila-kulam api tava hūtim kila kalam anu kalayati varyām ||b||

bhrūnkāreṇa ca bherī-śabdāṃ bhramarā vidadhati sa-sukham |
śikhi-śatam api bata tanute nartanam abhitaś cālī-pramukham ||c||
nija-ruci-dīpaṃ paritaḥ prathayati so'yaṃ rajanī-svāmī |
eṣa ca panthāḥ svam viśṛtavāms tvat-pada-rajāsāṃ kāmī ||d||31|| iti |

atha savitr-sutāyā dhanya-vanyā-pradeśe
viracita-bahu-veśe tā virejuḥ sa-kāntam |
tam anu paraparasmīn vāsare kāryam anyad
vilasitam anukāntam sūcayāmāsa kāntaḥ ||32|| [mālinī]

atha bhramara-dampati-vraja-janaḥ pratisvaṃ nijā-
layād anugatiṃ dadhad bhavika-gītavad gītavān |
aho kim iva so'pi taṃ nija-ramā-yutaṃ tad-vana-
prabhuṃ pramitavān anuvrajati tatra sarvatra ca ||33|| [pṛthvī]

[10] atha snigdhakaṇṭhaḥ papraccha—

rātrīḥ kiñcin mātra-śeṣatvam āgād
bambhramyante smāpi tasmin sapatnyaḥ |
krīdā-tṛṣṇā dhrṣṇag evāṅga jātā
hā kim cakre tatra kṛṣṇāṅganābhiḥ? ||34|| [śālinī]

[11] tatra madhukaṇṭha uvāca—tataś ca tad-vanasya nirvarṇana-pūrvakam varṇanam
vidhāya, keli-kalāpe vidhīyamāne—

anyo'nyam nihnutānveṣaṇa-kṛti-vihṛtiṃ preyasībhir murārī
yām cakre sā rahas tan-mithuna-mithunatā-kāraṇam jāyate sma |
yatranviśyānuṃyātā vividha-gati-vapuḥ-sphūrtinā tena yā yā
kuñjāntas taṃ grhītvā pṛthag apara-dṛśām dūratām sāncati sma ||35|| [sragd]

kathañcana dadarśa yā kvacid apīha kṛṣṇānvitām
vadhūṃ rahasi kām api svayam idaṃ-vidhā kācana |
pratītiṃ agaman na hi sphuṭam amūṃ tamālānvitām
sphuṭat-puraṭa-yūthikām sapadi manyamānā hr̥di ||36|| [pṛthvī]

śiñjitaṃ vihaga-kākalī-kulair
gānam anya-bhṛta-sambhṛta-svaraiḥ |
rūpam apy atha tamāla-campaka-
śreṇibhir muhur avāri tādṛśām ||37|| [rathoddhatā]

yatra santamasam asti santataṃ
tad vanam na para-durgamaṃ param |
kuñja-madhya-lasad-ośadhī-śriyā
tatra tatra mithuna-rddhi-wardhi ca ||38|| [rathoddhatā]

atha rahasi girām vilāsa-kamraṁ
calad-amalāṅga-vikāsi-romaharṣam |
smara-valayi-kalā-sṛhātilolaṁ
didivur alaṁ yugalāni tatra tatra ||39|| [puṣpitāgrā]

[12] atha krama-vaśād adbhuta-bhayānaka-raudra-bībhatsa-vatsala-karuṇa-vīra-hāsya-śānta-
śṛṅgāra-rasāḥ śṛṅgārānukūlatayā yathāyogaṁ rasayitum āsāditāḥ | [13] yathā—

kvacid ahīna-tuhina-marīci-marīci-vīci-rocamāna-kānane paricitāparicita-nānā-vidha-mṛga-
pakṣi-vṛkṣa-vallī-vilakṣaṇatā-vilokanāya kṛta-paribhramaṇam;
kvacid api madākula-bhramara-kula-saṅkula-gūḍha-kuḍuṅga-kusuma-caya-cayanāya
kampamāna-prāṇa-praṇayinī-janasya prakāṣaṁ cāṭutā-ghaṭanāya tatra balād iva viracita-
praveśanābhiniveśam;
kvacid api dhṛṣṭa-ṣaṭpada-daṣṭatā-labdha-kaṣṭa-spaṣṭa-duṣparihara-bāṣpa-lalanāvakalanād
uddaṇḍitena sanāla-keli-kharanāla-daṇḍena tad-daṇḍanāya makara-kunḍala-tuṇḍa-
paryanta-sparśi-roka-koka-nadāyamāna-netra-puṇḍarīkam;
kvacid api lalitavilāsa-valitānana-lalanā-vapur anubhūya jugupsitī-kṛta-sthala-kamala-
sthalāvalokanam;
kvacid api śuka-nikarādhigamanīya-ramaṇīya-vāṇī-vilāsa-kalanāya salālana-kalita-kala-kalā-
kalāpam;
kvacid api nija-līlā-milad-ullala-bhāva-vilulita-sulalita-mukula-kula-latā-vakalanena
vikalatayā vigalita-nayana-jala-leśam;
kvacid api prauḍhatā-samūḍha-gūḍha-garva-parva-kharvaṇāya sadambharambhoru-varūtham
anu nirvyūḍha-prarūḍhamāra-samprahāram;
kvacid api mithuna-mithaḥ-keli-kalānukṛti-niyati-valita-praticchāyāvaloka-kautuka-vāhitayā
vihita-bahu-hāsam;
kvacid api parasparam aparaspara-sparśa-sukha-parāmarśajāta-nivṛtti-citta-vṛttitayā nimīlad-
vilocana-rocamānam;
kvacid api niryantṛṇa-ramaṇa-śrama-paratantra-tandrāyām api tad eva ramaṇam bhūyaḥ
samanubhūya rāga-sāgarāyamāna-jāgaram--

[14] sa eṣa keśavaḥ preyasībhiḥ saha vilalāsa |

bhramaram iha nibhālya dattacumbam
vratatiṣu kīram apīha dādimīṣu |
punar api ramaṇo manojavaśya-
sthitiramaṇāya babhūva vallavīṣu ||40|| [puṣpitāgrā]

alir iha vadanopadamśam āsīn
madhurasapānakaḥ sarojinīnām |
yad ajitaramaṇītātir nirīkṣya
sphuṭam abhajan madanam vidūrato'pi ||41|| [puṣpitāgrā] ||

[15] tac ca tac ca na varṇayitum ātmaśaktim nirvarṇaye, yataḥ—

tām jyautsnīm tac ca vṛndā-vipinam api ca tat kuñja-vṛndam tathā tāḥ
śayyā dve dve ca te te hari-hariṇa-dṛṣau tās ca sa-prema-līlāḥ |
paśyat paśyan mano me sapadi viṣayitām ujjhad atrānumuhyat
paśyad drāḡ yāti tat-tad-viṣaya-valayatām hanta paśyāni kena? ||42|| [sragdharā]

[16] tad etad iha sāmānyatayā varṇitam, viśeṣataḥ punar evam—

anyā varṇāḥ santi yatra sphuren na
śrīrādhāyāḥ kāpi saubhāgyalakṣmīḥ |
tasyāḥ sphūrtau varṇanāyām na śakyā
sāpy evam ced anyavārtā tu dūre ||43|| [śālinī] ||

[17] tataś ca parasparam para-parāgamanātanakayā mankṣu saṅkucita-līlā-vilāsāḥ sa-viśeṣam
veṣam saṁśleṣa-valitam vidhāya vallī-grha-pallīnām bahir-varti-sanniveśa-veṣam sthālī-
viśeṣam kramataḥ krāmanti sma, yatra kṛṣṇasyāpy aikadhyam udbudhyate sma |

[18] tathā ca tam krāntvā ca dāruṇatā-padāruṇatā-prakāśa-sānnidhyam nidhyāyanti sma |
tataḥ—

pūrvasyām diśi kācanāruṇa-ruci-cchāyāvṛṇoc candrikām
candro'py āsu tadā patann iva karair ālambatāstācalam |
ittham kairaviṇī-kulam kila dara-glānim yayāv ity amūs
tad-rāsānkita-rātri-śānti-vibudhā mamluś ca kṛṣṇa-priyāḥ ||44|| [śārdūla]

[19] tatra khecara-strīṇām vacanam

nīca-bhāva-valayī balād vrajann
ūrdhvatām nipatatīti niścitam |
paśya gopa-sumukhī-mukhātigaḥ
puṣkarāt skhalitavān asau vidhuḥ ||45|| [rathoddhatā]

kim ca—

ahriyata kuvalaya-mālā-
līlā gopāṅganāpāṅgaiḥ |
iti kila dūnita-bandhuḥ
kuvalaya-bandhuḥ papāta hā sindhum ||46|| [upagīti]

[20] śrī-vraja-devīnām api—

tārāṇām vṛndam āmṛdnann asmākam api sarvataḥ |
ayam ākramate'nūrur vyoma cākramati drutam ||47|| [anuṣṭubh]

[21] tataś ca tāsām tathā-bhāvam vibhāvya bhavya-svabhāvaḥ sa śrīmān navya-kiśoratā-
navya-sad-bhāvaḥ pratisvam āliṅgitānām darśita-praṇaya-sampad-iṅgitānām vaktra-kamalaṁ
sravad-asraṁ mamārja |

[22] sāntvayann eva cedam sāntvam uvāca—

acchinnam samayam vahāmi bhujayor antaḥ sakhi tvām iti
pratyāśā yadi sidhyatīha tad api svāntam na me tṛpyati |
siddhau tatra tu vighna-jātam atulam bandhvādi-sambhālanam
tasmād geḥa-gater avaśya-valane mā mlānir āsādyatām ||48|| [śārdūla]

[23] iti pūrvavad eva pratyekam hastena vyatiṣajya sajamāna-vihāratayā vraja-
vartmānuvartate sma |

yadyapi vanitā-vaśātām antar yātas tathāpy asau kṛṣṇaḥ |
bhajati snigdhān anyān sat-puruṣāṇām iyaṁ śailī ||49|| [āryā] ||

[24] atha labdha-paraspara-vicchedeṣu ca tat-tat-pallī-vartma-bhedeṣu prāyeṇa prāpta-gaṇa-
saṅgama-troṭatām adhika-koṭatayā bhāvinī-samudayaḥ svayam na bhāvayitum īśāmbabhūva |

[25] krameṇa cātyanta-raṅga-tat-tad-aṅganā-gaṇe gaṇeyatayāvaśiṣṭe tena saha nija-
nijopavanāntar-varti-gehāṅgaṇa-vartma-bhedam āsādyā, kṣaṇam gamanād virarāma reme ca |
tatra ca—

gāḍhopagūḍha-ciratām paṭu-cumbitam tad-
viśrambha-bhāg-abhilitam bahu-mānitam ca |
tāsām gatau racayatā vraja-rāja-putre-
ṅākāri kim na kim ito gaṇanām na vedmi ||50|| [vasantatilaka]

[26] tataś ca tāḥ sa-gadgadam jagaduḥ—

sambhāvitam na valate sma yad asmakābhis
tvat-prāptir atra bhaviteti tayā ca jātam |
vijñāpanam tu na idam śṛṇu kṛṣṇa tasmin
aṅgikṛtam pariharanti na jātu santaḥ ||51|| [vasantatilakā]

tataś ca—

mitho mithunam uttaram viraham ūhamānam mithaḥ
patan-nayana-vāribhiḥ samabhiṣiktam āśliṣyata |
tad evam akhilaṁ vapur niyatam ārdram āsīd bahis
tad asya hṛdayam punar vyajani tāḍṛg antar bahiḥ ||52|| [pṛthvi]

[27] tataś ca, saha-kāntaḥ kāntā-samudayaḥ śakunta-kula-kala-kolāhalāt prātar iti —kalita-
camatkāraḥ kampa-sampāt-sampātad-asram ajasra-bhāvanā-nidānam kathaṅcid eva viśleṣam
iyeṣa |

[28] tathā viśliṣya ca—

tiryak paśyan muhur api mithas tatra tatrāpi sāsī-
bhāvād vyaśraṁ mithunam atha tat kṛṣṇa-rādhādi nāma |
gehaṁ gacchad yad iha gamanāyāśakan tan na citraṁ
dhanyānām syād ucitam akhilaṁ yat prayatnaṁ vināpi ||53|| [mandā]

ajani bahu-vyathatāntar bahu-dayitānām viyogatas tasya |
sarvāvaraka-rug-antaram iva jajñe sā tu rādhikā-viyutiḥ ||54|| [gīti]

jyautsnīm śāradikām vihr̥tya vividhaṁ tasmin balād āgataṁ
vikṣya brāhma-muhūrtam ullala-dhiyaś channādhva-mūrti-kriyāḥ |
tat-tat-keli-kalā-vilāsa-valita-svāntāḥ sva-kānta-priyāḥ
sāntas tarṣam anantar iśad udīta-śrānti vrajaṁ prāviśan ||55|| [śārdūla]

[29] sa eṣa rāsotsava-viśeṣaś ca nivṛtta iti bahir eva vṛttaṁ nāntaḥ, yataḥ—

rāsotsavam kila samāpya gṛhādi-kṛtya-
vyagrāś ca tan-mayatayā vraja-vāma-netraḥ |
nānā-vilāsa-maya-nartana-gīta-vādyam
sākṣād iva vyadadhatātra ca tat tad eva ||56|| [vasantatilakā]

netā yeṣu tu rāsa-keliṣu bhavet kṛṣṇaḥ svayaṁ nāyikāḥ
śrī-jaitra-vraja-subhruvo, rasa-kathāś tatraiva nirlāñchanāḥ |
tat-tad-varṇanam eva kāvya-vibudhāḥ kārtsnyena kuryuḥ paraṁ
kintu śrī-śuka-sammataṁ na yad idaṁ pūryeta taiḥ sarvakaiḥ ||57|| [śārdūla]

[30] snigdhaṅṭha uvāca—hanta, catvāras te kumārakāḥ kva gatāḥ? |

[31] madhukaṅṭha uvāca—pūrvam āruḍha-mahā-taravaḥ paścān nija-prabhoḥ sva-gṛha-
vartmānuvartanam avadhāya, dūra-carīṣṇutayā tūṣṇīm evānuvartiṣṇutām avāpuḥ iti |

[32] tad evam madhukaṅṭhaḥ prathitam api rāsa-lilā-varṇanam triyāmāniyamataḥ saṁkṣipyā
tadiya-samādhher vikṣipyamāṅṭatā-saṅjanāya saṅjalir vyañjayāmāsa—

sa idṛg vallabho labdhas tvayā śrīmati rādhike |
yam bheje rāsa-rabhasāt trilokī nāyikā-nibhā ||58|| [anuṣṭubh]

[33] atha kañja-netraḥ kṛtāñjalitayā pratikṣitānujñā-sārau sūta-kumārau svāntikam āhūya
bhūyaḥ paricaskāra nijānām aṅgānām aṅganānām api pariṣkāra-dravyeṇa |

[34] yad anu dāna-parvaṇā sarva eva bhāsamānaḥ sabhā-sajjanaḥ pratyekam eka-vyaktir api
kriyā-lāghavād bahu-vidha-nibhām vyaktim avāpa |

[35] tato brāhma-muhūrte muhūrta-viśramāya sarva eva sva-sva-dhāma jagāma |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
rāsa-prapañca-pañca-pūraṇī-pūraṇam nāma
saptaviṃśaṁ pūraṇam
||27 ||

athāṣṭavimśam pūraṇam

ambikā-vana-gamana-samvidhānam

[1] atha pratyahavat prabhāta-bhāsamānāyām sabhāyām svāvasara-jāta-prasaraḥ
snigdhaḥkaṇṭhaḥ sotkaṇṭham āha sma— madhukaṇṭha śrūyatām anantaram hari-caritam |

[2] tataḥ sarvānanda-varṣe harer navame varṣe parutnād apy adhikatayā yatnād aiśamastye
sāmastyena kṛta-vistāre giri-yajña-sāre nirvṛtte māsa-katipaye ca vṛtte vilakṣaṇa-lakṣaṇā śiva-
kṣaṇadātipracuram jana-samājam ājahāra | kintu prāyaśo yaśodhanādikām anayā
sāmānādhikaraṇyād ambikāraṇyāya samam ambikā-pati-pūjanārtham janā varṣam varṣam
prati saharṣam gacchanti | yacchanti ca vividhāni dhanāni kimuta tasyām yogaviśeṣād
asamāyām samāyām | yatra kutūhalāvakalanādi-līlā-kallolinī-kallola-lola-śrī-gopāla-cālita-cittā
gopālāḥ | kim bahunā, gopāla-kṣiti-pāla-caraṇās ca tad-yātrā-sprhā-pātratām avāpuḥ |

[3] samcerire ca te cireṇa mahārambha-sambhāra-bhāra-hāra-viśaṅkaṭa-vāra-niḥsāraṇyā |
tatra janair nānā-sāmagrīr agarhya-vahyānaḍuhas cānāmsi vāhayantaḥ kolāhala-kutūhalam
anvabhuvanś ca |

[4] yatra putrānurāga-parimala-nirmala-pātrī vraja-dharitrī kṣiti-pālayitrī nānā-gopa-
kalatrāṇām sukha-satrāyamāṇatayā taiḥ saha satra-yātrām cakāra | kim bahunā, go-gokula-
pālana-kṛte kṛtehānupanandābhinandādīn ṛte sarva eva parva-pūrvam calanti sma | yatra
lālya-bhāvataḥ samnanda-nandanāv agrajam anuvrajataḥ sma lālaka-bhāvāt taj-janmānam anu
ca |

[5] tatra viśeṣatas tu—

mukha-kamala-virājan-nāṭya-dr̥k-khañjaritā
stana-kanakaja-kumbha-bhrāji-patrāvalikā |
caraṇa-sarasijāṇām hamsaka-svāna-ramyā
vraja-nija-mahilālī tatra bhavyam babhāra ||1||

tataś ca—

na param cākṣuṣam āsīt tad-vraja-jana-calanam vidūrataḥ kintu |
śakaṭa-ghaṭāṭananād vādād apy andha-vedyam ca ||2||

surāṇām nīṇām ca pratipada-bahūbhāva-mayatām
sa-vādyair gītādyaiḥ saha kusuma-varṣair jaya-ravaiḥ |
mukundālokāya prathita-pathikālī-śavalanaiḥ

samantāt saṅghaṭṭair abhiyayur amī āmbika-vanam ||3||

tatra ca—

bhrātrā satrā haris tatrāruhya kambali-vāhyakam |
vicitra-mitra-gantrīṇām vṛtam pṛtanayāyayau ||4||

kadācid unnataṁ tatra śakaṭam ghaṭayan pṛthak |
abhīṣṭam draṣṭum utkaṅṭhī sa sma suṣṭhu pratiṣṭhate ||5||

sakhi-bala-balavān vihāra-caryām
pathi vidadhat-kutukam ca lokamānaḥ |
muhur upacaritaḥ svayam jananyā
bakaripur āmbika-kānanam viveśa ||6||

tatra ca—

jaṅghālās te lakṣaśo loka-saṅghās
tīrtham yātāḥ kṛṣṇam āpuś ca daivāt |
tṛṣṇā-dīnāḥ pāthasas tat-prayātāḥ
saudhīm yadvad vṛṣṭim ante labhante ||7||

[6] tasminn idam adbhutam udbhūtam abhūt—

utphulla-netra-kamalam pulaka-prasāra-
śaivālam aśru-milad-ūrmi-jana-pravāhaḥ |
ākramya setum adhigamya suramya-kṛṣṇa-
śobhā-mahāmbudhim agāj jalatām apīha ||8||

[7] tataś cābhikhyā-mātrataḥ kṛta-sarva-vaśībhāvasya tasya tad-āsecanaka-rūpa-nirūpaṇāt
paśya paśyety evāsmiṁ paśyati loke kathamcit kṛta-nivāraṇe ca tasmin kolāhala-kāraṇe vraja-
vāsi-janaḥ sarva eva yathāyatham āvāsam āsāda |

[8] āsādyā ca purohita-hita-sahitatayā kṛta-snāna-dāna-vyāpāre śrī-vrajarāja-virājamāna-
samāja-vāre kutukatas tairthika-sārtha-darśanārtham snātānuliptatā-dīptaḥ sakhi-rāmārāma-
ramaṇaḥ kamana-kamala-locanas tatra tatra bhramaṇa-kramam ācacāra | yatra nānā-deśa-
janānām veśa-niveśa-nirveśa-samveśa-bhāṣābhiniveśa-kriyā-viniveśa-viśeṣān anubhūya
bahula-kutūhalam ākalayām babhūva |

[9] yatra ca kṛṣṇam paśya rāmaṁ paśya śrīdāmānam paśyety amī paśyantaḥ kolāhalam
bamhayām āsuḥ |

[10] yatra ca tadyā-vṛndāni govindīya-sundaratā-maranda-vinisyandam amandam nayana-
rasanayā rasayanti | mohātīśayavanti vihita-hita-sarvasvātma-nivedanam sāsra-namra-kamra-
vadanam sadana-sadanād asīdanti ca samjitañjalitayā tasthuḥ |

[11] śrī-kṛṣṇas tu tad aṅgikṛtyāpi śīla-vṛṭtyā tadyā-sneham sāṅgīkurvan madīyā eva bhavad-

bhavadīyārthā mat-pratyarpaṇataḥ pratisvam yathā-niṣṭham avatiṣṭhantām iti santoṣayan
kramaśo nijāśramam evāśramam ājagāma |

[12] āgama ca sāyantanam aśanam saṅgatyā mātur mānasam ānandena vitatya praśasta-
vastra-mālālakāra-sāram parikṛtya sakhibhir ātmānam parivṛtya sarva-bhāgavata-śiva-
pradasya bhāgavata-paramparā-parama-guroḥ śivasya varivasyāyām śiva-rātri-yātribhiḥ
pitṛādibhir ekāgratayā sva-maṅgala-kṛte kṛta-jāgaram svīya-parakīya-rājakīya-janakīya-
bahala-kolāhala-prakāram śivāgāram anu nānā-vidyā-vismāyakatayā vidyamānān saṁpaśyati
sma |

sarve vrajajanās tatra kalpa-vṛkṣa-samā babhuḥ |
adhideva ivādīpyad dhanyaḥ parjanya-nandanah ||9||

[13] prabhāte ca prabhāte vadānyatā-pracārārṣṭa-viprādīnām aṅaṇeya-gaṇāya guṇa-
guṇitānnādi-dānataḥ saṁmānataś ca vitānita-yaśasi śrī-vrajarāja-sadasi teṣu tat-tīrtha-yātri-
śateṣu ca cira-paricita-caravat parama-prīti-sphītībhāvāna-nītitaḥ katham api prasthāpīteṣu
tasyām amāvasyāyām tāsminn eva vraja-vasatibhiḥ saha pitṛbhyām lālitaḥ sa harir vāsateyīm
uvāsa |

[14] tataḥ sā ca rātrir yātrika-jana-prācurya-pūryamānā nāsīd iti kolāhalāpagamena hyastana-
jāgara-klamena ca suptiḥ sarvataś ca nirbharam evāvīrbhavati sma |

[15] yatra danujāmitras tu vṛḍātaḥ kṛḍātaś ca kimcid dūragataḥ sakhi-jana-janita-sukham
nidrāyate sma |

[16] atha tasyām niśi diśi diśy api darśita-tamasi rahita-dantagaraḥ kaścij jarada-jagaraḥ
sarpaḥ sarpan vrajarāja-carāṇa-rājīvam nijagāra |

[17] tena ca vīryavattayā nigīryamāṇe caraṇe śaraṇecchur vraja-dharaṇīśaḥ santata-kṛṣṇa-
sphūrṭi-pūrṭi-pracita-cittatayā jāgrad eva kṛṣṇam uddiśya cukrośa | yathā—

kṛṣṇa kṛṣṇa bata kṛṣṇa kṛṣṇa he
tāta mām ajagaro graseta kim |
ity asau smaraṇatas tanūjanes
tasya moha-maya-bhāvam ayayau ||10||

[18] atha tat-pārśva-vartinaḥ sūra-cakra-vartinaś candra-hāsam ādāya samutthitāś
candramasaṁ grasamānam rāhum iva bāhu-śālinas tam paśyantaḥ pravyathitā vyarthī-bhūta-
tat-prahāra-prayāsās tad-upāyāntaram apaśyantaś ca vyagratā-kvathitāḥ śarārubhir jvalad-
agrodagra-dārubhir jaghnuḥ |

[19] tathāpy atyajati tatrājagare prathama-śabdād eva jāgrad-vrajarāja-tanūjaḥ sura-gaja-rāja
iva dhāvāms tarhy evājagāma |

[20] āgacchataś ca tasya sa dīrghatara-dīrgha-prṣṭhaḥ puccham anu vāṭa-ghaṭita-nyāyena caraṇa-pallava-sprṣṭatām prāpa |

[21] tat-sprṣṭaś cāyam viśrṣṭa-tac-caraṇaḥ svayam akasmāt sarpākārād utsarpan vapur antaram antareṇa vidyādharākāraṁ dhārayati sma |

[22] tat-kara-pallava-sprṣṭa-caraṇaḥ śrī-vraja-rāja-caraṇās ca yathāvad virājamānatām āpuḥ |

[23] tataḥ sāścaryam kṛtāvalokeṣu sarva-lokeṣu sudarśana-nāma-dharaḥ sa tu vidyādharacaraḥ punar-labdha-svarūpa-varas taṁ praśaṁsan sva-śāpa-vṛttāntam śaṁsamś tadīyam kṣamām āśaṁsamś tad-anujñātaḥ svādhiṣṭhānam eva pratiṣṭhate sma |

[24] ye pūrvam tatrāpatrapām apahāya śrī-vraja-patipatnī-prabhṛtayaḥ kula-strī-janāḥ kim utānye saṁsrjyamānatayānusṛtya kṛtya-mūḍhatām anubabhūvuḥ |

[25] samprati tu te yathāyatham mithaḥ samupagūḍhāḥ kevala-mūḍha-rodanā babhūvuḥ |

yathā tātam kṛṣṇaś ca rāmaś ca kṛṣṇam rāmam ca mātaraḥ |
mātṛś cānyāstathānyo'nyam anye śīśliṣur unmadāḥ ||11||

[26] tad evam kṛta-kṣapaṇāyām kṣapāyām tat-kṣaṇam eva tūrṇa-gamana-manasaḥ samam anaḥ-samūham ārohayantaś cira-gantavyam panthānam antikam ivātikrāntavantaḥ prāptavantaś ca nija-vrajam |

[27] yatropanandādayaḥ sa-nandanam sahaja-mātram śrīman-nanda-rājam anavadya-vādyagīta-parīta-veda-ghoṣānugata-sarva-ghoṣā yathāyatham saṁsajya nīrājya ca vrajopavanam āvāsya snapanādibhir upāsya ca tatraiva nija-grha-janam prāpayya pākaṁ samāpayya ca sarvān eva sambhojya sukhena saṁyojya ca vartma-vārtam saṁprcchya harṣa-dharṣādikaṁ saṁprcchya ca sva-sva-vasatim anu vasatīm vāsayām āsuḥ |

[28] atha samāpanam āha—

īdṛśas te vrajādhiśa putraś citrayaśaḥ śaśī |
yad-aṅghri-nakhara-jyotsnā tamaḥ sarvam anīnaśat ||12||

iti śrī-gopāla-campūm anv
ambikā-vana-gamana-saṁvidhānam nāma
aṣṭavimśam pūraṇam
||28||

athaikonatrimśam pūraṇam

rahaḥ-kutūhala-vaha-bahala-rahaḥ krīḍākhyam

[1] atha rātri-kathām punaḥ snigdhaḥkaṇṭhaḥ prathayāmāsa—

yadā rāsād vāsam rahasi yayur ābhīra-vanitās
tadā śaṅkāṃ jagmuḥ svayam api tu nāsām gr̥ha-janāḥ |
yad anyās tad-rūpā vyadhita hari-māyā prati-gr̥ham
yathāmībhir jñātaṃ nivavṛtira etāḥ patha iti ||1||

[2] atha tad-anantara-rātri-santatīr nānā-rasa-rāsa-vilāsādibhir ativāhayati śrī-govinde vṛndā
tu vividha-sāhāyakaṃ samāharati sma, yathā—

upavrajāṃ nyasyati sā tamālān
dīprausaḍhīś ca vraja-dūra-deśe |
ity ādi tatrābhisṛtau sa-vṛndā
vṛndā hareḥ sevnam ācacāra ||2||

tadā ca—

acīcakāśad vipināny ājīhayad iha priyāḥ |
rāsāyata-tvarad-rātrīr atrāmūr ajajāgarat ||3||

ārarambhata rambhorūr lambhaṃ lambhaṃ tato hariḥ |
hārān iva vihārāms tān kāraṃ kāraṃ dadhe ḥṛdi ||4||

[3] kadācana caurya-caryayā tāsām gr̥ham āyāti | tatreyam dik—

sāhāyye lalitāyāḥ kalayan veśam viśākhāyāḥ |
viparīte viparītaṃ harir aviśat tamasi veśma rādhāyāḥ ||5||

[4] tatrāndhe tamasi kāmyamāna-vāmyām ālim pratyāli-cchala-vacanam—

susakhīyati te subhrūr asau gopa-matallikā |
śape tubhyaṃ lapeyam ca svayam sakhyam urīkuru ||6||

[5] tatra kathamcid api tad-āgamane vṛddhābhiḥ kimcid ivāvagate kuñjāneva sva-līlayā kañja-
locanas tābhiḥ samam rañjayati |

[6] tatra tat-preyasyā vṛddhābhivañcanā-cañcutā, yathā—

yas tvām rātriṣu vṛddhe mām api devo vibhīṣayate |
sa tu mantribhir utkalito goṣṭhāt kuñjān vimardayati ||7||

[7] tasmād atrānyathā māvagās tatra ca māgā iti dhvanitam |

[8] atha sakhyāḥ—

satyaṁ jarati mad-ālyā vara-yuji gaṇḍe makara-vatamsāṅkaḥ |
na mayā likhitaḥ kutukān na mṛṣā-muṣyāḥ sapatnyā ca ||8||

[9] atra mama sakhītvena tasyās ca sapatnītvena virodha-lakṣaṇā-prāpter mayaiva likhita iti
tayā dhvanitam | [10] tad-anuvādinā kavinā tu tasya mṛṣātvam iti |

[11] atha vraja eva vighna-nighnatayā proṣita-bhartṛkā varṇyate | [12] tatra śrī-kṛṣṇasya
bhāvanā—

rādhām paśyasi jalpasi spṛśasi ca svātmann athāliṅgasi
svasmiṁs tat tad anukriyām api tayārabdhām bhajan nandasi |
viśrambhām na hi manyase tadapi ced anyām daśām yāmitas
tat-prāptim manuṣe tayā kathaya bho kim te sukham setsyati ||9||

[12] śrī-kṛṣṇam prati sakhī-vacanam—

bhūṣaṇam agni-prāyam bhūṣaṇa-nibham agnim apy asau rādhā |
tvad-virahe yā kalayati sā katham anyaiḥ samādheyā ||10||
tasyāḥ prāṇā bhavān sā ca bhavat-prāṇā iti sphuṭam |
etad-vācā laghūkartuṁ prāṇantīm mām tu dhik prabho ||11||

[13] athotkaṅṭhitā | tatra ca tām prati sakhī-vacanam—

tām eva prerayaty uccair utkaṅṭhā tvām tu naiti sā |
iti tasyām asau kṛṣṇa vitṛṣṇā-śarma nāñcati ||12||

asraiḥ kampair vivarṇa-cchavi-kula-valanair gadgadai romaharṣaiḥ
svedaiḥ stambhair vimohair murahara dalita-prāya-dehām vidhāya |
na tyaktuṁ na grahītuṁ katham api suśakā prāṇa-ghātāvarodhād
utkaṅṭhā kaṅṭha-lagnāśana-kavala-nibhām tām tu duḥkhākaroti ||13||

parama-guṇas tvam mādharma
doṣāpūrṇa-prabhāvo'si |
katham iva tām guṇa-rūpā-
kṛtim adhicitam samadadhyāḥ ||14||

[15] athābhisārikā | tatra tām prati kasyāścid utprāsa-vacanam—

sandhyāyām kva nu yāsi lola-nayanāpy agrāyanaikāgrahā
tatrāpy agratamaṁ sthalaṁ kim api tac cetasy alam bibhratī |
sā caisā na hi budhyate tava gatir dr̥ṣṭvā tamālam muhur
viṣṭabdḥā dhṛta-bhaṅgi-saṅgi-savayo-madhye muhur liyase ||15||

ambara-maṇi-saṁvalitaṁ caramācalam adhijagantha pūrvādrim |
śaṅke yan nija-kṛtyaṁ kartuṁ kṛṣṇāntikaṁ yāsi ||16||

[16] tatrābhisāro, yathā—

anyās cābhisaranti bhāva-valitāḥ śubhra-kṣapāyām kṛtaiḥ
śubhraiḥ veṣa-varair vidhāya pihitaṁ svaṁ satyam etad-vacaḥ |
tasmin gopa-varāṅganāḥ punar amūḥ kāntāṅga-saṅga-smṛter
jātānandatayā smita-dyuti-vṛtās teṣāṁ vyadhur vyarthatām ||17||

sāmānādhikaraṇyaṁ tejas-tamaso raho kalitam |
kavayanty api yat kṛṣṇa-bhrāntiṁ tamasi vraja-strīṇām ||18||

ārambhād api kampate hṛdayakaṁ prasthānataḥ stambhate
pāda-dvandvam aho manasy anumilan dehaṁ niruddhe priyaḥ |
yāsāṁ gopa-nata-bhrūvām abhisṛtau tāsāṁ paraṁ kāraṇam
daivam yan nayate tad-antikam amūs tam vā balāt karṣati ||19||

[17] kadācit kācit kāmcid divāpi kṛṣṇa-saṁīpaṁ chalataḥ saṁvalayati, yathā—

āli paśya paritaḥ śikhi-vṛndaṁ
bhīti-rīti-rahitaṁ naṭad asti |
bāḍham asya viharann adhigamyam
navya-nīrada-varaḥ pratibhāti ||20||

[18] atra nirjanatvaṁ madhya-sthita-kṛṣṇatvaṁ ca dhvanitam | atha vāsakasajjā—

puṣpāṇy ācīnute vicinitya cīnute talpaṁ vrajasyāṅganā
yan nāsti trijagaty api sphuṭam aho vaikunṭha-vīthiṣv api |
evam vāsaka-sajjikā lasati sā chāyā-dvitiyā yadā
saṅginy-ācita-saṅgatiḥ punar asau vettīva kiñcin na hi ||21||

tatra cotkaṅṭhāvaśyāyām tasyām tam prati sakhī-vacanam—

talpaṁ kṛtvā bhavad-abhigamaṁ cintayantī samantāt
tatrādr̥ṣṭe bhavati samaya-kṣepa-leśākṣamā sā |
cakre cakrānkita-kara mahā-kampa-sampad-vihastā
śasta-kalpaṁ kṛtam api ca tat kalpayantī viśīrṇam ||22||

[20] atha vipralabdḥā | tatra ca taṁ prati sakhī-vacanam—

bhuktiṁ muktiṁ ca tanute na paraṁ bhavad-āgamaḥ |
bhaktiṁ vyanakti ca vyaktaṁ suhṛtsu parameśvara ||23||

[21] atha khaṇḍitā | tatra ca taṁ prati sakhī-vacanam—

kuryās tvaṁ khaṇḍitāṁ kāṁcin nakharādy-aṅga-saṅgataḥ |
taṁ vinā yāṁ tathākārṣis tatra te mahatī kalā ||24||

[22] khaṇḍitāṁ prati tasyāḥ suhṛd-upālabha-racanaṁ tad-dūtī-vacanam—

mānini vacmi tvāṁ aham iha suhṛdāṁ tava śṛṇotu vṛndaṁ ca |
sahajā yā nija-vṛttir govinde svayam upāsva tām eva ||25||

[23] tatra kaṭhorāyamānāṁ prati ca—

mānāgni-maya-dṛg-vāṇaṁ muñca tvaṁ kiṁ nu garvasi |
rādhe kṛṣṇas ca dṛk-paryak-parjanyastraṁ vimokṣyati ||26||

[24] atha sambhramād āgatasya nakharādi-sparśāt kṣatāyamāna-raktimnā samaktasya
kāntasya vacanaṁ tasyāḥ prativacanaṁ ca |

dayite dayita kathaṁ tvaṁ malina-mukhī dhig na vetsi hā kim idam |
nakha-radana-kṣatam ūhet tvayi supte supti-rākṣasī cakre ||27||

[25] atha tasyāḥ sakhyā samvādaḥ—

jalade vilasati vidyud bibhyati hṛdayāṇi bhīrūṇāṁ |
hasasi hariṁ kimu mugdhe na hi hṛdi citraṁ stuve'ham etasya ||28||

[26] atha tasyāḥ kṛṣṇaṁ prati—

āvṛṇutāmaruṇāṁśur nakha-pada-sindūra-cihnāni |
aṅjanam api kṛṣṇābhaṁ tat tu tavausṭhaḥ sphuṭaṁ kurute ||29||

pūrvāṁ haritam ākramya niṣkrāman kṛṣṇa-nīradaḥ |
nihnute śāsabhṛl-lekhāṁ harid-antara-lajjayā ||30||

strī-bhāvam ākalayitum kamaṭhānukāraṁ
gacchan-mahādri-talam āśritavān bhavān yat |
tac cājitasya na tavānucitaṁ yatas tvaṁ
svām devatāṁ ramayitum sudhayodyato'si ||31||

māmapi hitvā krīḍasi tāmapi hitveti nānṛtaṁ vacanam |

ekam tatra jahāteranyadrūpaṁ dadhāter hi ||32||

nīrasā sarasā veti viviktir nātikāminām |
paśya vaṁśyā mukhaṁ nāyaṁ pibann ujjhati mādhaḥ ||33||

[27] tatra śrī-kṛṣṇasya vacanam—

rādhe vapoṣā tanvī komala-hṛdayātisūksmādhīr asi ca |
mānaḥ katham etāvān māti tvayi tat tu pṛcchāmi ||34||
mukham abjaṁ tava rasanā pallava-patrī katham vacaḥ krūram |
ām jñātaṁ kila yasmāt tan-mūlam bhāti hṛd-vajram ||35||

[28] bhavatu ca—

yathā me rocate māno na prasādas tathā tava |
yatra svādhīnatā-vyaktiṁ kuruṣe tāḍanena ca ||36||
ardito'pi ruṣā rādhe līlabjenāsmi nārditaḥ |
hanta mat-kaṅṭhakair etat tvad-aṅghri-suhṛd ardyate ||37||

[29] tad evam upavadamāne tasmin punas tasyā vacanam—

nirvṛty-ambudhi-kumbhajaḥ sthiti-mahā-meghāvalī-mārutaḥ
prāṇānām pavanāśanas tanuvanī-naidāgha-dāvānalaḥ |
so'yaṁ te viraho yayā bata mayā soḍhastayā vā katham
soḍhum hanta na śakyate nava-navaḥ padmāpate durnayaḥ ||38||

[30] evaṁ rudatiṁ sakhīm ālakṣya sakhī taṁ prāha—

anurāgavatī sandhyā svaccho'yaṁ vāsarastataḥ |
sthāne tayā tasya saṅgo na rātryā malinātmanā ||39||

[31] tvayi tu tad-etad-viparītaṁ pratīyate tato na svacchateti vyañjanā |
tataḥ sā mānini punas tām āha—

dīpa-jvālā mama hṛdi gatā sneham uddhūya vakre
cakre yena pratihati-mitā taṁ katham nindasi tvam |
nirdvandvāham sapadi bhavitāsmi eva so'py eṣa nānā-
gopī-saṅghāt pramadam ayitā hanta kim kasya duḥkham ||40||

[32] atha tasya tad-bāṣpāpasāraṇāya vyāja-racanaṁ vacanam—

mīnād api tan-muktā-
phalam udbhavatīti ratna-śāstrārtham |
paśyann iva mama hastas
tava mukham abhiyāti mānini prasabham ||41||

[33] tataś ca sā vimukhī-bhavantī manasīdam vadantī kalahāntarītā-bhāvam āsāsāda |

aiśīstvaṃ yadi mānasa mānenāmuṃ vaśīkartum |
vaśage'py asmin kṛṣṇe tyajasi na kim taṃ vṛthā-bhūtam ||42||

[34] tadā ca sakhī tam uvāca—

yā tava hṛdaya-vidāraṃ nakharair akaron murārāte |
tām manuse priya-dayitām jvalati tu tasmād dṛg asmākam ||43||
yā khalu mānam amānam dadhire tvan-māna-jīvanā dayitā |
ghaṭate gopī-vallabha tasyāḥ sphuṭam asugamaḥ sugamaḥ ||44||

[35] iti sakhīṣu parān-mukhīṣu bahu taṭasthatām ghaṭayan dūra-deśīya-deśam aṭati sma
yadāsau, tadā tu—

rādhāyā dṛṣṭa-mānāyāḥ sṛṣṭa-romāñca-sañcayāḥ |
vaiṇava-dhvani-jātiyā jīyāsuḥ kīcaka-svanāḥ ||45||

[36] tad avagamyā vāmāyā vacanam—

na vadasi paruṣaṃ ruṣaṃ na dhatse
manasi ca tatra kathāṃ kṛtāparādhe |
hari hari satataṃ vimānitāham
tvayi bata śarma kadāpi nāparādhe ||46||

[37] tatra tasyā manaḥ-kathā—

mānam kurviti vakti sā priya-sakhī mānam na vedmi sphuṭam
kauṭilyena yadi prasidhyati sa tat kauṭilyam evātra kim |
hā tasya smita-kañja-cāru-nayanam śyāmasya man-mānasaṃ
draṣṭuṃ vāñchati hanta kaṣṭam aparāṃ sphūrṭiṃ kathāṃ gacchatu ||47||

āgas-kṛte'pi tasmai rajyati hṛdayam khalaṃ tad etan me |
tyaktuṃ tad api na śakyam katham iva sa hariḥ parityājyaḥ ||48||

tataś ca—

balān mānam śikṣayantīr api tatra sakhī-tatīḥ |
rādhayā sārddham ākarṣan jīyād veṇu-kala-svanāḥ ||49||

[38] tasyā mukham avakalayya tat-tad-upamā-jātiyatayā saṃśayya sthitavantam kāntam prati
sakhī-vacanam—

tasminn api vidhu-buddhiṃ kartuṃ mā kṛṣṇa sāhasam kārṣiḥ |

sarvaṁ jetṛ tad etad bhrū-dhanur anu netra-vāṇam utkṣipati ||50||

tataś ca—

bhramarīvāmbujāraṇyaṁ śapharīva jalāśayam |
kṛṣṇaṁ labdhvā pūrvameva dṛṣṭā sābhūnna tūttaram ||51||

atha svādhīnabhartṛkā |

nityaṁ yā yācitāpi priyatama-hariṇā necchati sparśa-mātraṁ
vācā seyaṁ muhus taṁ nidiśati rasanām apy aho saṁvarītum |
tan manye nūnam asyāvayava-samuditir divya-sīdhu-prakāraḥ
saṅgād apy aṅga yasya prabhavati muhur unmāda-lakṣmīr amūḍṛk ||52||

tatra ca vakti rūpaṁ yadā kṛṣṇas tadā sā rādhikādhikam |
śṛṇoti naiva tat tasya paśyanti rūpam adbhutam ||53||

[39] etad-anantaram sakhīnām nibhṛtālāpaḥ—

api lilāyitam anayā campakalatayā tamālādhaḥ |
prāgalbhyāt punar etām tad upari ramaṇa-sprhām vedmi ||54||

[40] atha śrīmat-parama-rūpa-gurūpadeśa-maya-svapna-kalitaṁ prātastana-lalita-rāga-saṁvalitaṁ lalitā-gītam—

jāgaraṇād atha kuṅja-vare |
vikṣita-bhāskara-ruci-nikare ||
kāntā-nidrā-bhaṅga-kare |
api saṅkalita-sva-parikare ||
mama dhīr majjati kaṁsa-hare |
mauli-śikhopari-piñcha-dhare || [dhruvam]

muhur ullāsita-yuvati-kare |
samamanyā bahir anaya-care ||
ghana-gahanādhvani gamana-pare |
tatra ca bahu kṛta-sukha-vitare ||
āśāstambhita-viraha-gare |
dhāmni sanātana-śarma-hare || iti ||55||

[41] dināntare sakhī-saubhāgyam—

kimcid vilokya kuṅje sakhyāḥ prāgalbhyam ekāntāt |
smerā karam anu muralīm prāgād barhāvalīm śirasi ||56||

[42] tām prati śrī-rādhā kim apīdam ācārya provāca—

śete mañju-nikuñja-talpam anu sa preyān iti preyasi
tvām veṇuṃ kila hartum asya kutukāt prāhaiṣam asmi drutam |
taṃ tu tvām parihr̥tya cāgatavatī śrānteva ca prekṣyase
tad-vartmāny adurī-cakartha rabhasā yan mādr̥śām durgamam ||57||

[43] tad evaṃ tāsām tasya ca prāvṛṣija-kṛṣivad daiva-vaśata eva vaśe vaśamvade tad-
anantaram vasanta-pañcamīm anu vasanta-rāgam janayan gopāla-janibhir militvā śrīmān
gopālaḥ khalu khelati sma | [44] tathā hi—tasyām pañcamyām utkaṅṭhita-ṣaṭ-pada-khaṇḍita-
tuṅḍa-mudrākula-mukula-maṇḍalatayā prathamam unmīlitesu keṣucit puṅdrakeṣu śrīman-
mādhava-rādhādīnām abādham āgamanam asambhāvya bhṛśam unmanāyamānāyām
vṛndāyām sumanāyamānā kācid āli-pāliṛ āgamyā tām ullāsitavatī—[45] sakhi vṛnde ! katham
iva mandatām vindase ? āgamyā ramyam idam avagamyatām |

[46] vṛndāha--kīdr̥śam ?

[47] sā prāha—yādr̥śam bhavad-abhirucitam |

[48] vṛndāha—kathyatām tathyam |

[48] sā prāha—kācid āli mādhavī-maṇḍalam anu mādhavam mādhava-prakāśa-darśanataḥ
samujjṛmbhita-rādhā-vīpralambha-bādham nibhālyā tām ullolayāmāsa |
ullolya ca saṅgataś calantī sakhībhir idam vasanta-rāgeṇa gāyantī vallabham api
lambhayāmāsa |

[49] gānam yathā—

kṛṣṇa-vanam sakhi bhāti saraṅgam |
bhavatīm iva laghu netum adhīśam |
sevita-madhura-sa-saṅgham || [dhruvam]
jāgaram itam iva mādhavikāśatam anukṛta-jṛmbhā-bhaṅgam |
cumbati madhupa-gaṇe kṛta-bhaṅgi smārayati priya-saṅgam ||
sarasa-rasālaja-mukula-kulam paripulakayad iva samam aṅgam |
ākāritam iva tava kurute pika-kalam anukalayad anaṅgam ||
tvām celā-kali-candana-marutā vāsayatānulavaṅgam |
karṣati madhuripu-madhu-parvodita-vīṇā-veṇu-mṛdaṅgam ||
nītāyām tvayi mādhavi mādhava-mādhava-gāna-taraṅgam |
kirati parāga-cayam locanam iva naṭayati cāru-kuraṅgam ||
iti sā labdhvā vallabham anīśam manasā valitāsaṅgam |
jayati nirupama-rūpiṇi madhye yamunā-mānasa-gaṅgam ||58||

[51] atra ca padyam ekam gadyate—

vana-ruci-ruciraḥ śrīmān

madana-vinodāya nunna-gopīkaḥ |
abhitaḥ surabhita-deśaḥ
sahacari paśya mādhaveḥ sphurati ||59||

[52] tad evaṁ niśamya tatra vindamānām vṛndām anu punar evaṁ darśayāmāsa,
yathā—

rādhā harir api pulaki-vasantam |
gāyati nija-nudam anu vikasantam ||dhruvam||
upadiśate diśi diśi guṇayantam |
pikam anu pañcamam aticirayantam ||
vāsantī-madhu rahasi dhayantam |
śaṁsati madhuliham anugāyantam ||
madhu-rasamanu gānam ramayantam |
rasayati vinimitam adharam ayantam ||
malayaja-surabhi-dhuram khañjantam |
kavayati gandhavaham prasajantam ||
vādyā-gaṇam guṇa-valita-dig-antam |
anunṛtyati mad-alola-dṛg-antam ||
capalāghana-sama-rucim anu tam tam |
naṭayati śikhi-gaṇam api nipatantam ||
kirati cūrṇam anu pūrṇad-anantam |
samam ālīla-lalanābhir anantam ||
śrama-jala-kaṇa-gaṇam anu vilasantam |
vahati parāga-bharam rucim anantam ||60|| iti |

[53] atha tāvatīm gatim apy asahamānāḥ sahamānā guravaḥ kuravam ācarya paryavasthayā
tāsām svatantratām āvārya sarvato nirodham udbodhayāmāsuḥ |

[54] yatra khalu rakṣiṇī-vargas tāḥ sarvataḥ samacakṣiṣṭa | yena svata eva kṛṣṇasya ca tad-
vaśyatā jātā | tad evaṁ vidhureṇa sarvatra ca tatra vidhure sati—

padyām paśyati veṇum ākalayati preṣyādīkam preṣayaty
anyam kṛtsnam upāyam ācarati yat kāntaḥ sa-kāntaḥ purā |
tad gurvādi-nirodha-bandha-vidhiṣu praudheṣu hākarṣaṇam
jajñe niṣphalanam eva yena ca tayor marmāṇi bhedam yayuḥ ||61||

[55] tatra cobhayor manaḥ-kathā, yathā—

na prāg drṣṭir amuṣya yat priya-janasyāsīt tad uccaiḥ sukham
manye sā bata sāmpratam samabhavad yat tasya tad duḥkham |
tasya svasya ca yā krameṇa mamatā jātādhunā sā dvayam
cūrṇikartum athecchatīha kim aham kartāsmi kartā sa kim ||62||

rātrāv adyātīmātram praṇayi-janam aham tam dadarśāpy asau mām

naitāvan-mātram atra pratinava-madanam hanta pasparśa ca drāk |
yady eṣa svapna eva sphurati na hi tadāpy ātmanaḥ prāṇa-rakṣām
manye jāgrad-daśā vā tad api na hi hahā kṛṣṇa-kānte kva nu tvam ||63||

śyāmāṅgam antarā dehaḥ suhṛdaḥ sarva eva ca |
antar-mano-bhidas tāpaṁ dadhate vahni-jālavat ||64|| iti |

evaṁ saṁcakrudhus te te rurudhuś ca vadhur yadā |
tadā kṛṣṇas tīrtha-yātrām tṛṣṇayā cchadma nirmame ||65||

yadā kṛṣṇānuraktābhiḥ sā yātrā tābhir ākali |
mano-rājyam tadā prājyam acāyi niracāyi ca ||66||

yadā pratasthe govindo vindan śakaṭam unnatam |
tadā dr̥k-pakṣiṇām tābhir lakṣitā bandhu-vicyutiḥ ||67||

rātrim rātrim vasanti sma yatra te tatra niścitam |
abhūd amūṣu samprāptir vidhor dākṣāyaṇīṣv iva ||68||

tathā hi—

tābhiḥ svasya vidūrakābhir abhisāro'dyan-madābhis tadā
gaty-arthaṁ kṛta-vāsakābhir udita-prollāsi-tat-kelibhiḥ |
kābhiścit parivañcitābhir ativyāptābhir udvāsita-
dvandvābhir vividha-sva-kelim abhajat tasmin sa kṛṣṇaḥ pathi ||69||

yarhi ca tīrtham yātā gokulalokāstadā harirvidadhe |
guṇajivistriveśam tāsāmāsattisaukhyāya ||70||

[56] tatra jyotir-mantra-yoga-tantra-viduṣī-veśo, yathā—

sarvajñe kim trilokyām sukha-kara-sadanaṁ kṛṣṇa-goṣṭham kim asminn
ājīvyam kṛṣṇa-gānam kim atula-bhavika-prāpaṇam kṛṣṇa-lipsā |
kim bhogyam kṛṣṇa-rūpaṁ pariṇatir iha kā kṛṣṇa-labdhiḥ samantād
ity evam rādhikāyām prativacana-kṛtī pātu naḥ kṛṣṇa-dambhaḥ ||71||

[57] dūtī-veśo yathā—

kāsi preśyā kimīyā tava tam anugatā kiṁguṇā tasya tulyā
tatra syāt kim pramāṇam vijana-gr̥ha-gatā paśya me sarvam aṅgam |
ity evam dig-vitāna-praṇihiti-valitam sa-smitam tan-nidiṣṭā
rādhā-gīr-bhaṅgi-mātrāt paricitim akarod astu tat kāmya-vastu ||72||

[58] tad evam śrī-rādhayā tad-viraha-cintā-sambādhayāpi gata-tad-bādhayā kvacid

anyathānyathā ca rajany antare punaḥ punar anya-bahu-vidha-veśam keśavam niśāmya
bhaṇitam, yathā—

seyam bhiṣag-asitāṅgī mama hṛd-dāham cikitsitum labdhā |
sprṣatī sakhi kara-nāḍīm anyāṅgam dhik kutaḥ sprṣati ||73||

śyāmā vaiṇavikīyam
vidūra-vāsā niśārdham udbhūtam |
sakhya-sthalam idam alpaṁ
tan mama talpaṁ tu saṁkucad bhavatu ||74||

kavir iyam atulā bhavatu śyāma-vyaktiḥ svadhīta-tad-vidyā |
asmākaṁ raha eṣā katham iva jānāti tan na jānāmi ||75||

śyāmā citra-karīyam citraṁ vijane prakāśayati |
mām iva kām api yatra sva-tulita-puṁsānvitām sakhi vyadhita ||76||

rahasi tad etad vadmi tvayi sakhi na paratra kutrāpi |
tāmbūlikīyam asitā mohana-mantraṁ vijānāti ||77||

seyam mālā-kārī-mūrtir mālāḥ prasārayati |
tasya śyāmala-mūrteḥ kasmāt puṣpeṣu vāsanām tanute ||78||

phala-vikrayiṇī śyāmā phalam iha vividham prasārayati |
bilvaṁ kevalam atha kiṁ gṛhṇaty asmān vilokayati ||79||

seyam śyāmā na satī hāra-vyatihāra-sambhavad-dravyā |
aparicitāpi svayam atha maṇisara-paridhāpanam vaṣṭi ||80||

yad-avadhi tad-aguru-sattvaṁ tasyā gṛhṇāmi gandha-jīvinīyāḥ |
tad-avadhi guravo mayi sakhi kṛṣṇam akṛṣṇam ca bruvate ||81||

[59] atha śrīvatsa-lakṣaṇasyāpy etad-upalakṣaṇam bahu-racanam vacanam lakṣaṇīyam,
yathā—

sīvana-vijñā svayam api para-śilpānām vilokanāt kartrī |
sāham praṇayi-vyaktir lokaya gopi sva-hṛd-gatām colīm ||82||

aham iha rañjana-kārī śyāmābhikhyā jagad-gata-khyātiḥ |
yā mama vastraṁ vaste vikasati hṛt-kañja-rañjanāpy asyāḥ ||83||

darpaṇa-kārmuka-vidruma-muktā vikretum ihase spaṣṭam |
gūḍham samputa-yugalam kretum aham tu vrajastri pṛcchāmi ||84||

saṁvāhana-nipuṇātmā sutanur ahaṁ tava niṣevāṇaṁ lipsuḥ |
mat-sparśāṁśaja-saukhyam subhage brāhmaṁ sukhaṁ jayati ||85||

[60] tatra ca sati—

kaṅkaṇa-kāri-strīvad-veśam
keśavam upetya yāḥ kāścit |
dakṣiṇa-vāma-caritraṁ tenus
tan na hi karavāmahe sadasi ||86||

andhakāra-maya-pakṣa-lakṣitām
ambikā-vana-gatiṁ vidhāya tām |
yady adiṣṭam abhavan murāriṇā
miṣṭam iṣṭam ataniṣṭa tad bahu ||87||

[61] tad evaṁ sati—

kāṁsārer hṛdayābja-sambhavad-alī-vithīyamānā vraja-
preyasyaḥ sphuṭam antarāntara-padaṁ yātāḥ kramād antataḥ |
evaṁ ced bhavatān na tatra ca vyaṁ saṁdihya vibrūmahe
rādhā yat kila karṇikā-sṭhitim agād asmākam atrāgrahaḥ ||88||

[62] atha samāpanam—

sudarśanasya śāpāntakārī rādhe sudarśanaḥ |
atikāntas tavāvāti-kāntaḥ so'yaṁ bakāntakaḥ ||89||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
rahaḥ-kutūhala-vaha-bahala-rahaḥ krīḍākhyam
ekonatrīṁśam pūraṇam
||29||

atha trimśam pūraṇam

nirvrīḍa-horikā-vikrīḍanam

[1] atha madhukaṇṭhaḥ prabhātakathāṃ kramataḥ prakramate sma—

ambikā-vana-gatir babbhūva sā keli-karmaṇi hareḥ samardhanī |
āgatāvapi tadā punar vraje horikā-pramada-parva-paddhatiḥ ||1||

[2] tatra ca parvaṇi sarva eva strī-puṃsa-janaḥ pramatta-gaṇa iva gāyan nṛtyan yudhyan
kriḍatīti madhya-deśataḥ samudācāraḥ pracarati **bhaviṣyottara-purāṇa**-prāmāṇyasya
purāṇānām mānyatayā |

[3] atha tatra yadā pūrṇa-guṇa-phālguna-pūrṇimā-niśāyām kutuka-trṣṇak kṛṣṇas ca rāmas ca
ḍhūṇḍhā-paraparyāya-horikā-gr̥ha-gr̥hyāyām bhuvi ramate sma | tadāksmād uttarasmād
āgataḥ kaścid yadyapi guhyakādhipa-saṃgrāhyas tathāpi guhyaka-garhyatayā kaṃsa-
śubhāsaṃsanas tatra krīḍantīr vraja-yuvatīḥ prati durdṛṣṭim vidhāya tad-ākṛṣṭim cintitavān |

[4] cintayann eva ca sahasā tatra praviṣṭaḥ sa khalu durdhyānāviṣṭas tasmād akasmād
aṅganānām gaṇam udajavaj javataḥ kālayāmāsa |

[5] atha sāgrajaḥ so'yaṃ gadāgrajastamasabhyasvabhāvamupalabhya pūrvam
tatparvarasikavaiḥāsikaveśaviśeṣam dadhṛṣam manvānaḥ sthagita ivāsīt | tataś ca—

pratihari-gati-ceṣṭā śaṅkhacūḍena ruddhā
dṛg api rutir api drāk kṛṣṇa-rāmeti tāsām |
yad ayam atula-vega-drohi-rūpāti-śabdaiḥ
pratipadam anuvartī vṛtti-lopaṃ cakāra ||2||

[6] atha tatra śrī-kṛṣṇa-vākyam—

pratyayantyo'py atijava-bharād asya ghorān nivṛttāḥ
paśyantyo nāv api dhig amutas trāsa-vidhvasta-netrāḥ |
krośantyo'pi pratirutikṛtānena nīruddha-śabdāḥ
bhrātas tarhy apy ahaha kim amū rakṣitum na dravāva ||3||

[7] tad evam niścinvānau taṃ bhīṣaṇārambhatayā stambhayitum vicinvānau sahasā śāla-
dvayam sahasā troṭayantau punas tad-viṭapādikam api pramoṭayantau sudṛḍha-bhujāgra-
jāgrat-tad-yugalatayā prabalatayā ca tāv anudadruvatuḥ | tad anu vidrava-vaśād anye'pi
saṃvidrate sma | tadā ca—

itthaṁ na tarkitaṁ laukair anayoḥ śāla-hastayoḥ |
śālau kiṁ laghutām yātau vighraḥau gurutām uta ||4||

tataś ca—

agre śubhraṁ rauhiṇeyaṁ vidhāya
śrī-govindaḥ pradravac chaṅkhacūḍam |
kīrti-stoma-prāyatām tasya tanvann
eṣa prāyas taṁ purastāt karoti ||5||

vilokya sa-balaṁ hariṁ parama-vikramaṁ sa-kramaṁ
visṛjya vanitā-janaṁ tvaritam adra vad guhyakaḥ |
balasya kila kālatām amata mṛtyutām yad dharer
mṛgaṁ tad ucitaṁ yataḥ sa sa jagāma tat tat kṛtim ||6||

[8] tena viṣṣṭāyām cāvalāvalāvayaṁ balābhidhas tat-saṁvalanāya tatra sthitaḥ |

[9] atha śrīmān danuja-gajasimhas tad-anujas tu sa-vikramaṁ vikramamāṇaḥ prahasya
sphuṭam auttarāhvasya ca tasya dākṣiṇātyaṁ palāyanam avetya dūretyaṁ taṁ pratyavajñayā
taru-yaṣṭim hastād vibhraṣṭām cakāra |

[10] vidrutya labdha-sanīdaṁ punar asau vikrīḍana-catura-cittas tata itas taṁ vidrāvya
ceṣṭitena veveṣṭi sma | nṛsimha iva hiraṇyakaśipuṁ ripuṁ sa-nigraham eva jagrāha ca |

[11] tatas taṁ hasta-rodhaṁ gṛhṇann ahnāya maṇi-gṛhītaye sphurann urasilaḥ kara-
sarasijena tac-chirasi kakkhaṭi-bhāva-vighaṭita-tad-adhīci-muny-asthijena gṛhīta-saṁgrāha-
sāraṁ prahāram ājahāra uttarasminn anehasi mṛta-deha-pratikādānam anuttaram itīva
bhraṁśayāmāsa ca tasya taṁ uttaṁsam |

[12] sa punar ātatāyī durmāyī maṇim anu prāṇān api vyaktam eva tyaktavān | tad-dhana-
mātra-jīvana-yātraḥ khalv asau | tataś ca—

jīvo ratnaṁ veti bhedākṣamaṁ taj-
jyotir-mātraṁ vastu yakṣād gṛhītvā |
paśyantīnām yoṣitām kaṁsa-vairī
ninye kāmāṁ rāma-sāyujyam eva ||7||

[13] taṁ cābhipannaṁ mukhaṁ vyādāya vinnapātaṁ panna-maṇim vyāpannaṁ dṛṣṭvā śrī-
kṛṣṇābhīprāyam abhiprayadbhir diviṣadbhir upahasitam, yathā—

strī-ratnaṁ puru parakīyam ādithas tvam
svam cūḍamaṇim api hārayāṁ cakārtha |
atyākṣīr bata nija-jīvanam ca dhik tvām
vyādāḥ kiṁ mukham atha vaktram atra yakṣa ||8||

[14] tad evaṁ karna-rasanayā rasyamānam ācarya rahasyaṁ vihasya ca snigdha-kaṅṭhaḥ
punaḥ sa-bāṣpa-kaṅṭham uvāca—

tat-kṣobhanaṁ tad dravaṇaṁ tathā tad-
vikrīḍanaṁ tad-dhananaṁ sva-śatroḥ |
tad-rakta-rajyan-maṇi-pāṇi-rocir
mayy adya sadyaḥ prabham asya bhāti ||9||

[15] punar madhukaṅṭha uvāca—tad evaṁ dalita-cūḍe śaṅkhacūḍe niṣpīḍite krīḍite ca
vrīḍitena nivṛtte kolāhala-paramparātaḥ kātaratā-virata-prakṛtayaḥ sarva eva vrajorvīpati-
prabhṛtayaḥ samāgatya vismitya ca tādrśa-duṣṭa-naṣṭibhāvataḥ punar bhaya-sandehenāsprṣṭāḥ
spaṣṭānanda-sandoha-dohās tat-parva-krīḍāṁ nirvrīḍā iva vivavruḥ |

[16] vivṛtya ca śāstra-vipratipatti-viprayojayitṛ-viprebhyaḥ sūta-sarvānanda-guṇa-prabhūta-
sūta-māgadha-vandibhyaś ca paramāvadānāni dānāni bahūni cakruḥ | tābhyaś ca śasta-
vastrādīni prasthāpayāmāsuḥ | svasthāyamānāḥ samājagmuś ca kṛṣṇa-kṛṣṇāgrajau puraskṛtya
nijam vrajam iti |

evaṁ vicitra-vikrīḍaḥ putras te goṣṭha-nāyaka |
taṁ krodha-vahnau ḍhūṇḍhāgre yakṣor abhram jahāva yaḥ ||10||

[17] athātra rātri-kathāyāṁ madhukaṅṭhas tāṁ horikā-kathāṁ eva viśeṣataḥ sevayāmāsa |

śiva-kṣapāyāṁ atha yāpitāyāṁ
valgūtsavā phālguna-pūrṇimāgāt |
pakṣa-dvayasyāsyā yathaiva kāntiḥ
parva-dvayasyāsyā ca tadvad asti ||11||

hime gate hima-rucir ujjvalaṁ babhāv
aphalguni sva-mahasi phalgu-parva ca |
na vābhavan katham atha tatra gopikā
madotkarād api paribhūta-gopikā ||12||

[18] atha balakṣa-pakṣa-sapakṣakair avaprakara-śobhākara-karani-kara-karambitāṁ sva-
manoratha-prathanāvalambitāṁ kṣapam anvikṣya sarvās tat-parvānarvācīna-samudācāra-
garvān mudā bahir āvirbhavanti sma, yathā—

muhur agaṇita-gauravāḥ samantāt
praṇaya-madāt paridhāya divya-veśam |
api bata janatāsu horikāyāṁ
harim abhisasrur aho vrajasya nāryaḥ ||13||

[19] tad evaṁ sadma-sadmanāṁ sakhī-padma-varūthinibhiḥ saha yūtha-nātha-kavaca-sthiti-
racana-kañculikādi-vastraiḥ surabhi-kaśāya-mocana-yantra-prabhṛti-śastrair bahula-kāhalādi-
vāditra-vicitra-kutūhalaiḥ sa-keli-gāli-rīti-maya-gīti-kolāhalaiḥ sārvatrika-tat-pārvaṇa-rītyā

nirlajjatayā sajjatayā ca vraja-pura-dvāra-puraḥ-sthita-horikāyatanāgrīya-samagrāyata-
prāṅgaṇa-vihāra-saṅgara-raṅga-bhuvi saṅgatā babhūvuḥ |

[20] yāḥ khalu bala-balānujayor yathāsvam pṛthak pṛthag anurāga-dharaṇād vibhāgam āgatās
tat-tan-niṣṭha-drṣṭitayā tiṣṭhanti sma |

[21] tatra tābhir īryamāṇam vardhita-śautīrya-parimāṇam kala-kalam ākalayya jayyatāmāyās
tā iti bhāvanām paryavasāya-sāhāyyāya sakhi-ghaṭayā kṛtakam saṅghaṭayya tadvad eva
sajjatayā bala-balānujāv api valgu valgantau tatraiva gacchataḥ sma |

[22] gatau cānavadya-vādyā-ghoṣeṇa ghoṣam vadhirayantau pratisenām avadhīrayāmāsatuḥ |
yena samuddīpita-mānāḥ pratisenāyāmānās ca tās tathā vādyataḥ saṁmukhatām āsādyā
paritas tām api sarvām aticitrayāmāsuḥ |

[23] yatra pratispardhayā vardhamānayos tayor yūtha-varūthinī-pramāṇayor ekatra
mādhavaḥ paratra tu rādhā rājāyate sma | jāyate sma ca tena janānām ativismayaḥ | tathā hi—

yadvac chubhratara-prakīrṇaka-maṇi-cchatrādīkam śrī-harer
āsīt tadvad amūbhir aprathi tadā śrī-rādhikāyām api |
kiṁ cābhyām na parasparam nayanayoḥ prāntās ca sehe
yathā jetṛtvam kva nu jeyatā ca bhavitā kutreti nātrohitam ||14||

[24] tad evam parasparam utsāhamānatām asahamānatām apy adhikṛtya kṛta-kṛtyatā-
samāhārayor manoharaṇāyābhīhāra-vihārayos tayor anīkinī-sahitayoḥ sarva-mahitayoḥ
samañjasatām iva saṁjayantī vrajarāja-savayaḥ-purohita-śvaśurāvaraja-dāratayā gantavya-
pakṣam narma-śarmaṇā rañjayantī kācid ardha-vṛddhā tat-prema-samṛddhā madhyastha-
padavīm adhyāsya pragalbhatayā gatyā vātyāyamānā rādhā-varga-madhyāt tat-pratipakṣasya
kṣmādhavam śrīman-mādhavam saṁnihitavatī | saṁnidhāya ca yathā-yatham prathamāna-
smitatayā kṛte'bhivadane'bhivadane ca teṣām sarveṣām śṛṅvatām abravīt—

[25] aham kila prajñā prajñā ca mahā-dharādhiśa-gaṇa-kṛtārādhāyā śrī-rādhāyā dūta-karmaṇi
prabhūtatām āsannāsmi | tad etad avadhāryatām—

[26] ity ukta-mātrām etām madhumaṅgalaḥ sahāsam āha sma—kim uktam avadhāryatām iti |

[27] tac chrutvā sarvasmin prahasati sovāca—vadhiro'yam bhavatām sabhāsad iti |

[28] madhumaṅgala uvāca—yuktaṁ tavedam nirargalatvam | yatas tasyā dharādhiśāyā vaśā
bhavatī kasya vānyasya vaśā bhaviṣyati |

[29] śrī-kṛṣṇas tu sa-gāmbhīryam uvāca—nikāmam eva nivedyatām |

[30] dūtī tu tayā śiṣṭācāra-pratipālayitryā viśiṣṭam idam ādiṣṭam ity ardhokte viṣṇu viṣṇv ity
uktvā provāca—śacī-jayi-tadiya-saciva-varābhir idam ādiṣṭam | sarvatra prasṛmara-samajñām

asmadiya-rājñīm avajñāya dūrataś ca kim uta pūrataś chatrādika-dhāraṇam bhavatām
asādhāraṇam |

[31] atha kṛṣṇaḥ sabhābhīḥ saha hasitvā provāca—satyam tad-ādeśatas tad-abhiniveśam
tyajāmaḥ | kintu yuddham vinā rājñām veda-buddham syād iti yuddhāya saṁnaddhayā
bhavatyā bhāvyaṁ ity eva vaktavyam |

[32] atra madhumaṅgalaḥ saṁmukham gatas tad idam āha sma—deva tad idam eva
samākarnyatām | jātitaḥ strī cāstrī yo janastasmin vāmatārāme nāmamātreṇa
rāmāspadamāgate nārjavacaryayā kāryamaryate | tasmādārjavavarjanādūrjasvinaste vyaṁ
evadūtyāya sthāpanīyāḥ prasthāpanīyāśca | asmāsu cāham evaprahāpanīyaḥ | yataḥ
kovido'smi |

[33] dūtī sahāsamāha sma—lālāṭika bhavān yadi kovidas tarhy anyāḥ ko'vidaḥ |

[34] madhumaṅgalaḥ sotprāsam uvāca—jalpāki kalayāmi bhavatī tasyāḥ sabhāyā vindur asti |
tathāpi trayītanor mamāgrataḥ sthitiḥ api tava na sthiritām labheta |

[35] dūtī sāvajñam uvāca—viśāradāyā mama purataḥ śāradas tvam kiyad vā vaditāsi | tasmān
nīvākavalitam ākalaya |

[36] madhumaṅgalaḥ sa-roṣam śrī-kṛṣṇam avalocyā vakti sma—para-vaktavyā khalv iyaṁ
vaktavyā bhavatīti nāsmākaṁ vaktavyā bhavitum arhati | kintu seyaṁ tāvad atra nirudhyatām
yāvad ahaṁ tad vṛttam avabudhya sudhy-agraṇīr bhavantam avaruṇadhmi |

[37] dūtī sa-hāsam uvāca—nūnam bhavatām dūtaḥ so'yam agrata eva vyagratām avāpa | yan
māmatra ruddhann eva tatra jigamiṣati | tasmān na mādr̥g iva niḥśaṅkaṁ so'yam iti bhavatām
kalaṅkāya paraṁ pratipatsyate | yuktam eva ca tat-tad-āvayoḥ | svāmi-guṇā hi parijanam
anuyanti |

[38] kṛṣṇa uvāca—bhāmini svāmi-guṇatvaṁ punaḥ prakārantareṇa mantavyam | sā khalu
vāmā vyaṁ tu dakṣiṇā iti |

[39] dūty uvāca—yūyaṁ khalv apasavyā iti satyam eva yataḥ sveśam dakṣiṇatāvācivte'pi
pratikūlatām na jahītha |

[40] madhumaṅgalaḥ tu tad aśṛṇvann iva provāca—mahārāja vāmātvam eva khalu tāsām
balāya kalpate yasmād abalāḥ |

[41] dūty uvāca—doṣa-jñāḥ khalu bhavantaḥ katham iva guṇānusandhānaṁ kurvantu |

[42] madhumaṅgala uvāca—doṣaika-dṛk purobhāgīty evam yac-chābdikair matam tasmāt
tvam eva purataḥ sudhībhis tābhir āhitā |

[43] dūty uvāca—asaṅkhyāvatām bhavatām purataḥ katham eka-saṅkhyāvatī pratyuttaram
dadyām | bhavāms tu tatrānubandha eva | tathāpi sarve śṛṅvantu | tāsām abalātvam khalu
virodhi-lakṣaṇayā yataḥ śāstra-śarīratvam eva dṛśyate | tad etac ca tan-mukhyām upalaksya
lakṣyatām |

keśāḥ pāsās cala-nayana-yugam vāṇa-yugmam namad-bhrūs
cāpaḥ karṇāvāri-paridadhatau nāsikā divya-śāstrī |
dantā vajrāṇy apara-tad-aparam tarkyam evam tad etac-
chastrai rādhā svayam udayati ko vā balīyān ato'nyaḥ ||15||

[44] atra ko vā balīyān ato'nya iti kṛṣṇam eva kaṭākṣeṇa paśyantī prāha sma— [45] evam
vivadamānāyor anayoḥ kṛṣṇas tu tayā prastutam tasyāḥ saundaryam avadhārya kṣaṇam
dhīratām saṁdhārya provāca—dūti jātita eva pratīpadarśiny asi | kim bruve | kintu mādiya-
dūta-nirmitā rāja-nītir iyaṁ na tu bhītiḥ |

[46] tato bhavati tāvad atra sthitim anubhavatu | mama dūtas tatra gacchatu | tataḥ
saṁcārakāṇām ācāreṇa samācāreṇa sācāre labdha-pracāre yathāyatham ācaritavyam |

[47] punar madhumaṅgalam praty uvāca—bhadram svayam eva tatra gamyatām iti |

[48] dūty uvāca—
nyāye yuktau pramāṇe ca sthito madhyastha ucyate |
param madhye sthito yaḥ syāt sa madhya-sthāvaraḥ smṛtaḥ ||16||

[49] so'yaṁ punaś cheka eva | tataḥ śikṣām api nārhatīti svairam eva gacchatu |

[50] madhumaṅgalas tu viśastā khalv iyaṁ katham śastam vadatu nāmeti nivedya
yathādiśanti mahārāja-mahāśayā iti prasthitavān | prasthāya ca tāsām sthānam āsīdann āśi-
rāśibhiḥ prasādam āsādayāmāsa |

[51] sarvās ca namaskṛtya sa-smitam kṛtyam pṛcchanti sma |

[52] madhumaṅgalas tu bhavatīnām etan-nṛtya-darśanam eva kṛtyam iti procyā pratyuvāca—
kim ca bhavatīnām dūti tatra gatā vartate brūte ca | asmākam rājñī sārvaabhaumam bhavantam
militum icchatīti | tad avadhārya vismayād asmākam rājñā cājñāpitam | sā khalu parānugatā
jātastīti śrūyate | tasmād etan na śraddadhyāma | ataḥ svasya svasā kācid asmāsu kasmaicana
vivahanāya dīyatām | tadā tasyāḥ śvovasiyasāya syād iti |

[53] sarvāḥ sa-bhrū-vijṛmbham āhuḥ sma—vācāta-tāpātavamaya-dhūrtatāyā mūrtir evāyam
sphuṭam anyathākāram vadann asmān vañcayitum evānañcitavān asti | sa kadācid evam na
kadvadāyate | sā punar asmākam saṁcārikā nemām kucarātām ācāret | kintu baddheti
sāmbadhyate |

[54] viśākhovāca—yathākāraṁ tathākāraṁ vā vadatu | so'yaṁ kathamkāraṁ yūyam idam vicārayatha | yato viprasyāsyā kṛtaṁ khalu viprakṛtaṁ eva bhāṇyate | katham iva prakṛtaṁ syāt |

[55] madhumaṅgala uvāca—ko vātra mama lābhaḥ |

[56] viśākhovāca—aye bhadra vipra labdhamapi tathaivānusandheyam |

[57] tad evaṁ pratyādiṣṭas tu madhumaṅgala uvāca—sarva-klamatha-mathanānām śamatha-damatha-satpatha-prathana-parāṇām atha katham na bhavaty asmākam evāyaṁ doṣaḥ | yat khalu sandhy-anusandhānam etābhis tu yuddham evānubaddham asti |

[58] atha śrī-rādhikābhidadhāti sma—kiṁ balaḥ saṁvalate bhavadīyaḥ sa rājā | yasmād etāvad garvāyase |

[59] madhumaṅgala uvāca—

uccāṭanam guṇa-gaṇa-prathanād vikṛṣṭir
vaṁśī-kalād vikalanam vara-rūpa-vṛndāt |
stambho vilāsa-valayād vaśatā ca vāṇī
mādhuryataḥ sumukhi yasya balī tataḥ kaḥ ||17||

kiṁ ca—

drāghīṣṭa-kṣepīṣṭha-preṣṭha-variṣṭha-sthaviṣṭha-bamhiṣṭhāḥ |
asman-nṛpateḥ purataḥ sarve garveṇa ricyante ||18||

api ca—

vṛndiṣṭha-kṣodiṣṭha-jyeṣṭha-gariṣṭha-hraṣiṣṭha-sādhiṣṭhāḥ |
asman-nṛpater agre viparītābhā-parītāḥ syuḥ ||19||

[60] atha śrī-rādhā tu tad-avadhāraṇād antaḥ-prema-bādhām katham api samādhāya lalitā-mukham īkṣitavatī | lalitā tu sa-vipralāpam ālalāpa—

sa veṇur mūka-vadhiro yatrāgād vāvadūkatām |
tatrāyam kiṁ na vāgmī syād brahma-vaṁśa-samudbhavaḥ ||20||

[61] kintu yathāsmākam dūtī niruddhā tathā tam etam api nirudhya yuddhāya saṁnahyāmaḥ | anantaram tu parama-pracaṇḍaḥ sva-pitṛ-purohita-paugaṇḍaḥ samādiśyantām | te ca strī-veśam evāsyā balāt kurvantu | kṛte ca tad-veśe śrī-vrajarāja-purohita-bhāgineyaḥ so'yaṁ na cār bhakas tatra gacchann asmadiya-saṁdeśa-varṇāms tat-karṇābhyaṛṇān karotu | asmākam anyā kanyā na vidyate | kintu śimhala-dvīpād dīpābhā padminiyaṁ ekā jita-sarvātirekā nītāsti | sā tu svayaṁ rājñā pariṇīyatām |

[62] tatra padmini-prāyeṇa duṣkula-sadmajeti nāvajñātavyā |

viṣād apy amṛtaṁ grāhyam
amedhyād api kāñcanam |
nīcād apy uttamām vidyām
strī-ratnaṁ duṣkulād api || [GarP 1.110] iti hi smaryate |

[63] madhumaṅgala uvāca—nanu bhavatyas ca padminyā tarhi tā eva kathāṁ kule
nānarhitāḥ |

[64] lalitā sa-roṣam uvāca—

āvṛtā jagati padminī yayā padmayā jitavatī sadāpi tām |
rādhikādir api padminītayā bhāṇyatām tatir aho mṛgī-dṛśām ||21||

[65] atha śrī-rādhikā hasitvā cillī-cālanayā lasitvā ca sva-pitṛ-purohita-bālakānām pañcāsatām
tad-veśyādīśya rāja-purohita-svasrīyeṇa ca tathā saṁdīśya yuddha-kautukāyābhiniśya tasya
strī-veśasya purataḥ sthitim nidiśya cāmūbhiḥ camūru-cakṣuś-camūbhir abhikrantavatī
yuddhābhimukhatayā ca sthitavatī kṛṣṇam ca manasyāhitavatī | tatra ca—

abībhaṣad ayaṁ horīm ababhāṣad iyaṁ tathā |
adīdipad asau bhāvam asau ca tam adīdipat ||22||

[66] tataś ca rājāyamāna-gokula-yuvarājas taṁ nikāra-prakāraṁ baṭu-mukhataḥ kaṭu-nibhaṁ
kaṛṇa-putam āñīya tām dūtīm sva-pakṣa-rakṣitābhiḥ kābhiścit pragalbhatā-lakṣitābhis tādṛṣa-
strībhiḥ puruṣa-veśām vidhāya tena baṭunā saṁdideśa | tasyāḥ kanyāyāḥ so'yam evadhanyo
vara iti |

[67] saṁdīśya ca tām api madhumaṅgalavat puraḥ praḥīyābhiṣeṇayāmāsa |

[68] tad evaṁ mithaḥ kṛte niyate netroḥ kābhiścid anyābhiḥ kutuka-kṛte taṭasthatayā tatra
saṅghaṭamānābhiḥ prakāṭa-haṭhatayā dvayos tat-tad-veśa-viśeṣiṇoḥ kṛta-sandhe paṭāñcala-
bandhe jāte cobhayataś ca nānā-hāsa-prabandhe śrī-rādhā-pakṣa-lakṣitābhir mṛgākṣībhir idam
ākhyāyi |

[69] varṣīyasānena vareṇāsmat-padminīyaṁ dharṣitā | tasmād yuddhārtham udyamaḥ
sāmbadhyatām |

[70] tataḥ sāmbaddheṣu śuśirādibhiḥ sārđham yuddha-vādyārtham ānaddheṣu |

narmāṅga-gālir udaka-kṣīpa-yantra-yuktir
daṇḍī-prapātana-nivartana-keli-rītiḥ |
kāntākṛti-vyati-kṛta-grahaṇam sakhīnām
sāhāyakam yudhi babhau hari-horikāyāḥ ||23||

[71] cirataś ca kṛṣṇa-keli-kalāvakalana-kevalatayā vikalita-sva-sva-keli-kalaha-pralāpeṣu
rāma-śrīdāma-sudāmādi-kalāpeṣu tal-lilā-tṛṣṇak-kṛṣṇa eva sva-preyasībhiḥ saha sahasāhava-
nibham viharati sma |

[72] prathamam tāvad asāv amūś ca parasparam snigdḥā vyatiśajya vyatibiddhā babhūvuḥ,
yataḥ—

bhrū-kārmukā netra-bāṇā ye teṣām māra-saṁyati |
aṅgāstrāṇām hanta kim syād aparāddha-pṛṣatkatā ||24||

[73] atha punar daṇḍādaṇḍidaṇḍanapūrvakam bāhābāhavibahalamevāyam harirāhavamuvāha
| tathā hi—

dorāndolanam aṅgulī-parimalam keśa-graham veśanut
pāṇyoś cañcalatām tathā para-param vācyām vicārāt param |
kurvaṁs tat-para-dāra-sainyam aviśat kṛṣṇas tathā svam yathā
kutragād iti veda na sma janatā sāpy astu nāpi svayam ||25||

[74] tataś ca kramaśaḥ para-parātikrama-pūrvakam apūrvotsāha-vṛtayoh sakhībhir āvṛtayor
asādhāraṇa-kṛīḍā-raṇa-javayo rādhā-mādhavayor eva vyatiśaṅgaḥ prasaṅga-māyātaḥ | tatra ca
| yathā-yatham tat-kautukāvakalanataḥ sva-sva-vyāpāram parityajya rajyamāna-citratayā
citrāyamāṇā vara-varṇinyaḥ sauvarṇa-varṇākāratayā vṛṇvānā mithas tad varṇayāmāsuḥ |

[76] tatha hi gītam—

paśya paśya sakhi horīyuddham |
rādhā-mādhava-kṛtam anurahasam suciram bhavad-anuruddham ||dhru||
daṇḍādaṇḍi-gate parikhaṇḍita-taratamato vyatirodham |
vyatiśaṅjanam iha bhāti taḍid-ghana-ruci-jaya-lasad-udbodham ||
mastaka-vastra-skhalanārambhāt pihite tan-mukha-yugale |
bhramara-varāyitam ekenāsminn anyasmin bahu kamale ||
bhujā-bhujagena harer bahudhārāci hṛdi tasyāḥ phaṇa-līlā |
cakravāka-yuga-gīṇṇir avākali yatra muhuḥ kṛti-śīlā ||
api punar asminn avakalayata kila niravaniruha-tati-deśam |
abhinava-kanaka-latā-parivalayita-taruṇa-tamāla-kuleśam ||
tam yuvatī-kula-sāhāyaka-kṛta-bala-rādhā-vaśa-balinam |
racayati nayati ca nija-viśaye diśi rabhasarasād api valinam ||
nītam tam nava-pīta-paṭam mṛga-nābhi-jalair abhiśiktam |
tanute sutanū-tatir iha vitanu-pramada-madād atiriktam ||
seyam rādhā svayam iha muralīm yad bata harati sa-yatnam |
na tad adbhutam iva yad aharad asya prathamam hṛn-maṇi-ratnam ||
atha rāmādiḥ sakhi-janatā tam paśyantī viniruddham |
sandhim adhitasata visṛjantī tāḥ prati dūtam guṇa-suddham ||
rāmaḥ sa yadā phālguna-parvaṇi deyam mene dātum |
pratibhuvam ādāyātha tadā harir ābhir amanyata rātum ||

jāte sandhāv akhilenāpi ca śaṁsati divye loke |
nija-nija-kāntā-moha-virohaṇa-gītiḥ sa sa viluloke || iti ||26||

[77] evaṁ sthite parasparaṁ carcarikā-racana-nicāyane vismāyake jāte samāja-dvaye ca
mithaḥ kimcid dūraṁ yāte kasmād apy akasmān mūḍha-dhīḥ śaṅkhacūḍaḥ samāgataḥ | sa tu
vigīta evety alam ati-tad-vistareṇa |

[78] atha samāpanam—

śaṅkhacūḍaṁ nihataṁ yan maṇim dattavān api |
rādhe kāntas tavāyaṁ tat kṛtavāms tvat-kṛte dvayam ||27||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
nirvrīḍa-horikā-vikrīḍanaṁ nāma
triṁśaṁ pūraṇam
||30||

athaikatrimśam pūraṇam

nānā-rāga-vicitra-caritra-citram

[1] atha snigdhaṅṅhaḥ prabhāta-kathām prathayāmāsa—[2] tad evam pratikṣaṇam eva parama-prema-lakṣaṇa-līlām phullad-ullāsataḥ sa gokula-bandhur daśamam samvatsaram samvalate sma |

[3] sa tu nṛśamsaḥ kaṁsaḥ kramaśaḥ sarveṣu nirmita-nija-garveṣu tarhi nistarhiteṣu vaira-suddhiṁ prati pratigata-buddhiḥ sarvataḥ śreṣṭhatayā rakṣitāvariṣṭa-keśināv āhūya samrabha-māṇatayā sabhayatayā cābhihitavān | mayāvajñayā nātiyogyā eva tatra viniyogyāḥ kṛtāḥ | sa tu dāraka iti buddhyā | kintu sphuṭam asau sarveṣām dāraka eva jātaḥ | tataḥ kausīdya-khidyamānatayā bhavantāv anuyujyete | kim iha yujyata iti |

[4] tāv ūcatuḥ—deva tad etad eva pratikṣya sthiratayābhikṣṇam vartāvahe | sāmpratam tu sāmpratam ājñāpyatām | athavā kim ājñāpanayā | vināpi tām viniyuktā eva yukta-sevakatayā vayam ity utthāya sābhyutthāna-praṇāmam prasthitayos tayoh kaṁsaḥ śaśamsa |

[5] ariṣṭas tāvat pratiṣṭhatām | iṣṭāpatti-vipattitas tu keśi ca tat-prativeda-veśi bhavitā | tad etad avadhāya tau ca grham āgatya sātatyata eva tad-artham ājagrhatuḥ |

[6] atha kadācil lohitāyamāne sāyam mārtaṇḍa-raśmi-maṇḍale nāmnāriṣṭaḥ sarva-diviṣa-dariṣṭaḥ sarvatra ca ramhasā jaṅghanyamānaḥ sarvāmś cāghnā jeghniyamānaḥ śrīmantam goṣṭha-dvārāntam ājagāma |

[8] yadā hi citrāyuta-pūrṇa-candrām pūrṇimām anu turṇita-cetāḥ sva-sukha-vardhana-govardhana-vilokana-kāmanayā śrī-rāma-kaniṣṭhaḥ kimcid dūram praviṣṭa āsīt | tataś ca—

bhū-kampa-kramaṅṅān mahīdhra-calanam tasyāgater vāri-bhṛd-
vikṣobham nadanān niśācara-varam vaikṛtyabhāg-ākṛteḥ |
tad-rūpādri-viniścayam kakudi vār-mug-vṛnda-saṅghaṭṭanād
unnīya vrajaga-prajā diśi diśi drāk kāndiśīkyam gatāḥ ||1||

kimcit kimcin mūtraṅṅād āpagānām
gūtha-tyāgād gaṇḍa-śailāvalinām |
srṣṭim kartā paśyatāriṣṭa-nāmā
devāriṣṭaḥ parvatātmā pratītaḥ ||2||

vṛṣa-dambhī sa-samrambham rambhaṇam yad-vyadhād asau |

tenāsīd vyakta-sandarbhah svayaṁ go-garbha-pātinā ||3||

vapraṁ yadāpaskirate sma śṛṅgā-
dibhir vikurvānatā vṛṣaḥ saḥ |
tadākhilam gokulam āśu mṛdbhiḥ
pracchannam āsīd vana-maṇḍalam ca ||4||

yatra tatra khuram ādadhāti
sa kṣmāpi tatra valate vidīrṇatām |
netra-tulya-vilataḥ samucchritam
vāri rodana-nibham bibharti ca ||5||

[9] tatra lokānām vacanam—

jātu mātu girireṣa samantād-
uccalann api tathāvidha-mūrteḥ |
kim tu śṛṅga-talagam ravi-yugmam
hā vyasismayata gokula-lokam ||6|| iti |

[10] evam udghnatā gavām udghnān nighnatā ca sarvaṁ vastu prastubhyatā cāriṣṭena kṛtād
ākruṣṭāt kaṣṭam anusprṣṭavantas te goṣṭha-niṣṭhā go-nara-prakṛṣṭāḥ kṛṣṇāya muhur
vikṛṣṭavantaḥ |

[11] sūrataḥ sa tu dūratas teṣām avagata-vikrośana-leśa-mātram kutrāpy akṛta-yātra iva
sammukhata evāvatasthe | avasthāya ca mā bhaiṣṭety abhayam uddiṣṭam vidhāya krodhāviṣṭas
tam ariṣṭam ājuhāva balivarda-krodha-varadhana-narda-viśeṣeṇa | tad idaṁ tu taṁ prati
samprati sukarārdanas tvam asīti jñāpanāya |

[12] atha covāca, yathā—

sapālaiḥ paśubhir manda trāsitaiḥ kim asattama |
mayi śāstari duṣṭānām tvad-vidhānām durātmanām || [BhP 10.36.7] iti |

punaś ca—

piṇḍīsūra vidūraḥ san krūratām tvam kim ṛcchasi |
sāmudra-pūra iva mām kumbha-jātam prapūrayeti ||7||

[13] tad idaṁ ca tasya gām-manyasya jighāmsayā lokānām gotva-bhramāpagamanayā
coktavān iti gamyate | kim ca—

āsphoṭanam kṛtam anena tadā yad asmād-
āsphoṭanam samabhad danuja-śrutinām |
ko'yaṁ cakāra sa tu yad vṛsabhas tad

uccaiḥ kopam ca varṣa-śiśuvan nahi jāhasīti ||8||

kṛṣṇaḥ sakhyuḥ skandha-deśe sva-bāhum
nikṣipyāsāv uddhasann eva tasthau |
yena krodham vardhayāmāsa tasya
preyo-vargāṇām ca sandeha-sargam ||9||

vṛṣas tv asau raja iva puccha-mārjanī-
paribhramair ghana-gaṇa-lakṣam utkṣipan |
kṣitim kṣatām atha khura-vajra-vijvalat-
khanitrakair vidadhad agād dharim prati ||10||

sa vajrati sma na param āśu vidravam
prati dviṣat-pratirutatī-vratām prati |
na kevalam harir iha hā samāyayau
sakhāpi yaḥ parikṛta-tad-bhujāmsakaḥ ||11||

[14] tādr̥ṣatayā spaṣṭam aviprakṛṣṭe ca tasmin śrīmān kṛṣṇas tu śṛṅga-dvayam evābhijagrāha,
yathā—

śṛṅge ye pūrvatām nīte jayāya vṛṣa-rakṣasā |
sva-sandānāya te sṛṣṭe kṛṣṇa-doṣṇor vaśam gate ||12||

bāhu-pāśa-sita-tīvra-śṛṅgakaḥ
sa sphuṭam pratimukham sarann api |
pratyag aṣṭādaśa ca kramān balād
dity-apatya-ripuṇāpayāpitaḥ ||13||

ayam uddhutas tad iha nāsti bhāratā
na phalam vinodana-kalā-vinodataḥ |
iti mādhaveḥ sphuṭam ariṣṭam utkṣipan
nati-rīḍhayā bata vivṛttim āṭiṭat ||14||

vyavartata hari-kṣiptaḥ param nokṣāsuraḥ kṣitau |
hāsāveśa-vaśe kṣiptaḥ svarge'pi svarginām gaṇaḥ ||15||

papāta puccham bhuvi śṛṅgayor balāc
chṛṅge tu pucchasya nipetatur bhuvi |
pṛṣṭhāṅghri caivam vṛṣa-rakṣasas tadā
yuktaḥ tad asmin viparīta-kāriṇi ||16||

tajjā lajjāpy utthitā tasya so'pi
pratyuttasthāv abhyayunktāpi bhūyaḥ |
kṛṣṇas tv enam pātayan vāma-śṛṅge-

notkr̥ttenāmuṣya vaktraṁ cukuṭṭa ||17||

[14] śrīngotpāṭaṇaṁ ghaṭayaṁs tv idam ācaṣṭa—

abhadrasyāpi bhavato bhadrākṛti-vidha-sariṇaḥ |
viṣāṇa-muṇḍanād bhadrākṛtir eva praśasyate ||18||

athārdra-vasanaṁ yathā parinipīḍayan jīvanaṁ
vikarṣati janas tathā tam akarod ariṣṭaṁ hariḥ |
malāni ca yadākirac chamala-mūtra-raktādikāny
asyau parama-sūddhatām api jagāma kaivalyataḥ ||19||

layaṁ paramam āgatas tad api yat padaṁ nairṛtaṁ
yayāvayam iti smṛtaṁ munibhir etad uccai ruṣā |
prasūnam atha yan mudā vavṛṣur āditeyās tad apy
amitra-vilayād bhaved ucitam īdṛśāt kim punaḥ ||20||

[15] atra ca śrī-gokula-prāṇābhiprāyam abhiprayadbhis tad eva cānuvadabhir diviṣadbhir
upahasitam—

vatsaṁ laghuṁ daityatayāvagacchan
jaghāna bāle'py aham ukṣa daitya |
prauḍhaḥ kathaṁ tvām atibhīṣma-varṣma-
praṣṭhaṁ na jānāni na ghātayānīti ||21||

[16] atra gokula-janasya gokula-jīvanasya ca bhāvam āviśann eva śrī-śukadevas tad idam
vadati sma—

evaṁ kukudminaṁ hatvā
stūyamānaṁ svajātibhiḥ |
viveśa goṣṭhaṁ sabalo
gopīnām nayanotsavaḥ || [BhP 10.36.15] iti |

āyāte vrajam acyute ripu-jaya-svasti-praśastīdite
sarve'py unmadatām gatā bahu-vidhaṁ saṁvādam unnirmamuḥ |
kim tu drāk pitarāv amuṣya vadanam tad vīkṣyamāṇāv amū
svair bāspāmbubhir āplutaṁ mamṛjatur vikruśya mūkāv iva ||22||

[17] atha samāpanam—

ayaṁ sa stava-bhāk sūnus tava gopa-narādhipa |
pūṣitās tridaśā yena mūṣitās tridaśārayaḥ ||23||

[27] taṁ gatvā ca satvara-prathama-payah-pāyanāya gaṅgā-yamunādi-nāmnā gāḥ su-
vikasvara-sarasijaṁ saraḥ prati kramād veṇu-gānataḥ samākārayati tasmin vraja-ramānāthe
buddha-nijākāraṇa iva ruddha-pravāha-prasaratayāsthiratām utkalikām apy anusarati |
vidūra-cara-sarid-visare ca punar āsām gītaṁ, yathā—

candraka-dhātu-dala-stavakādika-kṛta-mallottama-veśam |
ākārayati sa gāḥ sarid-ālī labhate tatra viśeṣam ||
kamita-bhaṅga-bhujā kila tat-pada-raja āsuga-tati-nītam |
laghu sukṛtāsmād dṛg iva sprhayati vidatī svam anabhinītam ||26||

[28] atha tadā tadāhūti-kṛtām ānanda-vibhūtim ārabhya tac-caritam upalabhya kadācid vraja-
dharitṛiṣṭri-sadasi gatabhiḥ kābhiścana tābhir utkaṅṭhayā suṣṭhu pratustuṣamāṇābhir api
nija-bhāvaṁ pidhāya bhāvāntara-sādhāraṇyaṁ vidhāya tad idaṁ varṇanaṁ tan-nirvarṇanam
ivāsīt |

[29] tatra gānāntaram, yathā—

ādi-puruṣa iva vaibhava-śālī |
anucara-varṇita-vīrya-samunnatir ayam udayati vanamālī ||dhru||

sa gavākāraṇa-muralī-kalam anu tanute yatra vanam ca |
tad-rūpāntaryāmi-sphuraṇaja-bhāvān kalayati pañca ||
puṣpa-hasita-madhu-baṣpa-navāṅkura-pulaka-tatīr anuyātam |
ejan-namad api śākhā-tatibhir yat kila kalayati śātam ||27||

[30] tad evam aniṅgānām apīṅgānām iva śāśvad iṅga-vyaṅgaṁ vihitavān |

[31] atha samāsanne vinodenāhnāyavan madhyāhne kvacin mahā-sarasi sarasija-saurabha-
sarasena ghana-rasena snāna-līlām abhiniviśya kevala-tilaka-vanamālā-valita-veśa-bhaṅgi-
saṅgitā-pūrvakam apūrve tasminn ekānte kusumita-vanānte kānte mahā-śaila-prānte pallava-
lasad-urutara-taru-tala-vilasita-śīlāyām upaviśya virājannusrāvāra-cāram prati bhūri-dūrī-
bhāvam iteṣu mitreṣu nija-saurabha-rabhasa-samudita-madhura-madhu-kara-nikara-gāna-
kṛtāvadhānas tad-dhūṅkāra-kāraṇa-svara-sāram anu kutuka-kṛtānusandhānas tad-anusāri-
veṇu-cāri-raṇitena suracita-sārasādi-rasādhānaḥ so'yaṁ ramate sma |

[32] tac ca, yathā—

ramya-tilaka-nava-tulasī-dala-bhava-vana-mālātivikāsī |
nija-saurabha-vaśa-madhupa-gītam anugāyati veṇu-vilāsī ||
atha sārasa-yuta-hamsāyuta-tatir alam anugamya parītā |
parito nyaviśata tām āviśatī rutim iha yā hari-gītā ||28||

[33] tataś ca tatas tataḥ samāgate sāgraje samagre sakhi-varge tadānīntana-barhi-prabarha-barhādi-nānā-vanya-nepathya-prathyamāna-śobha-lobhanīya-rūpa-varīyastayā praśasta-srajīyastayā ca viśṛta-śātasya tasya gocāraṇa-caritam pracāraṇīyam |

[34] tathā hi—kvacid api kṣiti-bhṛti vṛkṣa-śūnya-kṣiti-gata-puṇya-tṛṇam dhenuṣu carantiṣu vahnīyamāna-mādhyāhnika-lalātam-tapa-tapana-tāpāpanodāya veṇum vāditavān | yatra balāhakās tat-pratimalla-nibha-mallāra-rāga-balād āhṛtās teṣām śītalatā-valanāya babhūvuḥ |

[35] yac ca vādyam udbhavat-puru-guru-garima-giri-droṇiḥ pratidhavan yat tat paramparayā ca sarvam api tatha raṇayat-triloki-lokam api tat-kautukālokanāyākarṣati sma |

[36] tatha ca sati tat tad anubhūya bhūyaś ca tābhir idam tasyām eva sabhāyām varṇitam—

dhṛta-vana-mālya-vataṁsa-lasad-vana-veśa-tatir bala-saṅgī |
giri-taṭam anu gocāraṇa-kāraṇa-veṇu-vinodana-raṅgī ||
viśvam bhramayati karṣati varṣati mudam api ghana-gaṇa-hārī |
sāndra-cchāyām anu śītala-tanur anu sakhi-sukha-saṁcārī ||
kusumam varṣan nija-ruci-vitarāṇa-sauhṛdam enam upāste |
ambu-dharaḥ sphuṭam upagantā na ca kim tu chatram ivāste ||29||

[37] tataś ca tatrātighane ghana-cchāye vihāram vicchāyati sma |

[38] tad etac ca vrajarāja-jāyā-samājam anu sādharmaṇa-sampradhāraṇatayā tābhir varṇitam, yathā—

sva-sutam kalayata keli-kalā-budham ātmopakrama-veṇum |
vidhi-śiva-mohana-vividha-sva-ramaya-rāga-nivartita-dhenum ||30|| iti |

[39] tad-anantaram ca prāyaśaḥ kāścid vraja-devīr vrajād ahni cāpahnuty vyājam vyajya vā tad-āgamana-vartmani tad-anuvartanāya vartamānās tam paśyantīḥ punar apaśyantīr iva dūrāt pariharantīr ittham kāścid dūtīkāḥ parihasanti—

madāndhe rājate piñchī na sapiñchī puras tava |
veṇu-dhvānī jagat-prāṇaḥ sa jagat-prāṇa eṣa neti ||31||

[40] śrī-kṛṣṇam ca chalena vijñāpayanti, yathā—

jyotsnām tanoti lalitām dadhate vicitrām
 śākhām dadhāti nikhilam jayatīti-bhāṅgyā |
 candrāvalīm ca lalitām ca viśākhikām ca
 rādhām ca tāḥ sakhi-sadasy api sūcayanti ||32||

[41] tatra kāścid deva-pūjā-vvyājena duṣprāpa-puṣpādīkam avacinvānā bahala-kalaha-mūlatām prayānti |

[42] kāścītu navya-bhavya-gavyādikaṃ tad-arthaṃ evānayaṃti tathāpi nātmanā tasmīn arpayanti | tata eva kṛtrīma-dāna-catvara-deśaṃ apadeśaṃ avarudhya vartma vinirudhya pṛcchantaṃ taṃ prati kraya-vikrayika-rītyānyathā khyāpayanti | divyād api divyaṃ etaḍ vijñāya yajña-patnīr anu kṛta-yatnāsu krayikatāṃ āśrayamāṇāsu yajña-bhuk-pati-vratāsu satyākṛti-kṛtinīvāka-paripākam ākalayya kṛtsnaṃ vasnaṃ ca saṃkalayya vikretavyaṃ iti |

[43] tatra puṣpāvacye praṇayinā saha vākovākyam, yathā—

kā yūyaṃ vana-devatāḥ kurutha kiṃ puṣpāṇi saṃcinmahe
kiṃ nirmāsyatha devatārcanaṃ ato yūyaṃ kathāṃ devatāḥ |
tac ca krīḍanaṃ eva naḥ sphuṭaṃ abhūd asmābhir īdrg-vidhair
aikātmyaṃ va iti prasahya viharan hārī hariḥ pātu vaḥ ||33||

[44] kadācīc ca—

kā yūyaṃ vana-devatāḥ kurutha kiṃ puṣpāṇi gṛhṇīmahe
rājyaṃ naś tridaśair vihāpitam idaṃ devyo vanasyātra kāḥ |
asmaj-jātibhir arpitam yadi tadāpy asmākam uccaiḥ sthitīḥ
syād evaṃ sa-vivādam aṅgaja-raṇaḥ kṛṣṇasya tābhir babhau ||34||

[45] kadācīc ca kasyāścīd dūtyā saha kṛṣṇasya vākovākyam—

iyam kā strī strītvam bhavati kathāṃ īśat-padam idaṃ
kiṃ asthāne siddham tava vacanam asthānakam idaṃ |
na kākor udbhūtaṃ bhavati tad aho kākūr iha kā
tad evaṃ dūtī-vāg jayati hariṇākṣyā harim anu ||35||

[46] atha gavya-vikraya-vyājataḥ krīḍā-vivādo, yathā—

kā yūyaṃ kila gavya-vikrayikikā lakṣmīm atītya sthitim
prāptānām na tad asti sambhava-padam yuṣmākam āsām kvacit |
mūlyam tām atipatya tasya viditaṃ tasmān na tad-dūṣaṇam
dānam tarhi mamāpi tadvadāṃ idaṃ dattātha ghaṭṭeṣītuḥ ||36||

[47] atha sakhīn prati śrī-kṛṣṇasyādeśaḥ—

gṛhṇīdhvam pūrvam āsām phalam atula-balād ghaṭṭa-caryā-vighaṭṭam
kartrīnām tasya cāste vitanuta parito rodanaṃ bodhanaṃ ca |
budhyeran yady amūr na sphuṭataram aṭavikārayā dhārayiṣyāmy
etāḥ kiṃ vā hariṣye svayam atha pihitāḥ samyag anviṣya nīviḥ ||37||

[48] tad evaṃ uditvā muditvā ca tat tad ācaritavati tasmin kathāncid gṛham āgatya gaty-
antareṇa sakhīṣu tat-prakhyāpayantibhir idaṃ api gītam—

taṃ śṛṇu sad-vidha-mohana-karaṇam |

dhvaja-vajrāṅkuṣa-lapa-dārpaṇa-bhūruha-punar-aṅkuraṇam ||dhruvam||
gajagati viharati gāyati nṛtyati vādayate ca sa varṣam |
asmat-paddhatim āvr̥ṇute'pi ca nāthati ghaṭṭagam aṁśam ||38||

[49] tad evaṁ naukayā ramaṇam apy avagamanīyam |

[50] yadā hi kvacid amūś camūru-dṛśas tadiya-saundarya-sārāvalokana-kutuki-dṛśaḥ samūha-
vyūham ācarya vihāra-caryayā tam upasadya ca parihāsataḥ parataś caraṇa-caryām ācaranti |
tadā caturānana-vimohanaḥ sa ca khalu sahacara-sahasra-visrambha-mahakaraḥ sahacaratayā
sarvataḥ parvata-nirjharāneki-bhāvenāvarjya sphuṭam arjyamāna-sukhatayā madhye tāsām
vāmatā-yujām mohanāya kūla-mud-rujām durdhyāna-kāraṇām durnivāraṇām sarid-varām
pravartayati | pravartya ca puruṣa-dvayadvayasīyam iti vyavasīya-mānatayā tasyām nāvratayā
bhāvyaṅyām bahula-palāśa-dala-mayīm mahā-taraṇīm saraṇīm anu sakhibhir akhila-maṇiḥ
praṇīya karṇa-dhārāyamānas tābhīr ātara-vitara-vistārādi-kātarābhiḥ praṇaya-maya-nayatayā
praṇīta-kalaham bahula-vilāsam niculitālaṅkāra-kalanāya kalayati |

[50] tad api gītam, yathā—

saritam nāvam racayati ca drutamasmākam pathi tasyām |
ārohayate pārayitum naḥ spr̥śati miśādapi yasyām ||39||

[50] tābhīr evātra ślokitam, yathā—

ārohāya vidhāya samstaramilatparyakstavam tadvacaḥ-
sāhāyyam viracayya naḥ sakhi nadīmadhyam yadā jagmivān |
vṛṇvan durvitarām tadātarapaṇam viṣkabhya naukām na kām cakre
vakrakalākalāpakalanām cakrāṅkapāṇiḥ sa tu ||40||

[53] tad evaṁ sāṅśāt-kṛta-manoratha-tatiḥ samabhīpsita-gr̥ha-gatiḥ sakhibhiś carita-jalpaḥ
punaḥ snānādi-racitākālpas tatraiva ca kutracana tatīnī-tate kadāpi yamunā-nikāte payaḥ-
pāyanāya samkaṭitām go-ghaṭām ghaṭayan kramaśaś ca gaṇanayā gaṇaśaḥ prakāṭayam̐s tan-
manana-caritārthatayā jagau |

[54] tac ca tābhīr anupaṭhitam, yathā—

maṇi-mālā-kṛta-go-gaṇa-gaṇanā-pūraṇam anu sānandam |
praṇayitarāmsaga-bhujam udgāna-hṛta-hariṇīkam amandam ||
kṛṣṇam kalayata mohana-mantragam eṇīm eṇī-nayanām |
na yadi tadā katham ubhaya-vyaktim vīkṣe tad apr̥thag-ayanām ||41|| iti |

[55] tataś cetas tataḥ sakhibhir akhilaiḥ praṇītānītāmanda-makaranda-sundara-kunda-
dāmabhir mukundaḥ kṛtālaṅkṛtir yathā nijahāra | śreṇīkṛta-go-samāhṛtir yathā cāsāra |
tathā varṇitam | kintu tad-vilambataḥ kātarya-paryākulāyāḥ śrī-vrajeśvaryāḥ sabhāgatatayā
svabhāva-gopānyā | tathā hi—

āgatam iva harim aciram |
 kalayata suhṛdām dayayā yad asau nagam api dadhre suciram ||dhruvam||
 kunda-srag-avita-kautuka-veśam go-gopair viharantam |
 mṛdu-mṛdu-marud-anuvijitam anu lavam akhila-manāmsi harantam ||
 sura-vandibhir abhivanditam avahita-tat-kṛta-nartana-vādyam |
 muni-samudaya-nuti-guṇitam guṇitā-nipuṇam jagad abhivādyam ||
 atha go-dhana-gaṇam anu samam anugais tad-varṇita-garimāṇam |
 śrama-kāntibhir api sukha-kāriṇam ita-veṇu-kalā-varimāṇam ||
 khura-reṇu-pluta-mālya-mano-haram iśad-ghūrṇita-nayanam |
 etaṁ paśyata nija-jana-mānadam īpsita-gavyānayanam ||
 kuṇḍala-lakṣmī-bhṛta-pāṇḍu-dyuti-gaṇḍam gaja-pati-khelam |
 kṣaṇadā-pativat pramuditam uditam prāgadhi-sandhyā-velam ||42|| iti |

[56] atha vaiṣṇavam vārāham api purāṇam anusṛtya gaty-antaram pratyāyayīṣyāmaḥ |

[57] evaṁ samayana-samayānavalokataḥ samayākaraṇāya tad-varṇanāvagāha-rocanāsu
 karṇajāha-vilocanāsu cetasi racita-tadīya-śocanaḥ śrī-kamala-locanaḥ samāgamya yathā-
 yatham avitatha-ramya-sukha-dhārayā sarvaṁ sukhākurvann api tāsām viraha-dahana-jvālā-
 viśeṣāveśa-santapta-bhaṅgurāpāṅga-pātra-sapatra-kṛtas tad apasāraṇāya muralī-kalī-kalayā
 go-dhanālaya-govardhanācalayor antarāle tā evānanya-gatitayā saṁkalayya nirvṛtim
 parikalayya ca vasanta-santata-rāsāya yukti-mukti-viśayām saṁvalayya tāsām āśāsānānām
 āśām dadamānaḥ sva-vrajataḥ pragarjad-ariṣṭa-kṛtāriṣṭa-kaṣṭataḥ prakāṣṭam ākruṣṭam śrutavān
 | śruta-mātre ca tatra nija-nija-vartmanā tābhiḥ saha sahasā vrajam āvavrāja | tad-anantaram
 tu vṛttam pūrvam eva vṛttam asti | tatremām gāthām prathayanti—

gatasya rāsa-vikrīḍām āgatasya vṛṣāsuraṁ |
 devair na dṛṣṭaḥ kṛṣṇasya sambhramaḥ kim uta śramaḥ ||43||

[58] yadā khalu riṣṭaḥ so'yam ariṣṭas tadāpi tad-ariṇā hariṇā nijāviṣṭatā nāpakṛṣṭā |
 vīryasya bahu-vikīryamāṇatām avāptāsyā paryāpta-viśayatām so'yam anāsīdan diti-sūnur
 āsīditi |

[59] anapakṛṣṭāyām ca tasyām saraṅga-bhūtāgas tat-saṅgamataḥ sāgaska iva pārṣṇi-prahārā
 lambhita-vidaratayā vibhāgam āgamitaḥ | ya eva vibhāgas tīrthatām samarthayan nikhila-
 puruṣārtham pratyavyarthatām āsāda |

[60] yatra ca śrī-harir iyaṁ svayam akhilaiḥ sakhibhir majjan sajjanānām ācāram
 pracārayāmāsa | pātālān mahā-tīrtham idaṁ samutthitam itītham vyajya nimajjya
 samunmajjya bahu visarjya ca sarva-vraja-janatayā janita-śarmā gīti-ripu-vijaya-karmā vrajam
 evāvavrāja |

[61] āvrajya ca śrī-vraja-rājādīn praṇaya-vinayābhyām susabhājya viśramaṇa-vyājataḥ śayyā-
 gṛham āsajya saṅketita-veṇu-saṅkvaṇitena paramānurāga-sāgaraḥ sarvataḥ śreyasīr amūḥ

preyasīḥ pūrva-kṛta-vraja-vraja-bāhya-vibhāga-mayyām mahyām saṅkalayya kenāpy
avayajyatayā punar api rāsāyāsāditavān | tatra ca—

rādhayāsvāditā yāsīn mādhurī mādhavādhare |
saivānubhūtā muralī-kalī-khuralikām anu ||44||

tatraiva ca—

abhisāre calacelā vraja-tanvīnām tatī ruruce |
api kiṁ vijaya-patakā dadhire'naṅgasya saṅgatiḥ ||45||

[62] yatra ca pathi prathama-labdha-nirgamayā parama-ramayā nikhila-kalitārādhayā rādhayā
samam ekāntataḥ kāntasya narma mahadeva śarma puṣa |

[63] yadā hi cintā-santāpa-tānta-svāntā sā kāntā tādrśa-vipattim uttīrṇam taṁ kāntam rahaḥ
samhitavatī tadā lajjā-maryādām apy asajjantī pariṣvajya vyajyamāna-stambha-mukha-
sāttvika-sambhavā ciram vicāra-rahitatām ācarati sma |

[64] sa ca tathaiva tām anucarati sma |

[65] tataś ca sakhibhiḥ kathamcana sāntvitayoḥ kāntayoḥ kāntas tu sva-nirmitam tat-kuṇḍam
tāsām dṛṣṭi-kirmīritam nirmimāṇaḥ sanarma kāntam vyājahāra |

[66] paśya paśya mama kamalākaro'yaṁ sāgara iva girirājam āsajya kamalodbhavam
bhāvayitā | sudhākara ivaika-deśa-sthityāpi nija-rucibhiḥ kumuda-vanam vikāsayitā |
dambholi-pāṇir iva sa-dambholitayā vilāsī | ambhoja-janir iva bhuvana-visarjanena prabhāsī |
tripura-jiṣṇur iva saha-sāgara-māna-śamanaḥ | śrīmān viṣṇur iva paramahansa-cakrāśrayatā-
kamaṇaḥ | śrī-rāma iva rohiṇī-sukha-saṁcārī | kiṁ bahunā, śrī-rāmānuja iva ca śiṣṭa-kaṣṭa-
prada-pāpāriṣṭa-hārī | tad etan mayā khalu kṛta-sukṛta-prasaram sara idam aciram viracayya
caritārthatā labdhā | bhavatyā tu nedṛśa-naipunyaṁ punyaṁ kṛtam iti guṇy-anugunatā
katham āpsyate ?

[67] atha tasyāḥ savayasas tv idam parihasanti sma—[68] na vyaṁ vṛṣaghnatā-nighnatayā
vighnam āptāḥ | yena prāyaścittata iva lokasya prāyaścittam ārādhayāmaḥ |

[69] kṛṣṇaḥ sahāsam āha sma—na khalv asau vṛṣaḥ | kiṁ tu vṛṣa-virodhī vṛṣatā-miṣavān
asuraḥ | tasmāt tat-pakṣapātitayā bhavatīnām eva vṛṣaghnatā paryavasyatīti bhavatīnām eva
niṣkṛtiḥ kṛtir viṣayatām arhati |

[70] tatra ca prajākṛtam rājanīti rājanīti-nyāyena bhavadiya-rājāyamānāyām asyām eva sā
jāyamānā syād ity asāv eva tatra pradhānatayāvadhīyate |

[71] sakhya ūcuḥ—bhavatu, tathāpi yathā-katham api bhavat-prasaṅgata eva saṅgataḥ khalv
ayam doṣa iti tan-moṣa-kṛte bhavat-kṛtam evānukartavyam |

[72] yā khalu bhavan-maṅgalataḥ sarasī-bhūtāyāḥ savayasāḥ sarasī bhavitā sā punar amara-
taraṅginīva kṛṣṇāṅga-rāga-vilāsini | amṛta-nidhi-priyāvalir iva bahula-tārāṅgatā-bhāsini |
sūtrāma-grha-netrīvopendra-deva-ratāmodātirekiṇi | sāvitṛi-mukha-vicitra-śrutir iva nālikiṇi |
umā-mūrtir iva giri-rājād udbhava-dhātri | māmūrtir iva hari-hṛdi vilāsa-pātri | rāma-śaktir iva
gāmbhīryataḥ pralambamāna-mada-majjani | kim bahunā, rādheva rādhāntika-pūrṇa-vidhor
vaśatā-sajjanīti |

[73] atha sa-trṣṇaḥ śrī-kṛṣṇas tu rādḥā-cibukaṁ kareṇādareṇa darāpy unnamya smita-
ramyam idam āha sma—

tad-vaktraṁ yadi ko vidhuḥ smita-kalā sā cet prabhā niṣprabhās
te dambhā yadi bhāni dhig yadi ca te netre cakorair alam |
itthaṁ sarvajanād asau saha-gaṇaṁ svaṁ praty avajñā-vacas
tvat-prāśastya-mayaṁ niśamya hṛdaye rādhe muhur mlāyati ||46||

[74] atha purataś calitvā kramataḥ sarva-pathinābhiḥ sarvādhvaninābhiḥ sarvāṅgīna-
kamprābhiḥ sarvābhir militvā vidhu-vidhūta-tamasī yaminyām sa-parvataḥ parvata-rājam anu
ṛtu-rāja-virājamāna-kānana-gataṁ sarvato'py adhika-vilāsa-vitataṁ rāsam ullāsayāmāsa |

[75] tatra devīnām vāṇi—

iyam vidyud idam śakra-dhanuḥ so'yam navāmbudaḥ |
śaśvad-ghana-rasaṁ vaṣan-namūḥ karṣati cātakīḥ ||47||

[76] tatra vayaḥ-saubhāgyaṁ, yathā—

kāntiḥ kānti-samūha-jāta-ghana-jillāvaṇyam idrg-ghana-
prodyan-mauktika-jetṛ-rūpa-varimā viśvādi-kṛn-mohanaḥ |
evaṁ ced ajitasya sāravadikatā kaiśorake vā tadā
pūrṇe kaḥ kavitaṁ iyān nava-navās tatrāpi yatra śriyaḥ ||48||

[77] yathā ca pura-strī-janoditam anumoditaṁ śrī-bādarāyaṇinā—

[gopyas tapaḥ kim acaran yad amuṣya rūpaṁ](#)
[lāvaṇya-sāram asamordhvam ananya-siddham |](#)
[dṛgbhiḥ pibanty anusavābhinavaṁ durāpam](#)
[ekānta-dhāma yaśasaḥ śriya aiśvarasya || \[BhP 10.44.14\] iti |](#)

kāntinām mathanād bhavantu jaladāḥ kecit kadācit kvacit
te'py uccair vilasanti tarhi taḍitaḥ kriḍanti cet tādrśāḥ |
itthaṁ kṛṣṇa-ghane taḍit-tulanayā tā varṇayan śrī-śukas
tāsām avyabhicāri-śobhayitṛtām vyānañja paśya sphuṭam ||49||

[78] tathā ca tena tad-varṇanam—

pāda-nyāsair bhujā-vidhutibhiḥ sasmitair bhrū-vilāsair
bhajyan madhyaiś cala-kuca-paṭaiḥ kuṇḍalair gaṇḍalolaiḥ |
svīdyan-mukhyaḥ kavara-rasanā-granthayaḥ kṛṣṇa-vadhvo
gāyantyās taṁ taḍita iva tā megha-cakre virejuḥ ||
[BhP 10.33.7] iti |

[79] tatra ca samprati, yathā—

pratikṣaṇam amī guṇā hari-ramāsu vṛddhim gatā
dinam dinam iti bruve kim iha sarvadaivam sthite |
nave vayasi kimtarām iha ca tatra vā kimtamām
ariṣṭa-śamanānta-niśy ajani yatra sā carcarī ||51||

[80] rāsotsavo'yam api, yathā—

yadā pūrvam vṛttaḥ śaradam anu rāsaḥ kila tadā
babhūvādyārambhādivijam api vādyādi-sacivam |
yadānye tat-pāścād vyaraciṣata te tarhy akhilajin-
mahā-saṅgītārham vyaraci hari-rādhādibhir adaḥ ||51||

upary-udā-gaṇaḥ kṣitau surabhi-citra-puṣpāvalis
tathā tad anu candrikā vividha-ratna-lakṣmī iha |
sa tatra śāśa-lāñchanī vimala-vaktra-saṅghā itas
tad evam ubhayoḥ sthitir gagana-rāsa-raṅga-śriyoḥ ||52||

divyāḥ kānana-vīthayaḥ kṣiti-dhanam govardhana-kṣaṇi-bhṛn
nānā-ratna-vilāsi-rāsa-valayam śubhrāmśu-śubhrā niśā |
lakṣmī-vandita-lakṣma-yoṣid-upamā-cārūpamā-puṁ-lasal-
lāsyam rādhikayādhikam nikhilakam tat kena kim varṇyatām ||53||

yataḥ—

jyotsnī sa didyute seva sa raṅgaḥ sva-tulādhṛtaḥ |
sudṛśo'mūr amūdrīyaḥ kṛṣṇaḥ svopama eva saḥ ||54||
saundaryam iva sād-guṇyam sarvordhvam yatra dīvyati |
sādguṇyam iva saundaryam rādhikā sākhlādhikā ||55||

[81] sa eṣa eva mahā-rāsa-rasaḥ kimcid āgama-kṛtā cāvagamitaḥ |

vasanta-kusumāmoda-surabhī-kṛta-dīn-mukhe |
govardhana-girau rāmye sthitam rāsa-rasotsukam ||56|| iti |

[82] atha tad-vasanta-rāsa-vilāsa-rajanyāḥ prātar eva sakhībhir aganyābhiḥ kṛtārādhayā
tadiya-sāhāyaka-sambādhayā śrī-rādhayā sva-kara-kamala-kalite lalite sarva-sukham

valayitum ullale tasmin pallale tayoh kāntayor alam eva sukha-parimalaḥ samullalāsa | tathā hi—

kadācit kuṇḍasyāmbhasi viharate karhy api bahiḥ
kadāpy antaḥ-kuñje kvacana-samaye rāsa-valaye |
samaṁ rādhā-devyā harir akhila-sakhyāli-sukhadaḥ
purā tat tan nityaṁ smarayati mano naḥ svam abhitaḥ ||57||

[83] kim bahunā ? tatreyam api purāṇānām gāthā—

yathā rādhā priyā viṣṇos tasyāḥ kuṇḍam priyam tathā |
sarva-gopiṣu saivaikā viṣṇor atyanta-vallabhā || iti |

[84] punaḥ smṛtim abhinīya samāpanam padyaṁ nijagāda—

anyo'nyam milana-sprhā-milanam apy asyāhatir dānavād
yasmāt tad-dhitarāta-narma-milanam kuṇḍa-dvayasya kriyā |
sarvāsām adhi madhyam ujjvalatayā rāsāntarāla-sthitiḥ
śrī-rādhā-jitayor mano mama manāg adyāpi naivojjhati ||58||

[85] iti vaivaśya-pāraśyam āsīdan sīdann iva mūrccam ṛccan snigdhaḥ sarvān eva
ca tat-tad-bhava-bhavanān bhāvayāmāsa |

[86] tac ca yuktaṁ, yathā—

atipūrvam yad apūrvam nija-matir
durlabham atīva hṛdyaṁ ca |
vṛttaṁ tat pratinavatām prayāti
bhūyo'nubhūyamānam ca ||59||

[87] tad etad varṇayitvā snigdhaḥ samāpanam āha sma—

rādhe tvad-vallabhaḥ satyam sarvair api sudurlabhaḥ |
sulabho'py adhunā yo'yaṁ bhavatyā manyate'nyathā ||60||

[88] atha kathamcid api jāta-sāntvane tan-manasām tv aneka-vikāre pāre manoratha-patham
akhila-śobhā-śubha-pathya-nepathya-sāratanya-māna-dānatas tau sūta-kumārāv
ārādhayāmāsur āsu rādhā-ramaṇa-prabhṛtayaḥ kṛta-sādhāraṇātikrama-prakṛtayaḥ sadaḥ-
sadaḥ-sadayatayā śubhāśirbhir abhyudayam āsādayāmāsuś ca |
tataś ca pūrva-pūrvavad eva sarve svadhāma samāsannāḥ svapnataś ca tat-tad-anubhavantaś
carita-jāgarā iva vāsarādim āsāditavantaḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
nānā-rāga-vicitra-caritra-citram
ekaviṁśam pūraṇam

atha dvātrimśam pūraṇam

keśi-dhvamsana-śamsanam

[1] atha punaḥ prātaḥ-kathām yathāvat prathayiṣyāmaḥ, yathā—

[2] madhukaṇṭhaḥ prathamataḥ kaṇṭha-ravam akṛtvā manasi nirṇiktam idaṁ viviktavān—

[3] etad-anantaram yadyapi ye khalv asmāsu bālyād eva stuhi-kṛṣṇatām gatās teṣām bhagaval-lilā-sukha-varṣi-devarṣi-vara-caraṇānām kaṁsam prati śamsanam śamsanīyatām āsannam |

[4] tathāpi bhagaval-lilādhikṛtim anuvartamānānām sarvadopākurvāṇānām na tūḍakurvāṇānām teṣām tatraucitīm apy anaucitīm citi-kurvanty avipaścita iti tathaivaishām parama-vipaścitām api vraja-vāsinām viniścita-nija-prema-jātiya-lasad-advitiya-sukha-prakarṣānām nātiharṣāya syād iti cānirṇeya-vaktra-nāmnā tad-āmnātavyam iti |

[5] atha sāpalāpam spaṣṭam abhyācaṣṭa—

[6] śrī-hariṇāriṣṭe vidviṣṭe kliṣṭena ca kaṁsena varṣam yāvan na kaścit prasthāpitaḥ | keśi ca gacchan punaḥ sva-veśma praveśitaḥ | vṛthā vairam mā kṛthā iti |

[7] atha mukhya-māgha-kṛṣṇaikādaśyām kaścid diviṣṭhaḥ sārवादika-jñāna-mahiṣṭhas tam prati pratikūla eva sann anukūla iva śrī-vasudevasya rahasyam vṛttam anuvṛttam cakāra yena khalu rāma-kṛṣṇāv api vasudeva-sutatayodāya-sātām |

[8] tataś ca tat-kṛta-pratirodhād dhantum aśakyatayā vasudeva-devakyau punar maṅkṣu loha-śṛṅkhalayā kāragāre kruddhena satā satām viruddhena tena niruddhe |

[9] nirudhya cārva-matinārva-dānavaḥ samāhūya bhūyaś ca niyuktaḥ | niyukta-mātraś cāyam vrajāya kṛta-yātraḥ prātar eva tatrāyātaḥ | vrajaś cāriṣṭa-vadhād adhastān nandīśvara-girim ārabhya para-parastāt kṛta-vāsa iti dūrata eva tam labdhavān |

[10] yatra ca sa prakharatara-khara-khura-ghṛṣṭi-cchinna-kṣoṇi-prṣṭhatayā goṣṭham āgacchan satāghaṭamudasya nabhasy abhibhramayan bhreṣa-vaśād adabhra-bhayādabhra-pracchannatayā tat-tad-vṛtta-māsa-cchatām vimāna-paricchadānām vimānān ucchādayāmāsa pūrva-pūrvamānān iva | yata eva nirjarāś ca te sphūrjad-ūrjasvalatā-varjanataḥ sa-jarā iva jātāḥ |

[11] tataś ca jaṅghālagatilaṅghitāṅghripaḥ sa punarakharvagavataḥ sarvameva

dhunvannarvadānavaḥ siṁhasamhatiriva ghargharitanirghoṣamātātāna |

[12] ātate ca nirghoṣe samyag-argalita-mahārgalāvarga-durghaṭṭa-vikaṭa-kaṇṭaka-kavāṭa-durghaṭa-nirgama-maty-udagra-durgāyamāna-gariṣṭha-goṣṭha-viśaṅkaṭa-kuṭha-sākhāvṛti-saṅghaṁ saṅghaśaḥ samullaṅghitavatyāḥ sāsnavatyāḥ pluta-gatyā sodbhramam sapady aṭavīm praty eva ca drutaṁ paridrutavatyāḥ |

[13] tad agaṇayann eva goṣṭhasyopaśalyaṁ praviṣṭaḥ paritaś ca ghoṭamānaḥ sa deva-dvid-ghoṭakas tu tamarīṣṭa-moṭakam eva dhorita-rīti-gaty-anviṣṭavān |

[14] atha gavām dravācchokāvīṣṭāḥ praṣṭhagoṣṭhapativiṣṭāḥ sarva eva gomino lokā nijānyokāmsi jhagiti samujjhantastadabhimukhameva paramunmukhatayā cakrumuḥ |

[15] yān samagrān apy atikramya samyag-rabhasam agrata eva gacchaṁs chātāsacchāta-karmā rāmāvara-janmā rāmam apy atikramyābhyamitrīyatayā citrīyate sma |

[16] tataḥ samagra-vyagratām gatā vraja-janāgrāṇyas tam abhikramamāṇam pratyācakṣāṇās tad etad ācakṣata |

ayaṁ vājī vajrat-tanuruha-tatir vajri-vijayī
nija-dhvāna-sphūrjād-vijita-divija-projjhita-pathaḥ |
bhavāṁś chāyā-prāya-prabhava-nava-tāpiñcha-tulitas
tatas tvam mā yāsīḥ sapadi puratas tasya purataḥ ||1||

[17] tad evam atyāhite pratyāsanne mātara-putrayor apīdam vivadanam āsīt—

putra kva gacchasi hayaṁ kalayāmi mātāḥ
proddāma-durvyavasitaḥ khalu hanta so'yam |
kiṁ naḥ kariṣyati sa vā vigata-svasādī
tvam yāhi geham aham asmi vicetanaḥ kim ||2||

[18] tataś ca kṣobhāt prodbhāvita-dhārṣṭyā goṣṭhādhiśam api sedam nirdiṣṭavatī—

mayā bālyān naiva tvayi gr̥ha-patāv uddhura-vacaḥ
prayuktaṁ kiṁ tv adya prakatayitum iṣṭam niśāmaya |
kathaṁ na tvam sarvaiḥ saha sapadi gr̥hṇāsi pṛthukaṁ
kathaṁ vā nānye'pi pratihayam ayanti vraja-pate ||3||

[19] anādita eva ditikṛta-diti-tanujaḥ śrī-rāmānunajas tu tad evam varṇyamānam avakarṇya vihasya mātaram viśvāsya viśva-viśvāsāspada-sukhadas tam sāsūkṣaṇam kṣaṇam nirīkṣya svam upahvaram ānetum āhvayata |

[20] sa ca pūtanāriṇāhūtas tat-tejasāpy antaḥ paribhūtaḥ sūram-manyatayā tasminn adhūtaḥ prathamatas tāvan nija-parākrama-kramaṇāya kramaśaḥ pratyag-gaty-anukrama-mantharatayā vikramamāṇas tam prati samprati yamunām yāvad avakāśa-kṣoṇīm viśrāṇitavān

| dūratas tu nijābhadravasya tejasvitā bhaved iti kṣoṇīm viśrāṇya ca kṛṣṇam nidhāyatayā
nirdhārya devāry-arvā garvād dharyakṣa-lakṣasyeva garjitam arjann ari-pakṣam tarjati sma |

[21] tataś ca sarvaṁ yugapad aririṣatīva cikariṣatīva jigariṣatīva ca tasmims tad-asahamānaḥ
sahasā simha-nādaṁ bṛmḥayan simha-saṁhananaḥ sa ca kṛṣṇas taṁ dhṛṣṇajam abhisāgraham
abhigraham eva jagrāha | samagra eva vrajaś ca vyagratayā tad-anugatim iti sthite sa tu tat
paśyann utteritākhyayā gatyā tam eva roṣāda-mandam abhyavacaskanda, yatra—

vyoma so'yam atiyān nirāplavat
tat pibanniva mukhaṁ vyadīdarat |
evam aṅghri-yugalena yad vyahaṁs
tac ca tat-pratigataṁ harir vyadhāt ||4||

tataś ca—

drāg-ucchalac-caraṇa-puccham atuccham etam
ucchūna-roma-tati-gucchavad unnamayya |
cikṣepa cāpaśataka-kṣiti-lakṣitāgre
ḍiṅḍira-piṅḍam iva vāridhi-bhaṅga-saṅghaḥ ||5||

sa labdha-saṁjñāḥ punar utthitas tadā
vyādāya vaktraṁ tarasāpatad dharim |
so'py asya vaktre bhujam uttaram hasan
prādān mahā-dardūrakasya nāgavat ||6||

divyāhivat kṛṣṇa-bhujāś ca tad-galā-
vate sphuṭam vīra-rasād avardhata |
mahā-viṣa-jvāla-hatā ivāpi tad-
radās tadā petur amuṣya tejasā ||7||

dantā nipetuḥ samaindriyāṅy apy
uddhūtim āpur vapur āpa kampam |
jarātra tat kālam uditya mṛtyuṁ
pratīkṣamāṇā kila vartate sma ||8||

yadāsyā kaṅṭham rurudhe sa tad-bhujas
tadākhilāṅgāni vidīrṇatam yayuḥ |
tasyaiva śokād iva tāni yat paraṁ
tadāśrayāṅy eva bhavanti sarvaśaḥ ||9||

viśantaṁ keśinaḥ kaṅṭham kṛṣṇa-dor-daṇḍam eva kim |
jagat-prāṇāśanam matvā tasya prāṇā vidudruvuḥ ||10||

ekam dvāram ruddham etad galākhyam
man-niṣkrāntau tāni bhūyāṁsi kuryām |
itthaṁ kim tat-prāṇa-vargaḥ samantāc

chidrāṅy ācaryātha tasmāt pratasthe ||11||

tasya prāṇe nirgate deha-gehāt
kāṛṣṇo bāhur nirgataḥ prāghuṇābhah |
gehaṁ tac ca svāmināṁ taṁ vinābhūt
khaṇḍaṁ khaṇḍaṁ diṣṭataḥ kiṁ ca naṣṭam ||12||

keśikaṅthā-vaṭāt tena nirakoṣi yadā bhujah |
tadā svabhāvam evāptaḥ saṁhāre divya-bāṇavat ||13||

ante muktaṁ tena gūtham ity uktaṁ yuktam iṣyate |
tādṛśāṁ mukti-kṛt-kṛṣṇa-kṛpā yā sātiyuktikā ||14||

dvidhākṛtaṁ keśi-dehaṁ varṇayanti dvidhākṛtaṁ |
jarāsandha-nibhaṁ kecit kecit karkaṭikā-nibham ||15||

[22] tad evam aśva-daiteye vapuṣā labdha-dvaite svarūpeṇa tu labdhādvaite pramanasāṁ
vikīrṇa-sumanasāṁ sumanasāṁ kṛṣṇābhiprāyam abhiprayatām uktir yathā—

āsyāṁ vyādāḥ sapadi nikhilaṁ mad-vapus tvam
garitum tatrāham tat parikalayitum tad-gale bāhum ādhām |
tenaivāsīr yadi vigalita-prāṇakas tarhi tāvad
garvinn arvannahaha sahasā sāhasam kiṁ nv akārṣiḥ ||16|| iti |

atha vrajaḥ kala-kala-śabdāṁ abdavāt
srjan muhur harim acalāṁ mudāvṛṇot |
sa vṛṣṭivat pramadajam asram asravaj
jhara-prabhaṁ sa ca tad asūta bhūtale ||17||

[23] atha sarve sa-trṣṇā madhyam adhyāsita-kṛṣṇāḥ prematāratamya-ramyatayā yathāsvam
antar-antar-labdhāntarās tad-anta-vyantaritvatpe'pi tad-anantaram-manyās te dhanyās tad-
aparam apy āliṅganatas tam eva manvānā vikāra-vṛndam avindata |

[23] tataś ca kṣaṇa-katipayāt pratigata-bahir-matitayā saha-kṛṣṇāḥ kṛṣṇāghaṭtam aṭitvā
sasnuḥ | yat khalv adyāpi keśi-tīrthatayā tīrtha-varyāḥ paryavayanti | yasya ca bhāsvat-putryāḥ
pratiloma-gatiṁ prati kimcin nikaṭata eva kuṭha-kūṭa-ghaṭita-taṭa-ghaṭtāntaram adhiṣṭhāya
tat-pariśrama-śamanāya viśāśramuḥ | dvitīya-ghaṭṭas cāyam cenaghaṭṭa iti vṛddhaiś cīra-ghaṭṭa
iti cādhunikair udghatyate | ceneti viśrama-sukhasya hi māthura-bhāṣā |

[25] atha viśramya ca kāmśa-bhraṁśana-śaṁsanam idaṁ keśi-dhvaṁsanam iti ramya-sukham
samyag avagamyā dvi-guṇa-phullam ullasantas taṁ tanyamāna-kīrti-nartita-mukhair vandi-
mukhair vanditam antar-vindamānam śrī-govindam āvṛṇvantaḥ śrīmantam vraja-devam anu
vrajantas te vraja-janāḥ prathamam go-vrajam ayojayan |

hī-hī-jāte go-duhām tatra jāte

kārṣṇam tat tu prasphuṭam paryacāyi |
āsarāṇām nardite yadvad uccair
ambhodasya snigdha-gambhīra-śabdaḥ ||18||

[26] atha śakraṁ jitavantas te vraja-yuvarājādi-gomantaḥ pratisvaṁ go-vṛndam anvitavantaḥ
paraṁ vraja-rājādaya eva vrajam āvrajitavantaḥ |

[27] kaṁsas tu keśi-dhvaṁsanam api śṛṅvan vyagra-manā vigra iva gṛhān na niḥsasāra |

[28] atha samāpanam |

so'yaṁ tava vrajādhīśa sutaḥ sūtamanorathaḥ |
keśinam cātra yaścakre yamasya prativeśinam ||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
keśi-dhvaṁsana-śaṁsanam nāma
dvātriṁśam pūraṇam
||32||

atha trayastrimśam pūraṇam

sarva-manoratha-pūraṇam

[1] atha niśithinī-kathāyām kuṇṭhaḥ samutkaṇṭhaś ca madhukaṇṭhaḥ sa-gadgadaṁ jagāda—
[2] tad evaṁ rāmānujasya ramaṇinām apy amūśāṁ dinam dinam apy anuparamaṇam
ramaṇam atīva jīvana-samatām avāpa | [3] yatra samutkaṇṭhaāpy akuṇṭhā jātā | yataḥ—

yadapi paraspara-milanaṁ hari-gopīnām cirān na vicchinnaṁ |
tadapi na tṛṣṇā śāntā svāpnika-pāne yathā pipāsūnām ||1||

[4] tatra tu ramaṇam, yathā—

anyo'nyam rahasi prayāti milati śliṣyaty alam cumbati
krīḍaty ullasati bravīti nidiśaty udbhūṣyaty anvaham |
gopī-kṛṣṇa-yugaṁ muhur bahuvidham kintu svayaṁ nohate
śāsvat kiṁ nu karomi kiṁ nv akaravaṁ kurvīya kiṁ vety api ||2||

[5] utkaṇṭhāyām tu tad eva padyaṁ bahu-vidham ity anantaram evaṁ paṭhanīyam—

gopī-kṛṣṇa-yugaṁ muhur bahu-vidham kintv etad evohate
tac caitanb na hi jāgarastham api tu svapnādi-citta-bhramaḥ ||2b||

[6] kiṁ bahunā tad-anubhave ca tāsām bhāvaneyam—

utpattir akṣṇor abhito na sat-phalā
yābhyām na tasyadbhuta-rūpam īkṣitam |
hā karṇayor apy alam arthadā na sā
yābhyām śrutam naiva hareḥ subhāṣitam ||3||

hā cakṣur-ādīni hareḥ samāgame
yady āgamiṣyan śravaṇādi karma ca |
tad āvrajiṣyan viṣayīṇi nāpy amūny
aṣūyayā dhig vyatidūyamānatām ||4|| iti |

[7] kadācic ca—

sāṅgāliṅgana-laṅgime'ṅga-valayā-saṅge'pi śārṅgī tadā
gopīnām sphurati sma dūra-gatayā premāpagā-pūrataḥ |

yasmād utkalikā-kalāpa-valanā-vṛttim bahir lumpatī
svapnābhām diśatī śatīm api dṛśi sphūrtim muhur lumpatī ||5||

[8] śrī-rādhāyām tu sutarām anirvacanīyam eva sarvaṁ tat-prathamatayā mithas tan-
mithunasyāpi | tathā hi—

rādhā'jānād asaṅge danuja-vijayinaḥ saṅgam ārād asaṅgam
saṅge caivam samantād gṛha-samaya-sukha-svapna-śītādikāni |
etasyā vṛttir eṣājani sapadi yadānyad vicitram tadāsīt
kāntākānta-svabhāvo'py ahaha yad anayor vaiparītyāya jajñe ||6||

[9] tad evam atibhūmitām ite bhāva-bhūmani tena ca sarvābhyarṇatām iva jāte vṛtta-jāte sva-
sva-vadhū-nirodhāya niyukta-pura-janī-janeṣu ca guruṣu tad-utṭaṅkanataḥ kṛṣṇas tu tṛṣṇā-
lajjābhyām sajjan-manāḥ sva-mānasam anv evam bhāvayāmāsa—[10] hanta kim idam antarā
jātam ? kaulīnam khalu kaulīnam janam kau līnam iva karotīti man-manāḥ kañcana vicāram
ācāram ca na sañcarati | lokaś ca śokaṁ prayāsyatīti nija-vargyam anu duḥkham paṇi-sargyam
svayam evākaravam | tath kim karavāni ?

[11] punaḥ sa-praṇidhānam idam vivinakti sma—nedam anācāram iva pratibhāti | bhāti hi
mama cittam anena | na tu mlānim yāti |

[12] punar api ca parāmamarśa—tāḥ punar mama parāṅganā evānubhūyante, na tu
parāṅganāḥ | tasmād bhaved atra viśeṣaḥ sandarbha-viśeṣaḥ | yam eva khalv aham iva loko'py
ayam anirṇīya nūnam garga-durvarṇanayāsmad-apayānam nirṇīya ca śirṇibhavan śaṅkayā
saṅka-sukatām urīcakre yena cāmūr api nūnam svaṁ dhik-kurvanti | yathā—

vraje jāter jātā vraja-jana-samāna-prakṛtitā
tataḥ kṛṣṇe premā tam anu sahasā tam prati gatiḥ |
tatas tatrāsaṅgas tam anu viparītam kim api tat
tato vyaktam tac ca praṇaya sakhi dhik kim nu karavai ||7|| iti |

[13] atha tam parāṅganā-pārāṅgana-vicāra-garbham sandarbham punar asmin nija-
nijābhilaṣita-kallola-lola-mat-prema-kallolinī-vallabhe mad-aṅga-saṅgata-marul-lavenāpi
velati vallavāvalaye na samyag anusandhātum sandhām labhamahe |

[14] kim ca yadi ca vāstavatayā na vidyate doṣas tathāpi tat-kathāpi prathayati mama
saṅkocam iti vrajād vyavadhātum ivāvadadhāti me citta-vṛttiḥ | [15] tad etad vyavadhānam
eva cāyatām āyati-śuddhim vidhāsyati | [16] ṛṇa-vraṇa-kalaṅkānām kāle lopo bhaviṣyatīti
nyāyena mama samyag-anusandhānena teṣām lokānām paścāt-tāpam anu sad-upadeśa-
grahaṇena ca |

[17] atha tad etad vibhāvya punaḥ sodvegam vibhāvayāmbabhūva—

hā goṣṭham vipinam paśūn vraja-janam dāsān sakhīn preyasīs
tātam mātaram apy aho katham amūm hāsyāmi rādhām api |

mām yāny aṅga vinā kṣaṇam katham api prāpsyanti nātma-sthitim
yāny antar-jvalana-prabhāni vidadhat prāpsyāmi dāha-prathām ||8||

[18] punar vibhāvvyātmānam uddiśyāha—

antaḥpurīyasi vaneṣu sakhīyasi tvam
vanyān mṛgān nija-tanūyasi gopa-rāmāḥ |
dṛṣṭaś cakora-nayanābhir amūbhir indu-
darśam katham vahasī kṛṣṇa paratra tṛṣṇām ||9||

[19] punaḥ preyaśir anusandhāya—

yasminn āropitā hārās tāsām hanta mayā hṛdi |
sāmṛjyam hā kariṣyanti tasminn apy asra-bindavaḥ ||10||

[20] tatra ca śrī-rādhām anusandhāya hanta hanteti procya punar āha—

hā candra-drava-yuta-candanena siktā
rādhāyām tanu-latikā mayā sahārdam |
saiṣā mad-virahaja-locanodagāhā
mlāsyanti pratapati sampratīha mām ca ||11||

yā pūrvam upalabdhasīn nava-candra-kalopamā |
vahneḥ śikheva sā jātā rādhā dandagdhi hṛn mama ||12||

rādhā prema-prādhvam atrāgato'ham
hā prādhvaḥ śyāmāsu so'ham katham vā |
tasmāt prādhvam kṛtya dhī-vṛttayo'sminn
eva prādhvam kutracin nāparatra ||13||

[21] iti kṣaṇam bāṣpāyamāṅkṣaṇatayā tūṣṇim āsīt | punaś ca tathā tathā bhāvana-vrāte jāte—
hanta hanta katham aham aho klībamānaḥ punaḥ śoka-prapañcam añcāmi yataḥ samprati
bhiduraṁ cittam na vidūratām vindeta iti vicintayati sma |

[22] tad evam sāvadhānam sahasā rahas tad vimuñcan sahadhara-sahacāritām āpannaḥ, kintu
nātiprasannatayā etad anantaram udantas tu prātar eva prathayisyāmi iti sa-gadgadaṁ gadvā
snigdhaṅkṣaṇaḥ sa-madhukṣaṇaḥ sva-vāsasā vadanam vasānaḥ sa-śabdaṁ rudann alabdha-
tad-avasānaś ciram āsīt | cirata eva tu tasmād viramya śrī-rādhā-mādhavādīn api sva-
sādhāraṇān adhigamya tad idam avādīt—

sukyākurvanta evādhvam tad idam sukham ātmanaḥ |
kathāgatam tu tad duḥkham kathakānena bādhatām ||14|| iti |

[23] tad evaṁ tayoh sadanam āsannayoh śrī-rādhā-mādhavādayas ca punaḥ svapna-labdham
iva tad duḥkham sukha-paryavasānam upalabdham vidhāya yathāsvam āvāsam āsādayāmsuḥ
|

[24] atha prātaḥkathāyām snigdhaḥkaṇṭha uvāca—tad evaṁ kamsa-gr̥hyānanyānanyāya-bhājo
nigr̥hyārvaveśi-keśi-vadhāt pūrvam ahar-mukhe cālita-cakṣur-aravindaḥ śrīmān govindaś
cetasi cintitavān—prāyaḥ sarva eva himsitāḥ kamsa-pakṣiyāḥ keśi cādyā śvo vā patiṣyati |
kevalam kuvalayāpīdaḥ karī varīvarti |

[25] anye labdhāntare tat-pradhānatāsv avyapekṣatayā na tatra mama gantavyam asti | yataḥ
pitṛ-mukhāvṛtakaḥ khalv aham, na tu svatantra-mantraḥ | kintu योग्याṁ vyājantaram mṛgyate
| bhavatu, yathāprāptam tat samāptavyam | tad alam tac-cintanam anena |

[27] tad etad vicārya ca—hanta hanta tatra prayāne ca jāte na jāne kiyān kārya-
paryāyāvarodhaḥ syāt iti | katham vrajam vinā samayaṁ gamaiṣyāmi iti | [28] punaḥ sāstram
cintayāñcakāra—

vinā mām tātaḥ prāg na pibati jalam sā ca janani
vinā mām ucchvāsān visṛjati batāsūn iva muhuḥ |
yathā tau hā tadvad vrajam anugatā viśva-janatā
tad āstām tiryāñco'py ahaha hṛdi śalyam vidadhati ||15||

[29] tad idaṁ cāgrajam api vedayitum utsahe | yataḥ—

duḥkhāyate pumān kaścit kaścid vā yaḥ sukhāyate |
pūrvasmin na dayālutvam parasmimś tu dayālutā ||16||

[30] tad evaṁ prātar vicāram ācārya tadaiva daivata āpatitam keśinam ca mṛtyuṁ prāpayya
gocāraṇāya caraṇa-caryayā vanam sañcarantaṁ śrīkāntam kvacid ekanta-gatayā harsitaḥ
śrīmān devarṣiḥ sapadi sāksād āsedivān | sa cāsannam āgaccantam accha-paricchadam śrī-
nāradaṁ dadarśa |

[31] dṛṣṭvā ca gīrdevatā-deham ivākṣara-rūpatām dharantaṁ
gaṅgā-pravāham iva viṣṇupadād avatarantaṁ,
kailāsam iva vaiṣṇava-lakṣa-śiva-mūrtim,
nija-yaśaḥ-stomam iva vividha-gāna-kṛta-karṇa-pūrtim,
kṣīra-nīra-nidhi-m ivāntarvāsita-nārāyaṇādi-nāmānam,
amanda-kalā-sāndra-candramasam ivāntaraṅgatayā dhṛta-kṛṣṇa-dhāmānam,
śārada-nīrada-samudāyam iva śarma-netrāpy adhārā varṣantaṁ,
bhakti-viśeṣāsakti-vyakta-nija-bhakta-prahāsam iva kṛta-harṣantaṁ parāmamarśa |

[32] sa ca tam evaṁ dadarśa—sadācaraṇa-suṣṭhutāyām sādhu-padmavat,
sadāśeṣa-sukhada-pada-prṣṭhatāyām kṛta-tad-vidha-tanu-śrī-kamaṭhavat,
jaṅghāla-satOkataka-śobhitāyām vijaya-dhvajavat,
sahajānūru-nāma-śastatāyām garutmata-stambhavat,

kākudmatavitatatāyām nija-vraja-taṭavat,
 śubha-śobhāvalagna-prahlādatāyām narasiṁhvat,
 bhuvana-kamala-ramaṇīya-nābhitāyām sarovaravat, nārāyaṇavad vā,
 vara-guṇa-rasanāpītāmbaratāyām navya-ravy-amśuvat,
 santatam udara-śvasana-calatāyām pippala-dalavat,
 hṛdayaṅgama-svarṇa-rekhā-śrī-kaṭāyām nīlamaṇi-nikaṣa-paṭṭavat,
 sad-guṇa-ratnālaya-hṛdayatāyām ratnākaravat,
 maryādā-paryāpaṇa-bhujatāyām jīṣṇu-ratnārgalavat,
 aṅgadādi-labdha-praveṣṭatāyām kauśalyā-garbha-maṅgalavat,
 rocamāna-mudrākaratāyām kalpa-vallī-pallavavat,
 samutkaṅṭha-svara-rūpatāyām pāñcajanyaavat,
 dvijatārādhiraṅga-dāsyatāyām dvija-rājavat,
 nāsayā śuka-mukha-sakti-jetṛ-śobhitāyām svayam eva yadvat,
 nija-satya-vrata-bhakta-rocana-vilocanatāyām navīna-divya-mīnavat,
 candraka-śobha-keśa-nirmānatāyām sanīradāgama-samaya-nīradavat,
 makarāṅkālaṅkrta-śravaṇatāyām makaradhvajavat,
 sarvadā sarvatrāmṛta-varṣi-śīti-mūrti-kr̥ta-pūrtitāyām punar amṛta-raśmivat,
 rohiṇī-yaśodā-nanda-nandanatāyām rauhiṇeyavat,
 narasiṁhatā-saṁhita-saṁhananatāyām pnuar narasiṁhvat,
 muhur apūrva-māna-rūpatāyām punar mīna-mahīnavat,
 paṭiṣṭhatā-vighaṭita-bali-gariṣṭha-bhāvatāyām vāmana-devavat,
 utpatha-vṛṣalāñchita-vṛṣa-nindakatāyām jina-nandanavat,
 payorāśi-nimajjad-uddhara-gotra-samuddharaṇa-dhūryatāyām punaḥ śrī-kamaṭhavat,
 dharaṇī-dhara-hāri-vihāritāyām vārāhāvatāravat,
 kṛtavīrya-jāta-durjana-kṣatra-kṣapaṇatāyām bhārgava-rānavat,
 bhāvi-kālayavana-saṁyamanatāyām viṣṇuyaśas-tanayavat,
 lakṣmaṇa-carita-racita-pracura-sukhatāyām punaḥ śrī-rāmacandravad iti |

[33] tad evam aikarūpya-śleṣeṇa śabda-śleṣeṇa ca mithaś cintita-sad-upamānayoḥ anayoḥ śrī-
 devarṣir amuṁ śrī-harṣi-śrī-nidhānaṁ veda-pārāyaṇataḥ stūyamānaṁ vidhāya vīkāśaṁ
 nivedayāmāsa—

śamitaḥ śamito yena dānavo'sau sadānavah |
 sa paro'paratām yātaḥ sodayo'nudayo bhavān ||17||
 avilambena ye ḍimbe hasatāhasata tvayā |
 te sarve pūtanāpūrvāḥ pūnāḥ pūtāś ca sarvataḥ ||18||
 guṇair agūṇatām yātas tvam asau nandanandana |
 bibharṣi vasudhām citraṁ sthitvāpi vasudhopari ||19||
 śasadhara-mūrtiḥ śuklā gaṅgā-viśadā sarasvatī śyenī |
 kīrtis tava tu bakāntaka śubhrā sarvaṁ karoti śubhrābham ||20||
 tvat-kīrtiyā śvetitaḥ kamso'py etat kṛṣṇa mṛṣoditam |
 tat-sparśas tasya nāsty eva kintu tad-bhīti-vaikṛtam ||21||

[34] tad evaṁ sthite tu kiñcin mama nivedanam asti, tathā hi—

premā vaśayati sarvaṁ khalv iti na mṛṣā prasiddhir udbhāti |
kṛṣṇa tvam api sa yasmān na bhajasi pūrvāparānusandhānam ||22||
tasmād vimana-sama-dhiyaṁ tvām aham āgacchamācchannam |
tām smārayitum avaśyam yā sambhavitā bhaval-līlā ||23||
loke'smiṁs tava bhaktā bahavaḥ kramaśaś ca te pālyāḥ |
tasmād avaśyam udiyuh paurvāparyeṇa tā līlāḥ ||24||

keśinaṁ ditijaṁ aśva-veśinaṁ
yo jaghāna sa bhavān athābhavān |
tān vidhātum aparān satām parān
uccakaiḥ prabhavitākhillāvitā ||25||

tathā hi—

keli-mātreṇa te daityā yad-bhidelimatām gatāḥ |
pacelimas tena tāpāt kaṁsaḥ pradhvaṁsam eśyati ||26||
krūrāḥ sa netuṁ sadyas tvām akrūras tu prahāsyati |
tvam ca mātrādikam hitvā yātrām taṁ hantum āpsyasi ||27||

[35] atha sa-vaivarnyaṁ nirvarṇya tathāvasthitavati tasmin bhāvāntaram ṛṣir udbhāvayann
uvāca—tataś ca sujana-roṣṭāram kaṁsam kroṣṭāram iva roṣitāsi, yataḥ—

kūpa-maṇḍūkavat kaṁsaḥ kaṇḍūtīm khaṇḍayan nijām |
tvat-karkaśa-bhujābhogi-saṅgharṣam labdhum icchati ||28||

[36] yaṁ khalu mātari-puruṣam puruṣottarmas tvam iha jīva-grāham grhīṣyasi | samūla-
ghātam haniṣyasi akṛta-kāram kariṣyasi, kara-grāham grhṇāṁś ca viśrānti-paryantam aśrānti-
vikramatayā virkakṣyasi |

harṣadbhiḥ pāṇi-karṣam niṣkarṣaṁś tama anekapam |
drakṣyase puṇḍarikākṣa tvam vyaktam haritām gataḥ ||29||

[37] tatra saṅkṣepārtha-nikṣepaś cāyam—

akrūram dvāra-mātram vidadhad atha bhavān vṛṣṇi-dhiṣṇyāni gatvā
bhuṅktvā traiyakṣa-cāpam sapadi kuvalayāpīḍakam pīḍayitvā |
mallān hatvā paraśvo danuja-jani-tanuṁ kaṁsakam dhvaṁsayitvā
rājyam dattvograsenam prati nija-janakau mocayīṣyaty avaśyam ||30||

[38] atra paurāḥ paurāṅikim iva gāthām gātārah—

unmīlan nīla-śubhrāruṇa-kamala-jitī khañjana-dhvaṁsi-līlā-
cāñcalye simha-saṅgha-pramathana-madatā-vyañjinī yasya netre |
ceṣṭā durduṣṭa-vṛnda-praśama-paṭu-kalā-kalpinī majjayantī
pīyūṣe sajjanālir nava-vayasi varā śyāmalaḥ kaḥ sameti ||31||

[39] kṛṣṇaḥ svagatam uvāca—ugrasenāya rājyaṁ dāsyaṁmīti yuktaṁ eva khalūktam | yato mama vrajāgamanam eva ramaṇiyam | [40] prakāśaṁ cāha sma—tatas tataḥ ?

[41] ṛṣir uvāca—

grāmyāḥ pauraḥ nṛpālāḥ sadasi nabhasi tu svarga-saṅgīta-vijñā
devā devādi-nāthā vidhi-śiva-vidhijās te vyaṁ ca stuvānāḥ |
rakta-tyag-danti-danta-cchavir avikara-bhāgaṁsakau lūna-mallau
drakṣyāmo bhrātarau vāṁ kavalita-balavat kaṁsakam tvāṁ apīha ||32||

[42] tatra malla-sabhā-gatānām idaṁ kolāhala-kutūhalaṁ bhavitā—

kim idaṁ śyāmalaṁ rūpaṁ madhuraṁ raudram eva vā |
strī cāstrī ca na yad divyaṁ vastram astram yathāyatham ||33||

[43] pāpa-kaṁse cāpavargam ite—

vadhārhasyāpi kaṁsasya strīṇāṁ drg-vāri-bindavaḥ |
dharāṇyāṁ nipatiṣyanti drāvayīṣyanti hṛt tava ||34||

[44] kṛṣṇa uvāca—hanta tau mama nija-janakāv iti bhavatā kāv uktau ?

[45] ṛṣiḥ sa-hāsam uvāca—

[prāg ayaṁ vasudevasya kvacij jātas tavātmajaḥ |](#)
[vāsudeva iti śrīmān abhijñāḥ sampracakṣate || \[BhP 10.8.14\]](#)

[46] kṛṣṇaḥ sāścarya-smitam uvāca— tatas tataḥ ?

[47] ṛṣir uvāca—vasudevādayas tu naṣṭam cintāmaṇim iva spaṣṭam vindamānās tvāṁ hātum
na hi sahiṣyante | [48] tava ca tad-anurodhāya yadūnām itas tataḥ palāyana-samavāya-
dūnānām avarodhāya ca niścita-cittasya katicid vāsarāṇi bhaviṣyanti | [49] tvad-anuṣaṅgatas
tatra saṅgatā tad-apekṣitī-kṛtya vraja-kṣitī-pati-prabhṛti-vraja-janatāpi śākaṭa-vāṭa-paṭa-
nivāsam asatsyati |

[50] tathāpi cirataḥ kaṁsa-prathita-vyathatayā prāpta-vitathatāyāyadu-rāja-rājadhānyāḥ
sphurad-ugrasenenāpy ugrasenena duḥsamādhānaṁ samādhānam | svayaṁ bahu-
prañidhānata eva syād iti kṣaṇam api kṣaṇam alabhamāś cirāyamāṇe nija-vraja-prayāṇe
vicārya rāmeṇa sama aikacarya-caryayā svajana-vraje vraje virājamānaṁ vrajeśam upavrajya
svasya vrajāgamanam avaśya-kāryatayā nirdhārya vrajam eva vrājiṣyasi |

[51] kṛṣṇa uvāca—hanta ! te kim tyajanta eva mām āvrājiṣyanti ?

[52] ṛṣir uvāca—

nandādayas tava paraṁ mahatāgrahaṇa

prāpsyanti goṣṭham atha tad-vapuṣātmanā na |
dṛśyaṁ bhaved vapur iti sphuṭam asya tasmin
saṅkocitā samucitā na tu tadvad ātmā ||35||

[53] kṛṣṇa uvāca—hanta kim ahaṁ vakṣyāmi ?

[54] ṛṣir uvāca—tatrabhavatā tad idam saṅgīṇam gīṇam ācariṣyate—

yāta yūyam vrajaṁ tāta vyaṁ ca sneha-duḥkhitān |
jñātīn vo draṣṭum eṣyāmo vidhāya suhṛdām sukham || [BhP 10.45.23] iti |

[55] tad idam eva bhavad-āśvāsanam teṣāṁ viśvāsya śaśvāyamānatām ācariṣyati |

[56] kṛṣṇa uvāca—kadāham āgamiṣyāmi ?

[57] ṛṣir uvāca—yadā suhṛdām hṛdayaṅgamaṁ sukham utpatsyate |

[58] kṛṣṇa uvāca—tac ca kadā ?

[59] ṛṣir uvāca—teṣāṁ sukhasyotpattaye tu dūram vyāptum unmukham bhavitā |

[60] kṛṣṇa uvāca—aho bata ! viyatīva kiyatī vyāptis tatra ?

[61] ṛṣir uvāca—tat-tat-kārya-jālataḥ kāla-kṣepaam kṣepayaty api bhavati yāvat kaṁsa-pakṣa-
lakṣa-vidhvamsanam, yāvad-bhavat-putrādi-vicitra-sampad-gaṇaś ca sampatsyate |

[62] kṛṣṇa uvāca—aho mahātman! mahad vyasanam khalu mayi nyasanam āyāsyati | yatho
dīrghasūtratā mama bandhanāya nirbandham āpatsyate |

[63] ṛṣir uvāca—mā tāpam āpadyatha, bhavataḥ svabhāva evāyam, yat kadācid antraṅgāṇām
parivāra-saṅghāṇām sukha-bhaṅgam svāṅgāṇām iva viśahya bahiraṅgāṇām duḥkha-bhaṅgam
karomi |

[64] kṛṣṇa uvāca—bhavatu, bhāvi-kathā prathyatām | tatra mādiya-durvṛttatām ayaṁ vraja-
duḥkha-vṛttam tāvad āstām, pura-vṛttam purastād anuvartyatām, yenāham uparaktas tatra
niṣpratibhatām vyaktam āpsyāmi |

[65] ṛṣir uvāca—sāmpratam tava gāyatra-vratam eva sa-gargeṇa vasudevādi-yadu-vargeṇa
prathayiṣyate | yatra ca vrajataḥ karṇī-rathārohiṇī rohiṇī ca tatra neṣyate, na tu vraja-janaḥ
kaścit | kṣātra-vidhāna-pātratayā tan-nirmāṇe tasya nirmāṇa-duḥkham duḥkhanana-mūlam
bhavitā iti |

[66] kṛṣṇaḥ svagatam idam adhigatavān—hanta prasaṅgatas tad-duḥkham evāsaṅgam labhate
| man-māṭṛ-saṅginī hi sā rohiṇī katham tad-bhaṅginī bhaviṣyati iti |

[67] tataḥ kathāntaram pṛcchāma iti spaṣṭam papraccha—tatas tad-vratācārānantaram kintarām ācariṣyāmi ?

[68] ṛṣir uvāca—tataḥ sāndīpani-sandīpita-vidyā-sabhām avantīm āsādyānavadya-vidyā-samudāyāya bhrātarau yuvām akātarau sa-brahmacāritayā gaurava-saṅkulatayā gauravam kulam eṣyatha | yatra sakṛn-nigada-mātreṇa sarvām vidyām adhiyantau dhārayantau ca sarvataś camatkāram arpayiṣyathaḥ | yatreḍam sakhedam upaślokayan mahāml loka-saṅghaḥ parasparam savismayam ālokayiṣyati | yathā—

aṅgam pallava-komalam prabhavanam lakṣmī-parārdhāśritam
sevyatvam sama-sevakāyuta-mano-rājyābham udbhrājate |
yasya śrī-ramaṇasya so'pi nitarām vāgīśvarī-lobhano'py
ācāryāṅy upadiṣṭa-kāṣṭha-ghaṭanam śarma-śriyā nirmame ||36||

[69] tad evam catuṣṣaṣṭhi-mātraikr aho-rātraiḥ sarvāsv api kalāsvadhītinā bhavatā guru-patnī-bhikṣita-pañca-jana-bhakṣita-tat-putrānayana-maya-dakṣiṇā-nivedane cedam lokā vyativedayiṣyante | yathā—

vastv asti yat tad gurave pradīyatām
adurlabham ced athavā sudurlabham |
naṣṭam vapur yad gurujasya tad vapuṣ-
mantam yamāt paśyatam ānināya saḥ ||37||

tataś ca—

yamād api samānetā gurv-apatyam tvayā yadā |
vivaderan mukhe tarhi miryeran narayo hṛdi ||38||

[70] kṛṣṇaḥ svagatam—na jāne, janena tad varṇyamānam ākarṇya niravalambatām samvalamānānām mayy anukampā-sampātavatām ambādīnām kā daśā bhavatā yā samprati ca mama hṛt-kampāya sampadyate | [71] bhavatu, prastāvāntaram vistārayāmaḥ iti spaṣṭam ācaṣṭa—bhagavan ! ko'sau pañcajanaḥ ?

[72] ṛṣir uvāca—jaya-vijayavat kasmāccit kāraṇāc-chaṅkhāsuratām prāpto'sau prasiddhaḥ śaṅkha-viśeṣa eva | tvaṁ ca tad-aṅgam ādāsyase | kintu—

yadā yadā dhmāpayitā bhavān darām
netre tad-ārdre iva te bhaviṣyataḥ |
labdham yaśodā-stana-pānajaṁ sukham
kṛpā-bhareṇa smaraṇa-prathāvataḥ ||39||

[73] kṛṣṇaḥ sodvegām uvāca—etad vastūddeśam vinā kathāntaram prastūyatām |

[74] ṛṣir uvāca—kiñcid anyad alpaṁ śrūyatām | vitta-vidyas tvaṁ mathurāyām āgata-mātraḥ śrīmad-vrajāya kṛta-yātras tatrasya-pitrādibhiḥ kṛta-saṅkocanas tad-ājñā-laṅghanam nāyatyaṁ maṅgalam iti racita-vicāratayā carita-śocanaḥ svānukūlya-kaivalya-lasad-uddhavam ativinītam

uddhavam evābhīnītaṁ matvā vraja-janānām āvijamānatā-jananāya niyojayiṣyasi | teṣāṁ
saṅkocata eva na ca vraja-janam ātmopahṛtam āhariṣyasi |

[75] te hy evaṁ rahasyaṁ maṁsyante, kṛṣṇasya vraja-mātra-tṛṣṇasya vraja-deśe praveśe
punar lambhanaṁ vipralambhataḥ stambhanam eva lapsyate | vraja-janasyātra praveśaś ca
tathāveśa eveti | atha vraja-janaḥ sa ca svayam api nayāsyati | [jñātīn vo draṣṭum eṣyāmaḥ](#) [BhP
10.45.13] iti rahasya-tvad-vacanasya bhavadbhis tu nāgamyatām iti svārasya-bhaṅga-
prasaṅgaḥ syād iti |

[76] tathā svārasyam api tādṛśa-tan-mantraṅyāntraṅyā, na tu svatantratayā | kim ca, tava
cetasi yaḥ ko'py anyaḥ saṅkocaḥ samprati sampratītiṁ vinārocāmānatām pratipannavān asti |
so'pi vraja-bhūmāv āvrajanādi-varjane sāhāyakaṁ muhur nirvāhayitā |

[77] vraja-janaṁ prati tad idaṁ tu vedavad aparatantraṁ mantraṁ nivedayiṣyasi | samprati ca
bhavatām sambandhe jarāsandhādibhiḥ kṛtānusandhe tatrāpi nirb andhāt kaṭakena dhātī
ghaṭayiṣyate iti |

[78] tathāsminn uddhava-dvārā pitrādiṣu vācika-patrikā, yathā—

sambandhād vaḥ samantād aham api sa tathā yāmi taṁ vṛṣṇi-vṛnde
yuṣmākaṁ prāṇa-yogyā-praṇaya-bhuvi tathāivāvanaṁ samvidhitse |
kintv eṣā mūrtir atra svayam api tu bhavat-pārśva-vartī mamātmā
kim vā mūrtiś ca tasmin bhavati hi bhavatām sphūrtir eva pramāṇam ||40||

kim ca—

āyāsyāmīti kim jalped baddhaḥ praṇaya-rajjūbhiḥ |
yena baddhas tu tasyecchām anicchām cānuyāti saḥ ||41||

[79] śrī-vasudevādīnām deva-dviḍ-upadravasya vidravaḥ khalu bhavad-abhimata eveti tu
mayā matam eva |

[80] atha purastād uddhava-darśana-mātreṇa ca te parama-sukhaṁ prāpsyanti | yataḥ—
aparicaye'py avalokād bhaktaṁ bhaktaḥ piparti kṛṣṇasya |
svaramātrāt tad-gānārambhaḥ sujanaṁ pramodayati ||42||

[81] tataś ca tava viśleṣān nava-navārtās te tvad-vārtām eva vārtām anuvartamānāḥ śīghram
iva viyanti kiyanti māsā vāsarāṇīva taṁ katicin māsān vāsayitvā paryavasāne tad-dvārā
sambhāvanām evāpekṣya mudrita-mukhena svasti-mukhena sandekṣyanti, yathā—

īśvaras tvam iti so'yam asmākaṁ
uddhavaḥ samupadiśya gacchati |
putra tat tu na vyaṁ sma man-mahe
śrīśa tā kim u sute na rocate ||43||

kim ca—

yady aho suta bhavān adhīśvaras
tarhy api sphuratu te padābjayoḥ |
prītir atra ca paratra naḥ sadā
kṛṣṇatām anu yataḥ satṛṣṇatā ||44||

[82] kṛṣṇa uvāca—uddhavas tu kim mām vakṣyate ?

[83] ṛṣir uvāca—
vinā candram śaral-lakṣmīr vinā puṣpaṁ madhūnnatiḥ |
vinā payodaṁ varṣā-śrīr vinā tvām kā vraja-sthitiḥ || iti |

[84] kṛṣṇaḥ sāsram uvāca—yad vraje mama vilamba-saṁvalana-kāraṇaṁ viśeṣeṇa ca varṇaya
|

[85] ṛṣir uvāca—tatra bhaktaṁ bhajamānasya kavacaṁ bibhrāṇasya śatrūn nighnānasya tava
vyāsaṅgāntaram api labdhāntaratām āpsyati |

[86] kṛṣṇaḥ sodvegam uvāca—hanta kim tat ?

[87] ṛṣir uvāca—yat khalu vasudeva-svasrīyāṇām yudhiṣṭhirādīnām dhṛtarāṣṭreṇa duṣṭa-
bhraṣṭa-rāṣṭrī-kṛtānām pakṣasya puṣṭikaraṇāya bhavitā | te ca tvām eva paramātiṣṭhamānā
bhakta-vaśyatām vāvaśyamānasya tava kaitava-rahita-bhakti-bhāja iti | yad-artham
prathamatas tāvad abhijātam abhijātam cākrūram dūtatayā dūram āpayisyasi |

[88] prakṛta-vyāsaṅgaḥ punar aṅgībhūtaḥ prabhūta eva | yataḥ kamsa-pakṣa-nirharaṇam
tadāpi tvayā kṛtākṛtam eva vartsyati |

[89] tathā hi—varākeṣu kamsa-pakṣīyeṣu cānyeṣu tīrtha-kākatām gateṣu yat khalv astiḥ
prāptiś ceti tasya tatra kalatra-dvayam asti |

[90] tat punar vaidhavyenāndhībhūtam iva sva-bandhu-jana-dattānusandhībhavat-pitṛtayā
dhṛtāśvāsa-nirbandham jarāsandham gamiṣyati | yatra ca—

visrasta-keśaveśādyos tayoḥ kamsasya bhāryayoḥ |
drakṣyanti vihasiṣyanti cāṅgāni pathikā api ||46||

[91] tatas tat-preraṇayā jarāsandhaḥ prāpta-jarāsandha iva kāla-rūptāvantaḥ bhavantam eva
trayovimśati-saṅkhyābhir akṣauhiṇībhir abhiyāsyati |

tādṛśatām bhṛṣam avidvān kīṭaka iva kṛpīṭa-yonim |
abhiyāya cābhiyā mathurām mathnann ivāvariṣyati ||47||

tatas ca—

indv-arka-dyota-keliṁ kutuka-kalanayā nirmimāṇāv adhrṣyau
jarāsandham tad-andham tama iva kaṭakaṁ troṭayantau bhavantau |
ekam tam māgadheśam tama iva ghrṇayā bādham utsrjya parva-

prāptam sarvaṁ sva-bhaktaṁ sva-mahasi dadhatau bhāsyataḥ śaśvad eva ||48||

[92] evaṁ saptadaśa-svapyati-sampāteṣv apayāteṣu kūtīkṛta-mleccha-koṭi-traya-prakaṭa-kaṭakaḥ samahāyavanaḥ kāla-yavanaḥ prātar evātidūrataḥ sāmudra-pūra ivālokiṣyate, yena nīvr̥d eva nīvr̥to bhavitā |

[93] kṛṣṇa uvāca—bhūri-dūratayā śātrava-pātratā-rahitaḥ sa kasmād asmākam ahitatām āpsyati ?

[94] ṛṣir uvāca—yadu-varga-vādita-gārgyārādhitā-bharga-vara-sphurad-upasarga-jani-sargata eva yādava-davaṁ prati bhaya-dava-visarga-nirargale tasmin jarāsandhānusandhānād eva | sa cātrāvaśya-maraṇa-vaśatyām āpsyatīti mat-preraṇāc ca ?

[95] kṛṣṇa uvāca—katham tarhi tasya garhitasya maraṇam bhavitā ?

[96] ṛṣir uvāca—garhitatvam eva tattvataḥ khalv ahitaṁ kāraṇam | prakāraṁ cāmum sahāsyam udgāsyanti—

śītaṁ mahas tad anusṛtya mukunda-mūrter
mlecchādhiraḍ adhi tamaḥ-kaṭu-kīṭa-tulyaḥ |
eṣa jvalaj-jalanavan mucukunda-tejaḥ
saṅgād alaṁ valita-vismiti bhasmati sma ||49||

[97] atha kṛṣṇaḥ svagatam adhigatavān—na jāne yojana-śatakam ardati tasmin durdama-durjana-sammarde mat-pramada-satra-vraja-tulya-vrajaḥ parikṣiptatayā vikṣipta-cittaḥ kutra vā vrajiṣyati ?

[98] ṛṣis tu tad-abhiprayan prathayati sma—kāmyakataḥ paścimāyām diśi giri-taṭa-gata-gariṣṭhātavīm aṭiṣyati | kintu bhavatā yādavānām iva vraja-bhavanānām aritas tanīṣyamāṇa-santāpa-santānābhāvāya tad idaṁ cintayīṣyate |

[99] samprati śaraṇāgatatayā kṛta-mad-anusaraṇānām yādavānām avanāya yuktatayā niyukta ivāsmi |

[100] tatas tatra gariṣṭham prakoṣṭhāntaram vidheyam | tanta yadi govardhana-dharaṇataḥ—

[tasmān mac-charaṇam goṣṭham man-nātham mat-parigraham |](#)
[gopāye svātma-yogena so 'yam me vrata āhitaḥ || \[BhP 10.25.18\]](#)

ity anusṛtya kṛta-rakṣānām mat-prāṇāvali-lakṣānām iva vrajādhyakṣānām yady arayas te ca rayād vighna-nighnatām kariṣyanti | tadā sarvam eva kharvaṁ syāt | teṣām aṭavīṣu go-koṭi-lakṣa-rakṣakānām rakṣā ca prakoṣṭha-ghaṭanayā durghaṭā |

[101] tathā—

rahī-bhūta-marū-bhūtaṃ cakṣū-bhūtaṃ manī-kṛtaṃ |
yasya yat tat kathaṃ tena tyajyatām vyajyatām api ||

iti nyāyena tatra samprati gamanam api tatrakīya-saṅkoca-viśeṣata eva viśeṣataḥ prasahya mahyaṃ na rocate | saṅkocāntaraṃ tu tasy anāntariyakam eva manye | tataḥ samprati sāksān mama tatra sthitim api na lakṣayāmi, tasmāt teṣu bahiḥ-śāśvad-udāsīnatā-vinyasanam eva mayi tad-upāsīnatāyāṃ pravīṇatām ācarati |

[102] tata eva śatrasvas tatra mad-bahiraṅgatāyā jānānā gṛhṇīran iti |

[103] tad evaṃ vrajata udāsīnāyamānasya tava tādrśa-cintā-mātreṇācintya-śaktyā drāg eva dūrataḥ samudrāntaḥ-purī-viśeṣasya vyaktyā tatra ca yadūnāṃ jhaṭiti prasaktyā tam urīkarīṣyasi | tad-anantaram eva kāla-yavane kālavād ācarīṣyasi | mucukundaṃ ca prati mukundatvaṃ kunda-sundara-danta-kandalita-manda-hāsa-maya-samaya-racana-vacana-vilāsataḥ kṛpām ullāsayīṣyasi |

[104] atha mathurām eva rāmeṇa saha sahadara-yadu-kumāra-vṛtaḥ pratigatya patyabhāvavataḥ puruṣā mleccatas tān mleccha-yodhān nidhanam eva rodhayamānas tad-amāna-dhanāni nija-rājadhānīti dvārakāṃ hārayann api mleccha-paricchadatayā manasi nācchatām maṃsyase |

[105] atha punaḥ punar jāta iva sa rājā jarā-jātaḥ pūrva-pūrvavad eva madhupurīm avaruddhānas tad-dhana-hartṛṇāṃ bhartṛṇ yuṣmān eva pratabhigamiṣyati |

[106] tataś ca tad-dhanānāṃ avarakṣaṇāya nija-janānāṃ rakṣaṇāya cākṣāma-śyāma-śubhra-vapuṣau parama-puruṣau kutuka-viśeṣād avyañjita-ruṣau śubhavantau bhavantau sa-dravam apadravantau tad-dharṣata iva vastutas tu tad-dharṣataḥ pravaraṣaṇākhyāṃ girim āroksyathaḥ |

[107] āruhya ca tam tu druhadbhiḥ prasahya dahyamānam ujjhantāv ekādaśa-yojana-samuttuṅga-śṛṅgād utplutya bhūri-dūraṃ yuvāṃ patīṣyathaḥ | pativā ca dvārakā-patitām āgamiṣyathaḥ |

[108] sa tu vām pratāpam avidan nija-pāścāt-tāpa-pāpa-pādapa-bijāyamānam abhiśāpaṃ hṛdi vāpaṃ vāpaṃ gṛham avāpsyati | gīrvāṇa-śreṇyākāśa-vāṇyā tu hasīsyate—

mṛdhe tu vijitaṃ purā tvam asi yad-dvayenāmunā
sa saptadaśa-bāraṃ vijita eva kim tad-girā |
aho sakutuka-drave prakāṣam adya cājī yathā
jarā-suta na yad-dhruvaṃ tam adasīyamānarccitha ||50||

[109] kṛṣṇa uvāca—labdha-durgāṇāṃ yadu-vargāṇāṃ balam vā teṣāṃ balam eva vāvalambanaṃ vidhāya tadāpi kim vrajaṃ nāvrajiṣyāmi |

[110] ṛṣir svagatam āha sma—aho tādrśi saṅkocē'py etādrḡ-asyotkaṇṭhā mādrḡ-antabuddhirṃ kuṇṭhayati iti |

[111] spaṣṭam tu spaṣṭam kāraṇam ācaṣṭa—ekasmin kaṁse dhvaṁsite bahavas tat-sambandhi-bāndhavā jarāsandhavat kaṁsāyīṣyante, katham āgamanam syāt ?

[112] kṛṣṇa uvāca—darśana-mātrārtham api na syāt |

[113] ṛṣiḥ sarūkṣa-hāsam uvāca—nahi nahi |

[114] kṛṣṇa uvāca—katham iva ?

[115] ṛṣir uvāca—vasudevādy-anujñām vineti vijñāpitam eva |

[116] kṛṣṇa uvāca—tarhy āgamanam eva na bhavitā |

[117] ṛṣir uvāca—bhavitā, kintu kāla-vilambitayā | bhavāṁs tu vrajāgamanam manasi-kṛtya vivāha-kṛtya-vimukhatayā sthāsyati, kintu tad api vyabhicariṣyati |

[118] kṛṣṇa uvāca—hanta kiṁ tatra kāraṇam ?

[119] ṛṣir uvāca—raivata-nāmā kaścit prācinah surajā druhiṇa-vihitatayā rauhiṇeyāya yadā duhitaram vitarīṣyati, tadā vasudeva-devaky-ādibhir ī^ditair vivāhāya bahudhā vihitāmreḍitaiḥ kṛtaḥ sa ca prayatnas tvayā sapatna iva nānumodiṣyate |

[120] tad evam eva vāsara-śate gate kadācit kaścic udvijamāna iva dvijanmā vijane santam bhavantam āvrajiṣyati | āvraja ca sa dhanyātmā piṭṛ-paravatyāś ca para-sātkṛti-maya-svabhayāvṛtatayāpāvṛtāyamānāyā bhīṣmaka-kanyāyāḥ sanyāyām patrikām sāpatrapam iva tvayy arpayiṣyati | tasyāḥ saṅkṣepatas tv ayam artha-vikṣepaḥ—

tava svabhāvenākṛṣṭā svasya vā tvayi keśava |
kṛṣyeya ced balād anyenāsūn madhye jahāmy aham ||51|| iti |

[121] tataś ca marma-spr̥śā dharmā-dṛśā vidharmād bhayam bhāvayamānas tvam anyathā-manyamānatām na lapsyase | kiṁ bahunā, vivāham api nirvāhayiṣyase |

[122] yathā ca loke kathā prathām āpsyati |

bhīṣmādri-sthita-rukmiṇī-maṇi-maya-śreṇī-viloka-spr̥hām
śārdūla-sthitim āśritā nṛpa-sutās tāvan madān nirmamuḥ |
yāvac-chaṅkha-nināda-garja-dalita-prāgalbhya-tat-tat-sabhā-
madhya-dhvaṁsi-nṛsimha-navya-taruṇāś cakre manān nodyamam ||52||

[123] tad evam paryayam āgatāyām maryādāyām tādr̥śa-paryāyatām kāścd anyāś ca dhanyāḥ kanyāś tām ādhivinnām praṇayan pariṇetāsi | tās ca bhavantam antareṇa na śarīra-sthitim anusareyuḥ iti |

[124] tatra satyabhāmām tāvat-pāṇau praṇeṣyasi, yatra jāmbavatīm api samvalaiṣyasi, yatra ca jāmbavān kukuda-mudaṁ lapsyate | tathā hi samāsena kathayiṣyanti |

prasene niḥsene nija-sahajanau divya-maṇi-bhāg-
gale śimha-dhvaste racayad abhiśastaṁ harim asau |
yadā satrājīṭ-tarhy anumṛtayamāṇo maṇim amuṁ
sa kanyāmṛkṣendrād alabhata sa tasmād api punaḥ ||53||

[125] maṇim anveṣṭuṁ cira-rātrāya kāntāraṁ gate tu tvayi parama-kānte punar nirdaratayā bhallūka-daraṁ praviṣṭe dvārakāyām suṣṭhu kaṣṭam āpatiṣyati | yataḥ—

yarhītir bhavataḥ kṛṣṇa tarhītir na tu durlabhā |
akṣṇo rīṭistu lokānām rīṭir eva tadā matā ||54||

[126] prāptāyām saratnāyām satyabhāmāyām ratnaṁ punaḥ svasminn arpite nāragītena satrā satrājīṭey eva pratyarpayīṣyasi |

[127] yadā ca pāṇḍavānām uddaṇḍaṁ dāha-vṛttam atathyaṁ kathyamānam ākarṇya tūrṇam eva hastināpuraṁ prasthitau bhaviṣyathaḥ |

[128] tadā garbhe suhitas tvad-ahitaḥ śatadhanvā tu vām dūragau manvānaḥ prāpta-ratnaṁ satrājīṭaṁ sayatnaṁ sapatnavan nihatya ratnaṁ apahr̥tya tac ca karṇaṭirīṭirākāriṇam akrūraṁ pratyapahnutya jñāti-hatyā-bhītyā kuśasthalād avagatya vidroṣyati |

[129] atha svapuram āgatya tad adhigatya tam evānupaditayānusṛtya nihatya ca maṇim asaṅgatya paścād akrūrāt pratipatya svam abhi durjanābhiśāpam ārjavān mārjayīṣyasi |

[130] kṛṣṇaḥ svagatm uvāca—

saṅgaḥ kvāyām vrajasthānām mad-eka-prāṇatā-juṣām |
kva vā yadūnām satrājīṭ-chatadhanvādi-śālinām ||55||

athavā—

bhaved yaḥ proṣya-pāpīyāms tasya kiṁ karma śarmadam |
yad yat karoti tatraiva snātvā kālaka eva saḥ ||56||

[131] spaṣṭam cācaṣṭa—kathāntaraṁ prathyatām | yad-anantaraṁ goṣṭhasthā mamānantarasthā bhaviṣyanti |

[132] ṛṣir uvāca—tad apy āyāsyati śrūyatām | atha bhavatā tās tat-tad-upāyam upāyāmsateti varṇyamānam ākarṇya mṛgayāyām parītā ravi-duhitā ca tvām varītā | etan nirvarṇya ca janā varṇayiṣyanti | yathā—

sūrye jīvati tat-kanyā tam anāpṛcchya paśyata |

svayaṁ vṛtavatī kṛṣṇaṁ varākī kānyakanyakā ||57||

[133] atha rājādhivevyā nandinīm mitravindām svayaṁvaraṇena bhavantam anuvindamānām tatra bhrātr̥bhyām vindānuvindābhyām nindyamānām yuddhena vindamānaḥ pariṇetāsī |

[134] kṛṣṇa uvāca—rājādhivevī khalv ānakadundubher bhāginīti bhānyate, satrājid api gotrajatayā tarhi katham idam loka-garhitam arhiṣyati ?

[135] ṛṣiḥ sa-hāsam uvāca—rājādhivevyā iva śrutakīrter api sutām bhadrām upayaṁsyase |

[136] kṛṣṇaḥ sasaṅkoca-locanam uvāca—tad api katham ?

[137] ṛṣir uvāca—yādava-prabhavaṅām ayam eva kula-krama-samācāraḥ |

[138] kṛṣṇaḥ svagatam uvāca—na khalv idam jñāteyaṁ, kintu kāpeyam eva | tathāpi bhadrām evedam ‘ yasmād anena sambandhena vraja-bandhavas tad idam maṁsyante | nāsau teṣām gotratayā stotra-viṣayatām ātmani manyate, kintu gotrānta-ramitānām asmākam eva iti |

[139] ṛṣir uvāca—mitravindām anu cedam vandiṣyante—

yathārtha-nāmnā sāmnātā mitravindā sva-bandhubhiḥ |
sva-mitraṁ vindamānā yā tad-amitrān nirākarot ||58||

[140] bhadrām anu varṇayīṣyanti—

śrutakīrtiḥ sutā-vyājāt kīrtim eva vyajāyata |
kṛṣṇa-sātkṛtitaḥ sā tu bhadrapy ajani viśrutā ||59||

[141] atha nāgnajitīm apy udvakṣyasi | yatra saptānām vṛṣabhāṅām yugapad bandhaḥ khalu tat-pitrā paṇa-bandhatayā sthāpayīṣyate | tatra ca—

yadā tvaṁ sapta-vṛṣabhān udditān ācarisyasi |
tadā tvad-gopatām smṛtvā bāṣpaṁ mokṣāmahe vayam ||60||

[142] kṛṣṇa uvāca—hanta yuṣmabhyam api rocate khalv iyaṁ mal-lilā ?

[143] ṛṣir uvāca—āstām asmad-vārtā | bādham asmat-pitre’pi | yathā prārthitam [tad bhūri-bhāgyam](#) [BhP 10.14.34] ity ādinā | tatra ca yā kāpi tava preyasī lilā, sā tu parama-śreyasī | yat-sambandhena bhavan-mantra-dvayaṁ mantra-rājatayā pracāritam āvābhyām | tathā hi—

nṛpo na hari-sevitā vyaya-kṛtī na hary-arpakaḥ
kavir na hari-varṇakaḥ śrita-gurur na hary-āśritaḥ |
guṇī na hari-tatparaḥ sarasa-dhīr naḥ kṛṣṇāśrayaḥ
sa na vraja-ramānugaḥ sva-hṛdi sapta śalyāni me ||61||

[144] kṛṣṇaḥ svagatam uvāca—sādhīyān mamānubhavaḥ | sa tu na savādhībhavitum arhati |
yataś ca na svānubhava evāyam anubhāvaś ca | tan-mano nānyathā manyasva iti |

[145] spaṣṭam ca pṛṣṭavān—tatas tataḥ ?

[146] ṛṣir uvāca—tad evaṁ kāvya-śreṇīr iva nānā-deśa-veśa-bhāṣā-rasair eṇīdṛśaḥ pāṇaukṛtya
pūrva-pūrvavad rāginīm madrādhipater api kanyām sanyāyatayā varyām bhāryā-varyām
kariṣyasi | na kevalā sā, tāsām adharāḥ ṣoḍaśa-sahasra-parimāṇās cāparāḥ |

[147] tatra madra-kanyāyāḥ pariṇaya-nyāyam bhadram evaṁ varṇayisyanti—

atyuccair bandha –vedhyāprakāṭa-jhaṣa-tanoś chedam ākarṇya paṇyam
kanyāyā madrapātuḥ kṣitipati-niyutāsādhyam ekas tu paścāt |
dūrād āgamyā paścād api ca viluluve tām harir yaḥ sa paścād
bhūtvā tām yuktam ārdad yudhi tad api matāgrīyatā tasya citrā ||62||

[148] kanyānām ṣoḍaśa-sahasrāṇy uddīśya ca sahasra-vaktratām eva devatāḥ prāpsyanti |

[149] tatra dig-darśanam, yathā—

atha naraka-nikāyām nārakam menire tās
tad-adhikam api tam tu śrī-harir manyate sma |
naraka-haraṇa-nāmāpy atra yatnātiyatnam
yad akṛta yad ihāsīd vyagratā-biddha-buddhiḥ ||63||

[150] naraka-vadha-prakriyām caivam varṇayisyanti |

bhittvā durgāṇi kṛṣṇaḥ sasuta-mura-yutam bhaumam unmukhya rājye
tat-putram sthāpayitvā sura-nara-duhitur bandhanād ujjahāra |
devāmbā-kunḍalādyo maṇi-giri-varuṇa-cchatram uddhṛtya tac ca
pratyarpya kṣudra-vṛṣṇaḥ saha maṇi-giriṇāpy agrahīt pārijātam ||64||

[151] tad evaṁ tava svargastha-vighna-hantṛtām tatra ca vṛtraghnaḥ kṛtaghnatām avadhāya
vayam evaṁ manyāmahe |

tvām arcanti yadā svargyās tadā svargaḥ surālayaḥ |
tvām nārcanti yadā svargyās tadā svargaḥ surālayaḥ ||65||

[152] yuktam eva tat—

ajanāśam asau naṣṭo jīvanāśam nanāśa ca |
ūrdhva-śoṣam sa cāśuṣyat kṛṣṇa yas tvat-parāṇmukhaḥ ||66||

[153] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ ?

[154] ṛṣir uvāca—tad evaṁ tatra sarva-svāsthya-maya-gārhashtya-caye pratiśvastanaṁ sphurad-upacaye sati suta-sampattir api matim atīya pratyahaṁ pratoṣyate | kiṁ bahunā, bhavadvad-varṣa-ṣaṭkān anantaram eva yauvana-prapañcatas teṣāṁ api prajātāḥ prajāś tāvaty eva diṣṭe drṣṭa-yauvanā bhaviṣyanti | bhavān punar idṛṣatayā param nava-vayāḥ sthāsyati |

[155] tathā ca paurāṇī vāṇī—[nātidīrghena kālena sa kārṣṇī rūḍha-yauvanaḥ](#) [BhP 10.55.9] iti | tac ca [kṛṣṇaṁ matvā striyo hrītāḥ](#) [BhP 10.55.28]iti ca |

[156] tatra ca kaimutyam idam avadhira-mātraāṇām anavadhikam avadhāna-nidhāna-pātrāyate | yathā—

[tatra pravayaso'py āsan yuvāno'tibalaujasah |](#)
[pibanto'kṣair mukundasya mukhāmbhoja-sudhām muhuḥ ||](#) [BhP 10.45.19] iti

[157] etena śrīmad-vraje tu tad-atīśayāt sphuṭam eva tad-atīśayaḥ saṅgamitaḥ |

[158] kṛṣṇa uvāca—aho mahātman ! mahān ayam atyayaḥ sampraty api duratyayam duḥkham arpayati | yat tāvad vilambaṁ tatrāvalambitāsmi | bhavatu, prakṛtaṁ prakriyatām |

[159] ṛṣir uvāca—śambareṇa janmata eva dyumnavat tava grhād apahr̥tasya pradyumna-nāmnas tvat-putrasya samparāye sambandhaṁ tad-dhanana-caritraṁ vicitratayā gāsyanti, yathā—

kṛṣṇe'pi dhṛṣṇag-bhavitātra kaḥ pumān
yas tu svayaṁ yoddhum amuṁ vrajiṣyati |
yad adya jātaṁ khalu tasya jātakam
hr̥tvā tato mṛtyum avāpa śambarah ||67||

[160] atha prādyumnim anu cāmnāsyanti—

ūśāṁ bāṇasya kanyāṁ rahasi gatam ananāniruddhaṁ niruddhaṁ
yuddhe buddhā tam etaṁ drutam abhigatavān yudhyato'gryān nihatya |
brahmāṇḍa-dhvaṁsad-akṣa-jvalana-vaha-mahā-śūla-bhṛc-chūlapāṇīm
tat-pakṣaṁ nirjayaṁs tad-bhuja-balam alūnād yas tu tatrānyakaḥ kaḥ ||68||

[161] kṛṣṇa uvāca—vismayaḥ khalv ayam | yad vismarīṣyāmy eva vraja-vārtām |

[162] ṛṣir uvāca—na hi na hi | sā hi tavāhite manasi rāga-mayī jāgarūkatām eva parām āgamiṣyati |

[163] hanta ! yat khalu nirantaram antargatam, tat katham antargatam iva jāyeta | kintu pūrva-nirdiṣṭaṁ gurv-anādiṣṭatā-param tasmin nirdiṣṭi-viśiṣṭim ācarīṣyati |

[164] tadā ca kadācana rāmeṇa saha rahasya-vārtā tava vartiṣyate | yatra sva-gamanam anālocya rāmaṁ śāśvad anuśocya vrajasthānām smṛtitaḥ pracyavamāna-bāspas tvayā ca

tathānuśocatā procyamānas tava sandeśam praveśayan māthura-vraja-deśa-praveśam gopa-
veśam āveśya prāpsyati | prāpya ca sa yathā kathā-viśayas tathā samasya varṇayiṣyati—

vrajasthānām rāmaḥ sva-sahaja-viyogārciṣi hareḥ
purā satyaṁ jajñe punar iha tu jātaḥ sukha-kṛti |
yatas teṣām jvālām sphurad amṛta-vācā praśamayaṁs
tadiyaṁ sphūrtim dṛg-viśayam iva cakre sva-balataḥ ||69||

[165] kim anyad vā vinyasitavyam | tena tathā te nanditā yathā sarve'pi svayaṁ sapaṛva-
prāyatayā taṁ prārthayāmāsuḥ |

[166] tad-upabhoga-tṛṣṇayā cira-pālita-sukumāra-kaumāra-kusumānām sura-vallī-samatā-
suśamāṇām iva labdha-cara-tadīya-saṁśleṣāṇām ābhīra-kumārī-viśeṣāṇām aṅgikārāya |

[167] śrīmān baladevaś ca yathāvad eva tathā valayāmāsa | valayitvā ca vrajaṁ prati
pravalitānujāgamana-viśvāsaḥ sva-preyasīr ihaiva vihāya dvārakām api niścinta iva caliṣyati |
āgatya ca dvārakām tvām api sāntvayiṣyati | yathā-kartavyāvaśeṣam vidhāya vraja-śleṣam
avāpsyati |

[168] kṛṣṇa uvāca—kiyān avaśeṣas tāvāmś ca viśeṣaḥ kathyatām |

[169] ṛṣir uvāca—kramaśa eva prakaramaṇīyaḥ | tathā hi—vrajaṁ prati calitavati sakala-
guṇa-tantre balabhadre puṇḍraka-maṇḍala-patiḥ kṛtrima-vāsudevatayā citrita-rūpas tvām
spardhayā vardhamāna-garvaṁ sādhu-krodha-samudbodhanam evaṁ sandekṣyati—

vāsudevo'vatīrṇo'ham eka eva na cāparaḥ |
bhūtānām anukampārtham tvām tu mithyābhidhām tyaja || [BhP 10.66.5] iti |

[170] pratisandekṣyanti tu taṁ yadavaḥ, yathā—

puṇḍra-keśa sa bhavān abhūd dhariḥ
kāśi-rāḍ na kim ihābhavac chiraḥ |
mitratām aśivatām tathāsajann
anyathā prathitavān sa tu tvayi ||70||

vṛttāntenāmunā tu tvad-vṛttāntaḥ so'yam iḁsate |
kṛtāntenācireṇa tvām kṛtānta iva vartase ||71|| iti |

[171] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ ?

[172] ṛṣir uvāca—tatas tad-vadhānantaram tvām tu taṁ tan-mitraṁ kāśīrājam api prāptanāśi-
kariṣyasi | tayoh śivādya-pacitir apy apacitim eva kariṣyati | tatas ca—

yadā satrāyitā tatra kāśīsa-tanayas tadā |
tasmāt kaṣṭhāyamānaḥ sann aṣṭim ucciar aṣṭyati ||72||

[173] atha rāmas tu dvividaṁ rāma-senāgrām agrāmaṇyaṁ vidann api hanīṣyati | yathā ca kathayīṣyanti—

āśritya rāmaṁ dvividaḥ svecchayā narakam śritaḥ |
iti tan-niṣkṛtiṁ kurvan rāmo'nyas tam adaṇḍayat ||73||

[174] śrī-rāma uddīṣya ca vandi-vṛndāni vandiṣyante—

hālālohita-locane hala-bhṛti vyākoṣa-ṣoṇājya-yug-
gaṅgā-bhrānti-bharākarā madhukarāḥ koṭir gatāḥ kūṭatām |
kiṁ ca kṣauṇi-śaṭhā haṭād agharipos tejaḥ prasuptam yaśasy
udbuddham kila vardhitum tad iti te vārdhim gatiṁ saṅgatāḥ ||74||

[175] kṛṣṇa uvāca—hanta maharṣe ! bāṭa-ghaṭita-nyāyenāpi mama vraja-sambandhibhiḥ
samaṁ samanvayaḥ kiṁ na bhavitā ?

[176] ṛṣir uvāca—bhavitā | yatas tad eva vṛttam kramataḥ kramate sma |

[177] tathā hi—yadā rāmas tīrtha-yātrām kariṣyati, yasyās cānte bhīṣmādi-śāntatā-prānte
duryodhana-vadhaḥ sampatsyate, tasyāḥ prāg yadā kadāpi sūryoparāgaḥ sāgaravat parva-
garimāṇam āgantā | yaś caivam varṇayīṣyate—

grasta-sūryeṇa tamasā tamasā vyāpi tad dinam |
udite hari-vaktrendau smerājani kumudvatī ||75|| iti |

tadā tu—

[kaṁsa-pratāpitāḥ sarve vyaṁ yātā diṣam diṣam |](#)
[etarhy eva punaḥ sthānam daivenāsāditāḥ svasaḥ ||76|| iti | \[BhP 10.82.21\]](#)

[178] śrī-vasudeva-vacanāt kaṁsa-vadhān nātiyavadhāna-kāle kuru-bhuvi suvimala-jātīyā
bhāratīyāḥ prajāḥ prāyaḥ prayāsyanti | yatra yudhiṣṭhīrograsenādi-saṁsaktānām bhavadīya-
mahiṣṭha-bhaktānām samāgamaḥ parameṣṭhi-goṣṭhīm api kaniṣṭhām kariṣyati |

[179] kiṁ bahunā, bhavān api tatra bhavitā | vraja-vāsi-tatir api vrajitā | yataḥ parimilanāya
parasparam adhikam abhikatām gatānām lakṣya-mātraṁ tvad-ādikaṁ lakṣyate |

[180] kṛṣṇaḥ sāśram uvāca—tatas tataḥ ?

[181] ṛṣir uvāca—tataś ca—

yathārka-tapto jala-bindur indunā
nidāgha-dagdham vipinm payomucā |
viśārditam vārbhavatā vilokyate
saṅgāt tathā tvad-virahī tvayā vrajaḥ ||77||

[182] kṛṣṇaḥ sa-gadgadam uvāca—tatas tataḥ ?

[183] ṛṣir uvāca—tataś ca—

mātā tātaḥ pitṛ-sahacarā bhrātaro bandhu-vargā
dāsā hṛdyās tava nija-janāḥ kecid anye ca tatra |
prāpsyanti tvām bhavati ca bhaviṣyanti te'nanya-cittās
teṣv āveśād bahuṣu bhavitā naika-cetā bhavāms tu ||78||

tataś ca—

tvām vrajeti nija-prema gopayann iva vatsyasi |
vrajās tu sva-guṇais tatra sarva-preyān bhaviṣyati ||79||

tatra ca—

yadā yadā draṅsyati tāṁ bhavāms tadā
pūrṇam samūrṇo lavitā dṛṣor jalam |
bhavantam apy evam amī yathāmunā
kaṅṭhāntam antar hṛdayam nirotasyate ||80||

[184] tad evam vaiśākhm ārabhya varṣā yāvad atiharṣāt tvām nirṇimeṣam eva nirvarṇayantas
te vraja-vāsināḥ samvatsyanti | tad-ante sad-anūkatayā labdha-mūka-sthitiṣu śrīman-
nandādiṣu teṣāṁ ānakadundubhi-prabhṛtīnām parama-snigdhanāḥ-karaṇatām vilocya jāta-
putra-pautrāvalokanena kṣiti-vipakṣa-pakṣa-prāyatāvakanena ca svasminn aviśvasti-
srastitaḥ samāśvastim api vilokya sarva-ślokya-caritaḥ sahāyīkṛta-balarāmoddhava-
rohiṇīkatayā taiḥ saha nija-vṛndāvana-vraja-darśanam ekānte mantraṇā-pūrvakam vicintya
niścintya ca śrīman-nandādīn sa-sāntvaṁ māthurān eva prasthāpayiṣyasi |

[185] idam eva bādarāyaṇir apy āha [tataḥ kāmāiḥ pūryamāṇaḥ sa-vrajaḥ saha-bāndhavaḥ](#)
[BhP 10.84.67] ity ādinā [kṛṣṇe kamala-patrākṣe samnyastākhila-rādhasaḥ](#) [BhP 10.65.6] iti
pūrvoktes tvad-āgamana-tātparyā eva teṣāṁ kāmā iti | prasthāpana-samayatas teṣāṁ
viśeṣāvasthā-varṇanam tu tat tad asmākam buddhim āstrṇotīty alam ativistareṇa |

[186] kṛṣṇa uvāca—asmad-avasthām tu varṇaya |

[187] ṛṣir uvāca—kuru-sthalāt kuśasthalam āgatya sthitaḥ sa bhavān paṇḍava-rājena
rājasūya-mantraṇāyāsmad-dvārā nimantritam sann indraprasthaā prasthāsyate |

[188] tataś ca satvaram gatvā bhīa-prabhṛtaye dik-sīma-vijaya-yaśāmsi dattvā bhīma-dvārā
jarāsandham hatvā tat-kṛta-bandhāni nṛpa-vṛndāni mocayitvā vijitena rāja-vrajena
yudhiṣṭhiram rocayitvā rājasūyena yājayīṣyasi | tatra jarāsandha-ghātanam, yathā—

bandham bandham yam anu mumuce tam jarāsandham enam
hanyām addhā svayam atha yadi śravyam etan na tarhi |
ittham kṛṣṇa tvam iha kalayan bhīmasenena yuddhād
dharyād daitya-prakṛtim amukam ghātayīṣyasi asy upetya ||81||

[189] milad-artana-giri-garta-vartamāna-nṛpāṇām kṛpayā mocanam, yathā—

kārāgārāndha-tāmisra-bandhād andhāyitān nṛpān |
svarūpa-dṛṣṭibhiḥ sṛṣṭa-dṛṣṭīn parikariṣyati ||82||

[190] rājasūyam, yathā—

nirjitya kṣitipati-maṇḍalāni pāṇḍoḥ
putrais tāny anugamitāni saṅghaṭayya |
cedīśam sadasi nihatya tad-viruddham
teṣām tad-viracayitāsi rājasūyam ||83||

yajñe tasmin nṛloko nṛpati-tad-adhipā vipra-viprarsi-varyāḥ
svargasthāḥ svarga-pālās tridaśa-munivarāḥ kim ca vedhāḥ śivās ca |
dṛṣṭyā śrutyāpi tat tad bahuvīdha-bhagavad-rūpa-vṛndasya vijñāḥ
paśyanto rūpam etat tava kim api muhur vismarīṣyanti sarvam ||84||

[191] tad evam rājasūyam santānya kuntyāḥ santānān sammānya yadā dvārakāyām gantāsi,
tadā sādḥūnām śalyam śālvaṁ lohamaya-vyoma-cāri-pūryā parāg eva tām āvārya dṛṣṭvā
pūryamāṇa-pāñcajanyaḥ sannāti-prayatnatas taṁ deva-sapatnam hanīṣyasi |

tataś ca—

krudhyan krudhyat-saubha-puram vyomādhva dvārakārudham |
dhvaṁsayīṣyasi tad yadvat tripuram tripurāntakṛt ||85||

[192] atra ca gāyanti—

ūḍumbare kṛmis tāvan nijāḍambara-garvitaḥ |
yāvan na danti-dantānām antaḥ patati tat-phalam ||86||

[193] kṛṣṇa uvāca—adyāpi kati-vilambā vraja-bhū-gatiḥ ?

[194] ṛṣir uvāca—āyatāv evāyātā śrūyatām |

[195] tad etat procyā maharṣiṇā manasi procyate sma—eṣā ca kalilokair viralair
evāvakalayīṣyate | asyā hi bahirmukhān pratavaguṇṭhayitum antarmukhāms tūtkāṇṭhayitum
maharṣibhiḥ parokṣa-prāyī-kṛtāyāḥ khalv asmad-ādi-saṁvādamayyāḥ śrī-bhāgavata-bhārata-
pādmādinām eka-vākyatā-karaṇata eva śakyā pratītir iti | tad idam ca kiñcana mad-upadeśa-
nidigdham madhukaṇṭha-snigdha-kaṇṭhābhyām prāpta-kṛṣṇopakaṇṭhābhyām kṣīra-
kaṇṭhābhyām api sva-kaṇṭhād eva campū-dvayam apūrva-racanayā sampūrṇam kurvadbhyām
uttara-campūttara-bhāgam añcadbhyām tat-tac-chāstra-mata-vistāraṇayā prastoṣyate, tad eva
samasya vicāryate |

[196] yadā śālva-yuddham udbuddham, tadā pāṇḍavānām durodara-daṇḍa iti vana-parva-
kathā | śālvasya tu prāṇān daṇḍayitvā madhu-pura-dvāri vakratā-caṇḍam savidūratha-
dantavakraḥ khaṇḍa-khaṇḍaśaḥ khaṇḍitaś ca, tenānena bhaviteti pādmottara-khaṇḍa-prathā |

tad-anantaram ca punar vrajāgamanam asya mahādeva-devyāḥ saṁvāda-rahasya-maye tatraiva spaṣṭam niṣṭaṅkyate | yat khalu satya-saṅkalpatayānalpa-samajñā-vijñātānām āyāsye iti dyotakaiḥ [BhP 10.41.17], āgamisyaty atidīrghena [BhP 10.46.34] ity ādi-bahutarād bhagavad-bhāgavatānām pratijñānusārāt śrīmad-bhāgavatenāpy udbhāvitam | na kevalam pratijñā-mātram tatra pratīti-pātrīkṛtam, kintu tad-āgatir apy adhigatīkṛtam |

[197] tathā hi prathame dvārakā-prajā-vacane—[yarhy ambujākṣāpasasāra bho bhavān kurūn madhūn vātha suhr̥d-didr̥kṣayā](#) [BhP 1.11.9] iti pratyakṣam lakṣyate | na ca tat tu kālāntara-gatam | kurukṣetra-yātrāyām hi sphuṭam asya vacanam tasya tat-kālatām eva racayati | tathā hi—

[api smaratha naḥ sakhyaḥ svānām artha-cikīrṣayā |](#)
[gatāms cirāyitān chatru-pakṣa-kṣapaṇa-cetasah ||](#) [BhP 10.82.41] iti |

[198] vidūrathāntasatruvadham evāvavadhim atra karoti nānyad iti | tad evam sthite tad-anantaram ca labdhāntaratayā tenānena teṣām prakṛti-jāgocara-prakṛti-svapadāvīrbhāvanam ca tatra pādma evodbhāvaitam | tad api brahma-hrada-majjana-tad-unmajjanād anantaram tad-darśitavata etasya caitadīyānām cābhiprāyeṇa śrīmad-bhāgavatenābhipretam | [api naḥ svagatīm sūkṣmām](#) [BhP 10.28.12] iti, [na veda svām gatīm bhraman](#) [BhP 10.28.14] iti, [gopānām svām lokam](#) [BhP 10.28.15] iti, [kṛṣṇam ca tatra chandobhiḥ stūyamānam](#) [BhP 10.28.18] ity anena | ataeva skānde—

[vatsair vatsarībhiś ca sarāmo bālakair vṛtaḥ |](#)
[vṛndāvanāntaragataḥ sadā krīḍati mādhaveḥ ||](#)

sadā sthiti-prayogaś cātra vaikuṅṭha-nāthasya dhruva-gajendrādy-artham anyatra gamanena vaikuṅṭha iva śrī-vrajendra-nandanasya mathurādi-gamanena sadā vṛndāvāna-ramaṇam api na bādhyate |

[199] atredam vicārayāmaḥ—

jananī-veśa-sambandhābhāsāt pūtanikāpi sā |
janaī-gatim avrājīd iti kaimutya-yogataḥ ||87||
upakṛṣṇam kṛṣṇa-ghoṣaḥ sugo-gopam tad āpsyati |
atiduhkham duṣpratīpam tad golokam sa-śarma ca ||88||

kim ca—

sāṅgam yāvad vaibhavam ca vrajaḥ kṛṣṇam vrajīṣyati |
sa-kṛṣṇam anukṛṣṇam yo dhāsyate ca sa-rāmakam ||89||
sadvādaśa-skandham evam śrī-bhāgavatam īkṣate |
yathā-śakti-budho'nyasya śakti-prati na vidyate ||90||

[200] tad evam vimṛṣya tu śrī-devarṣiḥ spaṣṭam ācaṣṭa— [201] yadā tvam rājasūyataḥ sukham sambhūya svālaya-calanārambham sambhāvayīṣyasi, tadā vakrabhāva-cakrataḥ śakram api jigīṣur dantavakras tvām kevalam sarva-caṅkramaṇa-cakravalam vitarkayan balena balena ca vinābhūtena tvayā kevalena gadāyuddham adhvany anivichan madhupurīm

āgantum urīkarīṣyati | tām āgatyā ca gatyantaram cintayan man-mukhatas tava dvārakā-
sainmukha-prasthānam śālva-sainsthāpanam cāsthāya sadyas tvām praty eva duḥsthāmatayā
prasthāsyate |

[202] tadaiva ca mano-juti-vibhūti-mayena mayā kathanayā nija-vraja-gamanāya tad
evāspadam āspadam kurval-labdha-manorathas tādṛśa-divya-rathas ca tvām tat-kṣaṇam eva
mathurā-pura-dvāri prāpta-gati-prathas tam gadāvantaṁ niṣkrāmantaṁ drakṣyasi, srakṣyasi
ca tvām prati krāmantaṁ tam prati gadāṁ srakṣyante ca, pratyastrāṇīva tvad-ābhimukhyena
karuṣa-mukhyena tena caidyenaiva sātma-jyotiṣkā niṣkāsyā prāṇāḥ |

[203] tatra ca ślokaḥ khalv ayam—
bhīmasyāhaṁ tulya-sainvid-gadāyā
dvandvāghāte mādhaveṁ māgadhbham |
jītvā rājyaṁ māthuraṁ sādhayiṣyāmy
evaṁ naṅkṣaty eṣa ko dantavakraḥ ||91||

tataś ca—
dantavakra-citā-vahni-prāye krodhe tava svayam |
vidūrathas ca bhavitā dūrataḥ krūra-kīṭavat ||92||

[204] tad evaṁ dantavakraṁ vidūratham api vidūratas tadā gadā-cakra-ghātaṁ ghātayitvā
sva-vacana-satyaṅkārāḥ svajana-hṛd-rujām agadaṅkārāḥ svīya-mukhānām astuṅkārāḥ śrīmad-
vraja-virājamāna-rāja-kumārāḥ svaka-vraja-kulam eva bhavān mathurā-bhavān anuyokṣyate |
tat tu sarvaṁ pragāḍha-bhāvam avagāḍhaṁ kurukṣetrād āgater arvāg-bhavad-āgamana-
maryādābhyantarīṇa-kālam kālam iva cālayitum punar api sudināyamānatām pratipālayitum
samprati yamunā-pārīṇam jātam ity avakalayyānukāmīnena nija-divya-vimānena samuttīrya
diviṣadbhiḥ kusumair avakīryamāṇaḥ sahasā tad-vāsam cāsat tu mud yokṣyate |

[205] uttīrṇe ca tvayi sarvataḥ kīrṇena ninitāśeṣeṇa ratha-ghargharita-viśeṣeṇa tvad-
āgamanam eva manvānās tvat-parimala-valanena tu niścinvānāḥ sarva-vidhā eva tvad-
ekādhvānataḥ pradhāvanam eva tanvānāḥ śrīman-nandādy-abhidhānāḥ sannidhānam vināpi
śikhaṇḍi-maṇḍalavad amī mārtaṇḍa-maṇḍala-stha-megha-khaṇḍam iva divya-rathārūḍhaṁ
tvām agūḍhaṁ nisāmya samya-gūḍha-pramada-bahala-kolāhalaṁ kalayīṣyanti |

[206] kalayantaś ca stambha-sveda-romodbheda-svara-bheda-rodana-vibheda-pralaya-
mayatayā spandanam apy avindamānāḥ syandanād dūratas tad-avasthā eva sthāsyanti |

[207] tvām punaḥ sahasā rathād avatīrya teṣāṁ pathā yathā-vīryam dhāvan sakala-gīrvāṇa-
vikīryamāṇa-kusumādi-vāditrādi-kṛtamāṇaḥ sarvathāpy asambhāvita-samānaḥ param āsaktiyā
sarvān api tān anarvācīna-śaktyā ca pṛthak pṛthag eva ca yugapad eva ca saṅgacchan
samālingaṁs tat tad aṅga-saṅgataṁ svāṅgam apii na tato bhinnam aṅgīkarīṣyasi |

[208] te ca tathā śokāpanudam datta-mudam tvām labhamānāḥ sarve janyavas tvad-ananyam-
manyā bhaviṣyati | [209] tathā ca gāsyate—

yadā yātaḥ kṛṣṇaḥ punar api yadūnām nagaratas
tadā gopāḥ so'pi prati-nijam adhur moda-nivaham |
vyatiśliṣṭā yarhi pratijanam idam nājani manāg
ayam kṛṣṇaḥ kṛṣṇaḥ kim aham iti tarhi sphuṭataram ||93||

yataḥ—

yadvat kalyantimānām sukṛta-virahiṇām satya-dharmāvatāraḥ
pṛthvī-sthānām mahāvagraha-hata-vapuṣām varṣukābda-pracāraḥ |
ākūpāra-hradānām muni-hṛta-payasām navya-gaṅgā-prasāras
tadvad goṣṭha-sthitānām tava viraha-rujām hanta te saṅga-sāraḥ ||94||

[210] atha cirāya pratimāvat labdha-tvat-pariṣvaktiṣu vraja-jana-vyaktiṣu pūrvam
avyaktībhāvam āpannā madhumaṅgala-pūrṇābhyaṛṇā paurṇamāsī sa-vṛndā vṛndā ca samam
apracchannatām gacchantī tu sukha-saṁmūrchanān mūrchanā iva gatābhyas tābhyah
sābhyasūyam iva kramād bahir vṛttiṁ yacchantī tad-vanikāyām tan-nikāyam upaveśayiṣyati |

[211] tathā ca kathayiṣyanti—

kṛṣṇam madhya-gatam vidhāya pitarau tad-bhrātaraḥ strī-gaṇās
tan-mitrāṇi kuṭumba-saṁvalanayā cānye cirāt prāptitaḥ |
muñcantaḥ sphuṭam āsru tasya sukhadam cārūpa-cāram ciram
vismṛtya sthagita-kriyāḥ samabhavan mūkās ca vaisvaryataḥ ||95||

[212] tvam tu tatra strī-kumāram putra-pautram kubja-vāmanam dāsī-dāsam api sarvam
yathāyatham toṣayiṣyasi | [213] dārukas tu dāruvad eva dūrasthitas tat-prema-vaśyatayā
kautukam iva drakṣyati |

[214] tataś ca tatrāsīnā paurṇamāsī kupitevāliṣyati—ahaha kim idam avidanta iva
kurvantaḥ stha ? pathi pariśrāntam imam katham iva na viśrāntam kurutha |

[215] tad evam jāta-camatkārabhyām tat-pariśrama-kātarābhyām mātgara-pitarābhyām
ubhayataḥ sva-sva-bhajanākṛtāliṅganamaya-praṇaya-ceṣṭitaḥ sarvair eva ca parito veṣṭitaḥ
sva-goṣṭha-prakoṣṭha-madhyaga-śakaṭa-ghaṭa-ghaṭita-vātam avāpsyasi |

[216] tataś ca te sarve bhavat-paricaryā-maya-parisaryākṛtaḥ sambharamam evācariṣyanti, na
tu kārya-kramam | tathā hi—

yarhy āgantāsy aghahara cirād dvārakātas tadā te
sarve'py ete vraja-jani-janā śreṣṭha-madhyastha-nighnāḥ |
dhāvanto'pi pratidiśam aho tat-tad-ekaika-kāryam
kurvanto'pi sthagita-kṛtītām eva yāsyanti hanta ||97||

yadyapi gopāḥ samyak paricaritum tvām na tarhi śakṣyanti |
tad api na tat-pramadāmṛta-bhogās tvāmī sadaiva pokṣyanti ||98||

[217] tad ārabhya ca—

kiṁ bhoktavyaṁ kvāsitavyaṁ svapanīyaṁ kva vāmunā |
iti mātṛādi-dhī-yātrā nātrāyāsyati tṛptatām ||98||
sakhāyante sukhādhīnā vismarīṣyanti sarvakam |
smarīṣyanti tu tāṁ tvat-kām punaḥ samśleṣa-navyatām ||99||
dāsās ca tava dāsārha punar āsām sva-mūrtiṣu |
dhāsyanti sevā-sudhayā vidhāsyanti yad āplavam ||100||
gāvaḥ prāgvad bhavat-sphūrṭi-prabhāva-sthita-tad-daśāḥ |
tadvad eva sadaivāmūr dhāsyanti pramadam tvayi ||101||
śīśavaḥ paśavaś caiva vayāmsi ca payāmsi ca |
ye'nye hr̥dyā janā hr̥dyās tava teṣām tu kā kathā ||102||

[218] kūrmasyeva smaraṇānubhāvena tava tena tvadīyāḥ pūrvavad eva hi te sthātāraḥ |
tathaiva vrajād baladevaḥ kuśasthalīm āsādyā tvayi nivedayīṣyati | yathā **śrī-hari-vamśe—**

tathaivādhvaga-veśena sopaśliṣṭe janārdanam |
pratyagra-vana-mālena vakṣasābhivirājatā ||
upaviṣṭam tadā rāmaṁ papraccha kuśalam vraje |
bāndhaveṣu ca sarveṣu goṣu caiva janārdanaḥ ||
pratyuvāca tadā rāmo bhrātaram sādhu-bhāṣitam |
sarveṣām kuśalam kṛṣṇa yeṣām kuśalam icchasi || [HV 83.53,55-6] iti |

[219] tad evaṁ sthite'pi tadā tava sadā vrajāvasthiti-pratītis tu teṣām nātijanīṣyate |
syandanam tad atra tad-avastham eva sthāpitam astīty anāsthā-bhāvanayā |

[220] kiṁ ca, tava savayasāḥ pravayasāḥ pratīdam pratīpam āvedayīṣyanti | priya-vayasyasya
nātiasaumanasyaṁ manasy abhyasyate | yato janitānurāga-janatāsu tāsu prāg iva nānurāgaṁ
jāgaram āgamayati | tāś ca tathā dr̥ṣṭvā lagita-duḥkha-sthagitatayā śuṣkā iva tiṣṭhanti |

[221] tad etad ākarṇayantaḥ prāpta-kadanāntaratayā vivarṇavadanānte tvan-mātara-
pitarādayaḥ kātaratām avāpsyanti |

[222] tvam tu jantu-mātra-citta-jñās tad vijñāya svayam eva tān vijñāpayīṣyasi—katham
bhavanto nādyāpy ānandād udbhavanto dr̥ṣyante | [223] sarve tu sagadgadam gadiṣyanti—
asmākam ānanda-kāraṇam tvad-avadhāraṇa-padavīm vindata eva |

[224] atha tvam vakṣyasi—bādham kintu yena bhavadbhiḥ sandihyate, so'yaṁ śatāngah
sāṅga-bhavat-kārya-saṅgamanāya saṅge rakṣitatayā lakṣyate | yathā vānyathā jñāpayatha,
tathā prathayīṣyāmi | etad eva prāg eva niveditam mayā—

yāta yūyam vrajam tāta vayam ca sneha-duḥkhitān |
jñātīn vo draṣṭum eṣyāmo vidhāya suhr̥dām sukham || [BhP 10.45.23] iti |

[225] [jñātīn](#) iti yuṣman-madhyata evāsau vāsaḥ sambhaviṣyati, draṣṭum iti tatra ca yuṣmad-darśanam evāsmākaṁ puruṣārtha ity arthaḥ | yad vā draṣṭum iti darśana-viṣayī-bhavitum ity arthaḥ | [athāpi bhūman mahimā guṇasya te viboddhum arhaty amalāntarātmabhiḥ](#) [BhP 10.14.6] ity atra bodha-viṣayī-bhavitum itivad etad uddhavana ca bhavatsu samudbuddham cakre—

[āgamiṣyaty adirgheṇa kālena vrajam acyutaḥ |](#)
[priyaṁ vidhāsyate pitror bhagavān sātvatām patiḥ ||](#)
[hatvā kaṁsaṁ raṅga-madhye pratīpaṁ sarva-sātvatām |](#)
[yad āha vaḥ samāgatya kṛṣṇaḥ satyaṁ karoti tat ||](#) [BhP 10.46.34-5] iti |

[226] sātvatām patir api pūrṇa-ṣaḍaiśvarya-sampattir api pitror yuvayor vrajeṣitroḥ paramasukha-śriyaṁ sadā svalālanā-rūpaṁ priyaṁ vidhāsyate | tatrāpy acyuta evāvasthāsyate, yatas tat tato hetor adyāpi satyaṁ śapatham karoti, kurvann eva vartata ity arthaḥ | tad anenaiva nayena bhavatām praṇayarṇaṁ vinayeya, na tu manāg api gamanāgastvena | tathā hi—

[pitrādi-pratirūpa-rūpa-vasudevādi-pratiḡhātājād-](#)
[duḥkhāt kaṁsa-vināśanārtham agamaṁ śīghrām nivṛttim vidan |](#)
[tatrāsīt suhr̥dām manoratha-tatir yuddhāyatir durhr̥dām](#)
[caivaṁ tad-vyasanam samāpya yadi ca prāgām kva vā yāmy aham ||103||](#) iti |

[227] tataḥ śrī-vrajeśvarānumatyā pratyāsannāḥ sarve’pi prārthayiṣyante | evaṁ ced iha ca tava dvārakā-vad eva bahala-gr̥ha-bṛmhaṇāya spr̥hayāmaḥ | anyathā-karaṇam tu yad asmākam adhanyatām vahatīti |

[228] tad etad ākarṇya bhūmim nirvarṇya tvaṁ tu tasminn asantuṣṭa iva cetasi cintayitāsi—gr̥ha-śabdaḥ khalv ebhir gr̥hiṇī-paryāyatayā paryavasāyitaḥ | tatra ca hanta mama svāntam kīdṛṣam vāmī vidhāsyantīti |

[229] atha punar vibhāvayitāsi—bhavatu, pūrṇa-jñāna-tūrṇa-vidhānā ca paurṇamāsy atra sarvaṁ śarma nirmāsyati, na tv anyathākarmatām dhāsyatīti | vaktavyaṁ tu vakṣyasi | tarhi rohiṇī-mātā rauhiṇeya-bhrātā ca dvārakāgārād ākaraṇīyau | tāv eva sarvam arvāg-bhāvyaṁ nivedayiṣyataḥ |

[230] atha punar dārūka-sārathim prati prathayiṣyasi—bho sārathe ! sarathaḥ prathamānayātyantīnatayā bhavān yadu-bhavanam āsādya sadyaḥ śrīmad-bhrātaram tan-mātaram ca prāpayeti | punar vicārya vakṣyasi—hanta ! tam uddhavam apy ānayeti |

[231] tatas tad-vandanārūke dārūke pavanam anuharamāṇena yānena muhūrta-mātrārdhatais taiḥ sārddham āgate tasmin vismita-manasaḥ śrīman-nandādayaḥ paramānandāśayatayā sahasā bhavad-āgamanavad eva sahasā mahasā todyamānātodya-vrajaṁ tan-nijālayam āneṣyanti |

[232] gateṣu ca dineṣu tri-catureṣu rāmādayas te vrajasthābhir ucitam eva tubhyaṁ rocayiṣyanti—

yeṣāṁ prema-guṇair yas tvaṁ baddhaḥ suṣṭhutayā hariḥ |
tasya tair viniruddhā ye kuryus te katham anyathā ||104||

[233] sarve ca militvā nirṇeṣyanti mānyāḥ kanyā-vicāram | kātyāyanyārādhikās tāḥ kanyā
dhanyādayaḥ sanyāyatām arhantīti |

[234] rāmoddhavau tu parama-niṣṇātau kṛṣṇavaj jñātvā tūṣṇim evāvasthāsyataḥ |

[235] tatas tad-artham ārambhe labdha-sambhede vraja-pati-jampatī pūrṇa-mano-gatī
pūrṇimābhyarṇam āsādy sadyas tasyāṁ varivasyā-pūrvakam sarvaṁ nivedayiṣyataḥ |

[236] sāpi vakṣyati—tad api bhadram eva, kintu varyāḥ parama-varyā rādhādayaḥ katham vā
na svīkāryāḥ ?

[237] tau tu sa-vailakṣyaṁ vakṣyataḥ—kāḥ khalu rādhikādy-abhidhāḥ ?

sā vakṣyati—dhanyānām vṛṣabhānv-ādinām kanyā eva |

punas tau vakṣyataḥ—sudhy-ādi-guro ! na budhyāmahe | niḥśodhyaṁ tu bodhyatām |

sā tu sa-hāsam vakṣyati—yathā kātyāyany-ārādhikānām kanyātvam evam anyāsām
rādhikādikānām api |

tau punar utphulla-nayanaṁ vakṣyataḥ—vispaṣṭam kathyatām | yadi viṣaya-maye'py asmāḍṛṣi
kṛpā-viṣayatācaryate |

sā vakṣyati—bhavantaḥ khalv idam nānubhavanta iva santi | yat punar adyāpi kanyā eva tā
dhanyāḥ | māyā-kalpita-cchāyā-prāyā evānyatra pariṇāyitāḥ | tac ca svapnavad eva | yasmān
maryādālaṅghana-paryāyatayā tā eva ca śayyātau paryavasāyante iti | kim tad idam kiñcana
bhavantāv anu sa-vedanaṁ nivedayāmi | tās tad ekānuraktā māḍṛṣa-sāntvanayā param
adyāvadhī dhairya-samprktāḥ | samprati tu tyakta-mātrātirikta-prāṇa-gātrā bhaviṣyanti |
tāsām tad idam na kevalam aham eva vidaty asmi, kintu sarvāpi vraja-janatā | tac ca pūrvam
api kiñcit kiñcid viśeṣtas tu kṛṣṇa-kṛta-vṛṣṇi-sthāna-prasthāna-gata-tad-anavasthāvasthāyām |
yata idam munayo'pi varṇayiṣyanti |

[238] tatra pūrvam yathā—[kuja-gatiṁ gamitā na vidāmaḥ](#); [kaśmalena kavaram vasaṁ vā](#)
[BhP 10.35.17] ity ādinā | [uttaram tu, nivārayāmaḥ samupetya mādhamam](#); [kim no 'kariṣyan](#)
[kula-vṛddha-bāndhavāḥ](#) [BhP 10.39.28] ity uktvā, [visṛjya lajjām ruruduḥ sma su-svaram](#);
[govinda dāmodara mādhaveti](#) [BhP 10.39.31] ity ādinā, [kṛṣṇa-dūte samāyāte uddhave tyakta-](#)
[laukikāḥ](#) [BhP 10.47.9] ity ādinā, [gata-hriyaḥ](#) [BhP 10.47.10] ity ādinā,

[mātarām pitarām bhrātṛn patīn putrān svasṛn api](#) |
[yad-arthe jahima dāsārha dustyajān sva-janān prabho](#) || [BhP 10.65.11] ity ādinā,

[yā dustyajām svajanam ārya-patham ca hitvā](#) ity ādinā ca |

[239] atra patīn putrān iti yad uktam, tat khalu gauṇīm eva vṛttim anukramya, na tu mukhyām iti bhavat-praśnānukrameṇa prakhyāsāmi | tatra yady anyathā manyadhve, tary evam ācakṣmahe—narakādānīta-guru-kumāratayā jita-dharmarāja-dhāmā rājad-aghajin-nāmā so'yam etad anurakta-jano'py adharmasya kalayāpi spraṣṭum draṣṭum ca na śakyata eva | kintu lajjā-mātram tasya tasya ca maryādā-paryāpakam iti vastutas tu na kevalam rāgata eva tās tādrśīm gati-mārgatāḥ kintv anādi-siddha-svabhāvatayā tad-vadhū-bhāvataś ceti mantra-draṣṭāro'pi niṣṭānkayanti | tad etad balarāmoddhavau ca suṣṭhu jānīta iti tāv api praṣṭavyau, anyathā tāsu tat-sandeśa-haratā tayor na deśa-rūpatām āsīdet |

[240] punas tau vakṣyataḥ—vatsaḥ kim idam anusandadhāti ?

sā vakṣyati—sa ca pūrvam kiñcid anusamhitavān āsīt | uttaram tu samyag vidann evāste | kintu samprati lajjayā nāvadhānam sajjayati |

tau vakṣyataḥ—tāsām tad-artha-prāṇa-jihāsām kim asau jānāti?

sā vakṣyati—uktam eva samyag vidann āsta iti |

[241] yataḥ pūrvam apy uddhave tathā samudbuddham kṛtavān, yathā ca tad-vacanam satya-vacasaś ca gāsyanti—

gacchoddhava vrajam saumya pitror nau prītim āvaha |
gopīnām mad-viyogādhiṁ mat-sandేశair vimocaya ||
tā man-manaskā mat-prāṇā mad-arthe tyakta-daihikāḥ |
mām eva dayitam preṣṭham ātmānam manasā gatāḥ |
ye tyakta-loka-dharmās ca mad-arthe tān bibharmy aham ||
mayi tāḥ preyasām preṣṭhe dūra-sthe gokula-striyaḥ |
smarantyo 'ṅga vimuhyanti virahautkaṅṭhya-vihvalāḥ ||
dhārayanty ati-kṛcchreṇa prāyaḥ prāṇān kathañcana |
pratyaḡamana-sandేశair ballavyo me mad-ātmikāḥ || [BhP 10.46.3-6]

[242] atra mat-sandేశaiḥ iti mayy āveśya manaḥ kṛṣṇe vimuktāśeṣa-vṛtti yat anusmarantyo mām nityam acirān mām upaiṣyatha [BhP 10.47.36] iti paryavasānair ity arthaḥ | mām eva dayitam iti, me vallavyaḥ ity atra tu viśeṣo'py asti, tasmāt tad eka-vrata-jīvana-vratānām tad-bhāryāṇām nānyā gatir nyāyyā |

[243] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ?

[244] ṛṣir uvāca—tatas tau bhāvayiṣyataḥ | satyam asmākam prakāṣatare'pi loka-dharma-ghaṭanānarha-pratikāre'pi tāsām vighaṭana-duḥkhe yad adyāpi snuṣākarāṇa-sprhā nāpayāti, pratyuta sātatyata eva tāsu snuṣābhānam vibhāti | dharmānyathā-bhāve lakṣyate | yad avāśyam ātyāyam vidita-rahasyatām āyātīti | tad api prāpta-kālatām kalayati sma |

[245] atha tau spaṣṭam vakṣyataḥ—rahasyam idam lokāḥ katham mānsyante |

sā vakṣyati—māyāyāḥ svabhāva-vyāpītir iyam avyabhicāritayā lakṣyate, yad avāśyam āyatyām vidita-rahasyatām āyātīti | tad api prāpta-kālatām kalayati sma |

[246] yataḥ sarveṣām api sat-saṅkalpānām upari prabhavator bhavator nigūḍhā yā tad-artham utkaṅṭhā, sā hy adhunā parām koṭim ārūḍhā jhaṭīti rūḍha-kāryā bhaved eva | tau vakṣyataḥ—svīyām ananya-sambandhitām tāḥ katham vidanti |

[247] sā vakṣyati—pūrvam **sa vo hi svāmī bhavati** iti durvāsaso vacanenāpi samyañ nāviduḥ kintu paścād viduḥ |

[248] tau vakṣyataḥ—katham iva?

[249] sā vakṣyati— uddhavana śrī-kṛṣṇābhiprāyam anuvyaktīkaraṇāt | ataevoktam—**api bata madhu-puryām ārya-putro ‘dhunāste** [BhP 10.47.21] iti |

[250] tau vakṣyataḥ—tāsām śvaśuraṃ-manyādīnām ye’nugatās te prāyeṇānutāpaṃ prāpsyanti |

[251] atha sā tu puruṣam iva vakṣyati—tat kim āsām parama-sādhvīnām mādhvīkavan madhura-snigdhatāvalitānām duṣkara-taraṇa-duḥkha-bhāskara-puṣkalatāpa-śuṣkatā soḍhavyā | tathā sarva-dhurīṇatā-praviṇasya nija-kula-dhurandharasya govardhana-dharasya durdhara-lajjā-bhāra-sajjanam anumodanīyam | vastutas tu teṣām api na sukha-bhaṅga-prasaṅgaḥ **yad-dhāmārtha-suhṛt-priyātma-tanaya-prāṇāśayās tvat-kṛte** [BhP 10.14.35] iti śrī-śuka-vacanād api | tathā ca na vacana-marmābhir ācaraṇīyam, yathā sarva-sukha-sacanam eva syāt |

[252] tad etan nirūpya sā punaḥ sahāsam vakṣyati—sāmpratam pratatam kutukāntaram bhavadvyām kila nāvakalitam | yat khalu yuṣman-nandana ānanda-dyūte tāsām patimmanyāmst tat-pitrādi-paryantaṃ sarvaṃ jitavān | lajjām eva sajjan na tad-grham ānītavān iti |

[253] tad idam guptam api kṛtam ādi-varāha-nāmā bhagavān api sva-purāṇe sāksītayā lakṣyatīti sarvathātra nānyathā mantavyam | yathā—

**dyūta-kṛīḍā bhagavatā kṛtā gopa-janaiḥ saha |
paṇāvahāra-rūpeṇa jītā gopyo dhanāni ca |
gopair ānīya tatraiva kṛṣṇāya viniveditāḥ ||** iti |

[254] tau vakṣyataḥ—tat-pitrādīnām tan-mitrādīnām vā ko vyavasāyaḥ ?

[255] sā vakṣyati—te’pi mayopadiṣṭam tattvīkṛtya pṛṣṭa-kṛtyās tad idam uddiṣṭavantaḥ—
aho para-sparśa-subhīru yad vapur
yat kṛṣṇasāra-praṇayaika-śarma ca |
tāsām mṛgīnām iva tat-param prati
praditsavo vyādha-manāmsi bibhrati ||105||

[256] tau vakṣyataḥ— rādhikādy-ārādhikānām kā vārtā ?

[257] sā vakṣyati—mat-prṣṭābhis tābhir apy evam ādiṣṭam—

yathā sītā-devyā daśa-mukha-kṛtārtir vipad abhūd
yathā vā rukmiṇyā vivahana-vidhiś cedipa-kṛte |
tathā rādhādīnām para-gr̥ha-gatir yā bata vipat
katham tasyā nityā sthitir abhimatā hanta suhr̥dām ||106||⁹

[258] tau vakṣyataḥ—atha rādhikādīnām ārtānām kā vārtā ?

[259] sā vakṣyati—

deyam adhīnām kārtsnyenābhivyāptyā ca tatra kṛṣṇe svam |
tad-rūpaṁ racayitvā sātipratyaya-padāni tā dadhire ||107||

[260] tau vakṣyataḥ—tāḥ kim sāksād anuyuktāḥ ?

[261] sā vakṣyati—atha kim ? yatas tāsām marma-prakaṭana-karmaṭhatayā mayā prṣṭam—
bho vipaścitaḥ kāścid evaṁ vadanti | tāḥ khalu kṛṣṇe prema-mātrākharva-sarvasvāḥ | premā
ca balavad virodhi-sad-bhāva-milad-bhaya-prayāsa-pracchādana-paricchadatayā yathā
vardhate, na tathānyathā |

[262] tarhi katham tāsām apy anyāsām iva patitayā tat-sampatti-kāmanā-nikāmam
antaranuvartata iti ?

[263] tad etad ākarṇya pāṭala-paṭala-savarṇa-varṇinyas tā vara-varṇinyas tad idam
avarṇayanta |

[264] hanta ! tāsām eva savirodhas tad-avarodhaḥ sambhavatā-dṛṭīyamānā dvitīya-pati-
bhāvanā ca, na punar anyasyāḥ kasyāścid api | yā khalu tad-avarodha-virodha-vāñchā | sā vā
katham prema-prathana-mayī syād iti na budhyāmahe |

[265] asmākam [yadyapy asau pārśva-gato raho-gatas tathāpi tasyāṅghri-yugaṁ navam navam](#)
[BhP 1.11.34] ity eva bodha-viṣayo bhavati | kintu—

budhitāḥ paitṛka-janatā
buddhāḥ śvaśurābhīmānino lokāḥ |
mānitāḥ sarve'py asmābhir
na mato dharmas tu kenāpi ||108||

[266] yad asmākam bālyād eva tasmin nija-rmaṇatā-bhāvanām dūrīkartum āgraham
urīkurvanti, tasmād asmān mā sneha-peṣam piṇḍhi, kintu svābhīṣṭam eva viśaṇḍhi |

⁹ This verse is repeated in Uttara-campū, 31.43.

[267] atha tau vakṣyataḥ—bhavatyā kim udbhāvitam ?

[268] sā vakṣyati—tato mayā hasitvā śavasitvā ca tābhyaḥ pratyāśā-mātram pratyāsāditam asti | yadi bhavator icchā samṛcchate, tās tu daivatas tāvan-nija-prāṇa-valalbhasya valalbhatvneālābhāl labdha-mahā-duḥkhās tatra ca svasyānya-hasta-patitatayā jugupsitam-manyatā śuṣkās tatra ca priyāpriya-viprakarṣa-sannikarṣataḥ prāpta-mano-dharṣās tatra ca nirantaram śaṅkamānaiḥ patiṁ-manyādibhir maṅkṣu maṅkṣu-kṛta-nivāraṇa-bhartsanādi-nikarṣās tatas tata eva ca **duḥsaha-preṣṭha-viraha-tīvra-tāpa** [BhP 10.29.10] ity ādy-uktatādr̥g-avasthābhyo'pi mahānurāgataḥ pīdanād bahula-dahanākāra-kārāgāra-vasatiṁ-manyatayā nigīrṇa-sarva-kṣaṇam kṣaṇam api kalpaṁ manvānāḥ samprati tadīya-mahā-viraha-vaha-samayam atītya cātmanam tad-upekṣyatām apy utprekṣya lajjā-mātra-paryavasānam āsajya ca dhik-kṛtam-manyā daśamīm api daśām tanvānāḥ | kim bahunā, bahir-antaḥ-sukumāratāyām api kaumārata eva vyādhānubiddha-snigdha-kānana-pratyāsatty-aparityāgi-mṛgīvat prakharadarāpāra-para-pāraśya-labdha-vicitra-durgati-samplutatayā paśyatām śṛṅvatām api hṛdayam dhunvānā raso'yam iti manyamānena niṣkaruṇa-kautukena kenacid evopekṣitum śakyante, na punar anyena |

[269] tau sāsrām vakṣyataḥ—samprati tāḥ kām gatim matim cāsādayanti ?

[270] sā vakṣyati—

kurvanti maunam krandaṁ vā śūnyam paśyati vartma vā |
kṛṣṇam vāñchanti mṛtyum vā tāsām evamvidhā gatiḥ ||109||

[271] punas tau sāsrām vakṣyataḥ—samprati tāḥ prati vatsasya kā vidhitsā ?

[272] sā vakṣyati—tad etat paścād api niścīyatām | yat khalu preyasām premākṣemaṁ tad-bhāvanāmaya-premānurūpam eva sva-sthemānam labhate | na tu svāgraha-grahilatām iti |

[273] tau vakṣyataḥ—manyāmahe tathāpy asmattaḥ saṅkocam rocayisyati |

[274] sā vakṣyati—bhavatām hṛdi sadā vidyotamānaḥ so'yam tad api vetti, tasmān nitāntam nānyathā kariṣyati | kim bahunā, bhavad-āśravam anu sarveṣām eva samśravaḥ pratibhāti | kim uta tasya ?

[275] tau vakṣyataḥ—tarhi garga-niṣedha-vedhasya kā cikitsā ?

[276] sā sa-hāsam vakṣyati—sa khalu līlā-naiyatyam eva tatradya-doṣatayādhyastavān | svayajamāna-hita-samihita-sahitatayā, na tu parama-śubha-niveśa-veśa-rūpāṇām āsām kleśa-leśa-praveśadā sadeśatā sambhavati |

[277] tau vakṣyataḥ—sampraty asmābhiḥ kim iva sopānam upeyam ?

[278] sā vakṣyati—sopānam mayā copeyam, bhavadbhis tu sarva eva vraja-janā bhojanāya prañayena nimantrya nimantryantām | tarhy antaḥ-paṭi-kṣepān naṭinām ākāra iva tat prakatībhaviṣyati |

[279] tau vakṣyataḥ—yathājñāpayanti vijñānācārya-varyāḥ |

[280] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[281] ṛṣir uvāca— tataḥ sā pratyakṣata eva tāv abhi bahulam abhivadantī gṛhāya prahāpayiṣyati |

[282] atha kathakasya manaḥ-kathā—tataś ca pūrṇimā manasi viviveca—śrī-kṛṣṇa-lilāyām anādi-siddham śrīmad-bhāgavatam eva mukhyaṁ pramaṇam |

[283] tatra yā khalu rāsa-yoge [yoga-māyām upāśritaḥ](#) [BhP 10.29.1] ity anena nitya-vyakti-svarūpa-śakti-vṛtti-viśeṣakā yā yogamāyā tan-nirvāhakatayā bādarāyaṇinā samudīritā, sā punar aham eva | tatra tena rāsam prakāśam pariḥṣit-pariṣadi varṇayitvā tatra prāptam avarṇa-tritayam nirasya rasyatayā samāhitam | tathā samprati vraje'pi tat-prasaktam iti jñātvā mayāpi samādheyam | tatra [tejīyasām na doṣāya](#) [BhP 10.33.29] itivad atrāpi yadyapi [narakād ānītā](#) ity ādinā tal-lepa-sambhāvanāpayāpitaiva |

[284] atha para-dāra-vāra-samāhāra-kāraṇān ācāraś ca yathā [gopīnām tat-patīnām ca](#) [BhP 10.33.25] ity anena yaṁ parihāram āpitās tathātrāpi tāś ca na kevalam rāgata eva tādr̥ṣīm gatim āgatāḥ ity ādinā tāsu tadīya-nityāṅganā-bhāva-vyaṅgataḥ sa ca sāṅgī-kṛtaḥ |

[285] tathāpi [nāsūyan khalu kṛṣṇāya](#) [BhP 10.33.37] itivad asūyābhāsavattayā sambhāvitās tat-patīm-manyāḥ samādhātavyāḥ | tac ca tad-rahasyam pūrvaṁ guptam āsīd iti māyā-dvārā yathā-guptam samāhitam | sāmpratam tu vyaktam abhūd iti tathā tad-dvārā vyaktam eva samādheyam | yena ca sarveṣāṁ api sarva-samādhānam ādheyam bhavitā, anyathā tat-tat-karaṇam vṛthā-param syāt iti |

[286] atha spaṣṭam ācaṣṭa--[287] ṛṣir uvāca—dināntare tu sarva-nimantraṅyām yathā-vṛttānte vartite sarvāḥ sādharma-mahodayāḥ śrī-rādhādayāś ca tatrāgamiṣyanti | kintu pūrva eva jana-sāṅgīta-vrajeśa-nirmitānaṅgīkārātām ātmano duḥkha-bhaṅgī-sāṅgītām maṁsyanta eva | tava ca rūkṣatā-vīkṣaṇena tāḥ sūkṣmāṅgatām gamiṣyanti | tatra sāmpratam anyāsām svasamāna-kanyānām āṅgīkāreṇa hṛt-kamale'pi bhaṅgītām āpatsyante |

[288] tathā ca bhāvī ślokaḥ—

dāva-trastā mṛga-duhitaraś candrahīnās cakoryaḥ
srastā vṛkṣān nava-kalatikā nīra-riktāḥ śapharyaḥ |
ūrja-prāntād bahir apagatā hanta navyābja-nālyo
yadvad dr̥ṣṭā hari-virahitā rādhikādyāś ca tadvat ||110||

[289] tad evaṁ tāsāṁ kṛcchrāyamāṇānām amitābhyamita-tādṛśvarī śrī-vrajeśvarī tu bāṣpa-pūrṇa-nayanā paurṇamāsīm nirvarṇayisyati | sā tu vadiṣyati—sarve sarvato'py anvicchantu | yathādyatana-nimantranataḥ kaścīd api na paścimatām añcati |

[290] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[291] ṛṣir uvāca—tatas tad-ākaraṇa-mātrataḥ sarve sarvato nirvarṇanāya saṅgatyā satvaram eva cāgatyā yathāvat kathayisyanti | teṣu kāścīn mahilās tu kiñcid apy aprastutya śrī-rādhikādikāḥ pratyapūrvatāpūrvam drakṣyanti | tataḥ paurṇamāsī vakṣyati—kim iva paśyatha ? kim iva ca kiñcin na kathayatha ?

[292] tā vakṣyanti—kim iva vakṣyāmaḥ, yataḥ sarvair āhatam manyeta |

[293] paurṇamāsī vakṣyati—tathyaṁ cet kathyatām, mayi kṛṣṇa-mātari ca |

tās tu nīcair vakṣyanti—tatrāpy etāsāṁ rādhikādikānām dhṛta-tulyatā-pūrtiir apaśyāmaḥ |

paurṇamāsī spaṣṭam vakṣyati—anyāś ca punar acchaṁ gacchantu |

[294] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[295] ṛṣir uvāca—tato bahala-kutūhala-vahā bahulā mahilās tatra tatra gatvā jñāta-tādṛśa-tattvāḥ punaḥ paurṇamāsy-ante labdha-sattvās tadvad evāvartayisyanti | vārtā caiṣā vraja-rāja-sabhā-paryantam paryavasiṣyati | vraja-rājaś ca paurṇamāsīm anu tūrṇam āsādyā prasādyā ca vakṣyati—bhagavati parama-vismāpanam idam asmān bodhaya |

[296] paurṇamāsī vakṣyati—bhavat-kanyā-bhāvābhimāninyām āryāyām idam āścaryam paryavasyati | bhavāṁs tu sarva-vrajastham strī-puṁsa-vrajam eka-sabhānugatam karotu |

[297] śrī-kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[298] ṛṣir uvāca—tad etad avadhārya jñāta-kārya-gatinā vraja-bhūpatinā tad-abhihite tathā-vihite tava hitavatī paurṇamāsī mahitāyām tasyām eva sabhāyām āhita-brahmāsanam āsinā kim api praṇihitavatī bhavitā | tad-avyavahitam eva ca simha-prṣṭhāhitam ahita-vigrahā mahāyudhāṣṭaka-veṣṭitā devī-gaṇa-sevitā devī nabhasaḥ sarabhasam avatariṣyati | avatīrṇa-mātrā ca paurṇamāsyā vrajeśvarayoḥ kṛṣṇa-kṛṣṇāgrajayor anyeṣām api bhūmi-sprśām abhūmi-sprg-māninī yathā-nyāyam abhivādanādikam ākāśata eva prakāśayisyati |

[299] tataḥ sāścaryam paryavolokamāneṣu teṣu devī vakṣyati—katham veva sandehaḥ kriyate ? pūrvata eva tāvad ubhaya-vidhā etā nāpūrvatayā mantavyāḥ | pūrvāsām sajātīyā dvitīyā hi yogamāyājñayā garga-vighnam nighnatyā māyayā mayā nirmīṭāḥ | saṁjñāyās chāyā-vat ratyās tan-māyā-kalpitāvac ca |

[300] tās cemā gr̥ha-gr̥hāt saṁgr̥hṇāmi iti tathāhnāya sāpahnavaṁ kula-vadhū-madhye vidhāya punar vakṣyati—lakṣyatām kula-pālikābhīr ubhaya-vilakṣaṇatā | yat parama-lakṣmī-

lakṣmāṇi prāg-āgatānām eva lakṣyante nārvāg-āgatānām | tathā maṇi-tattva-dṛśām iva tādrśām
dṛṣṭibhir eva netrānandaka-saundarya-viśeṣa-vṛṣṭis tābhya eva labhyā, na tv anyāsām, na ca
punar ābhyaś cākcikya-cikvaṇa-kāca-tulyābhyaḥ |

[301] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[302] ṛṣir uvāca—atha sarvābhis tathā tad āścaryam sāksātkāryamāṇam avadhārya tad-
āryānām samajyāyām nivedayiṣyate—hanta yathāvad eva devī vadatīti | tataḥ śrī-vraja-rāja-
vacanam—tarhy adhunā kim vidheyam ?

[303] devī vakṣyati—bhojane nirvṛtte man-nirvartitāḥ sva-sva-pati-gr̥ham anuvartantām |
parās tu kṛṣṇa-mātra-pati-sammati-parāyaṇāḥ sva-sva-pitr-gr̥ham | mayā tu yamunā-taṭeṣṭa-
praśastālaye sthāsyate, yathā yadā mātr-carāṇair ājñāpyate, tathā tadā vyavahartavyam |

[304] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[305] ṛṣir uvāca—tad evam āpracchana-pūrvakam āprcchya pracchannāyām devyām sarveṣu
ballava-valayeṣu pracchanneṣu varṇānām vara-varṇinībhir varṇyamānam tad ākarṇya
bhavata-pativratās tu tat-kṣaṇād eva jūrit-parityakta-mūrtikā vyakta-nija-kānti-sphūrtikāś ca
bhaviṣyanti | tathā hi—

rāhu-grāsād iva śaśi-kalā vāridād ṛkṣa-mālā
varsādharsāt pulina-rucayaḥ sparśanād dīpa-lakṣmyāḥ |
niṣkramyāmūḥ para-paribhavāt tat-kṣaṇam vindamānāḥ
kāntim svīyām nayana-kadanam mocayeyur janānām ||111||

tatra ca—

tārāsu candra-valayasya kalāḥ kalāsu
tasyāticāru dadhate sphuraṇam yathā śrīḥ |
gopāṅganāhvaya-ramāsu viśākhikādi-
sakhyaḥ sakhīṣu ca tathā vṛṣabhānu-putrīḥ ||112||

[306] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[307] ṛṣir uvāca—tato devyādeśa-veśa-vaśā yathāyatham te vihītavanta eva | tathāpi vidhim
vinā na saṅgrāhyās tā itii śrī-vraja-rājādibhir vihite ca tasmin vivāha-vicāre bhavāms tv
agrajasya vivāhārtham āgrhya tam tad-artha-rakṣita-kaumārā dvārakāta āgatya kadācit tena
prasādī-kṛta-sva-vihārāḥ | kāscin nitya-kiśorikā vidhinā ca vivāhya nairapekṣyam ivāvagāhya
vigata-pūrvāśāṅkaḥ parama-lalita-mādhava-samayam ālambyālaṅkṛta-pūrṇa-manorathāṅkaḥ
śrī-vraja-rāja-gr̥hiṇī-muhur āgraha-gr̥hītatayā śanair eva sva-vivāham aṅgikāra-saṅginam
karīṣyati |

[308] tatra bahu-mahasā śrī-rāma-vivahane jāte tam jātam samāsataḥ samāsām samam eva
tvat-kṛta-vivāham eva varṇayiṣyanti—

go-dhuṅnyarbuda-geha-geha-balavad-vādyānavadya-dhvani-
prollāsita-vraja-maṇḍale diviṣadām vāditra-citre mahe |
ādāna-pratidāna-dāna-vacanodāraiḥ sadārair narair
nirvyūḍhā murajid-vivāha-paṭali jñātā na tat-tad-bhidā ||113||

[309] tad evam aṅgikāreṇa ca—[ye yathā mām prapadyante tāms tathaiva bhajāmy aham](#) [Gītā 4.11] iti bhavataḥ samādhiḥ samādhiyeta |

[310] atra ye yathā iti ye yad-icchayety evam eva vivikṣitam | yataś ca sādharma-janam anvanurāga-laṅghita-loka-dharma-maryādā-saṅghānām aṅganāntarāṅgām apy antar-vṛttis tat-tad-gr̥hiṇī-pada-spr̥hiṇī dṛśyate | kim uta bhavantam anu santata-priyāṅgām māyā-mayātyayād eva labdhānyathā-bhāva-prāyāṅgām ? [BhP 10.21.9] iti tad-vākya-vyakta-tādṛśābhiprāyāṅgām svatas tādṛśābhiprāyatve saty api bhramara-gītāyām [api bata madhu-puryām ārya-putro 'dhunāste](#) [BhP 10.47.21] ity ādau, [bhujam aguru-sugandham mūrdhnyadhāsyat kadā nu](#) ity anena tadīyam prakāṣam tathā svīkāram prārthayamānānām bhavad-gr̥hiṇī-bhāva-spr̥hā-br̥mhaṅgam iti sthite tathaiva tad yojayitum śakyata iti | sarveṣām asmākaṁ dhairya-paryāpaṅgam evam eva bhavatācarīsyate | yataḥ—

gatānām utpattiyā tvayi ratim api tvad-vivahanān
nirastānām tvat-prāpty-abhilaṣita-saṁnyasta-jagatām |
amūṣām utkaṅṭhā yadi hata-phalā tarhi valatām
katham vā viśvāsas tvayi muraharāsmākam abhitaḥ ||114||

[311] tad etad avadhāya madhukaṅṭhenāmukta-kaṅṭham anusandhiyate sma—aho ! tad etat-paryantam phalam āgatāyā bhagaval-līlatāyā mādhurya-prasavitā | tathā hi—

prāg-dūra-priyatā tato guru-jana-dhvasta-prayatnātmatā
tat paścāc chruti-loka-laṅghī-rabhasād guptā priyāṅgikṛtiḥ |
tasmād dūra-mahā-viyoga-ciratā tat-prāntam udvāhataḥ
prāptam cen mithunam mitho hari-ramā-rūpaṁ sukham kim param ||115|| iti |

[312] atha prakṛta-tat-kartṛka-kathā |

[313] kṛṣṇa uvāca—tatas tataḥ ?

[314] ṛṣir uvāca—tataś ca sarveṣām gataye duhituḥ pataye tubhyaṁ kautukāvahāni bahūni yautukāni parama-dhanyām nija-nija-kanyām ca prasthāpyate | gopāḥ sopādhyāyāḥ sadā tadā dhyāyam dhyāyam divas-pṛthivyāv api svānanda-samudra-mudrite kariṣyanti |

[315] kṛṣṇa uvāca— tatas tataḥ ?

[316] ṛṣir uvāca—tatra ca kavi-lokānām ślokāv etāv udeṣyataḥ—

yarhy āyātā vraja-nṛpa-gr̥ham rādhikādyās tadāsām
sva-joyotsnābhis tad alam abhavad dhema-dhāma-prakāram |

golokākhyam padam udayitā yat tu tasya prakāśas
tāsām śrīṅām anugata iti dyotanam yatra jātam ||116||

asaṅkhya-gaṇana-snuṣā-gaṇa-nivāsam ākasmikam
katham vraja-patī tadā viadadhatus tathā tac chṛṇu |
gṛhī iva taruṇa-vrajā yad iha bhānti yāvat-sprham
vanāny upavana-prabhāny ati-sahasra-saṁsthāny api ||117||

[317] tad etad avadhāya madhukaṅṭhenāmukta-kaṅṭham punar anusandhīyate sma—

[318] bādhamvivāhādibhir asaṅkoce virocamaṇa eva gopa-jātibhir nārībhiḥ saha gopajāti-
yogya-veśa-dhāriṇas tasya lilā-nairantaryam api tadocitatayā paryālocitam pādmottara-khaṇḍe
dantavakra-vadhānantara-tad-vrajāgamane yathā—

kālinyāḥ puline ramye puṇya-vṛkṣa-samāvṛte |
gopa-nārībhir anīsam kṛīḍayāmāsa keśavaḥ ||
ramya-keli-sukhenaiva gopa-veśa-dharo hariḥ |
baddha-prema-rasenātra māsa-dvayam uvāsa ha || [PadmaP 6.252.19-27]

kim ca—

yaḥ kaumāra-haraḥ sa eva hi varas tā eva caitra-kṣapāḥ
ity ādy apy adhiyan kayācid uditam gopālikā-gīr iti |
bhāvonnāmadaja-gāna-nṛtya-vivaśaḥ śrī-guṇḍicā-parvasu
śrī-caitanya-tanur matam sa bhagavān aṅgikariṣaty adaḥ ||118||

[319] tad idṛg eva bhāvini **vidagdha-mādhava-lalita-mādhava**hvaye pūrvottara-nāṭaka-dvaye
sarva-racanāyāḥ parama-phalatayā sarvānte prakārāntareṇāvakalpate—

tavātra parimṛgyatā kim api lakṣma sāksād iyam
mayā tvam upasādītā nikhila-loka-lakṣmīr asi |
yathā jagati cañcatā caṇaka-muṣṭi-sampattaye
janena patitā puraḥ kanaka-vṛṣṭir āsādyate || [LalM 10.10]

iti śrī-kṛṣṇa-vākyādina,

sakhyas tā militā nisarga-madhura-premābhirāmīkṛtā
yāmī me samagaṁs tu saṁstavavatī śvaśrūs ca goṣṭheśvarī |
vṛndāraṇya-nikuṅja-dhāmni bhavatā saṅgo'yam raṅgavān
saṁvṛttaḥ kim ataḥ param priyataram kartavyam atrāsmi me || [LalM 10.36]

iti pūrṇa-manorathānka-pūraka-śrī-rādhā-vākyā-paryantena granthena |

[320] tad idam eva śrīmad-bhagavad-**bhakti-rasāmṛta-sindhu**-nidhi-rūpa-śrīmad-**ujjvala-nīlamanāv** api sarva-rasa-paripāṭi-pūrti-sāra-mūrti-samṛddhimad-ākhyā-sambhogatayā darśitam |

[321] teṣām upāsanā-vāsanā cedṛśy eva tadiya-ślokenāvalokyate—

gopeṣau pitarau tavācala-dhara śrī-rādhikā preyaśī
śrīdāmā subalādayaś ca suhrdo nīlāmbaraḥ pūrvajaḥ |
veṇur vādyam alaṅkṛtiḥ śikhidalaṁ nandīśvaro mandiram
vṛndāṭavy api niṣkuṭaḥ param ato jānāmi nānyat prabho || iti |

[322] atha punaḥ śrī-kṛṣṇa-nārada-saṁvādam madhukaṅṭhaḥ kaṅṭhataḥ prakatayāmāsa—

[323] ṛṣir uvāca—tad evaṁ māsa-dvitaye sarveṣām eva paramānandena labdha-vyatyaye datta-vrajoddhavaḥ kadācid bhavān rāmoddhavābhyām samaṁ saṁmantrya śrī-vrajamahendrādīn parama-gauravād āmantrya nivedayiṣyati—adhunā yady ājñā rājñām ājñāyeta | tadā syandano'yaṁ sadāruko dvārakām vindeta |

[324] atha parama-hṛdayāluta-maya-dayālur asau śrī-vraja-rājas tu vakṣyati—yathā tatra śrīmad-bhrātṛ-prabhṛtīnām bhṛti-bhuk-paryantānām duḥkhaṁ na syāt tathā ca prathanīyam |

[325] bhavān vakṣyati—sarvathā sarveṣām ādṛtyās tatra-bhavatām bhṛtyās tatra pradyumnādayaḥ pradyotanta eva | tathāpi bhavatām apūrtiś cet tadā bhavad-ārādhana-śatayāsman-mūrti-vyūham api tatra nārāyaṇaḥ pārayiṣyati |

[326] punar vraja-rājo vakṣyati—rohiṇī-rāmavad ayam uddhavaś cāsmad-eka-sampad-uddhavas tasmād ayam api tathācaraṇīyaḥ |

[327] bhavān vakṣyati—yatra bhavad-icchā, tad vā kim na setsyati ? kintv ājñāntaram jñāpaya |

[328] vrajarājo vakṣyati—jaivātrka ! bhavatām akrūrādi-racitenāticiram bhavatā virahaṇa cirāya tarv-antimaḥ sarva eva jīvaḥ suṣṭhu durjīvanam avāpi | tato na kim api pratyeti | tatas tvad-viraha-parihārāya nānya-jana-locana-gocaraḥ syām iti prārthayate | tato niḥśalākam ālaya-viśeṣaṁ saṁśleṣaya |

[329] bhavān vakṣyati—hanta ! vṛndāvana eva tādrśaṁ prakāśa-vṛndaṁ vartate | yat khalu brahma-hrade nimajjya punas tasmād unmajjya ca bhavadbhiḥ pūrvam apy apūrvam dṛṣṭam asti | śatāṅgasyāśya kāmaṅgāmitayā tat-praveśitāpi prataveśiyate | tato yathājñāpyate prājñānām rājñā |

[330] vraja-rājo vakṣyati—vatsa! tad eva pracchannaṁ vanaṁ gacchāmaḥ |

[331] tataḥ sa-pratiśrava-śravaṇam bhavān vakṣyati—yathā mahecchānām icchā tathaiva setsyati | punas ca tiryag avekṣya pārśva-lakṣyaṁ dārukam ādeksyasi—sārathe ! tathā ratham

prathaya, yathā sarva eva vrajas tatrāntar-bhavaṁs tad-dhāma praviśamś ca dhāma-grāmataḥ
sva-rvāsinām api dṛg-ārāmatām nāsīdati |

[332] atha tena sūtena tu tathākṛta-prathe rathe sarva eva vraja-prāṇi-vrajaḥ svairam
nivśamānas taṁ deśam praviveśa |

[333] tad evam sati—

utsarpaj-jyotir-ālī-vibhava-vaśatayā taṁ ratham tūrdhva-bhājam
carmākṣā menire tarhy uparigatatayā tat-padopāsakāś ca |
kṛṣṭvā brahma-hradāt prāg api murajayinā lambhitā gomino yā
tām vṛndāraṇya-madhye gatim iha sugatās tadvidas cārv apaśyan ||119||

tatra parjanya-varyāś ca ye gatāḥ prāg-adṛśyatām |
drakṣyante te'pi tatraiva tad āścaryam bhaviṣyati ||120||

tataś ca—

vṛndāraṇye sa-kalpa-druma-vividha-latā-mañju-kuñjādi-dhanye
ghoṣe cintāmaṇīndra-prathita-nilayatā-citta-vṛtti-pramoṣe |
rāmādyaiḥ kāma-dhug-gavy-anugati-kutukī lakṣa-lakṣmī-prakāra-
śrī-gopī-prāṇa-sāraḥ sa jayati nitarām gopa-goptuḥ kumāraḥ ||121||

[334] atha snigdhaṅṭha uvāca—tatas tataḥ ?

[335] madhukaṅṭha uvāca—tad evam anyam ca vṛttāntam varṇitavān | śrīmān vraja-sukha-
varṣi devarṣiś ca parasparam harṣitām prapannaḥ sa-bāṣpa-romaharṣādhībhiḥ sampannaḥ
snigdha-saṁvāda-vicchedataḥ parikhidya śanair eva ca vicchidya sva-sva-varmānuvartate sma
| śrīmad-vrajendra-nandanas tu tat-kathā-paryantānandena paryāptaḥ sarvam tad-duḥkha-
jātam ācchannatām āpannam eva cakāra | tatra bhagavantaḥ śrī-devarṣi-caraṇā yad-yad-
bhāvitayā samudbhāvitavantas tat sarvam abhūd eva |

[336] tad-anantaram api yathā vrajasya rājñānujñāpitam | tathā vāsudeva-prasādād vasudeva-
praviṇānām tad-vartma-vikṣādīnānām dāruka-kathita-tat-tad-vṛttābhoga-bhoga-pīnānām
svalpa-kālatām āpakam āyādhīnānām tad-āgamanāśayā bahir evāsinānām tad-iṣṭa-siddhir
indhāmbabhūveti |

[337] tad evam ākarṇya sarve'pi sabhāsadaḥ procuḥ— tatas tataḥ ?

[338] madhukaṅṭha uvāca—tataś ca sarva-sukhārāmābhyām śrī-rohiṇīm ābhyām gopocita-
veśādy-abhiniveśa-labdha-sakhi-gaṇa-praveśoddhavenoddhavana ca sārddham asminn eva
goloka-nāmake parama-duravaloke loke parama-vibhavavatām bhavatām madhye vibhavann
eva so'yam virājate |

[339] punaḥ sarve'py ūcuḥ— tatas tataḥ ?

[340] madhukaṅṭha uvāca—tataś ca sarvataḥ prasaraḍ-amaṇḁa-bhavad-āṇaṇḁa-kallola-lolaṇ-
maṇastayā vayam apy āgamyā bhavad-bhavadīya-kṛpā-mātra-gamyāṇ rāmyāṇ vāsa-varyāṇ
ajarya-saṅgamā āsāḁayāma |

[341] śrī-vrajarāja uvāca—kathāṇ kathāṇ itī kathyatām |

[342] madhukaṅṭha uvāca—pūrvāṇ tāvad āsmadīyāṇāṇ duṣprārabḁha-vaśāḁ adya śvaś
cicalīṣa-yātrāsu yātrāyāṇ vilāmbāṇ āsīt | tatra ca satī śrīmad-vraja-prāṇasyā yaduṣu
saṅkramaṇāṇ avakarṇyā prāṇa-vīyojanāṇ ivāsīt | cirāya tu vraje tat-pratī-saṅkramaṇāṇ
cākarṇyā sadyāś calitūṇ udyāme kṛta-prakrame tad-anugata-vraja-jāṇasyā tasyā martyā-loka-
pathāḁ antardhāṇāṇ avadhāryā vāridhī-praveśāṇ udyacchatām dayā-varṣī-devarṣī-
caraṇācarita-nideśāṇ upāṇīṣat-kṛtyā jīvikākṛtyā ca śrī-vṛṇḁāvanāgamaṇāṇ jātaṇ | jāte
cāgamaṇe tat-tat-padaṇ kṛṣṇa-rūpyā-kṛīḁāspadatayā nirūpyā mūrcchāṇantaraṇ jāgaram
ṛchatām āsmākāṇ akasmāḁ atrāṇupraveśāḁ kathāṇ jāta itī na yathātathyāṇ prathayitūṇ
śakyate sma |

[343] sarve sāścaryāṇ ūcuḁ— tatas tataḁ ?

[344] madhukaṅṭha uvāca—tato bhagavac-caraṇa-rājīva-lokaṇataḁ punar-jīvana-
lābhopakramaṇa kraṇeṇa ca bhavad-upasevanāya śrī-gopāla-pūrvā-cāmpūṇ sampūrṇayāṇtaṇ
tad idaṇ sudināḁāṇ āsīḁāṇmetī kimvāṇyat kathāṇīyāṇ ?

[345] tad etad uktvā samāpanāṇ idaṇ padyaṇ nigadyā paṇāyati sma—

so'yaṇ gopendra putras tava mahita-mahīyaḁsu śaśvan-mahīyyas
tvan-nāṇā-bandhutāṇāṇ āpī vivīḁhatayā bandhutā-baddha-buddhīḁ |
yasmāl labdhā bhavāṇtaḁ śīva-kāṇala-bhavādyāntara-dhyeya-vargāḁ
dūraṇ dhāma prabhāvaṇ vibhavaṇ āpī mahā-prema-mādhuryāṇ atra ||122||

[346] tad etad uktvā bhrātaraṇ praty uvāca—

gopāla-yaśasā sprṣṭāṇ yaṇ mṛṣṭāṇ sūta-jāṇma ca |
tat tu sparśa-māṇer jātaṇ jāta-rūpa-mayo'pī naḁ ||123||

tathā hī—

atra śrī-vraja-rāja-rājīta-sabhā-madhye kraṇa-dhyeyatā-
sādhye śrī-harīr eṣa rāma-sahitaḁ pratyakṣatām āgataḁ |
tatrāpī sva-kathā-prathāṇ kathayitūṇ naḁ samyag āḁīṣṭavāṇ
kāruṇyāṇ kim athāsyā varṇyāṇ āsakṛt puṇyāṇ ca kim naḁ sakhe ||124||

[347] tad evāṇ śrī-vrajadeva-kumāra-sukumāra-mukhāṇ abhīpaśyāṇāṇ āṇkuravat-pulaka-
kula-sāṇkula-kalevaratā-balēṇa punar arjūṇatām arjāyāṇāṇ iva tataś ca stambha-sambha-jāṇāṇ
atīgambhīra-kāṇpa-sāṇpat-sāṇpatāṇa-sāṇpratātayā lumpāṇ patāṇāṇ iva punaś ca
nirṇīmīṣatā-nirṇīmīta-sūparvatām ātmaṇī parvaṇ pūrvāvasthāṇ avasthāpāyāṇāṇ iva

samanantaram ca labdha-prapañca-nava-nava-dala-valaya-valita-valgu-puta-śobhālobhākara-kara-samputam anūna-bāṣpa-navya-divya-prasūna-pūrṇama kurvann upasaṁharann iva sa-snigdha-kaṅṭhaḥ sa madhukaṅṭhaḥ pūrvavad eva pūrva-deva-mātrā-ruci-karamvaram varayāmāsa—

vāṇi kaṁsaripo tavānukathanam karṇau kathā-karṇanam
hastau santata-sevanam hṛdayam apy utkaṅṭhayā dhāraṇam |
śīrṣam gokula-vastu-mātra-namanam dṛṣṭi samasta-vraja-
preṣṭhānām sthiti-vikṣaṇam ca bhajatām nau naiva tat-tad-bahiḥ ||125||

[348] tad evam labdha-bhakti-prapañcam taṁ ca taṁ ca kuñcan-manasam bhūyo bhūya
āhūya pramada-vraja-virājamānaḥ śrīmān vrajarājaḥ sabhājana-bhājanatayā nija-samīpam
āpayāmāsa, samupaveśayāmāsa ca | tena ca sarvam api samājam śarmaṇā bhrājayāmāsa |

tataś ca—

puṇḍram pūrvāṅga-carcā nija-maṇi-valitālaṅkṛtir divyatāmbū-
lāgryam prāgya-sva-vastra-vratatir iti bahu svātmanaivopayujya |
gantryo vāhāḥ samantāt parijana-janataḥ spr̥hya-gr̥hyādivastūny
etāny anyaiḥ samarpya dvayam abhihitavān śrīla-goloka-rājaḥ ||126||

adyārabhyānupālyeta lālyena bhavator dvayam |
asya mātrā tathā mātā tadvat pitrā mayā pitā ||127||

jaya-dhvani-yutās tadā vavṛṣur uddhatāḥ sad-dhanam
yathā bata sadaḥ-sadastad avagāhya bāhyam gr̥ham |
tathāntara-gatā yataś capalam eva tat-pūritam
sthalam kila kṛta-kriyam vyaśrad ātma-labdhān janān ||128||

[349] tad evam kathā-sātau datta-sātau madhukaṅṭha-snigdha-kaṅṭhau sadaiva labdha-
kṛṣṇopakaṅṭhau ca tad-vilāsa-vilokanotkaṅṭhau pratikṣaṇam amanda-paramānandam
anuvindamānāv eva virājete |

[350] atra pūrvam āpātataḥ sudurbodhatāsāṅkayā yadyapi na varṇitās tathāpy asyām śrī-
goloka-kṛta-prabhāyām sabhāyām śānta-veśatayā purodhasām madhya-sambadhyamānāsanāḥ
sukhākṛta-sarva-svajanaḥ sarveṣām agrānyaḥ śrīmān parjanyaḥ parjanya iva sarva-sukham
varṣann āsīt | variyasī variyasī cāntaḥ-sabhāyām tathā labdha-prabhā samavartata | śrīmān
uddhavaś ca sarveṣām uddhava evājanīti sarva-janīnam sukham kiyad varṇanīyam ?

[351] rahasyam punar idam rasyamānam vidhīyatām—

vṛndāraṇyābhidhāne sarasi sarasija-śreṇi-lakṣmīṣu gopīṣv
ekā rādhābhidhā sā vibhavati satataḥ divya-saugandhika-śrīḥ |
bhrāmyan yām eva labdhum vrajapati-tanayaś cāvaramūrti vartama-vṛttīḥ
sarvā nirmāya yasyām alir iva kalayā kelim uccais tanoti ||129||

--o)0(o--

śrī-kr̥ṣṇa kr̥ṣṇa-caitanya sa-sanātana-rūpaka |
gopāla raghunāthāpta-vraja-vallabha pāhi mām ||1||

sainvat-pañcaka-veda-ṣoḍaśa-yutaṁ śākaṁ daśeṣv eka-bhāg-
jātaṁ yarhi tadākhilaṁ vilikhitā gopāla-campūr iyam |
vṛndā-kānanam āśritena laghunā jīvena kenāpi tad
vṛndā-kānanam eva sambhṛti-kalām dhattām samantād iha ||2||

prāyaḥ sarvā harer līlāḥ kramaśaḥ sūcitā mayā |
yathā-svaṁ labdha-rucibhir upāsyantām mahātmabhiḥ ||3||

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
sarva-manoratha-pūraṇam nāma
trayastrimśam pūraṇam
||33||

kaiśora-vilāsaḥ sampūrṇaḥ |

sampūritā ceyam śrī-śrī-gopāla-pūrva-campūr iti |